



Finland er bak oss, Norge er vårt land

Konteksters betydning for etniske endringsprosesser

i Sør-Varanger

Kari Storaas

Avhandling levert for graden philosophiae doctor
Universitetet i Tromsø
Institutt for sosialantropologi,
Oktober 2007

STOR TAKK TIL

Norges forskningsråd v/forskningsprogrammet "Kvener og skogfinner i fortid og nåtid"
for tildeling av stipend.

Institutt for sosialantropologi
for tilsetting som stipendiat og instituttets tjenester.

Veileder, professor Trond Thuen
for usvikelig vennlighet og faglig hjelpsomhet.

Befolkningen i Bugøynes, Neiden og (søndre) Pasvik
for å ha tatt meget vel imot meg og gitt raust av tid og kunnskap.
Og *kiitos* til tospråklige som snakket finsk i mitt enspråklige nærvær.

Øvrige informanter i Sør-Varanger
som også ga verdifull kunnskap og hyggelig samvær.

Ingjerd Hoëm
for gjennomlesning av og gode kommentarer og innspill til manus.

Steinar Wikan
for gjennomlesning av og kommentarer og mer viten til kontekstkapitler.

Torstein Tylden
for diagram.

Lars Storaas Tylden
for redigering av billedsider.

Svanhild Andersen og Jorun Braeck Ramstad
for gode diskusjoner, kommentarer og innspill.

Lena Aarekol
for hyggelige samtaler og praktisk hjelp.

INNHALDSFORTEGNELSE

Takkeord

Kart: Norge, Finnmark, Sør-Varanger, tidligere etnisk fordeling

1.	INNLEDNING.....	1
1.1	Utgangspunkt.....	1
1.1.1	Kven og kvensk.....	1
1.1.2	Terminologi i avhandlingen.....	2
1.1.3	Problemstilling.....	3
1.1.4	Anonymisering.....	4
1.2	Tema for kapitler.....	5
1.2.1	Kap. 2: Forskjellighetens betydning.....	5
1.2.2	Kap. 3-5: Kontekst I, II, III.....	5
1.2.3	Kap. 6: Metode i felten.....	6
1.2.4	Kap. 7-9: Empiri I, II, III.....	6
1.2.5	Kap. 10: Politisering av etnisitet.....	7
1.2.6	Kap. 11: Sluttord.....	8
1.3	Sør-Varanger kommune.....	8
2.	FORSKJELLIGHETENS BETYDNING.....	13
2.1	Klassifisering.....	13
2.2	Relasjonell markering av forskjellighet.....	21
3.	KONTEKST I: OVERORDNEDE FAKTORER 1826-1940.....	33
3.1	Befolkning av nytt land.....	34
3.2	Bosetting, næring og språk til 2. verdenskrig.....	43
3.3	Fornorskningspolitikk.....	46
3.3.1	Folkegrupper, jordbesittelse og språk.....	47
3.3.2	Skolegang og språk.....	50

3.4	Religiøsitet som sosiokulturell faktor.....	55
3.5	Oppsummering.....	.62
4.	KONTEKST II: PRESENTASJON AV STEDER.....	71
4.1	Bugøynes.....	72
4.1.1	Fiskevær.....	73
4.1.2	Samhold.....	75
4.1.3	Bebyggelse i soner.....	76
4.1.4	Språk og status.....	77
4.1.5	Læstadianisme.....	81
4.2	Neiden.....	82
4.2.1	Bebyggelse og soner.....	83
4.2.2	Elva som kultur og makt.....	85
4.2.3	Språk og status.....	89
4.3	Pasvik.....	94
4.3.1	Bosetting og språk.....	95
4.3.2	Næringsliv og språk.....	97
4.4	Fellesskap.....	100
5.	KONTEKST III: KOMPARASJON AV ØKOLOGISK TILPASNING.....	107
5.1	Demografi og ressurser.....	108
5.1.1	Sør- versus Nord-Varanger.....	111
5.1.2	Bugøynes.....	112
5.1.3	Neiden.....	115
5.1.4	Pasvik.....	120
5.2	Natur og kulturell tilpasning.....	125
5.3	Barths modell.....	130
5.4	Oppsummering kontekstkapitler.....	132
6.	METODE I FELTEN.....	137
6.1	Problemstilling.....	138
6.2	Metoder.....	141
6.2.1	Metodisk kontekst.....	141

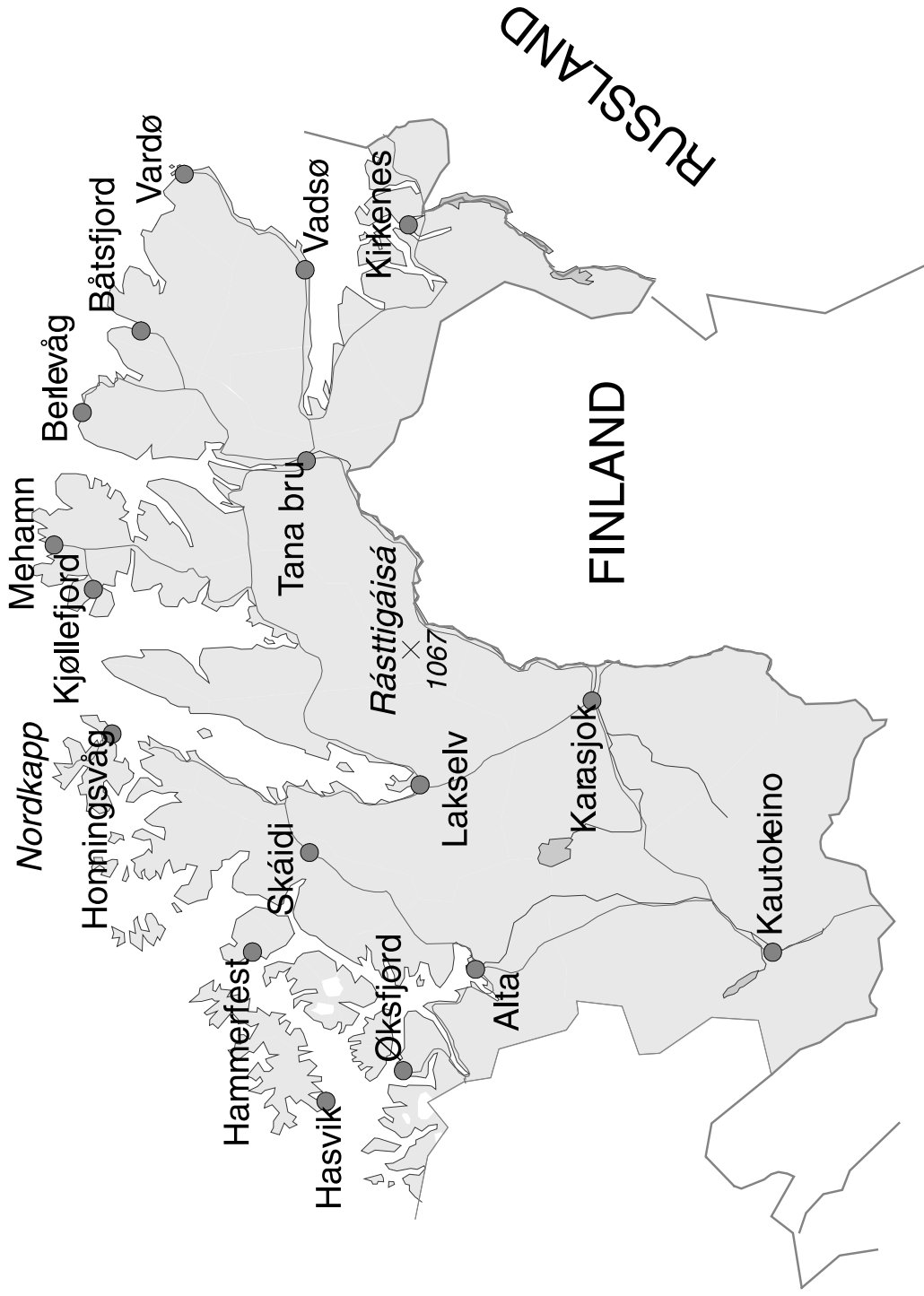
6.2.2	Telling.....	150
6.2.3	Deltakende observasjon.....	152
6.2.4	Standardintervju.....	158
6.2.5	Spørreskjema og samtale.....	161
7.	EMPIRI I: INTERVJUPERSONERS SPRÅKOPPVEKST.....	169
7.0.1	Fokus i empirikapitler.....	172
7.1	Hvem ble intervjuet.....	173
7.1.1	Grunnlag for komparasjon.....	175
7.2	Hoved- og sidespråk.....	176
7.3	Foreldres språk og kodevalg.....	178
7.4	Dannelse av relasjonelle mønstre.....	182
7.4.1	Søsken og språk.....	184
7.4.2	Venners betydning.....	185
7.4.3	Skolen og fornorskning.....	188
7.5	Erfaringer.....	197
8.	EMPIRI II: SPRÅK OG GRUPPEIDENTITET.....	205
8.1	Fornorskning og kjønn.....	206
8.2	Språklig kjønnsfordeling.....	209
8.2.1	Etterkrigsgenerasjonen og kjønnsroller.....	216
8.3	Komparasjon steder.....	219
8.4	Språkkode en felles identitetsmarkør?.....	223
8.4.1	Metodisk utfordring.....	224
8.4.2	Kodeskifte i kontekst.....	226
8.4.3	Kollektiv identifikasjon.....	228
8.4.4	Kulturell intimitet og identitet.....	233
8.4.5	Språk som bare språk?.....	237
8.5	Oppsummering.....	239
8.5.1	Kontekstuelle faktorer.....	242

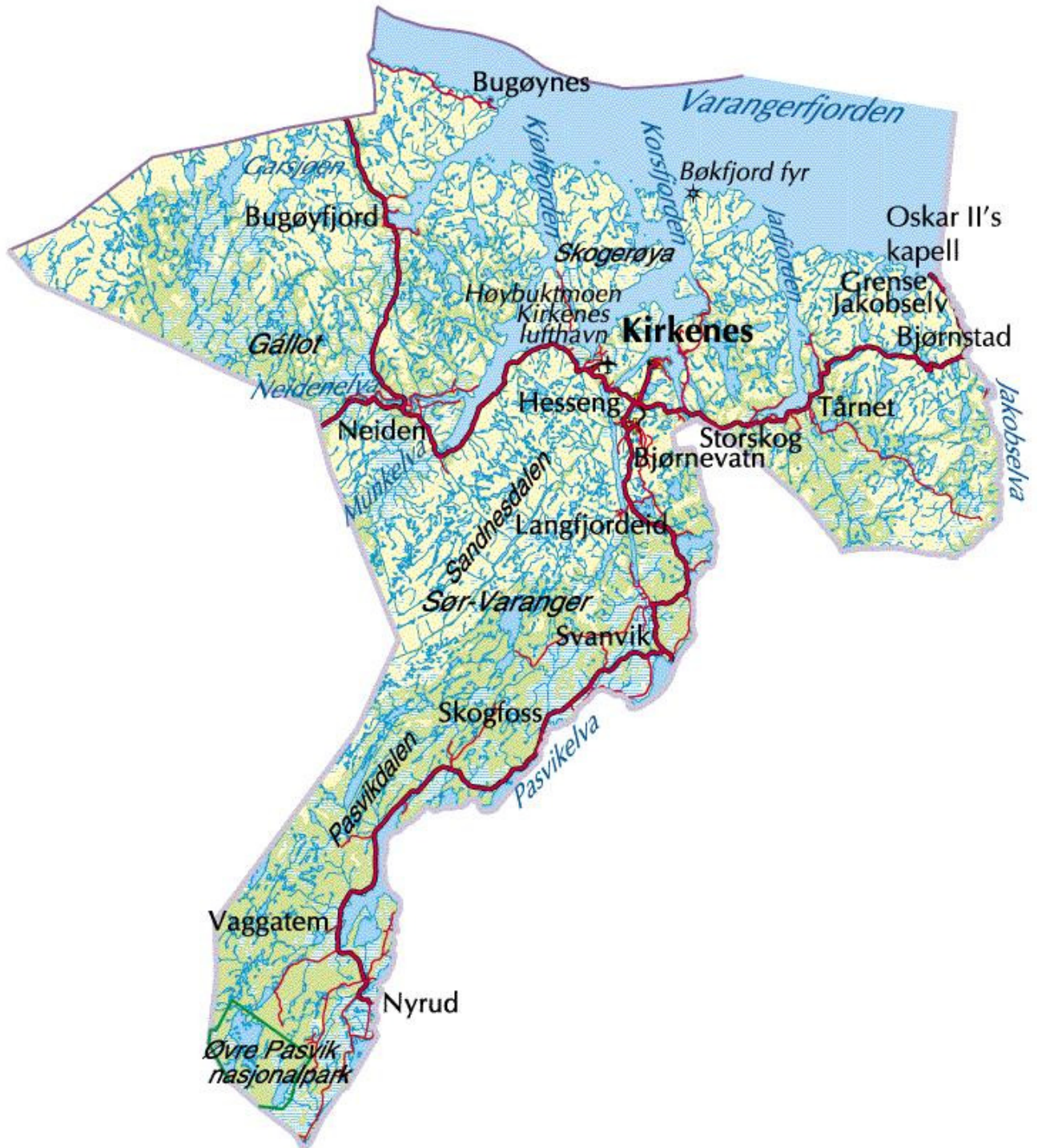
9.	EMPIRI III: SELVBENEVNELSE OG ETNONYM.....	245
9.1	<i>Ka e æ?</i>	246
9.2	Intervjupersoners selvtilskrivelse.....	253
9.3	Tilegnet, tilskrevet og pålagt identitet.....	258
9.3.1	Diskurs.....	260
9.3.2	Finsk eller kvænsk språk.....	270
9.4	Skam eller stigma?.....	273
9.5	Oppsummering.....	277
10.	POLITISERING AV IDENTITET.....	281
10.1	Politisering.....	281
10.2	Etnonym, et stridens eple?.....	285
10.2.1	Modernitet, nasjonalitet og kognatisk slektskap.....	294
10.3	Analytiske nivå.....	296
10.4	Assimilasjon, en 'uekte' transformasjon?.....	301
10.5	Oppsummering etnisitet og identitet.....	305
11.	SLUTTORD.....	311
	Tekst billedsider.....	312
	Referanser.....	313
	Appendiks	
	Kap. 3: Kontekst I: Folketellinger.....	325
	Kap. 4: Kontekst II: Dagens befolkning.....	327
	Kap. 7: Empiri I: Tabeller foreldres språk.....	335
	: Sitat oppvekst og skole.....	350
	Kap. 8: Empiri II: Tabeller språk i dag.....	360
	Kap. 9: Empiri III: Sitat selvbenevnelse.....	375
	Sitat "Hva er en kven?".....	388
	Sitat "Hva er kvensk?".....	404

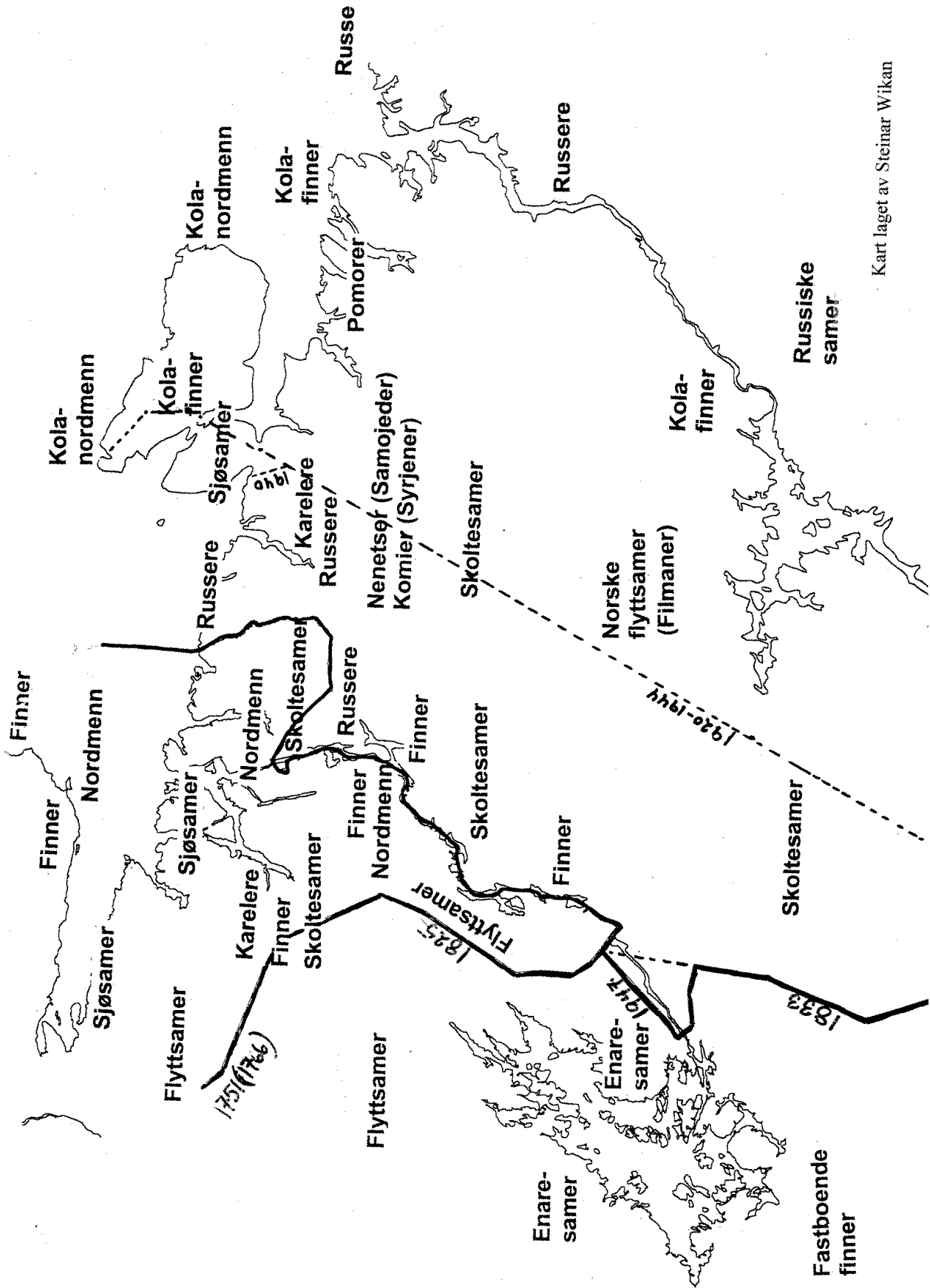
Foto: Kari Storaas



0 50 100 150 Km







Kart laget av Steinar Wikan

INNLEDNING

Finland er bak oss, Norge er vårt land.

Sitatet er fra en informant på 82 år. Det ble gitt som svar på mitt spørsmål om hvordan hans besteforeldre fra Finland oppfattet seg selv. Jovisst var de finlendere, men de var kommet til Norge for å bli. Derfor var de norske.

Sitatet favner innholdet i avhandlingen, en prosess fra finsk til norsk tilhørighet i tre lokaliteter i Sør-Varanger kommune i Finnmark. Stedene er Bugøynes, Neiden og Pasvik, tidligere benevnt som ”kværkolonier”. De finske innvandrerne til Nord-Norge ble kalt for kvener, og deres etterkommere kalles kvener. Og hvordan identifiserte etterkommere seg selv i dag? Det var hva jeg ville finne ut.

Utgangspunkt

Med spørsmålet om hvordan de identifiserte seg selv etnisk, oppsto et dilemma om hvordan omtale dem og deres lokalfinske språk,- med emiske eller etiske termer. Formelt, offisielt og akademisk er etnonymet kvener og språket kalles kvensk. Så jeg skal først kort introdusere begrepene og deretter egen bruk av termer.

Kven og kvensk

Navnet kven har norrøn opprinnelse. Rundt år 890 besøkte den nordnorske høvdingen Ottar kong Alfred i England og beskrev bla landområder i nord og en reise til bjærnerne i Kvit-sjøen. Øst for nordmennes land lå ville fjell der ”finnene” levde, og kvenenes land grenset opp til hans land i nord (Opsahl 2007:27ff). Kongen lot det nedtegne som tillegg til Orosius’ verdenshistorie (fra 1400-tallet). Tillegget er eldste skriftlige kilde hvor ordet kven forekommer. Selve ordet er omdiskutert i forskningen (Hansen og Olsen 2004, Opsahl *ibid*). En tolkning er at det kommer fra gammelnorsk ”hvein” som betyr tynt gress eventuelt myrlendt mark (Vahtola 1994), og som kan beskrive landskapet nord for Bottenviken. Annen tolkning er at det er norsk motstykke til det finske ”kainu” som hører sammen med ”kaino” (lavlendt

område), men det kan også bety stav/bjelke. Stav og såkalt karvstokk var handelsmenns tegn og regnskapsinstrument (Opsahl 2007:31¹). Kvenene var et væpnet handelsfolk som både handlet med samene og drev med plyndringstokter, også inn i norske områder. Det er ulike meninger om de kan kalles en etnisk gruppe, eller om navnet var en funksjonell og territoriell betegnelse på Ottars tid (Hansen og Olsen 2004:163, Opsahl *op.cit.*). Historikeren Erik Opsahl (*op.cit.*) mener det neppe er grunnlag for å betvile at kvener var en etnisk gruppe allerede da. Neste spørsmål han stiller, er om eller hvilken sammenheng der er mellom datidens kvener og de senere kvener i Norge. Navnet ble i alle fall brukt i norske kilder på 1500-1600-tallet om finsktalende i innlandets elvedaler (Bottenviken) og deriblant handelsfolk. Et par hundre år senere ble betegnelsen også brukt om finskspråklige fra nevnte daler og som bosatte seg i Nord-Troms og Finnmark (Hansen og Olsen *op.cit.*). Navnet gjelder nå deres etterkommere. De ble anerkjent som en nasjonal minoritet i 1999 (Stortingsmelding nr.15 2000-2001)².

Kvensk ble offisielt anerkjent som et eget språk i 2005 og betegner den finske varietet som snakkes av kvener. Utredning for høringsuttalelsen ble utarbeidet av Kenneth Hyltenstam og Tommaso Milani. I oppsummeringen står:

Vi menar att de samhälleliga och språkliga förhållanden som idag gäller för den kvenska minoriteten och som vi redogjort för i föreliggande rapport motiverar att kvenska betraktas som ett eget språk snarare än som en dialekt av finska. En sammanvägning och virkning av de slutsatser utifrån språk-dialekt-kriterierna samt språkbytes- och revitaliseringsaspekterna som presenterades i avsnitt 7 leder till denna slutsats. Relationen till meänkieli, som har status av eget språk i Sverige, är i alla avseenden tätare än till standardfinska, men kvenska har historiskt utvecklats i en annan sociokulturell kontext än meänkieli, varför de två varieteterna inte enkelt kan slås samman till ett gemensamt språk.
(Hyltenstam og Milani 2003:67)³

Terminologi i avhandlingen

I Sør-Varanger er kven et eksonym fremfor endonym. Man har tradisjon for å benevne seg og språket som finsk. Betegnelsen finne er uvanlig, og finlender nyttes vanligvis om den som var/er født i Finland. Den analytiske kategori i avhandlingen kaller jeg derfor finskættet, dvs

¹ Referanse til Christian Carpelan 1993.

² Skogfinner er også en nasjonal minoritet. De er etterkommere etter finsktalende som bosatte seg på Østlandet, derav Finnskogen. Andre nasjonale minoriteter er jøder, rom og romanifolket. Samer er en nasjonal minoritet men også urfolk.

³ "Meänkieli" snakkes i svensk Tornedal, såkalt tornedalsfinsk. Hyltenstam var også utreder for dette før det ble anerkjent som eget språk.

finskættet brukes ikke som etnonym⁴. Målet var å se hvordan finskættede kunne identifisere seg,- som finsk, norsk, kven, (øst-)same, annet eller samtlige og om de la ulike meningsinnhold i begrepene. Med termen finskættet viser jeg spesifikt til den analytiske kategori. Med benevnelsen finsk følger jeg informanters generelle terminologi. Med etnonymet kven refererer jeg direkte eller indirekte til andres skriftlige eller muntlige bruk, inklusiv informanternes. Med informant viser jeg til gruppen 'alle' som bodde i de tre lokalitetene samt andre som direkte og indirekte ga informasjon jeg har brukt. Med lokalfødt mener jeg født på det angjeldende sted.

Begrepsbruken kan synes forvirrende og endog problematisk. Imidlertid gjenspeiler den en problematikk i forholdet mellom et emisk (innenfra/subjektivt) og etisk (utenfra/objektivt) perspektiv, mellom empiri og teori, mellom kategori og gruppe (Handelman 1977, Jenkins 2003a) og mellom mikro- versus mellom- og makronivå (Barth 1996a). Dette vil fremkomme gjennom teksten.

Problemstilling

Avhandlingen er en komparativ beskrivelse og analyse begrenset til et gitt geografisk område, en utvalgt kategori personer og en problemstilling med teoretisk fokus på etnisk identitet som uttrykt i sosial samhandling, selvtilskrivelse og bruk av språkene norsk og finsk. Supralokale og lokale kontekster er vektlagt for både å kunne komparere de tre stedene og å få frem prosesser over tid⁵. Videre har jeg søkt å se om der var kjønnsforskjeller.

Jeg valgte tre steder/bygder som ble befolket omtrent samtidig, og som innen 1900 var demografisk og kulturelt sterkt dominerte av finsktalende, derav det norske tilnavnet "kvænkolonier". Samtidig var der klare forskjeller mellom stedene i landskap, tilgang på naturressurser og nærhet til andre folke- og språkgrupper. De lokale kontekster var såpass ulike at de kunne ha betydning for tilpasning og assimilasjon samt språkomlegging⁶. Kommunen hadde en historie ulik andre i landet, og den lå bokstavelig talt på yttergrensen av norsk land. Både hvordan området ble befolket, av hvem og når, var forskjellig fra andre kommuner. Denne konteksten ville være lik for de tre stedene. Den overordnede kontekst var nasjonal/statlig og prinsipielt (vel å merke) lik for stedene, kommunen, landsdelen og til dels landet for øvrig. Her jeg har fokusert på fornorskingsprosesser, fortrinnsvis myndighetenes spesifikke

⁴ Operasjonalisert definisjon av finskættede i kap. 6.

⁵ Sted har her en vid betydning som dekker ulike konkrete, materielle, sosiale og symbolske forhold samt de mennesker som bor der (jf. kap.4).

⁶ Med kontekst menes gitte muligheter og begrensninger i omgivelsene, ikke en kjede av årsak og virkning. Kontekst er en prosess gjennom menneskers reaksjoner på omgivelser, dvs kontekst er gitt og skapes.

assimilasjonspolitik og mer indirekte modernitet. Slik mente jeg å kunne få frem hvordan ulike kontekster kunne innvirke på folks sosiale og kulturelle tilpasning og hvordan de forholdt seg til dem, og til sist betydningen av overordnede versus lokale kontekster for de endringsprosesser som hadde funnet sted til nå (antropologisk tid).

De ulike kontekster danner en historisk og nåtidig ramme for empiriske data som er konsentrert til frekvenser i bruk av (lokal)finsk i sosiale relasjoner og relatert til kollektiv og individuell identitet.

Anonymisering

Det følger et medmenneskelig, etisk (moralsk), faglig og juridisk ansvar med å studere mellommenneskelige forhold i små samfunn eller grupper og for deretter å offentliggjøre ikke bare hva man selv har forstått, men også hvordan man har forstått menneskene. Både mens man er i felten, og når man skriver, har man et ansvar for ikke å 'skade' noen eller forårsake konflikter informanter imellom. Samtidig vet man at en leser kan oppfatte teksten eller bruke den på måter en ikke kunne forutse og heller ikke kan verne seg mot.

Anonymisering er et spørsmål om både person- og gruppevern⁷. Det siste har jeg vanskeliggjort ved å navngi stedene og plassere dem på kartet. Avgjørelsen er faglig betinget. Kontekstuelle forhold har inngått i problemstillingens premiss for komparasjon. Fiktivt navn på stedene og kommunen var da hensiktsløst. Men det har delvis gått på bekostning av stedsangivelse i teksten. For samtlige sitat fra intervjupersoner og en del observerte eksempler har jeg utelatt personers stedstilørighet. Jeg fant det uforsvarlig å skulle oppgi sted, kjønn og alder på samtlige informanter, aller mest intervjupersoner. Ut fra materialet fant jeg at kjønn og alder kunne fortelle mer om prosesser enn steder, ikke minst fordi de stedlige forskjeller i visse henseender var relativt små og fremkommer dessuten i tabelloversikter. Til gjengjeld har jeg brukt rikelig med sitat fra intervjupersoner og samlet svarene på noen sentrale spørsmål i appendiks. Videre har jeg anonymisert personer ved å anvende aldersintervall på 10 år, eks. mann (40-50), og konsekvent for intervjupersoner. Ingen informanter er gitt et reelt eller fiktivt personnavn. Opplysninger om kjønn og aldersgruppe er reelle, så også stedstilørighet når det nevnes.

⁷ Jf. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi av 1993 endret av 311005*. Utlevert på forskningskurs i etikk, UiT.

Tema for kapitler

Her skal jeg kort introdusere innholdet i de resterende kapitlene.

Kap. 2: Forskjellighetens betydning

Etnisitet handler om egenart og forskjellighet fra andre. Det er et allment ord brukt i det daglige av leg og lærd og et analyseredskap i forskning. Som analytisk verktøy kan det modifieres eller operasjonaliseres alt etter forsker og forskerens empiri. Etnisitet mangler en klar definisjon alle enes om, og glir over i begrepene kultur, rase og nasjon. Videre vil den rådende forståelse endres i tid og rom, og er slik kontekstuellet betinget. Ved å sammenstille enkelte ulike tilnærminger og relatere noen av dem til egen empiri, eksemplifiserer jeg hvordan en definisjon kan endre analysen og vice versa. Spørsmålet er hvilke teoretiske vinklinger kan best forklare empirien.

Kap. 3 - 5: Kontekst I, II, III

I tredje kapittel presenterer jeg overordnede faktorer for de tre lokalitetene fra 1826 og frem til 1940. Her dekkes innvandringen til Sør-Varanger og med fokus på den finske til de tre lokalitetene. De styrende faktorer var myndighetenes syn på innvandrerne og deres antall langs grensen mot Russland og Finland, gjerne omtalt som "den finske fare" (Eriksen og Niemi 1981). En sosialdarwinistisk ideologi rangerte dertil etniske minoriteter som mindre utviklete enn nordmenn. Tiltakene gjaldt både kvener og samer og hadde som hensikt å fornorske dem kulturelt, først og fremst språklig. Fornorskningen ble ulikt effektivt lokalt.

Fjerde kapittel er en presentasjon av stedene for å vise særtrekk, likheter og forskjeller bla i bosettingsmønster og tidligere lokale språksoner. Demografisk skiller Pasvik seg ut med en relativt langt større andel norskættet befolkning som et resultat av statens målbevisste politikk. Neiden har en relativt og totalt større andel finlendere enn Bugøynes og ikke minst Pasvik. Bugøynes utmerker seg ved at folk utenfra har giftet seg inn i bygda, mens de også kan flytte inn på de andre stedene. I Neiden har man fått en etnisk rettighetsproblematikk gjennom østsamisk etnopolitikk som refererer til historiske forhold lokalt.

I femte kapittel tar jeg opp den økologiske tilpasningen i Bugøynes, Neiden og Pasvik og relatert til Barths (1996b) prinsipielle synspunkt for slik tilpasning når flere etniske grupper bebor samme område. Stikkordene var konkurranse, maktbalanse eller symbiose mellom grupper alt etter hvem kunne utnytte hvilken økologisk nisje. Hans empiriske basis

for modellen, ”mosaikk”-lignende samfunn i deler av Asia, innebar en kontekst ganske ulik den i Sør-Varanger på 1800-tallet da finlenderne slo seg ned. De kom til steder der det knapt var annen fastboende befolkning og som de dermed kunne dominere demografisk. De kunne utnytte stedenes ressurser uten annen innblanding enn de restriksjoner myndigheter satte. Andre etniske grupper utgjorde ingen trussel mot deres ressursutnyttning og varierte tilpasning. De konflikter og rettstvister som oppsto (i Neiden og Pasvik), fulgte ikke etniske grenser.

Sammenstilt viser de tre kapitlene hvilke overordnede og lokale faktorer hadde eller kunne ha betydning for folks oppfatning av seg selv og sitt/sine språk, og hvordan de forholdt seg til andre etniske grupper lokalt. De viser også hvordan fornorskningspolitikken og moderniteten gikk parallelt og forsterket hverandre i mellomkrigsårene, noe som fikk betydning for finsktalendes nærmest kollektive vektlegging av norsk språk i etterkrigsårene.

Kap. 6: Metode i felten

Kapittelet er en detaljert gjennomgang av, begrunnelser for og problematisering av de to kvalitative metodene for materialinnsamling og dataproduksjon, observerende deltakelse og relativt standardisert intervju. Intervjuene skulle utgjøre det empiriske grunnlaget for en ’kontrollert’ komparasjon mellom kjønn og steder og som jeg kunne ’kvantifisere’ for å vise tendenser. Metodene intervju og deltakende observasjon var interavhengige både for triangulering og utfylling av empiriske funn. Posisjonering inngikk som en tredje ’metode’ med innvirkning på materialtilgang. Også tid i felten og fordeling av den på de tre stedene fikk metodisk effekt. En rent kvantitativ metode var demografiske tellinger som både var nyttige for triangulering og nødvendige for utvelgelse av intervjupersoner.

Kap. 7 - 9: Empiri I, II, III

De tre kapitlene er en gjennomgang av data som underbygges av observasjoner og stor grad av sitat fra 71 intervjupersoner. Den emiske forståelse av etnisitet synes for mange heller ukomplisert og som å inngå i norsk tilhørighet og selvtilskrivelse.

Syvende kapittel viser intervjupersoners språkoppvekst og hvilke faktorer som førte til finsk og/eller norsk språkbruk⁸. Gjennom svarene fremkommer et relasjonelt og situasjonelt språkmønster som er felles for kjønnene og de tre stedene. Språkmønsteret står sentralt i kode-skifte mellom finsk og norsk. Fortrinnsvis før 2. verdenskrig var finsk ”forbudt” språk for skoleelever. All undervisning foregikk på norsk. Men i motsetning til ’den store narrativen’

⁸ Intervjupersoner ble delt inn i aldersgrupper fra 18 år og til 80 og eldre, dvs at de eldste var født ca 1920.

om den språklige ”lobotomisering” (Bull og Gaski 1994) av finsk-/kvensktalende (og samisk-språklige) barn og straffereaksjoner hvis de brukte morsmålet, viser ’den lille narrativen’ i mine lokaliteter en litt annen virkelighet. Tilsvarende gjelder den store fortellingen om ”internering” av barn på internatskoler for at de skulle glemme egen kultur (jf. Tjelle 2000).

I åttende kapittel presenteres språkbruk i dag (antropologisk tid). Sett i sammenheng med forrige kapittel, får vi et bilde av språkskifte til norsk, en prosess her fra ca 1920 men som akselererer kraftig fra ca 1950. Kjønnforskjeller fremkommer med etterkrigsgenerasjonen. Imidlertid signaliserer det ikke en større grad av fornorskning blant kvinner enn menn men et annet utviklingsmønster. Alternering mellom språkene i sosiale sammenhenger kan uttrykke ulike meningsinnhold alt etter kontekst. Gjennom empiriske eksempler viser jeg hvordan man med finsk bla kan markere kulturell intimitet eller identitet og som angir en kollektiv identifikasjon av og med stedet og dermed hverandre. I denne identifikasjonen ligger en bevissthet eller påminning om at bygda er/var opprinnelig finsk.

Med niende kapittel tar jeg opp individuell identifikasjon og viser variasjoner både i selvbenevnelse og begrunnelser for dem. For intervjupersoner kan benevnelsene samles i fire hovedkategorier. Disse kaller jeg tilegnet, tilskrevet eller pålagt identitet. Finsk språk som diakritisk tegn på finsk etnisitet bekrefte, men denne tilhørigheten er ikke avhengig av den enkeltes språkbeherskelse i finsk. Etnonymet kven oppfattes fremdeles som et utgruppenavn og brukes helst i visse sammenhenger. Til sist litt om informanternes lokalfinsk versus andres og kvensk språk⁹.

Kap. 10: Politisering av identitet

Etnopolitisk organisering blant samer og deretter kvener har medført krav om ”equity”, likeverd av forskjellighet, i tillegg til ”equality”, likhet uaktet forskjellighet (Thuen 1995), dvs særretter for egen etniske gruppe med bibehold av like rettigheter som andre statsborgere. Staten, analytisk sett makronivå (Barth 1996a), har plassert minoriteter i et hierarkisk rettighets- og statussett av urfolk (samer), nasjonale minoriteter (bla kvener) og ordinære minoriteter. Minoriteter betraktes da som ulike og ulikeverdige seg imellom. Kvenske etnopolitikere søker å oppnå urfolkstatus for kvener. Grunnet særretter kan denne oppfattes som ’høyere’ enn statusen ’nordmann’ eller norsk borger. På mikronivå (finskåttede informanter) er ikke etnisk identitet lenger et valg mellom finsk og/eller norsk selvtillitsskrivelse, men mellom kvensk og (for flere) samisk i tillegg, og der de to siste kan oppfattes som politiserte

⁹ Lokalfinsk er min term for å markere forskjell fra standardfinsk.

identiteter. Valg står mellom emisk forståelse av etnisitet, kulturell og følelsesmessig identifikasjon og/eller særretter. For flere blir det et spørsmål om "equality" versus "equity".

Kap. 11: Sluttord

Meget kort om kontekst, etnisitet og etnisk identitet. Endringsprosesser fortsetter.

Sør-Varanger kommune

I sitt presentasjonshefte "Grenselandet Sør-Varanger" åpner Sør-Varanger Kommune med følgende:

Kirkenes ligger klemt mellom to tidssoner, Helsinki og Moskva. Her snakkes det finsk i de små bygdene. Eller russisk og samisk. En smelting der alle ser mulighetene i beliggenheten; mot nord Barentshavets spiskammer, mot øst det veldige Russland og mot sør Finland – de tusen sjøers rike. Kirkenes og Sør-Varanger, som kommunen heter, er for deg som søker kontraster.

Her finnes det hele: fra urbefolkningens naturalhusholdning til industrisamfunn i løpet av en generasjon. Den russiske revolusjon i 1917, vinterkrigen mellom Finland og Russland i 1939, 320 flyangrep og total rasering under den 2. verdenskrig samt 30 år med kald politisk krig. Til dagens samfunn hvor vi sakte, men sikkert prøver å bygge nye relasjoner på tvers av landegrensene. I regionenes Europa skjer det spennende ting - i Barentsregionen.

(Sør-Varanger Kommune)¹⁰

Mer en noen annen har kommunen vært i et geografisk fokus for internasjonal maktbalanse på Nordkalotten grunnet sin grense i øst; først mot tsarveldet Russland til 1917, så den kommunistiske Sovjetunionen i tre år før den ble mot Finland i 1920-1945¹¹, igjen Sovjetunionen til dens fall i 1989 og nå den Russiske Føderasjon. Ser vi bort fra grensens etterkrigshistoriske betydning som forsvarslinje, også for NATO-landene, er det folket i kommunen som har erfart hvordan grenser kan åpne eller stenge for sosial, økonomisk og kulturell kontakt mellom lands naboer¹². Som østsamer, nordsamer, nordmenn og finlendere en gang fant sitt livsutkomme i Sør-Varanger, er det nå russere som vandrer inn i søken etter en bedre fremtid. Så var det også russiske undersåtter, østsamer, som hadde hjemstavn her før grensesettingen i 1826. Det kan være symptomatisk at vi ikke lenger hører så meget om Sør-Varanger men

¹⁰ Udatert. Sitatet, som øvrig beskrivelse av kommunen, gjelder i antropologisk tid, dvs under feltarbeid.

¹¹ I en keiserlig kunngjørelse av 1864 hadde Russland lovet Finland en del av Petsamo/Petchenga som erstatning for land Russland hadde tatt i Karelen. Ved freden i Dorpat 1920 ble løftet innfridd (Svein H Sørensen 2001).

Dermed fikk Finland en tilgang til Barentshavet, kalt Petsamokorridoren, som ble tappt til Sovjetunionen i 1945.

¹² For forhold til russere, se Guri Olafsbye 1998. For kontakt med finlendere i Petsamo, se Olav Beddari 2005.

derimot Barentsregionen. "Grenselandet" er på vei til å bli grenseløst, en del av The Barents Euro-Arctic Region (BEAR) av 1993 som omfatter nordre regioner av Russland, Finland, Sverige og Norge¹³. I Sør-Varanger har dette først og fremst hatt betydning for nærings- og kulturliv.

Kommunen dekker 3.967 km² og har en befolkning på 9.463 per 010105. Kommunesenteret Kirkenes ligger på 70° nord og 30° grader øst, og lenge brukte man i distriktet *finske-tid* eller såkalt soltid som lå en time foran *norsk tid*. Grensen mot Russland er 196 km lang og mot Finland 140 km. I vest går den mot Nesseby kommune og mot nord ligger Varangerfjorden og Barentshavet. Naturmessig går grensen i vann, skog og fjell. Vi finner 87% av den sysselsatte befolkning i tertiærnæringer (mot 66% på landsbasis), 10,5% i sekundærnæringer (mot 22,6%) og sølle 2,5% i primærnæringer (mot 11,2%). Sektormessig er halvparten (52,3% mot 34,9%) i offentlig forvaltning, de resterende i offentlige foretak og privat sektor¹⁴. Rundt 1900 derimot var alle med få unntak sysselsatt i primærnæringer som fiske, reindrift, jord- og skogbruk og gjerne i kombinasjon. Industrivirksomhet utover sagbruk og kortvarig hvalfangst kom først med gruvedrift i 1906, og meget av den forsvant 90 år senere da driften opphørte. Her er ikke bare snakk om en radig overgang "fra naturalhusholdning til industri-samfunn" som kommunen skriver over, men også fra storindustri til småindustri og offentlig tjenesteyting. Overgangen har bla medført en befolkningsforskyvning til byen og dens nærområde på bekostning av distriktet hvor det har foregått en desimering av primærnæringer og utflytting i søken etter arbeid. Kirkenes er sentrum for sysselsetting, næringsvirksomhet, tjenestetilbud og handel. Derfra er det snaue 10 mil til sørligste punkt i Pasvik, 4,5 mil til Neiden og 8 mil til Bugøynes. Det offentlige kommunikasjonstilbudet i distriktet er såpass begrenset at man trenger egen bil. Distriktsbefolkning med daglig arbeid i byen kan kjøre 1 ½ time hver vei, men de fleste synes 1 time er mer enn nok vinterstid.

Synlige språklige tegn forteller at dette er en norsk kommune med russisk innslag i Kirkenes. Der er enkelte gateskilt også på russisk, og en stor matvareforretning har sine hylleanvisninger på norsk og russisk. Veiskilt til den norsk-russiske grense er på begge språk. Men på sykehuset finner vi avdelingsskilt på norsk og samisk. Litt før grenseovergangen til Finland står et opplysende skilt teksten på norsk og finsk. Ellers er alt norskspråklig. Riktignok er avstikkeren til Bugøynes skiltet på finsk såvel som norsk, men skiltet står i nabo-kommunen. Med unntak av sykehuset som inkluderer samisk men ikke finsk språk, er det

¹³ BEAR består av 13 administrative enheter, i Norge fylkene Nordland, Troms og Finnmark. Tot. areal er 1.749.300 km², befolkningstall er ca 5.918.000 (Pettersen 2002:15).

¹⁴ <http://www.ssb.no/kommuner>

umulig å se at her bor finsk- og samisktalende, bare norsk- og litt russisktalende. Heller ikke offentlige minnesmerker signaliserer en historisk finsk og samisk befolkning av kommunen. Det nærmeste er resultat av private initiativ; en skulptur i Bugøyfjord avduket i 2004 til minne om den samiske billedkunstner John Savio (1902-38), og et minnesmerke om finsk innvandring til Bugøynes avduket i 2005. Musealt er finske bosettere representert ved en nybyggergård i Neiden og noen nedfalne naust i Bugøynes. Bygningene til andre lokalmuseum angir norsk tilstedeværelse og aktivitet. På modernuseet i Kirkenes, Grenselandmuseet, finner vi tre faste utstillinger; billedsamling av John Savio, billedsamling av Kaare Espolin Johnson¹⁵ og en lokal 'innføring' i 2. verdenskrig. I foajéen står et par glassmontre med samisk og russisk brukskunst samt bokstativ med aktuell litteratur. Blar man i bøker og hefter, får en viten om også finsk befolkning. Etter drøye 30 år med planer og forsøk på å skape noe musealt vedrørende skolte-/østsamene i Neiden, er Østsamisk museum vedtatt bygget men ikke realisert. Dette skal også omfatte østsamer i Russland og Finland hvor man bruker benevnelsen *kolтта*.

Turistnæringen har tradisjonelt fokusert på Bugøynes som et *Pikko Suomi* (Lille-Finland), på *Skoltebyen* med det greskortodokse St. Georgs kapell i Neiden, på *russegrensen* enten man kunne krysse den eller ikke og løkkuppelen på den russiske kirken i Boris Gleb som kan sees fra et gitt punkt på norsk side. I dag busser passasjerer fra Hurtigruta over denne grensen, og forøvrig kan man ta fly, følge buss eller kjøre egen bil. Russland er blitt en viktig 'næring' både som turistattraksjon og kjøpekraft i Kirkenes. Den nye trenden er krabbe- og sjøfiske, hundekjøring og andre regisserte villmarksopplevelser gjerne ilagt kulinariske nytelser basert på lokalt råstoff samt andre eksempler på lokal kultur. Selve symbolet på kultur er det praktiske spisstellet som nå bare benevnes som *lavvo* og består av trestenger med en teltduk over. Videre forstås symbolet som samisk, fjellfinnenes bolig. Lavvoen brukes av alle fra barnehaver som vektlegger *det samiske*, i såkalt flerkulturelle arrangement og i offisielle øyemed når en vil samle og bespise gjester i mer eksotiske omgivelser enn et ordinært spisested kan fremdrive¹⁶. Kultur må være materiell, syn-, hør- eller spisbar og lett gjenkjennelig som annerledes skal den kunne selges, og det er ikke den finskættedes ser vi bort fra språk og badstu. I Sør-Varanger omsluttet det eksotiske element av stikkordene

¹⁵ (1907-1994). Født i Surnadal, barneår i Vadsø og Kirkenes-Bjørnevatn til han var 14 år.

¹⁶ Et eksempel er fra juni 2005 da den finske og norske statsminister skulle besøke *kvenene* i Neiden. Da ble det satt opp en lavvo i Skoltebyen for middagsservering selv om verken *skolter/østsamer* eller finskættede i bygda har hatt teltet som tradisjon. Forøvrig har Neiden et hotell, et motell og en fjellstue (endog med stor lavvo) som kunne ha vært benyttet.

arktisk, samisk, russisk. For offisiell presentasjon av den finske/kvenske historie må turisten til Ruija kvenmuseum i Vadsø.

I sin presentasjonsbrosjyre sier kommunen at det snakkes finsk og samisk i bygdene. Imidlertid finner vi finsk- og samisktalende også i byen og dens nærområder, fortrinnsvis tospråklige fra distriktet. Videre har helsetjenesten og især sykehuset i Kirkenes overlevd mang en bemanningskrise takket være kvalifisert arbeidskraft fra Finland. Flere av disse har giftet seg, ofte nok med en tospråklig finskættet. Norsk-finsk forening i Sør-Varanger samler både finlendere og finskættede i et fellesskap med basis i finsk språk og nå- eller fortidig herkomst og kulturtrekk i Finland. Generelt foregår en viss revitalisering av finsk språk både gjennom kortkurs, desentralisert utdanningstilbud, selvlæringsprogram samt venn- og slektskap med finlendere både i kommunen og Finland. Med en tre-fire timers kjøring sørover fra grensen i Neiden er man i Ivalo hvorfra charterturer til Syden er rimeligere enn i Norge. Ivalo og vintersportstedet Saariselkä med *badeland* er populære reisemål for en langhelg. Finland har alltid vært nærmeste feriested for dem som behersket nok finsk til *ikke å bli solgt* (å klare seg uten større språklige problem). Ivalo har også nærmeste flyplass vil man raskt til søndre deler av Finland eller de baltiske land. Den språklige revitalisering er i stor grad nyttebetenget og derfor rettet mot standardfinsk. Samtidig handler den om å videreutvikle og gjenvinne en språkarv. Det siste angår også et følelsesmessig aspekt av betydning. I grunnskolen gis finsk morsmålsundervisning til elever med finsk morsmål, dvs barn av finlendere, men andre kan velge finsk som andrespråk istedenfor nynorsk¹⁷. Problemet har imidlertid vært mangel på kvalifiserte lærere og for få undervisningstimer til at ungene lærer stort mer enn løse ord, kortere setninger og en sang og to. Lærermangel har også slått ut i videregående skole, eller forutsetningen har vært at der var et minimumsantall elever som ønsket finsk. Flere av mine yngre informanter klaget over slike forhold da de gikk på skole.

Den historiske enkelthendelse som mer enn noen markerer et språkskifte blant finskspråklige i kommunen, er 2. verdenskrig. I reell forstand utslettet den meget av det sørvarangerske folks historie i bygninger, næringsvirksomhet, infrastruktur og til dels naturlandskap. Men også i overført forstand ble fortiden revet bort gjennom den symbolverdi en visuell bekreftelse på historisk tilstedeværelse og utvikling har for en befolkning. Av byen, tyskernes "Festung Kirkenes", lå aske og ruiner igjen. Av bygder var kun Bugøynes helt intakt. Krigshandlingene angikk alt og alle, folket på Kirkenes aller mest (Lunde 1979).

¹⁷ Tilbudet gjelder i Nord-Troms og Finnmark der det tradisjonelt har vært finsk/ bosetting og uaktet elevens slekts- og kulturbakgrunn.

Kirkenes og kommunen som helhet måtte gjenreises materielt og mentalt. Denne gjenreisningen gikk parallelt med den nye og moderne tid i sosialistisk ånd av likhet. Krigsårene aktualiserte forståelsen av hva det ville si å tilhøre og stå sammen om nasjonen Norge, gjenreisningsårene ble en innpoding i viktigheten av likhetens fellesskap til statens og dermed individets beste. Når man nå begynte på nytt, begynte man som en nasjonalt norsk borger. Norges konge var i sannhet folkets konge uaktet hvor dansk han snakket og hvor engelsk dronningen måtte være. Begge og deres etniske blandingsbarn, alle assimilert til gode nordmenn, var sterke symbol for 'det norske'. Bilder av kongefamiliens medlemmer, sirlig malt på porselenstallerkener med gullkant, prydet mang en stuevegg også i Sør-Varanger. Og det tydelige og bevisste språkskifte blant finsktalende begynte nettopp etter krigen.

FORSKJELLIGHETENS BETYDNING

Å observere og markere forskjellighet mellom mennesker eller grupper av dem, er en måte å 'ordne' sosial tilværelse på. Hvem som anses forskjellig fra hvem, hvorfor og hvilken sosial betydning selve forskjelligheten gis, varierer i tid og rom. Her skal jeg fokusere på den sosiale organisering kalt etnisitet. Kapittelet har som teoretisk referanseramme Fredrik Barths (1994 [1969]) velkjente etnisitetsmodell der markering av dikotomiserte kulturforskjeller i sosiale relasjoner er nødvendig for produksjon av etnisitet. Spørsmålet er om modellen qua definisjon av etnisitet er helt velegnet på et analytisk mikronivå (jf. Barth 1996a) eller må forstås fra mellomnivå som behandles i kap. 10 som omhandler politisering av etnisk identitet. Her skal jeg fokusere på identifikasjon gjennom klassifisering og etnisk grense i sosial samhandling relatert til empiri. Identitetsforvaltning utdypes spesielt i kap. 8 - 9.

Klassifisering

Selv om etnisitet handler om sosiale kategorier og relasjonelle grenser mellom dem, unnviker selve begrepet definitoriske grenser, også analytisk. Ifølge Marcus Banks har forståelsen av etnisitet vært preget av den enkelte forskers empiriske materiale, mens "The term 'ethnicity' itself, [...] stubbornly resists definition" (Banks 1999:10), forøvrig oppfunnet av akademikere mener han. Begrepets manglende presisjon nevnes også av Abner Cohen (1974:3-4)¹⁸. En tiliggende sak er hvordan forståelsen endres for til enhver tid å samsvare med gjeldende ideologier og sosiale, økonomiske og politiske forhold (jf. Allardt 1979, Banks 1999, Jenkins 2003a). Dessuten glir etnisitet over i og mer og mindre dekker like uklare begrep som rase, nasjonalitet og kultur (jf. Anderson 1997, Banks 1999, Eriksen 1997 og 1993, Jenkins 2003a, Kaufmann 2004, Verdery 1996, Werbner 1997). Mer allment "Rather like the word 'culture', ethnicity suffers from the confusion of being a technical term which has been imported into ordinary language use and abuse in which it can signify anything from racial difference to

¹⁸ Etter 2. verdenskrig skulle man i Vesten bruke det for å erstatte og/eller sammenfatte termer som stamme ("tribe"), kultur, rase og nasjon. Abner Cohen (1974:3) sier at termen "tribalism" var tvetydig og kritisert og derfor foreslått erstattet med "ethnicity". Etymologisk har det røtter i det greske substantivet ethnos (nasjon) og til adjektivet ethnikos (hedensk, ikke-jødisk/kristent (Shorter Oxford English Dictionary 1970). Se også Eriksen (1997a:32), Jenkins (2003a:9), Smith (2004:18).

sectarianism.” (A.P. Cohen 2003:119)¹⁹. Eriksen skriver at ”Since the 1960s, ethnic groups and ethnicity have become household words in Anglophone social anthropology, although, as Ronald Cohen (1978) has remarked, few of those who use the terms bother to define them.” (Eriksen 1997a:33). Ett trekk var tidlig gjennomgående ifølge Anthony D. Smith. ”In the burgeoning literature of the 1950s and 1960s on ‘ethnicity’, as it came to be called, one bedrock assumption was almost universally endorsed. Ethnicity adhered to numerical and sociological cultural minorities, never to numerical and sociological majorities in a given state.” (Smith 2004:18). Selv om man er gått bort fra å begrense begrepet til minoritetsgrupper, synes de fremdeles å være mer forskningsmessig interessante enn majoritetsgrupper.

Sant nok har Barths (1994) inngående analyse stått som modell for en klar definisjon å kunne enes om, men den har også medført en langvarig diskurs om definisjonen og modifikasjoner av den, kanskje just fordi den er så grundig. Uklar begrepsfesting og vidstrakt bruk av ordet etnisitet, løser Gerd Baumann på følgende måte hva gjelder adjektivet etnisk.

The reader is asked to ‘see’ the word in quotation marks throughout and to remember that some distinctions based on national, linguistic, religious or caste criteria are thought to mark ‘ethnic’ differences, while others of precisely the same sort are not so evaluated. Yet, irredeemably relational and thus analytically impotent as the term must be, it cannot be ignored in the ethnographic description.

(Baumann 2006:19)

Man kan med andre ord ikke unngå å bruke etnisk også om forhold som analytisk ikke markerer produksjon av etnisitet (jf. Barth 1994). Lignende gjelder betegnelser som finsk, norsk og samisk som på den ene siden kan referere til dikotomiske forskjeller og på den annen fungere som rene ”labels” (Grønhaug 1974) eller merkelapper på sosiale kategorier. Implisitt ligger her en gradering av etnisitet fra sosiokulturelle fellesskap til grupperes markering av oppfattet dikotomiske kulturforskjeller. Dette har innvirkning på personers identitetsopplevelse som en sosial status. Don Handelman eksempelvis differensierer mellom fire former for etnisk inkorporasjon. ”[T]hey mark a continuum of organizational incorporation within which ethnicity comes to play an increasingly central role for persons identified as members, and which links them in increasingly substantive ways to this identification.” (Handelman 1977:198). Etnisitet forstått som klassifisering av sosiokulturelle forskjeller, kan utspilles på ulike måter, og hvor vi bla kan skille mellom hierarkiske (vertikale) og egalitære (horisontale)

¹⁹ Jenkins (1993a:167) kaller rase en allotropi av etnisitet. Typisk for raseidentifikasjon er kategorisering fremfor gruppeidentifikasjon. Fuglerud (2007:11-12) skriver: ”Kultur i dag har langt på vei erstattet den plass forestillinger om biologiske forskjeller mellom ”raser” hadde tidligere; det har vært påpekt av vi står overfor en ”ny rasisme” (Barker 1981, Wieviorka 1995), eller en ”kulturell fundamentalisme” (Stolcke 1995) som i dagens Europa benyttes for å gi legitimitet til utstøting fra nasjonale fellesskap.”

forskjeller (Eriksen 2007). Hierarkiske forskjeller vil ilegges en annen betydning i sosiale relasjoner enn egalitære og innebære en annen konsekvens for samhandlingen og partenes sosiale/etniske status.

Ifølge Guibernau and Rex (1997:2) var Max Weber (1864-1920) den eneste av de klassiske teoretikerne som skrev om etnisitet.

The belief in group affinity, regardless of whether it has any objective foundation, can have important consequences especially for the formation of a political community. We shall call 'ethnic groups' those human groups that entertain a subjective belief in their common descent because of similarities of physical type or of customs or both, or because memories of colonization and migration; this belief must be important for the propagation of group formation; conversely, it does not matter whether or not an objective blood relationship exists. Ethnic membership (*Gemeinsamkeit*) differs from the kinship group precisely by being a presumed identity, not a group with concrete social action, like the latter. In our sense, ethnic membership does not constitute a group; it only facilitates group formation of any kind, particularly in the political sphere. On the other hand, it is primarily the political community, no matter how artificially organized, that inspires the belief in common ethnicity.
(Weber 1997:18-19)²⁰

Av dette kan vi trekke ut etnisitet som en kollektiv, subjektiv oppfatning av forskjeller mellom egen avstamning, historie, kultur og/eller territorium versus andres, at den ikke nødvendigvis medfører gruppedannelse, men vil ofte utnyttes for politiske formål, dvs at en etnisk gruppe er instrumentell for politisk makt. "Clearly, then, Weber saw united political action as central to the dynamic of ethnicity." (Guibernau and Rex 1997:3). Forskjellighet men ikke politikk gjenfinnes i hva Jenkins (2003a:13-14/165) kaller en antropologisk basismodell av etnisitet. Stikkordene er:

- a) kulturell forskjellighet; identitet er da også alltid en dialektikk mellom likhet og ulikhet
- b) hovedsakelig sentrert om kultur – delt mening – men også rotfestet i og i stor grad et resultat av sosial samhandling
- c) ikke mer fastlåst og uforanderlig enn den kulturen som den er en komponent av, eller de situasjoner som produserer og reproducerer den
- d) som sosial identitet er den kollektiv og individuell, eksternalisert i sosial samhandling og internalisert i personlig selvidentifisering

I Jenkins' modell vektlegges kultur og identitet og uten referanse til en felles fortid eller slektskapsoppfatning som hos Weber, men det utelukker ikke at oppfatning om en felles opprinnelse kan være et kriterium for kategorisering. Videre mener han at gruppedannelse, intern

²⁰ Publisert i 1922.

klassifisering, ikke kan finne sted uten at der også foregår en kategorisering eller ekstern klassifisering.

If for no other reason, this is because the capacity to define for Others – in the shape of consequences – what it means for them to be identified in a particular way, is part of our group identification and our experience of membership. To put Others in their place is necessarily to claim a place for ourselves (and vice versa).
(Jenkins 2003a:166)

Mens Webers etniske medlemskap kan sees som en selvidentifikasjon basert på en formening om felles verdier, presiserer Jenkins at identifikasjonen må kontrasteres til identifikasjon av andre (jf. også Handelman 1977:191). Betrakter vi makt som uttrykk for at noen er mer lik enn andre, er Webers konstituering av en etnisk gruppe, nemlig politisering av etnisk fellesskap, nettopp ”to put Others in their place”, som Jenkins skriver. Forskjellighet må markeres relasjonelt (Barth 1994), men hvilken forskjellighet? Eugene Roosens er kritisk til hovedfokus på kultur. ”The auto- or hetero-attribution of a so-called culture item or a combination of items to a category or a group of people does not give them an ’ethnic identity’ per se.” (Roosens 1996:83). I seg selv står det ikke i motsetning til Barths forståelse om at objektive kulturelle forskjeller mellom grupper ikke er det avgjørende kjennetegn. Forskjellene må oppfattes som viktige og gjøres sosialt relevante i samhandling. Dette fordi ”[E]thnicity is essentially an aspect of a relationship” (Eriksen 1993:12). Men selv om Barth nevner at en etnisk gruppe ofte viser til et felles opphav, mener Roosens det ikke er tydelig nok.

What, in my view makes an ethnic group specific, is the genealogical dimension, which unavoidably refers to the origin, and always involves some form of kinship or family metaphor. [...]

The reference to origin is, without being an indispensable human trait, the primary source of ethnicity which makes a *socio-cultural* boundary into an *ethnic* boundary. The construction of a boundary does not constitute identity, nor its ethnic nature *ipso facto*;

(Roosens 1996:83-84)

Mine informanternes forståelse av etnisitet ligger nær Roosens’ vektlegging av den genealogiske dimensjon²¹. For å kunne kalle seg finsk, må man ha en slektslinje til Finland. Denne tilhørigheten kontrasteres mot samisk slektskap enten det stammer fra Finland eller Norge. For å være etnisk norsk, må slektskapet være norsk. Med bilateralt slektskap og eksogami, som

²¹ Informanter brukte sjelden begrepet etnisk om seg selv.

også har vært vanlig blant etnisk norske og nordsamer, får en flere etniske tilhørigheter²². Etnisitet ved slekt kan videre bekreftes kulturelt, fortrinnsvis ved 'opprinnelig' språk. Den emiske grunnoppfatningen er analytisk sett primordial; etnisitet forstås som biologisk nedarvet. Parallelt med det essensialistiske tankegodset foregår en vurdering av hvilken 'essens' skal gjøres gyldig for identifikasjon når der er flere å velge blant, og/eller om de(n) føles gyldig relatert til kulturell identifikasjon når denne oppfattes som å tilhøre en annen 'essens' enn egen/egne²³. Eksempelvis kan man mene seg etnisk finsk men kulturelt norsk og vektlegge norsk identitet. Informanters selvtilskrivelse av etnisk identitet kan slik stå i motsetning til andres tilskrivelse av etnisk status som den primære identitet. Det er ikke bare spørsmål om folks såkalt opprinnelse (her genealogi) og om den oppfattes som etnisk, men hvordan den brukes som kriterium for sosial kategorisering og identifikasjon.

Hal B. Levine viser til opprinnelse ("origin") uten å essensialisere tilhørighet og foreslår følgende definisjon: "[E]thnicity is that method of classifying people (both self and other) that uses origin (socially constructed) as its primary reference." (Levine 1999:168). Han mener at etnisitet må sees som en spesiell metode for å klassifisere folk. Når kategoriene folk bruker, refererer til annet enn opprinnelse, er de ikke etniske kategorier. Dette må undersøkes empirisk og ikke tas som en a priori definisjon av etnisitet. En konsekvens av Levine's betraktninger er at antropologer ikke kan klassifisere folk qua etnisk gruppe før de har undersøkt empirisk om gruppen gjør det selv og blir slik kategorisert av andre, og da med det angitte kriterium. Ved å bruke benevnelsen "origin" i sin definisjon fremfor også genealogi som Roosens gjør, eller ytterpunktet fiktivt slektskap som Eriksen (1993) inkluderer, unngår Levine direkte referanse til slektskap. Jeg tolker Levine dit at "origin" åpner for diverse forståelser av opprinnelse (som uttrykk for noe felles med andre), deriblant "place of origin". I så fall er hans metodologiske definisjon like dekkende for nye etniske grupper som gamle. Det er klassifikasjon etter en forestilt "origin" som sådan som avgjør etnisitet. Levine's spørsmål er: "How do ethnic categories arise in social situations, become meaningful to the participants and relate to each other? What factors enter into acts of classifying (e.g. class, culture, religion, regionalism, etc.) to give the classifications content and meaning?" (Levine 1999:169). Hans enkle definisjon og spørsmål kan være egnet for studier av tilskrivelse i og av migrantgrupper. Ny stedlig og sosial kontekst for sosiale klassifikasjoner kan innebære

²²I avhandlingen skal jeg bruke begrepene ekso- og endogami, eller inter- og intraetnisk gifte, for å angi statistisk regelmessighet og ikke moralsk påbud og forbud hos de respektive grupper. Blant østsamer var endogami opprinnelig hovedregelen. Ektefeller ble utvekslet mellom østsamiske siidaer (familieorganiserte enheter).

²³Mer om hvilke(n) man kan vektlegge eller identifisere seg med sosiokulturelt i kap. 9.

nødvendighet av reklassifisering basert på andre faktorer enn tidligere (jf. Guibernau and Rex 1997, Horowitz 1976). Migranter kan også kategoriseres av andre på nye måter og gis et etnonym som ikke er deres eget eller tidligere inngruppenavn. Eksempelvis kan finsktalende innvandrere til Nord-Norge og deres etterkommere betraktes og oppfatte seg som en ny etnisk gruppe oppstått i Norge ettersom de her ble kalt kvener, *en anna rase* enn *suomalaisen/finner* ifølge enkelte informanter. Videre kan de sees som en etnisk finsk gruppe eller som etnisk norskassimilerte²⁴. Den første vil da ha sin opprinnelse i Norge men være kjennetegnet ved tidligere finsk opprinnelse, den annen i Finland og den tredje i Norge. Hvordan folk selv og andre oppfatter "origin" og etnisitet, vil her få betydning for etnisk klassifisering og identitet.

I lokalitetene fulgte kategorisering av seg og andre tydeligere kriterier før enn etter 2. verdenskrig. Klassifisering fulgte slektskap, kulturelle uttrykk, språk og til en viss grad opphavssted forstått som tilhørighet til et landområde men også ned til bosted som kunne betraktes som finsk, samisk, norsk eller blandet. Sted ble forstått som etnisk etter hvilken gruppe som dominerte demografisk og kulturelt. Endog i dag kan høres at *bygda e finsk* eller *dær snakke dæm finsk* (eller samisk). Slekt, språk og sted kunne sees som tre sider av samme sak og som gjensidige bekræftelser på etnisk tilhørighet. Folk kunne være relativt sikre på at de plasserte seg selv og andre i 'riktig bås'. Selv om de tre hovedkriterier fremdeles brukes, er de ikke til å stole på i langt nær samme grad som tidligere. Forenklet kan vi si at den sosio-kulturelle tilhørighet i gruppen og som tidligere nærmest tilsa en etnisk kategori, kan både betviles og velges bort av den enkelte med henvisning til genealogi eller eventuelt sted slekten kom fra. Kom finsktalende innvandrere fra et mindre område i Finland som regnes for samisk, kan etterkommere (eller andre) i dag betvile at forforeldrene var finlendere, og mene de måtte være samer som skjulte sin *egentlige* etnisitet for å fremstå som finlendere²⁵. Samisk etnopolitisk bevisstgjøring medfører også at personer som har regnet seg som finsk(ættet), kan lete etter eller fremheve en samisk forforeldre for slik å kunne vedgå eller velge å være same. Tilsvarende søken etter etnisk 'identitet' gjelder ikke for å begrunne opplevelse av norsk identitet. Å benevne seg som finsk/kven og same oppfattes som 'mer etnisk' enn å kalle seg norsk. Minoritetene relaterer seg som forskjellige fra majoriteten. Økende individualisering av etnisk identitet endrer ikke kategoriene som sådanne, men gjør kategorisering av de enkelte individ vanskeligere. Donald L. Horowitz (1976:113) skriver at "Ethnic identity is generally

²⁴ Et fjerde alternativ og som fremmes etnopolitisk, er at her a) ikke er snakk om migranter til Norge men en urbefolkning, og b) den representerer en egen etnisk gruppe i og fra landområdet 'opprinnelig' kalt Kvenland.

²⁵ Tanken om samers skjulte identitet synes påvirket av det sosiale hierarki fremmet av tidligere sosialdarwinistisk ideologi og nyere tids etnopolitiske vektlegging av det sosiale stigma samer led (/lider) under.

acquired at birth.”. Men den etniske tilhørighet man da tilskrives av de nærmeste omgivelser og selv identifiserer seg med, kan senere endres både av andre og en selv når de avgjørende kriterier for medlemskap endres.

Når etnisk tilskrivelse følger den ene av to eller flere slektskapsforbindelser uten at en også har en kulturell tilhørighet til den valgte kategori, velges også en av flere mulige opprinnelsesfortellinger. Slike individuelle valg har i utgangspunktet lite med kulturell eller etnisk assimilering å gjøre, men følelser og/eller etnopolitiske ideologier. Kulturelle ferdigheter må i de fall læres i etterkant og diakritiske tegn brukes. Videre kan situasjonen kompliseres ved at grupper har ulike kriterier for medlemskap eller forståelser av ”origin”. Trond Thuen sier om sosial kategorisering av etterkommere av interetniske allianser at ulike omstendigheter genererer forskjellige regler for askripsjon av identitet. Folk kan bli definert som

[B]elonging either to one of the categories of origin or to a new one, but they may also find themselves in a peculiar liminal and diffuse sort of social condition. [...] A crucial prerequisite for the articulation of ethnic distinctiveness in the social organization of interpersonal relations is the attribution of cultural diacritica through which such distinctiveness can be symbolized and communicated.
(Thuen 1989:52)

Ovennevnte forutsetning for å markere etnisitet i sosiale relasjoner gjennom kulturelle tegn er enklere for dem som kaller seg samer og bærer materielle tegn på medlemskapet enn for finske/kvener som ikke har slike²⁶. Deres tegn er knapt synlige men heller hørbare hvis de snakker finsk og har finsk etternavn. Det vil si at de må tilkjenne sin finske slektsbakgrunn og opprinnelse gjennom språk og utsagn for å artikulere forskjellighet. En annen sak er at folk behøver heller ikke å oppfatte alle kulturelle uttrykk som etniske tegn. For å ta et eksempel fra de tre lokalitetene. Fremdeles kan en se en piassavakost stå på skrå lent mot ytterdøren eller tredd bak dørhåndtaket, og selv kunne jeg gjøre det samme når jeg gikk ut. Kosten signaliserte at man ikke var hjemme. Jeg trodde det var et bygdefenomen i Finnmark helt til jeg leste at skikken var kvensk²⁷. Når jeg så spurte finskættede informanter om dette var typisk finsk, var svaret at *vi gjør det nu sånn*. Det var gammel vane. Med unntak av badstu-/saunaritualer var det få handlinger informantene benevnte spesifikt som finsk tradisjon. For øvrig var det finsk musikk og sanger som verken lød som samisk joik eller norsk folkemusikk men heller antydte russisk melankoli. Kulturelle tegn som byggestil og mattradisjoner tilhører helst fortiden. Med andre ord er oppfatningen om en opprinnelse i Finland sterkere enn oppfatningen om signifikante kulturelle kjennetegn bortsett fra finsk språk. For folk er språket et diakritisk tegn på

²⁶ Kvendrakten er konstruert nettopp for å etableres som et slikt materielt tegn (jf. Aarekol u.publ.)

²⁷ En avisartikkel om Kvæntunet i Børselv.

finsk tilhørighet, men slektskapet tilbake til Finland er avgjørende for selvforståelsen som mer eller mindre finsk. Objektivt sett kan slektskap og opprinnelse(r) være de samme hos personer som likevel kan velge å plassere seg i ulike etniske grupper. Overordnede og formelle kategorier, alle med kriterier som opprinnelsessted, kultur, historie og slektskap og med tilhørende etnonym som kvener, samer, østsamer og nordmenn, tilpasses lokalt. Kategoriene består, mens folk velger hvilke(n) som passer dem. "It makes no difference how dissimilar members may be in their overt behaviour – if they say they are A, in contrast to another cognate category B, they are willing to be treated and let their own behaviour be interpreted and judged as A's and not as B's;" (Barth 1994:15). En ting er hvordan en person ønsker å bli oppfattet, en annen hvordan de nære omgivelsene reagerer. I små miljøer der 'alle' kjenner 'alles' slekt, blir det ikke nødvendigvis respektert at en person kaller og oppfører seg som A dersom andre mener å vite at hun/han er mest B, og kan underbygge det med personens såkalte blodsbrøker som så mye finsk, så mye norsk/samisk osv.

The critical feature then becomes [...] the characteristic of self-ascription and ascription by others. A categorical ascription is an ethnic ascription when it classifies a person in terms of his basic, most general identity, presumptively determined by his origin and background. To the extent that actors use ethnic identities to categorize themselves and others for purposes of interaction, they form ethnic groups in this organizational sense.
(Barth 1994:13-14)

Informanter kan oppfatte seg å ha en finsk basisidentitet som plasserer dem i en annen kategori enn *norskan og saman*. For flere er det ikke snakk om én "basic, most general identity", men to og kanskje tre. I tillegg kommer sosiokulturell identifikasjon med det norske, slik at denne tilhørigheten også kan fungere som en basisidentitet. Finskættede er mindre opptatt av andres kategorisering av dem og begrunner selvtilskrivelsen(e) med røtter, språk, kultur eller følelser for det finske og/eller norske/samiske. Andres kategorisering i dag varierer med hvem de andre er, eller rettere hvilken kunnskap de har om kvener/folk av finsk ætt. Slik sett er kvener fremdeles 'usynlige' (jf. Fuglerud 2007) for mange (sørpå først og fremst) som på det beste tror de må være samer fordi de bor i eller kommer fra Finnmark. Den formelle og akademiske kategorisering følger stort sett genealogi, kultur, finsk/kvensk språk og 'opprinnelig' opphavssted i Finland og er mer og mindre i tråd med Jenkins' (2003a), Roosens' (1996) og Webers (1997) forståelser av etnisitet.

Imidlertid er det vanskelig å se hvordan informanter i dag bruker kategoriene "for purposes of interaction". Kategoriene norsk, finsk og samisk fungerer mer som modeller for stereotype kriterier og som kan markeres i gitte situasjoner, men er lite fruktbare i daglige

relasjoner lokalt. Slik sett fungerer de sosialt som kategorien *søringa*, et fenomen som (her) oppsummerer forskjellighet fra en *finnmarking* (jf. F. Eidheim 1993). I gitte sammenhenger og med aksentuering i tonefallet konnoterer *søring* en negativ kategori, dvs folk med feil og andre verdier og måter å tenke på²⁸. Selv om *finnmarking* og *søring* er sosiokulturelle klassifiseringer på akse periferi-sentrum, konnoterer de like fullt etnisitet. En *søring* 'må' være norsk både genealogisk og kulturelt, mens kjennetegnet på en *finnmarking* kan være mer og mindre kulturell og/eller genealogisk *blanding*. Enkelte informanter uttrykte det som *vi e en egen rase*, eller *vi e jo en gjæng bastarda*. Slik kunne de etniske kategoriene samles til en overordnet klassifisering for å markere et fleretnisk 'vi' mot de enetniske 'dere' i sør²⁹.

Relasjonell markering av forskjellighet

Etnisitet i barthiansk forstand produseres i samhandling mellom grupper og der ulikhet må markeres som et aspekt ved relasjonen. "Ethnicity refers both to aspects of gain and loss in the interaction, and to aspects of meaning in the creation of identity. In this way it has a political, organizational aspect as well as a symbolic one." (Eriksen 1997a:39). Det politiske aspektet kan jamføres med den konstituerte gruppen hos Weber (1997) og som igjen ligger nær nasjonalisme³⁰. Den symbolske betydning knytter opp mot tilhørighet til folk med hvem man opplever å ha et sosiokulturelt fellesskap. Men for å kunne markere etnisitet i en samhandling, må partene enten ha kunnskap om hverandres ulike tilhørighet eller en oppfatning om hvilke tegn (fysiologiske trekk, klesdrakt, språk etc.) som kjennetegner medlem av annen eller egen gruppe. Uten viten eller antakelse om hverandres etniske kategori, kan ikke relasjonen i situasjonen kalles etnisk. Og selv om de har viten, kan relasjonen deetnifiseres. Partene må gjøre forskjelligheten relevant for samhandlingen (Barth 1994). Slik er etnisitet situasjonelt betinget. Dette er imidlertid enklere i teorien enn å observere i felten. La meg ta et eksempel. Det er reinsamling. Noen av folkene bærer et diakritisk tegn på samisk kultur, andre ikke. Samhandlingen gjelder skilling og telling av rein. Utenfor reingjerdet står noen og ser på. Det kokes kaffe og middag i nærliggende hytter. Folk går inn og ut derfra. De fleste kjenner

²⁸ Det tidligere klasseaspektet tas opp senere.

²⁹ Om reindriftsamer i indre Finnmark ville si seg enig i dette, er en annen sak.

³⁰ "The ethnic revival in the West, starting in the early 1960s, led to a reassessment of both 'ethnicity' and 'nationalism', and to the realisation that they were, both as empirical realities and fields of study, intimately related." (Verdery 1996:42, sitat fra Anthony Smith 1992:1-2). Anderson (1997:45) definerer nasjon som "it is an imagined political community – and imagined as both inherently limited and sovereign."

hverandre fra før. Tre språk høres. Alle deltakere kan norsk. Det er når noen snakker finsk eller samisk, man kan anta at samme noen har en finsk eller samisk språkbakgrunn og sannsynligvis slikt slektskap. Samhandlingen i selve arbeidet baseres på delt kunnskap og effektivitet og er uavhengig av etnisk tilhørighet. Ser vi samlingen i lys av Reindriftsloven av 1979, er etnisitet av betydning. Bare samer har rett til å holde rein. Når flere av reinholderne likevel er av finsk ætt og kulturell bakgrunn, ligger her en potensiell, etnisk konflikt under overflaten og som kan utløses gjennom avgjørelser på et høyere plan enn samlingens deltakere utgjør. Eksempelet viser at en situasjonell samhandling kan stå i en større og her juridisk og etnopolitisk kontekst som gjør etniske forskjeller aktuelle uaktet hva deltakerne i samhandlingen måtte uttrykke der og da. Okamura (1981) betrakter makronivå som en strukturell sosial setting, et rammeverk for sosiale situasjoner på mikronivå. På makronivå er perspektivet 'objektivt' eller forskerens, på mikronivå er det 'subjektivt' eller aktørens perspektiv. I sosiale situasjoner vil aktørens etniske identitet være en av flere sosiale statuser. Hvilken som gjøres relevant i en samhandling, avhenger av partenes relasjon og hva de ønsker å oppnå i den gjeldende situasjon. I ovennevnte eksempel fungerer Reindriftsloven som en potensiell strukturell begrensning for de ikke-samiske reinerne³¹. Skulle den mot formodning effektueres, ville den også avslutte den sosiale tradisjon i å møtes som alle slektene har hatt just under reinsamling.

Markeringer av etnisitet kan være ulike på de forskjellige nivå. På et lavere vil en fokusere på:

[S]ubjective and perceptual notions of ethnicity in terms of the actor's understandings and explanations of social behavior. For clearly, it is at this level of abstraction that the variable meanings of ethnicity, the differing criteria for ascription of ethnic identities, the fluidity of ethnic boundaries, and the varying relevance of ethnic and other social identities are most apparent for the actor and the researcher alike. A situational approach to ethnicity manifests the essential variability in its significance for social relations in different social contexts and at different levels of social organization. (Okamura 1981:452)

Britt Kramvig er inne på noe lignende når hun stiller teoretiske og etnopolitiske oppfatninger om etniske kategorier som gjensidig utelukkende opp mot en lokal diskurs av etnisitet, eller "the silent language of ethnicity". Hun ser på gaveutveksling som "[A] way of offering cultural resistance against categories of identity that are experienced as too narrow or exclusive. Objects, values and symbols become the material employed in the creation of a

³¹ Noen av de finske slektene kan imidlertid spore opp samisk innslag fra (før) innvandringstiden og videre vise til at slektene både kunne ha med seg rein og drev med reinhold fra de kom til Norge.

local, collective self-perception that transcends ethnic boundaries.” (Kramvig 2005:46). Jean Briggs skriver at for Yupik i Alaska ”[B]oundaries, in some ‘double-think’ way, simultaneously do and do not have reality”³², og legger til, “[A] culture built of shared emblems with fixed meanings might well seem a straightjacket to people imbued with the ethos of individual variability.” (Briggs 1997:230). I små lokale miljø vet folk hvem er av hvilken slektsbakgrunn, i nord også hvem kategoriseres som same, finsk/kven, norsk eller *blanding*. Tradisjonelt kan man ha vært avhengig av hverandre for arbeidsoppgaver og sosiale aktiviteter, har giftet seg med hverandre og deltatt i hverandres livsløpsseremonier. Selv om folk beholder klassifikasjonene som sådanne, så kan de vanskelig gjøres gjeldende som motsetninger i daglig samhandling. Kramvig kaller det transcending av etniske grenser, noen av mine informanter uttrykker det som *folk e folk*. Denne form for taushet er noe annet enn den skjulte etnisitet som Harald Eidheim (1994) beskriver i sin artikkel *When Ethnic Identity is a Social Stigma*. Det som angivelig var et strengt skille mellom etnisk ”front- and backstage” blant Eidheims samiske informanter, er blant mine av noe ulik bakgrunn heller en ”center stage” med uklar og flytende markering av etnisk ”front” and ”back”. ”Center stage” er en felles plattform for agering. Hvordan da forstå etnisitet i samhandling når den både oppheves i relasjonen og uttrykkes i klassifikatoriske og slektskapsbaserte termer som finsk, norsk og samisk? Det nødvendige aspektet i relasjonen både er og ikke er samtidig,- pluss og minus som opphever hverandres verdi. Det kan virke som et oksymoron i denne sammenheng, et bilde på en tilsynelatende motsetning i selve aspektet, et ”double-think”. Ovennevnte kategoriske termer som signaliserer etniske kategorier kan transcenderes eller annulleres som etniske emblem og beholdes som ufarlig, kulturell differensiering. Reidar Grønhaug (1974:106) skriver om navnsetting eller ”naming” at ”The mere labelling of personnel categories does not presuppose that the distinction is categorized as a status difference.”. I etniske relasjoner vil statusforskjell måtte markeres. Oksymoronet kan forstås som unnvikelse fra å ta stilling til om grensen skal gjøres gjeldende eller ikke i relasjonen.

Cohen vektlegger symbolske uttrykk for etnisk identitet:

[T]o revert to Barth’s contention that ethnicity was invoked to mark the boundary between a group and its significant other, this would seem to rest on the unsatisfactory assumption that ethnicity is simply generalised to the members of a group, and is not implicated in their self perceptions other than as bearers of a given ethnic identity. By treating ethnicity as a tactical posture, this ignores both self consciousness and the symbolic expression of ethnic identity. [...] It is the *symbolic* expression of ethnicity which renders it multivocal. [...]

³² Sitat fra Phyllis Morrow (1990:143 note).

Thus, by a somewhat different route, I arrive at a conclusion which may seem to be similar to Barth's: ethnicity has a definite appearance, but rather indefinite substance. [...] It is simultaneously indefinite and substantial because it is informed by self expression and self consciousness.
(A. P. Cohen 1996:61-62)

Fra en slik synsvinkel kan "double-think" representere en symbolsk handling der partenes etniske identitet bekreftes samtidig som den, samt referanse til "gain and loss" (jf. Eriksen 1997a), markeres ugyldig i situasjonen. Samhandlingen ufarliggjøres på "the center stage" og det blir "gain – gain" for partene. Tvisynet er i så fall et mål om å vektlegge likhet uten å oppgi oppfatningen om forskjeller i kultur eller avstamning. I frisonen mellom 'oss' og 'dere' kan man også inkludere seg i 'dere'-gruppen. For finskattede gjelder det særlig i den norske gruppen. Dette kan bla antyde at personen er av etnisk blandet slektskap, at han/hun opplever både finsk og norsk (evt. samisk) tilhørighet, eller at den sosiale organisering av kulturelle forskjeller (jf. Barth 1994) oppfattes parallelt som organisering av kulturelle likheter. Ikke at man står med én fot i hver leir, men bærer begge leire i seg i større og mindre grad. I slike tilfeller kan vi vanskelig snakke om kollektive, etniske grenser som gjenspeiles i tverretniske relasjoner, men heller hvordan individ søker å sammensmelte etniske kategorier til en opplevd helhet. Etniske kategorier synes å inngå i og være underordnet lokal og nasjonal tilhørighet, hvorav den lokale er viktigst i daglig samhandling (jf. Kramvig 2005).

Ifølge A.P. Cohen har antropologer slått seg til ro med å:

[A]ssume the existence and integrity of collective boundaries, such as those of ethnicity. Rather than questioning their existence, or questioning the extent to which they might reasonably be generalised (*whose* boundaries are they?) they have been concerned almost exclusively with the ways in which boundaries are marked. [...]
It has imputed boundary-consciousness to people without pausing to enquire quite what it is of which they are supposed to be conscious. [...] But it still does not ask of what the individual is conscious when she or he invokes a boundary as a means or source of social identity? Culture and consciousness are not alternative modalities: culture is only manifest as consciousness.
(A.P. Cohen 1996:64-65)

Den sosiale identitet hos informanter markerer først og fremst lokaliteten, bygda, og status som lokalfødt. I denne statusen ligger også en bevissthet om folks til dels ulike kulturtrekk og etnisitet. Sosial og følelsesmessig nærhet har historisk fulgt kognatisk slektskap og nabo-skap³³. Oppmerksomhet på eller markering av sosial grense kunne tidligere vel så gjerne

³³ Bilateralt slektskap regnes som sosialt 'åpent' og kan betraktes som et performativt system der man forholder seg til det fremmede ved å inkorporere det (Hoëm 1999:140).

grunnes i læstadianisme eller klasse enn i etnisk tilhørighet³⁴. Grense(r) ut fra kulturell ulikhet er blitt stadig vanskeligere med økende kulturell likhet. Læstadianismen som tidligere sto sterkt blant folk, delte man med samer og etter hvert også nordmenn. Trosretningen signaliserte i sin tid både finsk og samisk tilhørighet versus norsk, dvs to minoriteter overfor en nasjonal majoritet. De finske innvandreres økologiske tilpasning og næringsutvikling kan sees som tverrkulturell ved at de kombinerte tidligere erfaringer og kunnskap med nye som de adopterte gjennom kontakt med andre folkegrupper i regionen. Den på mange måter pragmatiske tilpasning til en ny nasjonal og lokal tilhørighet samt behovet for likeverdighet som norsk borger mener jeg har preget folkets holdning til etniske grenser som mindre interessante enn å tilpasse seg på best mulig vis³⁵. Med det er ikke sagt at folk har vært likegyldige til eller ubevisste etnisk tilhørighet slik de forstår den, men grensemarkering i lokale relasjoner kan være både upraktisk og unødvendig. Spørsmålet er om de kulturelle trekk som oppfattes som typisk finsk, samisk eller norsk, utgjør den signifikante forskjellighet på det lokale plan og som kjennetegner en etnisk gruppe (jf. Barth 1994, Eriksen 1993).

Verdery skriver at Barth detroniserte kultur og innsatte etnisitet ved å vektlegge "[T]hat ethnicity is a fundamental means of ordering social life, a means that relies on manipulating 'cultural traits' and ideas about origin so as to communicate difference." (Verdery 1996:44). Men dette, mener hun, setter bare etnisitet i samme kategori som alder, rase, sosialt kjønn, kaste, klasse og slektskap, nemlig en håndfull prinsipp for å organisere det sosiale univers. For Barth var imidlertid etnisitet av førstegrads dikotomisering i det sosiale felt; nemlig etableringen av en grense mellom 'oss' og 'dem'.

But Barth did not pose the question: 'Why and how does the *fact of difference itself* become significant?' That is, in thinking about ethnicity Barth took it for granted that difference matters, just as others had done with culture. But difference does *not* always matter, nor do all differences matter. [...] Therefore, it is 'difference' *itself* that we must now problematize, (Verdery 1996:44-45)

Når finskættede fremhevet finsk bakgrunn, styrket de opplevelsen av fellesskap og vedlikeholdt minner om fortiden. Metaforisk sagt var fortiden et tre med rot i Finland og vekst i Norge. Slik var man kategorisk forskjellig fra "Others". Bekreftelsene var først og fremst rettet innad. I slike tilfeller ble finsk bakgrunn fremholdt som en verdi å være stolt av, og man

³⁴ I eksempelvis konflikter som gjelder minoriteter, blir klasseaspektet lett oversett, og isteden forklarer man dem som kulturelle/etniske forskjeller (Eriksen 2007a).

³⁵ Robert N. Pehrson (1964) som gjorde feltarbeid blant samer i svensk Karesuando på 1950-tallet, beskriver en tilsvarende pragmatisk holdning og tilpasningsevne til omgivelsene. Fleksibiliteten knyttes bla til åpenheten i bilateralt slektskapsystem (Hoëm 1999).

var kulturelt og moralsk like god som signifikante andre, fortrinnsvis 'de norske' tradisjonelt sett (jf. Jenkins 2003a:13-14/165). Da handlet det om å dele et 'innhold', ikke å markere en etnisk grense fordi forskjellighet var signifikant i seg selv³⁶. Verdery mener at forskjellighet må problematiseres (jf. Eriksen 2007), men det må også signifikans. Hvorfor og hvordan er forskjellighet viktig, spør Verdery. Dermed nærmer vi oss spørsmålet om hvorvidt grensemarkering er instrumentell i den forstand at man oppnår noe 'usagt' eller 'ekstra' ved å dikotomisere 'vi' versus 'dere'. Erkjennelse av ulikhet som et faktum blir noe annet enn at forskjelligheten symboliserer noe mer og annet enn selve forskjelligheten, og at dette mer og annet er hva den relasjonelle grensen handler om, nemlig en form for vinning og tap (jf. Eriksen 1997a). Analytisk må da den etniske grense sees som et middel for å oppnå noe mer enn bekreftet identitet og bevissthet om kulturell forskjellighet. I andre sammenhenger forbinder vi grense, det være seg "boundary" eller "border", med eiendomsforhold. Det vil si at 'vi' versus 'dere' er mindre interessant sammenstilt med 'vårt' versus 'deres'. Med dette mener jeg at etnisitet som dikotomisering av første grad i det sosiale felt (Verdery over) har betydning som statuering av rettigheter og som følger en identitet qua etnisk status. Med andre ord blir det avgjørende hvilke rettigheter til hva, og hvordan grupper mener de selv og andre har rettigheter. I så fall signaliserer det relasjonelle aspekt gruppers respektive eiendomsforhold forstått som gitte rettigheter. Hvilke til hva og hvordan de utøves, blir et empirisk spørsmål. Med denne forståelse av etnisk grense handler den om kontroll av ressurser (i vid forstand), en markering av revir så å si. Ved å flytte det dikotomiske fokus fra 'vi' og 'dem' til 'vårt' og 'deres' mener jeg at vi bedre får frem hva Verdery vektlegger, nemlig hvorfor forskjellighet er viktig. I møtet mellom 'vårt' og 'deres' ligger et potensielt rettighetshierarki, en fordeling av makt/avmakt og som alltid kan utfordres. Den identitet som bekreftes gjennom markering av den etniske grense (jf. Barth 1994), kan da sees analytisk som en hierarkisk status. Dette i motsetning til den egalitære etniske status som bekrefter ulik identitet uten referanse til identitetens medfølgende rettigheter.

Analytisk fokus på kollektiv ressursforvaltning står i motsetning til Cohens vektlegging av individuell bevissthet om seg selv.

The ethnic group is an aggregate of selves each of whom produces ethnicity for itself. What these various productions have in common may well be more a matter of formal appearance than of meaningful reality. It is the self's consciousness which has primacy

³⁶ Dette endres til dels med politisering av kvensk og samisk identitet (jf. kap. 10). Politisert etnisk identitet gjelder vanligvis ikke relatert til russere i kommunen, da fokuserer kontrastering fortrinnsvis på kulturelle, økonomiske og stundom moralske forskjeller foruten politiske system og statsborgerskap.

in the creation of ethnicity, in rendering boundaries meaningful, in the interpretation of ethnic identity. This self consciousness is the obvious point at which to begin.
(A. P. Cohen 1996:76)

Selvhetene i dette aggregatet kalt etnisk gruppe behøver ikke å ha mer til felles enn en formell selvpresentasjon ("appearance"). Jeg forstår Cohen dit at selv om det er den individuelle bevissthet om seg selv som skaper den etniske grense, og ved det gir den et meningsinnhold, så er det aggregatet av disse hendelsene som skaper gruppens grense. For å forstå gruppegrensen, må en begynne analysen med den enkelte bevissthet. Den etniske gruppen kan slik forstås som et symbolsk fellesskap der individene kan ha ulike bevisstheter om hva som betegner samme fellesskap. Dette assosierer til hvordan Benedict Anderson forstår nasjon.

Det er *forestilt* fordi medlemmene i selv de minste nasjonene bare vil kjenne et fåtall av sine medborgere. De fleste av dem vil aldri møtes, vil aldri ha hørt snakk om hverandre; likevel vil de være i stand til å forestille seg at de er medlemmer av det samme fellesskapet. [...]

Til sist er nasjonen å oppfatte som et *fellesskap*. Uansett hvor stor den faktiske ulikhet og utnyttning måtte være, vil nasjonen alltid bli oppfattet som et dypt, horisontalt kameratskap. [...]

Jeg vil foreslå at nasjonalisme må behandles som et fenomen av samme type som religion. Den bør ikke sidestilles med selvbevisste politiske ideologier, men med de store kulturelle systemene som eksisterte forut for dem. Nasjonalismen vokste ut fra – og i opposisjon til – disse systemene.

(Anderson 1996:19, 21, 24)

Anderson's forslag om å behandle fenomenet nasjonalisme som fenomenet religion indikerer at fellesskapet kan betraktes symbolsk. Vi kan likevel si at religioner forvalter en kontakt med en ikke-materiell verden og pålegger mennesket gitte plikter for å oppnå definerte rettigheter til 'frelse' fra ulykke og til den ikke-materielle verdens begunstigelse. Det jordiske fellesskap blir et symbol på et større fellesskap som eksisterer i folks bevissthet om seg selv relatert til oppfatninger om fortid og fremtid. Også slektskap, om aldri så mytisk eller fiktivt, innebærer et bevissthetens bånd mellom fortid, nåtid og forventet fremtid, mellom det som ikke lenger er, som er det, og som skal bli det. Anderson viser til nasjon som et horisontalt kameratskap, men jeg mener det likevel har i seg den vertikale dimensjon representert ved generasjoner, ved historie og ønsket fremtid. Et nasjonalt fellesskap har et begrenset medlemskap og dermed en sosial grense mot andre. Grensen representerer dessuten ofte et geografisk felt som fellesskapet opplever som sitt landområde, "estate", og med 'eiendomsrett' til. Det enkelte medlem vil, som i Cohens forståelse av etnisk gruppe, gi grensen(e) et meningsinnhold som han/hun mener i det minste inngår i fellesskapets formelle selvpresentasjon. Skillet mellom etnisk gruppe og nasjon opphører i noen situasjoner, i stor grad også i idéen om en nasjonal-

stat. Thuen (1995:57) skriver at de variabler som vanligvis assosieres med begrep som et folk, nasjon, nasjonalitet og nasjonalstat synes hovedsakelig relatert til territorium, felles opphav/ opprinnelse og statsdannelse.

When this community of individuals possesses a more or less defined territory (not necessarily recognized legally by the encompassing polity) and a common organization which relates it to this territory, whether based on principles of inclusion such as kinship rules or a specialized body of government, then it constitutes a "nation". [...] A "nation-state", then, is a state with one as opposed to several nationalities or dominated by one nationality to the effect that other people occupy a minority position.
(Thuen 1995:57)

Den norske nasjonalstat bygger på en historisk forestilling om (hovedsakelig) én etnisk gruppe. Sameland oppfattes som en nasjon nå delt mellom fire stater og med forestillingen om historisk sett én etnisk gruppe. Det vil si at de i Norge som identifiserer seg som etnisk norske eller samiske, kan også identifisere seg som medlem av en henholdsvis norsk og samisk nasjon i tillegg til det norskstatlige borgerskap. Folk som identifiserer seg etnisk som kvener, forblir (foreløpig?) nasjonsløse. Finskættede som identifiserer seg som finsk eller finsk og norsk, kan knytte seg opp til Finland som sin nasjon og bla markere det ved å feire finsk nasjonaldag. Andre blant dem kan ha nok med den norske nasjonaldagen selv når de ikke betrakter seg som etnisk norske. Enkelte kan også markere sin delvis samiske slektsbakgrunn og feire den samiske nasjon i tillegg. I prinsippet er det ulike meningsinnhold i selve begrepet etnisk alt etter hvilken gruppe det er snakk om. Både samer og nordmenn kan vise til et geografisk område de oppfatter som opprinnelig samisk eller norsk, og som de derfor har eller mener de bør ha hevdvunnen forvaltningsrett over. Folk av finsk ætt, om de kaller seg kvener, finske eller norske, kan ikke lett hevde samme. Mange av 1800-tallets finske innvandrere til Øst-Finnmark kom dertil fra områder som inngår i Sameland eller de tidligere kalte Lappmarkene, og hvor de hadde "trengt seg inn" lenger sørfra.. Følgelig kan man si at selv om de kom fra nasjonen Finland (eller Sverige), kom de også fra nasjonen Sameland, mens de i Norge forble i nasjonen Sameland men også nasjonalstaten Norge. Det som skiller de tre-fire³⁷ etniske gruppene qua etniske grupper, er nettopp hvilke har eller kan hevde såkalt nedarvede rettigheter til landområder og naturressurser. Opprinnelse settes i tid og rom og graderes kvalitativt etter lineær tid og stedfestet rom, dvs at noen etniske grupper er mer 'ekte' etniske enn andre. I denne konkurransen kommer kvenene dårligst ut, noe som kan være en medvirkende årsak til at gitte etnopolitiske krefter søker å gi gruppen mer autentisitet

³⁷ Fire når østsamer betraktes som egen gruppe.

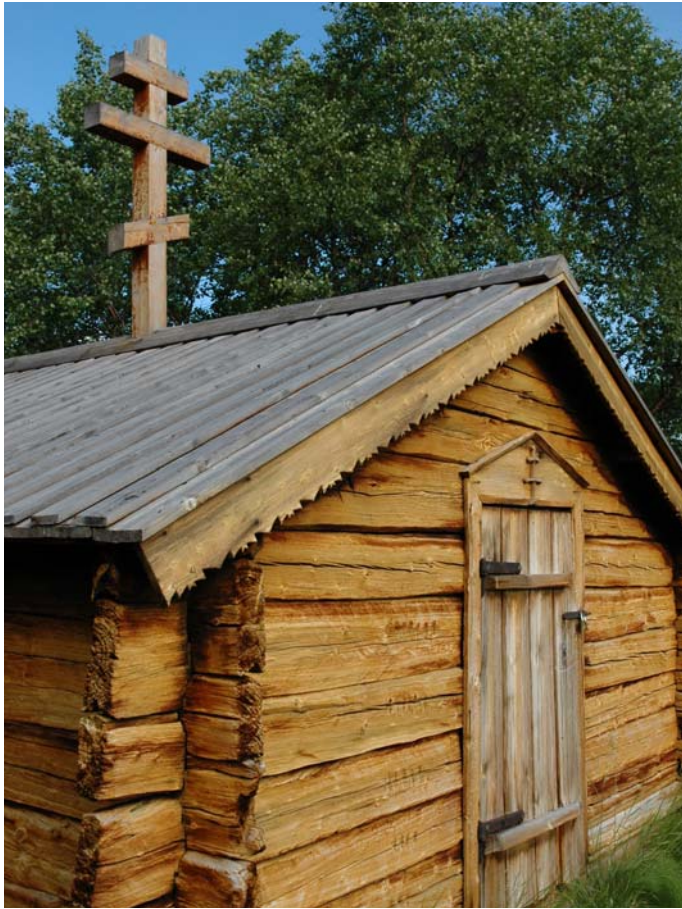
ved kreve urfolksstatus på linje med samene. Også østsamene/*skolta* har vansker. Inngår de i den samiske nasjon, eller er Russland deres opprinnelige nasjon, eller er de 'bare' norske borgere?


Cohens analytiske forståelse av gruppedannelse som et "aggregate of selves", et spørsmål om bevisstheter, mener jeg er egnet som en metodisk innfallsvinkel til å oppdage de variasjoner i selvbevissthet, identifikasjon og grensemarkering vi kan finne innen en etnisk gruppe. Imidlertid er et fellesskap mer enn summen av medlemmenes bevisstheter. Det har også et potensial for sosial synergieffekt som kan (ut)nyttes i ulike øyemed, deriblant politiske. "Aggregate of selves" har videre en tilbakevirkende kraft på individets bevissthet som en bekreftelse på at man tilhører (eller ikke) og inngår (eller ikke) i en ansamling av symbolsk sett like bevisstheter. For Barth (1994) er gruppen sentral; den sosiale organisering av kulturelle forskjeller opprettholdes tross flyt av personer over den etniske grense. Sosial organisering innebærer et minimum av samhandling og sammenfallende handling medlem imellom. Med velvilje kan vi betrakte handlingene som "[T]he system of structured, structuring dispositions, the *habitus*, which is constituted in practice and is always oriented towards practical functions." (Bourdieu 1999:52). Praksis utgjøres av individers handlinger. Brukt på Barths definisjon kan vi si at dikotomisering av grupperforskjeller har en praktisk funksjon for medlemmene. Og da er vi tilbake til Verderys (1996) spørsmål om hvorfor forskjellighet er av første grad i Barths forståelse av etniske grupper. Det vil si at jeg i Barths analytiske forståelse av etnisitet oppfatter det relasjonelle aspekt og dermed den etniske grense som å handle om maktforhold mellom sosialt organiserte grupper. I Barths modell opprettholdes grensen selv om den ikke gjøres gjeldende i alle situasjoner og relasjoner. Når grensen ikke markeres, er det heller ikke snakk om etnisitet. Hva Weber (1997) kaller etnisitet og etnisk medlemskap, mener Barth ikke er etnisitet og slikt medlemskap. Barth tar utgangspunkt i Webers neste trinn, nemlig en konstituert gruppe som (ut)nytter og bygger på troen om delt etnisitet og primært for politiske formål. Folks oppfatning om felles opphav og kultur, blir da for Barth kun et spørsmål om kultur og opphav men som riktignok ofte utgjør begrunnelsen for den sosiale organisering av kulturelle forskjeller og markering av grense i samhandling, og som han kaller en etnisk gruppe.

Den identitet som bekreftes relasjonelt i Barths analytiske modell, mener jeg innebærer et utsagn om "vår" versus "deres" rettighet til materiell eller immateriell 'eiendomsbesittelse' og må sees som en politisert identitet. Dette til forskjell fra Jenkins' (2003a) kontrastering av "vi"-identitet versus "dere"-identitet som forbindes med ulik kultur.

Graderingen eller grensen mellom de to avgjøres av Barths fokus på (opplevd) dikotomisk forskjellighet "av første grad" (Verdery 1996). Den politiserte identitet refererer til en vertikal differensiering av forskjeller, og den ikke-politiserte, som eventuelt kan kalles "ethnic membership" (Weber 1997), refererer til horisontal forskjellighet (jf. Eriksen 2007). Informanters grunnoppfatning av slektskap som kriterium for etnisk identitet kan sees som å representere en egalitær forståelse av etniske forskjeller just fordi slektskap er kognatisk og eksogamisk gifte har funnet sted og gjør det i økende grad (jf. Hoëm 1999)³⁸. Dermed kan vi videre si at etniske tilhørigheter inkorporeres sosialt i den lokale 'enhet' kalt bygda (jf. "center stage"). For individ av interetnisk gifte (jf. Thuen 1989) må to eller flere etniske identiteter inkorporeres til en helhet som oppleves naturlig å leve med. Men her kan eventuelt kontrastering mot "Other" bli vanskeligere, "Other who?". Politisering av identitet kan gi svaret.

³⁸ Den nye ekteskaps'gruppen' i kommunen er russere, rettere russiske kvinner.



St. Georgs  





KONTEKST I: OVERORDNEDE FAKTORER 1826-1940

I avhandlingens problemstilling ligger spørsmålet om lokale, regionale og/eller (inter-) nasjonale faktorer kan utdype forståelsen av den oppfatning finskattede har rundt egen identitet og finsk språk. På den ene side viser materialet stor overensstemmelse mellom de utvalgte lokaliteter, på den annen side fremkommer også lokale varianter eller tendenser til ulikhet. Spørsmålet blir da om dette kan forstås som lik respons på overordnede faktorer eller et uttrykk for gjennomgående like forhold lokalt. Hvilke kontekstuelle forhold kan begrunne et eventuelt styrende prinsipp for etnisk identitetsforvaltning blant finskattede i Sør-Varanger? Denne forvaltningen uttrykker situasjonen rundt årene 2004-05 og er kun et stadium i en pågående prosess. Men da det her gjelder etterkommere av finske innvandrere til Sør-Varanger på 1800-tallet, snakker vi om en utvikling over ca 150 år til nå.

Her skal jeg introdusere tre historiske forhold som er aktuelle for problemstillingen; bosettings- og næringsmønster, religiøs bevegelse og myndighetenes forforskningstiltak frem til 2. verdenskrig. Hensikten er å antyde en historisk kontekst som kan medforklare dagens språk- og identitetsforvaltning. Metodisk sett vil presentasjonen være en tolkning av fortid sett fra nåtid samtidig som denne tolkningen skal danne et bakgrunnstepp for tolkning av nåtid. Denne tolkningsprosessen begynner med valget av de tre ovennevnte forhold jeg betrakter som sentrale, overordnede faktorer. Teoretisk sett medfører tolkning av fortiden problem. Målet er vanligvis å finne sammenhenger vi kan kalle et mønster av årsak og virkning, nemlig en forklaringsmodell. Vi søker å skape orden av kaos. Men at hendelser faller sammen i tid og rom og står i en relasjon (jf. Bateson 1979), er ikke nødvendigvis det samme som at de er interavhengige verken i årsak eller virkning. Heller ikke er gitt at hendelse A forårsaker B som gir støtet til C. Tilfeldigheter kan forbli tilfeldigheter eller utgjøre et vendepunkt. Med andre ord må tilfeldigheten bli møtt med en reaksjon. Reaksjonen ilegger tilfeldigheten et meningsinnhold. Spørsmålet er hvilket. Når reaksjonen uttrykkes i handling, kan begrunnelsen være rasjonell nok sett fra utøveren men like fullt irrasjonell sett fra tilskueren. Rasjonalitet er i seg selv relativ da den uttrykker en tankerekke av valgte argument ut fra gitte forutsetninger. Selv når vi fra det sammenholdte diakrone og synkrone perspektiv finner gitte mønstre eller såkalt statistiske sammenfall, kan vi vanskelig fortolke fortidens mennesker. I denne sammenheng gjelder det særlig fortidige oppfatninger av

forskjellighet mellom grupper, hvordan etnisk tilhørighet ble forstått, bekreftet eller avkreftet i samhandling. Det ene er hvordan man kategoriserte hverandre til enhver tid og situasjon, det annet hvordan det ble uttrykt i sosiale relasjoner, det tredje hvilken mening de respektive grupper tillate egen og andres bruk av etnonym. Når en da, som i dette tilfelle, skal søke svar i fortiden for å (med-)forklare nåtidens meningsinnhold hos en gruppe mennesker, må det bli snakk om mer og mindre sannsynlige forståelsesmåter.

Befolkning av nytt land

Kommunen dekker et litt større område enn det som i 1826 ble regnet som vestre del av det norsk-russiske fellesdistrikt som strakk seg til Fiskerhalvøya i øst. Opprinnelig var det langt større, fra Tysfjord i Nordland til Trejanema på Kolakysten. Dette fellesdistriktet ble formelt anerkjent i 1326 da Sverige-Norge inngikk en avtale med storfyrstedømmet i Novgorod om etablerte skattegrenser¹. Fellesskapet besto av gjensidig rett til skattlegging langs kysten. Utover 1500-tallet foregikk så en russisk ekspansjon nordover til Kola og vestover til Pasvik-elva ved bojarer og til Tana ved russiske samer, nå kalt østsamer. Dette og fortrinnsvis en langvarig krig og gjensidige plyndringstokter mellom Sverige og Russland førte til en ny grensedeling i forbindelse med Teusinafreden i 1595. Nå skulle vestre grense gå "ut i havet mellom Varanger og Neiden", men om punktet var Karlebotn eller Bugøyfjord, er usikkert (Wikan 2003a). Ifølge Einar Niemi (1981) regnet man fra gammelt av Bugøyfjorden som østre grenseskille for sjøsamere i Varanger. Fast bosetting i Bugøyfjord skal ha vært fra ca 1735 (Vorren 1979), og ifølge folketelling i 1769 bodde her 83 personer, men kun 70 i 1801 (Qvigstad 1981[1926]). Bugøynes skal ha vært bebodd av norske skattemenn i labile perioder på 1600-tallet og ble registrert i 1694 (Qvigstad *ibid.*, Wessel 1979[1938]). I 1786 skal der ha vært en sjøsamisk befolkning på 51 personer (A. Hoëm 2007:52)². Qvigstad skriver at før "norske Varangers søfinner" slo seg ned, hadde de brukt øya (Bugøya v/Bugøynes) i forbindelse med fiske og fangst i Bugøyfjorden, og dette uten motsigelse av "Neidens fællesfinner"³. Andre måtte nemlig ha tillatelse fra de russiske skolte-/østsamene ville de høste av ressurser. Men intet tyder på noen større bosetting på Bugøynes som ble betraktet

¹ Avtalen presiserte ikke hvor grensene gikk, bare at de gamle skulle respekteres. Spesifisering fremkommer i et skrift fra ca 1330 (Wikan *p.k.*).

² Etter misjonærens S. Kildals registrering.

³ Neiden- og Pasvik-sidaen ble ansett å ha hevdvunne rettigheter til storparten av området som nå utgjør Sør-Varanger. De betraktet seg som russiske undersåtter. I eldre tekster omtalt også som skoltelapper/-samer.

som norsk land. "Det *egentlige Norge* regnedes å *ende* her; den øvrige del av det nuværende Sør-Varanger kaltes *Russesiden* eller *Raftesiden* og var bebodd av nogen få skoltelapper under russisk religion og jurisdiksjon og ennu ferre norske lapper; av nordmenn fantes bare et par familier." (Wessel *ibid.*:66)⁴. Disse få norske utgjorde i 1801 fem familier på 26 personer mot 38 "lappiske" på 163 personer (Qvigstad *ibid.*) samt ca 30 skoltelapper i Neiden (Wessel 1981:11). De norske familiene flyttet imidlertid snart igjen da de ble plaget av skoltesamene. I 1826 var her et fåtall nordmenn gift med sjøsamisk kvinne, men de inngikk i samisk befolkning og kultur. Eneste norske familie befant seg i Jarfjord (Wikan 1995:91).

Allerede på 1700-tallet foregikk en viss sjøsamisk ekspansjon østover ved at norske samer anla sommer- og vinterboplasser hvor de før hadde veidet og fisket (Niemi 1981). Med tanke på kommende grenseforhandlinger oppfordret norske myndigheter til samisk og norsk bosetting i fellesdistriktet. I 1825 skal den sjøsamiske befolkning ha telt 216 personer (Vorren 1979). Ifølge Qvigstad (1981) var innbyggertallet samme år 290 og bosettingen strakk seg til Jarfjord. Kolonisering av nordområdene foregikk med andre ord gjennom både naturlig bosetting og bevisst politikk. Og en slik dobbelsidig kolonisering eller innvandring skulle fortsette i Sør-Varanger etter 1826.

Tre av fem skolte-/østsamiske siidaer i fellesdistriktet ble berørt av grensedragningen (Wikan 2003a). Vestfra var de Neiden-, Pasvik- og Petchenga-siidaen, alle tidligere dobbelt skattlagt, men her er de to første interessante. Innen sitt siidaområde flyttet de sesongmessig mellom faste boplasser. Fra russisk side var man opptatt av å sikre gruppenens mulighet til å leve og brødfø seg som før. Imidlertid ble Neiden-siidaens område delt i to, og søndre del tilfalt Finland/(Russland) angivelig ved en feiltakelse⁵. Grensen i nordøst gikk i Pasvikelva og deretter Grense Jakobselv. Pasvik-siidaen som hadde holdt til på begge sider av elvene og ute ved havet, ble delt på langs, men etter en avtale i 1834 skulle de ha rett til sjølaksefiske på gamle plasser på nå norsk side⁶. Videre fikk de beholde kirkestedet og skoltebyen Boris Gleb som ble liggende som en russisk enklave på vestsiden av Pasvikelva. Men siidaene fulgte sine gamle flyttemønstre og fortsatte sin næringsvirksomhet som før. De betraktet hele området som sitt og prøvde å jage bort alle inntrengere⁷. Samtidig oppfordret myndighetene til norsk

⁴ *Rafte'bælli*: fjellside/fjellområde slik sørsiden fortøner seg sett fra nordsiden av Varangerfjorden, muligens forvansket til *Raftesiden* dvs *Tømmersiden* (Wikan *pk*).

⁵ Frem til 1851 synes det som at norske myndigheter trodde vinterboplassen lå på norsk side, og siidaen brukte den til den finske skogvokter sa fra i 1884 (Wikan 1995:149-152). Finland var et storfyrstedømme under Russland og ville bli påvirket av grenseoppgangen i nord men ble ikke tatt med på grenseforhandlingene.

⁶ For en gjennomgang se Astri Andresen (1989).

⁷ Ifølge fogd Cappelens erfaring i 1829 hadde ikke de russiske samer forstått at grenseavtalen angikk dem og deres rettigheter (Wikan 1995:72-81). Formelt skulle de velge land, og noen av familiene i Pasvik ønsket å være

(inkl. samisk) bosetting i Neiden og i Pasvik-siidaens områder på norsk side av grensen, noe som førte til stadige klager fra begge parter. Grensedragningen angikk videre norske og finske flyttsamer som hadde brukt fellesdistriktet til og med på Kolahalvøya. Dette i tillegg til sterkt voksende reinnomadisme på norsk side skapte også problem i forhold til søndre grense av 1751⁸. Konflikter skulle snart oppstå og som nabolandene måtte løse fortløpende (Wikan 2003a).

Av de få nordmenn som slo seg ned den første tiden, hadde flere tjenestegjort på Vardøhus festning⁹ og bla hentet brensel og kreaturfôr på sørsiden av Varangerfjorden. De visste i det minste hva de gikk til. Men i motsetning til det vanlige mønster av norsk bosetting ute ved kysten og da for å drive fiske og småbruk, kom nordmenn til Sør-Varanger for å dyrke jord. De skulle fortrinnsvis bosette seg i Grense Jakobselv, Jarfjord, innover Langfjorden og ved Langfjordvannet, først senere også sørover i Pasvikdalen. Men det var finner som skulle utgjøre majoriteten av nybyggere på 1800-tallet.

Før ca 1800 og særlig på 1700-tallet foregikk innvandring og bosetting av finsktalende folk hovedsakelig i Nord-Troms og Finnmark vest for Varanger og da fortrinnsvis i Karasjok og ved Tanaelven¹⁰. De skal først og fremst ha kommet fra svensk Tornedal (Schøyen 1977, Sogner 2003). På 1800-tallet var innvandringen konsentrert mot Finnmark. Da Kåfjord kobberverk ble anlagt i 1826, fikk bedriften mange arbeidere fra Sverige og Finland (som da var under Russland), og 24 år senere hadde den 419 kvenske ansatte (Qvigstad 1920:32). Men det var først etter 1830 en fikk en større innvandring til Varangerområdet, da særlig fra områder øst og nordøst for Tornedal. Forholdene i Nord-Finland var vanskelige bla grunnet overbefolkning og tidvise uår. Gjentatte kriser skulle toppe seg i de store "hunger-årene" på 1860-tallet med ekstremt høy dødelighet (Niemi 2003). En norsk prestefru forteller fra et besøk i finsk Muonio i 1867:

på norsk side uten at så ble realisert. Neiden-siidaen verken valgte eller flyttet, de ville heller ikke betale skatt til Norge før i 1842 etter å ha blitt tvangsinnskrevet i norsk manntall i 1840.

⁸ Da den svensk-norske traktaten kalt Lappekodicillen om gjensidig beiterett over grensen ble inngått samme år, var Finland under Sverige. Fra 1809 var Finland derimot under Russland. Spørsmålet oppsto hvorvidt kodicillen skulle gjelde for finsk (/russisk) og norsk grense.

⁹ Første anlegg ble bygget av Haakon V Magnusson årene 1302-07.

¹⁰ I Kautokeino og især Karasjok kunne finske innvandrere legge om til samisk klesdrakt, levevis og språk bla grunnet interetnisk gifte (Qvigstad 1920:18-21, 33). Her har vi da eksempler på tidlig assimilering til annen etnisk gruppe.

"Vort folk er van vid at svälta," sagde provsten. Mange døde hungersdøden den vinter i Finland eller af sygdomme, som hungeren førte med sig. De fattige bagte sit brød af halm, potetesskal og sur melk eller renmose og potetesskal. Det saa ikke ud som føde for mennesker, men de var glade, naar de endda havde sur melk; thi dermed kunde de friste livet, men havde de ikke den, da var det døden.
(Christophersen 1902:31)

De rike fiskeriene i Varanger fremsto som en mulighet for overlevelse. Mange hadde allerede årvis erfaring med å delta i vårfisket og kjente både vandringsveier til og naturforholdene i *Ruija*, navnet de ga havlandet i nord. Men også reiseruten til Amerika gikk nordover til Vadsø hvorfra en tok båt til Trondheim. Finnene fulgte gammel reisevei fra Inari ved Enare sjø til Utsjok ved Tana elv eller til Neiden og Bugøyfjord, derfra med båt ville de til nordsiden¹¹.

Større finsk bosetting i Sør-Varanger tok til rundt 1840, skjøt fart i 1860-årene, roet seg 20 år senere og var avsluttet innen 1900. Både enslige og familier kom. Noen hadde egen rein eller råd til å betale for reinskyss, mange gikk på ski om vinteren, til fots om sommeren. Det var da heller ikke rare flyttelasset de kunne ta med, hvis de overhodet hadde stort å flytte på. En finskåttet informant fortalte at hans forforeldre var så fattige at *bæstemora mi bar ongen i arman hele veien* fra Finland. En annen fortalte at oldemoren hadde hatt noen poteter i forklelommen. Med dem skulle hun sikre en jordavling på det nye sted. Tross unntak kan en vel trygt si at den kapital de brakte med, var en seig rygg, sterke never og kunnskap. Som jord- og skogbrukere fra et nordlig klima var de jevnt over bedre rustet enn nyriddere fra sør i Norge. Som en finskåttet i Pasvik sa, *men dæm lærte av finlenderan*. Så stemmer vel i stor grad hva gjelder jordbruk der finnene må betraktes som pionerer i Finnmark (Qvigstad 1920). Likevel, folkegruppene lærte av hverandre både hva gjaldt hvordan gjøre ting og hvilke redskap egnet seg.

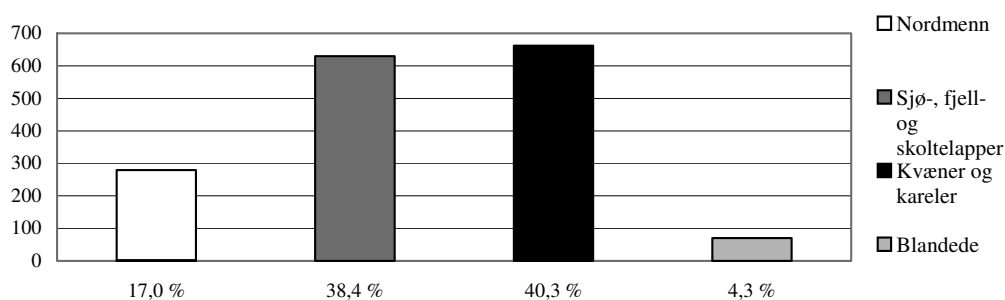
På begge sider av Varangerfjorden samlet finlenderne seg i såkalte "kvænkolonier" hvorav Vadsø den største. Så skulle den også få tilnavnet Kvænbyen. På sørsiden var konsentrasjonen i Bugøynes, Neiden og Pasvikdalen. Invasjonen av finlendere i Varanger medførte bla et utstrakt slektskapsnettverk (jf Bjørklund 1978). Som nevnt kom de ofte i større og mindre familiegrupper, men også i hovedsak fra gitte trakter i Nord-Finland som Rovaniemi,

¹¹ Presteparet Christophersen dro i februar 1868 de 45 mil fra Muonio "[G]jennem Lapmarkens værste ødemarker forbi Enaresjøen ned til Neiden i Sydvaranger, alt med renskyds. [...] flere gange maatte vi i den bidende kulde paa mellem 30 og 40 grader tilbringe natten i vore pulke, [...] fremfor at opholde os i de af alskens folk overfyldte og derfor kvalme stuer. Der reiste nemlig paa den tid et følge paa 50-60 mennesker med hver sin ren i vort spor. De skulde ogsaa over til Norge for at deltage i fiskerierne ved Varangerfjorden. Fra Neiden var det fem timer med åttring til Vadsø. Det havde været en kold tur den tolv dages færd gjennem lapmarkerne med renskyds, men det var dog intet mod den seiltur midt i februar for en strygende ishavsvind" (Christophersen 1902:37, 40, 48).

Salla, Kittilä, Sodankylä, Kemi og Li (Oulu). Slik kan vi si at de brakte med seg allerede etablerte, sosiale nettverk og som videre knyttet dem til opphavssted og slekt i Finland.

Gjennom annen del av 1800-tallet foregikk da en relativt sterk befolkningsøkning i Sør-Varanger samt endring fra overveiende samisk til finsk majoritet, og der nordmenn fortsatt utgjorde et mindretall. Fra folketellingen i 1875 noterer A.B. Wessel følgende¹²:

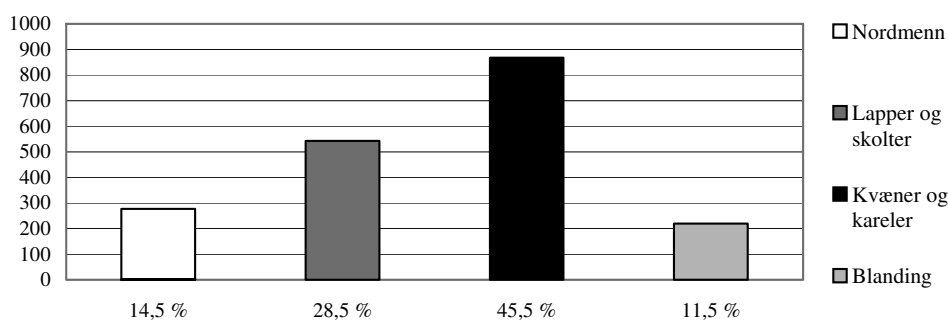
Sør-Varangers befolkning 1875



Kilde: A.B. Wessel 1981:1

Her ser vi et klart innslag av fjellsamer samtidig som den finske befolkning er på nivå med den samiske generelt. Neste tiår forsterker det relative forhold og der den samiske andel går mest ned.

Sør-Varangers befolkning 1885

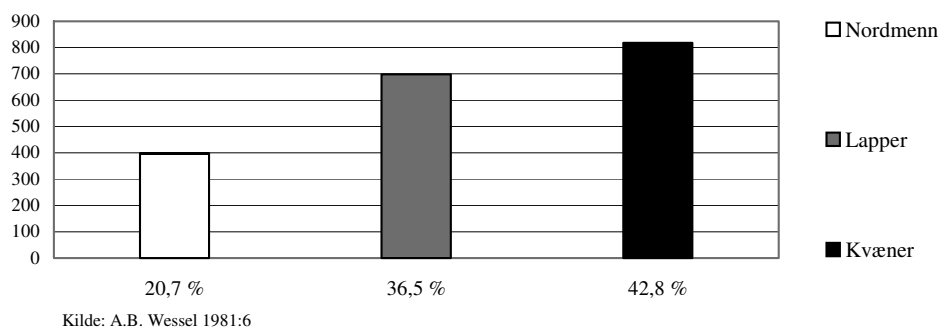


Kilde A.B. Wessel 1981:3 (Min prosentregning.)

¹² Jeg skal følge Wessels tall til 1920 grunnet hans tidvise inndelinger i kategorier, men skal avslutte med en oversikt ved Steinar Wikan for årene 1825-1910. Tallene divergerer noe. For numeriske tabeller av diagram, se appendiks kap. 3. **Obs:** y-aksen angir antall personer for den enkelte søyle og ikke det totale antall i kommunen.

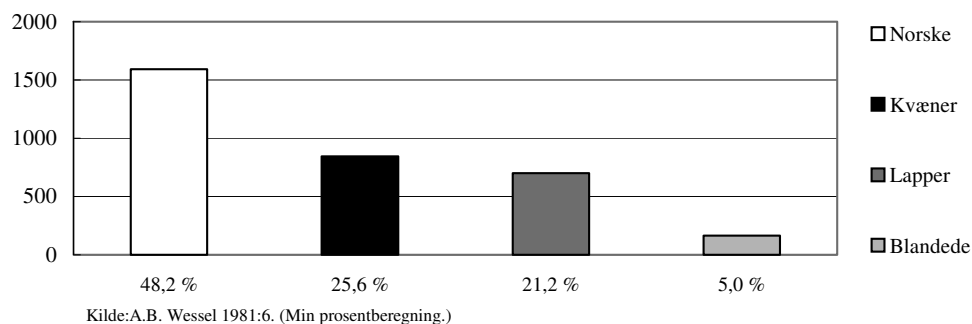
Den tilstedeværende befolkning ved telling i 1900 skal ha vært som følger:

Sør-Varangers befolkning 1900



Imidlertid skulle folketallet snart øke merkbart igjen, og den relative fordeling av folkegrupper endres nok en gang, men det fant sted først etter unionsoppløsningen med Sverige i 1905. I 1906 ble gruveselskapet A/S Sydvaranger opprettet med sete i Kirkenes og gruver i Bjørnevatn, og etterspørsel etter (norsk) arbeidskraft var stor. Arbeidsinnvandringen fremkommer tydelig i folketellingen av 1910. Videre ser vi at innflyttere var av norsk avstamning.

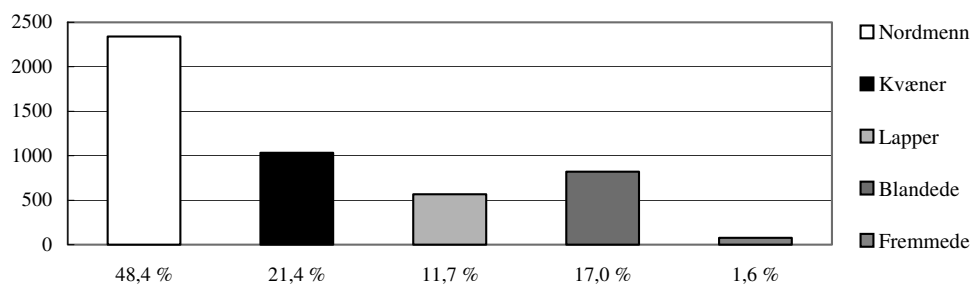
Sør-Varangers befolkning 1910



Numerisk er den norske befolkning her firedoblet fra 1900 og utgjør nærmest den totale befolkningsøkning i perioden. Samtidig blir nordmenn tallmessig og prosentvis en klar majoritet relatert til finner og samer som forøvrig ikke har hatt nevneverdig befolkningsendring i samme tidsrom.

Går vi til sist nye 10 år frem i tid og da til 94 år etter grensesettingen, finner vi dette:

Sør-Varangers befolkning 1920



Kilde: A.B. Wessel 1981:8. (Min prosentregning.)

Både den norske og finske/kvenske gruppen har økt numerisk, mens den samiske er noe redusert. Prosentvis holder nordmenn stand, men finnene er nesten nede til en femtedel og samene til en tidel. Den blandede gruppen derimot er økt med 15 prosentpoeng gjennom en tilnærmet firedobling tallmessig. Den totale økning på 1.538 må sannsynligvis tilskrives reproduksjon¹³ og norsk innflytting. Wessel (1981:9) skriver at fra 1910 har Kirkenes og "Grubebyen" (Bjørnevatn) tiltatt med henholdsvis 1.132 og 114 personer, totalt 1.246 individ. Økningen forøvrig teller da bare 292 personer. Men han deler også befolkningen i aldersklasser fra 0 til 100 år hvorav 0-15 år utgjør hele 40,55%. og 15-30 år nye 24,08%, totalt 64,63 %. Wessel regner ervervsdyktig alder for 15-70 år, men selv med slikt langt spenn mener han at maksimalt halvparten av befolkningen kan regnes som potensiell arbeidskraft.

Følgende trekk i befolkningsutviklingen og dens sammensetning er av interesse for min problemstilling:

- En opprinnelig og fåtallig befolkning som betraktet seg som russiske samer og adskilt fra norske samer både i språk (skoltesamisk og russisk), klesdrakt, kirketilhørighet og siidaens bruks- og forvaltningsrett til naturressurser i sitt område. De drev jakt og fiske, holdt husdyr og rein og hadde sin sommerby i Neiden. Tallmessig var de en minoritet. Annen gruppe/siida holdt til på russisk side med gitte rettigheter på norsk.
- En tidlig sjøsamisk befolkning i Bugøyfjord. Gradvis sjø- og fjellsamisk kolonisering fra Varangerbotn og østover til Jarfjord og Grense Jakobselv. Drev fiske, småbruk og reinhold. Tilhørende den norske luthersk-protestantiske kirke. Nordsamisk språk. Utgjorde en befolkningsmajoritet til finsk innvandring akselererte.

¹³ For situasjonen i 1920 laget A.B. Wessel (1981:10-11) en oversikt over "fruktbarheten" i ekteskap hvor hustruen var over 50 år. For nordmenn, lapper og blandede var gjennomsnittlig barnetall ca 5, for kvæner snau 8. Tallene er eksklusiv grad av barnedødelighet.

- Tidlig men sporadisk og fåtallig norsk bosetting i Bugøynes. Nordmenn utenfra til Jarfjord, Grense Jakobselv og Pasvik, direkte oppfordret av myndighetene til å bosette seg som jordbrukere langs grenseelvene i øst. Var embedsmenn, drev handel. En numerisk minoritet til etter 1906 da de ble en sterk majoritet og av industriarbeidere. Hovedsete i Kirkenes-området. Tilhørende norsk kirke, talte norsk språk.

- Sterk finsk kolonisering i annen del av 1800-tallet, hovedbosetting i Bugøynes, Neiden og Pasvik. Drev fiske, jord- og skogbruk, reinhold, handel. Utgjorde en majoritet frem til 1900, tilhørte den lutherske kirke og talte finsk.

Med litt raushet kan vi si at kommunens første 100 år er særmerket av fire folkegrupper med sine respektive språk¹⁴. Felles for tre av gruppene er at de stort sett må betraktes som kolonister, innvandrere eller innflyttere i et område som til 1826 ble betraktet som russisk fremfor norsk land. Men disse gruppene har måttet forholde seg til hverandre på ymse vis, prege andre og selv bli preget. Videre har de måttet forholde seg til folkegrupper og språk over riksgrensen(e). Den språk- og identitetsforvaltning som har funnet sted blant finskættede, kan derfor også sees som et resultat av kulturelle møter over tid.

Kanskje det mest personlig kulturmøte skjer gjennom eksogami. At interetnisk gifte finner sted, kan signalisere åpenhet og likeverd mellom grupper¹⁵. Men i et nybygger-samfunn som Sør-Varanger var på denne tid, med liten befolkning og nærmest ufremkommelige ødemarker og fjell, kan vi også betrakte det som pragmatisme. Man tar den nærmest tilgjengelige. Som en informant i Pasvik forklarte, *man bare rodde over elva*. I ovennevnte folketellinger fremkommer kategorien "blandinger". Nå må en betrakte samtlige tall og kategorier med en viss skepsis med tanke på hvem som utførte tellingene og hvordan. Kategoriseringen kan sees som myndighetenes behov for orden og å inngå i nasjons- og statsdannelsen. Like fullt bør vi kunne trekke ut en viss tendens.

¹⁴ Skoltesamisk, russisk, nordsamisk, finsk og norsk tilsier fem forskjellige språk så lenge skoltene beholdt både russisk og skoltesamisk. Enkelte finske innvandrere snakket sannsynligvis også Enare-samisk bla grunnet interetnisk gifte, et fåtall var Enaresamer og noen karelere.

¹⁵ Jf. også kognatisk slektskap (Hoëm 1999).

År 1875-1920

Blanding /År	Norsk- lapper	Norsk- kvæner	Lappisk- kvæner	Norsk- lappiske kvæner	Sum	Prosent av total befolkn.
1875	16	17	37	-	70	4,3%
1885	79	52	70	18	219	11,5 %
1910	33	61	71	-	165	5,0 %
1920	185	385	203	49	822	17,0 %

Kilde: A.B. Wessel 1928

Av dette kan vi se at gifte har funnet sted mellom samtlige grupper omenn i heller liten grad før århundreskiftet. Både finner/kvæner og samer synes å ha fordelt seg ganske likt mellom andre grupper frem til den norske arbeidsinnvandringen, men da øker tydeligvis kontakten mellom kvæner og nordmenn relativt mer. Hvorvidt språkforhold har hatt noen avgjørende betydning, tør være et åpent spørsmål. Imidlertid måtte norsk bli stadig mer et fellesspråk ikke minst fordi det også fulgte den industrialisering, modernisering og offentlige administrasjon som innledet det nye århundret.

1825-1910 Befolkning i Sør-Varanger etter etnisk opprinnelse.

År	Norsk	Finsk	Samisk	Blandet	Sum
1825	-	-	290	-	290
1845	78	77	442	-	579
1855	213	176	483	-	872
1865	194	339	607	31	1.171
1870	208	701	573	-	1.482
1875	290	654	590	95	1.629
1885	277	842	543	239	1.901
1890	337	862	733	-	1.932
1900	396	818	698 ¹⁶	-	1.912
1910	1.593	844	701	165	3.303

Fra: Steinar Wikan 1980:31

¹⁶ Nedgang skyldes at vel 100 flyttsamer som tidligere ble telt under Sør-Varanger, fikk hjemstavnrett i Nesseby kommune.

Bosetting, næring og språk til 2. verdenskrig

I arbeidshypotesen postulerte jeg en sammenheng mellom finsk språkkunnskap og etnisk selvtiskrivelse. Det innebar at jo mer finskættede opprettholdt sin finskspråklighet, jo mer tilbøyelige var de til å benevne seg som finsk. Med andre ord hadde jeg en hypotese om språk som det diakritiske tegn på etnisk tilhørighet. Videre postulerte jeg at finsk språk ble opprettholdt gjennom primærnæringer. I den forbindelse er det interessant å se hvilke faktorer medvirket til å opprettholde finsk språk. Det er særlig to historiske men interavhengige kontekstuelle forhold som peker seg ut, nemlig bosted og næringsutøvelse. Så gjelder samtlige språkgrupper.

Frem til 1906 fant bosetting sted i det som nå kalles distriktet. Største tettsted og det nærmeste som den gang kunne kalles en by, var fiskeværet Bugøynes (Lunde 1979). Befolkningen som språket var overveldende finsk, næringsutøvelsen fiskeri. Neste bygd østover var Bugøyfjord med sjøsamisk og innvandret finsk befolkning og dermed samisk og finsk språk. Næringsutøvelse var handel, fiske og småbruk. I Neiden ble den skoltesamiske befolkning nærmest omringet av finner, og finsk ble det rådende språk. Her sto jordbruket i hevd, men både sjø- og elvelaksefiske sikret et nødvendig utkomme. I tillegg kom reinhold bestyrt av skoltesamer. Området Langfjorden - Pasvik var fortrinnsvis befolket av finner og ellers nordmenn, språklig overveiende finsk. Viktigste næringer var jord- og skogbruk og reinskjøtsel. Elvenes ved utløpet av Pasvikelva var nærmest norsk befolket med enkelte embetsmenn og jordbrukere. Her var også sagbruk for mottak av tømmer fløtet ned Pasvikelva. Jarfjord var mer blandet hva gjaldt folkegrupper og språk dog hovedsakelig samisk og norsk, næringer var jordbruk, fiske og reindrift. Grense Jakobselv var norsk bygd med småbruk og fiske som viktigste inntektskilder. Forøvrig kunne en finne samtlige folke- og språkgrupper på øyer og langs fjorder men med overvekt av samer og finner¹⁷. Kirkenes derimot var befolkningsmessig ubetydelig før 1905¹⁸.

[D]engang et lite og stille sted. Der bodde foruten presten og klokkeren, en distriktslege, en handelsmann og et par fiskerfamilier. – Så her var ikke meget liv. Men dette lille sted var dog en havneby. Her anløp lille "Varanger" to ganger om uken i sommertiden og en gang om uken i vintertiden – hvis da ikke uvær og frosttåke eller is hindret anløp. – Til denne lille havneby kom da folk innefra landet i Sydvaranger,

¹⁷ For en bedre oversikt se Qvigstad 1981 hvor også A.B. Wessel har eget bidrag.

¹⁸ Stedet fikk sitt navn da kirke ble bygget her i 1862. Syd-Varanger ble forøvrig skilt fra Nord-Varanger i 1858 og ble da egen kommune, kirkesogn fra 1864.

ja helt fra Rusland. Og her blev nok om vinterne eksportert både kjøtt og skinn og ryper og storfugl fra Pasvikelvns distrikter. (le Maire 1982:13-14)¹⁹

Generelt for kommunen kan vi si at de dominerende språk tall- og næringsmessig var finsk og samisk, mens norsk var politisk og embedsmessig dominerende²⁰. Her var et sprik mellom dette og det nasjonale nivå, og innen kommunen til dels klare språkskillinger både mellom lokaliteter og folkegrupper. Hva som skal regnes for overordnede faktorer, blir da også et spørsmål om hvilke nivå skal regnes som overordnet. Hvis vi betrakter det regionale eller kommunale nivå som (foreløpig) ubetydelig relatert til det nasjonale versus de lokale, gjenstår spørsmålet om myndighetenes påvirkningskraft til språkending. Imidlertid er det lite som tyder på noen omlegging av *hjemmespråket* blant finsk- og samisktalende grunnet nasjonale og politiske påtrykk. De endringer som fant sted frem til tidlig 1900-tall, var heller et resultat av lokale og personlige relasjoner gjennom næringsutøvelse, naboskap og tverrspråklig gifte.

Men forholdene skulle forandres. Kirkenes ble en stor eksporthavn for malm utskipning. Veldige fabrikkbygg for separasjon av jernmalm. Dampkraftverk med himmelhøie skorstener. Anløp av hurtigruten og kystrutene. Kirkenes ble en by og Bjørnevann hvor malmfeltene ligger blev by, en mil syd for Kirkenes. (le Maire 1982:15)

Betydningen av det kommunale nivå i språksituasjonen ble introdusert med opprettelsen av A/S Sydvaranger og påfølgende arbeidsinnvandring. "[D]e fleste av Norges fylker har ydet sin kontingent, men selvfølgelig de nærmeste mest." (Wessel 1981:10), dvs de langt fleste innflyttere kom fra Finnmark, Troms og Nordland. Ikke bare fikk kommunen en norsk-språklig majoritet, men denne var først og fremst knyttet til byen og industriarbeid i motsetning til distriktet med primærnæringer og overvekt av finsk og samisk språk.

Med det nye århundret kom en generell industrialisering og modernisering med bla forbedrede post- og telekommunikasjoner, hyppigere båtforbindelser med omverdenen og motorisering av fiskeflåten (Lunde 1979). Likevel, kommunikasjon og samferdsel internt i kommunen var fremdeles tidkrevende, slitsomt og til dels farlig før en fikk bygget veier²¹. Mellomkrigsårene skulle da også bli preget av veibygging som dertil var et rent kommunalt nødsarbeid i perioder med dårlige fiskerier og arbeidsstans ved A/S Sydvaranger. Men tross

¹⁹ Sogneprest i Sør-Varanger 1900-1918.

²⁰ Dansk var ikke aktuelt, de tidligere danske handelseshus var i Nord-Varanger. Dessuten var det nå snart 100 år siden dansketiden.

²¹ Transport av folk og varer foregikk på elver og sjøveis, på landjorden gjennom skog og over fjell til fots om sommeren og med rein og slede/pulk vinterstid.

bedrede kommunikasjoner og den norsktalende befolkningsmajoritet kan vi trygt si der var et språkskille mellom by og land, som ble opprettholdt gjennom primærnæringer i distriktet ettersom utøverne i stor grad var av finsk eller samisk opprinnelse. For den ikke-norske distriktsbefolkning var det heller snakk om å beherske nok norsk til å kunne forholde seg til storsamfunnet, kommunale myndigheter og eventuelt handelsforbindelser. Eksempelvis fortalte en norsk- og finskættet, flytende tospråklig bugøynesværing (f. ca 1920) at bygdefolk kom for å be om oversetterhjelp til *norske dokumenta* som de ikke forsto. Mitt materiale viser forøvrig at språkendring fra finsk til norsk foregikk først etter annen verdenskrig. Frem til da kan vi heller snakke om en langsomt utviklende tospråklighet²².

Næringspråket i Kirkenes og omegn var norsk ikke minst grunnet gruveindustrien²³. I reindriften rådet samisk og finsk²⁴. Tømmer- og skogsindustri var en stor virksomhet i Pasvik, og arbeidsspråket var til de grader finsk at norske skogsarbeidere måtte lære det. Språket i jordbruket var finsk i Neiden, overveiende finsk men også norsk i Pasvik alt etter utøverens morsmål. Finsk var videre næringspråket i fiskeri for alle finsttalende som dessuten utgjorde majoriteten av fiskere. Nå var myndighetenes fornorskningsspolitikk ganske så gjennomført og omfattende i første halvdel av 1900-tallet, men så lenge finsttalende drev innen primærnæringer inklusiv skogsindustrien, klarte de seg utmerket i det daglige uten synderlige norskkunnskaper.

Også i denne perioden synes etnisk/språklig eksogami og vennskap å ha hatt større effekt på både tospråklighet og endring til norsk enn offentlige fornorskningstiltak. Man tilpasset seg sosiale relasjoner, det rådende språk i lokaliteten og næringsutøvelse. Så gjaldt også flyttet man til Kirkenes-området og tok arbeid der. Da måtte man snakke norsk. Kan vi trekke en foreløpig konklusjon, tør den være at finsk språkbevaring fant sted gjennom tradisjonell næringsutøvelse i distriktet. Imidlertid må konklusjonen sees og eventuelt korrigeres i forhold til to motstridende faktorer, nemlig den overordnede, norske politikk og den flere-etniske, religiøse grasrotbevegelse kalt læstadianisme. Den første hadde til hensikt å språk-fornorske kvenene, den annen virket språkbevarende (jf. Kristiansen 1998).

²² Jeg ser her bort fra språkendring hos utflyttede. Disse vet jeg lite om og forholder meg hele tiden til den i kommunen tilstedeværende befolkning.

²³ Informasjon om næringspråk er innhentet gjennom feltarbeid.

²⁴ På reinskillinger etter krigen, og der skolter i Sevettijärvi og Enare-samer også deltok, var fellesspråket finsk ifølge *reinskarer* (fra finsk *poromies*) i Pasvik.

Fornorskningspolitikk

Fornorskningspolitikk blir gjerne brukt som et sekkebegrep på nasjonale tiltak rettet mot fremmedspråklige grupper. Tiltakene kan sees som utslag av kolonisering av det som fra gammelt av var samenes land, dernest nasjonsdannelse på 1800-tallet og statsetablering i første halvdel av 1900. Rikspolitisk ble grenseområdet i nord og især i østre del betraktet som utsatt. Norsk land måtte forsvares mot krefter utenfra som dessuten kunne samarbeide med unasjonale krefter innenfra. Det gjaldt Russland og Finland med mulig støtte fra kvener som videre kunne trekke med seg samer. I tillegg kom et sosialdarwinistisk menneskesyn der folkegrupper eller "nationaliteter" med respektive levevis ble rangert som høyere eller lavere utviklingstrinn (Dahl 1957, Eriksen og Niemi 1981). Både finlendere og samer ble betraktet som laverestående enn nordmenn og potensielt illojale borgere. Henimot 1900 fikk man dermed en sterk sammenblanding av nasjonalisme, rikspolitiske hensyn og raseideologi. Tiltakene var da også ofte komplekse. Dette gjør det komplisert når en vil skille ut enkelt-element og deres effekt lokalt. Videre kan det være vanskelig å bedømme om befolkningen alltid oppfattet tiltak slik de var ment fra myndighetenes side med flersidige og til dels vikarierende hensikter.

Mange forordninger og tiltak ble begrunnet med den "den finske fare", til dels et synonym for russefrykten. Kanskje helst med urette, sett i historiens lys, fryktet man russisk og/eller finsk annektering av et større eller mindre område i nord (Eriksen og Niemi *ibid.*, Ryymin 2003). Sør-Varanger var spesielt utsatt. Den finske koloniseringen nærmest omskapte det til 'finsk land'. Fenomenet "den finske fare" skulle imidlertid vedvare til 2. verdenskrig. I 1920 ble østsiden av Pasvikelva, kalt Petsamo-korridoren, avstått av Sovjet til Finland²⁵. Ikke bare bodde der allerede finske innvandrere, men flere kom til, og en storstilt utbygging fant sted bla i forbindelse med oppstart av nikkelproduksjon i Nikkeli. Dette medførte spesielle tiltak i Pasvik. Av mine tre lokaliteter står derfor Pasvik i en særstilling hva gjelder fornorskningstiltak, men også Neiden var en 'utsatt' grensebygd om kun mot Finland, mens Bugøynes slik sett lå tryggere til. Ironisk nok var finskefrykten hos myndighetene også en fordel for kommunen. Den kunne bruke "disse kvæne" som et avgjørende argument for hvorfor ønskede tiltak burde gjennomføres eller økonomiske midler overføres. Videre kunne

²⁵ Dette varte til 1944 da området kom under Sovjetunionen igjen etter avtale med Finland i forbindelse med finsk opphevelse av samarbeid med tyskerne for å stå på russisk side i krigens slutfase. Det russiske navn på Petsamo er Petchenga.

kommunens embedsfolk og politikere forsvare befolkningen mot sentrale vedtak man mente ville ramme folket hardt eller unødig. Følgelig kunne gjennomføring av myndighetenes forordninger og lover tillempes og mildnes av hensyn til befolkningen.

På den ene side omfattet fornorskningspolitikken alle finsktalende eller kvener i Nord-Norge²⁶. På den annen side ble den samt politisk overvåkning intensivert i utsatte grensestrøk og finske befolkningskonsentrasjoner. Vi får da en generell, overordnet faktor vi kan kalle assimileringspolitik, og en spesifikk faktor vi kan kalle intensiveringstiltak. For Sør-Varanger gjaldt begge. Her skal jeg skissere to tiltak av direkte relevans for problemstillingen, nemlig norsk bosetting (intensivering) og norsk språk i skolen (intensivert assimilasjon).

Folkegrupper, jordbesittelse og språk

Til 1775 fantes ikke privat eiendomsrett til jord i Finnmark, men fra da kunne amtmannen utvise boplasser vederlagsfritt. Disse ble skyldsatt i kyr og sauer. Skjøte måtte godkjennes av sentrale myndigheter. I ventetiden fikk man utstedt en amtsseddel som hjemlet bruk men ikke eiendomsrett til jorden. De nye kolonister av alle tre folkegrupper i Sør-Varanger så seg ut et stykke jord og meldte fra til fogden som fikk eiendommen oppmålt. I praksis tok mange seg bare tilrette. Dette gjaldt særlig sjøsamene langs fjordene. I 1863 ble det innført en ny jordsalgslov, og jord skulle ikke lenger deles ut gratis. Salgsinntekten gikk til et fond, senere kalt Finnmarks Skogfond. Men i avsides og øde distrikter fikk fogden fremdeles anviser gratis boplasser (Wikan 1980).

Med den økende finske bosetting på 1860-tallet, og da spesielt i Langfjord- og Pasvikdalen, fant myndighetene det på tide å fremme norsk kolonisering. I 1869 ble det sendt 28 veiarbeidere fra Sør-Norge for å arbeide i Pasvikdalen, året etter nye 10. Av disse skulle 10 arbeidere med familier begjære boplasser og fortsette som bureisere. De slo seg ned i Svanvik og nordover. Folketellingen av 1875 viser 10 bebodde gårdsbruk i Pasvikdalen fordelt på 13 hushold hvorav 7 av finsk, 5 av norsk og 1 av svensk herkomst. Folketallet inklusiv losjerende var 78 personer hvorav 44 finner, 29 nordmenn og 5 svensker. I nærliggende Langfjorddalen og Langfjordbotn var også 10 gårdsbruk men fordelt på 8 finske og 4 norske hushold. Her var folketallet 95 personer hvorav 62 finner og 33 nordmenn (Wikan *ibid.*;40-41). Sammenligner vi Pasvikdalen med Neiden som også var en jordbruksbygd, finner vi i

²⁶ Ifølge Eriksen og Niemi (1981) ble samene generelt slått i hartkorn med kvenene. Imidlertid kunne de bli noe mildere behandlet.

Neiden i 1875 169 personer hvorav 147 finlendere, 17 østsamer, 5 sjøsamer og ingen nordmenn (Wikan 1995:189). For fiskeværret Bugøynes i 1875 angis 241 personer hvorav 223 kvæner og 18 nordmenn (Wessel 1981:1). Vi ser da hvilken vekt myndighetene la på å sikre etnisk norsk bosetting langs grensen til Russland. Foruten å sende nordmenn til Pasvik brukte myndighetene jordsalgsreglement for å begrense finske innvandrere i å bli eiendomsbesittere. I 1876 kom den såkalte "kvenklausul",

[E]n bestemmelse om at det i grensedistriktene skulle gjøres den innskrenkning av eiendomsretten at kjøper ikke kunne overdra eiendommen til andre enn livsarvinger uten amtmannens samtykke. Grunnen til denne bestemmelsen var at det "af Hensyn til Skolevæsenet er af Interesse at forebygge Sprogblanding". Dermed var hensynet til språk kommet inn i bestemmelsene om jordsalg. (Wikan 1980:28)

Hensikten med kvenklausulen var å sikre at norske eiendommer forble i norsk eie og må sees relatert til myndighetenes bosettingspolitikk for utsatte grensestrøk. Klausulen var aktuell for Pasvik men ikke mine andre lokaliteter. I Neiden bodde ingen nordmann før nærmere 1890, i Bugøynes fantes ikke jordbruksjord.

Imidlertid ble språkspørsmålet også knyttet til jord i lov av 1888 om statsborgerrett. "[A]t uten tillatelse fra Kongen kunne fast eiendom ikke erverves av andre enn norske og svenske statsborgere. For å få norsk statsborgerskap måtte en fremlegge bevitnelse på at en var det norske språk mektig." (Wikan 1980:28). Denne loven virket ikke etter hensikten. Selv om språkkravene var minimale, var det for mange som ikke brukte norsk. Og for mange enspråklig finske hadde fått statsborgerskap før 1888 eller var barn av dem. Lovverket om salg av jord i Finnmark måtte revideres, dog med følgende i mente å få dyktige norske bureisere til fylket. Den nye jordsalgsloven kom i 1902²⁷. "Avhending måtte bare skje til norske statsborgere, og det måtte tas særlig "Hensyn til at fremme Bosættelsen af en for Distriktet, dets Opdyrkning og øvrige Nyttiggjørelse skicket Befolkning, som kan tale, lese og skrive det Norske Sprog og benytte dette til dagligt Brug"." (Wikan *ibid.*:29). Såvidt man vet, var lovens ordlyd langt strengere enn effektueringen (Wikan *ibid.*:30). På samme tid tok amtmannen i Finnmark initiativ til stiftelsen av "Selskabet til Fremme af Finnmarkens Jordbrug". I første omgang ville de ha skikkede jordbrukere fra sørligere kanter av landet til å bosette seg i Sør-Varanger, dvs Pasvik. Prosjektet mislyktes, 7 av de 10 kolonister ga snart opp. Nærmere tredve år senere ble bureisingstanken fremmet på ny, nå i et samarbeid mellom fylket, kommunen og Landbruksdepartementet. Og igjen var målet et grensevern av nasjonal-

²⁷ Opphevet i sin helhet i 1965. Om retten til jord i Finnmark, se Sverre Tønnesen 1972.

sinnet og norsktalende befolkning. Finnmark Fylke uttalte i 1930 at hovedregel for å komme i betraktning til bureisingsstøtte var at man var "av norsk avstamning og sindelag". Dog kunne dalens egne beboere få ny eiendom selv om de var av finsk eller norsk-finsk herkomst så sant man kunne stole på deres norske sympatier (Wikan *ibid.*:148-9). I brev av 5. februar 1932 presiserte departementet anbefalelsen til:

"at sønner av finskfødte opsittere i distriktet, forutsatt at foreldrene er norske statsborgere og at sønnene kan tale norsk og bruker norsk i dagligtale, vanskelig kan avvises som jordsøkere når de for øvrig fyller kravene for bureisingsmenn, men disse krav må i alle fall ikke være mindre overfor finnene enn overfor nordmenn."
(Wikan 1980:151)

Bureiserne ville bli tildelt oppmålt jord, bli tilvist brensel i egen utmålt eller statens skog, få jord- og huslån, få bidrag til oppførelse av uthus og til oppdyrking av jord. Frem til ultimo 1936 var det antatt 93 bureisere hvorav 18 var fra Pasvikdalen. Ved krigens utbrudd var 44 bureisere kommet igang hvorav 6 har finsk etternavn fra tidlig innvandring til Pasvik (Wikan *ibid.*:162)²⁸. Prosjektet ble gjenopptatt i 1949 og med samme hensyn til en solid, norsk bosetting²⁹.

En sak var at denne økonomiske tilgodeseing av nordmenn ikke var entydig i reglementet, en annen hva finsktalende forsto eller ble gitt å forstå vedrørende sine potensielle rettigheter til bureisingsstøtte. Den oppfatning som henger igjen hos noen finskattede i Pasvik, er at man måtte være etnisk norsk. Samme informanter var ikke oppmerksom på at kravet gjaldt norsk statsborgerskap og språk. Slik forståelse av lovverket kom spesielt opp i forbindelse med mine spørsmål om endring fra finsk til norsk etternavn og der fornorskning nettopp ble begrunnet med *man måtte være norsk for å få jord*³⁰. Denne problematikken ble naturlig nok aldri reist av informanter i Neiden og Bugøyenes. En tilliggende forskjell mellom Pasvik og Neiden er lokalt navnebruk på eiendommer. Den bevisste utbygging av Pasvik innebar at med oppmålingen av eiendommer ble de gitt norske navn som ble brukt som gårdsnavn. En finskattede kunne også ta gårdsnavnet som etternavn. Her fikk man tidlig at det norske gårdsnavnet kunne vedvare selv om eierne skiftet. I Neiden bruker man sjelden det norske navnet på eiendommen men kaller den ved for- eller slektsnavn og da gjerne til den første eller mest kjente som hadde eiendommen eller bosatte seg på stedet, eksempelvis Arvolaneset, Riestobakken, Mikkelsnes og Ingerøinen. I Bugøyenes derimot bruker man

²⁸ En og annen finsk og finsktalende innvandrer kunne ha svensk etternavn men slekten betraktet seg som finsk.

Dette samt skifte til norsk etternavn tilsier at vi kan legge til et par bureisere av finsk ætt.

²⁹ For en grundig gjennomgang se Steinar Wikan 1980.

³⁰ Begrunnelser kunne imidlertid variere både innen og utenfor den angjeldende slekt.

slektsnavn på gamle hus, som Kiurujærvihuset, Salmigården og Jakolahuset, sannsynligvis fordi jordstykket det sto på, ikke var så meget større enn huset. Nå er Pasvik også 'definert' gjennom utallige stedsnavn slik at folk vil vise til at på eksempelvis Skrøytnes (/Skrotnes) bodde slektene så og så, på Vaggetem, i Namdalen eller Sameti de og dem og så videre. Tidligere skal finsktalende ha brukt finske betegnelser for stedene som nå stort sett har norske navn³¹. Forskjellene mellom de tre lokaliteter uttrykker både et norsk påtrykk i Pasvik og geografisk avstand eller tetthet mellom eiendommer og boliger.

Den overordnede faktor vedrørende jordeiendom fikk da et helt annet utslag i Pasvik enn Neiden og Bugøynes. I tillegg delte myndighetene Pasviks befolkning i to motstående etniske grupper hvorav den norske var sterkt ønsket og tilgodesett og den finske prinsipielt uønsket men uunnngåelig. Samtidig ble nye utmålinger gjerne foretatt i grender med finske bosittere for slik å blande de to gruppene og sikre en raskere fornorskning i hele dalen. Følgelig er det tenkelig at den etniske dikotomisering som lå under myndighetenes politikk gjennom jordsalgsløp og bureisingsprosjekt, ble adoptert av begge befolkninger. Samtidig medførte myndighetenes politikk forbedringer også for den finskspråklige befolkning bla gjennom storstilt veibygging som lettet samferdsel og åpnet for større bosetting sørover i dalen. Følgelig var effektene av myndighetenes tiltak på mange vis et gode for samtlige oppsittere. Imidlertid gjenstår spørsmålet om både positive og negative effekter gikk på bekostning av finsk språk og stolthet. Teoretisk kan vi forvente en raskere fornorskning av den finsktalende befolkning i Pasvik enn i Neiden og Bugøynes.

Skolegang og språk

Fra sin spede begynnelse på 1700-tallet var den såkalte skolepolitikken for Nord-Norge preget av to motstridende syn hva gjaldt undervisningsspråk overfor samer og til dels kvener (Dahl 1957). I spørsmålet lå både religiøse, pedagogiske og nasjonale hensyn og motiv. Den til enhver tid rådende politikk fulgte de personer som satt i avgjørende posisjoner, inklusiv bispesetet i Tromsø. Problemet ble forverret av stor privat og offentlig fattigdom noe som igjen medførte mangel på lærere, svak opplæring av dem, få skoletimer, stort elevfracfall og elendige undervisningsforhold for opptil tre språkgrupper samtidig³². I tillegg kom en spredt befolkning, lite utbygde kommunikasjonsmidler og store avstander i ugjestmildt klima. Så gjaldt særlig Finnmark. Når så en norsk mindretallsbefolkning dessuten la over til samisk og

³¹ For også østsamiske og finske navn i Pasvik se Anders Forsdahl 1991.

³² Qvigstad (1920) viser til bergensernes handelsmonopol og hvordan dette utarmet finnmarksbefolkningen på 1700-tallet.

finsk språk flere steder, ble situasjonen faretruende. Århundrets språkstrid med sine ikke-språklige fasetter skulle hardne til gjennom 1800-tallet, noe den finske innvandringen medvirket til.

Det grunnleggende formål med opplysningsarbeidet til nærmere 1880, var nok kristendomskunnskap til at ungdom kunne bestå overhøring til konfirmasjon, dvs i det minste kunne lese, men helst også skrive og regne. Slik fikk en et sammenfall av preste- og lærergjerning. Videre var det lenge kirkens folk som hadde overoppsyn med lærere og deres undervisning via overhøring. Så var det også geistlige som skulle fortvile over sognebarn som ikke forsto "Guds ord" når det ble formidlet på norsk. De fremste forkjempere for samisk som gudstjeneste- og undervisningsspråk begrunnet sitt standpunkt med bla nødvendigheten av å kjenne "det hellige ord" i sitt hjerte, og da måtte folk få budskapet på sitt morsmål³³. Det innebar at både prester og lærere i språkblandede distrikt burde beherske samisk. For befolkningen i Kautokeino og Karasjok brukte man bare morsmålet. Blant forkjemperne var språkhensynet til den samiske befolkning klart størst både hva gjaldt presters og læreres språkkunnskaper samt undervisningsmateriell. Ikke bare var samene i flertall, de var dessuten en urbefolkning. Men også kvener ble medregnet, endog på like fot av flere selv om de finsktalende var innvandret, dvs kommet frivillig til landet, og derfor ikke kunne forvente samme språklige hensyn som samer³⁴. Dessuten hadde kvenene brakt med seg eller fikk sendt fra Finland religiøse skrifter de leste på egen hånd. Mot den mer velegnet pedagogiske og liberale holdning i språkspørsmålet sto de krefter som fryktet at samene aldri skulle lære norsk og slik aldri bli norske. Dessuten hevdet enkelte at de uansett var et utdøende folk. Med økende finsk innvandring og russe-/finskefrykt ble kvenene også brukt som en brekkstang for nødvendigheten av at alle lærte norsk snarest mulig. Fra 1880 fikk fornorskningstanken gjennomslag. Ny instruks av samme år satte en prinsipiell stopper for samisk- og finsktalende barns rett til å lære å lese på morsmålet, men språkene kunne brukes som hjelpespråk i undervisningen når nødvendig (Dahl *ibid.*). På denne tid hadde man allerede lov av 1860 om fastskole noe som igjen la grunnlag for tanken om innkvartering av skolebarn på internatskoler der så ble ansett praktisk og/eller språkpolitisk opportunt.

³³ Her kan nevnes blant flere Thomas von Westen, Issac Olsen, Knud Leem, P.V. Deinboll, N.V. Stockfleth, Peder Chr. Hersleb Kjerschow, D.B. Juell, J.N. Skaar, J.A. Friis, P.W.K. Bøckman, Just Qvigstad, Isak Saba (Dahl 1957).

³⁴ Det fortelles om (senere biskop) Stockfleth i 1831 at da han holdt samisk gudstjeneste i Kvalsund, var der "[N]oen kvener som felte tårer av sorg over at de aldri fikk høre Gudsordet på sitt morsmål; "jeg lovede dem, at ogsaa den Tid snart skulde komme."" (Dahl 1957:73). Stockfleth holdt ord. Han var av dem som skilte sterkt mellom religiøse spørsmål og språkpolitikk.

I Sør-Varanger gjaldt kun undervisning av lutheranske samer frem til finsk bosetting. Østsamene i Neiden skulle etter grenseavtalen fortsatt få sin religiøse (og evt. verdslige) opplæring i Boris Gleb og falt derfor lenge utenfor det norske systemet som de angivelig heller ikke ville inn i. Frem til arbeidsinnvandringen etter 1900 måtte skolemyndigheter og Kirken forholde seg til en overveiende samisk- og finsktalende befolkning. Erfaringene generelt i Nord-Norge viste at hvor finsk- eller samisktalende bodde spredt inneblant nordmenn, der lærte de også nok norsk til å samhandle i det daglig. Tilsvarende kunne norsktalende legge over til finsk og/eller samisk når de utgjorde et mindretall. Finnene kunne ta etter hvem det skulle være, men var de mange nok på et sted, holdt de på morsmålet. Både i Pasvik, Neiden og Bugøynes var de mange nok. Lokaltetene kom innunder kategorien "kvenske kolonier" hvor det på 1870-tallet sto dårlig til med norsken. De var videre av de steder der en fremdeles hadde innvandring av finlendere, holdt kontakt med slekt i hjemlandet og fikk besøk av omreisende, finsktalende predikanter. Som nevnt bodde der på den tid ingen nordmann i Neiden, i Bugøynes lærte den norske minoriteten finsk da dette var det rådende språk, og tilsvarende fant sted i Pasvik. Begeistring for å ha undervisning på norsk var heller ikke stor i kommunen. Fra en befaring i 1886 kunne daværende skoledirektør Killengreen konstatere en tydelig misnøye blant kvenene og som ytret seg gjennom en sløv og likegyldig oppfatning av plikter overfor skolen. "Det lå også nærmere for kvenene der å betrakte seg som finnlendere enn deres landsmenn på nordsiden av Varangerfjorden." (Dahl *ibid.*:283). Hvorfor man følte seg mer finlender her, forklares ikke, men det er en interessant observasjon relatert til min problemstilling nesten 120 år senere. Muligens kan holdningen forstås ut fra kommunens isolerte beliggenhet i nasjonal sammenheng og det faktum at Sør-Varanger knapt nok var norsk land og like så knapt bebodd da de første finlendere nedsatte seg. Om andres land, var det i så fall de russiske østsamenes, ikke nordmenns. Finland var da også under Russland på denne tid, og finsk bosetting fant også sted på russisk side av Pasvikelva.

Imidlertid ble misnøye og motstand ofte forklart med henvisning til læstadianismen. Kirkens menn hadde ved flere anledninger møtt antydning om at læstadianere ikke ville ha sine barn undervist av de "vantro" lærerne i norsk skole men holde seg til lærere som hørte til "partiet" (Dahl *op.cit.*). Om Bugøynes ble det rapportert: ""Den kvænske Befolkning selv har vel ikke vist nogen aabenbar Modstand mod Norsk læsningen i Skolen, men at Misnøien er der, er vel ubestrideligt."" (*op.cit.*). Fra sin visitasreise i 1888 kom biskop Skaar til bla Bugøynes med dampskipet "Varanger". Av 28 visitaspliktige barn kom 21 ombord. Selv om

enkelte var norske, talte de kvensk som alle andre. Læreren deres, en ivrig fornorskningmann, hadde uttalt at fornorskingsarbeidet var håpløst. Fra Bugøyfjord-Neiden skoledistrikt hadde 22 samiske og 22 kvenske visitasplikt, men bare én stakkar møtte frem (Dahl *ibid*:288). Neste biskop var Bøckman. Fra visitasreiser i 1896-98 mente han at kristelig opplysning og kirkeliv ikke sto høyt i Øst-Finnmark, og lavere ble det jo lenger øst man kom. For samenes del skyldtes det fornorskningen, delvis så også for kvenene. "[M]en de var et sterkere folk som ikke så lett lot seg kue. De hadde også sin egen "nasjonale" kristendom, læstadianismen, som også var meget utbredt blant samene og til dels nordmennene. Språkforholdene i kirken og særlig i skolen la store hindringer i veien for arbeidet med å gi denne bevegelse en mer kirkelig retning." (Dahl *ibid*:304-305). Under sitt besøk i Neiden i 1898 havnet han midt under en læstadiansk samling og måtte nøies med å møte barn. Da han verken kunne finsk eller hadde tolk for hånden, måtte han snakke til dem på norsk som de ikke forsto. Samme år kom en ny språkinstruks som ytterligere strammet inn bruk av samisk og finsk som hjelpe-språk i skolen ved at skolestyret skulle utarbeide forslag til slik bruk men departementet avgjøre saken. Dette gjaldt navngitte kommuner, deriblant Sør-Varanger. Tillatelse til barnas morsmål som undervisningsspråk ble kun gitt Kautokeino og Karasjok. Biskopen mente dette gikk spesielt hardt utover samiskspråklige barn, som i eksempelvis Sør-Varanger. Sto det dårlig til med kvenbarnas norskkunnskaper, var det enda verre med samebarnas, ""det var en ynke at høre paa dem"." (Dahl *ibid*:314). Det argument som ofte var brukt av geistlige forsvarere av morsmålsundervisning, nemlig det religiøse liv, hadde mistet gjennomslag, så også det pedagogiske argument om morsmålsundervisning før fremmedspråk. Fornorskning skulle gjennomføres. Samtidig ble verdslige fag vektlagt bla på bekostning av kristendomsundervisning.

I forbindelse med opprettelse av såkalte ungdomsskoler i Finnmark fant skolemyndighetene ut at internatskoler med underholdsbidrag kunne være effektivt for å få barn til undervisning der store avstander og foreldres svake økonomi hadde vært et hinder for fremmøte. Likevel var det neppe tilfeldig at de to første statsinternat ble lagt til henholdsvis grenseområdene Neiden og Strand (i Pasvik) året 1905, et par år senere også Jarfjord. Neidens bebyggelse var utstrakt og lå på begge sider av elva (uten bro), så her kunne ikke alle barn komme seg frem og tilbake på dagen til alle årstider eller uten voksefølgje. Dessuten skulle her også samles barn fra nabobygda Bugøyfjord og småsteder utover langs fjorden. I Pasvik var ikke fremkommeligheten noe bedre og avstander var større. I Bugøynes lå husene så tett på et lite område at internat var hensiktsløst. Morsmålet til elevene i Pasvik og Bugøynes var

enten finsk og/eller norsk, i Neiden kom samisk i tillegg da mange av *fjordingan* snakket samisk. Østsamene gikk nå i norsk skole, beholdt noe samisk foruten å bruke bygdespråket finsk³⁵. Undervisningsspråket var norsk, personalet skulle bruke norsk til barna selv om de, som i Neiden og Pasvik, kunne være like finskspråklige som bygdas barn og kunne snakke finsk seg imellom mente de seg uhørt. I prinsippet skulle barna bare bruke norsk også i friminutt og på internatet, men ingen av mine informanter kan huske at dette ble overholdt. Tilsvarende gjelder for friminuttene i Bugøynes. Noen form for straff for å bryte språkpåbudet kan de heller ikke minnes. Nå er mine eldste informanter for unge til å ha opplevd de første 18-20 år av internatenes eksistens, men fornorskningsspresset ble ikke mildnet henimot 2. verdenskrig, snarere tvert om. Fra 1936 var finsk ikke lenger tillatt som hjelpespråk i undervisningen (i motsetning til samisk).

Barna gikk i puljer på vekselvis seks og åtte *uka på og av*. En finskættet (født ca 1915) sa det slik: *Hjemme gikk det bare på finsk, så glemte vi norsken til vi måtte på skolen igjen og lære alt på nytt*. En annen (født ca 1920) forklarte: *Jeg kunne bare finsk da jeg begynte på skolen. Ja...det var hardt. Jeg forsto ingen ting. Men det gikk nu bra. Det var flinke folk, lærerne*. En tredje og litt yngre fortalte om en kvinnelig lærer som kunne noe finsk og hadde brukt det som hjelpespråk hans første skoleår. *Ho rædda mæ!* En rent norskættet (født nærmere 1930 i Pasvik) fortalte: *Hjemme snakket vi norsk, men min far hadde lært finsk i tømmerskogen. Selv lærte jeg finsk på skolen...der var jo så mange som snakket det*. Et gjennomgående trekk hos den finskættede førkrigs generasjonen er finsk hjemmespråk og enspråklighet før de begynte på skolen. Unntakene kunne ha en norsk forelder, nabo eller nærboende, norsktalende søskenbarn. Gjennomgående er også at de(t) første skoleår skjønte finskættede lite til intet av undervisningen. Deretter *lærte man nu*, men, kan noen legge til, *æ snakke ikke riktig norsk nu heller*.

Om skolen ikke maktet å språklig fornorske de tre lokalitene før krigen, var den én av flere krefter som staket ut retningen. Videre virker det som at denne overordnede faktor hadde samme effekt og ble 'mottatt' på likt vis i de tre bygdesamfunnene. Men her var også motkrefter som medvirket til finsk språkbevaring, deriblant læstadianismen.

³⁵ Ifølge Steinar Wikan (*pk*) er språkutviklingen komplisert da de skiftet for hver generasjon men ikke alle samtidig. Ifølge språkforskeren Eliel Lagercrantz. Utviklingen gikk fra skoltesamisk til nordsamisk til finsk til norsk.

Religiøsitet som sosiokulturell faktor

Flere av mine informanter som hevdet de kan lese og skrive finsk, fortalte at det begynte med Bibelen, den gamle bibelen forforeldre hadde tatt med fra Finland³⁶. En av dem (f. ca 1940) hadde begynt tidlig i barneårene og leste den så ofte at han fremdeles kunne den *utenat*. Men, som en annen og yngre informant sa, *man lærte jo sånne gamle ord som ikke brukes i finsk i dag*. Kan jeg dømme ut fra informantutsagn, må en del innvandrere ha vært lesekyndige³⁷. Videre at etterkommere med finsk som *hjemmespråk* kunne lære å lese finsk på egen hånd før de ble lært å lese norsk på skolen. Når dette kunne forekomme etter krigen, er det sannsynlig at Bibelen og andre religiøse skrifter også før krigen fungerte som alfabetisering og språkopplæring. Om slik språklig forsterkning hadde funnet sted over tid uten læstadianismen, tør være usagt. Hva vi kan slå fast, er at denne bevegelsen skulle få sterk utbredelse blant finsktalende i hele Nord-Norge (Aadnanes 1986, Sivertsen 1955)³⁸.

Læstadianismen har fått navn etter den svenske prest og botaniker Lars Levi Læstadius (1800-61) som virket i Karesuando og senere Pajala (Aadnanes 1986). Han holdt prekener på finsk og samisk men skrev sine religiøse tekster på finsk. Begge språk ble kalt *hjertespråk* av folk selv, dog var finsk bevegelsens *lingua franca* (Sivertsen 1955). Både Læstadius og hans medhjelper og etterfølger Johan Raattamaa (1811-99) sendte ut misjonærer og predikanter som i begynnelsen ble kalt avholdsagitorer for slik å omgå daværende forbud i Sverige mot religiøse møter ledet av lekfolk³⁹. Henimot 1848 begynte de med såkalte misjonsskoler der man leste Læstadius prekener.

Av disse skuleandaktane utvikla det seg regulære religiøse møte, der lekfolk las bibeltekster og la dei ut. Den typiske læstadianske lekmannsforkynninga vart utforma på dette viset. Vekkingfolket kunne og nytta seg av ordninga med lekmannsgudstjenester i dei vidstrakte og tynt folkesette områda i Øvre Norrland, dei såkalla *byabønen*. På desse samlingane utan prest var lesing frå postillar hovudsaka. (Aadnanes 1986:42-43)

Den leseferdighet via Bibelen mine informanter snakket om, kan kanskje forklares med de lesninger som fant sted i religiøs sammenheng. Ettersom alle tekster og utlegninger var på

³⁶ Helge Dahl (1957:71-72) skriver at kvenene brakte med seg bøker fra Finnland eller fikk dem sendt derfra. De gikk sjelden til gudstjenester unntatt ved nattverd, men leste desto flittigere i sine egne bøker.

³⁷ Wikan (1995) nevner at de fleste finsktalende i Neiden på 1860-tallet skrev under jordskjøte med påholden penn, så skriveferdighet var neppe utbredt den gang. Ellers fortalte flere eldre informanter at de og/eller foreldre hadde holdt brevkontakt med slektninger i Finland og Amerika, og da skrev de på finsk.

³⁸ Så gjaldt også samisktalende (jf. Bjørklund 1978, Steinlien 1999).

³⁹ Læstadius tordnet mot drukkenskap og dens konsekvenser som han hadde opplevd i eget hjem i oppveksten og så meget av blant fattigfolk.

finsk, ble forsamlingsmøtene en finskspråklig bekreftelse. Også salmer var på finsk. Fremdeles kan læstadianere ha, bruke eller snakke om *den finske salmeboka*. Læstadiansk salmesang er langsom til det langtrukne, *men det e sånn vi kan føle ordan*, forklarte en kvinne. I Bugøynes påstås det at det er den læstadianske sangtradisjon som har gjort dem så glad i å synge. Og dirigenten for koret i Neiden hevdet at publikum blir alltid rørt når koret fremfører finske sanger. *De synger med en inderlighet*. Kanskje det her er snakk om samme følelsesmessige sangtradisjon. Men læstadianismen hadde ikke bare et rent religiøst innhold. Møter ble holdt i private hjem, og lesningene var også sosiale sammenkomster samt en mulighet for emosjonelle eksesser⁴⁰. Wessel forteller fra Bugøynes:

Der kan være sterke rørelser⁴¹ med gråt og hyl, undertiden hoppende bevegelser under deres sammenkomster, dog oftest bare blandt kvinnfolkene, mens mennene, i alle fall de eldre, tar det med stor ro og røker sin pipe mens de ser til og hører på predikanten, som oftest også tar sig en røk under prekenen, som så fortsettes i en mere fortrolig tone. [...]

I mørketiden 1912-13 kom det således to læstadianske predikanter fra Finland til Bugønes. De holdt sterkt besøkte og meget agiterte møter. Under hujing og skrik opfordret de fremmøtte hverandre til å komme frem og bekjenne. [...] Imens kunde man se to og to bøiet mot hinannen med armene om hinannens hals og pannene støtter mot hinannen stå å "bekjenne" sine synder og den urett de måtte ha gjort mot hverandre, ofte en mann med en annens kone eller et annet kvinnfolk; undertiden skjuler de endog denne scene under et sjal som de har bredt over sig. (Wessel 1979:75-76. Min fotnote.)

En mulig forståelse er derfor at læstadianismen skulle ilegge finsk språk en åndelig, følelsesmessig og endog beruselsens dimensjon som bidro til språkets betydning og merkbart utfylle daglig tale og det basale næringspråket som angikk materielle kår og forhold⁴².

Videre innebar den læstadianske bevegelse en pietistisk moralkodeks som rettet seg både inn- og utover, og der klassetilhørighet var et signal på moral eller mangel av den. På den ene side gikk Læstadius til felts mot den drukkenskap, vold og sedløshet han så blant fattigfolk. På den annen side angrep han den verdslighet han mente ble uttrykt i livsførselen til de rike. Gjennom edruelighet og avholdenhet fra vellevnet og materiell velstand kunne fattigdom omskapes til en dyd og åndelig renhet.

I eit så engasjerande religiøst perspektiv som det pietistiske vekkingsrørsler har stått for, kunne ingen ting vera religiøst irrelevant. Tvert om kunne alt bli enten negativt eller positivt lada. Med den særegne bakgrunnen frå Læstadius sjølv og vanleg folk

⁴⁰ I Bugøynes skaffet man seg tidlig et eget forsamlingshus. Fremdeles har læstadianerne et *bedehus*. Tilsvarende fantes angivelig ikke verken i Neiden eller Pasvik og slett ikke nå.

⁴¹ Folk kunne komme i ekstatisk tilstander, kalt *liikutuksia* (av *liikutus* å bli berørt).

⁴² Aadnanes (1986:45) skriver at Læstadius talte til følelsene hos tilhørerne, sterkt og personlig. Tekstbruken var utpreget allegorisk men også nært knyttet til folks daglige liv.

sine levekår i førre hundreåret⁴³, fekk dei pietistiske livsideala ei særleg kvass form i læstadianismen. Og dei vart utforma i sterk kontrast til overklassen sitt liv der såkalla materielle goder, stas og luksus av ulikt slag, syntest verd å streva etter.

På denne bakgrunnen er det lett å skjønna at det "norske" leveviset, slik dette vart demonstrert av embets- og rikmannsklassen, med fine klede og stas av ymse slag, med store og velutstyrte hus, frå først av vart både forakta og kritisert av vekkingsfolket. At det bakom denne religiøst grunnjevne kritikken også løynde seg sosiale og etniske motsetnader, let seg heller ikkje nekta.

Læstadiansk livsstil har vore prega av denne arven heilt fram til våre dagar.

(Aadnanes 1986:96. Min fotnote.)

Med andre ord kan vi trekke en mulig kobling mellom finsk språk, moral og sosioøkonomisk klasse. Det vil si at vi eventuelt får en psykologisk sammensmeltning av et meningsinnhold og det språket det uttrykkes på. I denne koblingen ligger også en identitetsopplevelse gjennom en klassedikotomi som kan sammenfalle med en etnisk motsetning. Spørsmålet blir da om eller hvordan dette ga seg uttrykk i Sør-Varanger frem til krigens utbrudd.

Umiddelbart kan det synes vanskelig å snakke om økonomiske klasser før arbeidsinnvandringen. Den nærmeste oppad er den norske embetsstanden som også representerte en annen kulturbakgrunn enn den finner og samer hadde. De kunne bo i større hus og ha fast inntekt og dermed betraktes av fattigfolk som en 'rikmannsklasse' foruten å ha makt som myndighetenes forvaltere av nasjonale goder og forordninger. Handelsvirksomhet ble drevet av folk fra samtlige folkegrupper, reindriftere med en anseelig flokk dyr ble betraktet som relativt velstående, så også dyktige fiskere og jordbrukere. Men det kunne være små marginer mellom fattigdom og å klare seg bra. Den økonomiske overklassen av betydning befant seg på nordsiden av Varangerfjorden og da representert ved (tidligere dansk-)norske handelshus. Disse kjøpte fisk av folk på sørsiden, solgte dem varer og tok pant i dyr, hus og jordeiendommer. Overtakelse av jord var spesielt interessant i Neiden grunnet fiskerett i elva som var rik på den lukrative laksen (Wikan 1995). Imidlertid hadde ett av handelshusene, Esbensen i Vadsø, helårig handel og fiskeoppkjøp i Bugøynes allerede fra 1847. Av de tre lokalitetene blir da Bugøynes den hvor læstadianere eventuelt lettest kunne forbinde norsk språk med rikdom og overklasse selv om klassen var fåtallig representert lokalt. Med arbeidsinnvandringen fra 1906 fikk kommunen en arbeiderklasse som kunne stå i skarpt motsetningsforhold til funksjonærer og ledelse som i realiteten var i Oslo (Lunde 1979). Kunne den finske befolkning føle seg underlegen den norskspråklige funksjonærklassen, så sto de uansett ikke under den like norskspråklige arbeiderklassen som lenge led under kummerlige boforhold og

⁴³ 1800.

var arbeidsløs i perioder. Ettersom læstadianerne bodde i distriktet, lå her et potensiale for et motsetningsforhold til byens norskhet, industri og relative modernitet.

Jevnt over kan jeg ikke se noe solid grunnlag for et entydig sammenfall mellom økonomisk klasse og etnisk tilhørighet og språk. Imidlertid har jeg en del informantutsagn som tyder på en klar bevissthet om økonomiske forskjeller mellom husstander og slekter i bygda og nærområde. Der var en nedre grense for fattigdom, nemlig å ikke klare seg selv med mat og klær. Kunne folk begrunne slik fattigdom med uvirksomhet, udyktighet eller alkoholbruk hos husholdsansvarlige, ble nøden betraktet som selvforskyldt. Da lå også en moralsk fordømmelse snublende nær. *Men dæm klarte sæ*, eller *vi klarte oss* er stadfestinger som stadig kom opp når finskattede informanter snakket om fortidens livsvilkår. I det oppsummeres hardt arbeid. Her kan vi gjenkjenne den moralske holdning til arbeid tidlig og sent og som har vært fattigmannstrøst i mang en pietistisk bevegelse, også læstadianismen. For læstadianere var manuelt arbeid nærmest en religiøs dyd (jf. Leganger-Krogstad 1995). En annen sak er at det også var en dyd av nødvendighet for samtlige finske innvandrere skulle de få et bedre liv enn det de forlot, og for etterkommere å livberge seg. Hvor meget av dette *klare sæ* etos som kan forklares med finsk hårdnakkethet, innvandring med to tomme hender eller læstadiansk arbeidsmoral, er vanskelig å si. Men holdningen som sådan har ikke bare virket identitetsskapende vis à vis nordmenn og samer, men også fungert som en norm uaktet etnisk tilhørighet. Man verdsatte og beundret dyktighet i arbeid om nå utøveren var finsk, samisk eller norsk, en holdning vi også møter i dag. Og den dyktighet man evnet å vurdere, var knyttet til primærnæringer, naturalhushold og selvberging. Slik hadde man heller ikke et erfaringsgrunnlag for å vurdere den faglige dyktigheten til embetsfolk, byens funksjonærer eller til andre som bedrev 'hodearbeid' for den saks skyld. Imidlertid kunne man vurdere deres vennlighet, omtanke, redelighet og moralske holdninger. Og man kunne selvsagt frykte eller forakte den myndighet som utøvde utidig makt. Følgelig mener jeg her er flere samspillende faktorer som kan fremstå som uttrykk for læstadianisk klassemotstand og etnisk dikotomi uten at det nødvendigvis er det.

Et annet moment er folks operasjonsradius i det daglige. Ser vi bort fra fiskere som kunne levere fangst på nordsiden og frem til 1917 handle med pomorer i makketida⁴⁴, høkere som hentet varer i Finland, handelsfolk og enkelte andre, så var man ganske stedbunden før veinettet ble utbygd. Man forholdt seg til de etniske grupper man bodde nær, hadde nærings-

⁴⁴ De russiske pomorene kjøpte fisk i sommersesongen da norske oppkjøpere knapt var villige til å betale noe for den. I bytte fikk man forskjellige ettertraktete varer hvorav rugmel, *russemelet*, ble betraktet som en velsignelse av folk ettersom korndyrking ikke var mulig i Sør-Varanger.

kontakt med eller som kom til bygda. Men samtlige av lokalitetene hadde lærere i sin midte etter at fastskoleordning ble etablert. Disse var fortrinnsvis norske og norskspråklige. Før den tid hadde man omreisende lærere, hvorav flere kunne samisk og noen også finsk. Statsinternatene i Neiden og Pasvik var store og flotte bygninger som i seg selv nok ga ekstra status til skolebestyrer og lærere. Lærere var som representanter for staten å regne, og de kunne lese og skrive norsk. I den grad det lå status i å beherske norsk, var lærere *finere* enn finsktalende. Dog, boklig lærdom i annet enn religiøst henseende var ikke nødvendigvis stort å beundre for læstadianere. Å lære norsk var heller ikke nødvendig for å bryte jord, skjøtte rein og ku, felle trær og dra fisk. Økonomisk sett kunne en finsk handelsmann være langt mer velholden enn en norsk lærer, en finsk fisker gjøre det bedre enn en norsk, en finsk jordbruker ha større gård enn en norsk. Nå hadde både prest og distriktslege høy sosial status, men deres oppgaver var like fullt å yte tjenester overfor befolkningen de gangene de kom på besøk. Da tok de inn hos norske handels- eller embetsfolk, og var der ingen norske, så hos kvener⁴⁵.

Med henblikk på sitatet fra Aadnanes over tør jeg si at læstadianere eller finsktalende generelt i Sør-Varanger ikke ble konfrontert med noen norsk rikmannsklasse men embetsmenn med varierende inntektsnivå. De kunne likevel representere en bykultur som var en landsens befolkning fremmed og 'forfinet'. Da skulle det ikke stort mer enn en hvit blondgardin til før en læstadianer måtte reagere på sådan luksus hos nordmennene. Imidlertid var ikke blondgardiner vanlig vindusoppheng hos norske og samiske fiskere eller småbrukere heller og slett ikke i gammer eller fjellsamens telt. For å fortsette med metaforen blonder kan vi si at reaksjonen gjaldt visse borgerlige, kulturelle og 'moderne' trekk som riktignok forutsatte et visst inntektsnivå men uansett falt innunder kategorien overklasse. Slike kulturelle trekk kunne bli oppfattet og/eller brukt av finsktalende/læstadianere som diakritiske tegn på norsk etnisk tilhørighet. Hvis så, ville betydningen av etnisitet qua relasjonell grense (jf. Barth 1994) reduseres eller oppheves overfor de nordmenn som ikke fremviste de diakritiske tegn. Tilsvarende ville en heller ikke få en relasjonell grense overfor samer (uten de metaforiske blonder). Uaktet dette gjenstår spørsmålet om norsk språk som diakritisk tegn på borgerlig kultur og høyere sosioøkonomisk klasse, eventuelt på sosiopolitisk makt og myndighet, og om norsk språkføring signaliserte en prinsipiell, relasjonell grense. Mitt materiale antyder et noe flersidig svar og der den lokale kontekst må sees relatert til den nasjonale.

Dogmemessig skilte læstadianismen seg fra Kirken ved at menigheten holdt "løsenøkkel" til absolusjon eller nådekjenning. Sakramentene, Kirkens løsenøkkel, var for

⁴⁵ Før første nordmann og skolestyrer kom til Neiden, bodde man hos den finske handelsmannen.

læstadianerne en stadfesting av allerede oppnådd status som Guds barn. De kunne derfor kalle seg *troende* i motsetning til andre kristne selv om de som menighet tilhørte Kirken og fulgte gudstjenester (når de forsto prestens talemål). Læstadiansk syndsforlatelse ble oppnådd ved at man bekjente sine synder overfor den angjeldende person og fikk menighetens stadfesting på at så var gjort, jf. sitat fra Wessel over. Når man så gikk til alters under en gudstjeneste, mottok man sakramentene som allerede fortjent. På sett og vis hadde man slik et 'eierskap' til det å være *troende* og en 'riktig' kristen i motsetning til ikke-læstadianere. Prinsipielt lå her et potensiale for en sosial dikotomisering gjennom moralsk fordømming av *ikke troende*. Slik fordømmelse kunne forsterkes av den puritanske holdning til forfengelighet, materielle 'unødvendigheter' og luksus, det være seg gardiner, blomsterpotter i vinduskarmen, speil, juletre og etter hvert verdslige skrifter og radio. Dette skulle imidlertid gi seg noe forskjellig utslag og ettervirkninger i mine lokaliteter. Det interessante her er hvordan dikotomiseringen fulgte religiøsitet og ikke etnisitet. Bevegelsen skilte ikke på etnisk tilhørighet som sådan. Men ettersom læstadianismen i første omgang rettet seg mot og ble omfavnet av finsk- og samisktalende, var det naturlig om *de troende* skulle bli stående i et motsetningsforhold til *ikke troende* kategorisert til gruppen nordmenn. Dermed ble klasseaspektets umoral forsterket av 'gudløshet' og immoral. Samtidig kunne man eventuelt oppfatte seg selv/finner og samer som 'bedre' mennesker enn de norske. Lokalt kunne man i så fall unngå å sosialisere med nordmenn og slik opprettholde den etnisk relasjonelle grense, indirekte uttrykt gjennom vedlikehold av finsk språk. På den annen side sto læstadianerne i mange og tette relasjoner med sine finske sambygdinger og slektninger, og med hvem de var like kulturelt som næringsmessig og som kunne utgjøre en tallmessig majoritet i bygda. Lokalt kunne en derfor få hovedskillet mellom *de troende* og ikke-læstadianere. Dette ville igjen være et spørsmål om sosial makt. Også på dette punktet antyder mitt materiale lokale forskjeller.

Ser vi læstadianismen fra en litt annen vinkel, var den et sosialt opprør mot harde livsvilkår. Opprøret kunne ikke rettes fysisk mot andre enn egen gruppe eller klasse, og de eneste våpen man hadde som fattigfolk, var tomme hender. Ved å ilegge opprøret en beruselse over egen dyktighet og overlegenhet endog på grensen til det fanatiske (vis à vis overklassen med alle sine goder), oppnådde man en psykisk styrke ikke bare til å utholde fattigdom og nød, men til å komme ut av den. Slik sett sammenfalt læstadianismen med drivkraften for utvandring, nemlig å oppnå et bedre liv. Utvandring kan i seg selv betraktes som et opprør mot eksisterende vilkår. Med et budskap som i sin essens inneholdt det brudd med tingenes tilstand de finske innvandrere hadde gjennomført, synes det naturlig at folket skulle mer eller

mindre omfavne læstadianismen. Om ytre sett en religiøs bevegelse kan vi like fullt kalle den en klassebetinget sosioøkonomisk ideologi. Veien til en politisk ideologi i protest mot myndigheter og det offentlige maktapparat kunne da være kort. Nå skulle Kirkenes bli landskjent for meget radikale holdninger blant industriarbeidere i mellomkrigsårene, men den sosialistiske bevegelse begynte i distriktet⁴⁶. I 1903 ble det stiftet en radikal folkeforening i Jarfjord. Lignende partiforeninger ble dannet et snaut tiår senere i Bugøynes, Bugøyfjord og Neiden (Lunde 1979). I sistnevnte bygder var nordmenn i klart mindretall i motsetning til Jarfjord hvor samer og nordmenn rådet grunnen⁴⁷. Lite tilsier da at radikale holdninger fulgte etnisk tilhørighet, selv om finsk- og samisktalende måtte være tospråklige eller ha tolk skulle de nå frem skriftlig eller i en fleretnisk og større kommunal sammenheng der norsk språkferdighet var påkrevd. Noe politisk opprør blant læstadianere i motsetning til andre i Sør-Varanger er vanskelig å spore⁴⁸.

Det er også vanskelig å angi hvor mange var læstadianere selv om det er klart at bevegelsen har vært en merkbar faktor i de tre lokalitetene. Informanter på samtlige steder har fortalt om møter, seanser i tråd med Wessels beskrivelse over, nevnt navn på kjente predikanter, i hvilke hus man pleide å møtes og til hvem en selv eller (beste-/)foreldre gikk. Bevegelsen angikk tydeligvis mange om ikke alle finsttalende. Videre virker det som at intensiteten og varigheten av læstadianismen innen lokaliteten har variert mellom de tre stedene. I religiøs sammenheng er det bare Bugøynes som i dag kan kalles *læstadianerbygd* av enkelte.

Denne religiøse kraften kan betraktes som en overordnet, transnasjonal, regional og lokal faktor av betydning for finsk språk og kulturell identitet. Den kom utenfra landets grenser og var utenfor norske myndigheters kontroll hva gjaldt utbredelse. Pietistiske rørelser og legmannsbevegelser var velkjent nok i landet, så også frykten for deres opprørske potensiale, men denne gang var bevegelsen på et uforståelig språk og utbredt blant folk fra et

⁴⁶ Arbeiderne hadde også støttespillere i borgerskapet hvorav (amatør-)fotografen og sosialisten Ellisif Wessel, f. Muller, er den mest kjente. Hun var gift med Andreas Bredal Wessel som virket som dirstriktslege i perioden 1886-1928. De ble boende i Kirkenes til sin død.

⁴⁷ I telling av 1910: 114 nordmenn, 21 kvener, 122 lapper, blandede 39, tot.296 (Wessel 1981:6).

⁴⁸ Dette synes å være i tråd med den generelle tendens. "Og for læstadianarane nordpå gjorde klassemotsetnaden til embetsstand, handelsmenn og "nessekongar" ei tilslutning til Arbeidarpartiet mogleg, [...] Men då levekåra betra seg for småkårsfolket, og klassemotsetnadene bleikna noko, først i sør og sidan i nord, kom det kulturpolitiske perspektivet og spørsmåla om kristendommens plass i fokus for den politiske interessa hos desse gruppene." (Aadnanes 1986:94). Einar-Arne Drivenes og Einar Niemi (2000:176-77) nevner hvordan bevegelsen bla har blitt tolket som en krisestrategi og gjerne et underklasseopprør. Gjennom brudd med tradisjonelle autoritetsforhold oppsto en forutsetning for moderniseringsprosessen.

land som potensielt kunne annektere deler av Nord-Norge⁴⁹. Følgelig kan en si at læstadianismen også var en overordnet, flernasjonalt, regional og lokal faktor norske myndigheter måtte forholde seg til. Dogmespørsmålet om løsenøkkelen kunne være ille nok for Kirken, men språket symboliserte den virkelige fare, det ukontrollerte fremmede. Det måtte føre til en motreaksjon, ikke minst i Sør-Varanger som endog i 1900 knapt kunne kalles norsk befolkningsmessig.

Oppsummering

I ovenstående ser vi eksempler på flere omstendigheter. En overordnet faktor kan slå ut forskjellig alt etter region eller lokalitet, dvs den tilpasses gjennom neddemping, fravær eller tilspissing. Vi kan derfor ikke snakke om den overordnede faktor, eksempelvis fornorskingsprosessen, dersom vi vil studere dens effekt på grunnplanet, men må se hvordan den effektueres hvis i det hele. Forordninger og reguleringer fra oven kan modifiseres fra oven og enn mer av mellomleddene ned til de lokaliteter og enkeltindivid det overordnede nivå ønsker å nå. Samtidig må vi se hvilke lokale og eventuelt individuelle faktorer virker isolerende eller absorberende overfor de utslag overordnede faktorer gis lokalt. Med andre ord er der ingen nødvendig sammenheng mellom en intensjon og dens effekt. Effekten kan endog være motsatt intensjonen. Derfor må vi utøve en viss forsiktighet med å trekke en strak linje fra det generelle til det spesielle nivå. Slik forsiktighet mener jeg er særlig påkrevet i etnopolitisk diskurs der generaliseringer nettopp kan være fordelaktig for å oppnå politisk gehør og gevinst. Makropolitikk var en viktig faktor i Sør-Varanger i denne perioden. Samtidig var sentralmyndighetenes praktiske muligheter for løpende byråkratisk og administrativ kontroll av tiltak lenge begrenset av lang geografisk avstand til kommunen og svakt utbygde kommunikasjonsmidler generelt. I tillegg var de tre stedene ulikt interessante for myndighetene ut fra geopolitisk beliggenhet. Lokale kontekster medførte både forskjellige tiltak og forskjellig effekt av forordninger og lover. Parallelt foregikk en lokal tilpasning og sosial organisering relatert til det enkelte steds demografiske og etniske kontekster samt naturlandskap og økologiske ressurser.

⁴⁹ Jf. fennomanien i Finland med ideologien om et Stor-Finland (Ryymän 2003).

Flere prosesser av politiske betydning sammenfalt i tid; norsk nasjonsbygging generelt, rikspolitisk inklusjon av et nytt landområde, økende frykt for at samme landområde ville bli erobret av naboland (/gjenerobret av Russland), ukontrollert befolkning og kolonisering av landområdet av tre "nationaliteter" hvorav den ene 'tilhørte' det fryktede finsk/russiske naboland. Etter 1900 gjorde moderniteten sitt teknologiske inntog, ikke minst kommunikasjonsmessig i mellomkrigsårene. Det knyttet området nærmere til resten av landet. Veibygging bedret den intrakommunal kontakt mellom folk og steder. For den finsk- eller samisktalende befolkning falt fornorskning i stor grad sammen med først nasjonsbygging og dernest modernitetsprosesser, to forhold som forsterket hverandre i mellomkrigsårene. For samtlige språkgrupper var perioden frem til 2. verdenskrig et spørsmål om oppbygging og utvikling av lokale samfunn og det som skulle bli byen og kommunens sentrum. For de finsk-talende kom dertil nødvendigheten av å vite og vise at de 'tilhørte' i det nye landet som betraktet dem som 'fremmede'.















KONTEKST II: PRESENTASJON AV STEDER

I foregående kapittel lå fokus på de historiske sammenfall som skulle inngå i sammenhengen mellom geografi, demografi og språk/kultur, og myndighetenes reaksjon på den konstellasjon disse utgjorde relatert til nasjonal oppbygging og politiske hendelser i naboland. Perspektivet var politisk og fra et makronivå. Men på mikronivå er dette heller uegnet for å forstå hvordan folk i et pluralt samfunn forholder seg til natur og sosiale omgivelser, og hvordan disse igjen virker kultur- og identitetsskapende. "Slik vil omgivelsene til enhver etnisk gruppe ikke bare være definert ved naturbetingelsene, men også av andre etniske gruppers tilstedeværelse og virksomhet." (Barth 1996a:145). Der det ikke er samsvar mellom territorielle økologiske regioner og etnisk fordeling, anbefaler Barth et økologisk perspektiv. Ett spørsmål er da hvorvidt en gruppe finner eller skaper en nisje den utnytter alene til økonomisk fordel, deler med andre eller konkurrerer om. Videre må vi se hvordan tilpasning til og forvaltning av naturen kan virke sosialt organiserende både innad og vis à vis andre grupper. Imidlertid kan ikke økologiske nisjer betraktes som statiske i sin egenart men å kunne endres og endre seg. Fra de finske innvandrere slo seg ned og til i dag har det dertil foregått en generell samfunnsutvikling fra avhengighet av naturlige til teknologiske ressurser, fra rå håndkraft til maskinkraft, fra fysisk nærhet til naturen til fremmedgjøring. Slik sett er det rent økologiske perspektiv mer egnet for samfunn med primærnæringer enn kapitalkrevende sekundærnæringer basert på naturressurser og tertiærnæringer der meningsinnholdet i nisjebegrepet frigjøres fra økologi. Både Bugøynes, Neiden og Pasvik er lokalsamfunn der primærnæringer lenge sto sentralt og fremdeles har rester av det. I alle tre har finske innvandrere og deres etterkommere måttet forholde seg til andre språk- og folkegrupper både internt og eksternt.

Til en viss grad sammenfaller et økologisk perspektiv på steder med det man innen samfunnsgeografien kaller "location" (Berg og Dale 2004). Et sted betraktes som en bakgrunnsramme for de fysiske og materielle betingelser for sosialt og økonomisk liv. Man må forstå naturgrunnlaget for å forstå stedet. Annen vinkling er å betrakte sted som opplevelse, kalt "sense of place", der fokus ligger på forholdet mellom menneske og sted. Denne retningen bygger på fenomenologi og eksistensialisme; et sted er et opplevd fenomen og innebærer menneskers følelsesmessige tilknytning til det. Slik inngår stedet i menneskets

identitetsforståelse. Et tredje perspektiv er sted som sosial kontekst, kalt "locale"¹. Steder endres gjennom menneskers aktiviteter som igjen påvirker mennesker. Her vektlegges prosess og stedstilknytning som et kollektivt fenomen. Av disse tre hovedforståelser kan "location" kalles objektiv/materiell, "sense of place" for subjektiv/eksistensiell og "locale" for inter-subjektiv/kontekstuell. Innen nyere stedsteori som er påvirket av globaliseringstanken, er et relasjonelt stedsbegrep aktuelt. Her betraktes steder som åpne og å stå i interaksjonsmønstre med og avhengighet til andre steder og der mennesker og steder er gjensidig konstituerende. Det innebærer bla at mening, symbolikk og representasjoner står sentralt. Herfra kan man gå videre til å se på forholdet mellom kjønn ("gender") og rom ("space"). Også dette inngår i forståelsen av identitet som å utvikles både mellom individ og mellom individ og deres omgivelser (Berg og Dale *ibid.*). For mitt formål er det fordelaktig å se de forskjellige synsmåter som utfyllende og derfor aktuelle i varierende grad både i presentasjon og komparasjon av lokaliteter, og inngår slik i begrepet lokalitet eller sted som jeg bruker det.

Her skal vektlegges lokalitetenes naturlige omgivelser, næringstilpasning, etniske grupper og språkforhold. Dette danner grunnlag for komparasjon i påfølgende kapittel med vekt på ressursutnytting.

Bugøynes

Pykeijä² som bygda heter på finsk, ligger på en liten landtunge rett sør for Vadsø og mellom Varangerfjorden i vest, Bugøyfjorden i øst og fjell i sør. Her var i sin tid intet mer enn stein og sand å klore seg fast i under vindkastene. At noen overhodet ville slå seg ned her, skyldtes fiskeriene i Varangerfjorden og sannsynligvis at her var en fiskeoppkjøper, handelshuset Esbensen i Vadsø, med helårig drift fra 1846-47³. Slik var man sikret fangst og avsetning for den. Men når fisket slo feil, sto man fort på bar bakke. Ku- og sauehold var nødvendig for å overleve, men ikke var her raust med beiteland, og vinterfôr måtte sankes der gress var å finne langs og på fjell. I nødsår før 2. verdenskrig måtte kommunen trå til med høy og nødsarbeid for at ikke dyr og mennesker skulle omkomme av sult⁴. For å kunne odle noen poteter hentet

¹ Begrepet er hentet fra Anthony Giddens 1984:118 (Berg og Dale 2004).

² Ifølge Wessel (1979[1938]:63): "Lappisk *Buodgai*, kvensk *Pykeya* (uttales Bugeya), russisk *Veres-Navolok*. – Det oprindelige norske navn var *Bogen*, en buformig våg eller havn, som deretter er overført på neset."

³ For en introduksjon til perioden 1860-1900, se Lise Robertsen 1997.

⁴ Rundt 1904 og 1921 hersket hungertilstander i kommunen og særlig i områder med finskættet befolkning. For kort oversikt over medisinske og sosiale forhold i Sør-Varanger frem til ca 1970 og med vekt på finskættede, se Anders Forsdahl 1976.

man jordsmonn fra fjellet. Her syntes goldt og nærmest ulevelig for den finske folkelivsgransker Samuli Paulaharju som besøkte fiskeværet på 1920-tallet. Eneste forsonende trekk fant han på kirkegården. Der vokste en sjelden blomst, polarfjellflokk. Men "[O]ckså den har en underlig dödens doft." (Paulaharju 1973:123)⁵. Også *han doktor* Wessel var slått av stedets ødslighet. "[K]an man dog vanskelig tenke sig nogen mere isolert og avsides beliggenhet; det er praktisk talt en ø," (Wessel 1979:63)⁶. Bebyggelsen derimot mente han var som i alle fiskevær, den bar tilfeldighetens preg. Denne tilfeldigheten skulle likevel utvikle seg til den idyll en informant i Pasvik beskrev som *akkurat som en Kardemommeby*.

Fiskevær

Bugøynes var i høyeste grad et fiskevær til nærmere 1990-tallet. Var man ikke lærer, lokal handelsdrivende, kjøttprodusent eller båtbygger og -reparatør, jobbet man med fisk fra fiskebåt, på fiskebruket og fiskebrukskaia, i egnebu eller på eget kjøkken⁷. I høysesonger banket det stadig på skolens dør; elever ble hentet for å hjelpe til i fiskearbeid eller passe småsøsken når mor var i egnebua. Før en fikk fryselagre og gikk over til filétproduksjon, ble fisken tørket eller saltet. På 1970-tallet gikk fiskebruket så det suste. Man hadde også egne trålere som skulle sikre jevn tilgang på råstoff. Sesongarbeidskraft ble hentet utenfra, ikke minst fra Finland. Finlenderne hadde da heller ingen språksosiale problem ettersom den voksne lokalbefolkningen var tospråklig. Og på fiskebruket og kaia, i egnebua og på båtene snakket man finsk. Det var næringspråket i bygda. Norsk trengte man i kontakt med norsktalende fiskere utenfra som hadde Bugøynes som tilholds- og leveringssted. De hyret gjerne lokale kvinner til å egne og vaske tøy for seg. Flere var fra Lofoten. *Dæm va nån tøffinga, tok sjarken på hurtigruta og kom sæ oppover*. Noen av dem, som noen av finlenderne, giftet seg med en innfødt og ble boende. Men den velsignede aktivitet og velstand tok brått slutt i 1986. Da begynte *krisa*. Fiskebruket, bygdas livsnerve, var konkurs. Nye eiere sørpå kom med fagre løfter og ribbet bruket for verdier. Trålerne var solgt ut. Ungdommen reiste bort. Yngre familier fulgte etter. Befolkningen ble halvert. I 1989 samlet de gjenværende seg til et møte. De satte inn en liten annonse i Dagbladet der de etterlyste en kommune som ville ta imot dem, *det måtte være hele gjængen*. Annonseren ble gitt stor mediaoppmærksomhet men ga ikke hva

⁵ Paulaharjus farverike beskrivelser av sted og folk ble ikke tatt nådig opp av alle; *han skrev jo så mye stygt om Bugøynes*.

⁶ Andreas Bredal Wessel (1858-1949) fra Bergen virket som distriktslege i Sør-Varanger i perioden 1886-1928 og ble boende i Kirkenes til sin død. Hans opptegetninger og medisinalberetninger er en rik kilde til kommunens historie. Hans hustru Ellisif Wessel sørget for viktig fotodokumentasjon (Borgen 1979).

⁷ Å egne er å tre agn på kroker på liner for linefiske. Lina ble lagt sirkulært i linestamper. Det foregikk oftest i egne 'rom'/buer på kaia. Begge kjønn og barn/ungdom egnet. Når kvinner ikke kunne forlate huset pga småbarn eller der ikke var plass i en egnebu, ble line- og agnstamper brakt hjem til henne. *Hærregud for en stank det ble!*

annonsørene inderlig ønsket, nemlig lokale arbeidsplasser. *Vi ville jo ikke fløtte!* Samtidig kom kystfiskekrisen som rammet mangt et fiskevær langs den nordnorske kyst, og bla medførte en reduksjon i antall fiskebåter, også i Bugøynes som nå har fem igjen⁸. *Krisa* fortsatte. Forsøk på ny drift på fiskebruket så endelig ut til å lykkes da det ble satt igang med lakseoppdrett og -slakt. Etter en tre år var det igjen stans. Enda nye eiere har latt stillheten råde i produksjonshallen.

Men også en ny bedrift ble født, og dens gründer har fått tilnavnet *krabbekongen* da her produseres konge- eller Kamchatkakrabbe⁹. Krabbefisket har videre sikret fiskere en akseptabel årsinntekt. Slippen eller det maritime verksted i bygda utvikler redskap for russiske krabbetrålere som ligger ved kai storparten av året. De seks-åtte trålerne utgjør ikke noe skjønt skue i havna men innebærer inntekt for den lokale bedrift og et russiske mannskap på nærmere 30 mann som skiftes ut månedlig. Like ved og på motsatt havneside dupper en flytebrygge med åpne båter. Tidligere yrkesfiskere har gjerne fiske som bi-inntekt (da er de Afiskere) og/eller ren hobby. Laksefiske starter formelt den 15. mai, og da gjelder det at datoen faller på en sådan hverdag at man kan få laks til 17. mai. Fra gammelt av skulle man ha årets første laks på middagsbordet grunnlovsdagen. Neste dag spør man hverandre, *Nåh, har du smakt vårlaksen?* Til oppdrettslaks danket ut *villaks* prismessig var salg av laks god butikk for mangt et hushold sommerstid. Da kom også finlendere og kjøpte *lohi* som det sto på hjemmelagede skilt og oppslag rundt i bygda. Speket og røket laks før fryseboksens komme, senere også som rundfisk, alt vakumpakket og frosset. Røkingen tok man selv eller satte bort til en som gjorde det bedre. Men både fordi fiskerne blir eldre og laksebestanden mindre, er det stadig færre som *orske å styre med det dær lenger* og fisker og røker bare til eget og nær families bruk. Så i Bugøynes som andre småsamfunn med redusert eller tapt primærnæring lager man en festival av det. Den årlige fiskefestivalen (fra 1987) går av stabelen siste helg i juli, hele tre dager til ende og er særs vellykket når det verken regner eller stormer. De par

⁸ Liten fiskebestand, elendig fiske og reguleringer resulterte i nedlagte fiskebruk, salg av fiskebåter og utflytting av rent økonomiske årsaker.

⁹ Også kalt *russekrabbe*. Opprinnelig en stillehavskrabbe som ble satt ut i Kolafjorden på 1960-tallet. Oppdaget på norsk side av grensen rundt 1977. Den vokser langsomt og kan bli 30 år, 12 kg og opp til to meter lang/bred. Vanligvis rød, stundom blålilla i skallfarve. Kun kjøttet i klørne spises og er en delikatesse med høy kilopris. Krabben anses som russisk 'eiendom'/ressurs, men fordi den har krabbet over russegrensen og også yngler i norsk farvann, har Norge en viss fangstrett. Årlig inngår de to landene en kvoteavtale om antall fangstkrabber og der Norge har en mindre kvote som Fiskeridirektoratet administrerer. Fisket foregår ca en måned om høsten og med store krabbeteiner. Høsten 2007 varslet fiskeriministeren nye regler for fisket og som innebar at flere båter enn til da (og dermed mindre fortjeneste per båt) fikk delta i fangsten, at også hunnkrabbe og en viss andel skadet krabbe kunne tas. Denne "krabbemeldingen" ble iflg. NTB/Nordlys (av 150907) presentert i "kongekrabbens hovedstad" Bugøynes.

siste år har man også hatt krabbese seminar og -festival i samarbeid med Vadsø og med oppsatt båtforbindelse over fjorden.

Samhold

Ennå vaker *krisa* som en taus sorg over fortiden og en uro for fremtiden. Tross de bedrifter som finnes, alle initiert og drevet av fastboende og finskattede lokalfødte med to inngiftede unntak, er her ikke nok arbeidsplasser, kanskje heller ikke nok utfordrende, til at utflyttede vender tilbake. For det er sine egne man vil ha. Aller helst det. Under alle ønsker om arbeidsplasser, unge folk som avler mange barn og *våre egne tilbake*, ligger det uttalte savnet av nære venner, nær familie og slekt som dro mer og mindre samtidig utpå 80-tallet. Det ble for mange av plutselig avrevne sosiale bånd. Muligens må tapet også sees i lys av folks opplevelse av *det spesielle samholdet i Bugøynes* (Storaas 2001). Samholdet uttrykker en bygdehistorie av likhet og fellesskap. Man bodde tett og oversiktig, var snart nok i slekt med alle på noe vis, så å si alle var avhengig av og drev med fiskeri, bygda lå isolert til før en fikk veiforbindelse i 1962-63 og ligger fremdeles for langt fra Kirkenes til at folk kan dagpendle¹⁰. Folket var på de fleste vis henvist til seg selv og måtte klare seg selv skulle samfunnet deres bestå. Både fra bugøynesværing og kommunens folk kan en høre at *Bugøynes har klart sæ sjø!*¹¹. Imidlertid har fiskeværet vært totalt avhengig av både fiskeressurser og kapital til å investere i og drive lokal industrivirksomhet. Fremdeles opprettholdes etoset om samhold selv om den store utflyttingen har skapt en viss resignasjon og til dels tomme sosiale rom mellom folk. I motsetning til både Neiden og Pasvik har man tradisjonelt giftet seg inn i Bugøynes, eller man er en lokalfødt (evt. m/ektefelle) som flytter tilbake. Unntaket fra regelen er en familie fra Finland som har bodd her i nærmere fem år. Lærere utenfra flytter igjen dersom de ikke gifter seg med en bugøynesværing. Dette inngiftesfenomenet gjør at folk fremdeles kan påstå med rette at *alle e i slækt*. Problemet er bare at der er ikke mange igjen å gifte seg inn med, ikke for reproduksjon, og uansett ikke i den størrelsesorden innvandrerne hadde for vane.

Noe av det historiske fellesskap kan begrepsfestes til vannpost, bakerovn og badstu. Bugøynes var i sin tid for landsby å regne i motsetning til Neiden og Pasvik (jf. Robertsen 1997, Paulaharju 1973). Man hadde felles vaskedager med samling rundt vannposter. En

¹⁰ Så skyldes først og fremst at den 2 mil lange strekningen til riksveien føyer til av snedrev vinterstid. I pent vær og med 'snefrie' veier tar kjøreturen til Kirkenes halvannen time.

¹¹ I Bugøynes brukes –"væring" som forbindes med et fiskevær. Flere i Pasvik mener derfor at *pasvikdøl* er korrekt i et dalføre. Begge former bruke av intervjupersoner der men av enkelte ingen av dem, kun *e fra Pasvik*. Formen *e fra* forekommer også i Neiden men der er *neidenværing* vanligere og aldri –"døl".

håndfull husstander hadde bakerovn av stein, *finskeovnen*, hvor faste familier pleide å bake sitt daglige brød, noe flere informanter husket med vemod. *Kor godt det brødet va!* Fellesbadstu var ingen finsk tradisjon, men *sauna* hvor man tok *dampbad (löulyssauna)* var i sannhet en livsnødvendighet. I Bugøynes fantes ikke gratis og lett tilgjengelig byggemateriale og brensel rett utenfor stuedøren som i Pasvik og Neiden, følgelig var de første badstuer rene plankeskur og måtte brukes av mange familier. Ansvar for brenne og oppvarming gikk på omgang. Når lørdagskvelden kom og alt var klart, gikk menn og større gutter først, deretter kvinner og barn ned til et halvt år. I 1899 var der fem badstuer alle tilhørende kvener (Wessel 1979:77, 1902). I dag har folk badstu med elektrisk fyring i kjelleren og *ekte badstu*, helst *utebad* (frittstående) men uansett med vedfyring, på hytta.

Bebyggelse i soner

At Bugøynes fremstår som en farverik *Kardemommeby*, må en nesten takke forsynt for eller en tysk kommandant hvis ikke begge. Under siste krig holdt tyskerne en kanonstilling på den lille Bugøya like ved fastlandet¹². Her bygget de bunkers, stasjonerte soldater og holdt *russefanger*. Ved den hastige tilbaketrekningen siste uke av oktober 1944 var tyskerne avhengig av båtskyss til Varangerbotn for å kunne slutte seg til styrkene som fulgte veinettet vestover. Kommandanten inngikk en avtale med fiskerne; de skulle frakte tyskere og fanger til Varangerbotn mot at Bugøynes ble spart for nedbrenning. Det eneste tyskerne sprengte og brente, var anlegget på Bugøya. Dette historiske sammenfall av isolert beliggenhet og pragmatisme gjør Bugøynes interessant med eksempler på opptil 160 år gammel bebyggelse. Det som derimot er forsvunnet, er den nakne goldhet Paulaharju beskrev. Etter hvert som en fikk samlet jordsmonn og husdyr gjødslet det, kunne en til sist spa ned trær,- først fjellbjørk og en rogn, senere lerk og en sjelden syrin. Ut i mai-juni hvert år står bygda i et blomsterflor. De fleste planter er kjøpt og satt ut i alt fra vakre leirkrukker til rustne gryter, gamle fiskekasser eller trommelen til en vaskemaskin. Her som i Neiden og Pasvik "tager man hva man haver" og skaper noe nytt. Noen har bygget et lite veksthus for å forberede sommerens prakt, enkelte fyller kjelleren med avskårne melkekartonger med stiklinger til blomsterbed og gulrotseng. I kjelleren har en også *gropotet* som skal settes i jord ved siden av noen rader jordbærplanter.

Til slutten av 70-tallet var bebyggelsen samlet rundt landtungen, men da måtte nye hustomter reguleres. Folketallet var ca 450, og fordi man trodde det bare ville øke, valgte man

¹² Varangerfjorden hadde stor strategisk betydning for tyskerne, og en rekke kystbatteri ble anlagt for sikring av egne konvoier og forsvar mot invasjonforsøk av engelske eller russiske styrker. Tyskland var videre avhengig av nikkel fra gruvene i Nikel og som ble fraktet til Tyskland sjøveis (Rune Rautio 1989).

et område utenfor bygdas synsvinkel og en 7-10 min gange derfra. Her på *Tyttebørsletta* bor da folk på ca 60 år og yngre. Bygda er fra gammelt av delt i navngitte soner. Strekingen langs fjellet i sør og ut mot havneløpet i øst kalles *Pipola* etter en finlender som kom i 1849 og dro videre til Russland etter noen år. Her bodde den gang fiskere og en læstadiansk predikant¹³. Sandbanken mellom fjellet og fjellknausen *Sankarn* i nord kalles *Sanden*. Bebyggelse her begynte på østsiden, *Østersand*, og fortsatte senere på vestsiden, *Vestersand*. Også her bodde fiskere. Så kommer vi til *Nesset* med Esbensens handel og fiskeoppkjøp, ekspedisjonskai samt bolig, senere kalt *Lassigården* og nå lokalmuseum. *Fiskebruket* har alltid vært på *Nesset*, så også skole og senere anløp til lokalbåt. De nordmenn som bodde her, drev handel og fiskebruket. Men også finlendere slo seg ned, deriblant en kar fra Sodankylä (ca 1850). Han fisket som andre og drev høkeri vinterstid, dvs handlet med Finland, og åpnet butikk i 1880 først nedlagt av etterkommere etter drøye 100 år. Ettersom de aller fleste fiskere var finlendere, var *Nesset* lenge betraktet som den norske og mest norskspråklige sonen i bygda. Dette gamle bosettingsettingsmønsteret gjenspeiles i språkutviklingen hos etterkrigs-generasjonen (jf. Storaas *ibid.*).

Bugøynes har ikke vært under noen væreier eller nessekonge med enerett på handel og jord, og folk eide sitt hus og sin grunn selv (jf. Knutsen (red.) 1988). Flere av de finske innvandrere bedrev handel eller høkeri med Finland som sideinntekt til fiske (Robertsen *ibid.*). Heller ikke fiskebruket har vært uten finskættede eiere og drivere i perioder. En av de nåværende dagligvarebutikker samt den største arbeidsgiver drives av etterkommere av en inngiftet same fra Bugøyfjord¹⁴. Han startet sin handel i en *sjå* (skur/uthus) på *Østersand* ca 1929. Til *krisa* var her tre forretninger etter en henholdsvis norsk, finsk og samisk grunnlegger. Annen virksomhet initiert av finskættede er en båtslipp fra 1946 hvor en også har bygget trebåter. Med andre ord har driftighet og dyktighet ikke vært betinget av etnisk bakgrunn.

Språk og status

Frem til etterkrigsårene måtte en kunne eller i det minste forstå finsk ville en inngå i bygdas sosiale og arbeidsrelaterte liv. En norsk inngiftet (ca 70) med tospråklig ektefelle fortalte at hun lenge prøvde å unngå familiære og sosiale sammenkomster fordi hun ikke forsto et ord

¹³ Jussi Viheriä fra Ii i Finland, kom fra Vadsø til Bugøynes i 1866. Der møtte han en norsk enke og prestedatter som angivelig ikke kunne annet på finsk enn "Jesus Kristus ristin naklattin" (Jesus Kristus naglet på korset), men det holdt til giftermål. Da hun ikke kunne uttale hans navn korrekt, endret han det til Johan Grön. Huset etter ham er da selvsagt grønmmalt. For en frodig beskrivelse av predikant og frieri se Samuli Paulaharju (1973:126).

¹⁴ Familienmedlem drev handel i Bugøyfjord og senere Neiden med bla kjøp og salg av laks og reinkjøtt. Driften i Bugøyfjord er nå nedlagt.

finsk. Og når andre snakket det, trodde hun det var noe negativt om henne. Dermed fikk hun motvilje mot språket. *Æ va dum! Æ skulle ha lært det.* Til sist forsto hun da finsk, *men æ snakke det ikke.* Ikke snakke men mer og mindre forstå finsk er et fellestrekk blant inngiftede norskspråklige med tospråklig ektefelle. Kun to (ca 55) har studert finsk. Som en (ca 65) sa, *æ har klart mæ godt uten.* Parallelt har velvoksne finlendere klart seg uten å snakke synderlig norsk. En viktig grunn til at norsktalende har *klart sæ*, er hensynet tospråklige har vist. *Man må snakke det alle forstår*, forklarte tospråklige. Det samme ble vektlagt i Neiden og Pasvik. Hensynet synes både å ha kommet med og medvirket til økende norskspråklighet¹⁵. Før en behersket nok norsk var det heller ikke aktuelt, da måtte norsktalende lære finsk. Her har da foregått en vekselvirkning mellom den generelle språkutvikling og norsk enspråklig inngifte. Det sosiolingvistiske hensynet har omfattet norsk og finsk. Samisk har aldri vært et bygdespråk, det ble forbeholdt den private sfære *når slæktinga va på besøk* eller læstadianske samlinger med tolketjeneste¹⁶. Her har heller ikke bodd mange samisktalende¹⁷. Tradisjonelt var det nær kontakt mellom bygda og Bugøyfjord med samisk og finsk befolkning, men fellesspråket var finsk. Den fjerde språket, russisk, kom sent til bygda. Henimot år 2000 giftet første russiske kvinne seg inn. Imidlertid ender flere giftermål med en russisk kvinne at han flytter ut. For den som er vant til storbyene Murmansk og Nikel samt ønsker en jobb, blir Bugøynes lite attraktiv. Følgelig er her begrensede muligheter for russere til å benytte morsmålet. Noen i bygda har tatt initiativ til privatundervisning i russisk. Her som ellers i kommunen får mang en familie russiske affinaler man gjerne skulle kunne veksle noen ord med.

Spørsmålet om etniske gruppers sosiale status er mer komplisert bla fordi det er snakk om holdninger som har endret seg frem til i dag uten at jeg kan tidfeste og belegge det som med språkutviklingen¹⁸. Hva jeg kan si for Bugøynes, er at status har vært knyttet til etnisitet, språk, økonomi, slekt eller moral i varierende grad. Status var situasjonelt fremfor generelt betinget. Det 'offisielle' hierarki av de tre folkegrupper var reflektert lokalt ved at det å snakke norsk var *finere* enn å snakke finsk. I *finere* lå alt fra å beherske den politiske makts språk til å være utdannet til annet enn fisker eller ha anseelse som "riktig" norsk. En norsk fisker hadde den fordel å beherske nordmenns språk, men dermed var ikke sagt at han også var en dyktig

¹⁵ Dette behandles nærmere i kap. 7-9.

¹⁶ *Møte* er lokalt. *Samling* brukes om regionale, nasjonale og internasjonale (Norge, Finland og Sverige) treff over min. et par dager. Når det var *samling* i Bugøynes, kunne samiske besøkende gå i samekofte, ellers så man ikke kofte i bygda. Verken i Neiden eller Pasvik ble det (nå) holdt *samling*, angivelig heller ikke *møte*.

¹⁷ Samisk var et fortiet ("muted") språk i alle tre lokaliteter, kanskje mest i Bugøynes. "[I]t is muted simply because it does not form part of the dominant communicative system of the society" (Ardener 1989:130).

¹⁸ Her brukes begrepet status upresist for både å dekke et sett av rettigheter og plikter samt sosial anerkjennelse. Til en viss grad kan her skilles mellom formell status som statsborgerskap og embetsstilling versus uformell status som uttrykker de sosiale verdier som gir anerkjennelse lokalt.

fisker eller havnet i *finfolks* rekker, for det måtte språket sammenfalle med en høyere sosial klasse enn den fiskere tilhørte. Tidligere holdning til samer er tvetydig. Enkelte informanter med mer og mindre samisk bakgrunn hevdet man ble sett ned på, ertet eller mobbet som same. Samisk språk og tradisjonell klesdrakt skulle man holde for seg selv¹⁹. Andre informanter bekreftet dette, men generelt har man benektet at stigmatisering fant sted. Ser en dette mot også historisk sosial og arbeidsrelatert kontakt mellom gruppene, kan en ikke hevde at holdningen til samer var ensidig negativ. Men bugøynesværingene var finske, ikke samiske, det sto fast. Kategorien samer synes like fullt å ha vært tydeligere avgrenset enn kategorien nordmenn. Man etterstrebet heller ikke å bli som en same kulturelt. Der var, og er, også langt flere giftermål med nordmenn enn samer. Hvorvidt holdningen finsk-ikke-same oppsto i Norge eller var allerede etablert i Finland, synes uklart. Videre virker det uklart om merkingen av forskjell uttrykker et sterkt behov for likhet innad i gruppen, en bekreftelse av sted og folk som finsk. Så er det også et spørsmål om hvilken folkegruppe representerte fiskerierne i Varanger og hvem det var mest fristende å sammenligne seg med. Riktignok var sjøsamer fiskere som dem selv, men fiske som industri og storhandel var drevet og kontrollert av nordmenn²⁰. Med de ambisjoner innvandrerne hadde om å klare seg og stadig bedre sådant, ville det ikke være unaturlig om de håpet å kunne identifisere seg med nordmenn fremfor sjøsamer, med sosioøkonomisk makt fremfor avmakt, med modernitet fremfor tradisjon eller å delta i den nasjonale samfunnsutviklingen som var norskspråklig. Flere fiskere fortalte at bugøynesværingene kunne ha samer fra Bugøyfjord som lottkar i fiskebåten, men ingen nevnte at noen var lottkar hos en samisk fisker. Derimot var det ikke uvanlig å jobbe for eller hjelpe reindriftssamer under reinskilling og -slaktning.

Økonomi på sin side har ofte nok økt eller redusert sosial status. Noen var, som en informant sa om egen familie, *fattiglus*. Andre oppfattet seg relativt velberget. Som nevnt i forrige kapittel ble gjerne økonomi og dyktighet betraktet som to sider av samme sak. Generelt kan det sees som sosial klatring, og blant de finske som en 'klassereise' fra en fattig innvandrerstatus. I Bugøynes skulle også slektens størrelse gi status og dermed sosial makt. Man kunne da få kombinasjonen bra økonomi, dyktighet og antall. Noen slekter var slik 'finere' enn andre, kanskje enda finere om de også behersket norsk. Den slekten, som forøvrig

¹⁹ Tidligere samisk hodeplagg, fottøy og kofte, nå helst bare kofte. Kofte er et ute-/inneplagg som tres over hodet. Ned til midt på låret for menn og med lærbelte rundt livet. Kvinnekoftene går til knes/midt på leggen, vevd belte. Sydd i ullstoff kanten og dekorert med bånd, men kvinners festdrakt er av silkeaktig stoff og pyntet med brystsjøljer og silkesjal.

²⁰ Lenge klarte fiskere seg utmerket uten synderlig norsk språk når de holdt seg i området fra Varangerfjorden til russegrensene. Og leverte man fisk i Vadsø, *ja så dem som jobba på kaia, snakka jo finsk*. Reidun Rushfeldt (1993) forklarer den tidligere og raskere fornorskning blant kvenske kvinner enn menn i Vadsø med sosial statusheving. Kvenene i byen var jevnt over fiskere, en lavstatus.

mange inngår i grunnet kryssende slektslinjer, som ble ansett nærmest skambelagt, var så på grunn av dans. Navngiveren til slekten arrangerte dansefester på fiskebruket i hine hårde dager noe bygdas læstadianere fordømte. Men, som en informant påsto med rette eller urette, *Når de kom ut fra bedehuset, la de bibelen på ei fisketønne og heiv sæ i dansen de òg*. Dans på fiskebruket var vanlig før det la om til filéproduksjon, og *ka du trur kor kvit skoan blei av alt saltet!* Selv i dag kan bygdefolk omtale de forskjellige slekter som tradisjonelt betydelige eller ubetydelige, dyktige folk eller udyktige, med eller uten makt til å *bestemme alt i bygda*. Kan jeg dømme ut fra informantutsagn, var her mange ikke-etniske, sosiale graderinger. Så i all likheten som finskættet, finskspråklig, fisker og bugøynesværing, var man også ulik. Statusforskjeller uttrykker sosial maktfordeling, men til hvilken grad denne interne rangering har konkurrert med eller vært under- eller overordnet status som norsk, er vanskelig å si. Men den henger i hos flere som plasserer egen og andres sosiale status utfra en etablert rangliste. Med andre ord kan eventuell mindreverdsfølelse i et fleretnisk samfunn skyldes rent ikke-etniske faktorer.

I senere år har bygda fått en gruppe som er der men ikke hører til, nemlig mannskapet på de russiske krabbetrålerne. Deres sosiale status er meget lav. Ikke ser de velhavende ut, og ingen tror de er det heller. Dessuten mener man å vite at russiske kvinner har rømt fra sitt lands menn som behandler dem dårlig. Den dyktighet de måtte besitte, er også usynlig for folk flest. Alt man ser av dem i bygda, er hvordan de spaserer langsomt mellom *russetrålerne* på *Pipola*-siden til telefonboksen på *Nesset*. Der ringer de hjem etter tur før de siger tilbake. Noen velvoksne damer tok initiativ til kafé, straks kalt *russekafé*, og biblioteket anskaffet månedsgamle russiske aviser. Suksessen uteble. Russerne savnet *kvinnfolk og øl*. Men, kommenterte en lokalfødt mann, *kæm som vil gifte sæ med en fattig russer?* Hva gjelder synet på russere generelt i kommunen, er det tydelig hvordan status følger økonomi og/eller dyktighet. Russiske kvinner regnes ofte som arbeidsomme, dyktige, velutdannede, raskt norsk-språklige og vanligvis feminint velklede. Slik berettiger de sin rett til anerkjennelse og har over årene hevet seg over en gruppestatus som prostituert for oppnå ekteskap med en norsk mann²¹. Russiske menn ser man bare i Bugøynes og Kirkenes, og de er enten fiskere/ båtmannskap, torghandlere eller oppkjøpere av norske varer på besøk i byen (jf. Olafsbye 1998). Ikke noe i deres fremtoning eller aktiviteter i det offentlige rom gir folk 'grunnlag' for

²¹ Prostitusjon foregikk i begge land etter at grensen ble åpnet i 1989/90. Norske menn dro til Murmansk og Nikel, og russiske kvinner kom som ukentlige busslaster til ulike steder/campingplasser på norsk side. Dialektiske behov ble dekket, mennenes for kvinner og kvinnenes for penger. Men kontakt avkom ekteskap til begges glede også. Samtidig kan ikke fornektes at noen kvinner skiller seg så snart de er sikret statsborgerskap i egen rett, og heller ikke at noen norske menn behandler den russiske hustru voldelig og til bruk og kast.

beundring eller statusheving. Slik fremstår ikke russere som en folkegruppe med en gitt sosial status, men som kjønn med ulik status. Så kan bildet modifieres noe med at russiske kvinner med norsk ektefelle er blitt *slækt* og ekteskapets avkom etterlengtede barnebarn man vanskelig kan avvise som lavstatus. Slik folk snakker, er det kvinnes dyktighet (og utdanning) man fremhever og anerkjenner. Og dyktighet må bevises i handling.

Læstadianisme

Den læstadianske norm for moral skulle stå sterkt lenge i Bugøynes. Fremdeles hender at stedet omtales som *læstadianerbygda*, en benevnelse den nå nok er alene om i Sør-Varanger. Videre er her rester av en læstadiansk kultur som fortrinnsvis slår ut i religiøst tankegods blant ikke-læstadianere. To læstadianske retninger er representert, *De førstefødte* og Lyngenretningen (jf. Aadnanes *ibid.*, Sandmæl 1999), men som menighet teller de få medlemmer²². Læstadianerne godtar prinsipielt ikke kvinnelige prester og vil helst holde seg hjemme når en kvinne forretter. Ellers er de trofaste kirkegjengere. Så sent som på 70-tallet var her læstadianere som verken hadde speil eller radio i eget hus, ikke godtok tv, dans, kortspill, juletre og selvsagt alkohol. Men selv om de den gang markerte seg tydelig, var lørdagsfestene på samfunnshuset meget godt besøkt av bygdefolk²³. Motsetningen mellom *troende* og *ikke-troende* slo ut i taushet og unnvikelse fra ikke-læstadianernes side for slik å unngå åpen konflikt med slekt og naboer, og/eller i frykt for moralsk fordømming. Trosretningen kunne med andre ord være en imperativ status som måtte underkommuniseres i gitte relasjoner (jf. Saugestad 1997). Det gamle påbud om materiell puritanisme er også forsvunnet, likeså den ensidige verdsetting av manuelt arbeid. Som en informant sa, *det har roa sæ. Nu e de som anna folk*. Det eneste sted man kan se læstadiansk tro med det blotte øye, er i kirken dersom man allerede vet at kvinner bærer skaut under tjenesten. Likevel, på stilltiende vis gjenstår en holdning om læstadianernes første- eller eiendomsrett til kirken og som sannsynligvis henger igjen fra dikotomien *troende* versus *ikke-troende*. Dette kan uttrykkes ved nattverd og særlig ved større anledninger der læstadianere går først, dernest andre som gjerne benevner sin religiøsitet som *gudstru* eller *barnetrua*. Dog, jevnt over er det bare små sosiale tegn på læstadianisme i dagens Bugøynes.

²² Førstefødtedogmet ble innstiftet av Raatamaa. Retningen 'representerer' Jesu første menighet, dvs den eneste rette. Lyngen-retningen er et litt senere norsk fenomen og skiller seg ut ved synet på dåpen som nødvendig for gjenfødselen, ved å ikke godta førstefødtedogmet og ikke vektlegge *liikutuksia* (rørelse).

²³ Festene i Bugøynes var kjent for å være slåss-frie og var attraktive for bla ungdom (skolter) fra Sevettijärvi i Nord-Finland. De eneste utenfra arrangørene fryktet, var *saman fra Tana*. De kunne anstige i kofte med samekniv i beltet og oppføre seg aggressivt. Så var de også regelrett uønsket.

I hvilken grad den religiøse retning har vært en avgjørende språk- og annen kulturbevarende buffer mot fornorskning i Bugøyenes, tør være noe usikkert. Finsk språk sto lenge sentralt bla fordi flere læstadianske predikanter var reisende fra Finland og ikke behersket norsk. Men både finsk befolkningsmajoritet, isolert beliggenhet, tett bebyggelse, tidligere lokalt og derved etnisk endogami, utstrakt slektskap og tradisjonelt næringsfellesskap virket mot norske myndigheters påtrykk. Vi kan heller ikke uten videre sette et likhetstegn mellom læstadianisme og de kulturuttrykk innvandrerne brakte med seg. Bevegelsen hadde ikke som motiv å 'bevare' annet enn folks sjeler, og det kunne best gjøres ved å nå dem gjennom eget *hjertespråk*, forsåvidt som også en del av Kirkens menn vektla sammenhengen mellom tro og folks språk. Forøvrig var der ingen materiell eller kulturell arv å ivareta, kun en religiøs. Sett fra slik vinkel kan læstadianismen ha forkastet sider av finsk kultur til fordel for religiøs kultur og ha etterlatt et vakum til å fylles med norske kulturuttrykk²⁴. Retningen synes å ha vært både verdslig kulturelt hemmende og økonomisk fremmende i bygda, det siste ved vektlegging av dyktighet og flid. Med andre ord må vi differensiere læstadianismens betydning som et bevarende, hemmende og/eller fremmende fenomen, og videre se hvilke utslag den fikk i den enkelte lokalitet (jf. Drivenes og Niemi 2000). Uansett må læstadianismen her ha påvirket folks identitetsforståelse utfra dikotomien rett- eller vantrende, moralsk eller umoralsk, innen- eller utenfor. Det sterke imperativ av enten-eller kunne stenge for et fleksibelt både-og. Spørsmålet er om det tidligere imperativet gjenspeiles i utviklingen av etnisk identitet og selvbenevnelse.

Neiden

Kan Bugøyenes kalles idyllisk, må Neiden elvedal sies å være flott²⁵. Også her kan det positive inntrykket være skapt over tid eller av øynene som ser. Doktor Wessel var nemlig ikke så begeistret over Neiden heller med "[E]t noget ensformig og fattig inntrykk med sitt uendelige bjerkekratt og de nakne sand- og lerbakker," langs elvesidene. Men han legger da til: "Dalen er dog ikke blottet for en viss skjønnhet og ynde, når solen en varm sommerdag spiller henover det friske bjerkeløv og de smaragd grønne enger og myrer, hvor også en hel mengde praktfulle blomster fryder øiet." (Wessel 1979:83-84). Ønsker man i dag å se mest mulig av

²⁴ Med religiøs kultur menes her ikke troen som sådan (jf. Bolle 2000), men de normer som var satt for egen og andres sosiale handlinger og materielle uttrykk.

²⁵ Ifølge Wessel (1979[1938]:83) Samisk: Njaudam, kvensk: Näytämä. Ifølge en informant sa man tidligere Negdenfjord om fjorden, men navnets opprinnelse skal være ukjent.

dalens topografi, elvas buktninger og folkets bebyggelse som følger den på begge sider, må en være her før løvet springer ut på trærne og etter det har falt. Med nedgang i jordbruksaktivitet og dermed kulturlandskap har bygda nærmest grodd igjen. En sommerdag er mye vakker utsikt ganske enkelt sperret av løvrike trær.

Bebyggelse og soner

Neidenelva renner vest-øst med utspring i Finland og delta i Neidenfjorden, en strekning på 2 mil i rett linje fra grensen. Vannløpet derimot går i utallige svingninger og omtrent halvveis i det flotte fallet kalt *Skoltefossen*. Her er elvas eneste bro som ethvert kjøretøy må passere følger det riksveien øst-vest i kommunen. Broa deler bygda i de to hovedsoner Øvre (mot Finland) og Nedre (mot fjorden) Neiden. Øvre Neiden kan igjen deles i høyre elveside sett sørfra hvor mellomriksveien til Finland går, og venstre med Bjørknesveien som ender ved den finske og nå museale *Labahågården*. Høyre side er sterkt representert ved én slekt, venstre er slektsmessig noe mer fordelt. Også i Nedre Neiden finner vi områder der slektninger bor nært, men totalt er bildet mer broget. På venstre side like ved broa finner vi et par butikker og et regulert boligfelt. Deretter kommer vi til skolen hvor statsinternat ble bygget i 1905, og like etter til Neiden kapell av 1902 samt de gamle bolighus til bygdas første nordmann, skolestyrer Johannes Haaheim som virket fra 1891 til 1928, og senere skolestyrer Andreas Vorren som ble ansatt i 1923, begge ledende menn i bygda og ellers²⁶. I siste hus var også et poståpneri.. Denne korte strekningen kan vi kalle den norske sonen og som tilsvarende *Neset* i Bugøynes frem til den store fornorskningen. Som embetsmenn i sin tid tok inn hos den norske handelsmann i Bugøynes, var det her hos de norske skolefolkene etter at de var etablert på stedet²⁷. Vinterstid kom besøkende med reinskyss, men *vappusen*, kjørekaren som var same, *ja han måtte bo hos kvænan*, forklarte en finskættet og flirte godt. Relatert til fornorskingsprosessen sto denne sonen sentralt. Med tanke på de posisjoner som skolestyrere og omkringboende finske slekter skulle innta i bygda og dens organisasjonsliv, må sonen utvides både nedover

²⁶ Haaheim, som en del andre tjeneste- og embetsmenn i grensestrøkene, skulle bli etterretningsagent for forsvaret etter 1. verdenskrig og hadde som oppdrag å rapportere om unasjonalt virke. Neiden var da også betraktet som en upålitelig kvenkoloni. I 1918 skrev han bla: "Kvænen er og blir kvæn, saa man maa aldri tænke at nogen kvæn, selv om han er norsk statsborger, vilde gjøre store ofre for sit nye hjemland Norge. Nei tvertimot [...] Øvre-Neiden er et ypperlig rede for alt som ikke tåler dagens lys." (Eriksen og Niemi 1981:137-138). Haaheim hadde studert finsk før han kom til bygda. Politisk kjempet han for distriktene og var som en "far" for folket i Neiden. Vorren fremsto som en av de sterkeste og dyktigste internatstyrere i Finnmark. Han var kjent som en sterk tilhenger av fornorskning i språkblandede områder, likevel ble han av samiske og finske velgere valgt inn i herredsstyret (Wikan 1995:278-87). Begge sto frem som handlekraftige og samfunnsinteresserte menn (Beddari 1989:33-34, jf. Lunde 1979).

²⁷ Før norsk bosetting overnattet man hos velstående kvener, vanligvis handelsmann.

og rett over elva og kan her kalles den lokalpolitiske sone²⁸. Den norske og noe utvidede politiske sone etableres da rundt år 1900. Som i Bugøynes, skulle en finskættet ha eiendom og etablere butikk midt i 'norskheten'²⁹. Sonen fikk dog en arm til Øvre Neiden ved opprettelse av en tollstasjon i 1925, og oppsynsmannen var også grensepoliti og selvsagt norsk³⁰.

Den annen sone som skiller seg ut fra all opprinnelig finsk bosetting, er *Skoltebyen*, Neiden-siidaens gamle sommerboplass. Folket holdt sau, ku og rein, jaktet i fjell, fisket i hav og hanket inn glinsende laks i Neidenelva. Mens den norske sonen kilte seg inn blant finske nybyggere, ble *Skoltebyen* eller siidaen omringet av finlendere. Konkret omfatter *Skoltebyen* en liten slette ved elvas høyre side og nærmest vis à vis boligfeltet. Her hadde skolte-/østamene eller *nuortalazzak*³¹ (folket østfra) sine torvgammer eller tømmerstuer og et lite greskortodoks kapell ifølge tradisjonen av 1565 og i St. Georgs navn samt en kirkegård³². Ved kapellet er satt et sjelehus til minne om avdøde. Heller forlatt til seg selv står et stabbur etter Pasvik-siidaen og flyttet hit fra Pasvik på 1970-tallet i forbindelse med planer om et museumstun. Ett av to gamle hus er bebodd. En campingplass med hytter av lav standard er et yndet innkvarteringssted for laksefiskere fra Finland som kan reservere sitt krypinn for 10 år ad gangen. St. Hans samler de seg ved elvebredden, griller, drikker, spiller trekkspill og synger lengselsfulle, finske sanger. Beliggende mot riksveien er et turisthotell, en videreutvikling av et gjestgiveri grunnlagt av en finskættet. Med sin i dag ene fastboende kan ikke *Skoltebyen* kalles en befolkningssone, så er den også fredet, men den var en skolte-/østsamisk sone og er et fasttømret begrep og en turistattraksjon³³.

Neidens tosidige og langstrakte bebyggelse innebærer ikke ditto beboelse. Flere gamle hus står ubebodde eller er til feriebruk ved arvinger bosatt annet sted. Og mangt et mindre hus er egentlig hytte satt opp av Kirkenes-folk først og fremst langs Bjørknesveien. Unge neiden-væringer og andre som ønsker å reise bolig annet sted enn på kommunens regulerte felt, risikerer å gjennomgå en langdryg prosess før ønsket kan oppfylles. Tidligere jordbruksjord

²⁸ Eksempelvis ble det i 1911 dannet en gårdbrukerforening som i 1928 tok navnet Vestre Sørvaranger reindriftslag. Organisasjonen ble ledet av norske lærere og offentlige tjenestemenn samt ledende finske folk i bygda (jf. Niemi 1996).

²⁹ A.K. Mikkola, en aktiv kommunepolitiker og Storingsrepresentant fra 1933 var sønnesønn av en innvandrer i 1863 som skal være første handelsmann i Neiden (Wikan 1995).

³⁰ I de 14 foregående år hadde man toller på deltid i Nedre Neiden, en bijobb for bla internatstyrer (Wikan *p.k.*).

³¹ Ifølge en skoltesamisk lærer (*p.k.*) i Sevettjärvi er dette en nordsamisk skrivemåte, og heller ikke et begrep/etnonym brukt i Finland hvor man adskiller seg fra andre samer ved å si "vår samisk". Forøvrig bruker de skoltesame som inngruppenavn.

³² Nåværende kapellbygg er sannsynligvis fra tidlig 1800-tallet (Niemi 1994:326). I 1915 var her utgravninger ved dr. med. Johan Brun som brakte 95 skjelett til Anatomisk Institutt, Universitetet i Kristiania, hvor de fremdeles er oppbevart (Prof. Per Holck *p.k.*).

³³ Neiden-siidaens historie er verd en avhandling alene. Selv tar jeg kun med hva jeg finner direkte relevant for egen problemstilling. Her vises isteden til Enbusk 1984, Gorter 1981, Ivanowitz 2002, Lunde 1979, Niemi 1994, Qvigstad 1981, Tønnesen 1972, Vorren 1979, Wessel 1979, Wikan 1995.

skal prinsipielt ikke bebygges, men det er på slektens grunn folk med lokale familierøtter vil bo eller ha hytte. Ingen her tror at Neiden igjen vil bli en blomstrende jordbruksbygd. I dag gjenstår én melkeprodusent og en håndfull sauebønder. Men flere enn disse kan dyrke høy for salg eller leie ut jorder for høydyrking. En viktig grunn til at nye bosettere vil ha en eiendom på min. 5 dekar, og allerede bosatte øke sin er den under 5 dekar, er laks. Og leier man jord for dyrking, regnes den for 'eiendom' så lenge. Forbindelsen jord og laks går gjennom Neiden-elvans fiskefelleskap stiftet i 1891³⁴. Kriteria for medlemskap har vært endret gjennom tidene og debatteres fortløpende men er i skrivende stund fast bosetting i egen bolig på tomt av min. 5 dekar, evt. dyrking av jord av tilsvarende størrelse. Som oppsitter kan en kjøpe rimeligere fiskekort for stangfiske og kan være parthaver i det berømmelige og tradisjonsrike *käpäliä* (-fisket), hva man kan kalle Neidens kulturinstitusjon par excellence.

Elva som kultur og makt

Dette kastenotfiske (*lievjelak* på østsamisk) drev skolte-/østsamene i Storfossen, kalt *Skoltefossen*, lenge før finlenderne kom. Nota kastes i en kulp hvor laksen står før den prøver seg på hopp opp fossen. Ved hjelp av tau dras den til en pose og hales inn. Tre mann kaster nota og den første holder også et tau, to mann på motsatt side holder hver sitt tau. Nå tillates ett kast per annen time fra kl 1800 til kl 1400 neste dag. De resterende døgntimer er det fredning³⁵. *Käpäliä*-sesongen begynner når det er passe vannstand etter St. Hans og kan gå i maksimalt 20 kastedøgn, lør- og søndager unntatt. Forøvrig kan man ta et *turistkast* eller to, men da må fisken straks slippes fri. Ellers oppbevares den levende i en vannkumme til slutten av kastedøgnet. Da bløgges den og henges på stativ. Fangsten fra hvert døgn blir målt, veiet, kjønnsbestemt og tatt skjellprøver av. Dataene sendes til et laboratorium hvor det forskes på laksens genmateriale. Til sist blir fiskene fordelt mellom kastelagets medlemmer, og fiskefelleskapets kontrollør noterer hvem har fått hvor mange kilo. Når sesongen er over, regnes ut antall kilo for samtlige parthavere. De som har fått for lite fisk, får dette godtgjort i kroner (jf. Wikan 1995).

Kastelaget består av fem-seks parthavere. Sommeren 2004 hadde man 49 parthavere hvorav 35 (9 kvinner) fordelt på 6 lag som deltok i *käpäliä*. Syke, eldre og kvinnelige parthavere gjør vanligvis en avtale med en yngre mann som kaster for dem mot kroner eller laks. Selv om det fortelles at *det va kvinnfolkan hos skoltan som kasta*, forklares også at *det hær e for mannfolk. De kan det*. Det skal meget til for en kvinnelig oppsitter å kaste selv, dvs *tar*

³⁴ For en bred gjennomgang av elvas og fiskefelleskapets historie se Wikan 1995.

³⁵ Fredningsbestemmelser for alt fiske i elva er i samarbeid med Finland ettersom elva begynner på finsk side.

tauet som er lettest, og det skal langt mer til for å hyre en kvinne til å kaste for seg. Kvinner kan kommentere: *Mannfolkan vil ha det for sæ sjøl*, eller, *Nei la dæm nu få holde på*. Når kastelaget kommer til kl 1800, venter allerede lokalfolk og enda flere turister med kamera parat. Etter 22-kastet er turister vanligvis fraværende. Da henter kastelagets 'kokk' noen solide *koklaks*, om så den eneste laks man har fått til da, og skjærer dem i fine skiver. Rognen legges på en tallerken og saltes for å nytes neste morgen. Laksegryta settes til koking. Og nå kommer sigende kastelagets ektefeller, barn, søsken og de av kastelaget som har benyttet "stand-in". Så tar man midnattskastet og benker seg inne i eller utenfor fiskebua. Nå er både *koklaksen* og folket klar til en salig stund. Det er en selvfølge at kasternes husstand og nærmeste skal ha laks også, en utenforstående bør helst avvente en invitasjon eller oppfordring til å forsyne seg selv om det følger tradisjonen at alle tilstedeværende får delta i bespisningen.

Det sosiokulturelle aspekt ved *käpäälä* er i dag viktigere enn det økonomiske. Ikke bare er lakseprisen relativt lav og tidsbruken stor, men fangstmengden per sesong er sterkt redusert fra den gang man kunne få opptil 30 laks på et kast. *Nu e det hobby...en kultur*, forklarte flere parthavere. Men også kulturen endres, delvis som resultat av det heller lave økonomiske utbytte. Mens man eksempelvis på 70-tallet kastet hver annen time, og kasterne holdt seg på stedet gjennom døgnet, så drar man nå oftest hjem etter måltidet og begynner på igjen kl 0800. Folk har også bil og kan svinte hjem etter hvert kast. Følgelig får man ikke samme sosiale fellesskap i fiskebua som tidligere da røyken sto tett og gapskratten satt løst. Både på grunn av den topptunge demografi i bygda og vanskene for unge eller nye bosettere med å få 5 dekar jord, er det lav rekruttering av yngre parthavere. Slik sett medvirker både fiskefellesskapets opptaksregler og kommunale reguleringsbestemmelser til en forgubbing i kastelagene og undergraving av kultur- og kunnskapsoverføring til den yngre, bofaste generasjon³⁶. Bygdas interne fellesskap reduseres videre når gamle parthavere hyrer inn kastere utenfra bygda eller slektninger på feriebesøk, men ikke minst ved at fastboende uten de nødvendige dekar opplever seg utestengt fra et sentralt kulturtrekk i bygdas historie. *Dæm hold på makta*. Geografisk plasserer misfornøide *makta* i den tidligere nevnte politiske sone. Innad i kastelag kan fellesskapsfølelse forsterkes og motsetninger dempes. Parthavere oppnår ikke et godt kast i *käpäälä* eller kan nyte *koklaksen* uten en vennlig atmosfære. Da holder man heller stilt eller uteblir. Kastelagene representerer gjerne geografiske områder og nabolag men kan også ha 'overløpere'. En parthaver fra Nedre Neiden som tilhørte et lag fra Øvre, uttrykte enkelt og greit: *Jeg har det fint med Øvre Neiden*. Så om *käpäälä* opprettholdes som en sosialt konfliktfri

³⁶ Flere eldre parthavere fortalte at de som barn 'trente på' *käpäälä* ved å kaste et avrevet fiskegarn i et hull i jorda eller i en liten elvekulp.

setting, kan parthavermøter være forum for tydelige interessekonflikter og der én akse følger delingen Øvre og Nedre Neiden³⁷.

Så har da elva vært fokus for stridigheter fra finnene slo seg ned (Niemi 1994, Wikan 1995). For å gjøre en komplisert og lang historie kort, tør jeg komprimere den til et prinsipp om særrett versus fellesrett. Særretten bygger igjen på hevdvunnen bruk over århundrer. Neiden-siidaen oppfattet elva og dens ressurser som fortsatt (etter 1826) sin felleseiendom, dvs en særrett vis à vis andre grupper, og de avgjorde hvem andre fikk fiske der. Videre ville finske bosettere med eiendom til gode lakseplasser ha særrett på 'sin' del av elva, mens andre ville ha felles rettigheter og plikter for alle. Første rettskraftige dom falt allerede i 1848, og med den måtte prinsippet om særrett vike for likhet for alle, dvs elva skulle tilhøre Neiden-dalens befolkning³⁸. Det innebar at rettigheter ikke skulle følge oppsitterens etniske tilhørighet men hans eiendom ved elva. Følgelig neglisjerte norske myndigheter de rettigheter Neiden-siidaen hadde hatt gjennom sedvanebruk. Den da rådende rettferdighetsideologi står til dels i motsetning til dagens mer flersidige ideologi både hva gjelder etnisitet og rettferdighet. Her kan vi betrakte likhetstanken som prinsipielt deetnifiserende og særrettstanken som etnifiserende for sosiale relasjoner³⁹. Med slikt utgangspunkt kan vi videre si at *käpäälä* såvel som fiskefelleskapet kan etnifiseres med referanse til stedets urbefolkning, nemlig skolte-/østsamene, selv om parthaverskap ikke har vært etnisk betinget. Dagens lokale diskurs koker ned til spørsmålet om skolte-/østsamene bør innrømmes særrett til bla *käpäälä*-fisket, og hvilke konsekvenser det eventuelt ville kunne få for sosiale relasjoner. Hvorvidt Finnmarksloven vil få betydning i denne sammenheng, er en sak som fiskefelleskapet foreløpig tar rolig⁴⁰. Den

³⁷ Noe gjelder det gamle spørsmålet hvorvidt hele elva sør for Skoltefossen og dens fredningssone inngår i Fiskefelleskapets rettigheter, fastslått senest ved dom i 1998.

³⁸ Ifølge Steinar Wikan (*p.k.*) som har lest alle rettsdokumenter gjennom 150 år vedrørende elva, har rettsinstanser aldri tatt eller vist til etniske hensyn, men fulgt lovverket. Selv om rettsinstanser har vedgått østsamenes eksklusive alderstids bruk av elva og dermed innrømmet dekning av saksomkostninger for dem, så var dette a) under russisk og ikke norsk jurisdiksjon, og b) en felles rett for dalens befolkning. Siidaens fellesrett omskrives slik til Neidens fellesrett, et argument som også Neidenelvans fiskefelleskap har brukt i rettsvister mot staten. Prinsipielt kan vi si at lokale interesser har ikke fulgt etnisk tilhørighet men økonomiske hensyn og tilnærmet likhet for alle, samtidig som vi like prinsipielt kan si at to grupper, representert ved en urbefolkning versus en innvandrerguppe, har hatt motstridende interesser på etnisk grunnlag (jf. Enbusk 1984, Niemi 1994, Wikan 1995).

³⁹ Behandles nærmere som politisert etnisitet i kap. 10.

⁴⁰ I 2005 ble statsgrunn i Finnmark, dvs umatrikulert jord, til Finnmarkseiendommen. Styret består av seks personer, derav tre valgt av henholdsvis Finnmark fylkesting og Sametinget. Finnmarkseiendommen er et selvstendig rettssubjekt og vil i prinsippet men med gitte unntak eie grunnen på samme måte som en privat grunneier. (Reglement publisert 140905, lest 100707. Se: http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/lover_regler/reglement/2005/Finnmarkseiendommen.html?id=272373) Motstandere av loven har hevdet nyordningen vil medføre en privatisering av tidligere fellesgrunn gjennom eksempelvis bygdelag eller etniske grupper. Slik sett kan man si at Neidenelva var 'privatisert' til 1826 og ble det igjen fra 1848.

ulikebehandling av oppsittere som finner sted, er knyttet til ovennevnte kriterier for medlemskap. Begrep som like/ulike rettigheter er like fullt situasjonelt betinget totalt sett.

Flere tradisjoner følger elva. Laksefiske med stang starter med et pang og en rakett natt til 1. juni. Da kan de mest ihuga fiskere ha stilt og lagt seg i kø et døgn for å bli den aller første som får slenge med stanga, skrevende på en spesiell stein like nedenfor broa. Når han, for det er vanligvis en han, har fått fart på saken, slenger resten av stangfiskerne som står på rekke og rad nedover høyre side av elva ved *Skoltebyen* eller har ventet i robåt. På venstre side, den dårlige, står en og annen fra bygda. Men åpningens seierherre får bare ti salige minutter på steinen, deretter er det neste køsliter sin tur for samme tilmålte tid og så videre gjennom køen. Uaktet hvor man står eller ror, så gjelder det å være den første til hale inn en laks. Oppe på broa klynger publikum seg sammen, henger over rekkverket, hilser på kjente eller flørter er man ung nok. Åpningsnatten har tradisjonelt gitt ungdom fra Kirkenes og resten av Sør-Varanger samt fra *finskesida* som Sevetti(-järvi) en behagelig anledning til å treffes for noe mer enn en natt. Dessverre er det (foreløpig?) slutt på dansen som pleide å etterfølge åpningen. Tradisjonen Fiskefestivalen begynte sist på 1980-tallet og finner sted første lørdag i juli. Denne er en konkurranse der det gjelder å få størst laks. Vinner man konkurransen for tredje gang, får man en flott sølvpokal til odel og eie. Konkurransen går over noen timer på formiddagen og avsluttes med festmiddag på kvelden. Også her ser vi en viss sammenheng mellom oppslutning fra deltakere og publikum og laksebestand.

Selv om den finske befolkning var avhengig av sjøfiske før de kunne livberge seg vel gjennom husdyrhold, var de først og fremst gårdbrukere. Neiden og Jarfjord (norsk, samisk og mindre finsk befolkning) utpekte seg tidlig som de fremste jordbruksbygder i Sør-Varanger⁴¹. Likevel er det elva og dens 'gull' i laks som har utgjort et sosiokulturelt samlingspunkt og lokal identifikasjon for folket tross gjentatte stridigheter om dens forvaltning. Nå var laks et gullkantet papir for bugøynesværingene også, men seg i mellom kunne de bare konkurrere om å være dyktigst i å fange den. Rettigheten til sjølakseplass, dvs et registrert landfeste for laksegarn, fikk de fra myndighetene for et begrenset antall år ad gangen. Mens neidenværingene samlet seg rundt *käpäälä*-kulpen og gode steder for stangfiske, klumpet bugøynesværingene sine plankehytter rundt de beste lakseplassene. Der holdt de hus gjennom uken eller sesongen i skattet samvær eller ensomhet. I begge bygder ble fisket drevet av menn, så meget av den kultur som gjaldt selve fangsten samt speking og røking av den, inngikk i et mannsfellesskap. Sånn sett er det en dåm av maskulinitet rundt laks, og den vedlikeholdes gjennom fiskefelles-

⁴¹ Med arbeidsinnvandringen til Kirkenes fra 1906, oppsto stor etterspørsel etter jordbruksprodukt som melk og kjøtt. Det innebar kommunal satsing på veibygging og bedre kommunikasjonsmidler.

skapet. Ifølge statuttene følger én parthaverrett per husstand, og i parhushold forvaltes den tradisjonelt av mannen. Som det så å si er bare menn som kaster i *käpälä*, er det så å si bare menn som representerer husstanden på parthavermøter. Parthavere som selv ikke møter, eksempelvis enker, kan bemyndige en annen til å stemme for seg, og den annen er normalt en mann. Med tanke på den 'eiendom' organisasjonen rår over og den lokale makt den derved utøver, får vi i Neiden en kjønnsrettet maktfordeling vi ikke finner lignende til i Bugøynes. Kontroll over elva som ressurs har vært og er kjønnet.

Språk og status

Vi kan si at mens de første innvandrere i Bugøynes møtte enkelte nordmenn og samer, møtte de i Neiden skolte-/østsamer og ble først konfrontert med lokaltboende nordmenn, en skolestyrer med familie, da der ble fastskole på 1880-tallet. Med opprettelsen av internatskole i 1905 kom en fjerde språkgruppe inn og da i den norske sonen, nemlig den (nord-)samisktalende. Om ikke bygdas voksne befolkning behøvde å ha særlig befatning med den, inngikk den i skolehverdagen. Samisktalende barn kom fra nærområdet inklusiv fjordene og øyer. Informanter omtalte dem som *fjordingan* eller *fjordlappan*⁴². Nå medførte ikke dette møtet noen språkendring i Neiden, men blant elevene aktualiserte og tilspisset det bruk av etnonym og en viss plassering av hverandre i etniske kategorier. Forøvrig fortalte folk at samiske foreldre som fulgte og hentet sine barn som i skoleukene måtte bo på internatet, hadde sine faste, finske familier de overnattet hos i Neiden før den lange ferden hjem igjen. Også bygdas barn måtte bo på internat fordi skolen var for langt hjemmefra eller på feil side av elva. Under elvas innfrysing og vårløsning kunne man ikke krysse den verken i båt eller på ski.

Som i Bugøynes kan vi si at fellesspråket stort sett var finsk til etter 2. verdenskrig. Men norsk kan ha fått en mer formell rolle i Neiden. Skoleinternatet var en stor og staselig bygning som ruvet i flukt med kapellet med sine utspring av dragehoder⁴³. Noe mer norsk og norrønt enn denne vakre kirken kunne man ikke ha plassert midt i en "kvænkoloni". Også boligene til de første skolestyrerfamilier var større enn noe 'norsk' hus i Bugøynes. Flere av skolefolkene var aktive i fiskefellesskapet og annet styre og stell man ikke hører tilsvarende om i fiskeværret. Det virker som nordmennene i Neiden hadde en sosiopolitisk og organisatorisk maktposisjon som var heller ukjent for bugøynesværingene. Teoretisk kan vi da forvente en tidligere og/eller tydeligere fornorskning og klasseforskjell i Neiden.

⁴² At de snakket samisk, utelukket ikke at de kunne være både finsk- og norskættet også.

⁴³ Kappellet/kirken ble bygget av et firma i Trondhjem og sendt nordover som 'byggesett'. Tilsvarende den noe større Buksnes kirke på Vestvågøy i Lofoten og som ble tegnet av samme arkitekt.

Ved en minnestund for en avdød *skoltesame* (f. 1918) ble det sagt at vedkommende var "[D]en siste i Skoltebyen som kunne morsmålet." (Mikit Ivanowitz, tale 2004). Bruk av skolte-/østsamisk språk var angivelig kraftig redusert på 1900-tallet. Folkegruppen var få i antall, barna gikk på norsk skole, og en fikk gifte med finsktalende i bygda. Som tidligere nevnt var nærmeste naboer til *Skoltebyen* finske folk og med hvem man måtte kommunisere på deres språk. *Vi gikk jo inn og ut av husan til kværandre*, forklarte en slik nabo. *Ho [i Skoltebyen] pleide å sette potet hos bæstemora mi*, fortalte en annen. Skolte-/østsamene kunne tidligere bruke språket sitt med skolter i og fra russisk/finsk Pasvik og senere *Sevetti*⁴⁴. Sistnevnte var ofte å se hos Sivertsen, nå Fjellstua i Øvre Neiden⁴⁵. På sitt vis ble Fjellstua en fluktuerende 'skoltekoloni'. I dag engasjerer den en sang- og dansetrupp fra *Sevetti* som sammen med en skolt/østsame fra bygda underholder og informerer turister om denne folkegruppen og deres kultur. Også før krigen ble kontakten med *finskesida* opprettholdt av finskættede og endog Kirkenes-folk som dro dit på påsketurer eller dansefester. Fellesspråket var finsk. I dag svipper man over grensen for å handle det som er billigere enn i Norge. Her har vært *finskebutikk* fra nærmere 1970 da det ble veiforbindelse til Sevettijärvi.

Også i Neiden må en se den sosiale rangorden som situasjonell, dog med den begrensning at ledende norske skolefolk jevnt over enten sto alene eller delte øverste nivå med sentrale finske familier. For eksempel fortalte en finskættet (60-70) at hun som barn fikk beskjed av moren om alltid å banke på ytterdøren hos en gitt norsk familie, noe som ellers var uvanlig⁴⁶. Både kategorien skolte-/østsamer og sjøsamere kom generelt lenger ned på rangstigen. Her som i fiskeværet skattet en dyktighet. Ifølge informanter ble eksempelvis *skoltan* tidlig ansett for å være dyktige og ærlige reinfolk⁴⁷. Man kunne også berømme en persons faglige dyktighet og samtidig kritisere andre av hans/hennes egenskaper eller skille dyktighet

⁴⁴ Da den finske vinterkrigen brøt ut i 1939 og det ble kamphandlinger i Petsamo, rømte befolkningen over til Norge, ble så sendt til Finland via Narvik og Sverige. Skoltene i Boris Gleb og Petsjenga evakuerte til Norge, de i Suenjel dro til Enare i Nord-Finland. En del av befolkningen i Enare dro til Neiden, og resten ble evakuert til lenger sør i Finland da russerne bombet området. Vinterkrigen opphørte i 1940, og folk kunne dra tilbake til Petsamo. Men i 1944 og da under 2. verdenskrig nærmet den tysk-russiske front seg Petsamo, og folket ble evakuert til Finland. For østsamene/skoltene ble det opprettet et eget område i Nellimö (særlig Pasvik- og Petsjenga-siida) og Sevettijärvi (Suenjel-siida) hvor de kunne bo og holde rein. Kirkested ble i Sevetti. Der ble også bygget skoleinternat. Her undervises nå barn bla på morsmålet.

⁴⁵ Neiden Fjellstue drives av etterkommer(e) av Petter Abraham og Anna Greta Saari som etablerte en skyssstasjon her i 1876. En datter gift Sivertsen overtok. I 1925 bygget staten en fjellstue like ved som senere ble solgt til nevnte datter og ektefelle som hadde vært fjellstueoppsitter. Der var også butikk og poståpneri i sin tid.

⁴⁶ Olav Beddari (2005:10) skriver fra Pasvik at de som snakket norsk, brukte å kakke på døren når de kom inn. En mulig forklaring kan være at norske bosittere knapt var i slekt med andre familier før lokalt og interetnisk gifte fant sted. Å banke på døren var og til dels er et signal om 'fremmedhet' og mangel på nær sosial kontakt. Folk som kjenner hverandre og tilhører lokalt, åpner ytterdøren og eventuelt roper før de trør inn på kjøkken eller i stue.

⁴⁷ Reinflokken ble kalt *Skolteflokken* så lenge den var drevet av Neidens skolter. De passet også rein til de finske bositterne. Nærmere om reindrift i neste kapittel.

fra husholdets materielle tilstandsnivå. Som nevnt i tidligere kapittel ga fattigdom generelt lav sosial status. Det gjaldt å berge gård, dyr og folk vel. Nå kan interetnisk gifte signalisere grupperes gjensidige rangering, men da bør en kunne finne et bygdeinternt mønster ettersom utflyttede kan ha fulgt et annet. Videre bør mønsteret kunne tidfestes til en viss grad. Samtidig må en ta høyde for potensielle ektefellers språk. Følgelig kan vi ikke uten videre sette likhets-tegn mellom etnisk ekso-/endogami og grupperes sosiokulturelle status. Flere informanter viste til tre fortidige tilfeller der interetnisk gifte var blitt møtt med et første mishag fra den angjeldendes familiemedlem, *men det gikk nu over*. I et fjerde tilfelle fortalte en etterkommer at en inngiftet ble sett ned på grunnet sin etniske bakgrunn. De lokale familier var regnet som henholdsvis norsk, skolte-/østsamisk og finsk, den inngiftede som samisk eller finsk⁴⁸. Historiene omtales helst som en slekts første eller tidlige eksempel på eksogamisk gifte men at negative reaksjoner ikke forekom senere og slett ikke nå. Tilsvarende historier ble ikke nevnt der interetnisk gifte fant sted med en norsk ektefelle. Eksempelene er få og ikke like lett kontrollerbare. Videre synes oppfatningen av tidligere etnisk stigmatisering å variere en del.

Med sin beliggenhet har Neiden hatt en annen kontakt med den nærboende fjord-befolkning enn Bugøynes bla annet fordi nabosteder sognet til Neiden kirke og hørte til skolen der. Mens fiskeværet alltid har representert seg selv, har Neiden i nevnte sammen-henger dekket et større geografisk område enn selve bygda og dermed også (nord-)samisk språk som ikke har vært representativt som bygdespråk. Dette ble tydelig under 100-års jubileet for Neiden kirke i 2002. Da ble gudstjenesten gjennomført vekselvist på norsk, samisk og finsk. Foruten biskop og prester fra Den norske kirke, deltok prostens i Inari (Finland) og arkimandritt (i Oslo) fra den greskortodokse kirke. To salmer kunne synges på de tre språk samtidig, en salme på norsk og samisk, resten på norsk. Slik knyttes samisk språk og befolkning til Neiden på en måte som ville være uaktuell for Bugøynes med unntak av læstadianske samlinger. Også i det neidenske foreningsliv deltar enkelte fra nærområdet uaktet etnisk bakgrunn. Koret Fossekallen har tradisjonelt rekruttert lokalt men har nå også medlem fra Bugøyfjord og Kirkenes-området. Fossekallen er det koret i Sør-Varanger som alltid har hatt finske sanger på repertoaret. Slik sett kan det klart forbindes med finsk inn-vandring og språk. Kordeltakerne har da for tiden også en eller annen for- eller nåtidig tilknyt-ning til Finland selv om det ikke etterspørres. Den forening som avgrenser etnisk og religiøst, er Kirkeforeningen ved St. Georgs kapell i Neiden av 1992. Innfødte og lokalt bosatte

⁴⁸ Blant østsamer var tradisjonen at potensiell ektefelle fra andre etniske grupper måtte godkjennes som medlem av siidaen men ikke nødvendigvis med like rettigheter. Uansett ville man ikke ha mange utenfra gruppen.

medlem i 2004 var skolte-/østsamiskættet eller inngiftet⁴⁹. Imidlertid teller ikke foreningen alle som benevner seg som *skolt*, *skoltesame*, *østsame*, *etterkommer av skolte-/østsamer* eller er slik ættet. I motsetning til Bugøynes finnes ikke lenger noen læstadiansk menighet i Neiden, og der har ikke vært eget bedehus selv om rørelsen var utbredt her også. Folk kan nevne i hvilke hus man brukte å samles og hvem som gikk hvor, og dermed antyde utbredelse av den religiøse retningen. I begge lokaliteter synes bevegelsen å ha minsket i kraft gjennom de par siste tiår av 1900-tallet, dog først og hurtigst i Neiden. En informant mente læstadianerne her ikke fikk et tilsvarende moralsk overtak som i Bugøynes fordi det hadde vært motkrefter gjennom kaféer og bevertningssteder. Men det har også vært enkelte røster som tok sine muntlige og skriftlige oppgjør med bevegelsen og predikanter. Den langstrakte bebyggelsen har da heller ikke tilrettelagt for den synlighet av læstadiansk levevis som var i Bugøynes der husene sto tett⁵⁰. Følgelig er det sannsynlig at den moralske status gjennom rett-troenhet fikk mindre gjennomslag i Neiden.

Begge steder finner vi en spesiell uformell 'status' i betydningen anseelse. Denne går på tvers av andre kategorier og kan ytre sett betegnes som sosial dyktighet. I forbindelse med begravelen til en utflyttet lokalfødt snakket folk om den avdødes evne til å snakke med alle. *Han tok sæ tia til å prate*. I dette ligger å bry seg om andre. Å bry seg om skilles her fra å bry seg med eller *slarv* (sladder). Det er en holdning til andre, en anerkjennelse av deres eksistens, folk verdsetter. *Tia til å prate* er nærmest en metafor for det underliggende budskap av likeverd som igjen blir en negasjon av sosiale, politiske, økonomiske, geografiske og etniske statusers betydning i medmenneskelig samhandling. Slik sett er den en antikategorisk og anti-hierarkisk 'status' og vel den eneste som ikke innebærer eller åpner for noen maktposisjon. Å da kalle den status synes øyeblikkelig feilaktig dersom vi ikke kan skille mellom den ytre rangering av posisjoner fra et grunnleggende menneskesyn der et menneske har en verdi qua menneske. Likeverdstanden fungerer som anestesi på den dikotomi som underbygger rangering og vektlegging av ulikhet. Slik aksept av ulikhet er ikke blindhet for forskjellighet men heller et fokus på verdien av anerkjennelse. Man kan fremdeles foretrekke sosialisering med dem som er sosiokulturelt lik en selv, men uten at man dermed betrakter hverandre utfra en rangert motsetning. Et vi-versus-dere behøver med andre ord ikke innebære annet enn erkjennelse av forskjellighet (jf. kap. 2). Denne likeverdstanden eller i det minste hvordan folk verdsetter den, kan ha utviklet seg som en nødvendig motvekt til bla myndighetenes historiske rangering av folkegrupper, til tidligere generell fattigdom og lavklassestatus samt

⁴⁹ Uaktet bakgrunn kan en inngiftet betrakte og kle seg som skolt iflg. en skoltesamisk lærer i Sevettjærvi.

⁵⁰ Jf. Saugestad 1997 ad synlighet av imperativ status.

Finnmarks lave anseelse på landsbasis. Læstadianismen på sin side likestilte etniske grupper men dikotomiserte religiøst, moralskt og klassemessig. Folk måtte leve med all forskjelligheten rundt seg og i egen midte, og dette kunne eventuelt best gjøres ved å nedtone potensielle eller reelle gruppemotsetninger og fokusere på en verdi enhver kunne besitte eller evne. Å *ta sæ tia* til å bry seg om er nettopp en slik verdi. Denne uformelle 'status' utfordres av tendenser til en omsnudd etnisk hierarkisering der samer står øverst, nordmenn nederst og kvener i mellomstilling som tidligere (jf. kap. 10). Et nytt element av essensialisering er kommet inn. Å "være" urbefolkning innebærer en opphavsrett til en førsteposisjon i motsetning til å "være" innvandrere som finskættede eller verst, koloniasator som *norskan*. Det vil si at urfolk er noe andre aldri kan bli, og i dette 'noe' ligger et moralsk imperativ av mer og bedre. Andre kan endre sin etniske, religiøse og klassemessige tilhørighet eller *ta sæ tia* men ikke fødes på ny og av utvalgte foreldre.

En siste form for uformell 'status' angår bygda som sådan og er gitt den av folk utenfra selv om den er skapt innenfra. Neiden lider nå den vanskjebne å bli karakterisert ved følgende; alt som skal til for at en neidenværing begynner å krangle, er et speil. Så kalles den også *kranglebygda* på folkemunne i kommunen. Dagens dårlige rykte synes å ha rot i skolte-/østsamenes situasjon og tap av rettigheter fra 1826 av men som har utviklet seg til en blanding av østsamisk etnopolitikk, gruppeintern forvaltningsrett over og bruk av St. Georgs kapell og personlige motsetninger og særinteresser. En østsamisk stendige polemisering gjennom leserinnlegg i den lokale og regionale avis gir lett inntrykk av en bygdekonflikt. Faktuelt er den etnopolitiske del av saken relatert til makro- og mellomnivå (jf. Barth 1996a), den annen del til personlige forhold, begge utenfor *kvænans* kontroll og medvirkning. En utflyttet til Kirkenes fortalte at hun var fortvilt over daglige kommentarer på jobben om krangling med eget speilbilde, en annen at hun ikke lenger turde si hun var fra Neiden. En inngiftet sørfra reagerte sterkt på bygdas rykte og vektla den omsorg folk hadde for hverandre. En lokalfødt hevdet at bygda ikke var noe verre enn andre småsteder. En annen spurte: *Du som forske på det hær, ka du forstår?...* I bygda søker man generelt å riste det hele av seg i taushet overfor folk utenfra. Det meste man vil si er at *noen ødelegg for alle*. Forøvrig kan man bruke selvironi som på et åpent møte om Finnmarksloven der samtlige 'etnisiteter' var representert. Da det var få spørsmål og kommentarer fra salen, avsluttet møteleder med at de tilstedeværende journalister måtte skrive at konklusjonen var: *Det er stort samhold og enighet i Neiden*. Så ble det også stor latter.

Pasvik

Da distriktslege Wessel med hustruen som fotograf besøkte Pasvikdalen for drøye 100 år siden, stilte han spørsmålet om slike villmarker kunne forsørge en større menneskemengde⁵¹. Etter et umiddelbart ja kom tvilen.

Jordyrkning, paa hvilken en større befolkningsliv væsentlig maatte baseres, vil støde paa de største vanskeligheder. [...], som betinges af den lange afstand fra havet, af de mange hindringer for elvens farbarhed og i det hele de fortvilede kommunikationsforhold, og dertil lægger de erfaringer, man maatte have gjort om den langvarige og strenge vinter og om myggsværmenes frygtelige plage for baade folk og fæ om sommeren, bliver man let ligesaa mistrøstig med hensyn til muligheden af at en større befolkning skulle kunne trives i dette dalføre,
(Wessel 1991:2-3)

Med et sådant utgangspunkt skulle det også en kraftanstrengelse til for å oppnå det som i dag utgjør Pasvik, både hva gjelder jordbruk og veinett. Men den strenge vinter og sommerens myggsvermer må en fremdeles godta vil en leve her⁵². Og folket trives. Trives i naturen og er stolte av å bo i et særegent villmarksområde. *Det e jo bare hær i hele Norge* man finner slik natur, fastslo en innfødt som var flyttet tilbake fra Sør-Norge. Sommer som vinter har en aktiviteter utendørs, alt fra scooter- og båtkjøring, skigåing, jakt og fiske, ridning, trefelling, bærplukking, hundekjøring og til sist bjørneskremming før geværet må hales frem. Endog et ungt, vinterens geburtsdagsbarn kan feires utendørs rundt grillplassen pyntet med norske flagg for anledningen. *Man har da klær nok!* Andre går nakne i badestamp, *men når det e 30 kuldegrader, har vi på oss lue. Det e viktig for ikke å svime av. Så kose vi oss med Irish Coffee.* Vinteren er ingen hindring før bildekkene fryser fast i bakken. Folk husker godt sist det var 50 kuldegrader, da holdt man seg innendørs med stabler av ved. *Da va det bare å fyre løs.* Kan noe kalles etos i Pasvik, må det være kjærlighet til naturen. Den deles med mange i Kirkenes eller *sørpå* som er *barnefødt* i Pasvik eller bor i byen og har hytte i dalen. Det eneste som konkurrer med myggen om å jage bort folk, er bjørn. De kvinner som fremdeles våger seg alene i *bærmarka*, synger høyt og falskt i lønlig håp om at bjørnen skal rømme til motsatt retning. Menn plystrer. Andre *går i lag og prate i ett*. Noen holder seg hjemme. Det kan være nifst nok å få bamsen luskende på tunet. *Hærregud kor redd æ ble for ongan!* Slik sett er vinteren ren velsignelse.

⁵¹ " "Pasvigelv" er en fornorskning af det skoltelappiske "Batsche-væijok", som efter Friis skal betyde "Skytterdalselv". Kvænerne kaller den "Pats-joki". (Wessel 1991:5).

⁵² Vanlig myggmiddel tidligere og spesielt når man var i skogen, var bekolje (bek fikk man ved fordampning av tjære og ved å tilsette olje). Man hadde en liten, åpen flaske med bekolje hengende fra beltet og/eller smurte inn ansikt og hender. *Og så blei man så djævelsk brun av den!* I dag kjøpes bekoljen i Finland, bla over grensen i Neiden.

Bosetting og språk

Før grenseoppgangen av 1826 ble begge sider av Pasvikelva regnet som Pasvik og området for å inngå i Pasvik-siidaens sesongvise flyttinger. Østsamenes gamle kirkested var som tidligere nevnt Boris Gleb⁵³. Som i Neiden lå det nær en foss kalt *Skoltefoss* og hvor østsamene fisket laks. Laksens vandring stanset forøvrig helt noe lenger sør ved Harefoss. Selv om Pasvik-siidaen skulle holde seg på russisk side, fortsatte den til dels å utnytte ressurser på norsk side og særlig i Øvre Pasvik (Wikan 1996, 1980). Området ble også brukt av Enaresamer som drev ulovlig jakt og fiske, og norske flyttsamer som hadde reinflokkene på beite vinterstid⁵⁴. Likevel kan vi si at Pasvikdalen var ubebodd da de første finske og norske nybyggere eller kolonister slo seg ned (Wikan 1980)⁵⁵. Nybyggingen begynte hvor det var minst ufremkommelig, som i nord ved Langfjorden og innover ved Langfjordvannet, samt rundt Svanvik som i dag regnes for sentrum. Her ryddet en norsk dyrlege, Hans Kierkgaard, en storgård på medio 1850-tallet. Han ble Sør-Varangers første ordfører. En 30 år senere ble den kjøpt på tvangsauksjon av en finlender tross "kvenklausulen" (av 1876) i jordsalgsloven. Mange av de første nyryddere måtte gi opp. I 1865 bodde her bare seks familier på 42 personer, derav 28 finner, 8 enaresamer og 6 nordmenn (Wikan 1980:36). Og fra nå av begynte det som skiller bosettingen i Pasvik fra både Bugøynes og Neiden, nemlig en norsk og offentlig bevissthet om kolonisering av ødemarken og fortrinnsvis av driftige, norsktalende nybyggere⁵⁶. De direkte tiltak for norsk bosetting lyktes som tidligere nevnt først med bureisingsprosjektet fra 1930-tallet, selv om man allerede i 1902 hadde utmålt 20 bureisingsplasser i Svanvik-området. I den forbindelse planla en også ny internatskole på Strand samt kapell og begravelseplass. På samme tid fikk en de første gårder sør for Svanvik, nemlig ved Vaggetem. Dette var boliger for norske skog- og grensevoktere. Ornitologen Hans T. L. Schaaning giftet seg med en finsk jente fra russisk side og slo seg ned i 1907. Plassen kalles *Noatun* (jf. Wikan 1991). Rundt 1920 bodde seks familier hvorav to finske i Øvre Pasvik. I motsetning til de to andre lokalitetene med en norsk sone i en altoverveiende finsk bosetting, kunne finske og norske nybyggere slå seg ned om en annen alt etter fysisk fremkommelighet eller anvist jord. Videre ble Pasvikdalen bebodd etappevis, først i Nedre Pasvik fra Svanvik

⁵³ Innviet til helgenene Boris og Gleb, to kongssønner som ifølge sagnet ble drept i 880 av sin hedenske bror for sin kristne tros skyld. Det første kapellet skulle være bygget av munken Trifan i 1565, forøvrig samtidig som kapellet i Neiden. Det annet og langt staseligere ble innviet i 1874 (Wessel 1991).

⁵⁴ For en rask og oversiktlig introduksjon til kampen om ressurser i området, se Wikan 1996. Grensetvistene medvirket forøvrig til myndighetenes frykt for den finske/russiske fare.

⁵⁵ Wikan skiller mellom kolonisering som å ta i bruk nytt og ubebodd område, og bureising som dyrking av nytt land, dvs rydde gård. Forøvrig var geologen Keilhau på reise i Pasvik i 1827 og besøkte en østsamisk vinterby på norsk side, men her var ingen fastboende. Like etter flyttet østsamene til russisk side.

⁵⁶ Saken ble tatt opp av Chr. A. Wulfsberg etter reise i 1866 og J.A. Friis på besøk bla i 1867.

og nordover, deretter i Øvre som er rundt Vaggetem, før en fikk bosetting mellom Nedre og Øvre del. Denne mellomliggende etappen har ikke noen samlebetegnelse men mange stedsnavn, hvorav Skogfoss utgjør et senter med skole (kommunalt internat i 1954) og butikk⁵⁷. I tillegg til stedsnavn overalt i Pasvik, har en fossens navn på de fire kraftverk som Norge og Sovjet bygget fra 1963 ved de største fossene (Wikan 1980:281)⁵⁸. Blanding av finsk- og norskspråklige ble ytterligere forsterket av militær tilstedeværelse ved etableringen av Garnisonen i Sør-Varanger fra 1921. Det begynte med grense- eller nøytralitetsvakt i 1918 grunnet kamper mellom finske og russiske tropper i Petsamo (Sørensen 2001). I dag er de militære stasjonene på Svanvik, Skogfoss og Gjøkåsen og en grensepolitistasjon på Nyrud helt i sør. Derfra drar man videre sørover til treriksrøysa. Innfartsåren til Pasvikdalen var lenge Strand ved Langfjordvannet⁵⁹. Der kom fastskole i 1880, statsinternatet i 1905, en kirkegård, tollstasjon i 1914 og samvirkelig i 1920. Norske instanser og institusjoner skulle så samles på Svanvik, deriblant tollstasjon fra 1930, nevnte GSV med den berømte 38 m lange gammen av 1922, fjellstue ca 1919-31, turiststasjon fra 1932, båtforbindelse til Salmijärvi over grensen, Statens demonstrasjons- og forsøksgård fra 1937 (nå Svanhovd miljøsenter), kirke av 1934, en fylkesungdomsskole av 1936 med navnet Svanvik folkehøgskole fra 1961 (Wikan 1980). Myndigheter og norsk offentlighet hadde slik en helt annen og langt sterkere tilstedeværelse enn i Neiden og Bugøyenes og fortrinnsvis fra mellomkrigsårene av. Dette henger til dels sammen med ferdigstilling av hovedveien opp Pasvikdalen til Svanvik sist på 1920-tallet, men alt må sees i lys av grenseforsvar ved norsk bosetting og fornorskning av den finsktalende befolkning. Så fremfor språksoner må vi heller snakke om språklige enklaver og eventuelt gårder. Fremdeles kan lokalfødtene angi hvor det bodde finske eller norske familier, *dær snakka de norsk, i det huset finsk*. Spør en hvor en i dag finner flest finsktalende, vil mange svare hva jeg kaller søndre Pasvik, fra Svanvik og opp dalen. Her bodde etter hvert flere finsktalende enn norske familier.

Frem til 1944 var ikke sosial kontakt begrenset til norsk side av elva. Folk i Skogfoss og sørover kunne ha langt bredere og hyppigere samkvem tvers over enn langs etter. Det var lettere å ro til nabolandet enn å trekke båt over land ved fossestryk opp og ned Pasvikelva. Om vinteren gikk en på ski over. Og finske bosittere kunne bruke morsmålet sitt med like

⁵⁷ I forbindelse med egne tellinger på strekningen Svanvik – Vaggetem, ca 4,5 mil, fikk jeg opplyst 13 grende- og stedsnavn, dertil enkelte gårdsnavn hvis de lå litt øde til. Det er denne strekningen jeg senere skal benevne som søndre Pasvik.

⁵⁸ Hvert land har to verk hver, alle bygget av norske entreprenørfirma. Russland har ytterligere tre der elva er helrussisk. Den 14 mil lange elva har utspring i Enare sjø, men bare rundt 1 mil er finsk.

⁵⁹ Handelen til russisk/finsk Pasvik gikk over Strand og Svanvik til sist på 1930-tallet. Butikkene på finsk side fikk alle varer fra Kirkenes før 1930 og mesteparten deretter (Wikan *pk*).

finske bosittere på motsatt side. Dessuten kunne en ha slektninger der fra starten av, og flere ble det ved gifte over årene. Da Petsamo var finsk land, kunne en også følge deres veinett sørover og besøke slekt i resten av Finland. Videre dro man over for å handle. Tollrestriksjoner kunne omgås ved å ro nattertid, forøvrig kalt smugling. Norske familier hadde dermed finstaltende rundt seg på alle kanter i Pasvik og Petsamo. Den åpne grensen innebar også sosial- og arbeidsmessig kontakt med østsamene dog klart mindre gifte enn i Neiden. Så kan skyldes at neidensamene ikke hadde like lett tilgang på ektefelle av eget folk som deres frender øst for grensen. Opplevelsen av et grenseløst Pasvik kom til uttrykk da en informant i Øvre Pasvik fortalte om noen som hadde bodd på Nyrud og presiserte så *finsk* Nyrud, ikke norsk side. Mange har sterke minner fra evakueringen av Petsamos befolkning, først under (den finske) *vinterkrigen* i 1939. Man hørte skuddveksling og drønn, så flammer, tok imot folket som flyktet over den islagte elva til norsk side (jf. Beddari 2005). Da Petsamos befolkning ble evakuert i 1944, ble der mørkt, ingen lys fra bolighus å se på den andre siden. Og da evakuerte slektninger og tidligere naboer og venner endelig kom på besøk igjen til norsk Pasvik etter krigen, var det ikke med båt eller slede over elva men i bil langs fine pasvikveier. *De kom mange biler i følge, satte opp telt rundt huset og ble hele sommeren, mintes en informant, men nu e det slutt på det. De gamle e død.* Opplevelsen av det plutselige tap av slekt og venner nærmest i egen bygd, er noe av det samme som bugøynesværingene erfarte med *krisa*. Sorgen var nok størst blant finskættede og -talende, men også nordmenn hadde hentet seg kone på finsk side, forøvrig kalt *poikkinainti*, dvs gifting tversover (Beddari 2005:104). Finske kvinner var regnet som både arbeidssomme og trofaste og dermed ettertraktet av mang en nybyggende ungar.

Næringsliv og språk

Som jordbrukerne i Neiden tidlig hadde sjøfiske som nødvendig tilleggsnæring, hadde de i Pasvik tømmerhogst, i større skala først fra mellomkrigsårene⁶⁰. Å *være i skogen* var rent lønnsarbeid; hogst til naturalhushold var fra egen eller utvist teig i Statens skog. Skogsarbeidet foregikk en tre måneder fra nyår eller litt før og kunne derfor lett kombineres med gårdsarbeid sommerstid. Man jobbet som lag på to-tre mann. Hesteeiere inngikk en avtale med den offentlige skogsforvaltningen om å rydde en teig til avtalt pris og skaffet så en eller

⁶⁰ Første sagbruk i herredet skal være fra ca 1844 ved Langfjordbotn, men verken dette eller andre spede forsøk på 1800-tallet fikk synderlig betydning. Alle oppført av nordmenn sørfra. Omslaget kom først rundt 1920 grunnet stor etterspørsel av trevirke etter oppstart av gruvedriften. Da begynte både Staten og A/S Pasvik Timber Co (stiftet i Fredrikstad) med sagbruk på henholdsvis Elvenes og Jakobsnes (Lunde *ibid.*:445ff). Det første ble viktigst for avvirke i Pasvik, det annet fikk sitt virke fra Enare og finsk Pasvik.

to *hoggere*. Et par-tre lag delte en koie og hyret kokk(e) til å stelle for seg fra mandag til og med lørdag. Siste kvelden dro de gjerne hjem for helligdagen før ny arbeidsuke tok til. *Skogen* var et mannmiljø med en og annen kokke i sin midte. Og i *skogen snakka dæm finsk*, så gjennomført at norsktalende måtte lære språket. Tømmerstokkene ble fraktet til elva for å fløtes til dens munning. Fløtingen foregikk fra mai til september og kunne derfor bare utføres av dem som ikke måtte gjøre gårdsarbeid. Allerede på 1840-tallet skal østsamene i Boris Gleb ha drevet med hogst og fløting for å selge tømmeret på nordsiden av Varangerfjorden, men produksjonen ble begrenset da reinsdyr ikke kunne trekke så mange stokker ad gangen. Stordrift utviklet seg på norsk land. Med en hest og tømmerdoning på *isvei* kunne en ta lass på opptil 10 kubikkmeter⁶¹. Fløtingsteknikk måtte man lære av østsamene. Norske fløtere brakt hit fra Sør-Norge viste seg å mangle erfaring med den type elv som Pasvikelva utgjorde med store sjøer foruten fosser og stryk (Wikan *p.k.*). Fløting tok slutt i 1944 pga grenseforholdene mellom Russland og Norge. Omfanget av skogsdriften ble også redusert av hensyn til skogen som til dels var ille vederfaret etter mange års hard utnyttning, tyskernes herjinger og store skogbranner like etter. Den intense gjenoppbyggingen etter krigen var over, og man kunne tenke på bevaring av Pasviks urskog. Først i 1970 ble det endelig fredning av et område kalt Øvre Pasvik Nasjonalpark (Lunde *ibid.*:751-53)⁶².

Vi kan vanskelig snakke om ett næringspråk i jordbruket da man på hver gård brukte familiens *hjemmespråk*. Av primærnæringene var det også jordbruket som var sterkest utsatt for norsk både her og i Neiden. Landbruksmyndigheter satte mye inn på opplæring i alt fra drenering og gjødsling av jord til ny redskap og godt husdyrhold⁶³. Fesjø ble arrangert og premier fordelt. Statens demonstrasjons- og forsøksgård på Svanvik var også rettet mot utvikling av landbruket. I 2005 var her 20 melkeprodusenter og en griserøkter. Saueholdet er

⁶¹ Isveien ble konstruert av Skogforvaltningen, muligens inspirert av finskåttede skogsarbeidere eller lært i Finland. Den var et omfattende og krevende anlegg som gikk i svakt nedoverhellende terreng fra finskegrensen i sør til Ellentjern hvorfra tømmeret ble fløtet til Pasvikelva (Wikan *p.k.*). Forøvrig var det få hester i kommunen før mellomkrigsårene, og de få ble hovedsakelig brukt i skogen (Lunde *ibid.*).

⁶² Allerede i 1936 skrev forfatteren Carl Schøyen til landbruksdepartementet om den planmessige hogsten som da pågikk innover i urskogsområder i Øvre Pasvik, og anbefalte fredning. Men på et oppsittermøte i 1949 protesterte man sterkt mot Schøyens forslag til fredet areal. Schøyen døde i 1951, men hans tanker ble ivaretatt av Sør-Varanger Naturvernforening som spilte en aktiv rolle for å få planen realisert.

⁶³ Førmangelen var stor de fleste steder på 1800-tallet, og husdyr ble gitt det man hadde å gi, derav løyping. Den kunne bestå av fiskeavfall, tang og tare, gress og dårlig høy, reinmose, skav og løv foruten møkk fra hest og sau, alt kokt i en diger gryte som putret i fjøsen eller fjøsgangen og avsondret en forfærdelig stank. I medisinalberetningen fra 1878 skrev distriktslegen om finlenderne i Neiden at de hadde tatt med fra hjemlandet "den uskikk å koke menneskeeksremitter sammen med høy eller mose til kreaturene. Riktig kloke koner bruker endog kjøernes egen urin sammen med det foranførte." (Lunde *ibid.*:169). To år senere skrev amtsagronomen at finlenderne utmerket seg med godt stell av kuene, endog bedre enn de norske, mens han fant dårlig stell hos samene.

forlengst opphørt. *Bjørnen tok sau*an forklarer folk⁶⁴. Dagens hestehold er for ridning i pur glede og/eller travsport. På 96-høyden som først var et turisttårn og så militært utkikkspunkt mot Sovjet, er igjen en turistattraksjon med sin flotte og vidstrakte utsikt. Rett ved ligger Pasviks travbane hvor folk i Sør-Varanger møtes til dyst og utveksling av hestenytt.

Reindrift er like opprinnelig som jordbruket i Pasvik, men av praktiske hensyn kan vi her skille mellom rein- og gårdsreindrift. Mange finske innvandrere brakte en tradisjon av å holde reinsdyr som transportmiddel, trekraft, kjøtt- og skinntilfang. Dyrene beitet gjerne nær boplassen og inngikk i gårdsdriften. Ordinær reindrift var av en annen størrelsesorden og innebar stendig pass av flokken, flyttinger mellom sommer- og vinterbeiter og samling til reinsking og -merking. Foruten egen flokk kunne reindrivere mot betaling passe andres dyr kalt sytingsrein. Begge former for reinhold skulle utvikles i Pasvik, den annen innen visse slekter. Om opphavet til en av slektene fortelles at han var gift med en enaresamisk kvinne som hadde fått 100 rein i medgift, og slo seg ned i Pasvik med kone og dyr. Et organisert reindrifslag ble stiftet sist på 1920-tallet. Rett til ha sytingsrein ble opphevet i 2003, og rein kan nå bare overtas av opp til fire generasjoner i en familie, rett opp- og nedadstigende linje samt søsken og deres barn. De som driver med rein, kalles *reinskarer* (fra *poromies*) og utgjør nå fem familier eller driftsenheter, totalt 20 personer som har reinmerke. Man beregner 500 rein for en årsinntekt. Reinsking og merking foregår fra ca oktober til nyttår i eget skillegjærde nærmere Øvre Pasvik, men *reinskarene* er også til stede ved skilling i Øvre Neiden og *Sevetti* for å gjenfinne forvillede dyr. Næringspråket var finsk, nå kun delvis. Fra 70-tallet skulle norsk overta stadig mer fordi *reinskarer* vokste opp med norsk *hjemmespråk*. Likevel beholdes faste uttrykk og begrep på finsk bla i klassifisering av dyr.

På kommunalt nivå var veiarbeid periodevis et rent nødsarbeid i mellomkrigsårene ganske enkelt for å avhjelpe ren og skjær hunger. Mannfolk fra bygd og by deltok, kvinnfolk som kokke for arbeidslag. I Pasvik inngikk dessuten kanaliseringarbeid og veibygging i planene til bureisingsprosjektet. Nå kan veiarbeid neppe kalles en lokal næringsvirksomhet men heller en offentlig aktivitet som ga sysselsetting. Slik sett tilsvarer det skogsdriften dog med den forskjell at hesteiere må betraktes som entreprenører som hadde investert kapital i produksjonsmidlene hest og slede. *Hoggerne* på sin side holdt egen arbeidsredskap. Anbudsordningen fungerte som akkord i den forstand at jo flere teiger en hugget på kortest tid, jo større ble fortjenesten dersom tid var penger. Kanalisering- og veiarbeid var på ren akkord,

⁶⁴ Utover 1960-tallet foregikk et lokalt organisert samarbeid om fellesbeite for sau. 8 av 11 saueiere ga opp allerede i 1969 pga bjørneplagen. De resterende som hadde satset stort på moderne driftsbygninger, holdt ut til 1976 (Wikan 1980).

og arbeidsredskap ble holdt av oppdragsgiver. Grøftingen var nødvendig for å senke grunnvannet slik at jord kunne dyrkes og veier bygges. Det var i dobbel forstand en *skitjobb*. Til tider måtte arbeiderne stå på flåter for ikke å synke hen i bløtmyr, og tariffen var for lav relatert til tidsbruk og slit. Veibygging var ingen lønnsom geskjeft for arbeiderne, tvert om kunne det minne om slaveri. Noen av veiene var rene bureisingsprosjekt, men hovedveien fra Svanvik og sørover i dalen var i samarbeid med veivesenet⁶⁵. Den ble bygget over syv år frem til 2. verdenskrig. Hele dalens mannlige befolkning over 18 år deltok om sommeren, mange også i kortere og lengre perioder vinterstid. Når veien var planert, ble den gruset. Spredning av grus var ved håndmakt, og de fleste av disse arbeiderne var ungdom fra distriktet, tilreisende bureisere (tidligere fiskere) og folk som sosialvesenet i Kirkenes sendte oppover. Finske handelsmenn på motsatt side av elva deltok på logistisk vis ved å supplere arbeidsfolkene med det meste av proviant, sko og klær. Som arbeidet skred fremover mot Nyrud, flyttet finlenderne sine handelsboder vis à vis (Wikan 1980:131-40).

I denne sammenheng kan vi ikke uten videre snakke om ett fellesspråk men må se språkvalg som situasjonelle. Arbeidslag av finsk-/tospråklige kunne snakke finsk seg imellom, provianteringen over grensen måtte foregå på finsk, men forøvrig var det norsk og eventuelt tolking mellom språkene. Selve arbeidet var verken fordelt eller utført etter etnisk tilhørighet, og veivesenets formål var kun å bedre kommunikasjonsmuligheter i kommunen generelt. Videre var kanalisering- og veiarbeidet samtlige oppsittere til fordel. Heller ikke den dårlige avlønning som arbeiderne stadig klaget over, var etnisk betinget selv når den var forestått av bureisingsprosjektet. Det etniske aspekt i denne sammenheng ligger i prosjektets grunnleggende målsetting om fornorskning gjennom nordmenns bosetting. Både vei- og skogsarbeid og lenge også reindrift må sees som kjønnnet. Men det er kanskje først og fremst skogsarbeidet som kan sammenlignes med Neidens og Bugøyenes sitt laksefiske hva gjelder et spesielt maskulint fellesskap.

Fellesskap

Av de tre stedene fremstår Bugøyenes som en bygd med sosialt samhold, Neiden som bygda med visse interne stridigheter og Pasvik som dalen med fredelig sameksistens. Et slikt bilde er imidlertid preget av et visst perspektiv på et gitt nivå og gir ikke nødvendigvis et korrekt

⁶⁵ Den blir fremdeles kalt *Moslingveien* etter landbrukskandidat Sverre Mosling som var ansatt for å lede bureisingsprosjektet lokalt. Veiarbeiderne kalte ham "slavedriver", men han fikk da arbeidet unna som planlagt.

inntrykk av de daglige sosiale relasjoner mellom mennesker som bor der. Styrken i relasjoner kan måles utfra flere faktorer enn enighet og uenighet. Enighet kan da også uttrykke frykt for splittelse og uenighet bekrefte trygghet i samhold. Hvis vi kan snakke om et stedsbegrenset fellesskap, blir neste spørsmål hva dette fellesskapet handler om, hvordan det opprettholdes og hvorfor. To nærliggende eksempler er avisannonseren av 1989 der folket i Bugøynes proklamerte samlet utflytting versus Neidenelvans fiskefellesskap. Begge forteller noe om sosial organisering rundt en verdi som oppfattes å romme en felles historie og felles fremtid. I disse eksemplene er verdien knyttet til en sentral økologisk ressurs som også er av sosiokulturell betydning i den respektive bygds historie. Organisering kan videre gjelde vedlikehold eller utvikling av materielle verdier eller ferdigheter og sosialt samvær. Hvilke lag og foreninger vi finner på de tre stedene, varierer noe, men alle har til formål å gjøre bygda til et godt sted å bo for store og små. Oppslutning om møter, arrangement og dugnader varierer også. I Neiden og Bugøynes savnes ofte *unge folk*. Disse unge kan på sin side etterlyse en mer moderne form på foreningsmøter som at man nyter pizza istedenfor påsmurte rundstykker, frukt fremfor bløtkake og vin fremfor kaffe. Når unge oppfatter en forening som å bestå av *gamle folk* med fastlåste møterutiner eller som å være opptatt av uinteressante oppgaver, holder de unge seg gjerne borte eller prøver å starte noe nytt. Slik kan *de gamle* oppleve at ungdommet ikke bryr seg om bygda, mens *de unge* opplever at *gamlingen* beholder definisjonsmakt til både form og innhold og slik utelukker dem fra et fellesskap. For den eldre generasjon står foreningsmøter for et sosialt samvær som tillater mye prat og mange gjentakelser før man trekker en konklusjon, mens yngre folk kan ønske å forholde seg til sak møtet igjennom og være sosial annet sted og til annen tid. Så lenge næringsvirksomhet og arbeidsoppgaver var ganske ens i lokaliteten, hadde man en felles rytme hva gjaldt arbeids- og fritid og alltid noe felles å snakke om. I dag, så sant det er praktisk mulig, behøver man ikke å ha annet felles enn bygda som bosted, mens kollegiale, sosiale og slektsbaserte relasjoner dyrkes andre steder. Dette gjelder både Neiden og Pasvik dog ikke Bugøynes hvor folk 'utenfra' kommer enten som lærer eller ektefelle. Generasjonsmotsetninger kan videre grunne i at de yngre opplever tradisjonelle maktkonstellasjoner eller toneangivende personligheter som hindring for nytenkning og egen aktive deltakelse. Også innflyttere kan oppleve at 'noen' skal styre og bestemme alt i bygda. I Neiden og Bugøynes med en liten befolkning og færre unge enn eldre, kan slike motsetninger virke mer nedbrytende på fellesskapet enn i den langt større befolkede Pasvikdalen.

På alle tre steder kunne informanter hevde at *hær e alle i slækt*, og slektskap synes å ha vært og delvis være et sentralt sosialt lim for hva vi kan kalle bygdeinternt fellesskap. Selv

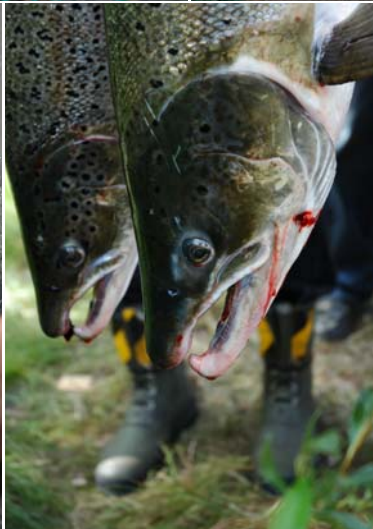
om slike relasjoner er blitt færre og mindre nære slektskapsmessig, bekrefter de fremdeles en sosial og stedlig tilhørighet. Det ansvar man måtte føle for slektingers ve og vel, kan inngå i det ansvar man opplever å ha for bygdas ve og vel, for egen og andres trivsel. I slikt fellesskap er der heller ikke rom for etnisk dikotomisering utover verbalplanet. Interessesmotsetninger derimot kan være meget sterke på samtlige steder men følger andre faktorer, det være seg plassering av et viktig nybygg, forvaltning av økologiske ressurser og landskap, veiutbygging, lokal næringsutvikling, partipolitikk og lignende. Og er man sterkt uenig med den og hin i én sak, kan man være hjertens enig i en annen. Følgelig bør fenomenene samhold og fellesskap utdypes langt mer enn jeg gjør her.

Stedet som sådant med sin geografiske beliggenhet, sitt landskap, sine naturlige ressurser og demografi, nemlig "location", utgjør et sett lokale rammer og muligheter for den sosiale aktivitet og organisering vi kan kalle "locale" (Berg og Dale 2004). Imidlertid påvirkes de lokale muligheter og begrensninger også av eksterne forhold som kommunal og nasjonal politikk, lovverk og reguleringer, kommunikasjoner, teknologiske nyvinninger, handelsvirksomhet og økonomiske eiendomsforhold utenfor lokalbefolkningens kontroll. Stedet som en sosial kontekst med formell og uformell organisering forstås som mer enn summen av aktørers frie handlingsvalg, enighet og uenighet. "Locale" er et mikronivå med direkte og indirekte linjer til mellom- og makronivå. Både for Neiden, Bugøynes og Pasvik kan det virke som mellom- og makronivå influerer mikronivå stadig mer enn motsatt. Det lokale fellesskap blir da både et spørsmål om interne interesser og tilpasning til eksterne faktorer på godt og vondt.

Tilsvarende gjelder etniske relasjoner der etnisk identitet og bruk av etnonym har fått en ny dimensjon gjennom etnopolitikk og minoriteters rettigheter. Dette er tydeligst i Neiden i den såkalte diskursen østsame versus kven. Samisk etnopolitikk på sin side har blitt relevant for samtlige i diskusjonen rundt urfolks rettigheter og hvordan Finnmarksloven vil bli realisert. Kvensk etnopolitikk derimot er foreløpig mer et spørsmål om kultur for mine informanter. Gjennom media blir man videre introdusert til begrepet "etnisk nordmann" som kan oppfattes i motsetning til ikke-etnisk nordmann eller ikke-nordmann. Den etniske nyorientering vektlegger særretter og kulturell revitalisering for minoriteter samt genealogi som primært kriterium for gruppe-medlemskap for alle. I samisk og kvensk etnopolitikk inngår en ut-av-skapet ideologi, dvs det er ingen skam å være same eller kven, tvert om er det heller skammelig å fornekte sin herkomst forstått som å være norsk assimilert. Kunnskap om slektsbakgrunn, bruk av etnonym og statusrangering og til dels forfordeling av økonomiske goder er ikke nytt i de tre lokalitetene, men fellesskap gjennom praktisk interavhengighet og

samarbeid, sosiale og etnisk eksogame relasjoner har vært viktigere. Betydningen av både "location", "locale" og "sense of place" har i stor grad overskygget eller deaktivert etniske dikotomier. Med etnopolitikk fremmes en supralokal tilhørighet eventuelt med tilhørende rettigheter til ressurser og makt på alle plan, dvs mikro-, mellom- og makronivå. Og for å oppnå og opprettholde slik kontroll individualiseres etnisk medlemskap til den grad at etnisk tilhørighet kan bli en imperativ status på lokalt plan. Balansegangen mellom en tradisjonell underkommunisering og nyere overkommunisering av etnisitet kan være vanskelig, især når det opplevde fellesskap har vært basert på underkommunisering. Samtidig kan vi si at finsk-ættede har utgjort en majoritet lokalt og har slik satt premiss både for fellesskapet og hvilke etniske grenser skulle markeres når og hvordan.

Særtrekkene ved de tre lokaliteter kan samles i stikkordene bosetting i landskapet, næringsutvikling og -tilpasning, etniske relasjoner, språk/kultur, religiøsitet og fellesskap. I tillegg kommer de overordnede faktorer i form av fornorskningsspolitikk og hvordan myndigheter og 'norskheten' var representert lokalt. Neste kapittel går et skritt videre med fokus på historisk tilpasning og relatert til andre etniske grupper. Perspektivet er økologisk ressursutnyttning. Hvordan kan denne tilpasningen ha påvirket forhold til andre, og hvordan har den virket inn på fornorskning og identitetsprosesser?







KONTEKST III:

KOMPARASJON AV ØKOLOGISK TILPASNING

Om de finske innvandrere til Sør-Varanger kom ganske tomhendte hva gjaldt materielle goder og politisk makt, medbrakte de like fullt en kulturell kapital i form av kunnskap (jf. Bourdieu og Wacquant 1993). De hadde erfaring med et gitt nordlig landskap og utnytting av dets ressurser. Landskapet hadde de til dels delt med annen folkegruppe med annet språk. Evnen til tilpasning var opparbeidet gjennom generasjoner der finske jordbrukere hadde trent stadig lenger nord i Lappmarkene. Og de hadde søkt til havet i nord, til 'landet' *Ruija*, og tilegnet seg kunnskap om havfiske og flere folkegrupper med fremmed tungemål. Spørsmålet i denne sammenheng blir hvordan de tilpasset seg naturressurser og hvilket forhold det skapte til andre grupper over tid. Effekten av økologiske omstendigheter på folks handlingsvalg må imidlertid ikke forveksles med eller betraktes som kulturelle tradisjoner per se men må sees som en av flere faktorer i sosiokulturell tilpasning (Barth 1994:13).

Med utgangspunkt i de "mosaikk"-liknende samfunn man kan finne i deler av Vest- og Syd-Asia, har Barth satt opp noen prinsipielle synspunkt hva gjelder diskusjonen om økologiske faktorer i utbredelsen av etniske grupper, kulturer eller økonomier.

- 1) Utbredelsen av etniske grupper beror ikke på objektive og faste "naturlig områder", men på forekomsten av de spesifikke økologiske nisjene som gruppen, i kraft av sin spesielle økonomiske og politiske organisasjon, er i stand til å utnytte.
 - 2) Forskjellige etniske grupper vil etablere seg i stabil samresidens i et område dersom de utnytter forskjellige økologiske nisjer, og spesielt dersom de også kan etablere symbiotiske økonomiske relasjoner,
 - 3) Dersom forskjellige etniske grupper er i stand til å utnytte de samme nisjene fullt ut, vil den militært mektigste normalt ta plassen til de svakere,
 - 4) Dersom forskjellige etniske grupper utnytter de samme økologiske nisjene, men den svakeste av dem er bedre rustet til å nyttiggjøre seg marginale omgivelser, kan gruppene bo sammen i ett område,
- (Barth 1996b:156)

De økologiske faktorer kan her fungere som diskutabile punkt for eget materiale fra helt andre naturlige og kulturelle forhold enn hva Barth erfarte i deler av Asia. Han tar også med faktorer som økonomisk og politisk organisasjon (pkt. 1) og militær makt (pkt. 3). Her er ikke bare snakk om en gruppes kunnskap til å kunne nytte ressurser men også makt til å kunne gjøre det gjennom å organisere seg på en bestemt måte, eventuelt forsterket av våpenbruk. Med

"mektig" og "svak" gruppe (pkt. 3 og 4) menes tydeligvis evne til å angripe og forsvare seg. Umiddelbart kan det synes irrelevant hva gjelder de finske innvandrerne og deres etterkommere da de ikke organiserte seg større politisk og ikke som militær gruppe verken i landsdelen eller på mikronivå. Derimot ble de som tidligere nevnt fra makronivå oppfattet som en militær trussel dersom de skulle dras med av eller velge lojalitet til finsk og/eller russisk militærmakt. Forøvrig må militær makt sies å tilfalle den norske stat, senere med avbrekk under tysk okkupasjon riktignok, men uten at slik makt ble utøvd mot den lokale befolkning ser vi bort fra overvåking. Militær tilstedeværelse i Pasvik var rettet mot annen stat. Den politiske makt på makronivå var udiskutabelt norsk og mer og mindre representert lokalt. Kommunalt var makten prinsipielt norskspråklig og deretter partipolitisk betinget. De første som satt i styre og stell og ble valgt til eksempelvis ordfører, var embetsmenn og norske gårdbrukere endog i kombinasjon (Lunde 1979:267-76). Kongeriket besatt da den politiske og militære makt uten at den var økologisk fundert lokalt. Samtidig hadde det eiendomsrett til landområdet og derved potensielle ressurser. Makten kunne slik utøves gjennom lovverk som sanksjonerte rett til økologisk ressursutnyttelse.

Relatert til Barths punkter har vi her en overordnet faktor i form av statsmakt som i utgangspunktet kan styre allokering av gitte ressurser dersom den er sterk nok eller oppfattes slik av de respektive etniske grupper. Når statsmakten som i vårt tilfelle var representert ved én etnisk gruppe, kan eventuell ressursfordeling mellom gruppene kompliseres ytterligere. Vi får da en modell hvor ovennevnte fire punkt må underordnes den overordnede faktor. Teoretisk sett reduseres dermed mulighetene for et sammenfall av situasjon i Sør-Varanger med den Barth viser til i Asia, men det vil igjen avhenge av statsmaktens evne til og grad av inngripen. Videre må vi se hvorvidt mulig inngripen favoriserer den etniske gruppe makten representerer.

Demografi og ressurser

I ovennevnte punkt nevner ikke Barth spesifikt hvilken betydning demografiske fordeling blant de etniske gruppene vil kunne få for økologisk tilpasning, men han tar opp spørsmålet i sin "Introduction" til *Ethnic Groups and Boundaries* (Barth 1994:20ff). Der nevner han bla at en stabil tilpasning innebærer en kontrollert befolkningsstørrelse. Denne kan eventuelt reguleres gjennom 'avskalling' eller rekruttering av gruppemedlem. Videre kan vi ikke forvente at en tallmessig stor gruppe kan overleve på en liten ressurs så sant den ikke er meget lukrativ,

eller at en liten gruppe uhindret kan monopolisere en stor ressurs dersom flere har kunnskap til å utnytte den. Gruppens størrelse kan derfor være avgjørende for hvilke nisjer den søker å utnytte og hvordan kontroll over nisjen kan opprettholdes.

Av befolkningstallene for 1920 så vi at "kvæner" utgjorde 21,4%, "lapper" 11,7%, "blandede" 17% og "nordmenn" 48,4% (+ "fremmede" 1,6%). Videre vet vi at storparten av nordmennene bodde i Kirkenes og nærområde. Det norske innrykket av større betydning i Pasvik registreres først etter neste telling i 1930. Tall må bla sees relatert til hvordan de tre folkegruppene defineres til enhver tid. I folketellingen av 1930 var spørsmål 26 om hvilken rase man tilhørte, neste om hvilket språk ble brukt daglig i hjemmet. Kategoriseringen var som følger:

År 1930

Som norske er regnet:

1. De rene norske og de overveiende norske, uansett sproget. (Herunder også utlendinger som ikke er av sam- eller kvenavstamning.)
2. Norsk-sam og norsk-kven (halvblandet) som til daglig taler norsk.
3. Blandet av norsk og norsk-sam eller norsk og norsk-kven, uansett sproget.

Som kven er regnet:

1. Rene kvener.
2. Norsk-kven og sam-kven (halvblandet) som til daglig taler kvensk.
3. Blandet av kven og kvenblandet, uansett sproget.

Som samer (lapper) er regnet:

1. Rene samer.
2. Norsk-sam og sam-kven (halvblandet) som til daglig taler samemål (lappisk).
3. Blandet av sam og sam-norsk eller sam-kven, uansett sproget.

Endelig har man vært nødt til å regne følgende som sam-kven (like meget sam og kven):

1. Sam-kven (halvblandet) som enten brukte bare norsk eller både kvensk og same-mål til daglig sprog.
2. Blandet av norsk-sam-kven, uansett sproget.
3. Nogen yderst få norsk-samer som talte kvensk til daglig og norsk-kvener som talte same-mål.

(Norges offisielle statistikk. IX. 17., oversikt:2, 1933)¹

Her fremkommer hvordan man følger "blod" til "halvblanding" (punktene 2) av norsk, kven eller same. Da blir språket avgjørende. I den siste kategorien, nemlig sam-kven, forblir halvblendingen sam-kven uaktet språk (pkt. 1). Særlig interessant er siste punkt (3) der halvblendingen bruker den tredje gruppens språk og blir da regnet etter både "rase" og språk, dvs språk teller som ikke-norsk "blod". Utlendinger regnes som norske uansett språk i denne sammenheng. Jevnt over er her en prinsipiell sidestilling av rase/avstamning og språk/kultur og som veies mot hverandre for en endelig kategori. Språkets betydning blir like fullt under-

¹ Begrepet sam for samer angis som det da "[N]ye offisielle norske navn med rot i lappenes eget sprog."

ordnet i kategoriene som er "rene" eller "fullblods", men deres språk fremkommer i tabellene. Med en god porsjon nødvendig skepsis til tallenes tale kan de nyttes for å angi en tendens i det relative forholdet mellom grupper, og det er i den hensikt de her medtas².

1930-tellingen er den siste som tar med kategoriene same, kven og blandinger samt deres språk. Ut fra ovennevnte kriterier får vi følgende retningsgivende fordeling for Sør-Varanger:

Hjemmehørende befolkning i Sør-Varanger etter folketellingen av 1930

Samlet	Samer	Kvener	Sam-Kven	Norske
7.590	837	1.167	82	5.504
100%	11,0%	15,4%	1,1%	72,5%

Kilde: Norges offisielle statistikk. IX. 17, 1933

Såkalt ikke-norsk gruppe utgjorde da 27,5% av herredets befolkning og som vi kan forvente bor i distriktet. Av disse var kvener den noe større gruppen.

Som tidligere nevnt foregikk bosetting av de tre folkegrupper i kommunen relativt parallelt på 1800-tallet. I stor grad slo de seg ned i omgivelser hvor de kunne utøve den ressursutnytting de hadde erfaring med. Men nordmenn kom for jordbruk fremfor kystfiske som her heller var en sjøsamisk hovednæring. Finlenderne kom for jordbruk og havfiske og kunne slik risikere konkurranse med både samer og nordmenn. Imidlertid var samtlige grupper en potensiell trussel for østsamene i Neiden og russisk Pasvik som både var fåtallige, hadde betraktet ressursene som sine respektive monopol og sto uten den russiske, politiske og juridiske ryggdekning som hadde virket som en garantist for opprettholdelse av enerett til områdets ressurser på nå norsk side. Samtidig var her snakk om et stort område og en fåtallig befolkning. Kampen for å overleve var i første omgang rettet mot naturen fremfor andre grupper. Generelt sett kan vi si at de tre innflyttede gruppene delte en eller flere økologiske nisjer med andre, og at dette foregikk relativt konfliktløst fordi ingen av gruppene maktet å monopolisere de angjeldende ressurser, ei heller å utnytte dem fullt ut. For østsamene fortonet situasjonen seg motsatt. Her går da et prinsipielt skille mellom de 'invaderende' og de 'invaderte' som i utgangspunktet er et resultat av internasjonal politikk fremfor hvilke grupper er istand til å utnytte hvilke ressurser (jf. pkt. 1 hos Barth). Etter 1826 virket også Pasvik-siidaen invaderende i den grad den søkte ressurser på norsk side utover og endog innen det

² Som eksempel nevnes i beskrivelsen hvordan en del kvener i enkelte herred i Troms hadde oppgitt de var norske eller samer i 1920 men kvener i 1930.

som var traktatfestet mellom Russland og Norge. I tillegg til gruppene som ble fastboende eller 'hjemmehørende', kom en tredje og fjerde gruppe i sykluser, nemlig reindriftsamer fra vestre Varanger og sørfra Enare i Finland. Disse søkte beite for reinflokkene og/eller brukte området som gjennomfartskorridor til og fra Russland (jf. Wikan 1997). Det var heller ikke bare snakk om hvilke kunnskaper og erfaringer gruppene brakte med til Sør-Varanger, men hva de lærte av hverandre hva gjaldt nytting av økologiske ressurser og dermed økonomisk tilpasning etter naturgrunnlaget. Slik kunne de i økende grad også gå inn i hverandres spesialiserte nisjer. Dette var igjen et spørsmål om stedets landskap såvel som etniske sammensetning. Det var både snakk om en gruppes evne til å utnytte en nisje og om 'produktet' som sådant. Det vil si hvordan produktet kunne inngå i handelsvirksomhet og et overskudd akkumuleres. Dersom en eller flere grupper utnytter en nisje og produktet inngår som en bytte- eller salgsvare, vil gruppen(e) være avhengig av en vanskelig kontrollerbar etterspørsel. Den økologiske nisje blir da indirekte også utnyttet av andre ledd enn produsenten som står i direkte relasjon til aktører eventuelt utenfor egen gruppe. Vi får da flere forhold som farvelegger bildet av etniske grupper og økologisk tilpasning i Sør-Varanger.

- riksgrenser og internasjonal styring av rettigheter til ressurser
- tradisjonell, østsamisk rettsoppfatning på tvers av riksgrenser
- norske myndigheter, offentlige reguleringer og rettspraksiser
- markedstilgang og potensiale for akkumulering av kapital
- syklisk ressursøkende grupper utenfra
- demografisk fordeling totalt og innen økologiske nisjer
- interetnisk kunnskapsoverføring
- stedets landskap
- stedets befolkningssammensetning

Sør- versus Nord-Varanger

I 1930 hørte den overveiende del av samisk og kvensk befolkning til i bygder i Troms og Finnmark. Sør-Varanger faller innunder dette mønsteret. Størst byinnslag var i Vadsø der kvener utgjorde 34,9% (1920: 47,0%), samer 2,2% (1920: 2,5%) og nordmenn 62,9% (1920: 50,5%). Vadsø står slik i sterk kontrast til Kirkenes. I Nord-Varanger herred var 46,7% kvener, 3,8% samer og 49,5% nordmenn, dvs totalt var den norske befolkning i mindretall. I Sør-Varanger var tilsvarende tall 15,4% kvener, 11,0% samer, 1,1% sam-kven og 72,5% nordmenn (jf. tabell over). Her ser vi en interessant forskjell mellom Nord- og Sør-Varanger både hva gjelder gruppers antall og bosetting i by eller distrikt. Mens Vadsø i sin tid var et

trekkplaster for finlendere som ville delta i fiskeriene, skulle industrivirksomhet i Kirkenes i første omgang etterspørre norske og svenske statsborgere som arbeidskraft³. Noe forenklet kan vi si at befolkningssammensetningen i Vadsø var økologisk fundert og i Kirkenes industripolitisk. Den overordnede politiske faktor medvirket til en overveiende etnisk norsk befolkningsutviklingen i Kirkenes og dermed Sør-Varanger totalt sett. Vadsø skal ha en lang historie som fiskevær for sjøsamere før nordmenn ble fastboende fra ca 1520 og ble kjøpstad i 1833 (Beronka 1933:10, 63). Ser vi Vadsø og Vardø (kjøpstad fra 1788) under ett, kan vi si at innvandrere til herredet møtte etablerte handelssted og en økonomisk infrastruktur knyttet til fiskeri og som det ikke fantes tilsvarende av på sørsiden av Varangerfjorden. Tvert om måtte innvandrerne til Sør-Varanger gjøre som østsamene hadde tradisjon for, nemlig forholde seg handelsmessig til nordsiden både hva gjaldt avhending av fisk inklusiv laks, ved og tømmer. Meget av pomorhandelen foregikk på nordsiden⁴, der ble det også holdt ting, eksempelvis lakseting, som var nærmeste domstol i regionen. Slik sett sto den økologiske ressursutnytting i Sør-Varanger i en økonomisk og juridisk relasjon til byene på nordsiden frem til tilsvarende infrastruktur var utviklet kommunalt. Den del av primær ressursutnytting på sørsiden som utgjorde et produksjonsoverskudd og/eller ettertraktet handelsvare, dannet grunnlag for jevnlig kontakt med nordsiden. Den historiske, økonomiske interavhengighet mellom de to sidene virket del- og tidvist gjensidig konstituerende (jf. Berg og Dale 2004).

Bugøynes

Selv om en del finlendere kunne ha deltatt på vårfiske i Varangerfjorden før de slo seg ned på Bugøynes, må vi si at de som gruppe ikke hadde større tradisjon i å drive havfiske, da heller sjø- og elvefiske. Så det er mulig at tilpasningen til havet som næringsressurs ikke var så stor.

³ A/S Sydvaranger ble grunnlagt av ingeniør Christian Anker i Halden. Da han i 1902 søkte om kontrakt med staten om malmutvinning, ønsket myndighetene å bruke etableringen i fornorskningspolitikken og foreslo at bare norsk-talende norske statsborgere skulle få ansettelse. De fryktet bla at bedriften skulle falle i hendene på utlendinger som brukte utenlandsk arbeidskraft, og at det skulle komme engelske og evt tyske arbeidere på grensen mot Russland. Anker derimot betvilte der fantes nok gode gruvearbeidere i Norge og fikk presset igjennom også svenske statsborgere. I en stortingsdebatt i 1905 ble det påpekt at man i lokalbefolkningen hadde mange av finsk ætt som var gode arbeidere men ikke hadde norsk statsborgerskap selv om de hadde bodd hele livet i Norge. Statsborgerskap for disse kvenene ble snart ordnet (Wikan *p.k.*). Uansett skulle bedriften bidra til fornorskning i distriktet, og i 1921 ble det berettet at bare norske statsborgere ble ansatt. For andre statsborgere, deriblant finlendere, måtte det søkes dispensasjon. Tilsvarende gjaldt A/S Pasvik Timber med sagbruk på Jakobsnes. Særlig fra begynnelsen av 1920-årene fremkommer det at det nasjonale aspekt i ansettelsespolitikken ble forsøkt strengt gjennomført, noe mindre i 1930-årene (Eriksen og Niemi 1981:149-50). Som generalstaben uttalte i 1930: "A/S Sydvaranger med sin store stab av norske funksjonærer og arbeidere, utgjør norske sentrer som øver en gagnlig motvekt mot finsk påvirkning." (Eriksen og Niemi *ibid.*:149). For bedriftens historie til 1939 se Aage Lunde (1979:300-395).

⁴ Vår-sommerstid kom skuter fra Kvitsjøen med etterlengtede varer hvorav rugmel var av største betydning for bla befolkningen i Sør-Varanger. Russerne kjøpte/byttet til seg fisk i den sesongen (*makkitia*) norske fiskekjøpere fant kvaliteten alt for dårlig. Handelen pågikk til 1917. For øvrig har Vardø et Pomor-museum med utstilling laget i norsk-russisk samarbeid.

Generelt kan vi si de utnyttet en nisje som tradisjonelt tilhørte sjøsamer, østsamer og nordmenn i Varanger-regionen. Dog skulle bugøynesfiskerne også dele ressursen med finske innvandrere på *nordsia*, ikke minst i Vadsø. Den kontroll som måtte være over ressursene bortsett fra naturen selv, var indirekte gjennom (dansk-)norske fiskeoppkjøpere som avgjorde fiskefangstens verdi til enhver tid. Både i Bugøynes, Vadsø og Vardø var det handelshusene som kapitaliserte på fiskeressursen gjennom økonomisk og politisk organisasjon (jf. pkt. 1 hos Barth). Kun til en viss grad kan vi snakke om et symbiotisk forhold mellom oppkjøpere og fiskere ettersom kapitaloverskudd av betydning må sies å være monopolisert av handelshusene. I motsetning til i Neiden og Pasvik var her ingen mulig diskusjon om eiendomsrett til selve ressursen men heller til omsetting av den. Stedet sto i et konstant avhengighetsforhold til norske fiskekjøpere og dermed i en regional, nasjonal og internasjonal relasjon av handel med fisk. Norske og samiske fiskere sto i samme forhold til fiskeoppkjøperen som de finske, så innen fiskeri var det fortrinnsvis et klasseskille som for finske og samiske fiskere i Varanger i stor grad sammenfalt med etnisk tilhørighet.

Selve stedet som skulle utvikles til et fiskevær, var knapt nok egnet til annet enn base for høsting av havet. I motsetning til fiskere på Møre-kysten eller i Lofoten har bugøynesværingene ikke hatt tradisjon for å farte langt for å fangste. Man har stort sett holdt seg i farvannet fra Varanger i vest til grensen i øst. Årsaken kan være flersidig; rike fiskerier i regionen, at finlenderne var et land- og ikke havfolk, *man måtte se lysan til hjemhusan*, men også språk. På den nevnte strekningen kunne en alltid møte andre finsktalende både på feltet og ved land. Leverte man fisk til en norsk bedrift i Vadsø, kunne en likevel bruke eget språk. *Dæm som jobba på kaia, snakka jo finsk*. Lysene hjemme kan også være en metafor for tryggheten i å bevege seg innen egen språkfamilie. Da det ble radiokontakt mellom båter, ble man pålagt å snakke norsk slik at alle fiskere kunne forstå det som ble sagt. *Men saman snakka samisk, og vi snakka finsk, det gjør vi nu ennu*, forklarte en fisker. Fiskere i de tre språkgruppene som delte en økologisk nisje og nødvendigvis måtte komme i kontakt med hverandre i utøvelsen av yrket, opprettholdt likevel hovedstrømmen av gjensidig informasjonsflyt innen egen språkgruppe. Slik sett ble fiske 'etnifisert'. Fiskesorter og redskap finske innvandrere var ukjente med hjemmefra, ble språklig 'forfinsket' (se Andreassen 2003). Man nærmest omgjorde en norsk og samisk ressursutnytting til finsk sådan og stilte seg slik som en likeverdig aktør til samiske og norske fiskere, bosatt i regionen vel å merke. At man etter hvert ikke gjorde til vane å dra til Lofoten på skreifiske, kan muligens skyldes språket som en begrensende faktor for ressursutnytting.

Havet har vært som en allmenning der myndighetenes restriksjoner på høsting har vært knyttet til fangstredskap og -mengde samt årstid og ikke til fiskernes bosted eller etniske tilhørighet så lenge de var norske borgere. Men rundt tusenårskiftet var det sterke røster blant fiskere ved Varangerfjorden og deriblant på Bugøynes som mente at de burde ha fortrinnsrett til de begrensede krabbekvotene, fordi det var de som fikk redusert fiskefangst og ødelagte bruk (garn) på grunn av samme krabbes yngling i fjorden. Dermed la man inn en betraktning om relasjonen territorium og ressurser samt brukeres geografiske tilhørighet. Med andre ord ønsket man et nytt prinsipp for tildeling av krabbekvote basert på bosted. Tilsvarende bostedsprinsipp for fjordfiske og fiskeforvaltning søkes oppnådd av Bivdi, Sjøsamisk fangst- og fiskerierorganisasjon vestover i fylket (Sågat av 291105). Imidlertid forstås ikke fjordbefolkningen som bare yrkesutøvere men også en gitt etnisk gruppe. Her får en da en kobling av territorium, ressursforvaltning, bosted og etnisitet (jf. Andersen 2006). Samtidig antydes en grense mellom sjø- og andre samer som eventuelt fjellsamer, bysamer eller østsamer for den saks skyld, nemlig territoriale grenser også innen samme etniske gruppe. Her anes en form for siida-ordning eller etnisk basert gruppeprivatisering av ressurser i fjordområder. Slik tankegang for Varangerfjorden ville implisitt gi finskattet befolkning en opplevelse av déjà-vu, bare at denne gang ville det ikke gjelde å bli godtatt som likeverdig borger av kongeriket, man ville uansett ikke oppnå likeverdige rettigheter så lenge man ikke var sjøsamer⁵. Nå er ikke slik etnifisering av fjordens ressurser et aktuelt tema og blir det kanskje heller ikke. Likevel er problematikken som sådan interessant og kan sees som et ytterpunkt i en kamp om knappe ressurser. Den kan også sees som et siste ledd i forholdet territorium og bosted. Slik kobling har lenge inngått i en diskurs mellom mikro- og makronivå både hva gjelder forvaltning av fiskeressurser og hvilke kapitalkrefter har hånd om dem. Sammenholdt med Barths punkter får vi igjen et eksempel på hvordan evne til politisk organisasjon og makt kan fortrenge andre etniske grupper fra en økologisk ressurs, men nå som en reaktiv handling med referanse til en opprinnelig bosetting og dermed angivelig forvaltnings- eller eiendomsrett. Når bostedsbaserte rettigheter forstås som etniske rettigheter, søker en å oppheve tidsspennet fra en tidfestet 'opprinnelse' til nåtid. Prosessen over tid i fleretnisk ressursutnyttning blir selve argumentet for å ugyldiggjøre den.

Nedgang i tradisjonelt fiske er uansett et faktum på Bugøynes. Fem fiskebåter og høy gjennomsnittsalder hos fiskerne borger ikke for stor aktivitet i fremtiden. Uansett må de holde

⁵ Imidlertid sies at sjøsamisk etnisitet brukes med det formål å oppnå gehør hos fiskerimyndigheter, ikke for å stenge lokale fjordfiskere av annen etnisk tilhørighet ute fra de lokale fiskefelter. Jf. diskursen om urbefolkning og rettigheter til "land og vann".

ut til de runder 60 år og kan få fiskerpensjon i det minste. Og så lenge de får krabbekvote, har de en økonomisk uttelling for strevet. Krabbefisket gir videre arbeidsinntekt for produksjonsarbeidere om ikke helårig for alle. Å kunne nytte denne ressursen har ikke vært avhengig av annet enn rett størrelse båt, raskt ervervet kunnskap og redskap samt myndighetenes tillatelse. Krabbefisket er med andre ord knyttet til profesjon og ikke etnisitet. Slik har bugøynesværingene også tradisjonelt oppfattet vanlig fiske.

Neiden

Her kom finlenderne til et mer gjenkjennbart landskap enn i Bugøynes, nemlig jord, skog og elv, element og ressurser de hadde erfaring med. I rydding av jord og hugging av skog gikk de ikke inn i et direkte konkurranseforhold til Neiden-siidaen selv om bosetting som sådan kunne sees som en invadering av siidaens land. Også her nyttet folket havets ressurser og sto i samme relasjon til oppkjøpere og handelsmenn som bugøynesværingene, men de hadde også et jordbruk å skjøtte uten konkurranse fra annet enn fattigdom⁶. Både finlenderne og østsamene drev havfiske som andre i regionen uten at noen gruppe på denne tid var istand til å utnytte nisjen fullt ut (jf. pkt. 3 hos Barth).

Neidenelva derimot ble som tidligere nevnt gjenstand for maktkamp som igjen var et spørsmål om demografi, organisasjon og politikk (jf. Barths pkt. 1). I denne saken hadde Neiden-siidaen verken et folketall av betydning for organisasjonsmakt eller politiske myndigheters rettsapparat i ryggen til å kunne monopolisere og/eller kontrollere elvas ressurser. Men også de finske innvandrerne sto mot hverandre i spørsmålet om rettigheter til elva alt etter beliggenhet av egen eiendom relatert til gode fiskeplasser. Med andre ord kunne man ha brakt uenigheten til samme domsavgjørelse i 1848 vedrørende rett til felles eller individuell forvaltning om her bare var finsktalende oppsittere. Det springende punkt økologisk sett var at lakseressursen i elva i motsetning til i havet kunne praktisk monopoliseres av en begrenset gruppe aktører. I dette tilfellet er det ikke bare snakk om en lukrativ ressurs, men hvor den befinner seg i landskapet. Vi kan si at laksen i fjordene tilhørte staten og var prinsipielt et allemannseie, straks den gikk opp Neidenelva ble den 'privat' eiendom. Så om samene fra Bugøyfjord kunne fiske laks side om side med en finne fra Bugøynes eller østsamene fra Neiden inne i Bugøyfjorden, ville han ikke straffet ha kunnet fiske samme havlaks i Neidens elv. I sådant perspektiv må en kunne si at det etniske aspekt i elvekonflikten er et spørsmål om landskap og

⁶ Forgjelding og auksjoner med tap av husdyr, gård og grunn resulterte i at eiendommer stadig skiftet eier (Wikan 1995). Skoltene derimot hadde ikke utmålt jord før det ble påtvunget dem i 1903-04, dvs fellesjorda ble utskiftet. Dette skal ha vært som en forberedelse til eventuell ekspropriering av deler av området i forbindelse med mulig kraftutbygging for den planlagte gruvedriften i Kirkenes/Bjørnevattn (Niemi 1994:339-340).

ressursens tilgjengelighet. Fangstutbyttet relatert til arbeidsinnsats og kapitalinvestering i produksjonsmidler var langt større ved elvefisket enn sjøfiske. Samtlige etniske grupper var ferdighetsmessig i stand til å utnytte elvenisjen fullt ut, likevel kunne ingen av dem sies å være "militært mektigst" til å ta plassen til de svakere (jf. Barths pkt. 3). Den militære makten i dette tilfellet, nemlig kongeriket, fulgte et lovverk som ga makt til elvedalens befolkning. Dermed ble siidaens monopol desimert til en brøkandel, og med det ble østsamene prinsipielt likefordelt og reelt forfordelt med tanke på tiden før finsk innvandring.

Den gårdsreindrift flere finske innvandrere var kjent med fra før, kan lignedes med annet husdyrhold. Rein var en viktig ressurs i seg selv og nødvendig som trekkdyr vinterstid. Man gjorde avtale med østsamene om pass av dyrene som da inngikk i *Skolteflokken*⁷. Vel gjennom 1800-tallet hadde Neiden-siidaen kontroll over driften og drev godt. Med arbeidsinnvandringen til Kirkenes-området etter 1906 fulgte stor etterspørsel etter kjøtt. Det ble økonomisk interessant også for gårdbrukerne å øke antall dyr med tanke på kjøttproduksjon. Neiden var slik del av en utvikling i Sør-Varanger og som omfattet problematikken fastboendes rett til reinhold versus fjellsamenes (Wikan 1997). Problematikken var direkte knyttet til den økologisk ressurs beiteland og mosemarker. I 1911 dannet fastboende reineiere fra det vestlige Sydvaranger Neiden fisker- og gaardbrugerforening og der 150 personer møtte opp⁸. Fra da organiserte foreningen alt som hadde å gjøre med reindrift i vest-distriktet og utarbeidet instruks for reinvokterne (Wikan 1997:111). Slik ble situasjonen reelt endret for de to østsamiske vokterne som allerede var ansatt av amtmannen for å passe fastboendes rein i hele Sør-Varanger. På denne tid utgjorde *Skolteflokken* 1000 rein hvorav 800 tilhørte fastboende (Wikan *op.cit.*)⁹. Til nå var konflikten et spørsmål om sentrale myndigheters inngripen i reindriften ved både å ville ivareta en økologisk ressurs og å sikre denne for reindrivere (ikke fastboende). Mot denne makten sto kommunale myndigheter som forsvarte gårdsreindrift og fastboende reineiere. Vi kan derfor vanskelig betegne situasjonen som en etnisk

⁷ Neidensamene hadde fra gammelt brukt Skogerøya til sommerbeite, men ved reindriftslov av 1854 ble det forbudt å holde rein i Sør-Varanger om sommeren av økologiske hensyn. Året etter fikk to flyttsamer i kommunen skyssplikt for befolkningen og dispensasjon fra loven. De skulle også vokte fastboendes begrensede antall rein, senere fikk de beiterett på Skogerøya. Men der var dessuten *Skolteflokken* som alltid før tross tidligere bøtlegging og rettsak så sent som i 1882 der både østsamer og finlendere ble tiltalt. Da den kommunale skysskar og vokter sa opp stillingen, ba amtmannen i 1883 østsamene om å vokte også de fastboendes rein (Wikan 1997:100-103).

⁸ Hensikten var å protestere mot forslag om ny reinlov v/reinbeitekommissjonen av 1909, mot påstander om at kvenene i Neiden forstyrret fjellsamenes reindrift og for å sikre fastboendes rett til drift (Niemi 1994:341, dvs kap. 3.13). Se også Wikan 1995:148-173 for reindriften i Neiden.

⁹ Østsamene i Neiden og Pasvik hadde ikke deltatt i utviklingen av reinnomadismen som fant sted i det øvrige Varanger, og var små reineiere før 1826. Men da de ble et mindretall i befolkningen, utviklet enkelte familier reindrift som en ny og spesialisert næringsvei. Vinterstid slo de i Neiden seg mer og mindre sammen med Varanger-flyttsamer (Wikan *p.k.*).

konflikt men må kalle den økonomisk med basis i en økologisk nisje og landskap som sådant. Her ser vi videre at det er de sentrale myndigheter som tar verneinteresser for naturen alvorlig. På det lokale nivå derimot kan vi følge en etnisk akse med østsamene på den ene side og resten på den annen. "Østsamene var heller aldri representert i foreningsstyret. Kvenene samt noen få norske offentlige tjenestemenn (lærere, en tolloppsynsman) ble de toneangivende. Også sjøsamere fra Bugøyfjord var jevnlig representert." (Niemi 1994:341). For Neiden-siidaen var reindriften blitt en primærnæring som sikret en hovedinntekt, mens det for de øvrige bosittere var en binæring av økende økonomisk gevinst. Vi kan si at de fastboende plasserte kapital i form av dyr inn i en bedrift bestyrt av østsamer. Slik kan de lignedes med aksjonærer som ansetter en administrativ leder, mens de selv beholder makten over selskapet. Dermed får vi en organisering som i en moderne bedrift og med en struktur forskjellig fra østsamenes tradisjonelle organisasjonsform. Siidaens eller reinvokternes aksjekapital i bedriften gir dem intet sete i styrevernet, kun talerett i bedriftsforsamlingen. Samtidig ble det så sent som i 1924 innskjerpet hvordan den eldste vokteren skulle ha den største myndighet over samtlige reingjeter, noe som ble bekreftet på generalforsamlingen fire år senere. Da omorganiserte foreningen seg til Vestre Sør-Varanger reindriftslag. Formålet var at reinholdet skulle skjøttes på forsvarlig måte slik at det ble til størst nytte for de fastboende og en binæring for distriktets befolkning (Niemi *ibid.*:342). Man ville effektivisere og rasjonalisere driften bla ved å legge en større kontrollfunksjon til styret. To nye reindrenger ble tilsatt, den ene sjøsame fra Bugøyfjord, ingen av dem østsamer, men vokterne hadde også tidligere hatt drenger som ikke var østsamer. I ettertid kan det likevel sees som et ytterligere signal på siidaens eller vokternes tap av etnisk kontroll over driften. Parallelt kan vi se det som resultatet av et samarbeid mellom finske, norske og sjøsamiske, dvs tverretniske, interesser. Og under det hele lå alles økonomiske interesse i den økologiske nisje reinbeiteland, men der Neiden-siidaen besatt den største kunnskap om hvordan utnytte den.

Denne situasjonen passer ikke helt til noen av Barths punkter da her er snakk om en prosess over tid. *Skolteflokken* kan sees som en symbiotisk økonomisk relasjon (pkt. 2) mellom østsamer og de øvrige, men hvor de øvrige gradvis utnytter den økologiske nisje gjennom sin spesielle økonomiske og politiske organisasjon (pkt. 1) til flokken ble et reindriftslag uten noe *skolt* i navnet. I 1929 forsvant mer enn et etnonym. Hva som egentlig skjedde og hvilke beveggrunner som lå bak, synes heller uklart, men på noe vis må styret ha sagt opp vokterne, for nå ble en reinvokterstilling utlyst. Av de tre søkere var ingen østsamer eller fra Neiden forøvrig. Tidligere nevnte dreng fra Bugøyfjord ble ansatt som eneste gjeter (jf. Niemi *op.cit.*). Med dette ble *Skolteflokken* og Neiden-siidaens reindrift historie selv om

enkelte fortsatt hadde noen rein i flokken til 60-tallet¹⁰. Hendelsene i 1929 derimot er ikke glemte og gjærer under dagens informantutsagn som *kvænan stjal reinan til skoltan*. Riktignok utgjorde *kvænan* majoriteten av "de øvrige" den gang, men derfra kan vi ikke konkludere med at det hele skyldtes en ren etnisk motsetning mellom *kvæn* og *skolt*. *Kvænan* opptrådte heller ikke en bloc i hendelsesforløpet eller senere. Ved utgivelse av Rolf Enbusks tidligere upubliserte skrift *Skoltesamene i Neiden* skrev "etterkommere etter østsamer (skolter) i Neiden" et forord. Her tar man nettopp opp hvordan

Dette som fra gammelt av var en kollektiv reindrift for skoltesamer i Neiden og senere for Vestre Sørvaranger reinbeitelag, drives og eies av en familie i dag. [...]

Vi har kjempet lenge for vår sak uten at hverken fylkesmannen, reindriftsadministrasjonen eller NSR¹¹ har gjort noe for å rette opp den uretten som er begått mot oss. NSR som roper om at de skal ta vare på urbefolkningen og som har fått tilsendt våre dokumenter for mange år siden, har ikke gitt oss den hjelpen vi mener å ha krav på som den eldste urbefolkningen.

Tvertimot ser det ut for at de støtter denne illegale reindriften som [...] i dag driver på våre beiteområder. [...]

Kan den som er stor, sterkest og frekkest bare ta annen manns eiendom og atpå til få myndighetenes og folks velsignelse? [...]

Var det noen som syntes synd på oss da våre fedre så brutalt ble avsatt og jaget fra sin egen flokk? Det var jo nettopp hovednæringen til skoltene. Mange måtte ty til fattigkassen og noen døde av underernæring. [...]

Hvor er myndighetene som skal påse at lov og orden overholdes? [...]

Som nok leserne skjønner er vi bitre over en slik skjebne. Hva må de to skolte-reingjeterne ha følt når finske og norske innvandrere laget lover over hodet på de og nektet adgang til sin hevdvunne rettmessige reinflokk? Hva ville samer sagt idag hvis noen gjorde slikt mot de? [...]

(Enbusk 1984: forord. Min fotnote.)

Over fremkommer et skille mellom de etniske grupper i Sør-Varanger, et skille mellom innvandrere versus urfolk versus eldste urfolk samt et skille mellom myndigheter og reindriftsutøveres interesseorganisasjon. Her nevnes også de finske og norske bositteres organisasjonsmakt.

Jamfører vi denne saken med Barths pkt. 4, kan vi si at den svakeste gruppen, nemlig østsamene, ikke var bedre rustet enn andre til å nyttiggjøre seg marginale omgivelser da de mistet kontroll over dyr og beite. Her var ingen tradisjonelle nisjer å overleve på utover havfiske og ordinært fe- og sauehold som ellers i bygda og for det hadde de knapt jord. Ifølge

¹⁰ For hypotese om årsaker til hendelsene se Niemi (1994:343-44). Hvordan saken er blitt fulgt opp av østsamer fra 1960-tallet, se samme s 345-47. Generelt gikk reindriften i kommunen ned under krigen men økte raskt etter. Slitasje på reinbeiter medførte kraftige nedslaktninger på 50-tallet deriblant i den tidligere benevnte *Skolte-flokken* (Wikan 1997:121). Dette synes å være en av grunnene til at folk i Neiden sier at *reinen våres forsvann bare*. Hva gjelder reindriftslaget, ble det oppløst i 1965 etter hva folk benevner som *den store reinkrigen*. Flokken ble drevet av samme vokter i nærmere 30 år og fikk uformelt navnet *Magga-flokken*, deretter *Fosshaug-flokken* og nå igjen *Magga-flokken* dog innen samme familie.

¹¹ Norske Samers Riksforbund.

Barth må den svakeste gruppen kunne falle tilbake på en marginal nisje skal de kunne bo sammen i ett område. Så hvor til kunne Neiden-siidaen flytte? Nordmennene var fåtallige men behersket en ikke-økologisk ressurs de kunne utnytte til økonomisk vinning, nemlig norsk språk. Evne til organisering delte de med finnene hvem de var interavhengig av for å oppnå makt gjennom antall. I Neiden ble finsk antall og organisasjonsevne avgjørende faktorer både før og etter nordmenns bosetting hva gjelder de økologiske ressurser laks og rein. Kanskje vi kan si at norske og finske bosettere medbrakte en organisasjonserfaring og/eller -vilje som var bedre egnet for tverretniske allianser enn den skolte-/østsamene besatt gjennom sin siida-ordning. For å kunne stå imot kreftene lokalt måtte siidaen ha hatt myndighetene som alliansepart. Sett fra skolte-/østsamene fremsto de finske og norske her som to alen av samme stykke, men dermed er ikke sagt at de så var i denne og i alle sammenhenger.

Myndighetenes rolle i begge saker (laksefiske og reinhold) eller konflikter hadde som prinsipielt utgangspunkt en kongerikets/statens eiendomsrett til land og vann og dermed de økologiske ressurser. Dette måtte nødvendigvis stå i strid med Neiden-siidaens oppfatning av eiendomsrett for hvilken de i århundrer hadde hatt russiske myndigheters støtte og velsignelse. Elvesaken kan slik sees som et spørsmål om rikspolitiske grenser og kongerikets ubeskårete myndighet innen eget forvaltningsområde. Ved ikke å ta hensyn til Neiden-siidaens forhistorie, noe man heller ikke ble presset til av Russland i motsetning til saken med Pasvik-siidaen (jf. Andresen 1989), markerte myndighetene en selvstendighet og eneråderett over det som tidligere ble kalt fellesdistrikt. Skulle dette befolkningsfattige distriktet sikres som norsk land, måtte det også befolkes. Og skulle her bo folk, måtte de ha et økologisk grunnlag for overlevelse. Satt på spissen sto valget mellom å betrakte distriktet som "russiske" samers land eller "norske" borgeres land. I dette valget ble Neiden-siidaen likestilt med andre qua "norske" borgere, noe som kom til uttrykk i elvesaken ved at de ble forstått som å inngå i dalens befolkning og ikke å utgjøre den hva gjaldt rettigheter til laksefisket. I reinbeitesaken var myndighetenes rolle å forvalte beiteressurser til beste for fjellsamer, en yrkeskategori østsamiske reinvoktere inngikk i. Her var motstanderne fortrinnsvis fastboende reineiere og de kommunale myndigheter som forsvarte deres rett til reinhold (jf. Wikan 1997:104-105). For Neiden vil det da si først og fremst de finske jordbrukerne. I organiseringen av reindriften får vi et eksempel på hvordan (representanter fra) tre etniske grupper slår seg sammen for å maksimere en økonomisk gevinst av en gitt økologisk nisje, mens den fjerde holdes og holder seg utenfor sammenslutningen. Fastboendes oppfatning av og mål med reindriften var av annen art enn Neiden-siidaens. Østsamene oppfattet *Skolteflokken* som 'sin' flokk, beitenes som sine beiter, næringen som sin næring og ikke tilhørende noe andelslag med andre etniske

grupper. Muligens kan vi si at ved å holde på sine tradisjoner hva gjelder organisasjon innen egen etniske gruppe, kunne de heller ikke åpne for muligheter til tverretnisk allianse. Teoretisk får vi da en faktor for etnisk samresidens vi kan kalle alliansebygging eller inter-etnisk entreprenørskap. Samtidig synes makten å ha vært nødvendig for å stå imot myndighetene, ikke Neiden-siidaen. Alliansebygging mellom etniske grupper i dette tilfellet var et spørsmål om mikro- versus makronivå, lokalbefolkning mot sentrale myndigheter og indirekte fjellsamer. Følgelig kan et sette et spørsmålstejn ved bruk av etnisk i denne sammenheng

Utviklingen i Neiden som i Bugøynes kan til dels forklares gjennom "location" som sted, demografi, lokalisering i landskapet og næringsvirksomhet fremfor etniske gruppers utnyttning av gitte økologiske nisjer. Mens bugøynesværingene organiserte seg sosialt og relatert til sin felles næringsvei og naturlige omgivelser, dvs apolitisk, organiserte neidenfolket seg økonomisk og politisk med og mot seg selv og myndigheter men relatert til ressurskontroll som i seg selv var ikke-etnisk men virket etnisk og fikk konsekvenser av etnisk art. Og mens Bugøynes *klarte sæ sjøl* og uten større interne ressursstridigheter, ble Neiden et sete for ressurskonkurransen, og hvor myndigheter både ble dratt inn, grep inn og unnløt å gripe inn. Vi må nesten ta for gitt at de finske innvandrere til begge steder medbrakte mer og mindre samme erfaringer, holdninger, moralske verdier, kunnskaper og tilpasningsevne og hadde samme mål om å livberge seg. Tilsvarende vil gjelde for Pasvik. Hvordan de så tilpasset seg ressurstilgang og andre etniske grupper, må derfor sees i lys av flere og gjensidig påvirkende faktorer og relasjoner, fra rikspolitisk til lokalt nivå. Både i Neiden og Bugøynes ser vi hvordan de organiserte seg sosialt, økonomisk og/eller politisk for å kunne utnytte økologiske nisjer (jf. Barth pkt. 1).

Pasvik

Som nevnt i forrige kapittel kom den økonomiske og politiske organisering av betydning utenfra og ved myndigheter og andre offentlige instanser. Denne grep inn med allokering av jordressurser på til dels etnisk grunnlag. Her var ikke bare snakk om økologiske faktorer i utbredelsen av etniske grupper men riks- og sikkerhetspolitiske sådanne utøvd av en militærmakt. Samtidig tok ikke den norske makten plassen til den svakere finske gruppen i utnyttning av ressurser, den reduserte og begrenset dens frie utbredelse (jf. pkt. 3). Og i motsetning til i Neiden var østsamene flyttet ut, og Pasvik var fra begynnelsen for 'ledig land' å regne. Derimot ble grensen konfliktskapende. Etter 1826 hadde ikke Pasvik-siidaen med gitt unntak rett til sine tidligere økologiske ressurser i elva og på vestsiden av den. Imidlertid tok både de og østsidens finske kolonister seg til rette. Frem til Finland overtok Petsamo fantes ingen

avtale om Pasvikelva, og norske myndigheter hadde tolket det slik at beboerne på østsiden ikke kunne utstenges fra fiske på norsk del så lenge de ikke også trådte på norsk jord. Likevel, stadige overtredelser medførte stridigheter mellom folk på de to sidene. Etter en avklaring med Finland i 1924 var det forbudt å fiske på annet lands territorium dog uten at det ble strengt håndhevet¹². Relatert til Barths synspunkt ser vi igjen hvordan statsmakt(er) kan påvirke og dermed endre de prosesser han beskriver. Riksgrenser symboliserer mer enn rå militærkraft, de innebærer også en politisk og ideologisk makt. Uansett var ikke den norsk-russiske og senere (1920-1945) norsk-finske grense i elva å ha vært til hinder for sosial kontakt¹³. Hyppig sosialisering fant fortrinnsvis sted mellom finsktalende (jf. Beddari 2005).

Historiske rettstvister i Pasvik handlet da om grensen og ikke mellom oppsittere som i Neiden. Som konflikter om elveressurser i Neiden i stor grad gikk mellom finsktalende, skjedde også tilsvarende i Pasvik, da mellom finsktalende på hver side av grensen (Wikan *p.k.*). Som i Neiden var det et spørsmål om hvor en oppsitter bodde, og ikke etnisk tilhørighet. Men i Pasvik ble bosted synonymt med statsborgerskap. For de to lands myndigheter var riksgrensen overordnet eget og annet lands etniske grupper. Og de rettigheter og plikter myndighetene tillat egne borgere, kunne befolkningen på hver side bruke mot hverandre når overtredelse fant sted. Også her ser vi en parallell til elvesaken i Neiden der statens oppfatning av rettigheter ble retningsgivende for rett til ressurser. Videre ser vi en parallell mellom Neiden- og Pasvik-siidaen der begge konfronteres med myndigheters overherredømme på en for dem hittil ukjent måte. Eksemplene viser igjen hvordan statsmakter kan gripe inn i gruppers selvråderett over eller selvtekt til økologiske ressurser eller gruppenes innbyrdes enighet om fordeling av dem. De viser også hvordan denne inngripen kan brukes av folk til å oppheve etnisk status når valget står mellom denne og statsborgerlig tilgang til ressurser, dvs etnisitet underordnes økonomi. For Neiden- og Pasvik-siidaen var det motsatt, økonomi var underordnet etnisitet, dvs de oppfattet egen etniske/siida tilhørighet å innebære økonomiske rettigheter. Neiden-siidaen aksepterte heller ikke å skulle være norske stats-

¹² Norge ville ha Pasvik-samene helt ut av landet og få opphevet siidaens fiskerettigheter. I 1924 ble det inngått en avtale med Finland, om utkjøping. Rentene av det avtalte beløp skulle Finland anvende "til skoltene beste". Året etter betalte Norge 12.000 gullkroner til Finland og kunne dermed toe sine hender (Andresen *ibid.*:157ff).

¹³ Ifølge Steinar Wikan fremkommer trolig grensekonfliktene tydeligere i arkivene enn i folks minne. Mellom folk på de to elve-/grensesider var konkurransen om hvor man kunne hente og slå høy i strandkanten, på holmer og øyer, og hvor fiske eller ha dyr på beite. Forøvrig mislikte Enare-samer de finske inntrengerne/jordbrukerne og holdt seg sammen med norske sjøsamer, mens norske fjellsamer og finske kolonister kom godt overens. Av de fire kategorier samer i området sto norske fjellsamer øverst på rangstigen og skoltene nederst. Så var også fjellsamene ansett som rikest og skoltene som fattigst (Wikan *p.k.*), jf. klasseaspektet. For kampen om ressurser på grensen mellom Norge og Russland, se Wikan 1996.

borgere. Betydningen av etnisitet versus økonomi kan her forstås som tap eller vinning av ressurser. Østsamene tapte mer enn de vant på 'statsdannelse' av Sør-Varanger.

Lite tyder på at der har manglet stabil samresidens mellom finske og norske bosittere selv om de har utnyttet samme økologiske nisjer som jord og skog (jf. pkt. 2). På norsk side synes ikke den ene part å ha vært svakere enn den annen ser vi bort fra myndighetenes forfordeling av finsktalende hva gjelder økonomiske goder knyttet til jordbruk. *Bureisinga* som sådan skapte konflikt mellom folk som måtte klare seg selv og tilflyttere som fikk all mulig støtte. Om (den etniske) stabiliteten skyldes størrelsen på ressursene i forhold til den demografiske utvikling eller myndighetenes tilstedeværelse og overvåking, tør være usagt. Men en stor lokal ressurs man teoretisk kunne ha konkurrert om, var skog for tømmerproduksjon. Denne var også lettere tilgjengelig for utnytting enn jordbruksjord. Ettersom skogen ikke ble utparsellert som private eiendommer utover det hushold/gårder trengte for eget bruk, og heller ikke ble lovfestet som et felleseie for dalens befolkning, unngikk man her den type konflikt som i Neiden og som teoretisk kunne ha fulgt etniske akser. At skogen tradisjonelt hadde inngått i Pasvik-siidaens bruksområde, blir i denne sammenheng uviktig ettersom pasviksamene ikke var norske borgere som neidensamene. Nå kan vi si at myndighetene representerte *det norske*, men det forhindret ikke finsktalende i å kunne inngå kontrakt om skogsarbeid. Den prioritering av norske statsborgere som fant sted i gruveindustrien (jf. Eriksen og Niemi 1981), fantes ikke i skogsdriften. Dessuten var finske skogsarbeidere skattet grunnet sin kunnskap om skogbruk i nordområdet. Mens fiskerne i Bugøynes kunne starte fiske og så håpe på kontrakt om avsetning, måtte skogsarbeiderne i Pasvik inngå kontrakt om hogst og var derved sikret avsetning. Begge steder inngikk finsktalende slik i industriell, 'norsk' virksomhet og da i motsetning til i Neiden med unntak av fisk og husdyrprodukt for salg. Mens myndighetene knapt var tilstede i det daglige næringsliv i fiskeværet, ble de påberopt såvel som involverte seg i Neiden i henholdsvis elvelaksefiske og reindrif, og de i Pasvik bla var arbeidsgiver i lokal ressursutnytting foruten å styre og bestyre mangt annet. Men det var i Pasvik finske kolonister kunne bruke sin kunnskap og organisasjonsevne samt læring av andre etniske grupper til full utnytting av den økologiske nisje skog og fjell i reindrif (jf. Barth pkt. 1 og 2). Landskapet var velegnet, og man sto så å si uten konkurranse fra andre lokale (etniske) grupper, dog ikke uten deling av beiter¹⁴.

¹⁴ Enkelte flyttsamer fra Varanger brukte fellesdistriktet allerede på 1700-tallet, trafikken økte neste århundre, noen trakk til Russland. Etter grensesperringen for reinflokker mellom Norge og Finland i 1852 dro Varanger-fjellsamer mot Neiden og Pasvik noe som spesielt gikk utover neidensamenes drift. Rundt 1910 sluttet flyttsamene å bruke beiter øverst i Pasvik som skal ha vært helt nedslitt. Samme beiter var også brukt ulovlig av reindrivere fra russisk side og Enare i Finland (Wikan 1997:91-97).

Finske innvandrere i Pasvik (og Langfjorddalen) kan stå som eksponenter for en utvikling samtlige etniske grupper i Sør-Varanger deltok i men den norske neppe bidro til. Steinar Wikan viser til A.B. Wessel som skrev at den mannlige befolkning av alle tre "nationaliteter"; samer, finlendere og nordmenn, lærte seg å passe og stelle de små reinflokkene som hørte til gården (Wikan 2003:38).

De finske innvandrerne brakte en ny reindriftsform til distriktet. Fra sitt tidligere hjemland kjente mange til en enkel reindrift knyttet til jordbruket. Den finske innvandringen i Øst-Finnmark på 1800-tallet er siste steg i en finsk kolonisasjon av nordområdene. Flyttingen inn i finsk Lappland skjedde gradvis, ofte som følge av inngifte. Finsk bondekultur smeltet sammen med samisk reindriftskultur. Når dette igjen ble kombinert med innlandsfiske og skogbruk, fikk man en meget sterk og livskraftig befolkning som lettere enn andre tilpasset seg de harde og ekstreme forholdene i nord. De fleste innvandrerne kom fra slike assimilerte bygder. Mange hadde samisk blod i årene.

(Wikan 1997:98)

Her vises nettopp til en viktig erfaringsbakgrunn i finsk tilpasningsevne og som var velegnet for det landskap de kom til i Neiden og Pasvik, dog ikke Bugøynes ser vi bort fra hardførhet.

I historisk sammenheng fremstilles reindriften i Sør-Varanger som en særegen og spesiell driftsform som ikke har sitt sidestykke noen andre steder. Den har utviklet seg fra den gamle østsamiske skogreindriften kombinert med elementer fra finsk gårdsreindrift og norsk reinnomadisme som vanligvis utøves av fjellsamene. I tillegg kan man se impulsen fra driftsmåten til østlige folkegrupper som var kommet fra Ural til Kolahalvøya på 1880-tallet. Kulturytringene vises i sledetyper og utstyr, klesdrakt og driftsmåte, og avlstdyrene har gener som er kommet langt østfra.

(Wikan 2003:36)

En sak var hvordan finske innvandrere brukte medbrakt kunnskap, en annen hvordan de tilegnet seg ny kunnskap lokalt for å kunne nytte de økologiske ressursene maksimalt utfra det spesifikke landskap. Hvilke etniske grupper man måtte lære av, synes uviktig, men at man fant en optimal tilpasning både hva gjaldt redskap og gjøremåter¹⁵. Reindriften kan stå som eksempel på det prosessuelle aspekt ved innvandrerens utbredelse relatert til økologiske forhold. Her var ikke først og fremst et spørsmål om å skape en replika av tidligere liv for og ved å opprettholde gamle tradisjoner, men en pragmatisk holdning til nytteverdi i livsoppbyggelsen. Man adopterte trekk fra andre kulturer og gjorde dem til sine. Slik kunne man også utnytte de samme økologiske nisjer som andre grupper. I denne sammenheng sto norske kolonister svakere stilt i første omgang uten at de var bedre rustet til å nyttiggjøre seg marginale omgivelser (jf. Barth pkt. 4). Flere måtte gi opp bla fordi de var uvant med det klima og

¹⁵ I skogsarbeid var der eksempelvis 'konkurransen' eller utprøving av hvilke redskap og seletøy var best egnet, norske eller finske (Wikan *p.k.*). I (norsk) Pasvik brukte man ulike sledetyper, finske, norske og samojeidske samt samisk pulk alt etter formål.

de naturforhold som var i Pasvik. Bureisingstiltaket mot slutten av 1800-tallet lovet dertil mer enn det holdt, og skuffelsen kunne bli stor over at de fikk det verre enn der de kom fra. Også ødsligheten kunne bli for tyngende. Da var situasjonen og muligheten til å berge seg langt bedre under bureisingstiden på 1930-tallet. For finske innvandrere var ikke å reise hjem igjen et alternativ. Da gjaldt det heller å finne et annet sted i området. For de første kolonister kunne det derfor være et spørsmål om beveggrunner for å komme til Pasvik og motivasjon for å bli under vanskelige forhold. Hva jeg her kaller den finske kulturpragmatisme, mener jeg ligger under etoset *vi klare oss*, og at dette skulle prege identitetsforståelsen hos den finsktalende befolkning. De gjorde hva de mente var nødvendig for best tilpasning.

Mens finlendernes rein i Neiden ble vokter av østsamene, var det i Pasvikdalen flere og mindre flokker. Den tidligere nevnte innvandrere (og hustru) som kom med en stor flokk, slo seg ned i Langfjorddalen og ble sist på 1860-tallet regnet som distriktets rikeste mann (Wikan 1997:117ff). Henimot 1900 ble flokken delt av to sønner hvorav den ene dro til (da) russisk side i Øvre Pasvik. Flere oppsittere kom til, og flokken fikk navnet *Øvreflokken*. Den hadde helsårsbeite øverst i dalen. Tilsvarende vekst gjennom flere oppsittere fant sted med brorens flokk. Driften ble organisert i 1919 og gikk under navnet *Strandflokken* med adskilt sommer- og vinterbeite på henholdsvis fjellene ved Sandnesdalen og i Vaggetem-området. En tredje og mindre flokk organisert av oppsittere på Langvasseid, ble kalt *Randaflokken* og hadde sommerbeite på Kirkeneshalvøya og vinterbeite rundt Langvasseid og mot Holmfoss. Det vil si at to av flokkene hadde sete i Nedre Pasvik. I 1927 stiftet reineierne Midtre Sør-Varanger reindriftslag med en norsk skogvokter til formann. Hans etterkommere (av interetnisk gifte) er forøvrig blant dagens reindriftsfamilier. I motsetning til i Neiden ansatte ikke laget noen vokter, de større reineierne tok hver sin tårn i de respektive flokkene. Mindre reineiere som selv ikke deltok aktivt, betalte vokterlønn til laget. Denne ordningen varte til reindriftsloven av 1978 trådte i kraft med ny organisering av driftsenheter fra 1980. Fra da fikk en de tre flokkene i kommunen som fremdeles eksisterer, nemlig *Jarfjordflokken*, *Pasvikflokken* og *Maggaflokken* (Wikan *op.cit.*). Av driftsenheter i hver flokk finner vi i den første et samisk og et norsk slektsnavn, i den annen tre finske og et norsk og i den siste et samisk.

På sett og vis fulgte også reindriften i Pasvik en etnisk akse i den forstand at vokterne var av helt eller delvis finske slekter, dog uten at noen etnisk gruppe som sådan kunne hevde en form for eiendomsrett til beiter og/eller vokting. Heller ikke virker det som at det har vært en etnisk motsetning mellom finske og norske reineiere i dalen og samer ellers, heller et spørsmål om hvem som besatt kunnskap om og interesse for reindrift. Forholdet mellom reindrivere på norsk side og østsamene på russisk var preget av gjensidig hjelp fremfor konflikt

eksempelvis når dyr forvillet seg til motsiden. For Pasvik kan vi kanskje si at finlendernes tilegnelse av økologisk tilpasset fagkunnskap innen reindriften var vel så viktig som økonomisk og politisk organisasjon (jf. Barth pkt. 1). At man kunne slå sammen flokker under et organisert lag uten samtidig å ansette faste voktere, kan antyde forskjellige forhold; flere personer besatt fagkunnskap, de større eiere var egenrådige og/eller man var mer demokratisk innstilt til å dele makt. Bruker vi analogien med bedrift, finner vi her en flatere struktur enn i Neiden, nærmere et kollektiv. Etniske konflikter synes fraværende. Slik sett finner vi likheter i sosioøkonomisk organisasjon mellom reineiere i Pasvik og fiskere i Bugøynes og på tvers av etnisk tilhørighet selv om finsktalende var en demografisk og språklig dominerende gruppe.

Sammenstillter vi de tre lokaliteter, ser vi flere ulikheter både hva gjelder naturlige omgivelser, økologiske ressurser, myndighetenes representasjon lokalt og demografisk fordeling av etniske grupper, men der fastboende (nord-)samer er tilnærmet fraværende på samtlige steder. Neiden skiller seg ut på to måter; tilstedeværelsen av en fjerde folkegruppe og konkurranse om lokal(e) ressurs(er). Felles for dem er hvordan de finske innvandrere og etterkommere har utnyttet samme økologiske hovednisjer som andre etniske grupper alt etter sted for bosetting. I Neiden og delvis i Pasvik har dette virket til fortrensel for den opprinnelige befolkning. At fortrennelsen har vært i tråd med og understøttet av myndighetene, er en annen om sentral sak. Følgelig finner jeg Barths fire synspunkt noe ufullstendig som en modell for situasjonen i de tre lokaliteter, fortrinnsvis Neiden og Pasvik der ren organisasjons- og statsmakt har hatt avgjørende betydning for den enkelte gruppes (inkl. Neiden- og Pasvik-siidaen) muligheter til økologisk ressursutnytting. Samtidig savnes i punktene vektlegging av det demografiske aspekt som en faktor av betydning for sameksistens og muligheter for tverretniske allianser. Hovedårsaken til divergens med Barths punkter kan likevel være Sør-Varanger som grensedistrikt, nemlig rikspolitiske og internasjonale faktorer.

Natur og kulturell tilpasning

Stedets topografi eller naturlige utforming la et fysisk grunnlag for bosetting på de tre steder og dermed også for typer sosiale relasjoner og handlingsmønster. Slik blir "location" et underlag for både opplevelsen av et sted, "sense of place" og kontekst for samhandling, "locale". Hvor man bodde på de tre steder, fikk også språklig betydning.

Bugøynes utmerker seg med en totalt forskjellig topografi, beliggenhet og naturområde enn Neiden og Pasvik. Plassering av bygninger i terrenget ble da også forskjellig, og i

Bugøyenes skapte man en landsby. Einar Niemi (2004) skriver at de kvenske bosettingene ofte var annerledes organisert enn de norske og samiske. Mest karakteristisk ved 1800-tallets "kvenvær" var en struktur som minnet om klassiske landsbyer. Boplassen var tett organisert og utgjorde sentrum i stadig større ringer eller soner med først åker og eng, deretter vidstrakt jordbruksland og ytterst en tilnærmet bygdeallmenning. Ressursutnyttelsen og arbeidet var gjerne kollektivt organisert. Slikt mønster var selvsagt mulig langs fjordkanten av den vidstrakte Varangerhalvøya, men ikke helt i Bugøyenes hvor det var trangt om plassen og slett ikke jordbruksland i sikte. Heller ikke bygget man såkalt kvensk med gavlen mot havet, men heller på norsk vis med langsiden av huset mot sjøen, i første omgang vendt mot havna i øst, eneste sted båter hadde litt ly for vær og vind¹⁶. Forskjellen fra Nord-Varanger som Niemi beskriver, kan muligens forklares med mangel på jord og fokus på stedets sentrale ressurs og livsberget, nemlig havet. Man måtte holde stendig oppsyn med båtene. Også hus på *Vestersand* var vendt mot havet, mens de som lå mellom vestre og østre side gjerne hadde langsiden av huset parallelt med vei. Denne tendensen er tydelig i dag. De som ikke hadde en jordfleck ved eller bak huset, laget seg en kvadratmeter eller to *potetland* på *Sankarn* bak den norske sonen. Sommerstid ble sauer gjerne brakt til Bugøya, så tok man kua (eventuelt i båt) og gikk med ungflokken til *slækta sitt slåtteland* på den ene eller annen side av fjellet i sør. Tiden på *slåtta va sommerferien våres*. Dette arbeidet var i hovedsak familiært. Torvstikking, torvhenting og vannhenting før en fikk vannposter ble gjerne organisert kollektivt. Annet samarbeid var tidligere nevnte fellesaktivitet i baking, vasking av klær og kropp. Mangel på ressursen skog ble slik omdannet til sosialt samvær. Her har vi da et eksempel på "locale", hvordan samspillet mellom stedets struktur og folket gir seg uttrykk i deres hverdagsliv (Berg og Dale *ibid.*:44-45).

Vann virket også tiltrekkende på bebyggelsen i Neiden med sentrum rundt elvas område med enklest og best tilgang på laks. Og der var allerede *Skoltebyen*. At det norske kapellet og internatskole ble reist nær ved, var en klar markering av hvilken makt som nå rådet, metaforisk sagt også over den økologiske nisje. Herfra og til fjorden hadde en også kortest vei til havets ressurser. Ved flo sjø kom en opp med fiske- eller 'frakte'båt til den norske sonen. Folk som bodde lenger oppover elva, hadde båtnaust og eventuelt varelager i nedre del. At man la sine hus langs begge sider av elva, var å stille dem langsetter en vannvei. Da fast vei senere ble bygget, ble husene med få unntak liggende mellom den og elva. Dette

¹⁶ Et annet særtrekk ved finsk bebyggelse i Varanger er den bygningsmessige sammenføyning av bolig og fjøs, inne forbundet med en fjøsgang. Fjøsdelene kunne bygges som en forlengelse eller på tvers. Hustypen kalles "Varangerhuset" ettersom den ikke forekommer vestover (Bratrein 1989). Siste "Varangerhus" i Bugøyenes brant ned på 90-tallet.

mellomstrekket er fremdeles det foretrukne bosted, å kunne se og ha privat tilgang til vannet, bygdas tradisjonelle livsnerve. Den 120 år gamle *Labahågården* i Øvre Neiden er plassert med gavlen til elva, og enden har vinduer fra oppholdsrommet/stuen. Av de bygninger som står i dag, vil de fleste ha langsiden mot elva så sant man kan se den. Før landveier var den letteste sosiale kontakt med gårder like ved eller rett over elva. En av innvandringsveiene fulgte en handelsrute fra Finland over Øvre Neiden og videre til Bugøyfjord. Slik var fjellstua i Øvre Neiden et stopp- og møtepunkt for reisende mellom de to land og sto i en sosial og økonomisk relasjon mellom steder. Fra fjellstua kan man i dag trekke seg over elva på en liten flåte sommerstid og kjøre over vinterstid, noe som letter og forsterker sosial kontakt og gir kort vei til *finskebutikken*. Foruten fjellstua kom et gjestgiveri (nå hotell) ved *Skoltebyen* som ble liggende ved riksveien. Bygdas beliggenhet har medført både lett tilgjengelighet og gjennomfart. Her er motsetningen til Bugøynes slående selv om fiskeværet i sin tid kunne fungere som springbrett til og fra Vadsø før en innvandrer slo seg ned. Dit kom også losjerende fiskere til vårfisket. Neiden har hele tiden stått i relasjon til steder i Finland og hatt en jevnere og mer gjensidig sosial og økonomisk kontakt med finlendere sørfra enn fiskeværet. Beliggenheten som sådan har vært en ressurs, nå først og fremst på grunn av elvas og laksefiskets samt k p l s attraksjonsverdi.

Slik verdi kan vi ikke si Pasvikelva har i dag, men den hadde utover 1800- og tidlig 1900-tallet. For den vitenskapsmann, reisende eller nordmann i Kirkenes eller sørpå som ville oppleve  de- og villmark, gjaldt det å ta seg oppover elva hvor en likevel risikerte   støte på en østsame, en finlender eller nordmann etter hvert. Pasvik var et sted å utforske i motsetning til Neiden og Bugøynes. Landskapet som sådant hadde en unik kvalitet. Og som neidenfolk nærer en gammel kjærlighet til bygdas elv, hegner pasvikfolket om kjærlighet til den særegne natur, til skogen, fjellet, fiskevann og elvas sjøer. "Sense of place" synes hos begge   være knyttet til hva landskapet har gitt og gir dem. I Bugøynes er det havet og ellers hva mennesket har skapt gjennom kultur, inklusiv stedets grønne natur¹⁷. Men slet bug ynesv ringen for å skape natur, slet pasvikd len og neidenv ringen for å bli kvitt nok av den til å kunne skape kultur. Felles for alle tre steder er likevel den tidlige avhengighet av vann som ferdels re og 'spiskammer'; havet i Bugøynes, hav og elv i Neiden, elv og dens sjøer i Pasvik. Men bare neidenfolket hadde eiendomsrett til sin ene. Pasvikfolket har ikke en gang 'eid' sin halvpart

¹⁷ I forbindelse med en spørreundersøkelse i år 2000 og som Helselaget gjennomførte blant folk over 60 år, var ett av spørsmålene om betydningen av å se havet når man bodde på gamle hjem. Svarene viste at så var viktig for de fleste. Dette var ett av flere sosiale argument for å få et avlastningshjem for gamle og syke i bygda. Syv år senere 'flyttet' de første inn, mens flere måtte vente på tur. Fra fellesstuen ser de ut på havna, bygdas gamle nerve og hjerte.

av elva på samme måte da den har vært en interstatlig grensesone. Dog ble den frem til 2. verdenskrig opplevd som i felleseie med befolkningen på motsatt side, om ikke akkurat i tråd med myndighetenes oppfatning. Man delte et stykke natur og en ressurs med et annet land og dets folk, flere av dem slektninger og ikke minst finlendere. Kontakten med Finland og finskspråklige var av stabil karakter og ikke så gjennomreisende og besøkende som i Neiden. Både i Neiden og i Bugøynes begynte noen finske innvandrere straks med lokal handelsvirksomhet, i Neiden også med overnattingstilbud. Tilsvarende næringsvirksomhet fant ikke sted i Pasvik, noe som kan skyldes forhold som geografisk beliggenhet, uveisomhet frem til mellomkrigsårene, myndighetenes tilstrebelser av kontroll over finsktalende og senere handel på finsk side.

Bebyggelsen langs Pasvikelva kunne naturlig nok bare følge den ene siden noe som muligens forsterket tendensen til å samle gårder i såkalte grender mellom heller ubebodde strekninger. Dette er i dag tydeligst langs veien fra Skogfoss til Vaggetem. De mer ubebodde strekk blir imidlertid plantet med hytter. Den langstrakte bosettingen og lenge vanskelig fremkommelighet i dalen kan ha gjort folk sosialt avhengig av sine nærmeste naboer i sterkere grad enn i Neiden¹⁸. Så også når naboen snakket et annet språk. For mangt et finsktalende hushold var nærmeste nabo på russisk/finsk side. De gamle eiendommene lå gjerne ved elva og med husets langside vendt mot samme¹⁹. Etter bygging av veier samt bureisingsprosjektets utmålinger finner man boliger på begge sider av veien og mangt et uten utsyn til elva. Det er da heller ikke så lett gjennom skog, svært mye av den barnålsskog som ser lik ut sommer som vinter. Skogen endrer seg ikke med årstidene på samme tydelige vis som i Neiden der løvtrærne dominerer. Kontrasten til Bugøynes er størst. Da en informant derfra besøkte Pasvik, utbrøt hun: *Hær e jo kjæmpetrær!* Reaksjonen har sitt motsvar i pasvikdødens karakteristikk av Bugøynes som en *Kardemommeby*. Der fyller bebyggelsen ens førsteinstrykk. Men pasvikskogen gir unektelig en opplevelse av stabilitet. Det gjenspeiles i et rolig klima tross sterk svingning på opptil 80° Celsius mellom sommer og vinter. På Bugøynes derimot blåser det året rundt og noe så forskrekkelig til tider, *men husan hold* forsikrer folk. Og stiger gradestokken til +10°, *ja da e det sommer*. Neiden ligger bokstavelig talt mellom de to ytterpunkt i kommunen dog med et innlandsklima.

Naturlige forhold på de tre steder ga også grunnlag for hvordan gitte kulturtrekk kunne opprettholdes. Her tjener den finske tradisjon med *kaffeost* til et lite eksempel. Informanter i

¹⁸ De første bosettinger i Øvre Pasvik var ulovlige, og myndighetene prøvde lenge å holde folk borte fra den delen. Da presset økte, søkte man å få "gode nordmenn dit" for å forhindre utlendingers bruk av området. Under bureiseingen skulle hele dalen befolkes, og folk kunne slå seg ned mer fritt.

¹⁹ Ifølge historiker Svein H. Sørensen (*p.k.*) var der liten forskjell i byggeskikk blant finske og norske oppsittere. Den kom helst til uttrykk i byggets proporsjoner og med raftet lenger ut på finske hus.

Bugøynes var vel kjent med den men kunne ikke huske når den sist ble laget i bygda. I Neiden og særlig Pasvik kunne flere erindre at *ho mor pleide å lage den*²⁰. En ung, finskættet pasvikdøl fortalte endog at moren nå stekte den i stekovn med grill. Den karrige natur i fiskeværet innbød ikke til synderlig kuhold, og melken trengtes først og fremst til barna, senere til salg. Her var ikke noe overskuddslager av melk som i Neiden og Pasvik. Med dagens ene melkeprodusent i Neiden er det straks vanskeligere å få nok upasteurisert melk til en leiv *kaffeost*, mens det er enklere i Pasvik. Dette kulturelle emblem forutsatte med andre ord gitte naturbetingelser for å kunne opprettholdes som en finsk tradisjon. I dag gjøres det ved å kjøpe osten i Finland, og det er og blir folk med finsk(ættet) bakgrunn som sverger til den, spesielt pensjonister, ifølge betjeningen på *finskebutikken*. Et tilliggende eksempel er *badelime (vasta)* som vanligvis lages av bjørkegrener²¹. I Bugøynes var det ikke uvanlig å bruke rogn bla fordi bjørketrærne på fjellet var lite å skryte av med sine korte grener og små blad, rogn var mykere og holdt bedre på bladene, forklarte en informant. Tidligere nevnte fellesbadstu i fiskeværet er nok et eksempel på økologisk tilpasning. Slik kan vi også se reinhold. Flere innvandrere til Bugøynes skal ha hatt reinmerke ifølge informanter, og rein kunne brukes som trekkdyr lokalt. En informant fortalte om en norsk formor gift med en norsk handelsmann at hun brukte rein for vannhenting. Men omgivelsene innbød ikke til stort mer og slett ikke den gårdsreindrift som kunne opprettholdes og videreutvikles i Neiden og særlig Pasvik. Her har vi eksempler på hvordan kulturelle handlinger kan endres eller 'dø ut når de omplasseres til annet naturgrunnlag og økologiske forhold.

Innlandsfiske kan sees som en finsk tradisjon. Nå er isfiske en populær vintersysse i kommunen generelt, men i Pasvik bor fremdeles folk som setter garn under isen. Informanter fortalte at *det va typisk finsk å fiske i Pasvikelva*. Fisken inngikk som en viktig del av naturalhusholdet, og man kunne lage spesialiteter som *rødsik* og de mer vanlige gjeddekaker. Ifølge flere finskættede spiste ikke nordmenn gjedde fordi den var rovfisk, og sik var mange uvant med. Dette ble fortalt å være hovedgrunnen til at norske hushold unnlot å høste av denne elva og dens sjøer og bare av vann og elver på fjellet. Imidlertid stemmer ikke utsagnet helt med

²⁰ Fremdeles hender at man i Pasvik serverer *kaffeost (juustoleipä)* ved større anledninger. I Nord-Finland kalles den *lapinjuusto* (lapplandsost) eller *kainuunjuusto* (kajanaost) (Beddari 2005:98). Enkelte informanter i Neiden mente flere laget den utover 1960-70-tallet. En erindret at faren hadde laget en spesiell metallform til osten for å passe i *svartovnen*. Forøvrig kunne kaffeost også lages av saue- eller reinmelk (Wikan 2002:149-49).

²¹ På Pasviks store julemesse i 2005 deltok bla en kar fra Neiden med 50 badelimer. De ble straks utsolgt. Å lage god lime er en kunst. Skal de holde bladene til gjentatt bruk, må løvgrener skjæres iløpet av 2-3 uker i juni. Eldre folk tar turer i skogen for å sjekke når bjørkeløvet er akkurat riktig utviklet. Ifølge Wikan (*p.k.*) kan folk nå putte ferske badelimer i fryseboksen for å ha til julebadet. Også rogn brukes til badelime. Venke Åsheim Olsen (2005:35) skriver at rogn var best siden løvet var tett og dermed "varmere". Rogn ble kjøpt fra Sør-Varangers skogsstrøk eller indre Varanger.

fakta og må helst sees som en finsk selvopfatning²². Laksefiske derimot hørte til i Neiden og Bugøynes. Reindrift har satt sitt språklige preg i Pasvik ved at selv norskenspråklige benevner matretten *lappebiff* med det finske ordet *kärristyss*. Enkelte syr skaller, én fordi hun arvet et lager med huder etter en slektning i Enare. Annet særtrekk ved Pasvik er flere menns trearbeid som utskjæring av rikuler og finsnekring. Forholdet til skogen henger igjen. Felles for alle tre steder er menns dyktighet til å bygge, tidligere også båter til hav- og elvebruk. I Bugøynes er nybygging nå helst i forbindelse med hytta da man ikke har så godt med plass i selve bygda. Især i Neiden og Pasvik står boligen sjelden alene på tomten, kanskje med unntak av regulerte boligfelt. Vedsjå(er) og badstu foruten garasje(r) og stadig oftere et lite veksthus inngår i et slags tun. Kjærlighet til badstu er kan hende den tradisjon som har holdt seg sterkest og påvirket andre grupper mest til etterligning. Og badstua er ikke som andre hus der det nyeste gjerne er det fineste. Det viktigste er en god ovn og riktig lufting, fin bjørkeved, riktig skårne badelimer og nok vaskefat og øser. Og der skal være ryddig, rent og velholdt. Når man fyrer med ved, blir selve passingen av ovnen og fylling av kaldt vann i kar en del av den mentale forberedelse til badingen. Man skal ha god tid til å fyre ordentlig og til å sitte i dampen, lufte seg og dampe igjen. Kan noen finsk tradisjon kalles rituell, må det være *å gå i bad*, ikke minst i *utebadstu*. På julaften fikk tradisjonen navnet *joulusauna (julebad)* og ble etterfulgt av risgrøt med rosiner for anledningen (Beddari 2005:66). Her syntes ikke å være forskjeller blant de finske på de tre steder. Fellestrekk ser en også hva gjelder etterlevninger av et utstrakt naturalhushold. Mange fisker selv det de trenger for et års forbruk, lager fiskemat, salter, røker, tørker eller fryser. Vinterved hugges i egen skog eller utvist ved-/skogsteig og fraktes hjem når det er scooter-føre. På sensommeren går begge kjønn i bærmarka, dog fortrinnsvis velvoksne og eldre folk. Så er det rypejakt, men for elgjakt er det først og fremst mannfolk i Neiden og Pasvik som skal ha seg et vald. *Det e ferien hannes*, forklarte en jegerhustru. Eggsanking derimot er det nærmest slutt på både for måseeegg i Bugøynes og andeegg i Pasvik. Underlig nok har man ikke hatt for vane å plukke sopp, og i dag er russere de ivrigste.

Barths modell

Når Barths fire punkter sammenholdes med den økologiske tilpasning i de tre lokalitetene, savnes to sentrale faktorer, nemlig demografisk fordeling mellom etniske grupper og det nivå

²² Mens nordmenn fra indre strøk i Sør-Norge kunne være vel vant med gjedde, var ikke de fra kysten i Nord-Norge det.

vi kan kalle offentlige myndigheter eller et overherredømme som besitter politisk og militær makt over de angjeldende områder. I Sør-Varanger hadde den politiske og militære makt også full eiendomsrett til landområdet og dets økologiske ressurser. Prinsipielt måtte medlemmer av samtlige etniske grupper, inklusiv den norske som i første omgang representerte myndighetene, forholde seg til det lovverk og de forordninger myndighetene avgjorde på sentralt hold. Den gjensidige økologiske tilpasning eller konkurranse mellom grupper kunne til enhver tid reguleres av sentralmakten. Også demografi og gruppers tallmessige fordeling var et politisk spørsmål der myndighetene først oppfordret til bosetting, dernest søkte å styre den gjennom lovverk, etnisk norske institusjoner og økonomiske virkemidler. Kun én kategori personer med spesialisert økologisk tilpasning, nemlig reindrifts- eller flyttsamer, ble formelt gitt særretter til for dem nødvendige økologiske ressurser. I Sør-Varanger var denne kategorien fleretnisk. Myndighetenes (prinsipielle) allokering av naturlige ressurser på etnisk grunnlag gjennom salg av jord, var ikke et spørsmål om ressursen som sådan, men om språk og etnisk/nasjonal assimilering. Både fordi de tre lokalitene hadde en sterk finsk demografisk overvekt, og fordi de ble ulikt påvirket av sentralmakten, får vi en varierende grad av sammenfall med Barths punkter. Myndighetenes ulike påvirkning var igjen et spørsmål om lokalitetens beliggenhet i forhold til riksgrensen. Og grensens betydning var et spørsmål om politiske forhold i naboland. Dermed får vi her en tredje faktor som Barth ikke nevner, nemlig internasjonal maktbalanse. Både Russland og Finland var en militærmakt som alene eller sammen kunne tenkes å ville annektere området. Det kunne også tenkes at den finske gruppen i (bla) Sør-Varanger i så fall nærer etnisk og nasjonal lojalitet til Finland. Følgelig er det her vanskelig å diskutere økologiske faktorer i utbredelsen av etniske grupper uten også å se dette i lys av en større maktbalanse enn den de etniske grupper kunne utøve seg imellom. For Neiden- og ikke minst Pasvik-siidaen fikk en internasjonal avtale konkretisert ved riksgrensen konsekvenser for tilgang til økologiske ressurser de var istand til å utnytte.

Punktene til Barth bør nesten brukes på den helhetlige situasjonen i Sør-Varanger for å få frem de relative aspekt og relasjoner mellom grupper²³. Da kan en lettere se hvordan punktene evt. sammenfaller med én eller flere grupper. Satt opp mot finsk(ættet) befolkning alene, får vi liten overensstemmelse:

²³ Før de tre nabolands myndigheter maktet å kontrollere trafikk over landegrensene, må Sør-Varanger dessuten sees som å inngå i et større økologisk og etnisk område som strekker seg fra Varanger i vest, Enare (Finland) i sør og til Kolakysten (Russland) i øst først og fremst pga vandringer innen reindrift og beiterereguleringer. Ikke-fastboende grupper med lovlig eller ulovlig, periodevist opphold i Sør-Varanger nyttet kommunens økologiske ressurser i overensstemmelse eller konflikt med beboerne. Reinflokker kunne slippes løs i grenseområder i håp om at de tok seg inn på annet lands beiter. Finlendere, samer og nordmenn kunne også flytte frem og tilbake mellom Norge og Russland/(Finland).

- 1) Den finske gruppen var istand til å utnytte samtlige økologiske nisjer, ikke i kraft av sin spesielle økonomiske og politiske organisasjon men varierte erfaringsbakgrunn, manuelle/tekniske ferdigheter samt adoptering av andre gruppers kunnskap.
- 2) Den inngikk i økonomiske relasjoner med andre men uten at relasjonene var utpreget symbiotiske.
- 3) Den var istand til å utnytte de samme nisjene som andre og fullt ut, men den var overhodet ikke militært mektig og ble heller ikke fratatt plassen av den militært mektigste.
- 4) Angår ikke den finske gruppen.

Konklusjonen blir derfor at Barths prinsipielle synspunkt ikke er velegnet som uttrykk for den historiske situasjonen og utviklingen i Sør-Varanger. Punktene er fortrinnsvis utviklet med erfaring fra klanstyrte, anarkiske samfunn uten en her sammenlignbar politisk organisering på overordnet nivå. I komparativt øyemed har punktene likevel fungert som et nyttig verktøy i klarlegging av de faktorer som har gjort seg gjeldende i Sør-Varanger.

Oppsummering kontekstkapitler

Det som først og fremst preger de finske innvandrere til Sør-Varanger, er konsentrert bosetting i "kolonier" og stor utnytting av naturlandskapet. De beholdt sin finske kulturarv gjennom praktisk kunnskap, språk, slektskap og kontakt med Finland, samtidig som de tilpasset seg omgivelsene og lærte av andre folkegrupper. Storparten kom fra dårlige kår og hadde som mål å stagge sulten og kle kroppen. Mange av deres etterkommere har sagt om egen oppvekst, *vi va fattig, men vi hadde mat og klær*. De var lenge fattige på gods og gull, en skjebne de delte med mange og av alle språkgrupper.

Finlenderne, som samer og nordmenn, må kunne kalles kolonisorer av et nytt stykke norsk land. Både at området var nytt og at det utgjorde en buffer og grense mot en mektig nabo, skulle prege Sør-Varanger på en måte kommunen er alene om i landssammenheng. Videre var her en fjerde folkegruppe, østsamene, som kun hadde 'stammefrender' i Russland (senere også Finland) og ikke andre steder i Norge. For disse kunne det oppleves som landet deres ble invadert av fremmede som tilranet seg deres historiske og hevdvunne rettigheter og dermed raserte deres kultur.

Dette stykke land og tre av dets folk var myndighetene fremmede på flere vis. Kulturelt, språklig og religiøst var menneskene 'unorske', flere var ikke en gang borgere av kongeriket. Ifølge den rådende oppfatning på vitenskapelig og politisk hold sto "de

fremmede" på et lavere utviklingstrinn enn nordmenn. Om nordmenn kjente kyststripen, var innlandet uansett fremmed. Og landskapet i østre del av området var av ukjent art i Norge, klima mer krevende enn man var klar over. Parallelt med at alt dette fremmede skulle innlemmes i "det norske", skulle "det norske" utmeldes av "det svenske", frigjøres fra danske-arven og måtte fornorskes gjennom forherligelse av den sørnorske fjellbondens kultur. Etter 500 år i union med eller vedheng til andre nasjoner, skulle Norge bygges til én nasjon med ett folk, ett språk og én kultur. To skapelsesprosesser sammenfalt i tid. Å omskape det unorske grenselandet i nord var ekstra krevende. Det tok sine drøye 150 år.

Myndighetenes fornorskningsspolitikk fikk ulike nedslag ikke bare i Nord-Norge, ikke bare blant samisk- og finsktalende, men også i herred/kommuner og til sist bygder. Lovers påbud om bruk av norsk språk kunne hardnes eller mildnes når lovens utøver møtte de mennesker loven skulle forandre. Det var lang vei i dobbel forstand fra Storting og regjeringskontor til Bugøyenes, Neiden og Pasvik. Og for en informant var det også i dag lang vei, men nå fra universitet til lokalsamfunn. Forskere, mente vedkommende, trekker generaliserte slutninger fra lovverk og myndighetenes politikk inklusiv frykten for den finske og russiske "fare" til hvordan fornorskningen virket blant folk og mellom etniske grupper,- *døm studere ikke forholdan nedenfra*. Informanten hevdet videre at forskere slik skapte og forstørret etniske konflikter som ikke gjenspeilte den historisk rådende og fredelige sameksistens blant folk med forskjellig tungemål, kultur og næringsvei i kommunen. Informanten trekker her et nødvendig forskningsmessig skille mellom sentrale myndigheters forståelse av den etniske situasjon og den angjeldende befolknings forståelse, mellom sentral intensjon og lokal effekt. Slik mener jeg informanten minner oss på en prinsipiell tankegang om en viss forsiktighet i generaliserte slutninger. Så gjelder også dette arbeidet der jeg søker en overbyggende forståelse av situasjonen i de tre valgte lokaliteter. De forskjellige utslag av fornorskningsspolitikken var også et spørsmål om maktkamp mellom sentrale aktører og instanser om hvilke oppfatninger som skulle gjøres gjeldende. Tilsvarende vil vi på lokalt nivå finne divergerende opplevelser og oppfatninger av den politikk som ble ført. Men nevnte informant reiste videre et annet aktuelt spørsmål, nemlig for hvem var og er det interessant å forstå lokalhistorien utfra etniske skillelinjer? Et aktuelt svar i denne sammenheng er at det var interessant for myndighetene, derfor er det også interessant for min problemstilling.

Kapitlenes innblikk i ulike kontekster viser at de tre lokale historier ikke er enkelt forklarbare med "ethnic boundaries" (jf. Barth 1994). Skillelinjer finner vi; sosiale, moralske og religiøse grenser, klasse- og kulturforskjeller, kjønnets arbeidsliv, interessekonflikter samt to-fire språk og folkegrupper alt innen den enkelte lokalitet. De finske lærte av andre

etniske grupper og av naturforholdene. Av myndighetene lærte de at i Norge skulle man snakke norsk for å 'bli' norsk, nasjonstro og en likeverdig borger. Det gamle politiske målet var at deres identitet som finsk, ble skiftet ut med norsk identitet. En av veiene dit gikk gjennom språk.





METODE I FELTEN

Feltarbeid er "å gå til kilden" for en første fortolkning av sosiale praksiser. Harald Beyer Broch skriver følgende om arbeidets betydning og art:

- 1 Feltarbeid både i egen og fremmed kultur er viktig for etnografisk dokumentasjon og antropologisk teoriutvikling. Alle feltarbeid byr på spesielle utfordringer. Urbant eller ruralt feltarbeid, hjemme eller ute, bør ikke rangeres som mer eller mindre verdifullt eller viktig.
- 2 Antropologiske feltarbeid er mer og mindre vellykkede uavhengig av hvor de utføres.
- 3 Feltarbeidets varighet, design og anvendte metoder påvirker antropologifagets identitet og samfunnsrelevans.
(Broch 2002:197)

Metode, sier Cato Wadel (1991:10), er en av flere "[T]yper "verktøy" som brukes innen all samfunnsforskning for å fremskaffe data:". Ikke bare er det snakk om flere typer mulige metoder men også andre nødvendige verktøy som begreper, teorier og analytiske perspektiv. En observert hendelse eller ytring er i seg selv intet mer enn et potensiale som må begrepsfestes før vi kan snakke om data. "Data er således noe vi *skaper* – datainnsamling er kreative handlinger." (*ibid.*:78). Denne skapelsesprosessen finner sted fortløpende i felten. Samtidig kan en ha observasjoner som en ennå ikke vet om er data. Selv forlot jeg felten med både data og spørsmålsteget i kofferten. Følgelig skal jeg hovedsakelig bruke benevnelsen materialinnsamling fremfor datainnsamling for å skille mellom observasjon og dataproduksjon i felten versus dataproduksjon og analyse etter feltoppholdet.

Fordi data er et produkt av forskerens fortolkning av sosiale fenomen og oftest av observasjoner i gitt tid og rom, kan de ikke etterprøves gjennom gjentakelse eller kopiering. Man kan vurdere om metodevalg har vært relevant med hensyn til problemstilling og sikret mulighet for en viss triangulering av data¹. I triangulering mener jeg det ligger en form for komparasjon ved at man sammenstiller data om et gitt fenomen man søker å forstå. Følgelig betrakter jeg også sammenstilling av de tre stedene som triangulering relatert til fenomenet

¹ Triangulering betyr her en kombinasjon av metoder i studiet av de samme fenomen, jf. triangel, nemlig fra flere vinkler. Norman Denzin (1989:246) skriver at forskjellige typer av triangulering må finne sted i samme studie og presiserer: "The goal of a multiple triangulation is a fully grounded interpretive research approach. Objective reality will never be captured. In-depth understanding, not validity, is sought in interpretive study. Multiple triangulation should never be eclectic.". Multipl triangulering gjelder for data, metoder, teorier og forskere. Det siste er selvsagt umulig i enmannsforetak.

fornorskningsprosesser. Her skal jeg beskrive hvordan problemstilling og arbeidshypotese, teoretisk utgangspunkt, valg av metoder, posisjonering, egne handlinger og uforutsette hendelser kunne påvirke materialtilgang og dataproduksjon.

Problemstilling

En arbeidshypotese var at finsk språk var det avgjørende diakritikum på finsk etnisitet og identitet. Den må nesten kalles årsaksforklarende (kausal) (Hellevik 1997:41). I problemstillingen lå også en hypotese om steds- og kjønnsforskjeller. Denne var generell (nomotetisk) og beskrivende, dog ikke helt med tanke på konteksters betydning. Dette rommet det spørsmål som var grunnlag for problemstillingen, nemlig en teori om gitte sammenhenger. "A specific theory about the constitution of the investigated object does not only shape the method of investigation; it also defines research problems and directs the researcher's observation of specific aspects of the object deemed theoretically significant." (Holy 1984:18). Og videre, "Data are always *data* for some hypothesis or other; if, as the etymology suggests, they are what is given, the observer must have hypotheses to be eligible to receive them." (Holy *op.cit.*²). Om jeg ikke fant den postulerte sammenheng, ville jeg oppdage noe om forholdet mellom bruk av språk, etnisk tilhørighet og identitet. Tilsvarende gjaldt underliggende hypotese(r) om kjønns- og bygdeforskjeller. Problemstillingen ble fastholdt under feltarbeidet. Det begrenset det totale materialtilfanget til tema. Følgelig fungerer en problemstilling som en forhåndsutvelgelse av potensielle observasjoner. Fordelen er at man øker sannsynligheten for å oppnå relevant materiale, ulempen at man risikerer å overse tilsynelatende irrelevante fenomen som kan utdype, forklare og endog motsi de data man sitter med. Valg av metoder i felten bør derfor også skjele til faren for å bli for enøyd fokusert på problemstillingen.

Problemstillingen omfattet tre velkjente begrep, nemlig kultur (her språk), etnisitet og identitet. Samtlige er blitt så allmenne ord at de rommer et bredt meningsinnhold og brukes til tider nærmest synonymt (jf. kap. 2). Av disse voldte etnisitet meg problem. Begrepet var både enkelt, komplekst og komplisert. Å forstå teorier om etnisitet var greit nok men ikke nok til å forstå etnisitet. Jeg fant ikke 'kjernen' i selve fenomenet. Konkret medførte det usikkerhet i felten. Når jeg ikke hadde noen klar teoretisk grunnvoll å stå på og ikke visste hva jeg mente analytisk med etnisitet, hvordan kunne jeg da vite om jeg fant etnisk eller ikke-etnisk

² Sitat fra Kaplan 1964:133.

identitet? Hva folk selv oppfattet som etnisk eller ei, var noe jeg uansett måtte finne ut av gjennom data. Jeg søkte derfor å skille tydelig mellom det meningsinnhold jeg oppfattet i felten og de(t) teoretiske utgangspunkt jeg en dag måtte ha for analyse. Samtidig trengte jeg et analytisk begrep som markerte et motsetningsforhold og tok derfor utgangspunkt i Fredrik Barths berømte etniske grense (Barth 1994). Spørsmålet i felten ble da om, når og hvordan relasjonelle grenser kom til uttrykk. Men derfra var veien lang til å forstå etnisitet som et aspekt ved en relasjon, et aspekt som kunne gjøres gjeldende i relasjonen eller ikke (*ibid.*). Hva lå i aspektet utover et signal om en markering av inn- versus utgruppe som vi finner i utallige sosiale relasjoner uten at de dermed kan kalles etniske? Med andre ord, når var det interessant å bringe inn fenomenet etnisitet, og hva kunne man oppnå med det bortsett fra en ellers generell bevissthet om forskjellighet? På dette punkt bedrev jeg en fortløpende "runddans" mellom teori, metode og data (Wadel 1991). Jeg opplevde ikke bare å gå fra teori via metode til data eller fra metode via data til teori, foruten også å svirre rundt i egne tanker for å forstå fenomenet. Når jeg ikke fikk teori til å forklare empiri måtte empiri vise vei til teori³. Men til hvilke(n)? To forhold gjorde saken vanskeligere. Det ene var bruk av adjektiv som finsk, norsk, skolte-/østsamisk, kvensk og russisk, og som kan fungere som eller viser til etnonym, og/eller konnoterer kultur, og/eller nasjonalitet og/eller statsborgerskap (jf. kap. 2). Det annet forhold gjaldt observasjon av ordløse, relasjonelle handlinger. Når og hvordan kunne de tolkes som å uttrykke etnisitet fremfor kultur eller dårlig naboskap for den saks skyld? Den wadelske runddans er normalt nok i ethvert feltarbeid. Det jeg mente var unormalt, var at forskeren ikke skjønnte hva hun egentlig mente med eget begrep, nemlig etnisitet. Men fordi "[E]t datum er en begrepsfestet observasjon" og som vi ordner i kategorier (Aase 1997:143), måtte jeg ha en boks kalt etnisitet å putte observasjoner i for å kunne ha data som ledet til teori og vice versa. Parallelt fulgte boksen ikke-etnisitet. Så flyttet jeg observasjoner frem og tilbake mellom boksene i håp om å bli klokere. De data og biter av teorier som etter hvert syntes å legge seg til ro i en boks, måtte like fullt betviles frem til den endelige analyse og egen forståelse av etnisitet (jf. kap. 2 og 10).

Mitt tilfelle av uforståenhet tjener som eksempel på hvordan hyppig brukte begrep kan tas for gitt i den forstand at vi ikke betviler at vi forstår dem. Tor Halfdan Aase fremholder nytten av et formalspråk der betydningen av begrepene er klart definert. "Oversettelse til et formelt språk er nødvendig for at en analyse skal kunne sammenlignes med andre analyser

³ Jf. fortolkningspraksisen den hermeneutiske sirkel av hypotese som testes på empiri som reformuleres og skaper en teori.

utført av andre forskere. Uten formaliserte begreper som økonomi, politikk, status, etnisitet, struktur, relasjon og så videre, ville kommunikasjonen mellom forskere bli umulig." (Aase 1997:165-66.). Etnisitet er et formalisert begrep men dermed er ikke sagt at betydningen er klart definert av den enkelte forsker eller at den deles av alle. For meg virket det som at man aksepterte både definisjonsuenighet og -ullenhet for å kunne opprettholde enighet om at etnisitet er et formalisert begrep som derfor trygt kan brukes i analyse, komparasjon av empiri og i kommunikasjon mellom fagfolk. Et tilliggende problem var den teoretiske forståelse eller definisjon versus det man kan møte i felten. Nå kan vi si at teoretisering er modeller vi kan teste mot empiri, men så lenge jeg allerede hadde innbakt etnisitet i problemstilling og hypotese, måtte jeg implisitt ha en slik modell i bakhodet.

En annen sak var at jeg skulle fokusere på medlem av en etnisk gruppe, endog en nasjonal minoritet med etnonymet kvener. Etnonymet hadde lang tradisjon som et utgruppe- og ikke inngruppenavn, følgelig kunne jeg risikere å forske på kvener men blant ikke-kvener. For meg var det et faglig tankekors på grensen til det absurde. I problemstillingen brukte jeg dertil ordet finsk og ikke kvensk om språk og identitet. Med det hadde jeg tatt utgangspunkt i en tidligere erfaring (Storaas 2001) av emisk ordbruk. Det vil si at problemstillingen som sådan gjaldt spørsmålet om 'det finske'. Om dette tilsvarte 'det kvenske' i meningsinnhold, måtte bli besvart gjennom empiri. Selv om jeg tok for gitt at arbeidshypotesen(e) ville bli falsifisert i større og mindre grad, var den uansett et verktøy for å finne hvordan informanters språkpraksiser og selvbetegnelse hang sammen og ble benevnt. Så lenge jeg ville vite om folk identifiserte seg som finske eller noe annet, fant jeg det uriktig å på forhånd omtale dem som kvener og språket for kvensk. Imidlertid var det som tidligere nevnt i strid med annen akademisk og selvsagt etnopolitisk praksis og de offisielle betegnelser. Det reiste et fagetisk, akademisk og etnopolitisk spørsmål,- hvem bestemmer hvilken etnisk gruppe folk tilhører og hva de skal kalle seg? Jeg valgte å fokusere på den analytiske kategorien finskættet. Kategorien var nyttig av to grunner. Finskættet var ikke et etnonym, og kategorien innbefattet dem som var offisielt definert som kvener. For å få kategorien i samsvar med etnonymet, begrenset jeg den til etterkommere av finske/finsktalende som bodde i Norge rundt 1905. Det inkluderte automatisk den nasjonale minoritet og utelukket den ordinære minoritet av finlendere. Kategorien finskættet var et metodisk grep for å bli frigjort den forhåndsbestemte tilskrivelse jeg mente lå i etnonymet kven. Riktignok var kategorien finskættet grunnet i slektskap og dermed biologi, men det åpnet for potensiell prosess i etnisk tilhørighet. Ætteskapet viste til en fortid uten at denne måtte bli avgjørende for nåtid. Kvenbegrepet derimot låste nåtid

fortid. Overfor informanter brukte jeg kategoribenevnelsene finskættede/av finsk bakgrunn osv. og adopterte ellers de emiske begrep.

Metoder

De komparasjoner jeg hadde planlagt, fordret både kvalitativ og kvantitativ metode⁴. På noe vis måtte jeg kunne kvantifisere noe av det fenomen jeg skulle undersøke. Nå kunne ikke det måles direkte men gjennom språkpraksiser hos personer og deres selvbenevnelser. For dette valgte jeg strukturert intervju som nok må sies å være en cocktail av kvantitativ og kvalitativ metode, og der både den forklarende og beskrivende hypotese skulle tilgodeses. Videre ville jeg gjøre tellinger for å kunne lage tabeller over visse demografiske forhold, en rent kvantitativ metode. Tellinger var nødvendig for utvelgelse av intervjupersoner. Dessuten var de viktige i komparasjon av bygdene. De utgjorde også en kontekst som kunne være relevant for å forklare og triangulere funn i intervjuundersøkelsen og fra observasjoner. Ordinært antropologisk feltarbeid av observasjon og deltakelse, nemlig en kvalitativ metode, hadde to hovedfunksjoner; å sikre kontekstmateriale og gi mulighet for triangulering av intervjudata. Underfunksjon var feltarbeiderens mulighet til å bli kjent med folk og sted før intervju fant sted.

En gjennomgang av metoder og metodisk kontekst følger under. Med metodisk kontekst mener jeg de valgte og tilfeldige forhold som direkte og indirekte påvirker materialinnsamling og slik fungerer metodisk og/eller inngår i de teoretisk valgte metoder. Jeg velger å kalle felten og posisjonering for metodisk kontekst og deltakende observasjon, telling og intervju for metoder.

Metodisk kontekst

Selv om ens problemstilling begrenser det geografiske nedslagsfelt for undersøkelsen, kan en ofte velge mellom flere potensielle lokaliteter. Jeg valgte tre bygder innen samme kommune. Begrunnelsen var å kunne ha en felles regional historie og kommunal forvaltning for de tre steder samtidig som de lokale kontekster var forskjellige hva gjaldt etnisk sammensetning, næringsliv og natur. Dermed ville jeg lettere kunne vurdere hvorvidt likheter og ulikheter i språkbruk og identitetsforvaltning var lokalt kontekststøtthengige eller måtte forstås i en større

⁴ Skriftlige kilder brukt for den historiske kontekst inngår i et større metodisk valg for avhandlingen som sådan.

og eventuelt nasjonal sammenheng. Slik mente jeg å kunne oppnå en bedre metodisk kontroll over materialet for de lokale kontekster som skulle sammenstilles.

En etnografisk felt eksisterer ikke i seg selv, den defineres av antropologen, skriver Karen Fog Olwig. "[D]en vil således tage form afhængigt af hvilke tematiske felter antropologen er interessert i at belyse." (Olwig 2002:118). Den geografisk definerede etnografiske felt samsvarer nødvendigvis ikke med en kulturell enhet. Følgelig snakker man heller om "[E]n tematisk definert etnografisk felt, der kan belyse et teoretisk problemfelt inden for antropologien." (*op.cit.*). Dette til påminning om at verken den region eller de bygger jeg oppholdt meg i, kan betraktes som sosiokulturelle enklaver. Her er heller snakk om tilfeldig valgte punkter i et nettverk av nære og vidstrakte relasjoner og forbindelser regionalt, nasjonalt og internasjonalt. Heller ikke min tematisk definerte felt er lukket inne i det valgte geografiske felt. Men når jeg her snakker om felten, mener jeg generelt det geografiske område for feltarbeidet og som var definert av en kommunegrense (og to riksgrenser) og var videre innskrenket til tre navngitte lokalsamfunn⁵. Så lenge jeg oppholdt meg i kommunen, var jeg i felten og på feltarbeid. Den tematiske felt var også gjeldende når jeg møtte finsk-ættede utenfor kommunen eller fra andre steder enn de tre utvalgte lokaliteter. Da var jeg automatisk i rollen som feltarbeider. Så gjaldt også da jeg var tilbake i Tromsø. Den tematiske felt i forbindelse med en avhandling strekker seg fra man begynner å tumle rundt med en problemstilling til arbeidet er ferdigstilt.

Jeg planla 3 måneder i Bugøynes, deretter 4 ½ måned i henholdsvis Pasvik og Neiden, alt i 2004. Slik gikk det ikke. Feltperioden ble både avbrutt og forlenget og strakk seg fra januar 2004 til primo mai 2005, over nærmere 16 mnd. Aktiv tid i Bugøynes ble drøye 4 mnd, i Neiden 6 mnd og i Pasvik 3 ½ mnd. Vansker med å få husvære forårsaket utsatt start på feltarbeid, forlenget tid i Bugøynes og ikke minst Neiden samt forkortet tid i Pasvik. Da jeg langt om lenge fikk et bosted i Pasvik, var det først ledig fra årsskiftet. Følgelig vurderte jeg sterkt å kutte ut lokaliteten av tidshensyn. Imidlertid mente jeg en tredelt komparasjon var faglig mer interessant enn en todelt, og det ble avgjørende. Selv om alt hadde gått etter planen, kan man diskutere om det var forsvarlig eller klokt å planlegge tre lokaliteter på et år. Å lære informantenes kulturelle koder, er vanskelig. "Det krever et våkent blikk og evne til å høre hva informanten har å si. *Det krever også tid. Derfor er det viktig å være lenge i feltet, viktig å ha god tid til intervjuer, gjerne også ha flere intervjuer med samme informant.*"

⁵ Som tidligere nevnt er Pasvik(-dalen) et langstrakt område med flere grender og et noe større senter. Å kalle Pasvik en bygd slik jeg gjør, er direkte misvisende.

(Fuglestad og Mørkeseth 1997:183. Min utheving.). Jeg hadde snaut med tid. Mitt eneste forsvar for tre lokaliteter er at jeg hadde forhåndskunnskap om Bugøyenes og noe erfaring fra kommunen. Ettersom bygdene delte regional kontekst og hadde en felles innvandringshistorie, mente jeg tre steder burde være mulig å gjennomføre. Og er man først igang, vil man gjerne løpe frem til mål om det så blir noe haltende. Imidlertid tilhører jeg dem Broch omtaler slik: "Rikelig tid i felten passer for antropologer som ikke presser informanter til å snakke om forhold de selv ikke ønsker." (Broch 2002:201). Han vektlegger nettopp hvordan tid i felten får metodologiske konsekvenser, hva jeg kommer tilbake til under metoder.

Årstider og klima kan også ha en metodisk effekt. For en komparasjon burde jeg ha vært på de forskjellige steder på samme årstid. Mange sosiale aktiviteter er sesongbaserte. For eksempel har jeg erfart noe om hva folk i Pasvik driver med om vinteren men ikke sommeren og nesten omvendt i Neiden. Dermed blir en del kontekstmateriale basert på deltakelse og observasjon usammenlignbar for de tre stedene. Heller ikke på dette punkt kan materialinnsamlingen sies å være metodisk stringent. Feltarbeid i den svarteste og kaldeste perioden er en større utfordring enn i den lyse og varmere. Videre er det vanskeligere der bebyggelsen er spredt enn hvor den er samlet. Tiden i Pasvik begynte med at jeg kjørte forbi mangt et hus og innkjørsel uten å oppdage dem innemellom furuer og snefonner under en beksvart himmel. I Bugøyenes kan man glo ut eget vindu, se andre hus og folk passere mellom dem. I Neiden kan man gjerne se andre hus før løvet springer ut på trærne og stenger utsikten, men sjelden at noen spaserer forbi så sant man ikke bor langs en vei hvor folk spaserer (og ikke kjører). Også slike forhold innvirket på effektiviteten eller mangel på sådan i materialinnsamlingen.

Det var naturlig å informere befolkningen om meg og mitt arbeid ved ankomst ikke bare av ren høflighet men også nødvendighet. Jo raskere folk visste hvem den fremmede var og hvorfor hun var der, jo lettere ble det når jeg hilste på dem eller troppet opp i en sosial sammenheng. Videre burde de vite hvor jeg bodde, for hvor lenge og på hvilket telefonnummer jeg kunne nås. Den første informasjon både introduserte og forberedte feltoppholdet. Om eller hvordan man presenterer seg og hvilken informasjon man gir, mener jeg må bli et spørsmål om hensiktsmessighet utfra sted, de mennesker man skal forholde seg til, problemstilling, tid man skal være der og lignende. Man må nesten bruke skjønn eller vett og forstand for å si det mer folkelig. Denne min holdning til skjønnsvurdering er ikke helt i tråd med de pålegg man kan få Norges Statistiske Datasentral (NSD) som skal sørge for at forskeren respekterer informanters rett til personvern. Etter at jeg var ankommet annen bygd, mottok jeg melding fra NSD om bla den informasjon jeg skulle gi befolkningen ved ankomst. Punktene

var av slik art at jeg ved å følge dem, hadde skremt vettet av folk og behørlig stengt alle dører til sosial kontakt. Reglene syntes å skulle omfatte all forskningsaktivitet og var dårlig tilpasset antropologisk feltarbeid som i stor grad må baseres på sosialt skjønn, tillit og gjensidighet. Når så er sagt, fastholder jeg nødvendigheten av både personvern og sterk etisk bevissthet samt ansvarsfølelse hos forskeren. I samtlige bygder valgte jeg oppslag på butikkene ved ankomst, i Bugøyenes og Neiden også ved avreise. Da jeg forlot Pasvik og med det Sør-Varanger, satte jeg en annonse i lokalavisen der jeg takket folket på de tre steder.

Feltarbeideren må bruke seg selv som et verktøy. Det har gitte egenskaper og gis forskjellige funksjoner eller roller. Foruten å være bevisst egne kulturelle kategorier, må forskeren være klar over eget og informanters rollerepertoar og kunne bruke seg selv som informant. Wadel (1991) kaller det å være sosiolog på seg selv. Refleksjon rundt egenskaper og forutsetninger man møter informanter med, hvor og hvordan man plasserer seg sosialt, er nødvendig for å se hvilke posisjoner man inntar i felten og hvordan de kan påvirke materialtilgang og dataproduksjon. Det sies at antropologer mer og mindre ubevisst velger forsknings-tema av personlige grunner, noe man er opptatt av i eget liv. For egen del oppleves tema å være heller kontrært enn samsvarende med personlige interesser med unntak av språk som for såvidt var utgangspunkt for problemstillingen. Min norske etnisitet og identitet har jeg betraktet som en livets tilfeldighet og likegyldig som annet enn en nasjonalstatlig tilhørighet. Men slik innstilling holder bare i enerom. I sosiale møter kan en konfronteres med både andres og egen tilhørighet samt kultur (forstått som "patterns *for* behaviour" (Wadel 1991:17)). Man kan provosere og bli provosert bla når sosiale, nasjonale og etniske kategorier eller stereotyper gjøres gjeldende i relasjonen. Partene representerer ikke bare seg selv men også en gruppe og dennes historie. I Sør-Varanger ville jeg representere den etniske gruppe som både finskættede/kvener, samer og skolter/østsamer hadde historisk grunn til å kalle overmakt og undertrykker. Bevissthet om den kategori man selv tilhører i et (historisk) hierarki av sosiale og/eller etniske statuser, vekker fort ubehag når motparten har annen status. Man kan rydde sitt bo for å møte andre som mennesker fremfor kategorier men kan vanskeligere kontrollere motpartens eventuelle behov for å gi kategorier forrang. Som forsker må en både være oppmerksom på egen og andres trang til dikotomisering av kategorier og nødvendighet av egen avholdenhet. Ettersom etnisitet var et sentralt element i problemstillingen, måtte jeg fokusere på og være lydhør for eventuelle etniske grenser enten jeg ville eller ei personlig sett. Stundom må en også provosere frem en reaksjon for å få tak i hva folk mener. I felten var jeg konfrontert med for meg tre uerfarte tilhørigheter. Den ene var å 'inngå' i en

nasjonal minoritet eller et urfolk (østsamer, samer) den annen 'å være fra' et sted og den tredje å være finnmarking eller i det minste nording. Nå hadde jeg bodd en del år nordpå og nok til at jeg ikke var en helt uforstående søring. Men hva innebar det å ha status som etnisk minoritet? Og ikke minst, hvilken identitet lå i den stedlige tilhørighet? Hvordan ville jeg kunne føle verdien i og opplevelsen av å være født og oppvokst på ett sted, av kanskje å ha bodd der hele livet? Hvordan ville jeg videre kunne skille denne tilhørigheten fra den finske kulturarv og erfaringen som en etnisk minoritet? Jeg kunne ikke frembringe egne livserfaringer på dette felt som tilsvarte mine informantere. Det er vanskelig å forstå følelser man selv ikke har følt. Videre var slektskap et sentralt aspekt av folks stedlige tilhørighet og sosiale liv. Man hadde slektinger rundt seg i bygda og i kommunen. Også på det punkt var jeg uten synderlige referanser til eget liv. Behovet for erfaringsreferanser er ett av flere eksempler på hvordan forskeren bruker seg selv som metode (Wadel *ibid.*). Min etniske referanseramme var snever tross internasjonale erfaringer. Denne metodiske svakhet kunne påvirke både observasjonsevne og datatilfang i den forstand at jeg ikke oppdaget uttrykk for etnisitet. På den annen side risikerte jeg heller ikke å se etniske spøkelser på høylys dag. Uansett medvirket det til stendig tvil rundt egne data hva gjaldt etnisk tilhørighet og identitet. På sett og vis må antropologen gjøre som skuespilleren. Når man mangler den konkrete erfaring av et fenomen, må en hente frem en tilliggende eller endog motsatt opplevelse og se hvilke følelser og tanker den rommer. Disse kan en bruke som finverktøy for å lete seg frem til innsikt. Etnisk identitet kan selvsagt handle om et rent rasjonelt valg, men ofte vil følelser være eller bli involvert. Motsatt kan ordløse eller uønskede følelser presenteres som en rasjonell tanke. Et begrep har ikke nødvendigvis bare et forståelig meningsinnhold men også et følelsesinnhold som kan forklare meningen eller stå i motstrid til det. For eksempel kan man 'være' det ene og 'føle' seg det annet. Med andre ord mente jeg det var nødvendig å kunne 'føle' hva folk uttrykte, for å kunne forstå og senere forklare det. Lettere sagt enn gjort.

Jeg verken snakker eller forstår finsk. Å kunne det hadde vært en fordel sosialt om ikke nødvendigvis språklig⁶. Ingen av de finskættede informantene var finsk enspråklig, noen foretrakk likevel finsk i det daglige og hadde det som sitt hovedspråk. For øvrig var norsk hovedspråket. Lokalt kunne norsk og finsk være sidestilt i gitte relasjoner⁷. En metodisk svakhet er at min enspråklighet påvirket språkvalg til norsk blant aktivt tospråklige som uten

⁶ Det er en tradisjon innen antropologi å beherske informanters språk. En sosiolingvistisk undersøkelse ville kreve det.

⁷ Behandles i kap. 7 og 8.

min tilstedeværelse kunne ha samtalt på finsk⁸. At slik begrensende effekt også gjaldt norsk-språklige finskættede, er en annen sak. Uansett er det et relevant metodisk spørsmål om det var faglig forsvarlig å ikke beherske begge språk, enn mer når jeg ønsket å se på bruk av finsk. Svaret på det spørsmålet vil avhenge av hvorvidt de metoder jeg har brukt, er holdbare for mitt formål med arbeidet. Her må også tas i betraktning hvilke(t) språk tospråklige foretrakk for hvilke(t) tema. Det kunne jeg ikke kontrollere ved selvhørrel for finsk og måtte stole på hva tospråklige fortalte meg. Hva gjelder mitt standardintervju uttrykte enkelte at det hadde blitt for vanskelig på finsk. De fleste tospråklige bruker sin lokalfinsk og er mer og mindre oppdatert i standardfinsk. Et eksempel er hvordan jeg avsluttet intervju med et "Takk for intervjuet". Ganske snart begynte jeg å spørre tospråklige intervjupersoner hva det var på finsk. Ingen kunne gi svar før en fant frem en norsk-finsk ordbok til hjelp. Deretter takket jeg på finsk. Med få unntak forsto ingen hva jeg sa. Folk var ukjente med det finske ordet for intervju. Skulle jeg ha snakket finsk, burde det helst ha foregått på lokalfinsk. Men også da ville jeg ha støtt på enkelte språkvansker. Flere informanter fortalte at de bruker finsk om *dagligdagse ting*, mens eksempelvis tema som politikk diskuteres på norsk. En annen sak er at jeg valgte intervjupersoner etter slektskap, kjønn og alder. Især yngre finskættede kan være helt eller så å si norsk enspråklig. Skulle jeg ha snakket finsk i en intervjusituasjon, måtte det ha blitt med dem som hadde foretrukket det, eller ha vekslet mellom finsk og norsk *alt etter som*. For mitt formål var derfor norsk det nødvendige eller enkleste språk for intervjupersoner generelt å samtale på. Likevel hadde det vært fordelaktig å kunne delta i samtaler på finsk med dem som gjerne snakker språket. I de situasjoner hvor samtlige informanter var tospråklige, kunne de trygt ha snakket finsk med meg til stede. Som det var, tok de hensyn til min enspråklighet. I Bugøynes og Neiden ble noen tospråklige så vant til meg at de snakket finsk før de husket at jeg ikke forsto hva de sa. Så opplevde jeg ikke i Pasvik, noe som kan skyldes kort tid der. Generelt og relatert til observasjon var min norsk enspråklighet ingen metodisk ulempe hva finsk enspråklighet hadde vært.

Spørsmålet om man studerer egen eller andres kultur, kommer innenfra gruppen man forsker på eller utenfra, er såkalt "native" eller "non-native" antropolog er ikke like enkelt å svare ja eller nei på. Hva menes med "kultur" i det enkelte tilfelle? Hva eller hvem er "egen gruppe"? Hvor store skal forskjellene mellom "egen" og "andres" være, og hvilke forskjeller skal være avgjørende? Dikotomien "native" versus "non-native" har historiske røtter til den hvite mann fra Vesten og selv "non-native" som studerte den ikke-hvite "native" manns

⁸ Diskuteres mer i kap. 8.

kultur. Antropologer forsket på og i annen kultur enn egen og implisitt blant folk av annen rase. Derfra kunne veien bli kort til at "'Culture' has become a common euphemism for 'race'." (Kuper 2003:389). Det er også en av grunnene til at begrepsparet "native/non-native" er direkte problematisk for forskere med flerkulturell bakgrunn eller *blanda blod*. Fagtermene "studying up" og "studying down" har noe av samme historiske og implisitte statusforskjell som "native/non-native", men rangordenen er mer direkte uttalt og konnoterer klasse- og maktposisjoner i delkulturer i egen kultur (Nader 1972, Le Wita 1994). Her plasserer antropologen seg og sine informanter på ulike trinn i den sosiale rangstige. Forskjeller i status og makt innad i, mellom og på tvers av kulturer vil neppe forsvinne, men hvilke forskjeller skal gjøres gjeldende i hvilke sammenhenger, endres over tid. Så også behovet for å skape kulturelle, sosioøkonomiske og politiske dikotomier. Spørsmålet her er "[W]hether the notion of "radical Otherness" is worth retaining methodologically as well as theoretically." (Fagerlid 2005:153). Selv vil jeg legge til "sociopolitically" og da med referanse til hvordan fagterminologi og tankesett adopteres av allmennheten, især via media og internett og ved økende utdanningsnivå globalt sett. En viktigere sak er at verken egen eller andres kultur er et statisk fenomen, like lite som antropologens liv er det. "Cultural identities come from somewhere, have histories. But like everything which is historical, they [identities] undergo constant transformation." (Narayan 1993:676⁹).

Factors such as education, gender, sexual orientation, class, race, or sheer duration of contacts may at different times outweigh the cultural identity we associate with insider or outsider status. Instead, what we must focus our attention on is the quality of relations with the people we seek to represent in our texts:
(Narayan 1993:671-672)

Mitt feltarbeid har vært i eget land og blant folk med hvem jeg deler en viss nasjonalstatlig historie og kultur inklusiv et språk. Samtidig har jeg møtt en ikke-norsk kulturbakgrunn, et annet språk og en politisk minoritetshistorie. Jeg har forsket blant mennesker som er kategorisert som en minoritet, mens jeg er like kategorisert som en majoritet. Minoriteten er videre benevnt som etnisk finsk/kvensk, mens jeg må benevnes som etnisk norsk. Med andre ord har jeg arbeidet blant nordmenn som ikke er norske selv om de er norske og betrakter seg å tilhøre i Norge som jeg. Min posisjon er derfor både innen- og utenfra. Gry Paulgaard sier tilsvarende etter feltarbeid på eget oppvekssted: "Feltarbeid i egen kulturkrets – ikke innenfra eller utenfra, men begge deler." (Paulgaard 1997:89). Fra en etnopolitisk synsvinkel kan jeg sies å ha en utenfraposisjon i og med jeg ikke kan frembringe et slektskap eller kulturbakgrunn kalt

⁹ Sitat fra Stuart Hall 1989:70.

kvensk. Enkelte røster hevder da også at jeg ikke kan forske "riktig" på kvener når jeg selv ikke er kven, og at mitt arbeid derfor er likegyldig. Slike holdninger uttrykker en etnopolitisk forventning om at forskning skal tjene en minoritetspolitisk sak (jf. Hoëm 1999). Nå har vi nok eksempler på at forskere og deres arbeid kan understøtte minoritets- og etnopolitikk uten at forskeren tilhører 'rette' gruppe. Det interessante er likevel hvorvidt en fødselsattest må bli avgjørende for et forskningsresultat, noe jeg mener er irrelevant. Min kulturelle bakgrunn eller mangel på sådan er derimot relevant. Den utenfraposisjon jeg har opplevd, er fortrinnsvis knyttet til hva jeg vil kalle klassekultur. Jeg har vokst opp og mer og mindre bodd i byer og uten tilknytning til primær- eller sekundærnæringer. Følgelig har jeg visse sosiokulturelle verdier hvorav noen kan anses som bymanerer eller snobberi. Mine interessefelt er delvis knyttet til samme. Slike verdier kaller jeg ytre da de ikke angår det viktigste, nemlig grunnleggende moralske holdninger til andre mennesker. Så er det på et mer ytre plan jeg har opplevd å være i annen kultur enn egen, og hvor både informanter og jeg har vært bevisst min annerledeshet. På dette området har begge parter måttet gå bakenfor eventuelle stereotyper for å utveksle sosial aksept. Fordi verken ens informanter eller en selv kan endre sin bakgrunn på et blunk når det måtte passe, vil kun de med samme bakgrunn være kulturelt innenfor gruppen. I dette tilfellet består gruppen(e) i stor grad av mennesker som er født og oppvokst på det aktuelle sted, har slektskapsrelasjoner på kryss og tvers og har hatt meget av sin yrkesaktivitet der. Den sosiale forståelse av normen for likhet og ulikhet vil heller være lokalt/regionalt betinget. For de fleste feltarbeidere blir spørsmålet hvorvidt informantene åpner opp for hans/hennes annerledeshet. Forskjellighet blir ikke et sosialt problem før noen 'tjener' på å gjøre den relevant som en sosial grense. Dikotomisering har et formål, en intensjon om adskillelse og ofte nok hierarkisering. Dersom den kulturelle ulikhet aksepteres som et faktum fremfor å avvises som faretruende eller mindreverdige, mener jeg det spiller mindre rolle hvilken sosiokulturell gruppe forskeren måtte tilhøre. Uten sosial aksept kommer man uansett ikke 'innenfor'. Aksepten er ikke nødvendigvis gitt en gang for alle, den må vedlikeholdes av begge parter. Innen-/utenfra posisjon er relativ. Det kan være snakk om grader av og situasjonell innen-/utenforhet. Det avgjørende må være om forskeren evner å observere og gis muligheter til det av befolkningen. I noen miljø eller sammenhenger kan det være enklere å komme utenfra med sin annerledeshet enn om man er innenfra. Det faktum at man ikke tilhører gruppen som et 'ekte' medlem, frigjør en fra en del sosiale forventninger som gjelder gruppedlemskapet og interne sosiale og familiære allianser. Forskerposisjonen forutsetter også en viss utenfraholdning og sosial nøytralitet for å sikre representativitet når

materialet skal omfatte en gruppe og ikke enkeltperson. Videre er det da lettere for gruppen å akseptere at en feltarbeider sosialiserer med alle; det er forskerens jobb. Uansett er man avhengig av gruppens anerkjennelse, man må 'få lov' til å forske. Diskusjonen rundt innen-/utenforposisjon mener jeg må ses relatert til problemstilling og hvordan denne eventuelt forutsetter en gitt posisjonering. Kjønn, alder, fysikk, interesser og gitte ferdigheter kan være mer avgjørende faktorer enn etnisk og kulturell tilhørighet. Det er også et spørsmål om metode(r) for materialinnsamling. Forskerens sosiale posisjonering får liten betydning dersom innsamlingen foregår gjennom ut- og tilbakesendte spørreskjema sammenlignet med deltakelse i konkrete og sosiale handlinger. Dersom forskerens arbeid skal vurderes utfra en dikotomisering av egen versus andres kultur eller etnisitet, underkjennes også betydningen av metodisk, teoretisk og analytisk triangulering som ligger til grunn for resultatet. Posisjonering er en av flere potensielle svake eller sterke sider ved arbeidets metoder.

Kjønn er muligens den faktor som mest effektivt kan åpne eller stenge for forskerens deltakelse i allehånde sosiale aktiviteter. Det var for eksempel utelukket at jeg skulle gå i badstu eller dra på hyttetur med en gjeng mannfolk. En mannlig forsker derimot ville kunne dra nytte av slik deltakelse både for kontaktskaping og informasjonsflyt. Badstua synes å være en viktig sosial arena, og den delte jeg med kvinner. I det lokale foreningsliv derimot ville den mannlige forsker få visse problemer jeg ikke hadde, ettersom kun kvinner møtte opp på møtene til enkelte foreninger som forøvrig hadde medlem av begge kjønn. Noen handlinger regnes også som mannfolk- versus kvinnfolkarbeid, noe som kunne være tydelig ved dugnad. Som feltarbeider blir det naturlig å delta i de aktiviteter der en forventes å kunne bidra effektivt. Jevnt over kan en si at feltarbeiderens muligheter for deltakelse begrenses av de rådende kjønnsrollemønstre. Følgelig hadde jeg stort sett mer kontakt med kvinner enn menn. Slik begrensning opplevde jeg ikke hva gjaldt intervju eller tilfeldige møter.

Min alder på nærmere 60 år medførte relativt liten sosial omgang med unge folk. Nå var den demografiske fordeling i bygdene heller topptung, så slik sett var det en fordel at jeg ikke var i 20-årene. Muligens hadde den optimale alder vært rundt de 40. For tilfeldige samtaler eller kontakt under intervju opplevde jeg ikke egen alder som noen hindring.

Kjennskap til de tre valgte lokaliteter varierte fra helt ukjent i Pasvik til noe kjent i Neiden og godt sådant i Bugøynes hvor folk også hadde erfaringen *ho har forska på oss før*. Fordelen med å være kjent kan oppveies av ulempen hvis man ikke passer på. En kan ta ting for gitt, ikke oppdage endringer siden sist man var der, og glemme at man har en annen problemstilling enn forrige gang. Jeg måtte være mer bevisst oppmerksom i Bugøynes da jeg

kunne overse forskerrollen til fordel for den sosiale. Samtidig fikk jeg kunnskap underveis som var til nytte i påfølgende lokalitet. Sosiale nettverk (Boissevain 1974) er informasjons- og kontaktkanaler. Så snart man kjenner noen motparten også kjenner, oppstår en form for samhørighet og man har noe(n) å snakke om. Man plasserer og blir plassert sosialt. Dette var særlig nyttig i Pasvik fordi jeg da hadde oversikt over folk og slektsnavn i Neiden og Bugøynes.

I flere henseender er det en fordel å kunne bo hos en familie og inngå i den. Familien blir inngangsport til informasjon og kunnskap man ellers ikke får så lett. Husvære må også sees relatert til problemstillingen. Er det metodisk formålstjenlig å inngå i en husholdning? En annen sak er hvorvidt det er praktisk eller sosialt mulig. I samfunn der det er blitt vanlig at husholdet består av kjernefamilien, nære slektninger eller en enslig, og der husholdet klarer seg økonomisk, møter en heller ikke behov for å leie ut et rom. Så var det heller ingen informanter som seriøst foreslo at jeg kunne inngå i et hushold. Ved å ha eget husvære levde jeg som andre på stedet. For meg var det uansett utelukket å skulle leie rom hos noen. Kanskje jeg er lite tilpasningsdyktig i så måte. Både tidligere og nå mente jeg at eget husvære var en bedre sikring mot å inngå i den sosiale status en gitt familie måtte ha. Dessuten ville jeg at folk skulle føle seg fri til å besøke meg. Dessuten ville jeg stå fritt til å arbeide med mitt når som helst på døgnet og å kunne gå ut og inn uten å forstyrre andre. Derimot var det ønskelig å bo sentralt i bygda. I Bugøynes leide jeg leilighet i en tomannsbolig, i Neiden et gammelt hus på et gårdstun. Vertskapet for begge var meget omtensomme og snille mennesker, og vi hadde mer og mindre daglig kontakt. Neiden-huset hadde stått ubrukt i 10 år, så da jeg begynte å fyre i ovnen, viste det seg at jeg gledet flere enn meg selv. Folk kommenterte at det var så koselig å se røyk fra pipa igjen. I Pasvik bodde jeg i grenda Skogfoss i en vertikaldelt bolig eid av kraftselskapet. Her hadde jeg ingen familie som vertskap, og det føltes ensomt. Kombinasjonen av nærhet og avstand, lokal tilknytning og egen inngangsdør i Bugøynes og Neiden fant jeg ypperlig både som forsker og privatperson.

Telling

Fredrik Barth sa en gang at når du kommer til felten og ikke aner hvor du skal begynne, så tell. Tell alt som telles kan. Det rådet fulgte jeg også denne gang. Så ble det også en vits i Bugøynes, *Nu e ho hær og ska tælle oss igjen!* Jeg begynte oppholdet i hver bygd med å registrere bebodde hus og hvem som hørte til der. Ved hjelp av 2-4 informanter laget jeg en oversikt over hushold, alder, ekteskapelig status, hvor folk kom fra hvis ikke lokalfødt og

foreldres navn. Når grunnlisten var klar, ga jeg den dagens dato. Uansett om folk døde, flyttet inn eller ut og lignende, endret jeg ikke listen fortløpende. Dette fordi jeg laget flere lister og tabeller på basis av grunnlisten. I komparativ øyemed ville jeg uansett ikke kunne ha samme tellingsdato for de tre lokaliteter. Arbeidet var tidkrevende og et pirk. Men det var et godt hjelpemiddel for å lære folks navn, hvem de var i nær slekt med, hvor de bodde. Når jeg så møtte en person for første gang, hadde jeg allerede litt bakgrunnsinformasjon å knytte ansiktet til. Med slik oversikt hadde jeg også et nødvendig utgangspunkt for utvelgelse til intervju fordi jeg fikk med flere generasjoner i samme familie og var nærmest garantert at der fremkom et finsk etternavn så sant slekten var finskættet, i alle fall i Neiden og Bugøynes. I Pasvik måtte jeg dobbelsjekke innfødte med norsk navn ettersom endring fra finsk til norsk etternavn hadde forekommet i noen finske slekter. Tellingene inngår også i triangulering av materialet. Kjønn- og aldersfordeling, antall lokalfødte versus innflyttede, ekteskapeleg status, hvor innflyttede kom fra osv. kan understøtte, utdype eller motsi hva man ellers finner. Også i sammenstilling av bygdene mener jeg tellingene er nødvendig informasjon om den lokale kontekst. Tall kan være en god konkretisering av gitte realiteter. Om tallstørrelser er små, kan de likevel fortelle noe om relative forhold, hva igjen er av betydning i analyse av materialet. I små befolkninger må feltarbeideren telle selv. Offentlige instanser har ikke lov til å gi slik informasjon av personvern hensyn. Offentlige tall er heller ikke til å stole på i flere sammenhenger og offentlige registre har ikke nødvendigvis tatt med det samme som er av interesse for forskeren. Uansett viser tallene kun hvordan situasjonen er på det gitte tidspunkt for telling. Både Neiden og Bugøynes er geografisk begrenset og oppfattes av folk selv som en enhet. De som bor innenfor grensen, *bor i bygda*. Min telling fulgte samme grense. I Pasvik måtte jeg skape en kunstig grense, og denne sammenfalt ikke med stedsnavn eller noen geografisk angivelse, bare tilnærmet nåværende skolekrets kalt Skogfoss. Skogfoss skolekrets grenser til Pasvik skolekrets. De respektive skoler har sete på Skogfoss og Svanvik. Til sammen dekker kretsene området Pasvikdalen. Fordi jeg selv bodde på Skogfoss, 1/3 -dels vei sørover fra Svanvik, valgte jeg denne strekningen og til sørligste bebyggelse i dalen inklusiv sideveier for telling. Jeg har med det kreert en 'bygd' som ikke eksisterer qua bygdeenhet. Betegnelsen Øvre-Pasvik kunne ikke benyttes for mitt formål da det brukes lokalt om bebyggelsen rundt Vaggetem i sør. Nedre-Pasvik betegner strekningen fra Svanvik og nordover. Når jeg spurte folk hva de kalte strekningen mellom Øvre- og Nedre-Pasvik, hadde de ingen navn å by på. I realiteten dekker min telling øvre og mellomste del av dalen, og jeg kaller strekningen søndre Pasvik. Rent tallmessig var jeg heldig med det geografiske utvalg da det

viste seg å ha tilsvarende befolkningsgrunnlag som i Bugøynes og Neiden. Forøvrig fant jeg det uheldig og noe håpløst i mang en sammenheng og fortrinnsvis hva gjaldt deltakende observasjon..

Deltakende observasjon

Den kvalitative metode som kjennetegner sosialantropologi, nemlig deltakende observasjon, kan være en stor utfordring for feltarbeideren fysisk, psykisk og sosialt. Relatert til hva en forsker kan utsettes for, har mitt feltarbeid vært svært enkelt og fredelig. Imidlertid er der ingen nødvendig sammenheng mellom et personlig lett og faglig godt feltarbeid. Metodiske utfordringer er uansett uunngåelige. Broch skriver at å stille spørsmål ved antropologens rutiner og liv i felten, er tabubelagt. Det tilhører antropologens privatsfære. Følgelig vet man lite om hvordan andre går frem under feltarbeidet. "Det skyldes at antropologisk metode i stor grad tilpasses hver enkelt antropolog, hennes eller hans forskningsinteresser og personlige interaksjonsmønstre." (Broch 2002:200). Sant nok, mange veier fører til Rom, og man kan heller ikke etterligne andres væremåte. En mer åpen diskusjon kan likevel være lærerik. En annen sak er at ved å blottlegge sine rutiner og interaksjonsmønstre, legger man hodet på blokken og står lagelig til for kritikkens hugg. Slik sett er et feltarbeid ikke bare et spørsmål om tillit mellom forsker og informanter, men også forskere imellom.

Feltarbeid innebærer at man bor blant og søker å leve som de mennesker en vil lære å kjenne. Man tar en posisjon som signaliserer intensjon om å kunne delta i den sosiale sammenheng, ikke bare stikke innom som det passer. "Det får metodiske konsekvenser når feltarbeiderne ikke tilbringer døgnets 24 timer i felten." (Broch *ibid.*:199¹⁰). Man må også være der døgnlig for å kunne observere hva som pleier å foregå, er en fast begivenhet eller et unntak. Observasjon og deltakelse forutsetter god tid i felten fordi observasjoner må repeteres og deltakelse ofte læres (*ibid.*). Deltakelse er å få være med andre i hva de gjør, å kunne gjøre som andre, ha det samme dagligliv og å kunne diskutere og samtale om dagliglivets aktiviteter som kjennere. Det siste var for meg umulig. Så mange aktiviteter var knyttet til bolig, husinnredning, eiendom, hytte, båt, fiske-, jakt- og friluftsutstyr samt ulike tekniske hjelpemidler. Her var ikke bare å tilegne seg ferdigheter, men å ha rede penger til å skaffe seg allverdens man brukte ferdigheter på og med. Det ideelle feltarbeid bygger på helt andre materielle og økonomiske forutsetninger enn dem man kan møte i mangt et feltarbeid. Jeg hørte om, så, opplevde eller spiste resultatet av mang en aktivitet langt mer enn jeg deltok eller imiterte. Og

¹⁰ Referanse til Howell 2001:22.

mang en gang måtte jeg velge mellom aktiviteter som foregikk til samme tid, eller mellom deltakelse/observasjon og dagens skrivearbeid.

Mitt metodiske interaksjonsmønster var direkte i den forstand at jeg hadde få skrupler med å innlede en samtale. Denne var ofte sosialt rettet fremfor temamessig faglig og der jeg søkte å følge motpartens interesser og putte inn mine der anledningen bød seg. Selv om jeg alltid hadde problemstillingens spørsmål i bakhodet, håpet jeg svar skulle gi seg selv. Hva folk ønsket å snakke om, hvordan og når ga uansett kunnskap jeg kunne bruke. Barth sa en gang at stiller du spørsmål, får du det svar du vil ha, men det er ikke nødvendigvis det svaret du trenger¹¹. Vi assosierer fort begrepet observasjon til øyet og kan glemme betydningen av å lytte om så til tausheten. Svaret vi trenger, kan like gjerne ligge i det som ikke sies og gjøres, som i det vi hører og ser. Denne tidkrevende, metodiske fremgangsmåten hadde sin motsats i intervju der jeg ville ha rede svar på spørsmål. Sistnevnte metode er bedre tilpasset et kort feltopphold men var ikke god nok alene for min problemstilling.

Sosiale aktiviteter kan grovt deles inn private og organisasjonsmessige. De private foregår innen familie og slekt og med venner. Foreninger kan være begrenset til bygda eller inngå i regionale og nasjonale organisasjoner. Muligheter til å få innpass i de forskjellige aktiviteter for å kunne observere og/eller delta, var ulike. Private aktiviteter kan omfatte alt fra hyttetur og badstukveld til barnedåp og søndagsmiddag. Deltakelse i slike er delvis knyttet til feltarbeiderens posisjonering som alder, kjønn, fritidsinteresser og praktiske ferdigheter. Min deltakelse i den private sfære varierte mellom bygdene. Den var størst i Bugøyenes, minst i Pasvik. Jo mer du synes å inngå eller 'høre til' i bygda, jo mer naturlig er det for folk å inkludere deg. Der er en glidende overgang fra å være en fremmed til mer og mindre en venn, fra en faglig til en personlig relasjon. I den personlige relasjon ligger også 'tilhørighet' som i seg selv ikke er vennskap, men aksept av fellesskap i bygda. Om du inngår i fellesskapet, har du likevel ikke noen automatisk posisjon i den enkeltes familiære liv og sosiale omgang.

Svært mange sosiale aktiviteter blant lokalfødte og inngiftede involverer familie og slekt. Aktivitetene anses som uformelle i den forstand at en invitasjon til eksempelvis en sammenkomst forstås mer som opplysning om tid og sted enn ren innbydelse. *Kommer dokker i kveld? Vi ska fyre bad.*, eller, *Vi drar på hytta og ska grille og kose oss. Stikk nu innom.* Underforstått har man gjort dette sammen før og vil fortsette i fremtiden. Man befester en eksisterende relasjon. Når relasjonen til en feltarbeider verken er etablert gjennom familie/slekt eller over tid, vil han/hun ikke bli opplyst om aktuelle aktiviteter. Dette grunner ikke i en

¹¹ Foredrag i Vitenskapsakademiet i Oslo ultimo 1990.

ønsket eksklusjon av feltarbeideren, det uttrykker heller en sosial habitus. Fremfor å bli informert, ble jeg, vel å merke med klare unntak, enten tydelig innbudt, fikk en åpen invitasjon som *Du må bare stikke innom*, eller en halvåpen som *Æ ska invitere dæ til bad en dag*. Den åpne invitasjonen avhang av mitt videre initiativ til kontakt, den halvåpne av motpartens. Kommer ikke fjellet til Mohammed, må Mohammed gå til fjellet, sies det. Så gjelder i høyeste grad for antropologisk feltarbeid. Man må gå dit folk er. Og er de hjemme, må man gå hjem til dem. Å måtte besøke folk man aldri har sett før eller ikke har noen personlig relasjon til, kan oppleves tøft og ubehagelig av flere grunner, blant annet fordi man risikerer å sette informanten i forlegenhet eller bli mer og mindre avvist. Selv måtte jeg trene meg opp for å klare dette som var meg uvant. Forskningsmessig var jeg nødt. Jeg innså også at når jeg fokuserte på arbeidet og ikke meg selv som en person andre måtte like eller mislike der jeg sto på dørstokken, gikk det lettere. Den berømmelige nordnorske åpenhet og gjestfrihet innebærer ikke at hvem som helst kan trø over dørterskelen til hvem som helst når som helst (jf. Storaas 2001). Nå kan feltarbeiderens oppfatning av 'den åpne dørs politikk' avhenge av sted, tidsperiode og egen og informantens alder og kjønn (jf. F. Eidheim 1993). Men å tro at folk, bare fordi de bor nordpå, ikke setter sosiale grenser eller har noe bedre å gjøre enn å servere kaffe til en feltarbeider, er insensitivt og naivt. Det er heller ikke selvsagt at en feltarbeider nordpå går til dekket bord hva gjelder informasjonstilgang og sosial kontakt. Folk i nord kan ha et svært direkte språk og ditto væremåte, men også det motsatte. Her er mye undertekst. Språklig kan underteksten skjules i både humor og bannskap (jf. Lien 2001, Storaas *ibid.*). Væremåten kan være unnvikende og utforskende. Sosial kommunikasjon foregår på flere plan og kan uttrykke både nærhet og avstand, relasjonell åpenhet og grense. Den nordnorske åpenhet og gjestfrihet er etos, til tider en eksotifisering både nordinger og søringer finner formålstjenlig ikke minst som en nord-sør, sentrum-periferi dikotomi. Det råder stor hjelpsomhet blant folk. Og den kan oppfattes som nettopp åpenhet og gjestfrihet da den ikke skiller mellom fremmed- og kjentfolk i avgrensede situasjoner. Hvordan man blir mottatt i det enkelte tilfelle når man banker på, avhenger av et sett varierte og varierende faktorer. Å be om å få et intervju er også noe annet enn å ville være sosialt deltakende. Det første er å ligne med en dørselger. Dersom en vil bygge opp et tillitsforhold i bygda og ikke bare til enkeltpersoner, må en se de enkelte husbesøk i sammenheng. For hvordan man oppfører seg og hva man sier ett sted, spres ofte til neste før man er kommet dit. Forrige sted kan også brukes som referanse. Hva jeg uhøytidelig kaller *slarva*, kan ha stor betydning for hvordan man mottas av og hos den enkelte. Man må gi

folk tid til å utveksle informasjon om feltarbeideren. Når jeg presenterte meg, kunne folk svare *Åja, det e du som forske*, og kanskje legge til *æ hørte du hadde vært hos [den og hin]?...* Eksempel: Jeg banket på og gikk inn hos en eldre kvinne. Hun møtte meg i entréen og sperret bistert for min videre inntreden. *Ka du vil?* Jeg presenterte meg og forskningsarbeidet og forklarte hvorfor jeg ønsket et intervju med henne. Nei hun skulle ikke intervjues! Så kom det, *Kæm e du?* Jeg svarte at hun kunne jo spørre [NN]. *Har du vært dær?* Jada. *Så... Ka du ska spørre om i det dær intervjuet?* Jeg forklarte det og spurte når det passet at jeg kom. *Ja...æ ska nu til lægen på onsdagen og vet ikke ka det blir til etter det...* Jeg foreslo dagen før. Avtale ble inngått. Da jeg kom igjen, møtte hun meg med *Æ va slæm mot dæ forrig gang. Det sa ongan òg.* Foruten å ha kontaktet [NN], hadde hun fortalt barna om denne forskeren som ville ha intervju. De var selv høyt utdannet og mente moren måtte hjelpe til i forskningsarbeidet. Så nå var informanten lutter velvilje og hadde satt klar kake og kaffe på termos til etter intervjuet. Da jeg skulle gå, ga hun en klem. *Ja nu har æ gjort godt igjen for at æ va så slæm!* Å banke på en dør uten å ha et ærend, fant jeg vanskelig selv når jeg hadde hilst på vedkommende tidligere i annen sammenheng. Jeg måtte ha et påskudd som begrunnet hvorfor jeg kom, og som tillot motparten å svare uten å måtte be meg sitte ned for kaffe. I tillegg til at det lettet egen samvittighet for å belemre andre med mitt arbeid, mente jeg det ivaretok det etiske prinsipp om informanters frivillighet. Når man banker, er også av betydning. Man bør unngå både middags- og påfølgende hviletid som er tidligere hos pensjonister enn yrkesaktive, leggetid for småbarn, tvsport-tid for mange mannfolk, fjøstid for bønder og helst Dagsrevy-tid for samtlige. Helgene er fritid for de fleste, så da bør besøket være rent sosialt og ikke oppfattes som forskningsrelatert, nemlig arbeid. Dette ble tydelig da jeg gjorde intervjuavtaler. Først trenger man tid i felten for å lære om husholds 'besøksestid', dernest et lengre feltopphold for å kunne besøke alle ettersom det er så få man kan ta per dag/uke/måned. Man var uansett ikke garantert at folk var hjemme når man kom. Jeg har da heller ikke vært i samtlige hjem, tot. 319 hushold. Hvilke jeg var i, var til dels styrt av tilfeldigheter. Å se hvordan folk bodde, tjente som bakgrunnsstoff i mitt tilfelle. Å være hos dem, ga videre informasjon om slektskap, eventuelt hobbyer og særinteresser, matvaner, smak i innredning og lignende. Folk er ofte sosialt trygge i eget hjem, men hvor lett samtalen flyter, avhenger av tema og følelsen av velbefinnende i hverandres selskap. For meg var det ofte en balansegang mellom å være sosial og gå inn på deres interessefelt versus å være faglig og styre samtalen mot mitt. Det er ikke lett å være gjest og bestemme hva folk skal snakke om eller at de skal slå av tv. Hjemmebesøk var derfor i seg selv ingen garanti for at jeg fikk informasjon jeg

kunne knytte direkte opp mot problemstillingen. En annen sak er at det styrker den sosiale kontakt med folk noe som igjen får betydning for informasjon generelt. Å *trø på døran* var her en metode for å kunne observere og delta. Den var heller vanskelig å gjennomføre bla praktisk og tidsmessig. I seg selv sikret den ikke de store mengder data både fordi jeg ikke hadde tid nok i felten, og fordi jeg lot folk styre samtalen. Derimot styrket den min sosiale rolle som igjen åpnet for potensiell deltakelse og observasjon. Dette er et godt eksempel hvordan forhold i felten som klima, bebyggelse, husholdsstruktur, sosiokulturelle koder ol. legger premiss for hvilke metoder er formålstjenlige for å oppnå hva, samt for hvordan metode og tid henger sammen. Tid blir metode. Videre mener jeg det viser at i felten er det ikke bare snakk om den enkelte antropologs personlige interaksjonsmønster (jf. Broch over), men også at nye mønstre må læres av metodisk nødvendighet. Begrepet *trø på døran* viser til en sosial praksis, og den følger en kodeks som igjen uttrykker nærhet og avstand i sosiale relasjoner (Storaas *ibid.*). Den kodeksen måtte jeg tidvis bryte eller overse når jeg gikk *på døran*. Så fremfor at jeg deltok helt i den lokale praksis, brukte jeg dens etos som metode, som igjen krevde endring av et personlig interaksjonsmønster.

Lag og foreninger er en fin inngangsport for å møte folk. Fra tidligere feltarbeid i Bugøynes var jeg bortskjemt med at jeg kunne gå på alle møter og vite meg velkommen uten å være medlem. Så da jeg i Neiden så oppslag om et foreningsmøte, tok jeg som sedvanlig med en gevinst og penger og gikk. Idet jeg trådte inn i møterommet og ble møtt av avvisende blick, slo det meg at jeg ikke hadde spurt på forhånd om det var greit. Så jeg beklaget dette for forsamlingen, fikk lederens velsignelse og kunne legge gevinsten på bordet. Med den fikk jeg markert at jeg visste hvordan ting foregikk. Da var jeg akseptert. Deretter tok jeg kontakt med leder første gang en organisasjon hadde møte. Både i Neiden og Pasvik kunne jeg oppleve at leder spurte medlemmene om de ga sin tilslutning til min tilstedeværelse. Heldigvis slapp jeg å måtte forlate lokalet i unåde. Møtene ble en informasjonskilde til sosiale relasjoner, lokale aktiviteter, kjønnsroller og litt tospråklighet. Til dels ga de også en mulighet til å gjøre nytte for meg utover å gi en gevinst og kjøpe lodd for å vinne egen eller andres gevinst. Det beste var å kunne delta i dugnadsarbeid. Arbeidsinnsats er en god måte å 'arbeide seg inn' i et lokalsamfunn på, man bidrar til dets opprettholdelse og nyskaping. Forøvrig en metode som gjerne benyttes av innflyttere som ønsker å etablere en tilhørighet til et sted (Krogsmyr 2000). I Neiden ble jeg med i det lokale koret Fossekallen som også hadde deltakere fra Bugøyfjord og Kirkenes med omegn. Koret har alltid hatt finske som norske sanger på repertoaret, og storparten av medlemmene var finskættet og tospråklig, et par var

finlendere. Årsmøter, som foregår om våren, fikk jeg med på samtlige steder om ikke i alle foreninger. Norsk-finsk forening i Sør-Varanger hadde 25 års jubileum i 2004, noe som ble markert med en helgetur til Saariselkä i Finland. Medlem fra hele østre Finnmark deltok, og vi var drøye 40 bare fra Sør-Varanger. Både Bugøynes og Neiden har sin årlige fiskefestival (jf. kap. 4) hvor en også møter utflyttede og slektninger fra nærområdet. Kastenotfisket i Neiden-elva over 20 sommerdøgn var et ypperlig utgangspunkt for å møte folk og få et innblikk i fiskets kulturelle og sosiale betydning. Konkurranser som Pasvik Trail og Pasvik Thrialthon finner sted i Pasvik og sistnevnte arrangeres av de to lokale idrettslag. Isfiskekonkurranse arrangeres av Pasvik Jeger- og Fiskerlag til glede for store og små fiskere. *Skikarusellen* med skiløyper og samlingssted med utebål ble drevet av Skogfoss idrettslag. I tillegg til faste arrangement kunne der være enkeltstående begivenheter som bla åpning av Folkesti i Neiden. En gjeng damer fulgte stien på sin ukentlige trimtur, og da var jeg med når jeg kunne. Jeg gikk til gudstjeneste, begravelse, vielse, konfirmasjon og påfølgende kirkekaffe. De få vielser jeg overvar, fant sted i Neiden, eneste konfirmasjon i Bugøynes, vanlig gudstjeneste og begravelse i samtlige bygder. Også dette medførte sosial kontakt og innblikk i lokale forhold. Heldigvis syntes tilstedeværelsen i alle sammenhenger å bli oppfattet som tegn på en slags bygdetilhørighet og ikke utilbørlig kikkermentalitet. Til sist deltok jeg på seminar innen kommunen, arrangert av Fiskefestivalen i Bugøynes, Barentssekretariatet i Kirkenes og Svanvik Folkehøgskole i Pasvik. Tema var henholdsvis fiskeri, historie og kultur relatert til Russland, regional historie i tidsspennet 1826-1905. Deltakelse i foreningslivet var heller passiv i den forstand at jeg ikke utøvde mange handlinger utover å medbringe gevinster og en kake av og til, servere, rydde og vaske, delta i innsamlingsaksjoner og lignende. Intet av dette var synderlig mannlig aktivitet. Forøvrig prøvde jeg å være tilstede på det meste av ulike møter. Det var vanskelig i Pasvik. I Neiden og Bugøynes henger man opp en lapp på lokalbutikkene for å annonsere medlemsmøter og fellesaktiviteter. Videre var jeg såpass kjent at folk kunne minne meg på aktiviteten. I Pasvik ble få aktiviteter annonsert og slett ikke medlems- og styremøter i diverse foreninger og lag. De som skulle komme, visste om tid og sted enten av erfaring eller fordi de hadde fått telefonisk beskjed. Og selv om jeg tidlig ba enkeltpersoner om å informere meg, glemte de det ganske enkelt fordi de ikke var vant til at jeg skulle være tilstede. Så her gikk for mye meg hus forbi. Deltakende observasjon var uansett vanskeligere i Pasvik. Med få unntak dekket lag og foreninger hele Pasvikdalen, og i de fleste sammenhenger kunne folk fra hele dalen delta. Uansett hvor jeg var, risikerte jeg å

møte mange fra nordre del av dalen og som da ikke sto på min befolkningsliste. Metoden var derfor mindre egnet her, eller retttere mer tidkrevende.

Standardintervju

Det finnes ingen god allmennregel for hvordan man planlegger et forskningsintervju, heller ingen felles prosedyre for intervjuforskning (Kvale 2001, Lantz 1993), dog råd og advarsler (Briggs 1986, Fog 2001, Jacobsen 1993, Kvale 2001, Lantz 1993). En av de vanligste feil er at datainnsamlingen begynner for tidlig og før "[D]et är helt klart hur syfte, frågeställningar, teoretiska utgångspunkter och metod hänger ihop." (Lantz *ibid.*:37). Metodevalg må bla være basert på kunnskap om emne for intervjuet og hvilke konsekvenser ulike metoder vil ha for prosjektet som helhet (Kvale *ibid.*). En ting var å vite hva en ville oppnå, en annen å oppnå det, dvs sikre validitet (Hellevik 1995, Lantz *ibid.*). På den ene side trengte jeg et spørreskjema med et begrenset antall variabler. Dette skulle vise både hyppighet og grad av språkbruk som skulle kunne kvantifiseres. Videre måtte variablene i skjema utdypes med utfyllende spørsmål slik at de kunne både forstås og forklares i analysen. På den annen side trengtes den semistrukturerte samtale for å oppnå et ukjent sett variasjoner.

Den lokale befolkningsoversikt ble inndelt i syv aldersgrupper. Første var 18-30 år. Deretter fem 10-årsgrupper til den syvende som var 80 år og eldre. Myndighetsalder markerte voksen. Ved å utvide yngste gruppe med to år nedover kunne jeg inkludere eventuell hjemmeboende ungdom. Deretter trakk jeg ut lokalt finskattede definert som å ha en (to) slektslinje(r) til innvandret finlender som bosatte seg i bygda. De i Neiden som også var av skolte-/øst-samisk ætt og klart identifiserte seg som skolt/østsame, holdt jeg utenfor. Valget ble tatt under tvil og utfra flere hensyn. Det reduserte antallet potensielle intervjupersoner i bygda. Etter å ha trukket fra 'lite egnede' personer, som syke og foreløpig annetstedsboende, begynte en ny utvelgelse. Jeg ville ha to intervjupersoner i hver alders- og kjønnsgruppe, dvs totalt 28 per bygd. De skulle ikke stå i søsken- eller foreldre/barn eller ekteskapelig forhold til hverandre. Dette for ikke å risikere at intervjugruppen besto av nære familiemedlem som ga ganske like svar. Videre måtte det være bredde av hushold og slekter for å få mest mulig ulikhet i svarene. Slike hensyn kunne til sist begrense potensielle intervjupersoner ned til null i en alders- og kjønnsgruppe, noe som ble tydeligst for Neiden. Når jeg så hadde et potensielt utvalg, kunne jeg stå igjen med én eller ingen intervjukandidat i enkelte alders-/kjønnsgrupper og med opptil mange i andre. For de såkalt store grupper valgte jeg videre utfra foreldres samlede etniske bakgrunn, gift/samboende versus enslig, gift med en finlender versus norskættet versus

samiskættet versus finskættet. Hvis jeg i tillegg kunne velge mellom en kandidat hvis språk-bakgrunn og endonymbruk jeg kjente fra før, og en jeg ikke visste stort om, valgte jeg vanlig-vis sistnevnte. Til sist var jeg rede til å spørre om intervju. Da risikerte jeg å få nei til svar, at avtalen ble først glemt så avlyst av kandidaten, at vedkommende måtte på sykehus eller reiste på ferie o.l. som forhindret gjennomføring. Hvis personen var eneste kandidat i sin kategori, sto jeg igjen med ingen. Var han/hun den ene av to, hadde jeg i alle fall én representant hvis jeg ikke var uheldig. Hvert tilfelle der jeg ikke fikk intervju med den påtenkte person, med-førte endringer i hele listen over de resterende å spørre.

Intervju ble avtalt på forhånd. For det første ville jeg at intervjupersonen skulle ha mulighet til å tenke over avtalen og eventuelt avlyse den hvis han/hun ble ubekvem ved tanken eller hadde følt seg presset til å si ja. For det annet fordi jeg ville sikre at vi kunne snakke uforstyrret. Når jeg ba om intervju, fortalte jeg vanligvis at jeg var tilknyttet Universi-tetet i Tromsø, hvor jeg bodde i bygda, at jeg intervjuet finskættede, hva jeg skulle spørre om, hva jeg skulle bruke det til, hvor lang tid det tok. Forhåndsinformasjonen varierte alt etter hvordan motparten kjente til meg, og de spørsmål han/hun stilte. Når vedkommende sam-tykket, ba jeg ham/henne foreslå dag, tid og sted. Var der eksempelvis småbarn i huset, ba jeg intervjupersonen komme til meg. Trengte vedkommende transport, kunne jeg hente og bringe. Å sikre uforstyrrethet ble viktig etter noen tidlige erfaringer. Den ene gjaldt lydopptak og betydningen av å kunne høre alt ved gjennomlytting. Den annen hvordan en tredjeperson kunne påvirke intervjupersonen og gjøre meg uoppmerksom på tema. Eksempel: Intervju-avtalen var med mannen i huset. Da jeg ankom, så jeg at hustruen var hjemme. Følgelig foreslo jeg at han og jeg holdt oss på kjøkkenet. Men konen satte seg ned mellom oss. Jeg turde ikke jage henne bort, sa bare at hun måtte være stille. Det var hun da også. Ikke et ord kom fra hennes munn. Isteden 'snakket' hun med øyen-, ansikts-, hånd- og kroppsbevegelser, bifallte, utfyllte og korrigerter mannens utsagn fortløpende. Etter en stund turde ikke mannen å svare før han hadde 'konferert' med fru. Også jeg ble opptatt av hennes geberder. På forhånd sa jeg at intervju tok i gjennomsnitt halvannen time, så folk måtte sette av to. Fant det sted hos meg, sørget jeg for at vi begynte med det samme. Først fortalte jeg mer utfyllende om forskningsoppgaven, når den var beregnet ferdig, at den ville bli offentliggjort og bli gitt det lokale bibliotek. Jeg vektla anonymisering av personer og ga eksempler på hvordan den kunne bli overholdt. Videre at de kunne avbryte intervjuet dersom de fant spørsmål ubehagelige. Hvis de etterpå ikke ville at jeg skulle bruke materialet, fikk de beholde lyddisken. Til sist at vi skulle avslutte med å undertegne hvert vårt eksemplar av en avtale og hvorfor den var

viktig. Etter intervjuet ba jeg dem lese avtalen før de undertegnet så sant jeg fikk bruke materialet. Intervjupersonen fikk et eksemplar samt visittkort slik at han/hun kunne kontakte meg senere om nødvendig eller ønskelig. Samtlige intervjupersoner undertegnet, ingen uttrykte at intervjuet hadde vært *nokka farlig*, snarere tvert om. Noen syntes det hadde vært *så koselig*, flere takket fordi samtalen hadde gjort dem bevisst enkelte ting. To ga indirekte uttrykk for at det ikke hadde vært så spennende. Begge var 'skolerte' i tema. To andre ga følelsen av at de ikke tok intervjuet helt seriøst og var mer opptatt av andre ting enn hva jeg spurte om. Etter intervju spurte jeg vanligvis om de ville ha kaffe. Dermed sto de fritt til å gå eller bli. De fleste og begge kjønn ble sittende en kortere eller lengre stund. Da var samtalen informantstyrt og gikk oftest om helt andre ting. Hos intervjupersonen hadde jeg ikke samme kontroll over tidsbruk og fokus på tema. Det kunne komme folk på døren, telefonen ringte, barn ropte, hunden måtte ut og inn, ektefellen kom tidlig hjem og så videre. Noen hadde dekket til pent kaffe- og kakebord slik at vi begynte med hygge. Hvis informanten i tillegg hadde meget å fortelle under intervjuet, kunne det ta opptil fire timer før jeg gikk derfra. Det føltes uheldig, sannsynligvis også for den annen part. Med enspråklig norsktalende, som oftest var unge i tillegg, gikk svarene radig unna, og mange oppfølgingsspørsmål var hensiktsløse. Fortrinnsvis fordi jeg begynte med intervju først en tid ut i feltoppholdet, kunne det bli hektisk da jeg satte igang. Jeg kunne ha fire intervju samme dag, ofte nok tre, to var mer behagelig. Andre dager hadde jeg ingen og sjeldent noen i helger og folks ferier. Å bli intervjuet ble oppfattet som en 'jobb'. Den enkeltes begrunnelse for å si seg villig til intervju, kunne nok variere fra nysgjerrighet til hjelpsomhet, men velvilligheten var imponerende stor. Det ble alltid latter og litt fleip under intervjuet. Folk har en vidunderlig sans både for ironi og selvironi, for ikke å snakke om et herlig språk og overraskende uttrykksmåter. Når jeg kunne merke en lettere anspenning før vi begynte samtalen, virket det som den forsvant fort. Selv syntes jeg det var spennende og givende til tross for at jeg ble møkk lei eget spørreskjema.

Det var et prinsipp å lytte gjennom intervjuopptaket så snart jeg kunne. Jeg måtte lære av feil som intervjuer og få repetert informasjonen. Det var nyttig. Ettersom poenget med intervjuene var innholdet, ikke intervjupersonen eller språket og uttrykksmåten, mente jeg det unødvendig å skrive ned alt ord for ord. Utskrivingen var derfor ingen ren transkripsjon av hele intervjuet. Jeg hoppet elegant over utsagn som var private og alltid om andre personer, eller irrelevante på andre måter, hoppet over gjentakelser og ufullstendige setninger som ble meningsløse. Andre ganger kunne jeg skrive utførlig det som ble sagt fordi tema var sentralt for problemstillingen. Noe informasjon kunne samles i stikkord. Den viktigste teksten å

transkribere var fra siste del av intervjuet. Jeg vurderte innholdet i forhold til problemstilling og gjorde en seleksjon for senere analyse og før analyse av materialet kunne finne sted. Når jeg siterte, prøvde jeg å skrive slik folk snakket.

Spørreskjema og samtale

Jeg skal her ta for meg punktene i intervjuoppsettet og redegjøre for intensjon og erfaring med spørsmålene. Under intervjuet hadde jeg skjema foran meg, krysset av og noterte. For den som kunne lese opp-ned, kom ikke neste spørsmål som en overraskelse.

Navn	
f.-navn	
Bor med: Navn og fra bygd	

Dette punktet var for internt bruk. I notatene på pc ble det skilt fra resten og lagret i eget dokument. Navnet fikk intervjuets kodennummer. Spørsmålene var også en dobbelsjekk av forhåndsopplysninger om personen. Punktet ble gjennomført før lydopptak. Ifall opptak ble hørt av andre enn meg, skulle ikke intervjupersonen straks bli identifisert. Disketten fikk kodebokstav og -tall og dato (se under).

Bygd	A	B	C	Dato:			
Kode				Sted:			
Kjønn	Mann	Kvinne					
Alder	18-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-

Bygdas navn ble erstattet av en bokstav, kodennummer anga rekkefølgen av intervju i angjeldende bygd. Sted for intervju var enten hos intervjuperson eller intervjuer. Kjønn og aldersgruppe ble markert.

Yrke(r)	(svar)
----------------	--------

Spørsmålet ble tatt med for å ha en 'oppvarmer'. Alle kan si noe om hva de har drevet med i livet. Det var nyttig på flere vis, som referansepunkt senere i samtalen og ikke minst som kontekstmateriale. Ved gjennomlytting skrev jeg ned svaret i den åpne rubrikken.

Foreldre							
Hvilke språk snakker/t	Norsk	Lokal-finsk	Samisk	Finlands-finsk	Annet	Mest	Minst
Mor							
Far							
Mellom seg							
Mor i arbeid							
Far i arbeid							
(utfyllende svar)							

Jeg ønsket å kunne se hvilken sammenheng der måtte være mellom foreldres språkkunnskaper og intervjupersonens språkoppvekst. Likeledes ville jeg vite hvilke arbeidsoppgaver foreldre utførte. Dermed fikk jeg også informasjon om næringsliv og kjønnsroller i arbeid. Her fortalte intervjupersonen ofte hvor mors og fars slekt kom fra, og jeg kunne spørre om deres lese- og skrivferdigheter på finsk. Jeg skilte mellom lokalfinsk og standardfinsk. Var mor eller far kommet fra Finland, markerte jeg finlandsfinsk. Dette ble problematisk da jeg intervjuet i Pasvik. Inngiftede finlendere fra Petsamo (jf. kap. 3 og 4) snakket mer og mindre samme finsk som på norsk side. Likevel krysset jeg av for standardfinsk for å kunne markere gifte over riksgrensen. Mors språk i arbeid var heller ikke enkelt å svare på når hun drev gårdsbruk, mens far jobbet andre steder. Da kunne jeg spørre hvilket språk hun brukte til kua for slik å få en antydning om hvilket som falt henne mest naturlig. I enkelte tilfeller svarte intervjupersonen at han/hun ikke var helt sikker. Det kunne også bli vanskelig dersom den

biologiske foreldre døde tidlig og man var vokst opp med en steforeldre som hadde annen språkpraksis. Da lot jeg den sosiologiske foreldre gjelde. Kategoriene "Mest" og "Minst" er selvsagt diffuse men var tenkt som en indikator fremfor ubestridelig fakta.

Oppvekst							
Hvilke språk til deg fra	Norsk	Lokal-finsk	Samisk	Finlands-finsk	Annet	Mest	Minst
Mor							
Far							
E. søsken							
Y.søsken							
Mors mor							
Mors far							
Fars mor							
Fars far							
M. søsken							
F.søsken							
Venner							
Elever							
Lærere							
(utfyllende svar)							

Her ville jeg vite hvilke(t) språk andre brukte til intervjupersonen. Deretter tok jeg samme rekke spørsmål men da hvilke(t) intervjupersonen hadde brukt til andre. Dersom der ikke var språklig symmetri i relasjoner, ville jeg ha det frem. Og det fikk jeg, bare at prosessen kunne være litt pirkete og kjedelig for intervjupersonen. Følgelig forklarte jeg hvorfor jeg hadde valgt slik fremgangsmåte. Under punktet søsken ba jeg intervjupersonen gi rekkefølge av jente/gutt i søskenflokket og hvem var eldre/ynge. Jeg ville vite om rekkefølgen kunne si noe om den generelle språkutvikling fra finsk til norsk og om den eventuelt var forskjellig for kjønnene. Med spørsmålet kunne jeg sette intervjupersonen i vanskeligheter. Vedkommende kunne svare friskt og greit at jo de var eksempelvis 11 søsken. Problemet oppsto med rekke-

følgen. Da gikk det i tullball. *Kor mange har du nu?* Jeg kunne svare at det manglet to. Motparten telte igjen. *Og nu?* Fremdeles manglet to. Mer telling. *Vi va syv gutta og tre jente!* Det var ti og ikke elleve? Pause. Ny telling. *Ei søster døde før ho fylte året. Vi va altså ti som levde opp.* Javel, da ble det ti totalt, men rekkefølgen? *Først kom han Alf, så va det han Emmanuel, så ho...*[osv]. Pause. *Har du ikke nok snart?* En gutt manglet. *Kæm kan det vær?* Nok en langsom oppramsing av navn, telling på fingre. Så var sistemann på plass. *Har du alle nu?* Ja takk. *Det dær va ikke enkelt!* Og enklere var det slett ikke for dem med halvsøsken i tillegg, kanskje på begge foreldresider endog. Besteforeldres språk kunne eventuelt fortelle noe om intervjupersonens språkerfaring. Jeg ville bla vite om de bodde nært eller fjernt fra intervjupersonens hjem hvis de levde under hans/hennes oppvekst. Tilsvarende gjaldt onkler og tanter. Også her skilte jeg på kjønn. Der hvor besteforeldre var død eller døde tidlig i intervjupersons liv, markerte jeg likevel på språk med D for død dersom intervjupersonen visste hvilke(t) språk vedkommende behersket. Dette fordi jeg ville ha med en språktradisjon i slekten og for lettere å kunne se når endring fant sted og hos hvilket kjønn. Tilsvarende ble gjort når onkler og tanter var døde eller døde tidlig. I forbindelse med spørsmål om venners språk kunne det komme opplysninger om finsk, norsk eller blandet nabolag. Jeg spurte også om eventuelle kjønnsforskjeller. Venner før og etter skolealder var ikke alltid de samme, i eldre tid fordi man fulgte forskjellig turnus av seks-åtte uker på skolen og samme hjemme, i yngre tid fordi venner kunne tilhøre forskjellig skolekrets (gjaldt Pasvik). På skolen kunne man også møte til da ukjente barn. Medelevers språkbruk kunne gi signal om etnisk bakgrunn og/eller hjemmespråk, om språkpåvirkning elever imellom, og til hvilken grad forbud om andre språk enn norsk ble overholdt. Både i Neiden og Pasvik bodde barn på skoleinternat lokalt til godt etter annen verdenskrig så sant de ikke hadde kort og farbar skolevei. Da ungdomsskole ble innført, måtte barna fra samtlige bygder bo på internat i Bjørnevatn før skoletrinnet ble etablert lokalt. Alle slike faktorer påvirket barnas språk. Under dette punktet kunne jeg også spørre om mobbing elever imellom, om de brukte etnonym og eventuelt hvilke, hvordan de opplevde internatliv og ikke minst opplevelsen ved å være mer og mindre enspråklig finsk da de begynte på skolen. Hva gjaldt lærere spurte jeg om noen kunne finsk og/eller var finskættet, tilsvarende om internatpersonale. Videre om lærere brukte etnonym i til- og omtale av elevene. Til unge intervjupersoner var det relevant å spørre om de hadde hatt finsk som valgfag.

Svakheten ved spørsmålene om oppvekst er at de skal dekke 15-18 år. For de eldste intervjupersonene ble det svært lenge siden. Uaktet dette uttrykker avkryssing i de forskjellige

rubrikker hva folk husker eller mener å huske. Når svar syntes å motsi hverandre eller bli for ensartede i det ene eller annet språk, dobbelsjekket jeg utsagnene. Vanligvis sto intervju-personer fast ved første utsagn men kunne utdype og forklare dem.

I dag							
Hvilke språk du til	Norsk	Lokal-finsk	Samisk	Finlands-finsk	Annet	Mest	Minst
Ektefelle							
Ekt. kan?							
Barn							
B-barn							
Foreldre							
Sv-foreldr							
Venner							
Kolleger							
I bygda							
Hjerte-språk							
(utfyllende svar)							

Hvilket språk man brukte til ektefelle var både betinget av hvilke(t) man selv kunne og ektefelle behersket, dernest hvilke(t) de valgte seg imellom. Ektefellens språkkunnskap kunne vise hvilke valgmuligheter intervjupersonen hadde. Når intervjupersonen var tospråklig, ba jeg om begrunnelse for valg av språk til barna. Uansett kunne jeg spørre om han/hun hadde brukt finske uttrykk eller sunget finske sanger eventuelt fra egen barndom. Yngre foreldre ble spurt om barna hadde hatt finsk på skolen. Hvis språk overfor foreldre nå var annet enn i oppveksten, ville jeg vite hvorfor. Hvis intervjupersonen hadde brukt norsk til tospråklige foreldre i oppveksten men var aktivt tospråklig som voksen, ville jeg vite hvorfor (eller ikke) han/hun fortsatte på norsk. Språk til ektefelle og svigerforeldre var ikke nødvendigvis det samme, noe jeg ville ha frem. Jeg var dessverre godt ut i intervjuprosessen før jeg oppdaget at

jeg burde ha hatt egen rubrikk for søsken. Til da hadde jeg uten å tenke inkludert dem i venne-rubrikken, så det måtte jeg fortsatte med. Det er en svakhet i skjema. På dette spørsmålet var jeg særlig opptatt av situasjons- og personbetinget språkvalg, samt mulige kjønns- og aldersforskjeller. Ikke alle hadde kolleger i den forstand at de arbeidet sammen med andre daglig, men de fleste hadde hatt det på noe tidspunkt. Her ville jeg vite om de brukte finsk når de eventuelt hadde finsk-/tospråklige kolleger. Med bygda mente jeg tilfeldige møter på veien, i butikker, på kafé, i lags- og foreningsliv. Også her søkte jeg eventuelle alders- og kjønnsforskjeller foruten situasjons- og personbetingelser. Begrepet hjertespråk hadde jeg tatt fra læstadianismen, og med det mente jeg det språk som sto intervjupersonens hjerte eller følelser nærmest. Flere intervjupersoner fortalte at noe sånt hadde de ikke tenkt på, de hadde heller ikke valgt et slikt begrep. Om de svarte norsk eller finsk (et tredje språk var ikke aktuelt blant de intervjuede), spurte jeg gjerne hva de ville kalle det annet. Svarte de begge eller ingen, spurte jeg hvordan de betraktet dem.

Benevnelse og betydning med eksempler	
Kaller deg?	
Andre kaller deg	
-væring er?	
Kven er?	
I bygda?	
Kvensk er	

Første spørsmål var vanskelig å stille uten å bli misforstått eller legge for sterke føringer. Jeg fant aldri en god løsning på det. Ikke alle intervjupersoner var like vant med begrep som etnisitet og identitet, så jeg søkte å unngå dem i første omgang. Fremfor å vektlegge identitet, kunne jeg prøve meg frem med tilhørighet og å føle seg/høre hjemme. Ofte måtte jeg ty til en kort oppsummering av slekts- og språkbakgrunn inklusiv hjertespråk og spurte så om de følte seg norsk, finsk, norsk-finsk, finsk-norsk, finskøstet, eventuelt finsk-samisk eller norsk-finsk-samisk, kven, finlender, nordmann, blanding eller hva. Jeg ramset jeg ikke opp alle disse hver gang eller i samme rekkefølge, for vanligvis tok intervjupersonen poenget ganske snart.

Hvordan jeg så gikk videre, avhang av svaret og hvordan folk svarte. Vanligvis ble det en samtale frem og tilbake mellom de seks spørsmål jeg ville ha besvart, og der jeg heftet på det enkelte spørsmål hvor det var naturlig. Jeg ville vite hvilken selvbetegnelse personen brukte og hvorfor, og hva vedkommende mente med eksempelvis norsk, finsk etc. Videre hva foreldre hadde kalt seg, hva andre hadde kalt intervjupersonen i oppveksten, hvordan han/hun trodde andre i bygda oppfattet en. Når jeg spurte om hva det ville si å være en henholdsvis bugøynesværing, neidenværing, pasvikværing eller -døl, ønsket jeg å se om der var noen sammenheng mellom å være en slik -væring/-døl og finskættet. Videre hvordan -væring/-døl uttrykte hvilken tilhørighet til hva/hvem. Dette ifall der kunne være en sammenheng i forståelsesmåten av -væring/-døl og (etnisk) identitet. Uansett om intervjupersonen selv brukte begrepet kven eller ikke, spurte jeg hva en kven var. Videre om han/hun kalte seg kven og hvorfor/hvorfor ikke. Brukte foreldre/besteforeldre begrepet om seg selv eller andre, gjorde andre i bygda det? Jeg ville også vite hva kvensk språk var.

Noen ganger var intervjupersonen svært klar og entydig, hadde rede forklaringer og begrunnelser på alt. Andre ganger medførte spørsmål ettertanke og usikkerhet fordi vedkommende hadde aldri tenkt over saken før, bare ment seg slik og sånn. Av og til kunne intervjupersonen fundere så meget frem og tilbake at svarene motsa seg selv både slik og sånn. En av dem trakk følgende slutning: *Hærregud, ka e æ egentlig?...Alt etter som?* Kanskje med ett unntak og med generelt forbehold om at jeg var insensitiv, oppfattet jeg ikke at intervjupersoner opplevde det påtrengende, flaut eller skambelagt å snakke om egen identitet og etnisitet. Hva jeg heller fikk inntrykk av, og noen sa rett ut, var at spørsmålene var mer interessante for forskere/akademikere enn dem selv.

Uaktet god eller dårlig bruk av metode fra forskerens side råder en usikkerhet hva gjelder intervjupersoners hukommelse. Nå er der metoder rettet mot nettopp dette, men jeg har ikke gått inn på den side av saken i mitt arbeid. Svarene uttrykte det folk husket eller mente å huske. Riktignok kunne jeg dobbelsjekke informasjon under intervju, men det i seg selv sjekket ikke annet enn konsekvens i svarene. Enkelte svar kunne kryssjekkes av intervjupersonens søsken, ektefelle, foreldre, barn. Hadde én søsken hevdet at foreldrene bare kunne snakke norsk og en annen søsken at de bare kunne finsk, var det åpenbart at den ene eller begge husket feil. Men en 10 år yngre bror ville ikke kunne vite av egenerfaring hvilket språk mor og far brukte til søsteren i hennes første 12+ leveår. Gjennom ordinært feltarbeid fikk jeg såpass meget informasjon om språkbruk i familier og generasjoner, mellom søsken, naboer og venner osv, at jeg kunne krysse denne mot det intervjupersoner fortalte. Jeg kan ikke kalle det

kontroll av den enkelte intervjupersons 'sannhet' dog et brukbart bakteppe for sannsynlig korrekthet. Likevel er ikke denne sannsynlige korrekthet uproblematisk. Korrektheten kan gjenspeile et gruppeminne, en felles glemsomhet for enkelte forhold og forstørret hukommelse for andre. At mange husker det samme, er ingen nødvendig garanti for at de husker objektivt riktig. I slike tilfeller kan kryssjekking være verdiløs hvis den da ikke brukes som eksempel på gruppeminne så sant slikt finner sted. Teoretisk kan meget av mitt materiale uttrykke gruppens kollektiv minneseleksjon og -fordreining og som den enkelte har gjort til sin. Hva gjelder enkeltpersoners hukommelse eller hva de mente å huske, så tok og tar jeg for gitt at avkrysning på skjema heller ikke gjenspeiler et fullkomment minne. Flere informanter kunne si *som æ huske det*, og enkelte enda mer usikkert *æ tror det va sånn*, og forklare det med *det va jo så længe sia* eller *kæm som går rundt og huske sånt?* når jeg prøvde å grave videre i hukommelsen deres ved bruk av eksempler. Utspørringen kunne også trigge hukommelsen dit at de korrigerte tidligere svar med *jo, nå huske æ at* [slik og sånn]. Jevnt over ga de inntrykk av å gjøre sitt beste. En av farene med spørsmål er at man får det svar man ber om. Intervjupersonene var jo også kjent med min problemstilling og kunne tenkes å ville gjøre meg til lags ved enten øke eller redusere innslag av finsk språk. Imidlertid var det intet ved svarene som antydte det. I den sammenheng jeg kunne mistenke intervjupersoner for å tro at jeg forventet et gitt svar, var i diskusjonen om kvenbegrepet. Flere informanter var av den oppfatning at som ikke-finskættet og ikke minst som (etnisk) norsk, kalte jeg dem for kven. Som forsker gjorde jeg det helt sikkert fordi *forskeran bruke det*.

Metoden var effektiv for sitt formål. Samtidig må den sees relatert til deltakende observasjon og tid. Både spørreskjema og flere oppfølgingsspørsmål bygget på den informasjon og kunnskap jeg hadde fått fra hovedfagets feltarbeid i Bugøynes i 2000. Mindre endringer i utfyllende spørsmål var lokalt betinget. Eksempelvis spurte jeg ikke om reinsdyrhold i Bugøynes, tema kom først opp i Neiden og var aktuelt i Pasvik, samme med statsinternat. Skolte-/østsamisk språk og identitet var kun aktuelt i Neiden. Dette som eksempel på betydningen av lokal kunnskap både før man bestemmer intervju spørsmål og intervjuer.

EMPIRI I: INTERVJUPERSONERS SPRÅKOPPVEKST

Vi va jo i Norge.

"All societies produce strangers, but each kind of society produces its own kind of strangers, and produces them in its own unimitable way. [...] the strangers are the people who do not fit the cognitive, moral or aesthetic map of the world" (Bauman 1997:46). I realiteten var verken finner/kvener eller samer "fremmede" folk i nordområdene, men de passet ikke inn i den orden eller på det 'kart' den norske nasjonalstaten skulle grunnlegges. Fremmedheten måtte bekjempes. For å låne en tankegang fra Zygmunt Bauman, som låner begrep fra Lévi-Strauss; to komplementære strategier kunne benyttes.

One was *anthropophagic*: annihilating the strangers by *devouring* them and then metabolically transforming them into a tissue indistinguishable from one's own. This was the strategy of *assimilation* – making the different similar; smothering cultural or linguistic distinctions; [...] The other strategy was *anthropoemic*: *vomiting* the strangers, banishing them from the limits of the orderly world and barring all communication with those inside. This was the strategy of *exclusion* – (Bauman 1997:47)

For den norske nasjonalstaten gjaldt det først og fremst å 'sluke' de fremmede minoriteter i nord. I bokverket *Nordnorsk kulturhistorie* kaller Tove Bull og Harald Gaski prosessen eller "fornorsningsstraffa" for "[E]i form for språkleg og kulturell lobotomi som ramma alle som ikkje hadde norsk som morsmål eller førstespråk" (Bull og Gaski 1994:246). Samtidig mener de det har lite for seg å moralisere over fornorskerne i ettertid da mange av dem mente oppriktig det var til samers og kveners beste at de ble "norske". Balansegangen mellom å forstå historien ut fra den tidens premisser og med dagens faglige viten og moralske holdninger kan likevel være vanskelig. Man kan knapt stille seg nøytral til ordvalg som "straff" for ikke å snakke norsk og "lobotomi" for å glemme sitt morsmål.

Nordkalotten har alltid vært flerspråklig, skriver lingvisten Anna-Riitta Lindgren, både gjennom tradisjon og interetnisk gifte (Lindgren 2005, jf. Bull 1994). Poenget for fornorskerne var ikke at folk lærte også norsk, men at det skulle være det rådende språk "i det daglige". Verken finsk eller samisk var forbudte språk i seg selv, men norsk ble stadig mer påtvunget i sentrale sammenhenger. Skoleverket var et effektivt medium i så måte.

Myndighetene ville oppnå et språkskifte til norsk monolingualitet (Lindgren 2005:150-51¹²). Og her er vi vel ved kjernen av kritikken mot språkpolitikken; kun ett språk var gyldig og verd å lære. Slik sett er "lobotomi" en treffende metafor for forsøket på å fjerne den del av folkets bevissthet som var finsk- og samiskspråklig. Fra "lobotomi" er veien kort til "mord". Tove Skutnabb-Kangas viser til FNs definisjon (i 1948) av språklig genocide som:

[P]rohibiting the use of the language of the group in daily intercourse or in schools, or the printing and circulation of publications in the language of the group" (Art. 3,1). Prohibition can, of course, be overt and direct [...] or covert and indirect, accomplished via ideological and structural means. If the minority language is not used as the main medium of education and child care, the use of the minority language is indirectly prohibited in daily intercourse or in schools, that is an issue of linguistic genocide. (Skutnabb-Kangas 1999:47-48)

Man kan oppfatte at finsk- og samisktalendes økende bruk av norsk språk kun var et resultat av politisk tvang og eneste årsak til at finsk og samisk ikke ble snakket utover hjemmesfæren og for så å nærmest forsvinne i etterkrigsårene. Særlig gjennom media og offentlig diskurs fortettes historien i den store narrativen om den kulturelle og identitetsmessige tvangsassimilasjon til at finsk og samisk var "forbudt", barn ble "internert" for å minimalisere deres kontakt med egen kulturelle bakgrunn, og at folket skjulte sin etniske tilhørighet av skamfølelse. I sitt ytterpunkt fungerer fortellingen som en ren lidelseshistorie der kvener og samer fremstår som maktesløse ofre uten selvbevissthet, stolthet, evne og vilje til å vedlikeholde eget språk. Fortellingen utelater videre den motivasjon folk kunne ha for å lære norsk og tilpasse seg den større sosiopolitiske kontekst, og uten at de nødvendigvis oppfattet det som et svik mot eller skam over egen etniske gruppe. Lindgren (2005) nevner bla at folk gjerne forbandt minoritetsspråket sitt med den "gamle" verden, mens norsk ble oppfattet som å tilhøre den "nye" og moderne verden. Følgelig mente mange foreldre, og spesielt mødre, at det var best for barna deres å lære majoritetsspråket. Forøvrig brukes narrativen som var den ensartet for de to gruppene, og som var de ensartet. Dermed overses en bevissthet om seg selv og egen gruppe versus andre grupper og hvordan slik bevissthet eventuelt kan danne grunnlag for til dels to fortellinger, en samisk og en finsk/kvensk. Spørsmålet er kanskje om det er etnopolitisk opportunt. "The importance of dominant narratives, is that they become the major interpretative devices to organize and communicate experience, but they remain largely unexamined." (Bruner 1986:18). Fordi slike narrativer kan endres med det perspektiv og den

¹² Hun viser Tove Bull 1995.

kontekst vi ser historien fra, mener Edward M. Bruner de må betraktes som sosiale konstruksjoner.

The ability to tell one's story has a political component; indeed, one measure of the dominance of a narrative is the space allocated to it in the discourse. Alternative, competing stories are generally not allocated space in the establishment channels and must seek expression in underground media and dissident groupings (Bruner and Gorfain 1984). Power, as we know, is not simply a question of manipulation of the media. It has a much broader base, for it depends on what most people are predisposed to accept and what they consider legitimate and appropriate.
(Bruner 1986:19)

Den dominerende fortellingen forutsetter makt til plass i den rådende diskurs samt folks aksept av den ifølge Bruner. Aksept i denne sammenheng kan innebære alt fra aktiv og uttrykt støtte og personlig eksemplifisering til taushet og likegyldighet.

Et mulig problem oppstår først dersom små fortellinger korrigerer eller til og med motsier "the master narrative". Hvordan skal man forholde seg til dem? Kan person As opplevelse av å ha blitt avtvunget sitt morsmål og kulturelle identitet være like gyldig som Bs opplevelse av et nødvendig språkskifte og ny kulturell identitet og vice versa? Kan deres respektive fortellinger stå som eksempler på ytterpunkt til det samme historiske fenomen? Eller må den ene fortellingen være et unntak fra en regel den annen inngår i? Mitt materiale viser ikke individuelle avvik fra diskursen om "straff" og "lobotomi" men et gruppeavvik. Så er da også eksemplene og konklusjonene i dette og neste kapittel modifiseringer til den store narrativen og uten at myndighetenes politikk over drøye 100 år dermed søkes bagatellisert. Materialet bekrefter heller det som er introdusert i tidligere kapitler, at et tiltak på makronivå kan slå ut noe ulikt på mikronivå. Videre må vi ta mottakerne av tiltak i betraktning. De kan over tid posisjonere seg ulikt og stå i ulik sosial kontekst, noe som igjen kan påvirke den enkeltes eller gruppens holdninger til hvordan fortid og nåtid skal tolkes. Vi må skille mellom myndighetenes intensjon, effekten(e) av tiltak og mottakernes holdning til og reaksjoner på dem. Språkskifte må forstås og forklares relatert til politiske, økonomiske, sosiale og psykososiale forhold for den angjeldende gruppe (Bull 1995:128) eller lokalitet.

The relative success or failure of assimilationist policies with respect either to new immigrant groups or territorial minorities within the nation-state may be assessed by examining the language practice of those groups whose assimilation is desired. This area of scientific analysis is called the study of *language shift* and is properly situated somewhere along the fuzzy boundary which separates sociology from sociolinguistics.
(Veltman 1991:145)

Et språkskifte kan arte seg på flere måter, fra fler- til enspråklighet og vice versa eller fra ett flerspråklig mønster til et annet sådant (Lindgren 2005). For mitt materiale innebærer skiftet "[M]ovement across a continuum ranging from *language conservation* to *language loss*. [...] Language loss may be defined by both the abandonment of the mother tongue as a language of daily use and the "forgetting" of that language which will eventually occur." (Veltman *ibid.*:146¹³). Undersøkelser av språkendringer per se sier ikke mer enn at de har funnet sted, hvilke de er og hvordan de opptrer. Dermed er ikke gitt hvorfor og hvordan de har utviklet seg og hvilke sosiale, identitetsmessige og evt. etniske konsekvenser de har medført for hvem.

Fokus i empirikapitler

Kontekstkapitlene har gitt et innblikk i to hovedprosesser; myndighetenes ulike tiltak for å fornorske den finsktalende befolkning i de tre lokalitetene, og befolkningens tilpasning til sine ulike omgivelser. En tredje prosess er den generelle samfunnsutviklingen kalt modernitet. I Sør-Varanger kan opprettelsen av gruveindustri i 1906 symbolisere dens begynnelse. Moderniteten var norskspråklig i denne sammenheng og ble også slik oppfattet av finsktalende (jf. Lindgren 2005). Spørsmålet i de tre empirikapitlene er da hvordan finsktalende har tilpasset seg de forskjellige ytre og indre påtrykk om å beherske norsk, og om dette eventuelt kan gjenspeiles i selvidentifikasjon og identitetsopplevelse. Flere og forskjellige faktorer har spilt og spiller inn som enten bevarende på finsk språk eller fremmede for omlegging til norsk, og som igjen kan knyttes til kontekstuelle forhold.

For ordens skyld presiserer jeg at jeg ikke har utført en sosiolingvistisk analyse som søker så se alt i sammenheng, inklusiv ren lingvistikk. Heller ikke jeg sett på ulike former for kommunikativ praksis, eksempelvis gavebytte med mat (jf. Lien 2001). Fokus har vært på frekvens av finsk versus norsk språkkode slik informanter har oppfattet egen språkpraksis, samt på kodeskifte i samhandling. Meget av materialet bygger på intervjupersoners fremstilling av egen erfaring i hvordan finsk og norsk språk ble lært, brukt og brukes i sosiale relasjoner¹⁴. I dette og påfølgende kapittel skal jeg skissere språkutviklingen i Neiden, (søndre) Pasvik og Bugøyenes fra ca 1920 og frem til intervjutidspunkt, dvs over tre generasjoner. Her fremkommer et generelt skifte fra finsk til norsk hovedspråk¹⁵. Først skal

¹³ Forfatteren presiserer at definisjonen gjelder språkbruk og medlemskap i et levende språksamfunn.

¹⁴ Metodiske begrensninger og dermed mine muligheter for observasjon tas opp i neste kapittel. Intervjudata om fortiden kan ikke sammenstilles med observasjonsdata utover hva også andre finskættede fortalte om språkpraksis i oppveksten. Derimot inkluderes observasjoner/samhandlingsdata i de to påfølgende kapitler som gjelder nåtid.

¹⁵ Eventuell kjennskap til samisk tas ikke med, men slike få tilfeller vises i appendiks Empiri I.

jeg presentere intervjupersoners språkoppvekst inklusiv erfaringer i skolen. Med det vil jeg vise flere ting; frekvens av finsk språkbruk, dannelse av sosiale mønstre i språkvalg samt opplevelser av skolen som arena for fornorskning. Dette danner bakgrunn for neste kapittel der jeg skal vise bruk av finsk 'i dag' både blant intervjupersoner og andre informanter og hvordan språket eventuelt kan knyttes til identitetsbekreftelse og etnisk grensemarkering. Tredje og siste av disse empirikapitlene omhandler selvtilskrivelse og oppfatning av kvenetnonymet. I samtlige tre kapitler skal jeg bruke en del sitat fra intervju. De inngår som empiriske eksempler for analyse og slutninger. Samtidig trekker de mennesker 'inn' i avhandlingen på en litt mer direkte måte enn gjennom anonymiserte kategoribetegnelser, og de gir glimt av personlige tanker, reaksjoner og historier.

Hvem ble intervjuet

Demografiske data for lokalitetene forteller noe om gitte egenskaper eller trekk ved befolkningen som hører til på stedet. Disse egenskapene kan sette rammer for bruk av finsk. Jo flere finskættede som bor på stedet, jo større sannsynlighet for at flere kan noe finsk. En innflytter fra Sør-Norge har vanligvis ikke språkkunnskaper i finsk, mens en fra Finland har det. Hvem som bor på stedet, blir avgjørende for hvem og hvor mange en tospråklig kan bruke begge språk med lokalt. En full demografisk oversikt med kommentarer og kriterier for tellinger gis i appendiks Kontekst II og Empiri I.

Bugøyenes har 171 voksenpersoner, Neiden 149 og søndre Pasvik 190, tilsammen 510 voksenpersoner på tidspunkt for mine tellinger¹⁶. Av disse utgjør lokalt finskættede gjennomsnittlig 57% av befolkningen med en fordeling som tilsvarer rundt halvparten i hver aldersgruppe¹⁷. Komparativt er fordelingen:

Lokalt finskættede i prosent av stedets voksne befolkning

Sted	Bugøyenes 171 pers.	Neiden 149 pers.	søndre Pasvik 190 pers.
Lokalt finskættet	71 %	48 %	52 %

¹⁶ Minner om at med søndre Pasvik menes strekningen fra/etter Svanvik og sørover til og med Vaggetem (siste ordinære bosetting, lenger sør er militær forlegning og grensepolitistasjon).

¹⁷ Med "lokalt finskættet" menes slektslinje til en innvandrertil stedet. For søndre Pasvik betyr det innvandrertil Pasvik. Med finlender menes en person som er født i Finland.

Lokalfødte og innflyttere fra Finland i prosent av stedets voksne befolkning

Sted	Bugøynes	Neiden	søndre Pasvik
Lokalfødt	73 %	55 %	65 %
Fra Finland	7 %	14 %	3 %

Av ovennevnte ser vi et gjennomgående sammenfall av å være lokalfødt og lokalt finskættet. Prosentandel av lokalfødte viser en lavere andel av innflyttere til Bugøynes enn søndre Pasvik og ikke minst Neiden¹⁸. Fra dette kan vi forvente at finsk språk opprettholdes mest i Bugøynes og minst i Neiden. Andel bosatte finlendere er minimal i søndre Pasvik og størst i Neiden. Disse innflytterne har betydning for vedlikehold av finsk blant lokalfødte og hever mulighetene for finsk språkbruk for tospråklige. Dersom vi legger sammen lokalt finskættede og finlendere, får vi at 78% av Bugøynes befolkning, 62% av Neidens og 55% av søndre Pasviks befolkning har et fjernt eller nært slektskap til Finland. Jeg har ikke inkludert andre innflyttere som også er finskættet og evt. tospråklig. Mellom lokalt finskættede på de enkelte steder finner vi et utstrakt slektskapsnett, *alle e i slækt*, som folk sier. Det er færre slektsrelasjoner mellom fastboende i de tre lokalitetene, og de som er, går gjerne tilbake fra innvandringstiden. Gifte mellom finskættede fra de tre stedene blir statistisk hyppigere dersom en inkluderer slike par som har bosatt seg andre steder enn i de tre bygdene.

Kan vi ta for gitt en likelig kjønnsfordeling blant fødte barn, viser kjønnsfordelingen blant lokalt finskættede at det har vært en høyere utflyttingsrate blant kvinner enn menn. Den er mest markant for Neiden og minst for Bugøynes. Ut fra disse tallene kan vi forvente at det er fortrinnsvis menn som opprettholder finsk språk.

Kjønnsfordeling i prosent av lokalt finskættede

Sted	Bugøynes	Neiden	søndre Pasvik
lokalt finskættet	122 pers.	72 pers.	99 pers.
Kvinner	41 %	33 %	38 %
Menn	59 %	67 %	62 %

¹⁸ Å bare snakke om innflytting er en forenkling. Det demografiske forholdet mellom lokalfødte og tilflyttere gjenspeiler også tidligere utflytting av finskættede. Denne synes størst for Neiden. For samtlige steder har det vært en nedgang i antall fastboende. Noen av utflytterne fra søndre Pasvik har imidlertid bosatt seg i andre deler av Pasvikdalen og ofte rundt senteret Svanvik.

Grunnlag for komparasjon

Intervjuspørsmålene om språkoppvekst får frem frekvens av finsk språkbruk, mønstre for språkvalg i sosial samhandling og en utvikling fra finsk til norsk språk. Svarene ga kvalitative data (Fog 2001, Kvale 2001) som jeg har kvantifisert gjennom å vise prosentvis fordeling av svar (jf. Veltman 1991), se også appendiks. Selv om kvantifiseringen ikke har en ren statistisk gyldighet, muliggjør den en komparasjon mellom de tre lokalitetene og kjønnene. Det viktigste spørsmål ved komparasjon er: hva sammenlignes? Er størrelsene sammenlignbare? Det gjelder både for de frekvenser av finsk språkbruk jeg har satt opp, og for utvalget av intervjupersoner. Her er selvsagt usikre variabler, likevel fremkommer tendenser jeg mener kan belegge sannsynligheten for slutninger og tolkningsmuligheter. Følgende tabell viser alders- og kjønnsfordeling av intervjuede.

Intervjupersoner fordelt på alder og kjønn i Bugøyenes, Neiden og søndre Pasvik

Alder, kjønn / sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Bugøyenes	2	2	2	1	2	3	4	2	2	2	2	1	2		16	11
vår 2004	4		3		5		6		4		3		2		27	
Neiden	1*		2	1		2	1	2	3	1	2	3			9	9
høst 2004	1*		3		2		3		4		5				18	
s. Pasvik	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	13	13
vår 2005	2		4		4		4		4		4		4		26	
Sum kjønn	4	3	6	4	4	7	7	6	7	5	6	6	4	2	38	33
<i>Sum</i>	7		10		11		13		12		12		6		71	

*Ble hjemmeboende etter min befolkningstelling men her tatt med.

Flere kvinner enn menn er intervjuet tross den lavere andel finskættede kvinner enn menn lokalt og totalt. Overskuddet på fem ligger i Bugøyenes som komparativt har den høyeste kvinneandel. Videre er antall intervjupersoner i Neiden lavere enn for søndre Pasvik og Bugøyenes. Antall intervjuede per sted representerer heller ikke samme relative antall verken av lokalt finskættede eller total befolkning. Likevel påvirker det ikke de svar intervjupersoner

ga. Hvor representative svarene er for samtlige finskåttede informanter på de tre stedene, er et mer åpent spørsmål. I dette tilfellet mener jeg det sentrale er om svarene danner mønstre og viser relativt klare tendenser.

Med et aldersspenn på 60-70 år mellom yngste og eldste intervjuperson blir komparasjonsgrunnlaget på én side sett noe komplisert. Sprkerfaringene til en 18-åring er ikke målbare med erfaringene til en 80-åring. Også grunnlaget for hva er ens identitet, vil gjelde liv levd i ulike historiske kontekster. Aldersspennet reflekterer først og fremst de lokale endringer som har funnet sted, og som kan sees som en sosiokulturell prosess. Denne forsterkes ved at både oppvekst- og voksensprk hos den enkelte er tatt med. Ifølge Calvin Veltman (1991) indikerer hans data i egne undersøkelser at folk kan huske hvilket språk de først lærte å snakke i tidlig barndom. Dette morsmålet mener han er det logiske valg for en indikator på lingvistisk opprinnelse. Videre vektlegger han betydningen av å spørre hvilke(t) språk var vanlig i hjemmet og blant nære venner. Med et fåtall spørsmål vil en kunne kartlegge grad av språkskifte. Selv har jeg gått mer inngående til verks, og unødvendig så ut fra Veltman's metode. Men dermed har jeg fått med mer enn bare et lingvistisk skifte, nemlig i hvilke relasjoner og situasjoner finsk har vært opprettholdt. Det siste mente jeg var nødvendig for analyse av sammenheng mellom språk og identitet.

Hoved- og sidespråk

En finskttet informant skulle ta utdanning i finsk språk. I den forbindelse var det snakk om en stipendsknad der kriteriet for innvilgelse var bilingualitet. Han var oppvokst i et tospråklig hjem med foreldre som hovedsakelig brukte (lokal-)finsk seg imellom og norsk til barna. Fordi han ikke snakket synderlig finsk men bare forsto det, betraktet han seg som enspråklig. For stipendgiverne innebar bilingualitet at finsk var det ene oppvekstsprket. Men dermed var lite sagt om krav til ferdighet i språket. Bilingualitet m operasjonaliseres, mener Skutnabb-Kangas (1981) og stiller opp grunnkriteria som opprinnelse for sprkferdigheten, kompetanse i språket, språkets funksjon eller anvendelse og til sist holdninger til og identitet/identifikasjon med språket. Slike kriterier blir for spesifikke for mitt formål. Det er særlig i forhold til folks språkkompetanse i finsk jeg beveger meg på slett grunn¹⁹. Tospråklighet kan eventuelt defineres på grunnlag av funksjonell ferdighet (Lindgren 2005). Kan det å forstå

¹⁹ Minner om at jeg hadde ingen finskkunnskaper til å kunne kontrollere informanters vurdering av egen og andres språkferdighet.

finsk og *ikke bli solgt i Finland*²⁰ godtas som funksjonell ferdighet, var informanten i eksempelet over bilingual. For en tospråklig situasjon setter Veltman (1991:153) opp fire kriteria. Tilpasset mitt materiale, får vi følgende:

1. monolingualisme i finsk. Norsk brukes ikke ofte.
2. finsk-dominant bilingualisme. Finsk er vanligvis brukt men også norsk kommer inn på regulær basis.
3. norsk-dominert bilingualisme. Norsk er det vanligst brukte men også ofte finsk.
4. monolingualisme i norsk. Finsk blir sjeldent brukt.

Med bruk menes her tale. Ut fra disse kriteria var ovennevnte informant enspråklig. Jeg har valgt å operere med en videre forståelse av norskdominert bilingualisme i denne sammenheng der jeg forutsetter at man har hatt kontakt med begge språk fra oppveksten og kan bruke dem aktivt (tale) og/eller passivt (forstå). Minimumskravet blir da forståelse i det andre språket og slik informant selv mener å forstå. Herfra er en glidende overgang til norsk monolingualitet med mindre innslag av finsk.

Utviklingen av bilingualitet på de tre stedene har flere sammenfallende trekk med hva Einar Haugen beskriver for norske innvandrere til Amerika²¹. Han samlet inn sitt materiale i årene 1936-48 samt brukte skriftlige kilder for tidligere tider. Et sentralt trekk var nettopp

[T]he difference in degree of bilingualism within each community. Side by side live individuals, often within the same family, who speak no English, who speak it badly, and who speak it perfectly. [...] But informants must be sought who exhibit each of the possible stages from one language to the other, from Norwegian to American monolingualism.

(Haugen 1969:320)

Det generelle kjennetegnet ved familier og oppvekstforhold i mitt materiale, er to språk, finsk og norsk²². Mønsteret har sine avvik fra at det meste gikk på finsk til alt var på norsk. Enerådene finsk hjemmespråk før skolealder finner vi fortrinnsvis hos de eldste intervju-personene, bare norsk hos de yngste. Mellom ytterpunktene fremstår nettopp slik variasjon Haugen nevner. Informanter bruker betegnelsen *hjemmespråk* på det rådende språket i oppveksthjemmet i forhold til dem selv²³. Det er hjemmespråket de fleste oppfatter som morsmålet, eller *barnespråket* som noen sier. De nytter ikke begrepet om begge språk selv når begge ble anvendt hjemme. Da sa de heller at *nei, det gikk nu på begge*. Begrepet *hjemme-*

²⁰ Et ikke uvanlig uttrykk for å klare seg språklig på finsk i Finland.

²¹ Innvandringen gikk i fire større bølger fra tidlig 1800-tallet til mellomkrigsårene.

²² En samisktalende forelder måtte bruke enten finsk eller norsk lokalt, samisk kun til egne slektninger og eventuelle andre samer på stedet.

²³ Begrepet brukes også om dagligspråket i eget voksenhjem.

språk kan inkludere forekomst av det annet språk, men det betraktes som heller avvik fra eller tillegg til hovedregelen. Man oppfatter gjerne å ha ett morsmål selv når det mot slutten av ens liv knapt brukes lenger. Morsmålet er det som foreldrene stort sett brukte til dem og deres søsken, og som de svarte på, ikke minst før skolealder. Begrepet *hjemmespråk* indikerer et skille mot de(t) språk som var eller kunne være utenfor eget *hjem*. Informanter har ikke et felles og innarbeidet begrep for dette som var utenfor, som eksempelvis utespråk eller skolespråk. Det annet språk var enten norsk eller finsk, men begge kunne brukes både i eget og andres hjem, ute blant venner og på skolen i oppveksten. Norsk som finsk kunne i varierende grad være et sidespråk alt etter person, situasjon og sted og som man selv behersket i ulik grad. Analytisk er det derfor enklere å skille mellom hoved- og sidespråk.

Foreldres språk og kodevalg

Foreldrenes språkpraksis til voksne kunne være annerledes enn til barna. Når begge foreldre var finsktalende, brukte de helst finsk seg imellom uaktet om barna hørte dem eller ikke. Før krigen snakket de ofte også finsk til barna. Var den ene enspråklig norsk, gikk det på norsk, men da kunne den tospråklige forelder også bruke finsk. Etter krigen ble det vanlig å snakke norsk til barna. Klipp fra intervju viser intervjupersoners erfaringer med foreldres bruk av finsk og norsk²⁴.

For ordens skyld gjør jeg oppmerksom på at intervjupersoners stedstilhørighet i stor grad utelukkes i dette kapittelet. Her viser materialet en generell ensartet utvikling og erfaringsbakgrunn på stedene, noe som også fremkommer gjennom sitatene. Følgelig mener jeg å kunne forsvare å anonymisere intervjupersoner best mulig ved kun å angi kjønn og aldersgruppe²⁵. Imidlertid vil enkelte sitat og kommentarer angi sted direkte eller indirekte.

(Kvinne 80- år) *Mor snakket finsk...naturligvis. Mere norsk da vi begynte på skolen... Pappa kunne ikke norsk... han forsto men snakka ikke... Da han var i militæret, forsto ikke norsk da. Det gikk på norsk og finsk, gikk på begge språk hjemme. Gikk sånn omenannen ...men mere norsk da de yngre søskenan vokste til... [Jeg snakket] for det meste norsk til mor og finsk til far.*

(Kvinne 80- år) *Ho kom ifra Nordreisa, hennes foreldre var visst også fra Finland, men ho kunne litt norsk... og skole, ho hadde hatt tre ukers skole,...men ho kunne læse og skrive... både finsk og norsk. [Mor og far] det var finsk, når vi var hjemme, var det*

²⁴ Intervjupersoners variasjoner i uttrykksmåter er søkt opprettholdt. Mine utfyllende kommentarer eller spørsmål settes i rette anførselstegn. Her gis eksemplene i aldersrekkefølge for å få frem endring over tid.

²⁵ Grunnet utstrakt bruk av sitat og fra de samme 71 intervjupersoner, vil en lokalkjent leser lett kunne gjenkjenne personer dersom jeg også brukte stedsangivelse i tillegg til kjønn og alder.

bare finsk. Men hær [grenda] var det bare finsk, dæm snakka finsk alle, det var ikke mange som ikke kunne finsk.

- (Mann 70-80 år) *Hun kunne faktisk talt tre språk, samisk, finsk og norsk... samisk var hennes morsmål, men hun glemte mye her... Hun leste både finsk og norsk. Hun lærte norsk på skolen og tjente hos norske familier på Kirkenes... mor var god i norsk. Til oss... alltid finsk, tror hun tenkte også på finsk. Min mor sang også finske sanger... fortellende viser om en trist hendelse... ulykkelig kjærlighetssanger. [Far] finsk og dårlig norsk... Norsk kun når det var nødvendig... Hadde nok gått på skole, men det var lite. Han leste finsk, leste også norsk... Bare finsk [til barna].*
- (Mann 60-70 år) *Mange ganga sånn...finsk til meg og æ svarte på norsk... da har vi sikkert snakka finsk norsk, finsk norsk akkurat som det passa... finsk og norsk, ettersom ka snakke ho... Med kvært mest finsk...da æ va 18 år.*
- (Mann 60-70 år) *Min far snakka jo stort sett bare finsk, ...min mor forsto norsk og var veldig glad i å høre på radio.... Dagligtale hjemme var finsk... Mor snakka litt bedre norsk enn far, var venninne med [nabokone] som ikke kunne finsk. Mor forsto norsk ganske bra...snakka [norsk] når ho ble pressa til det... Mor kunne samisk og bestemor kunne samisk,... snakket samisk når de var sammen... Mor leste finsk...det va jo norsk òg... Far han sang finske sanger... Huske noen ordtak... [oversatt:] "Det e for seint for musa å gjespe når halvparten e i kattens mave", og "Du ska ikke sleike før det drypper".*
- (Kvinne 50-60 år) *Mor sang... på norsk og på finsk... husker godt at ho sang salmer på finsk, det hadde ho lært av mora... og så hadde ho tangomelodier, de var på norsk... Ho har sagt at å få et barn der ho ikke kunne bruke språket sitt, det var veldig vanskelig... veldig vanskelig å snakke norsk til barnet... en kompliserende faktor,... finsk var jo hjertespråket hennes. Ho skrev [på norsk] det ho hørte, og da ble det de vanlige feilan man gjør... det snakka vi aldri om hvor ho hadde lært det... ho kunne også bla i finske aviser og blad... Mor og far snakka alltid finsk sammen selv når vi var hjemme,... norsk til oss... De snakket finsk... mor begge deler [lokal- og riksfinsk]... ho hadde snappa opp fra sine finske slektninger... Han brukte også norsk, men mor var nok bedre...snakket mer korrekt... far min kunne ha feil på kjønn... Mor hadde lært norsk på skolen...ho var plikttoppfyllende,... far sloss i skoletiden, sa han... Han skrev veldig dårlig norsk også... Han beklaget sine norskkunnskaper... Kunne ikke lese og skrive finsk heller.*
- (Mann 50-60 år) *Generelt finsk... de snakka ikke mye norsk før vi begynte på skolen,... det va vi som lærte dæm norsk. Lite norsk dæm imellom... Ble mere norsk etter hvert. [Far] kanskje litt mere finsk, for han snakke mere finsk òg.*
- (Mann 50-60 år) *Mor kun norsk... Far han var fra bygda, han snakka norsk og finsk...mest norsk. Det ble kun brukt norsk hjemme, så ingen av søskenan kan finsk. ...Eneste æ huske, e en fyllewise om en drikkfeldig finne.*
- (Mann 40-50 år) *Det gikk bare på finsk... det e det jo nu òg... Ser sånn brødrene mine,...når æ snakke med dæm, e det alltid på finsk. Far mest bare finsk. Når det gjaldt bygdefolket, så var det finsk. Ho var litt sterkere [i norsk]...ho var jo nokka sånn hos [bestyrer] nede på skolen...tjenestepike... [Hjemme] det var finsk stort sett.*
- (Mann 40-50 år) *[Far] han prata dårlig norsk... til oss snakka han norsk,... han var mye mer trygg på finsk... Det e min generasjon og oppover, dæm e fornorska,...veldig òg... [Mor] norsk... Vi sku ikke lære finsk, for dæm hadde hatt store problem... Det angre ho på i dag... men vi sku fornorskes... for det sku ikke vi ha, som de hadde vært*

- igjennom... Det kunne kommen noen gloser...på finsk, ord og uttrykk... [Far] han snakke helst finsk, men til oss snakka han norsk.*
- (Kvinne 30-40 år) *Min mor e jo oppvokst med finsk, ho lærte norsk på skolen,... i dag mest norsk. Finsk han også, norsk lærte han på skolen. [Mor]... trur ikke æ lærte en hel setning fra ho...noen enkelte ord på finsk. Far han snakket bare norsk til oss... helt sikkert enkelte ord han òg [på finsk].*
- (Kvinne 30-40 år) *Mamma forstår finsk men snakke ikke... Men spesielle situasjoner... i bad[stu] da snakka ho alltid finsk... Ho prøvde å lære mæ da æ var eldre, men da var æ i tenåran, og da var æ så tøff...ville ikke... Når ho hadde damer på besøk, måtte det gå på finsk for at æ ikke skulle skjønne,... over hodet på mæ... Et signal på at nu e det voksenprat... Pappa... små drøpp av finske innslag.*
- (Mann 30-40 år) *Hvis æ forstår litt, må ho [mor] forstå litt. Pappa kunne banne på finsk, ellers norsk [men er tospråklig].*
- (Mann 30-40 år) *Mamma snakke konsekvent norsk... ho forstår en hel del finsk, og det e sjelden æ har hørt... Sånn som bestemor og bestefar snakka bare finsk seg imellom, men mamma svarte alltid på norsk. [Hun] har nu fått tilgang på finsk tv og e veldig interessert i den, så der går det på finske nyheter og værmelding... Pappa... konsekvent norsk... han skjønne en og annen setning [på finsk]... enkle ord og uttrykk... Faren hans lærte sæ finsk i tømmerfløtinga.*
- (Kvinne 18-30 år) *Mamma... finsk eller norsk-finsk og pappa norsk... går omenannen... vi skjønne jo alt... Av og til glæmme mamma av at ho snakke finsk [til en norsktalende]. Når ho e sint, snakke ho finsk. [Mor] mest finsk i begynnelsen, og mer norsk etter hvert. ...Tror ikke æ og pappa har hatt en samtale på finsk ilag.*
- (Mann 18-30 år) *Han prate finsk og norsk,...mye norsk siste åran... Var mye til Rovaniemi [Nord-Finland] til onkel til mor mi... og slekt derfra kom hit... [Hjemme] bare norsk... Æ har sagt at det va litt dumt at han ikke snakka finsk til oss. Det var kun når vi var ute og reiste, at æ hørte far min snakke finsk.*

Følgende oversikt viser gjennomsnittlig frekvens av språkbeherskelse og -bruk blant intervjupersoners foreldre. Tidsmessig dekker det omtrentlig perioden 1920-1990, dvs spennet i intervjupersoners oppvekstår samlet sett. Det er en stor grad av tospråkighet og hovedvekt på finsk. Her fremkommer også at finsk ble særlig opprettholdt mellom foreldre. Dermed ser vi at der har vært en relativt stor grad av intraspråklig (og endogamisk) gifte.

Foreldres språk fordelt på sted: i prosent av stedets intervjupersoner²⁶

Foreldres språk og sted	Begge språk... (%)	...og mest finsk (%)	Norsk norm (%)	Finsk norm (%)
Mødre				
Bugøynes	74	65	7	19
Neiden	72	62	17	11
søndre Pasvik	58	40	19	23
Samlet	68	56	14	18
Fedre				
Bugøynes	70	44	7	22
Neiden	78	71	17	6
søndre Pasvik	81	52	12	8
Samlet	76	61	11	13
Mellom foreldre				
Bugøynes	26	29	15	59
Neiden	18		18	65
Søndre Pasvik	19	40	23	58
Samlet	21	27	18	59

Sammenligner vi stedene, ser vi at foreldrenes språkvalg seg imellom har vært ganske likt. Videre at der ikke er de store forskjellene i foreldrenes språkkunnskaper og -valg, dog en tendens til mer finsk i Bugøynes. Kjønnsmessig er variasjonen størst blant mødrene i søndre Pasvik både hva gjelder norsk og finsk norm. Dette kan sannsynligvis forklares med den norske bosettingen i dalen samt finlendere i Petsamo, dvs at der var flere lokalt- eller nærboende norsk og finsk enspråklige kvinner å gifte seg med enn i Neiden og Bugøynes.

Dannelse av relasjonelle mønstre

The learning of language is closely tied to the learning of cultural behavior of all kinds. Any process that is not instinctive in man and that cannot be learned purely by imitation, must be accompanied by the learning of words. Even if no absolutely new words happen to be involved, the old words acquire new meanings by being involved in new contexts. [...] But even those who acquire two languages in childhood and use them consistently in later life, develop areas of experience in which one or the other language is preferred.

²⁶ Med norm menes ene- eller hovedspråk. Annen svarkolonne relaterer til første for å vise tilfeller der finsk ble hyppigere brukt enn norsk selv om normen var begge språk.

(Haugen 1969:9)

Haugens referanse til instinkt og ren imitasjon som språkløs læring tilsvarer hva Maurice Bloch vektlegger som "transmission of learning" i kulturelt overført kunnskap "[L]earned very gradually through imitation and tentative participation.". Han henviser bla til Lave og "[W]hat she calls 'apprenticeship learning', which relies on the 'assumptions that knowing, thinking, and understanding are generated in practice'²⁷" (Bloch 1991:186). I yrker som sykepleien snakker man om såkalt "taus kunnskap" som er tilegnet gjennom praksis og ikke verbalisering og ofte vanskelig å verbalisere i etterkant (jf. Bjones og Hansen 1997). Den kulturelle læringsprosessen til finskattede informanter innebar både to språk og hvordan bruke dem relasjonelt og situasjonelt. Mønstrene ble generert gjennom sosial deltakelse og observasjon av andres praksiser og reaksjoner. Så gjaldt også for unge intervjupersoner som knapt lærte finsk selv.

Med mønstre menes her innlæring av egne og andres systematiske språkvalg overfor gitte personer og i gitte situasjoner. Systematikken er et resultat av erfaring gjennom gjentakelse. Erfaringen innebærer egos kunnskap om både alters språkkunnskap, dvs hvilke(t) språk vedkommende behersker, og når alter er tospråklig, hvilket språk vedkommende prioriterer overfor ego. Over tid kan språkvalg mellom tospråklige endres, eksempelvis fra finsk til norsk, men systematikken som uttrykk for gjentakende erfaring består. Akkumulering av kunnskap om alters språkvalg forutsetter fortløpende sosial kontakt mellom partene. Det er ikke nok å vite eller å ha hørt at alter er to- eller finskspråklig, man må ha den personlige erfaringen av å snakke finsk med vedkommende. I denne personlige erfaringen ligger element av lingvistisk og sosial trygghet. Relasjonelt språkmønster er både språklig og sosialt betinget. Også situasjonelt mønster grunner i gjentatte sosiale erfaringer. Her er det først og fremst kontekst for språkhandling som blir avgjørende, det være seg demografisk fordeling, steder, handlinger eller overordnede strukturer. Et eksempel fra Pasvik i sin tid er hvordan finsk var det rådende språk i tømmerkogen og på læstadianske møter, mens norsk skulle snakkes på skolen og i offentlige sammenhenger. I ett av sitatene over forteller informanten om hvordan moren snakket finsk når hun var i *badstu*. Handlingen *å gå i bad* gjelder kun stedet badstu, om det er et rom i boligen eller frittstående bygg. Både baderommet, dets innredning og hvordan man bader, forbindes med finsk språk og kultur. Men i denne situasjonen får vi videre en sammenkobling med de relasjoner av intimitet som er skapt og skapes mellom mennesker

²⁷ Lave 1988;1990:310.

som bader sammen. I nevnte eksempel er morens minne om tidlig erfart intimitet finskspråklig. Når konteksten derimot er formell som i dagens organisasjons- og møteliv, vil det relasjonelle språkmønster underordne seg situasjonen, og man snakker norsk. Systematikken i kodevalg blant tospråklige kan best forstås som et sett av akkumulerte individuelle og sosiale erfaringer i relasjoner, situasjoner, tid og rom. Språkvalget vil endres i tråd med erfaringer. For å forstå mønster for valg, trenger vi kunnskap om erfaringene.

For alle intervjupersoner var begge språk til stede i hverdagen på noe vis fra barndommen av og i en ujevn men ufravikelig utvikling fra finsk til norsk språk. Det samme fant sted i alle tre bygder og angår begge kjønn. Hvor hurtig og i hvilken variant er et spørsmål om hvilke sosiale relasjoner fremmet eller vedlikeholdt finsk, og hvilke introduserte eller utviklet norsk. Intervjupersoner som vokste opp i et helt eller delvis finskspråklig hjem, og som kunne mer og mindre begge språk, ble tilsnakket og kunne svare og tilsnakke de forskjellige familie-medlem og slektninger *alt etter som* om de andre snakket norsk, finsk eller begge. Felles språkkode var avhengig av egen og motpartens mestring. Motsatt språkkode ble brukt når partene behersket hvert sitt språk og forsto (nok av) det annet, men også når man ikke kunne annet som mellom en finsktalende besteforelder og et norskspråklig barnebarn. Intervjupersoner lærte også at når noen tilstedeværende (voksne) ikke behersket finsk, da snakket man norsk så sant man kunne det. Omvendt brukte man finsk dersom noen ikke forsto norsk. Språk ble knyttet til personers kunnskaper og kommunikasjonsevne i det ene eller annet. Diglossia er et begrep som kan nyttes på den situasjon at man bruker det ene språket i noen domener, eksempelvis privat og i næringsvirksomhet, og det annet språk i andre domener som offentlige sammenhenger eller kirken (Fishman 1989, Lindgren 2005). Slik diglossia gjaldt også i de tre lokalitetene og holdt seg kanskje lengst i primærnæringene fiske og reindrift foruten læstadiansk møtevirksomhet, men språkskifte fant også sted innen slike tradisjonelle domener. Dermed kunne den diglossiske situasjon for et domene snevres inn eller opphøre.

Søsken og språk

Her skal vi se endringer i det tradisjonelle domenet hjemmet. Fornorskningsprosessen er tydelig gjennom rekkefølgen av søsken. Der hjemmespråket var finsk, ble skolen nærmest en brekkstang for norsk. Yngre søsken lærte norsk av eldre. Og jo flere av barna som gikk på skole, jo mer norsk ble det i hjemmet.

(Kvinne 70-80 år) *Elleve barn levde. Æ vokste ikke opp med de eldste... Da dæm ble 15-16 år, så reiste dæm ut... [Yngste] ho e så dårlig i finsk at...*

- (Mann 70-80 år) *De to eldste leste og skrev finsk, de yngste var det verre med... Vi hadde kontakt med jevnaldrende i Finland.*
- (Kvinne 60-70 år) *På 1950-tallet... de slutta å snakke finsk de som vokste opp. Mamma hadde ikke lagt merke til at de [småsøsken] hadde slutta å snakke finsk... Norsk begynte med de tre minste... Vi tre eldste snakka like mye finsk,... men så det ble jo mest norsk vi snakka. ...Spørs ka vi lekte... klart finsk va litt sånn hærre som voksne snakka... om arbeid og sånn, så va det finsk... [Det som finsktalende gjorde, lekte de på finsk, det norsktalende gjorde, ble lekt på norsk.]*
- (Mann 60-70 år) *De to yngste...den yngste er 10 år yngre enn meg... mer blanda med norsk... [Å lære norsk] man tok det inn, man var ikke helt dum...såpass langt i rekka av søsken.*
- (Kvinne 50-60 år) *De to yngste, jente og gutt, snakket mer norsk enn finsk, de tre eldste på finsk. Da vi begynte på skole, snakket vi mye mer norsk. Også foreldre la om, men [det var] mest finsk. Ble vi [søsken] sint på hverandre, så sa vi det på finsk... Nei e du gærn, vi fikk ikke bannes hjemme!*
- (Mann 50-60 år) *[Yngste bror] han bodde nærmest nede hos dæm [besteforeldre] og ble jævlig god i finsk. [Søster] ho snakke finsk den dag i dag vet æ.*
- (Kvinne 40-50 år) *[Eldre] søstra mi snakke jo mye bedre finsk enn ka æ gjør. Dæm bodde en god del hos han bæstefar. Når vi onga snakka, var det norsk.*
- (Mann 40-50 år) *Eldste søsken fikk finsk inn med skeia. [Yngre] forsto alt, men vi kunne ikke snakke sjøl. Dæm prøvde ikke å lære oss direkte...finsk.*
- (Mann 18-30 år) *Eldste bror snakke flytende finsk. Han og kompisa bare på finsk.*

Et par av eksemplene viser den betydning finsk monolinguale besteforeldre kunne ha for dannelsen av tospråklighet hos de unge. Besteforeldres påvirkning avhang av hvor lenge de levde, og hvor nært intervjupersonen hjem. Haugen nevner det samme for norskamerikanerne. "Many an informant has attributed his knowledge of Norwegian to a grandparent who never learned English and who had to be talked to in Norwegian." (Haugen 1969:45). Også en *gammelonkel på loftet* kunne få finskspråklig betydning for de av barna som var mye sammen med ham. Arbeidsspråket på stedet var også viktig. I ett av sitatene fortelles hvordan barn kunne identifisere språk med aktiviteter blant voksne. Lekte man fisker eller skogsarbeider, var det på finsk, lekte man lærer, var norsk naturlig. Barn kunne bruke *voksenspråk* når de lekte voksen, selv når det var motsatt av det språket foreldrene brukte til dem. I disse tilfellene ser vi eksempler på ren imitasjon. Både de voksnes samtale- og næringspråk fungerte som retningsgivere på hvordan bli språklig voksen. Finsk næringspråk holdt stand lenge i søndre Pasvik, Neiden og Bugøynes, mens norske immigranter til Amerika og som drev jordbruk, begynte tidlig å erstatte norske ord med engelske, eksempelvis *farm* ("farm") for gård og *fens* ("fence") for gjerde. Haugen (*ibid.*) gir flere eksempler på hvordan immigranterne kunne blande engelske og norske ord fra første stund og slik skape en norsk som ble uforståelig for den som ikke også kunne engelsk. Tilsvarende synes ikke å ha funnet sted blant de tidlige finlenderne til Sør-Varanger.

Venners betydning

Mange intervjupersoner måtte venne seg til to språk i familien og ofte blant venner. Nabolik utgjorde en språklig kontekst. Hvem man lekte med før skolealder, ble et spørsmål om nabo-ungers språk og alder, endog i Bugøynes hvor avstandene var små (jf. Storaas 2001). Man brukte gjerne de(t) som venner kunne forstå. En informant i Pasvik fortalte fra barndommen at de hadde en finsk nabo på den ene siden og en norsk på den annen, ellers var det et stykke til neste gård. Bare den norske familien hadde en sønn på informantens alder. Selv lærte han da norsk av nabogutten som lærte finsk av ham. Tilsvarende gjensidig læring kunne skje blant voksne. Likevel brukte opprinnelig monolinguale norske ofte norsk i tale selv om de lærte å forstå finsk²⁸. Samme erfaring ble gjort i alle tre bygder. Behovet for sosial kontakt var større enn den umiddelbare språkbarrieren. Dette er et gjennomgående trekk i informanters språkpraksis og gjenspeiles i hva intervjupersoner fortalte²⁹.

- (Kvinne 80- år) [Bureisere] *da de fløtta hit... det va norsk. De kunne ikke finsk ...vi va jo begynt på skolen da. [I grenda] det va finsk... Vi lekte med finskeongan.*
- (Kvinne 70-80 år) *Det va finsk... helt til de fire yngste, da var det bare norsk... Da finlenderan flytta [Petsamo evakuert], ble det ikke bruk for mere finsk.*
- (Mann 70-80 år) *Hvis det var en som snakka norsk, ble det norsk. Nei...de var nok mest finsksnakkande, venner snakka finsk. Søkenebarn i Kirkenes og Vardø snakka ikke finsk. Kirkenesonga hadde ikke bruk for finsk...døm ville ikke høre [det].*
- (Mann 70-80 år) *På 30-tallet fikk vi norske bureisere, også til [grenda] kom det flere. Vi hadde ikke så mye omgang med dem, men det er klart at da hørte man jo norsk... Jeg hadde adskillig omgang med [norsk Y]-familien, de hadde barn på min egen alder... så jeg var ganske mye der... Åja, nesten bare venner som snakket finsk... Men da jeg begynte på skolen i 1936, fikk jeg norske.*
- (Mann 60-70 år) *Naboen [X], de snakka norsk og lærte finsk av oss, den andre naboen var finsk.*
- (Kvinne 50-60 år) *Mye å si kəm vi va sammen med og kor... hjemme hos foreldran... Æ lærte finsken tidlig, og æ forsto...Vi visste kəm som kunne finsk og ikke kunne finsk... de som ikke kunne norsk, da prata vi på finsk,... alle prata finsk på [stedet].*
- (Kvinne 50-60 år) *Vi va jo i Norge. Æ trur at det gikk mesteparten på norsk... Mange av de venninnan æ møtte på skolen, kunne ikke norsk før de begynte [der].*
- (Kvinne 50-60 år) *Det ble nok mest norsk etter æ begynte på skolen, æ lærte ikke norsk før æ begynte på skolen... Ho æ var mest sammen med,...påsto ho var tærga av noen og ville ikke snakke norsk. Døm [familien] snakka finsk.*
- (Kvinne 50-60 år) *Alle visste at vi snakka finsk... En jente her...vi lekte skole, og æ lærte ho finsk, ho kunne bare norsk.*
- (Kvinne 40-50 år) *Mange med finske foreldre, men vi snakka bare norsk oss imellom...*
- (Mann 40-50 år) *Vokste opp i hele bygda...voldsomt med onga...Har en erindring om én som var god i finsk,... hjemme hos han, så var det finsk.*

²⁸ Flere eldre informanter med ren norsk språkbakgrunn, og særlig når gift med en tospråklig, mente de forsto det meste av (lokal-)finsk.

²⁹ Noen (under) nevner venner på skolen. Minner om at det var internatskole i Neiden og Pasvik.

- (Mann 40-50 år) *Små onger har store ører,...av og til når vi var ute, brukte vi de finske ordan... Æ va tospråklig [som] 12-15 år med venner. [Senere] 17-18 år da ble det finsk.*
 Mann 40-50 år) *Hær nede...det va nok norsk,...vi snakka norsk vi gutta imella... Det va jo bare vi tre... Vi brukte norsk ... men alle kunne finsk i min alder.*

Med medelever kunne det også veksles mellom språk. Videre ser vi igjen at norsk- og finsktalende kunne lære av hverandre. Imidlertid synes slik gjensidighet å ha vært noe betinget av symmetri og asymmetri i sosial status. Barn fra hjem der finsk- og/eller norsktalende foreldre var tilknyttet primærnæringer, var mer sosialt likestilte seg imellom enn med barn fra norsktalende hjem der foreldre/far var offentlig ansatt og hadde en viss status. Lærerbarne kan også ha vært nærmest programforpliktet til å bare snakke norsk. Viktigst var kan hende den tidlige, demografiske fordeling mellom finsk-/tospråklige og norsk enspråklige der sistnevnte utgjorde en minoritet. Asymmetrien i status kunne oppveies og endog snus på hodet med et numerisk flertall.

- (Kvinne 80- år) *Mest som snakka finsk,...men læreran og dæm va så sint, vi fikk ikke snakke finsk... Vi snakka jo finsk, trængte ikke rope... Bodde på internatet...ja vi snakka begge språkan... De som snakka finsk, snakka vi finsk,...norsk til dæm som ikke kunne finsk.*
- (Kvinne 70-80 år) *Vi visste jo hvem som var finsk... [Lærerbarne] trur aldri den familien lærte finsk... alle visste ho kunne bare norsk, ho mora dæmmes va litt mere sånn... storaktig.*
- (Kvinne 70-80 år) *Nån snakka jo finsk til meg og nån norsk...ikke samisk dær... Hvis det va nån som snakka finsk, så svarte æ jo.*
- (Mann 70-80 år) *På skolen va det bare norsk... men da vi va ute, snakka vi finsk... i friminutt og på internat... Gikk på en del finsk og en del norsk,...når lærern va borte, snakka vi finsk.*
- (Mann 70-80 år) *Dæm hadde jo hjemmespråk finsk, og så kom de på skolen og da var det finsk... Som æ kan huske, så gikk det fort å lære norsk... De fra fjorden var ikke så lærevillig... [Gikk] seks uker på og seks uker fri... så kom tyskeran i -39 og tok skolen... hadde skole på [privat]... Mest var det finsk og samisk, de som kom fra fjorden, snakka bare samisk... Vi snakka jo norsk på skolen... de som snakka samisk, snakka samisk, vi norsk og finsk... Æ trur ikke fikk lov til å snakke finsk den gangen på skolen... Det var litt småknuffing dær... det var sjøsaman som egentlig var mobbera den gangen... Huske da æ kom på skolen, da var det bare å sætte igang og spring, dæm skulle banke oss opp,... æ huske bare at æ sprang bestandig,...det var et sånn gjeng som skulle prøve seg og ta overstyringa.*
- (Mann 50-60 år) *Da æ begynte på skolen, va det en kar som ikke kunne et ord norsk...prata bare finsk...det gikk jo ikke lenge før han lærte norsk han òg... barn lære jo fort... En hel del...i klassen min, prata finsk... dæm visste jo ka æ kunne, så vi prata jo norsk når vi va ilag... Mange va tospråklig... ja æ skulle gjerne ha lært [finsk]... I dag angre æ på at æ ikke gjør det,...æ hadde stor mulighet for å kunne ha lært det den gangen... Finsk e et språk som hadde vært godt å ha med sæ i det voksne liv.*
- (Mann 50-60 år) *Alle kunne norsk... æ vet om to i klassen som overhodet ikke kunne finsk og som e fra [bygda], to kom fra finske familier... Jo, vi hadde en som ikke snakka norsk,...men han va fødd og oppvokst i Finland... Vi hadde ikke nokka*

problem, han lærte norsk fort.

(Kvinne 40-50) *Æ kan ikke huske det gikk på finsk...det va hjemme det.*

(Kvinne 30-40) *Trur de fleste hadde det som æ... Vet ikke ka som skjedde med språket da æ vokste opp, vi skulle ikke lære det...æ vet ikke koffør... Generasjonen før mæ prata jo finsk og norsk like godt... Æ trur ikke det va noen som prata bare finsk...kan ikke huske... Æ trur vi syntes det va litt flaut... finsk va veldig stygt og hardt... Nu som voksen irritere det mæ enormt [at] vi skulle ikke lære finsk... nokka [en grunn] må det jo ha vært...*

I flere av sitatene får vi et eksempel på hvordan språkvalg eller kodeskifte mellom finsk og norsk uttrykker sosial inklusjon. Man innrettet seg andres eller flertallets språkkode. Sosial språktilpasning var så selvsagt at motsatt erfaring ble minneverdig, som i følgende eksempel fra Neiden internatskole:

(Kvinne 70-80 år) *Det var jo norsk,... det var jo samisk og finsk.. Vi bodde jo på internat... Om kveldan da syntes jeg det var trist, for da var jeg den eneste som ikke kunne samisk... Så samla de seg i en krok og snakka samisk,...dæm kunne jo norsk de også... om det var mobbing eller ikke...*

Her opplevde intervjupersonen en sosial eksklusjon som hun ikke forsto, fordi de samiske jentene på sovesalen også kunne norsk. Intervjupersonen var vokst opp med finsk. Med unntak av to intervjupersoner som hadde lært litt samisk av en besteforeldre eller venn, var det ingen som ga uttrykk for at de snakket samisk med samisktalende medelever. Man forventet at samisktalende gjorde som dem selv når mulig, brukte norsk³⁰. Norsk var ikke bare det offisielle og påtvungne språket, det fungerte også som et fellesspråk. Kvinnens opplevelse av eksklusjon ble sterk fordi hun mente de andre jentene hadde en språklig valgmulighet. Følgelig ble det for henne et spørsmål om de andre mobbet henne. Ellers viser sitatene at elevene kunne samle seg i språkgrupper uten at det ble opplevd som et problem. Så ble heller ikke uttrykt i intervjuene. Det skilles mellom å tilhøre og delta i en av flere språkgrupper som opererer parallelt, og å inngå i en gitt sosial setting som oppfattes å angå alle tilstedeværende. Her er det situasjonen eller konteksten som avgjør hva som skal forstås som én sosial gruppe eller hvor grensen for in- eller eksklusjon skal gå. I sitatet over oppfattet intervjupersonen sovesalen som kontekst for sosial inklusjon og ikke hjemmespråk som kriterium for fellesskap. Medelevene brøt med den høflighetskodeks blant finsttalende som fremholdt at man skulle ta språklig hensyn til den som ikke forsto flertallets språk. Kodeksen, som fremdeles er gjeldende blant tospråklige, er situasjonell gjennom en sosial forståelse av hvem som tilhører innen den gitte kontekst for samhandling. Intervjupersonen tolket situasjonen på sovesalen ut

³⁰ Barn fra Skogerøya og fjordene kunne også være norsk- og/eller finskspråklig grunnet bosetting av samtlige språkgrupper.

fra denne kodeksen. Jeg kommer tilbake til dette inklusjonsfenomenet senere. Her vil jeg bare poengtere hvordan holdningen som sådan ble grunnlagt i ung alder, og at den kan inngå i folks oppfatning av språk som et eventuelt diakritisk tegn og etniske grenser generelt.

Skolen og fornorskning

(Kvinne 70-80 år) *Nei du vet det var ikke lov å snakke finsk... man gjorde det jo ute sånn... Det ble jo fort at man snakka norsk der... I begynnelsen var det jo vanskelig... [På internatet?] Nei det var ikke lov å snakke finsk... de [lærere] gikk nesten vakt for å se om vi snakka finsk... [Ble straffet?] Nei, det gjorde vi ikke,... dæm sa bare: "snakk norsk".... Det var mye norske elever som bare snakka norsk der nedefra [i dalen]. [Hvordan opplevde det?] Nei ka kan man si... det var jo vanskelig, så man hadde jo...vanskeligheter hele veien... [Tungt?] Ja, javisst, men æ lærte så fort for bæstemor hadde snakka norsk til meg, så jeg kunne litt... [Nevner en venninne som ikke kunne norsk og hadde tungt for å lese.] ... [Følte deg dum?] Ja man gjorde jo det... Jeg vantrivdes sånn i førstninga... gråt i dagesvis... ja det e klart, lengta hjem... [Internat var fælt?] Ja i førstninga, men man lærte jo å være der òg... [Trøst å ha en eldre søster der?] Ja det e klart det var en trøst, for vi var jo bestandig sammen, ho gikk ikke fra meg. Det var fint å ha ho der, ellers hadde jeg vantrivdes.*

Sitatet favner de tyngste punktene om hvordan internatskolens fornorskning ble erfart, og opplevelsen av å måtte bo hjemmefra. Jeg skal vektlegge internatskolene selv om Bugøynes ikke hadde slik. For de mer og mindre enspråklig finsktalende var overgangen til norsk i undervisningen ens på de tre stedene. Intervjupersoner fra samtlige lokaliteter fortalte videre at de/elever ikke unnslo seg for å bruke finsk i friminutt, men det synes å ha vært noe sjeldnere i Bugøynes. Mulig forklaring på slik forskjell kan være at i Bugøynes bodde man hjemme, og at det derfor var lettere å holde ut med norsk i skoletiden. Internatbarn derimot måtte vente til helgen eller i seks-åtte uker før de var utenfor internatskolens område og helt fri fra skolens påbud om å snakke norsk. Hvem kunne da klare seg uten å bruke morsmålet?

Informanter generelt kan si at *det va forbudt* å snakke finsk (og samisk) på skolen³¹. Som tidligere nevnt var finsk og samisk tillatt som hjelpespråk i undervisningen i språk-blandede distrikt, deriblant Sør-Varanger, og da frem til 1936 for finsk, mens samisk var fortsatt tillatt. Til da hadde lærere hatt lov til å hjelpe barn på deres hjemmespråk i undervisningen. Ironisk nok forsvant denne muligheten på grunn av departementets bruk av

³¹ Samisk gjelder kun i Neiden fordi skolekretsen også omfattet nærområder og utover i fjorden.

etnonymet "kvæn" for finlender og "kvænsk" som benevnelse på finsk språk, noe stortingsrepresentant A.K. Mikkola fra Neiden reagerte sterkt på. Enten måtte kvenbenevnelsen eller retten til hjelpespråk ut av lovteksten. Retten opphørte (Stortingsforhandlinger 1936)³². Det sentrale punkt her er læreres, andre ansattes og elevers plikt til å snakke norsk på skolens område. Hvordan påbudet ble overholdt og brudd sanksjonert, blir et empirisk spørsmål.

Det annet punkt av betydning i sitatet over, handler om mestringsvansker og det selv-bilde det kunne medføre. Identitet skapes ikke bare gjennom identifisering med og fra andre, men også i erfaringen av å lykkes. Man bekrefter seg selv gjennom seg selv. For finskspråklige elever ble mestring av norsk selve nøkkelen til den kunnskap skolen vektla.

Tredje punkt er internatlivet. Journalisten Ingjerd Tjelle (2000) har samlet et utvalg intervju med personer som hadde vært "internatbarn", også i Sør-Varanger. Bokens hovedtittel består av tre ord, "bortsendt og internert". Innholdet er like forstemmende som tittelordene. Boken er i tråd med meget av det som er sagt i den offentlige diskurs om både fornorskning og internatliv i Finnmark. Riktignok gjorde jeg ingen dybdeintervju på temaet, men mine informanter ga ikke et generelt uttrykk for de store og dype traumer³³. Ikke opplevde de seg "bortsendt" (av foreldrene?) og heller ikke "internert" som i en fangeleir. Likevel kunne det være tungt på ulike vis, særlig de første skoleårene og for finskspråklige. Jeg skal bruke en del sitat for å vise både variasjon og fellestrekk i erfaringene.

(Kvinne 80- år) *Når vi va på skolen, bodde vi på skolen,... Da kom det jo fra Strand og Svanvik og Langvasseid, og det va mange av dæm som snakka bare norsk,... og dæm som ikke kunne finsk, dæm lærte finsk på skolen av oss... [To bureiser- familier] dæm snakka bare norsk hjemme, men dæven, de lærte finsk på skolen! På skolen va det sånn at vi ikke måtte snakke finsk, vi måtte lære norsk på skolen, ja så derfor blei det norsk. Æ kan ikke huske vi fikk nokka straff om vi snakka finsk ute... i klassen va det ikke lov å snakke finsk, bare norsk. Æ trur ikke de hærre lærerne kunne finsk... de som jobba dær, hjalppte,...dæm kunne nesten alle sammen finsk... nei norsk [til barna]. Ei tante av [...] ho snakka finsk. [Fornorskningen?] Det va så mange andre som va i samme båten, så det gikk... vi va så mange herfra... [Tungt?] Nei det kan æ ikke huske at det va så veldig tungt... man lærte selvfølgelig bedre og bedre, så man klarte sæ bra... [Dum?] Nei det kan æ ikke huske... Det kan godt hende at det fanns, men æ hadde lett for å lære. [Erting?] Kan ikke huske det va så mye... det va lite... Æ trur vi va mere snill med hverandre. [Lærere så kven?] Nei aldri, det kan æ ikke huske... I den tida va det ikke*

³² I debatten ble også finlendernes/kvænenes innvandrersstatus brukt som argument mot rett til hjelpespråk.

³³ I et avisportrett av en bilingual informant (80) står: "På internatet fikk vi rett og slett kose oss, der slapp vi arbeid og slit. Jeg har de beste minner fra internattiden i Neiden, forteller han. Det ble fire års obligatorisk skolegang på [NN]. Hjemme i Munkelv var det hardt arbeid for det daglige brød, lek for eksempel, var det aldri tid til. Alle hadde sine plikter på gården, der de finske forfedrene hans hadde slått seg ned i 1850." (Sør-Varanger Avis av 301106).

så nøye ka man va,... det e jo nu som det e blitt mere sånn samer og kvæner, og det syns æ e bare tull. Vi va nu såpass at når vi kom på skolen, så visste vi ikke ka brød va på norsk. [Skam?] Ja det trur æ, at vi syntes det va følt at vi ikke kunne norsk når vi begynte på skolen, men så va vi så mange om det,... det va så mange... Vi kan nesten si det sånn at det va ikke så mange som va bare norsk,... at dæm alle sammen snakka finsk... de som kom fra Langvasseid også, de kunne også finsk og likedan på Strand, dæm kunne finsk... Æ lærte norsk av mine skolevenninner. På skolen skulle vi ikke snakke finsk,... men vi ble ikke nekta.

(Kvinne 80- år) Det va jo ikke så artig når man reiste hjemmefra... Ongan klaga ikke den gangen, dæm spiste alt som dæm fikk... Lappebiff og sånn hadde dæm ikke på skolen, det ble for dyrt... Nei, vi trivdes nu dær, det va mange onga... vi jentan sloss nu aldri...guttan litt kjekling... 70-80 onga... det va lange bord når vi sku spise... [Lærere] ingen som snakka finsk... når av tjenestepian snakka litt finsk til oss, dæm brydde sæ ikke om læreran... de sku ikke snakke finsk til ongan, for de skulle snakke norsk... Neida, neida, dæm kalte aldri oss for kvæner,... bare nu de hær dæm åran vi hørte kvæner... [Følte deg dum?] Nei det va ingen som gjorde det... for det var så masse som ikke forsto,...bare når få som snakka bare norsk, det va de som va dumme. [Straff for finsk?] Dæm kunne ikke straffe når man ikke kunne norsk...kunne ikke straffe sånt.

(Mann 80- år) Du vet vi kunne ikke norsk når vi va syv år, vi fór til ... på skole, det va dær vi lærte... [Kunne lærere finsk?] Nei ingen, eneste tjenestepian va norsk og finsk... Til å begynne med va det veldig tungt for oss å ikke kunne norsk,... men livet gikk jo ganske bra når man va så ung, og masse onga... så, så begynte man å lære norsk òg... [Dum?] Nei man føle seg ikke dum, men man føle seg litt avsides en og annen gang... [Flere enn deg?] Masse, de fleste på skolen... det e klart at det hjalp... [Straff?] Nei det va ikke straff, men læreran sa vi måtte snakke norsk og lære noe... [Snakket finsk likevel?] Ja det e klart... De [norske] lærte finsk av oss... jo jeg husker flere av dem...

[Eldre søsken på skolen?] Søster og søster... så hadde man jo naboonga òg,...så hadde man kamerater på skolen, man va ikke aleina selv om de snakka bare norsk,...vi hadde jo sine venna når vi kjente hverandre fra før... [Maten?] Den va nok ikke dårligere, maten var god til den tiden. [Hjemmefra trist?] Ja til å begynne med... Vi va vel en seks-syv uker i slengen på skolen, og når vi ble litt større, hadde vi mulighet til å komme hjem og i helga, vi sprang ifra [skolen] og hit, kortveien, en mil veis, på ski om vinteren.

Jo vet du, når man gikk flere år på skolen, så har man løst å lære norsk òg... det e klart man hadde løst å lære norsk når man va norsk statsborger òg ja... [Brukte finsk til lærere?] Det ble vel det òg...men der va jo...de som jobbet der, betjeninga, kunne både norsk og finsk... [Lov til finsk?] Det ga de f... det brydde de seg ikke om... det va ikke så stor disiplin, vi va ikke redd å snakke både finsk og norsk... Nei straff va det ikke, det e overdrevet...ja... det går jo ikke an å brække ongan til å ikke snakke morsspråk, det går jo ikke an... og når vi ble eldre, da kunne vi forsvare oss.

(Kvinne 70-80 år) I timen var det selvfølgelig norsk, men i friminuttene ... jeg kan ikke huske vi ble nekta [å snakke finsk]. Dæm som var samisktalende, snakka samisk, og dæm som var finsktalende, finsk ute. Selv om dæm sier vi ble nekta, jeg kan ikke huske,...men vi hadde jo de hær [lærere] som kjente [til forholdene].

(Kvinne 70-80 år) Vi fikk egentlig ikke lov til å snakke finsk, men vi gjør jo det,... vi snakka jo, det va jo vanlig språket våres... [Ikke refset] Finsken va det vanlige språket

da... [Godtok norsk?] *Ja for de [lærere] va jo norske folk sørfra,...hvis man skulle forstå det på skolen...va vel det som var grunnen...*

(Kvinne 70-80 år) [Lærere harde?] *Nei jeg syns ikke det... Vi hadde ikke lov til å snakke i timen,... jeg va veldig sjenert... det gikk bare på norsk... Nei aldri grunn til å klage på maten... men sildegrynsuppe med brød og alt oppi, det klarte vi ikke, så alle måtte sitte igjen helt til lekselesinga..., det va så strengt med den maten. Ansatte...det va bare norske. [Sa noen kven om dere?] Neida...ikke det.*

[Kvinne 70-80 år] *På [...] der gikk vi på skolen...det var under tysktida... Det har vært mye folk her. ...Så begynte vi i 3. hos [familie] på [...] i 24 daga, det året gikk jo til spille... Så begynte vi på Strand...det var ennå tyskere på Strand...nesten 100 eleva,...så vi lærte ikke så mye...vi hadde jo glemt neste gang vi kom på skolen... [Internatet?] Æ blei mobba...[fysisk egenskap]. Ikke vanskelig å være hjemmefra... det var mat der. [Straffet for finsk?] Nei... det kom jo barn der som bare kunne finsk,...det gikk jo bra...de lærte etter hvert...det va ingen som nekta [dem å snakke finsk]...ute, og når vi lekte... Æ kunne bare norsk...æ kunne ikke finsk da... Æ va seks år da vi flytta fra [sted i dalen] og hit,...det va her æ lærte fra foreldre når de prata,... og så kom det folk på besøk som snakka finsk.*

(Kvinne 70-80 år) *I friminuttene gikk det på finsk... Det var vel ikke noen som var norsktalende i min klasse... Jeg passa [lærer]barn, og jeg tror [læreren] tok meg inn for at jeg skulle lære norsk, jeg fikk ikke snakke finsk der. Ho lærte jo finsk...i oppveksten... [På skolen] ho oversatte kan du si...et hjelpespråk...*

[Reaksjon på bare norsk?] *Nei...vet ikke hvordan jeg skal svare...vi gikk vel så inn at vi skulle lære det språket...og så måtte vi lære det som sto i boka òg... Alt gikk jo på norsk...Vi hadde [lærer] mye, han var tålmodig... tror de som gikk før, hadde det vanskeligere enn vi,... da fikk dem en rapp over fingran hvis de ikke kunne si på norsk hva som sto i boka. Vi fikk et ekstra år etter krigen...et tiende år...Vi gikk jo bare turvis, fikk bare det halve året,...mange ble ikke flytta frem... I -39 først tok de norske soldatene skolen, så kom jo tyskerne i -40...på sommeren..., så hadde vi skole på forskjellige plasser, det var etter krigen... -62 ble den her skolen som nu står, ...tyskerbrakker i en fjorten år.*

Akkurat det derre ordet fornorskning, den liker jeg ikke i det hele tatt...fordi at når vi var norske statsborgere og alt, det var jo første budet å kunne lære norsk,... Det er jo mange som kritiserer oss i dag at vi ikke har lært finsk til våres [barn],... for vi hadde kjent selv på kroppen hvordan det var å ikke kunne språket, og når vi bor i Norge og er norske statsborgere og har alle godene fra Norge... Mange spør om vi har tradisjoner som er finske, julaften for eksempel, men hvordan kan jeg ha det som er fjerde generasjon i Norge og vokste opp i sånn fattig tid at vi ikke hadde noe?... Det var badstu og hvetekake med rosiner og sukat i...og risengrynsgrot, det var det som var julaften.

[Om finsk innvandring på skolen?] *Neida., e du på styr!... Neida, det sto veldig lite i geografien om Finnmark...vi lærte om Norge men ikke Finnmark...vi hadde ikke sånt.*

I sitatet over nevnes at noen elever ikke ble flyttet opp i neste klassetrinn. Vanligvis skyldtes det svake skoleprestasjoner oftest grunnet vansker med norsk språk, men også slikt som uoppdaget dysleksi eller lignende. En mer tidsbegrenset årsak var tyskernes okkupasjon av skole-

bygg og internat under krigen³⁴. I Neiden og søndre Pasvik medførte det forsinket skolestart for noen barn og avkortet skolegang for andre. Neiden internatskole ble brent i 1944, og det tok et par fredsår før det ble satt opp brakker og igjen var mulig for elever å bo på internat. Tysk tilstedeværelse og tilbaketrekning hadde ikke tilsvarende konsekvenser i Bugøynes. Ingen intervjupersoner eller andre finskattede informanter kunne fortelle at de ble straffet for å snakke finsk, men å måtte gå omigjen en klasse fordi man ikke behersket norsk godt nok, ble opplevd som en straff i seg selv.

(Mann 70-80 år) *Min klasse var 30 elever, minst halvparten var finsktalende. Vi snakket jo mye finsk... mest finsk,... kan ikke huske noen si vi ble straffet... nei nei, det er mye overdrivelse... På internatet begge språk... her var ingen samisktalende familier, men samiske kvinner som var gift her. Kan ikke si om det var mest på norsk, det var nok begge deler.*

(Mann 70-80 år) *Har på følelsen de [lærere] sa "snakk norsk", innstillingen var nok det... de kunne ikke [finsk] på den skolen der jeg gikk... Noen [ansatte] kunne finsk, men de snakket bare norsk... norsktalende betjening. [Opplevelsen av å bare kunne finsk når begynte på skolen?] Husker ikke depresjon,... men det gjorde vondt når man ble ertet når man prøvde å snakke norsk, og det ikke var korrekt,... så kom norsktalende noen ganger og ertet,... kan ikke huske at lærere har ertet... Men jeg likte skolen og likte å lære norsk... det var så selvsagt at på skolen her skal vi lære norsk... [var] glad i bøker... det er en takk... min opplevelse er egentlig positiv. Kan ikke huske men har hørt at norske kalte oss for kvæner, men da hadde vi også et ord som vi brukte overfor norske, vi kalte dem for skolp... "kolpa" på finsk... I fiskeværene var det folk som ikke hadde egen båt men var hjelpsmenn, og det var skolper, og mulig det kommer derfra. [Tok norske seg nær av det?] Det var et skjellsord, ja... [Kven?] Vi opplevde det jo som et skjellsord... Kan ikke huske at lærere [bruket det]... på skolen tror jeg de var dannet nok... [Internatliv?] Jeg var ikke den som gråt, jeg gråt ikke mye, jeg gråt litt, det gjorde jeg... man kan ikke huske akkurat hvordan man har opplevd det, men var glad når jeg kom hjem en tur... Men dette å gå til skolen...jeg hadde ikke fobier... Men det var så annerledes når man våknet... malte panelvegger... [Ansatte?] Jeg syns ikke det var varm omsorg... jeg likte enkelte som var vennlige, men de som var bisk... de husmødrene vi hadde, syntes jeg var bisk. Jeg var ikke samtidig som min eldre søster men med yngre bror... Det vet jeg inderlig godt at det betydde noe for han,...det betydde så mye... og det betydde mye for meg at jeg hadde eldre søskenbarn på skolen da jeg begynte,... det var en betryggelse i det... [Tok vare på hverandre?] Ja, det tror jeg nok... kan ikke huske vi ble oppfordret,...men mine eldre søskenbarn fikk nok beskjed at de måtte passe på...så ikke får det vanskelig... Litt slåssing var det jo... også som en sport... husker ikke det var store konflikter.*

(Mann 70-80 år) *Finsk til å begynte på skolen... Kunne ikke et ord norsk, forsto ikke et kløyva ord, ingenting, men så gikk det ikke lenge så begynte vi å snakke norsk... og læse på norsk... [Forsto norsk?] Nei... kan ikke si man va dum, men... det va bare surr alt ihop... Det æ har lært, har æ lært etterpå.... Som regel hadde venna som snakka bare finsk... På skolen va det bare norsk... men da vi va ute, snakka vi finsk... i*

³⁴ Det ble nevnt norske soldater i 1939. Disse hadde grensevakt pga den finske Vinterkrigen og kamper mellom finske og russiske styrker i nord.

friminutt og på internat... [Straff?] Nei vi fikk ikke straff men...åjå [klar melding]... Den gang fikk du rapp over fingran og spark i baken når du ikke oppførte [deg]. Gikk på en del finsk og en del norsk... når lærern va borte, snakka vi finsk... Vi lærte dæm [norske] finsk... til slutt prata dæm finsk passe bra.

[Opplevde fornorskningen?] Merkelig nok, det gikk veldig fort over... I dag vet du, æ forstår finsk, men æ kan ikke snakke... joda, æ kan jo snakke litt,...men skal æ prate med en finlender, da stokke det sæ... Æ har gått to finske kurser på folkehøgskolen... Men den finsken vi prate, kalle vi for bugøynesfinsk,... ikke det, når æ har vært i Finland, spør dæm [hvor i Finland han er fra].

Finsk va tabu... vi skulle fornorsktes alle sammen... "den finske fare"... Kanskje han [skolestyrer] kunne noen ord finsk,... de va sørfra læreran... [Ansatte?] Når som snakka finsk... Det va vi som va vaktmestera dær,... det va god skole det!... Det va knallharde tider,... etter frigjøringa veldig lite mat... dårligere mat enn hjemme... Det som va følt da vi kom på internat,... hjemme va fattig,... så måtte du fræm på tavla med lapp i buksebaken,...og dæm lo... Vi hent på folkehøgskolen...henta sængtøy og klær [sosialhjelp].

[Sa lærere kven?] Ikke så ofte... de va ganske høflig... det va sjelden de sa kvæn. Norske elever sa "kvænonga",... kan ikke huske voksne mobba oss... vi va som vi va... dett va dett... [Utnavn på norske?] Vi hadde mange stygge ord på dæm, men det ska æ ikke si... ikke så stygge ord.

(Mann 70-80 år) Vi kalte dæm for fjordingan de som kom dærfra... i friminutten snakka vi samisk... Han gamle [lærer] ble ikke sint om vi snakka samisk, men finsk var bannlyst. Han snakka jo samisk, men finsk, det likte han ikke, "norsk skole det hær", men de sameguttan kunne. Mange kunne litt finsk også men snakka samisk. Ellers... det var jo norsk, finsk var ikke lov... [annen lærer] hørte æ aldri, vet ikke om han var imot [finsk] Måtte jo snakke norsk vi seg imella også. [En søster] kunne ikke et ord norsk da ho begynte...æ kunne litt...

Måtte bo på internat når [i perioder], trivdes ikke dær. Det va så mye slåssing dær at vi ikke fikk sove. De var jo så trollat de store og de dær fjordingan,... man vantrivdes...ikke kunne man gjøre leksan, det var ikke ro.

(Kvinne 60-70 år) Nei men du, æ har ikke opplevd den hær fornorskningspolitikken sånn som mange andre har gjort før, for æ tror etter krigen ble det bedre... Han som va internatbestyrer, han va jo en vettug mann, han skjønte han måtte spille på lag med elevan, og vi va dær 24 timer i døgnet i seks uker. [Straff for å snakke finsk?] Nei, nei... eneste æ vet han [NN] har fått straff i nyere tid... som sagt, det va mere finsk blant guttan enn jentan. [Lærere sa kven?] Nei, det kan æ ikke huske... [medelever?] ja, det kunne det... det hendte jo at det va finskættede også som ikke ville vite at dæm va, og hadde et norsk etternavn... [Skam?] Kanskje... jo for dæm tilkjennega ikke at halyparten va, at dæm hadde finske gener i sæ.

(Kvinne 60-70 år) De første årene på skolen, det var hardt... de første åran... å skrive på norsk... Hardt å lære alt, men det gikk... Æ syns ikke æ e så godt i norsk enda,...på finsk går det flytende... Snakket finsk i skolegården...hele tida...Har hørt de som var eldre enn oss, ikke fikk snakke finsk... Vi hadde annenhverdagsskole,...vi hadde snille lærere...bare norske... Det måtte være norske lærere da.

(Kvinne 60-70 år) Joda, vi skjønte jo litt, men det va veldig lite... Det va jo veldig tungt... det va som man va litt tilsidesatt, men vi va jo mange... [Norsktalende barn] dæm kalte oss for finskonga... "dokker kan ikke snakke!"... Men det e jo nesten som en drøm, det ble bedre etterhvert. Læran...kan ikke huske at de va nokka utidig,...dæm prøvde jo å hjelpe oss for at vi skulle snakke norsk. [Straff for finsk?] Nei, ikke noe

straff akkurat..., sa: "Neinei, lille [etternavnet], ikke finsk". Etter den tid torte æ ikke snakke finsk... vi hadde jo så lett for å slå over til finsk når vi var vant til det. [Lærere sa kven?] Nei det gjør dæm ikke...dæm sa bare navn. ... Vi visste ikke ka vi sku si, vi va jo både norsk og finsk, sånn blanda.

Intervjupersoner omtaler seg selv og andre som finsk, norsk eller samisk etter slektskap og det språk de forbinder med den enkelte kategori. Det virker som barn var tidlig bevisst hvem tilhørte hvilken gruppe og kunne bruke etnonym som skjellsord. Ellers gir intervjuene lite grunnlag for å si at skolen ved lærere og ansatte brukte etnonym overfor elever og da heller ikke kvenbegrepet. Én intervjuperson nevner en lærers forskjellsbehandling på tilsynelatende etnisk grunnlag ved at samisktalende elever ikke fikk påtale for å bruke morsmålet, mens finsktalende fikk det. Om elever ble likebehandlet fra et etnisk synspunkt, så hadde norsktalende elever et klart fortrinn i undervisningen. På dette punkt kan vi ikke sammenligne forholdene med de som gjaldt for mange av Haugens informanter i Amerika. I de norske immigrantkoloniene organiserte man egen skole hvor undervisningen gikk på norsk. Mine eldre intervjupersoner nevnte kun én lærer som kunne eller ville bruke finsk- og samisktalende barns morsmål.

(Kvinne 60-70 år) *Ho fru [lærer] kunne finsk. Ho var utav de hær [lærerfamilie] sine.... vi fikk ho i fjerde klasse, ho kunne finsk, samisk og norsk. Ho kom fra [vestover]. Han [en venn] fortalte at da han begynte i første skole, kunne ho si det på samisk og på finsk. Han har mange ganga sagt at ho [læreren] var flink, og ho hjalp han. Ho redda han!*

(Mann 60-70 år) *Det va jo bare finsk- og norsktalende i klassen, og dæm fra fjorden snakka samisk,...de va trespråklig... Oss imella i friminuttan gikk på tre språk det.... Man ble jo mobba av de norsktalende for å snakke dårlig norsk,... alle [lærerbarne] var jo norsktalende... Dæm fra øya kunne også finsk, men de kunne bedre norsk enn vi av en eller annen grunn.... Etter hvert som man gikk opp i klassene, så ble det mere norsk da, eller man forsto allerede tidligere norsk... I begynnelsen va det ho [lærer] som berga meg,...ho kunne litt finsk,...æ forsto veldig lite av norsken... og sjenert va vi også og va redd for å si feil... Ho kunne hjelpe meg med noe finske ord,...det sier jo mange andre òg. Min skolegang va veldig kort. Vi va jo internatonga. Så og så mange uka på skolen, så måtte vi hjem når de andre ongan kom, det va ikke plass til alle....måtte bytte. [Etter krigen],... de første åran bodde vi på kvisten til [en familie], mens de bygde [skolebrakker]. Fordi han [lærer] mente æ va så dum, så slutta æ på skolen etter fæmte. Han prioriterte de skoleflinke. Æ slutta sjøl, æ ville ikke mer. [Kven et skjellsord?] Det kan æ ikke huske... Det æ huske,...vi kalte fjordingan for "jævla lapper" hvis de mobba oss. [Hva sa de?] Æ huske ikke.... [bare] når vi ble sint ja, når det ble steinkasting.*

(Mann 60-70 år) *De finske elevan følte det var bedre å være finsk... I så måte kunne det være motsetninger mellom de som kunne og ikke kunne finsk,... de kunne prate finsk, og vi forsto ingenting. ...Det va flere som måtte stå over et år...for å lære norsk,...va*

helt vanlig det,...og det va jo flinke og intelligente karer... De møtte veldig store problemer til å begynne med.

Æ vantrivdes så på [internat]. Foreldre visste kor æ hadde vantrivdes [der],...å være hjemmefra, med maten, stellet,... kaldt va det,... sov en 25 stokka på samme rom... Joda, vi hadde gode lærere og dårlige lærere... [Lærer] kunne finsk men ho brukte det aldri. Ingen som snakka samisk... [en elev] kalt for lappen,...gutta som ærta,...æ har det bare referert,... mest [av] de hær som va finsk avstamning... De norske va ikke noe bedre, herregud, de va jo herrefolket! [Rangorden?] Nei svært lite... vi lekte sammen... rasismen har vært veldig lite praktisert i [dalen].

[Lærte om folkegrupper?] Vi lærte ikke nokka om Finnmark... [bare] at det va fisk på kysten og samer og rein på vidda. [En senere lærer] va veldig bevisst at vi hadde en kultur som var anna enn den sørpå... Det kom onga fra andre plassa og som vi flirte av,...vi som kunne, og dæm som ikke kunne.

(Mann 60-70 år) *Ingen straff for å snakke finsk i friminutt og på internatet. Ingen begrensning dær... En del av dæm som jobba på internatet, var finsk, men de snakka norsk... Ikke når som kunne finsk av de læreran. Av og til var det jævlig å være på internat, ikke fordi det var internat,... vi var 10 barn [søsken] og vant til... kunne ikke bli ensomt med 60-70 onga rundt dæ... Vi ble kalt for kvæna men ikke på kolen... Det var en i bygda, ho kalte oss for kvænonga,...ho var fra Kvænangen.*

Lærte om A/S Sydvaranger og at det bodde fjellfinner i Finnmark. Det var ikke mye... det var Sydvaranger... og Finnmark var jo lapp, det var bare fjellfinna,... derfor man ble ergra av og til... man protesterte ikke lenger enn akkurat da... det blei ikke hurlumhei av det som det burde ha gjort... nu e det for seint.

(Kvinne 50-60 år) *Finsk va ikke helt akseptert... på skolen hær ble vi mobba... [av] dæm [finske] som va mere norsk... Det [finske] va ikke godt nok, [men] foreldran va finsktalende... I dag snakke vi på finsk.*

(Mann 50-60 år) *Bodde på internat i syv år... nei æ må ha opplevd det ganske greit... Vi gikk skift... aldri huska æ ble mobba... kan ikke huske æ hadde nokka problema med språket... Andre i min alder og eldre sier de hadde det ille med språket,... som onga legg man fort over... [Lærere] ingen kunne finsk... de va vel sørfra tenke æ... et par av hushjelpan kunne... Bare et par i min klasse som snakka finsk... På sovesalen 8-9 stokka... Fra [en grend] dæm kunne ikke anna [enn finsk].*

[Kalt kvæn?] Det kan æ ikke huske... æ hørte ikke anna enn navnet mitt. ... Det va ikke samer i det hele tatt... det va en skam å være same... [Skam å være finsk?] Nei da, det kan æ ikke huske... Vi visste det va samer i Finnmark.

(Mann 50-60 år) *Æ bodde syv år på internat... æ begynte i -52... Æ skjønne ikke det hær dæm prate om, at det va så fælt...vi hadde det godt på internatet... dæm va snill dæm som jobba dær...lærere, husmor og pia,... og vi va en hel masse onga som lekte ilag og gjor lekka i lag, sloss og hadde det artig ilag... Klart at som førsteklasing va det ikke så artig, men det gikk nå over,...det va en overgang.*

[Straff for å snakke finsk?] Nænænæ...ikke no straff... det va nok slutt da æ begynte på skolen,... men at det kunne være det i tida før,...det kjenne æ ikke til.

For intervjupersoner født på 1950-tallet og utover, var norsk vanligvis hoved- eller hjemmespråk. Noe forbud mot finsk blant elever ble nærmest uaktuelt. For de få lærere som kunne finsk, gjaldt likevel regelen om å bruke norsk i undervisningen. Da ungdomsskole ble innført,

måtte elever fra alle steder i distriktet bo på internat på Bjørnevatn. Etter hvert fikk stedene egne ungdomsskoletrinn, bla fordi foreldre kjempet for det.

(Kvinne 40-50 år) *Det va ikke så mange som snakka finsk, æ e visst den yngste... Æ hadde tolk [medelev] en uke, ho måtte fortelle alt,... det huska ikke lærern at æ ikke kunne norsk... Man lære så fort når man er barn. Ble nok mer og mer norsk på skolen... ikke mange som kunne finsk... Spørs kær æ va med,... med ho som æ va mye med, mest finsk...med de andre mest norsk. [Kompleks?] Nei det kan æ ikke huske... [Følte deg dum?] Nei... sånn hadde alle andre også hatt før meg... Nei æ syns det gikk bra.*

(Mann 40-50) *Det va norsk selvfølgelig... [Forbud mot finsk?] Nei det hadde vi ikke, det ble ikke aktuelt, vi snakka norsk... [Lærere kunne finsk?] Bare assistenta hær fra bygda...som kunne finsk, dæm hadde lært hjemme, men vi brukte jo ikke det. [Lærte om finsk innvandring?] Nei... Visst va det helt galt... Vi lærte om alle de hær vikingar rundt omkring... ikke [noe] lokalt... bare den hær Snorre og gjengen... De spørsmålan blei ikke stilt... Nei aldri...ble aldri debattert,...det va ikke i vinden den gangen...Det va ingen som tok opp det tema...*

[Etniske begrep?] Jo det hadde vi nok, men vi hadde ikke mye fra fjordan,... dæm va flytta bort fra de dær fjordhollan... Nei, det va ikke mye av den sorten... Det va de kullan før som dreiv med det... De klassan over meg gjorde det,...mobba skoltesaman, [nemlig] de norske,... vi av finsk gjorde ikke det... Det va jo ikke særlig [av] norske, vi va jo bare kvæner...bare kvæner i klassen. [Etnisk diskusjon?] Det va tidligere konflikter, men ikke i våres kull, vi va jo mest kvæna,... tidligere enn det også slåssing og knuffing... også dæm imella, nordsamer og skolter blant anna,... krancling og slåssing... Men enda lengre tilbake, de e nu i 70-åra,...de grupperte seg de som va nordsdamer, og de som va østsamer,...så ble det krancling av det.

(Mann 40-50 år) *På Bjørnevatn... dær kunne det være sånn "forbannede finn jævler" dæm kunne kalle oss for,...men det va nu bare i starten når de tøffa sæ... [Hva kalte dere dem?] Trur ikke vi hadde noen spesielle,... byjævla,... det va by og land. [Mer enn finsk, norsk og samisk?] Jada, mye mer, det va nok det det va... det va noen feider, de skulle kontrollere oss, men de gikk som regel fæm på, de guttan... Vi hadde som regel jobba litt mer og va handfast mesteparten... [Jentene?] Dæm glei lettere inn i miljøet trur æ.*

Et par av sitatene viser til læreren som brukte finsk som hjelpespråk. Utsagnet *ho berga mæ* forteller noe om en hjelpsløshet flere intervjupersoner opplevde den første tiden med undervisning på norsk. Å ha en tospråklig lærer, en medelev som tolket, eller å ha lært litt norsk før en begynte på skolen, synes å hatt psykologisk betydning for videre mestring i læringsprosessen. En annen psykologisk faktor var at man var blant mange som ikke forsto alt av undervisningen. Å ikke beherske ("riktig") norsk ble ikke nødvendigvis ensbetydende med at man var dum og slik sett mindreverdig norsktalende elever. Det hjalp at man utgjorde et flertall overfor norske som endog kunne lære finsk av dem. En tredje faktor som lettet trykket av fornorskningen i skolen, var å bruke finsk i friminutt og på internat. Det er tydelig at intervjupersoner oppfattet det generelle påbud om å snakke bare norsk, men det er like tydelig at de snakket finsk utenom timene og ikke ble straffet for det. Forøvrig kan de eldste fortelle

om streng disiplin både undervisnings- og arbeidsmessig³⁵. En fjerde faktor var holdningen til å skulle lære norsk; man bodde i Norge og gikk på norsk skole, da måtte man lære språket. *Det va ikke nokka å diskutere*. Her var tilsynelatende lite opposisjon til fornorskningen som sådan selv om prosessen ble unødig hard for de mest finsktalende. Det er lite bitterhet å spore blant finskattede generelt hva gjaldt å måtte lære norsk. Uventet nok var det flere intervju-personer som roste lærere enn omvendt. Noen uttrykte endog medlidenhet med stakkars lærere sørfra som ikke hadde visst hva de kom til av lokale språkforhold, men som hadde utvist stor tålmodighet i undervisningen.

Lignende aksepterende holdning ble uttrykt i forhold til internat. Det var en nødvendighet i Neiden og søndre Pasvik slik de fleste bodde og med daværende kommunikasjonsmuligheter. De fleste informanter syntes å bedømme situasjonen ut fra den tids forhold fremfor hva man måtte mene i dag (i Norge) om å sende syvåringer på internatskole. Hvordan den enkelte reagerte på internattilværelsen, var i stor grad et spørsmål om relasjoner, først og fremst med en eldre elev som *passa på mæ*. Denne eldre var oftest en slektning. Etter som man selv vokste til, ble man en støtte og beskytter for yngre søsken, et søskenbarn eller et nabobarn som ikke hadde andre. Barna hjalp hverandre både praktisk og følelsesmessig. Store søskenflokker og lokaltboende slektninger innebar et sosialt nettverk som bidro til at mange klarte seg på skolen. Nye venner fikk en også. Dessuten var maten viktig for barna. For noen var det som hjemme, for noen verre og andre bedre. Samtidig må en ikke undervurdere den betydning og det ansvar skolestyrer og andre ansatte hadde for elevers trivsel og mistrivsel. En intervjuperson nevnte savnet av varm omsorg, og flere fortalte om gleden over å komme hjem. Når de ble litt eldre, kunne noen ganske enkelt stikke av i helgene og traske eller gå på ski i timevis for å få en stund med familien.

Med unntak av de yngste intervjupersonene kunne ingen huske å ha lært synderlig om finsk innvandring. De eldre husket helst bare geografiboken med en tegning av en same med reinsdyr ved et telt (lavvo) og fulgt av en tekst som sa at i Finnmark levde samer, de holdt rein og bodde i telt. På 1950-tallet fikk søndre Pasvik en lærer fra stedet som riktignok var pålagt å snakke norsk, men som kunne synge finske sanger og lære elevene om finsk innvandring og kultur. En intervjuperson berømmet ham for å ha gitt dem selvaktelse. Slik kunnskap om seg selv ble fratatt barna under fornorskningspolitikken og helt frem til lokalhistorie ble et under-

³⁵ Før elektrisitet og innlagt vann ble innført, måtte elever kappe ved og bære vann. Arbeidsbyrden var størst på internatskolene der guttene hadde ute- og jentene innarbeid. På Strand drev man også et gårdsbruk.

visningstema i skolen. Den finskkulturelle selvbekreftelse de fikk på skolen, var gjennom å snakke finsk med hverandre. Språket og finske etternavn var eneste tegn på finsk tilhørighet.

Erfaringer

"In a life history," skriver Bruner (1986:6), "the distinction is between life as lived (reality), life as experienced (experience), and life as told (expression)". Det vil si at våre fortellinger er en mental og følelsesmessig formening om eller bearbeidelse av levd liv, og der noen aspekt er utelatt og andre fremhevet for å skape mening. Hva intervjupersoner fortalte, er deres tolkninger tilpasset mine spørsmål og den øvrige ramme som var satt for samtalen. Jeg styrte svarene gjennom spørsmål. Det innebærer at intervjupersoner har utelatt de aspekt av sine erfaringer de har oppfattet jeg ikke ba om, eller jeg ikke ga dem tid til. Flere intervju-spørsmål var overraskende i den forstand at intervjupersonene ikke hadde reflektert over tema tidligere. Den mer og mindre tospråkligheten som gjaldt dem selv og deres omgivelser, var så selvsagt at det ikke hadde vært noe å tenke over. Deres erfaringer var kroppsliggjorte gjennom handlinger de hadde deltatt i (Connerton 1998). Samtidig viste svarene en gjennomgående klar oppfatning om hvem de selv og andre brukte hvilket språk til. Ettetanke over egen språk-praksis kom helst til uttrykk når det gjaldt dagens situasjon (neste kapittel), og da ble den direkte eller indirekte sammenlignet med *før i tida*. Erfaringer intervjupersoner gjorde som barn, kan ikke sees som uttrykk for refleksjon i Bruner's forståelse, heller som deltakende observasjon eller "apprenticeship" (Bloch 1991) De eldste informantene lærte at storparten av finsk ætt snakket mer finsk enn norsk. De yngste lærte at mange kunne finsk men snakket oftere norsk. For førstenevnte skilte skolen seg ut som en norsk kontekst der norsk rådet uaktet enkeltpersoners hovedspråk. Norske familier skilte seg også ut når de var enspråklige. Forøvrig kunne folk snakke finsk i alle situasjoner som ikke representerte myndighetene. For de yngre informantene var norsk hovedspråket på alle sosiale arenaer. Felles for samtlige gjaldt at som finskættet kunne man snakke det ene eller annet språk uten at det endret det sosiale fellestrekk som lå i finsk slektsbakgrunn. Bilingualitet var nærmest en stedets habitus, et kulturelt mønster som gjaldt bygda, og som den enkelte deltok i etter språkevne og vane. De lærte også at der hvor tilstedeværende ikke kunne finsk, snakket man norsk. Språkene var slik sett ikke sosialt ekskluderende. Finsk var fortidens språk som representerte det innvandrerne hadde vært, nemlig finlendere. Norsk var nå- og fremtidens språk og inngikk i tilhørig-

heten som norsk borger. Språkgrensen gikk mot samisk som falt utenfor de språk man trengte i det daglige eller for fremtiden.

Bruner's distinksjon mellom "reality", "experience" og "expression" finner jeg mest interessant i forhold til erfaringene med fornorskningen i skolen samt internatliv. Slik de ble uttrykt, var det å skulle gå på norsk skole hvor alle undervisning foregikk på norsk, nærmest en selvfølgelighet både for tospråklige og finsk enspråklige. Man var norsk borger og bodde i Norge. Det kan virke som denne bevisstheten var noe barna fikk med seg hjemmefra og har stort sett beholdt siden. Flere informanter viste til hvordan foreldre eller besteforeldre hadde presisert av de var norske borgere. Å lære landets språk var en plikt og en økende nødvendighet. Slik kan erfaringene uttrykke en grunnleggende holdning eller innstilling til hvordan man skulle forholde seg til skolens og fornorskningens virkelighet. Parallelt viser materialet at finskspråklige ikke erfarte å bli straffet for å snakke finsk på skolen selv om språket ble forbeholdt friminutt og internat. I skolesammenheng kan vi derfor snakke om to språkdomener, undervisning versus såkalt fritid. Utenfor undervisningsdomenet var språkvalget relasjonelt. Barna snakket norsk med lærere og de fleste internatansatte foruten norsk-språklige medelever, finsk og/eller norsk med finsk- eller tospråklige medelever. At man måtte bo på internat, ble det heller ikke stilt spørsmålsteget ved i ettertankens lys, heller ikke av de intervjupersoner som helt klart mistrides. Folk klandrer ikke myndighetene for at de måtte lære norsk. Men da de eldre informantene ble foreldre, gjorde de sitt beste for å forberede sine barn på skolegang ved å snakke norsk til dem. I dag er det helst foreldre som klandrer seg selv, og deres voksne barn som kan klandre dem, for at finsk ikke ble vedlikeholdt over generasjonene. *Æ kunne ha fått finsken gratis hadde dem snakka finsk til oss*, sier yngre informanter, nemlig uten de anstrengelser som nå må til, skal de lære finsk. Noen av dem forklarte beklagelsen med nytten av språket på turer i Finland og i kontakt med finlendere. Andre opplever det som et kulturelt tap at språket *dør ut med gamlingen*. Språket får en symbolsk verdi. *Vi visste ikke bedre den gangen*, forklarer foreldre. Det de ikke visste, skjønte ikke skolemyndigheter og lærere heller etter krigen da fornorskningen gikk raskt, nemlig at barna kunne ha lært og brukt begge språk på skolen, akkurat som mange gjorde det i hjemmet og/eller venneflokket. Da var bilingualitet læringsmessig "skadelig", barna ville bare blande språkene og ikke lære noen av dem ordentlig.

[E]ven in the early 1970s many parents of minority children were told by teachers and health personnel that it was best to avoid teaching two languages to a child. In practice, this meant that parents were encouraged to speak the majority language to

their children even when they did not really speak it themselves.
(Huss & Lindgren 1999:310)

Både minoritets- og majoritetsbarn kunne ha blitt funksjonelt tospråklige uaktet hjemmespråk (jf. Lindgren 2005, Skutnabb-Kangas 1999) og slik videreført den flerspråklighet som en gang var utbredt på Nordkalotten. For hovedsakelig finskspråklige innebar kun norsk i undervisningen at de også ble fratatt muligheten til å kunne mestre fagstoff på lik linje med norsktalende. Noen av de eldre intervjupersonene fortalte at de først lærte norsk som voksen og tok en utdanning man ikke skulle kunne forvente ut fra prestasjonene i grunnskolen. Jevnt over syntes informanter å skille mellom norsk språkbeherskelse og medfødte evner. Man var ikke dum fordi man var av finsk ætt og hadde finsk morsmål, men man kunne føle seg dum, eller *tilsidesatt*, når man ikke forsto lærerens spørsmål og måtte tie eller svare feil. Slik kunne en risikere å føle seg stemplet som skolesvak. Imidlertid gjaldt det mange andre også og som man visste var evnersterke nok fikk de uttrykke seg på eget språk. Enkelte svarte fattigdom når jeg spurte om skamfølelse på skolen. Å ha dårligere mat hjemme enn på internatet eller å oppdage at hjemmet var mindre og stusseligere enn et klasserom på skolen, kunne oppleves som at den norske 'verden' var verdigere å ettertrakte enn den hjemlige finske.

Narrativen om myndighetenes språkkulturelle "lobotomi" (Bull og Gaski 1994), tvangsassimilering og stigmatisering kan leses med Bruner's begrep "reality", "experience" og "expression". Med det politiske imperativ om assimilasjon blir "reality" her mer enn "life as lived", det blir også et påbud om "life as should be lived". Det sosiale stigma ligger under imperativet. Mitt materiale viser først og fremst den uttrykte erfaring av levd liv og som jeg har søkt sette i en historisk og demografisk kontekst som både skal vise noe av den lokale virkelighet og myndighetenes gjennomføring av tiltak lokalt. Når denne lille fortellingen fra tre små steder avviker fra den store narrativen, må avviket forstås som et sammenfall av ytre omstendigheter og de holdninger informanter har møtt omstendighetene med. Den finstalende befolkning i Sør-Varanger verken var eller forble uberørt av offentlige fornorskningstiltak, sikkerhetspolitisk mistenksomhet og hierarkisering av de tre folkegruppene, men to forhold kan ha virket som sosiale, kulturelle og psykiske støtdempere. Det ene forhold er den demografiske kontekst der finsktalende utgjorde en solid majoritet. Som tidligere nevnt fant norsk bosetting av numerisk betydning først sted i Pasvik og da på 1930-tallet. De norske bosetterne var verken dyktigere eller dårligere gårdbrukere enn finsktalende. En informant i Pasvik fortalte om sin oppvekstgrend at der var to gårder som hadde utmerket seg, den ene *finsk* og den annen *norsk*. Etnisk norske og enkelte samiske giftet seg inn i finske familier på de tre

stedene. Samiske familier fantes knapt bortsett fra østsamene i Neiden men bodde i andre bygder. Den annen faktor er finsktalendes grunnholdning til å lære norsk. Den synes å ha vært preget av nødvendighet og plikt til å innrette seg norske forhold. I motsetning til samer som var blitt norske undersåtter gjennom fastsettelse av riksgrenser i nordområdet, oppfattet finlenderne til Sør-Varanger seg som immigranter til Norge. De måtte oppnå et statsborgerskap, en rett til å bli behandlet på like fot med majoritetsbefolkningen i landet og måtte ta de omkostninger som fulgte. En informant (ca 50) sa, *vi kom jo av fri vilje,....selv om det va av sult*. Bevissthet om den frie vilje, om aldri så begrenset, preger den holdning man møter motgang med. Det er annerledes enn når ens vilje er diktert av andre. Da vil en kjenne seg maktesløs og uforskyldt i konsekvensene av en situasjon eller hendelse. Forståelsen av ens frie vilje forhindrer ikke at man kan bli et offer for andres overgrep, men den kan hindre at man utvikler en offerrolle. Denne rollen beholder og forstørker fokus på egen lidelse og andres skyldighet i den. Slik kan offerrollen utøve makt ved stadig å påminne den skyldige om sin skyldighet. Jo større lidelse, jo større potensial for makt. Fremheving av lidelses- og overgrepsaspektet i den store narrativen om kvener og samer blir et maktpolitisk grep når den ikke nyanseres. Modifiseringer endrer ikke fornorskningens intensjoner og stigmatisering. De fratar heller ikke enkeltpersoner og grupper de lidelser de måtte leve med, og konsekvenser det fikk. Men modifiseringer gir nyanser til et sort-hvitt bilde. Mitt materiale viser et fellestrekk i gamle grunnholdninger som preger informantens opplevelse og tolkning av egen gruppes fortid. I bunn av holdningen ligger nettopp det valg som ble tatt, da forforeldre søkte et livsutkomme på den annen side av en landegrense. Valget som forstås som den frie vilje, *vi kom sjøl hit*, medførte en kamp for å klare oss. Som flere informanter med finsk hjemmespråk uttrykte vedrørende all undervisning på norsk, *det var hardt, men det gikk nu*. Fokus rettes mot hva man klarte, ikke hva man led. Den styrken man her fremhever, er lite egnet til å bygge oppunder en offerrolle som kan brukes i etnopolitisk øyemed. At holdningen kan endres over tid og jo fjernere innvandringstiden fremstår for nye generasjoner, er en annen sak. Hva vi kan si, er at å være av finsk ætt og snakke finsk ikke ble oppfattet som et sosialt stigma lokalt og av de generasjoner som her dekkes. Heller ikke antydes at tidligere generasjoner hadde en annen oppfatning. Den tvangsmessige siden av språkomlegging gikk etter hvert hånd i hanske med behovet for å vise seg konkurransedyktig med (den norske) majoritetsbefolkningen, hva E.G. Schwimmer (1972) kaller "active competition" og som signaliserer assimilasjon.







EMPIRI II: SPRÅK OG GRUPPEIDENTITET

Nei, det blir nu mest norsk...

En av arbeidshypotesene var at finsk språk var knyttet til næringsvirksomhet. Sammenligner vi primærnæringsenes omfang og betydning (kap. 5) med de næringer som finnes lokalt ved tusenårsskiftet (kap. 4), ser vi en sterk nedgang i sysselsetting i primærnæringer. Profesjonelt fiske er kraftig redusert, likeledes jordbruk og fehold, reindriften er regulert oppad til en viss størrelsesorden, og skogsdrift er opphørt. Også den tradisjonelle fiskeindustribedrift, *fiskebruket*, i Bugøynes er blitt et minne om fortiden. Folk har mistet en stor del av de aktiviteter som ble forbundet med finsk språk. Aktivitetene og dermed språket var videre forbundet med gitte steder, bygninger og naturlandskap. Primærnæringer og naturalhushold utgjorde en hel liten 'livsverden' hvor store og små i husholdene deltok. Slik delte de språket som forklarte og beskrev aktivitetene og hvor og når de fant sted. Nedgang i tradisjonell sysselsetting må sees i sammenheng med modernitet med ny teknologi, ny økonomisk tenkning og krav til lønnsomhet, flere reguleringer og forordninger fra sentrale myndigheter, nye utdanningsmuligheter som ble fulgt av nye krav om utdanning, og til sist nye kommunikasjonsmidler, deriblant radio og tv som brakte den norsktalende verden 'utenfor' rett inn i stuen. Husholdets 'livsverden' ble endret. Hva så med språket?

Rundt 2004 har språkskiftet ennå ikke medført et totalt "language loss" i de tre lokalitetene men en økende grad av norskdominert bilingualisme og norsk monolingualisme (jf. Veltman 1991). Parallelt fremstår et hyppigere kodeskifte blant tospråklige. Kodeskifte er alternasjon mellom språk og forutsetter bilingualisme. Språkskifte er overgang fra et språk til en annen. Et språkskifte kan foregå raskt eller langsomt, og kodeskifte kan være mer og mindre hyppig. Her skal jeg presentere finskættede informanters bruk av begge språk før jeg går videre til å se kodeskifte som eventuell markering av identitet og etnisk grense. Til sist skal jeg kort oppsummere språkutviklingen som vist i foregående og dette kapittel.

Fornorskning og kjønn

Tidlig på 1980-tallet gjennomførte lingvistene Marjut Aikio og Anna-Riitta Lindgren et intervjuprosjekt om personlig språkvalg blant innbyggerne i tre nordnorske bygder (Aikio 1989)¹. Andelen som brukte bare eller mest finsk daglig varierte fra ca 26% til 38% med høyest bruk i Øst-Finnmark. Tendensen var klar, finsk ble bevart av den eldre generasjon. Konklusjonen var at minoritetsspråkene finsk og samisk ville forsvinne med den eldre garde. Videre var der en kjønnsforskjell som gjaldt alle tre steder; kvinner slo raskere over til norsk enn menn.

Kvenane ønskte å lykkast i det norske samfunnet og gjorde alt for å lære seg norsk. Om en kunne oppnå status og fremgang ved å ofre morsmålet sitt, gjorde ein det som blei krevd. Konsekvensane var at kvenkvinnene ofte skifta språk og blei einspråklige, mens generasjonen før hadde vore tospråklig. Det var ei skam å kunne finsk, og dei snakka heller det nye språket til barna sine – meir eller mindre godt. Kvinnene blei formidlarar av fornorskningspolitikken samstundes som dei sjølve var eit mål for denne politikken. Mennene heldt seg og held seg framleis oftare tospråklige². (Karikoski og Pedersen 1996:16-17)

Karikoski og Pedersen refererer til fornorskningprosessen etter 1900 og angir her et motiv hos kvinner for å oppgi morsmålet og da gjerne i motsetning til menn. Erling Wande (2006) skriver om den finske Tornedalen på 1960-tallet at det var kvinner som giftet seg over til svensk Tornedalen. "Orsaken angavs vara att kvinnor är mer sensibla för social positionering, och det förklarar varför det inte kom ett lika stort antal män från den finska sidan av gränsälven för att gifta sig med en kvinna från svenska Tornedalen." (Wande 2006:1). En tilleggsforklaring var at menn tradisjonelt arvet oppveksthjemmet og dermed var mindre flyttbare. Wande gir en mulig forklaring på denne ubalansen i giftemønster med det som i språksosiologi kalles språklig status. Slik status har instrumentell verdi for sosial mobilitet.

Kvinnor anses i flera studier vara mer sensible för språklig status och anpassar sitt språkbruk enligt denne normativa skala. Följaktigen kan man förvänta sig att där det finns två språk i kontakt, där språkgrupperna inte har påtagliga skillnader i socioekonomisk status, bör den sociala grupp som har högst språklig status attrahera en högre frekvens av kvinnor från socialgruppen med lägre språklig status. (Wande 2006:1)

Haugen sier noe lignende om norske innvandrere i Amerika. "In the second generation the tables were often turned, with the women becoming socially ambitious before their men, and adopting English as a ladder to social prominence." (Haugen 1969:46). Språkskiftet er et

¹ Stedene var Nordreisa (253 innbyggere) i Troms, Børselv (343) og Vestre Jakobselv (572) i Finnmark. De aktuelle språkene var norsk, finsk og samisk.

² Her har forfatterne fotnoten: Aikio 1981:75-76, Lindgren 1996.

ønske om sosial aksept fra en språkgruppe med høyere sosial status enn en selv og er indirekte en avstandstaken til egen gruppe. Med statusen følger nye, flere eller bedre muligheter til å oppnå goder eller verdier. Ensidig vektlegging av statusheving mener jeg 'overser' den ikke-statusbefengte nytteverdien eller nødvendigheten av å kunne kommunisere med andre enn egen gruppe. Om resultatet av språkomlegging er det samme, er ikke nødvendigvis motivet for omlegging ens.

I de tre lokalitetene før ca 1950 var det praktisk å kunne finsk og upraktisk å ikke kunne litt norsk. Deretter økte behovet for å beherske norsk, antakelig raskere i Pasvik pga norsktalende bureisere (jf. kap. 3 og 4). Som en buffer mot norsk sto behovet for sosial likhet med ytterpunkt i Janteloven. Foretrakk man norsk når man var mer og mindre som andre finsktalende, kunne det bli sett på som snobberi. *Ho ville være så fin på det*. Flere måtte legge om samtidig før det var sosialt akseptabelt lokalt. Den situasjon Wande beskriver fra finsk og svensk Tornedalen, innebar kvinners utflytting fra finsk språkområde. Mitt materiale omfatter kvinner som ble boende eller returnerte. Det informanter fortalte om søsken som bodde andre steder, og hvem de eventuelt var gift med, antydte at språknormen på det nye stedet og ektefellens eller venners språkkunnskaper var avgjørende for hvilke muligheter den utflyttede hadde for å kunne benytte finsk. En informant (50-60) fortalte om en kusine som nå bodde i en større by sørpå. *De e en gjeng kjenninga som snakke finsk når de treffes*. Informanten og søskenbarnet brukte også helst finsk over telefon. En kvinne (70-80) fortalte: *har akkurat lest en finsk bok...et søskenebarn i Finland e forfatterinne...Da jeg lærte [å lese] norsk, lærte jeg [å lese] finsk også...*[Yngste bror som bor sørpå] *han har nu lånt noen av bøkene mine...han leser han òg, prate litt finsk også*. At kontakt med slektninger utenfor Norge gikk på finsk, er kanskje mer naturlig. Kvinne (60-70): *Ja æ brukte å skrive pappa sin fetter i Amerika, og han skrev på finsk tilbake...Han skrev kanskje bedre finsk enn æ, han snakka meget godt finsk...han va yngst...født der borte*. Når utflyttede kom på besøk til hjembygda, kunne noen ha glømt finsken og andre huske den. Tilsvarende kunne noen informanter snakke finsk med utflyttede søsken eller venner over telefon, andre ikke. Blant dem som da snakket finsk, syntes alder hos partene mer avgjørende enn kjønn, dvs om de hadde hatt finsk morsmål eller hovedspråk i oppveksten, og i hvilke relasjoner de hadde brukt finsk tidligere. Eksempler som informanter ga og som jeg observerte om utflyttedes bruk av finsk i kontakt med folk fra og i hjembygda, kan sees som samme fenomen som vi ofte finner i dialektbruk hos utflyttere. Man markerer en identifikasjon med hjemstedet gjennom språket eller dialekten. Kodeskiftet er relasjonelt og situasjonelt. På alle tre steder var der lokalfødte som hadde bodd andre steder

for kortere eller lengre tid. Noen hadde returnert som pensjonister og var nå aktivt tospråklige i lokalmiljøet. Enkelte hadde bodd og virket i norskspråklig miljø så lenge at den finsken de hadde hatt som hjemme- eller hovedspråk, var *nesten glæmt*. Gjenoppfrisking av språket hos returnerte var både et spørsmål om alder og hvem de sosialiserte med. Kjønn syntes å være av mindre betydning.

Tar vi utgangspunkt i den større utflyttingsrate blant kvinner enn menn, er det mer enn sannsynlig at flere kvinner enn menn skiftet språk. Likevel kan vi ikke ta for gitt at de flyttet til norskspråklige områder i den hensikt å høyne sin sosiale status fra finsk/kvensk til norsk. Språkomlegging ved utflytting var ofte en dyd av nødvendighet både sosialt og yrkesmessig og gjaldt begge kjønn. Militærtjeneste foregikk på norsk, samme gjaldt arbeid på A/S Sydvaranger på Kirkenes og Bjørnevatn. Eldre mannlige informanter som tidlig hadde dratt sørover for å få arbeid, kunne hevde at det var da de lærte norsk. Med "lære" mente de å snakke det. Når eldre informanter omtalte opprinnelig tospråklige slektninger som hadde flyttet til Kirkenes, Vadsø og Vardø hvor det ble snakket norsk til daglig, kunne de kritisere de utflytterne som hadde *glæmt finsken* og slik oppviste en avstand til hjemstedet. Utflytterne var blitt *byfolk*³. Man oppfattet et sammenfall av by versus distrikt og norsk versus finsk og samisk, et skille som markerte byens modernitet versus bygdas tradisjon.

Under fornorskingsperioden på 1900-tallet var mønsteret i de tre bygdene at man giftet seg finsk(-ættet) eller norsk, sjeldnere samisk. Videre var den inngiftede norske oftere kvinne enn mann. Dette mener jeg henger sammen med mannsdominert virksomhet i primærnæringer der menn arvet og/eller eide båt og/eller gård. Wande (2006) ser menns mindre mobilitetsevne som en sekundær faktor i giftemønsteret i Tornedalen. I mine lokaliteter medførte det at flere menn enn kvinner giftet seg norsk. Følgelig kan en si at lokalt var det heller menn som oppnådde språklig status ved gifte. Indirekte ble det også en forsikring om at barna lærte (mye) norsk hjemme. Om dette var menns motivasjon for å gifte seg norsk, må bli spekulasjon. *Et dyktig kvinnfolk* var tross alt viktigere i primærnæringer enn språkstatus. Videre ser jeg kvinners større mobilitet som økonomisk betinget. Det var vanlig for begge kjønn at man måtte *tjene* (skaffe seg arbeid) etter endt skolegang og konfirmasjon i 14-15-års alderen. For kvinner innebar det ofte arbeid i private hjem eller tertiærnæringer hvor norsk var påkrevd. Vi kan derfor si at norsken via kvinner ble utviklet både med inngiftede norske og tilbakevendte tospråklige. I Neiden, Bugøynes og søndre Pasvik var det ikke enkelt å bruke norsk til daglig før en fikk norske naboer eller en norsk inngiftet i slekten, dvs norsktalende

³ Av de tre stedene var mulighet for å snakke finsk størst i Vadsø.

innflyttere. Flere menn enn kvinner lokalt forble ugifte og kunne dele husvære med foreldre, noe som økte sannsynligheten for at de fastholdt finsk. Fordi kvinner blir sett som pådrivere i språkskiftet og raskere norsk enspråklige enn menn (jf. Karikoski og Pedersen 1996), ble resultatet av intervjuene noe overraskende som vi skal se under.

Språklig kjønnsfordeling

Her skal jeg bruke spørreskjema for å vise svar på alternativ⁴. Alle intervjupersoner har ikke kunnet svare på samtlige spørsmål. Antall personer for prosentregning settes derfor i venstre kolonne markert ($n=$). Prosent rundes til hele tall. I svarrubrikkene skiller jeg ikke konsekvent mellom nåtid og fortid. Det gjelder eldre intervjupersoner og spørsmålene *i*) hvilke språk man bruker til ektefelle, *ii*) hvilke språk ektefelle kan, *v*) hvilke til foreldre og *vi*) svigerforeldre og *viii*) til kolleger. Selv om intervjupersonen nå levde alene og var pensjonert, har jeg tatt med hva vedkommende brukte til ektefelle og kolleger så sant ekteskap og arbeidsaktivitet hadde vart gjennom et langt liv, og der foreldre/svigerforeldre levde lenge relatert til intervjupersonen. Jeg skiller heller ikke mellom gifte og samboere men rubriserer begge som gifte. For ordens skyld minner jeg om at tabellene uttrykker intervjupersoners oppfatning av egen språkbruk. Hva de faktisk gjør, er umulig å kontrollere uten å fotfølge dem over tid.

Kjønn	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
<i>i) til ektefelle</i>			
Kvinner ($n = 32$)	34	44	22
Menn ($n = 21$)	19	71	10
Totalt ($n = 53$)	28	55	17
<i>ii) ektefelle behersker</i>			
Kvinner ($n = 32$)	72	28	0
Menn ($n = 21$)	33	62	5
Totalt ($n = 53$)	57	42	2

⁴ For prosenttabeller i helhet, og tabeller med numeriske størrelser og mest og minst av hvilket språk når norm er begge språk, se appendiks Empiri II.

Kvinner bruker/brukte oftere begge språk eller finsk til ektefellen enn menn. Da kvinnene ikke er/var gift/samboer med en finlender, bruker/brukte de finsk med en tospråklig, dvs finskættet. Her indikeres mønsteret med kvinners større utflytting og at menn måtte hente hustru 'utenfor' egen språkgruppe. Vi ser også at relativt flere intervjuede kvinner enn menn er/var gifte. Over dobbelt så mange av kvinners ektefeller enn menns kan/kunne begge språk. Der ektefellens norm er finsk, er ektefellen finlender. Det lokale giftemønster bekreftes.

Kjønn		Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
iii) til barn				
Kvinner	(n = 31)	10	90	0
Menn	(n = 22)	23	77	0
Totalt	(n = 53)	15	85	0
iv) til barnebarn				
Kvinner	(n = 20)	0	100	0
Menn	(n = 10)	10	90	0
Totalt	(n = 30)	3	97	0

Kvinner bruk av norsk til barna bekreftes. Menns litt større andel begge språk kan sannsynligvis forklares med (oftest tidligere) mannsaktiviteter og primærnæring. Kvinner kan *slænge* noen finske ord og uttrykk til barnebarn men bruker norsk. Kun én mann bruker begge språk.

Kjønn		Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
v) til foreldre				
Kvinner	(n = 37)	24	46	30
Menn	(n = 30)	17	47	37
Totalt	(n = 67)	21	46	33
vi) til svigerforeldre				
Kvinner	(n = 31)	19	45	35
Menn	(n = 18)	11	61	28
Totalt	(n = 49)	16	51	33

Intervjupersoner kunne bruke norsk med den ene (sviger-)forelder og finsk med den annen, begge eller det ene språket til begge. Språk til foreldre viser liten forskjell mellom kjønnene. Til svigerforeldre blir giftemønsteret bekreftet, flere menn enn kvinner må bruke norsk.

Kjønn		Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
vii) til venner				
Kvinner	(n = 38)	63	37	0
Menn	(n = 33)	61	39	0
Totalt	(n = 71)	62	38	0

Rubrikken omfatter personer lokalt og i nærområdet og utflyttede fra stedet. Ingen angir finsk norm med venner, men over halvparten av begge kjønn bruker begge språk. Her inkluderes søsken og andre slektninger man oppfatter som venner og har hyppig kontakt med. Med lokaltboende finlendere kunne begge språk nyttes⁵.

Kjønn		Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
viii) til kolleger				
Kvinner	(n = 33)	55	42	3
Menn	(n = 31)	39	61	0
Totalt	(n = 64)	47	52	2

ix) i bygda

Kvinner	(n = 38)	58	42	0
Menn	(n = 31)	48	52	0
Totalt	(n = 69)	54	46	0

Kvinnens høyere frekvens av tospråklighet i arbeidslivet kan forklares med at de er/var oftere lokalt ansatt, i serviceyrker og hjemmehjelpstjenesten hvor finskkunnskaper kan/kunne etterspørres. Menns høyere norm av norsk antyder sysselsetting utenfor bygda og/eller i overveiende norskspråklige bedrifter eller næringer. "I bygda" innebærer tilfeldige møter som i butikk, på veien, i foreninger og lignende. Kvinner bruker begge språk litt oftere enn menn. Ingen har finsk som norm.

⁵ Både intervjuede og andre informanter kunne ha venne- og slektsforhold i Finland der bare finsk måtte nyttes.

Jevnt over viser ovennevnte fordelinger at relativt sett opprettholder kvinner finsk noe mer eller hyppigere enn menn. Men tospråklige bruker finsk til jevnaldrende og eldre og har ikke lært det videre til sine barn og barnebarn. Når jeg spurte hvorfor de i dag ikke snakker finsk til de yngre, var svaret at barna ikke snakket finsk selv når de forsto det, og at barnebarna ikke forsto noe. De reagerte bare med et *snakk norsk*. Imidlertid kan voksne barn av tospråklige foreldre snakke mer og mindre finsk med andre enn foreldrene med hvem de alltid har brukt norsk. En informant fortalte om et slektsbesøk i Finland. *Og da hørte æ [sønnen] kor han snakka finsk. Æ visste ikke at han kunne nokka*. En annen fortalte hun hadde fått telefon fra sin 30-årige sønn som for første gang snakket finsk til henne. *Æ ble helt forskrekka!* Det viste seg at han hadde tatt finskkurs. I hjem hvor foreldrene brukte begge språk, eksempelvis finsk seg imellom og norsk til avkommet, har barna snappet opp mer finsk enn foreldrene er klar over. Når jeg spurte slike voksne barn hvorfor de ikke brukte finsk med sine foreldre, var svaret vanligvis at de alltid hadde snakket norsk sammen. Språkmønsteret i relasjonen hadde vært norsk, følgelig fortsatte begge parter på det språk man var vant til helt til den ene eventuelt brøt mønsteret. Enkelte av barna kunne også forklare hemmeligholdelsen av finskkunnskaper med at de ikke snakket så godt som foreldrene. En mor (70-80) sa om en datter at *ho snakka veldig dårlig finsk før,...jobba på fiskebruket, måtte snakke den dårlige finsken til de finske jentan...ville ikke prate den dårlige finsken med meg*. Dett er et eksempel på hvordan det relasjonelle mønsteret innebærer både gjentatt erfaring og en fortløpende vurdering av egen språkevne relatert til motpartens⁶. Da datteren fikk finlendere som kolleger, ble nye relasjoner etablert, og de forutsatte et annet språkmønster. Å ha hørt mye finsk i oppveksten har ikke nødvendigvis ført til bilingualitet, men det har bla vært et incentiv for flere til å praktisere med finlendere, bruke finsk selvlæringsprogram og følge språkkurs.

Så til et intervju spørsmål som voldt besvær hos noen menn, nemlig: Hva er hjertespråket ditt? *Nå, ka du mene?* Det som står ditt hjerte nærmest. *Hjertet?* Ja det språket du har mest følelser for, eller som berører følelsene dine. *Æ ville ikke bruke et sånt uttrykk*. Sant å si har jeg lånt det fra læstadianismen. *Ja følelse og følelsa... Nei ka man ska si?...* Ved å bruke det lite analytiske begrepet hjertespråk håpet jeg å få frem en følelsesmessig holdning til norsk og finsk og som ikke nødvendigvis avhang av den enkeltes språkevne eller samsvarte

⁶ Både egen og andres finsk og norsk kunne vurderes som dårlig eller *ikke riktig*. Slik skam handlet om ferdigheter i et språk relatert til en lokal eller statlig språknorm og ikke over det finske eller norske språk som sådant. Denne situasjonen er en annen enn hva Eidheim (1994) beskriver, der det å snakke samisk eller ikke godt norsk signaliserer et etnisk stigma.

med personens oppvekstspråk eller hovedspråk i dag. Svarene kunne også sees i sammenheng med selvbetegnelse og identitet (neste kapittel).

Kjønn	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
x) hjertespråk			
Kvinner (n = 38)	26	47	26
Menn (n = 33)	18	48	33
Totalt (n = 71)	23	48	30

Halvparten av begge kjønn identifiserer seg følelsesmessig med norsk. En snau fjerdedel og med overvekt av kvinner opplever å være like meget knyttet til begge språk. Menn derimot dominerer i å ha finsk som sitt følelsesspråk. Mann (60-70): *Ja det e riktig. Hvis æ vil uttrykke meg tydelig, da går det på finsk. Finlendere sier at dæm bannes fordi ingen tror på en fattig mann, men når han bannes, da trur de. Banning er et følelsesutbrudd som må tas på finsk skal det duge.* Mann (18-30): *Jammen det e sant det...du får mere kraft av bannskap på finsk...Hvis det har vært hardt å leve, må man jo kunne prate hardt om det òg.* Flere av dem med finsk hjertespråk nevnte finsk musikk. *Det e nokka dær,...den e spesiell. Det kan ikke uttrykkes på norsk,* mente en mann (50-60). Man opplevde en nærhet og gjenkjennelse i finsk musikk. Om de ikke alltid forsto alle ordene i en sang, så var tonespråket og språntonen annerledes enn de norske. Både salmer og verdslige sanger på finsk har fremdeles et spesielt hjerterom hos mange. I flere sosiale sammenhenger der det ble sunget, tok man med sangen om Inari sjø. Da skulle den helst synges på finsk. Som en kvinne (30-40) i søndre Pasvik sa: *Inarijärvi og finske mollviser pleide pappa å synge...han plystra og sang hele tida. Mamma og dæm hadde kassett med finske sanga...Når vi var på slektstreff i Inari og sang Inarijärvi,...fikk nesten tårer i øynene.*

(Kvinne 80-90) *Så ble det den læstadianske troen hær, da ble det mye finsk sang...og det kunne æ også, synge godt på finsk.. Nu blir det så lite synging...joda, det va møter hos [foreldre], norske sanger også når de var hos [norsk familie].*

(Kvinne 80-90) [Finske salmer:] *det er noe helt annet med de finske ordan, det gir mer gjenklang i hjertet...ka æ skal kalle det...mer...ikke interessant men, det e mer tyngde i det finske enn i det norske språket. Som sagt, mer tyngde.*

(Kvinne (70-80) *Husker vi sang finske sanger, men verken mamma eller pappa hadde nokka sangstemme. Vi hadde finsk sangbok....Jeg kan ikke så mange finske sanger nu.*

(Kvinne 70-80) *Sangkoret her i Neiden, vi holder oss mye til finske sanger.*

(Kvinne 50-60) *Den gangen da vi var ungdomma, var det jo finsk musikk på dans,... Johan Beddari og Sverre Bordi, og han sang på finsk...Den finske musikken var jo levende enda på -60 tallet ...på bygdefester og så lenge Johan og Åge spilte trekkspill*

- og han Sverre spilte gitar...Men nu er det borte, bylukta e også kommet til bygda [Pasvik].*
- (Kvinne 40-50) *Mamma va fæl å synge...ho sang noen julesanger på finsk.*
- (Kvinne 40-50) *Pappa pleide å synge...ja begge to [for henne]...[Aftenbønn] på norsk og finsk, lange regler... Så kunne vi salmer...bestefar sang jo finske salmer, pappa og mamma også. Det va veldig finsk miljø, æ hadde finske lp-plater...vi fikk veldig mye [finsk] inn.*
- (Kvinne 18-30) *Mamma brukte å høre på finske kassetter, sånne voksne sanger,...dæm satt æ jo og sang på.*

Svarfordelingen over viser et generelt sammenfall med hvilke(t) språk man bruker til foreldre og svigerforeldre. Slik sett kan vi tolke svarene som nostalgiske, de refererer til barndom og fortid. Tar vi fordelingen bygdevis, kan det delvis også forklares med kontakt med finlendere og Finland.

Hjertespråk fordelt numerisk på sted og kjønn

Sted og kjønn	Begge språk	Norsk	Finsk
x) Hjertespråk			
Bugøynes			
Kvinner (16)	3	8	5
Menn (11)	2	6	3
Totalt (27)	5	14	8
Neiden			
Kvinner (9)	3	3	3
Menn (9)	2	2	5
Totalt (18)	5	5	8
søndre Pasvik			
Kvinner (13)	4	7	2
Menn (13)	2	8	3
Totalt (26)	6	15	5

Drøye halvparten av intervjupersonene i Bugøynes og søndre Pasvik har norsk som hjertespråk mot under en tredjedel i Neiden. Neiden har også en relativt større andel som har både begge språk og finsk som hjertespråk. Den sterkere posisjonen til finsk i Neiden kan sannsynligvis forklares med bosatte finlendere, nærhet til finskegrensen og finske turister/laksefiskere. Den østligste mellomriksveien går som kjent gjennom bygda, neste er vestover i Polmak/Tana. Turistoperatører i Pasvik sa de knapt har finske turister. Bugøynes har en del finske besøkende, enkelte for en uke eller måneder, de fleste for korte opphold. Sammenligner

vi kvinnene på de tre stedene, finner vi en relativt større andel kvinner i Bugøynes og Neiden med finsk hjertespråk enn i søndre Pasvik. Blant menn er det relativt flest i Neiden og færrest i søndre Pasvik. Det interessante totalt sett er likevel at følelsene for finsk fremstår som større enn den gjennomsnittlige bruk av språket ser vi alle sosiale sammenhenger under ett. Finsk brukes først og fremst i nære relasjoner der begge parter behersker språket. Her får vi bekreftet det språklige tidsskille mellom foreldre og barn som vokste opp fra ca 1960.

Totalinntrykket er at kvinner bruker begge språk oftere enn menn. Dette kan tolkes som at de opprettholder begge språk i flere relasjoner enn menn gjør, men også at deres språkutvikling fra finsk til norsk følger et litt annet mønster enn menns. Større bruk av begge språk kan sees som en tidligere men langsommere fornorskning. Menn synes å ha gått litt mer direkte fra finsk til norsk norm. Ut fra svar på spørreskjema kan vi ikke konkludere med at finskættede kvinner var fornorskningens fanebærere. Dette må likevel modifieres ved å se på hvilke kontekstuelle faktorer utover hjemmeforhold og skolegang som har svekket og forsterket finsk språkbeherskelse hos kjønnene. Nedgang i sysselsetting i primærnæringer og til dels lokale arbeidsplasser har kanskje først og fremst slått ut språklig blant menn. Vi ser at 20 prosentpoeng flere menn enn kvinner har (hatt) norsk norm med kolleger. Kvinners større bruk av begge språk skyldes bla arbeidssted lokalt og/eller kontakt med finlendere. Som en kvinne (70-80) i Neiden forklarte: *Jeg må si jeg kunne ikke finsk før jeg begynte på kaféen,...jo jeg forsto men kunne ikke prate.* En annen (60-70) om datteren på 70-80-tallet: *Ho jobba på sykehuset... folk [pasienter] fra Bugøynes og Pasvik [mente] ”ho kan finsk hvis ho bare vil”, dæm snakka bare finsk til ho, da åpna det seg for ho.* Kvinne (40-50) i Bugøynes: *Det e nu opp i åran...mer finsk... Det gikk bare på norsk da vi va onga. Det e nu man har lært finsk. [Finlender] da ho kom hit, kunne bare finsk.* Dermed måtte informantene snakke finsk. En annen på samme alder: *Når æ kom i ungdomsskolen,...var dagmamma til ongen til en finlender, da snakka æ bare finsk.* Hjemme hadde hun bare snakket norsk. Kvinne (40-50) i Pasvik om arbeidsoppgaver: *Æ skulle være mye på Vaggatem [Øvre Pasvik] også mye på grunn av at æ snakke finsk... Æ bruke mye finsk, de hær som e finsktalende, de snakke finsk hele tida.⁷* Tidligere hadde hun jobbet i Kirkenes: *Æ var så heldig, æ fikk to jenter fra Finland som jobba med meg, dæm lærte meg mye.* Til en viss grad kan vi snakke om en revitalisering av finsk blant flere kvinner som bare snakket norsk som barn men forsto finsk.

⁷ På kart og vegskilt står Vaggetem, folk sier ofte Vaggatem.

Etterkrigsgenerasjonen og kjønnsroller

Informanter alle tre steder og av begge kjønn hadde en generell formening om at kvinner av etterkrigsgenerasjonen ligger ca 10-20 år foran menn i å erstatte finsk med norsk, og at de uansett kan og snakker mindre finsk. En mulig forklaring på den generelle formening kan ligge i hvem man bruker finsk med, eget eller motsatt kjønn, i kjønnsblandede eller -delte sosiale arenaer. Videre kan ektefellens språk fungere som en situasjonell faktor som påvirker det relasjonelle språkvalg. En enke (50-60 år) fortalte at menn alltid snakket finsk med henne og ektefellen når de kom på besøk, helt til ektefellen døde. Fra da av snakket de bare norsk til henne. Dette oppfattet hun som at den sosiale intimitet som ofte uttrykkes i anvendelse av finsk, ble brutt. Mennes formening om en språklig kjønnsforskjell slo inn, og kjønnsroller ble markert. Når ektepar møtes, kan kvinner snakke norsk med hverandre og menn finsk selv om alle behersker begge språk. I slike tilfeller og i enkens eksempel bekreftes kjønnsdelte sfærer. Dette kan ha sammenheng med morsrollen og vektlegging av norsk til barna i etterkrigsårene. Slik sett sto kvinner for fornorskning og ble selv raskere språkfornorsket enn menn. Likevel, flere informanter fortalte hvordan det var faren som vektla at de måtte lære norsk, mens han selv helst fortsatte å snakke finsk. Det virker som at fornorskning av barna ble overlatt til mødre, og først og fremst når far i huset var en del borte og/eller hadde finsk arbeidsspråk. Det språklige kjønnsrollemønster kan derfor sees som en etterlevning av kjønnsdelt næringsvirksomhet. De tradisjonelle primærnæringer, eller rettere restene av dem, er opprettholdt av menn. Kjønnsdelte språksfærer, som i eksemplene over, antyder at menn oppfatter seg som tradisjonsbærere i motsetning til kvinner. Men er her også snakk om et maskulint fellesskap, eller rettere minner om det, og som igjen knyttes til næring. Dette kommer særlig til uttrykk i Bugøynes som var mer enn er et fiskevær. Forestillingen om kjønnsforskjeller i finsk språkbeherskelse er kontekstuellet betinget og situasjonelt og relasjonelt markert. Imidlertid kan kvinners større bruk av begge språk tyde på at de snakker finsk oftere enn både de og menn tror. Kvinne (30-40): *Æ forstår stort sett alt på finsk... Har feriert veldig mye i Finland, æ trur fortsatt [selv] ikke da at vi prata finsk... Vet jo æ kan prate med halve bygda hvis æ vil det.* Kvinner forstår ofte mer enn de tør snakke. Noen uttrykte prestasjonsangst, finsken deres var ikke god nok, mente de, følgelig *æ snakke bare når æ må.*

(Kvinne 70-80 år) [Kjønnsforskjell?] *Nei det tror jeg ikke... De yngre behersker jo ikke finsk, dem som e etter krigen,...da behersker ikke dem mere finsk. Den dør nok ut... Hos oss går den jo i sjette generasjon, og det er jeg jo litt stolt av [barnebarn lærer litt finsk].*

- (Kvinne 50-60) *Straks æ ser en tospråklig, snakke æ finsk... helst menn... kanskje det e lettere å slenge sæ med... det e ikke så nøye... kanskje det e andre prestasjonskrav med kvinner... Kvinner har vært foregangsmenn i norsk... og så snakker man jo om andre ting... ikke sånn dypere... [Kjønnforskjell?] Nei, æ vet ikke, det dær må undersøkes... men æ forestille mæ... Hvis æ tenke på de klassekameratan mine... vi va [like mange] jenter og gutter i klassen... æ kan tenke mæ det e temmelig likt. [Fornorskning ved kvinner?] Det va genereasjonen over.*
- (Mann 50-60 år) *Hær e jo nesten ikke kvinnfolk,...og dæm som nå e,...æ trur ikke det e forskjell.*
- (Mann 40-50 år) *Menn stort sett...mannfolka snakke mere finsk... æ trur ikke man har lært jentan oppgjenna så mye finsk... Det e vel interessen...de fleste jentan prate ikke finsk i min alder... Det e jo litt merkelig...men dær kor det e jente, prate dæm ikke finsk... [Snakker finsk med kvinner?] Men dæm e jo eldre, da snakker æ finsk...men det e ofte æ som begynne å snakke finsk av en merkelig grunn...da svare dæm på finsk.*
- (Mann 40-50 år) *Det va vel mere guttan som holdt mere på finsk, ja... Det gjelde vel helt frem til i dag... få damer på min alder som snakke finsk...fra min alder og nedover... De som e eldre enn mæ, kan finsk...i hvertfall menn... Neida, det går jo på norsk også dær de ikke kan finsk. Mange ennå som har noen blanding litt på norsk og litt på finsk.*
- (Kvinne 30-40 år) *[Hilser på finsk?] Nei...jaa, jo det skjer nok... trur det e mest de hær guttan med skinnlua på snei, de hær scooter-folket... Kanskje mere mannfolk som kan finsk... [Eldre søster] snakker finsk med dæm ho vet kan snakke finsk.*
- (Kvinne 30-40 år) *Æ trur de eldste jentan lærte mye finsk... men jo nærmere du kom den perioden [1950-tallet], ble det mindre og mindre finsk... [Brødre] mer dradd med i skogen og brukte finsk mer og oftere. [Kjønnforskjell?] Nei dær oppfatte æ at dæm som snakke finsk godt, det e nok mindre kvinnfolk som kan finsk enn mannfolk... Det e få kvinnfolk som snakke finsk på butikken... I min aldersgruppe et fåtall som har lært finsk. Det e som regel kvinnfolk som fløtte vekk... Æ trur det e kor nært du e på 50-tallet... I finskspråklige miljø trur æ at guttan va mere med...i arbeid... Jentan va jo hjemme og hjalp mora.*

Informanters formening om kjønnforskjellen etter krigen fremkom gjennom enkelte rubrikker i spørreskjema, tilleggsspørsmål og deltakelse i felten. Forskjellen fremsto tydeligere i Bugøynes enn i Neiden og søndre Pasvik. Flere kvinner der med norsk hovedspråk startet først å snakke finsk i voksenalder. *Det va da æ lærte finsk.* Med lærte mente de å bruke finsk aktivt, noe som selvstendig utviklet språkkunnskapen. Fiskeværet hadde vært delt i fire språksoner etter nabolag der ungene snakket hovedsakelig finsk eller norsk ute (jf. Storaas 2001). På tvers av dette oppsto angivelig et overordnet mønster der gutter foretrakk finsk med gutter inklusiv brødre og norsk med jenter inklusiv søstre. Jenter snakket norsk seg imellom og norsk og finsk til gutter. Informanter hadde ingen god forklaring på dette. Selv knytter jeg det til fiskeri der den overveiende del av den mannlige befolkning deltok og hadde finsk arbeidsspråk. Når mødre da snakket norsk til barna, kan en overtydelig markering av identifi-

kasjon med mannsrollen ha vært nødvendig for guttene. Deres voksenrolle var finskspråklig, jenters norsk.

(Kvinne 70-80 år) [Om sønn som liten] *De lekte attmed oss... så høre æ på dæm, "Hvorfor snakker du finsk?". "Vi leke mannfolk." Så guttan snakka mer finsk... kanskje det var mer mandig,... men jentan når de lekte med dukkan og sånn, så gikk det på norsk.*

(Mann 60-70 år) *Jentan og guttan på skolen, jentan norsk...guttan på finsk... liksom mannfolkan som snakka mere finsk enn kvinnfolkan... ongan va jo mere med mora, mere sammen enn faren og ongan... Spesielt når guttan lekte sammen, vi kunne slå over, det va ikke nokka problem sånn sett...spesielt når guttan og mannfolkan seg imellom...mer intimt...mer spenning når en skulle fortælle...som regel så va det båt og fiske...Veivesenet før i tida... Mange ganga...så spennandes å høre... mannfolkan... du hørte når dæm kom, rullet sigaretter av gråpapir og brukte "Knepte hender"- tobakk.*

(Kvinne 50-60 år) [Til] *gutter...kunne vi godt hive over på finsk. Det gikk på to språk... Med venner, tror det var mest norsk. Gikk veldig mye på finsk med guttan. De i femtiåran...går ennå på finsk...Tror nok menn snakker mere finsk...Tror det e seg imellom snakker mere finsk...Kanskje fiskebruket og kaia...mannfolkan var på kaia.*

(Mann 50-60 år) *Norsk til jenter og finsk til gutter. Hvis det va guttevenner, så gikk det på finsk... jentene det går æ utifra va mest norsk. Litt unntak med gutter i Pipola [ute- og dels hjemmespråk norsk]. Kanskje mødrene snakka mere norsk til jentene... Yngste brødre på norsk...da va det kommet så langt. [Far] gikk over til norsk etter at jentan va født... Æ tror det va en tradisjon, dæm snakka norsk til jentan uansett. Æ tror nok vi...og noen yngre,...æ snakke mest om menn,...e siste generasjon som snakke finsk. Allerede i min aldersgruppe e det veldig få jenter som snakke finsk...æ snakke ikke finsk til kvinner i min alder i det hele tatt... [Om mødre i foreldregenerasjonen:] Æ tror allerede da et skille,...dæm prata ikke finsk.*

(Mann 50-60 år) *Hvis æ sku snakke med et ektepar på egen alder, så snakke æ norsk til ho og finsk til mannen....Ho forstår jo alt, men det går på norsk. Han svarer på finsk og ho på norsk....helt vanlig det... Masse ord damene aldri har hørt om... sånne uttrykk på kaia og i egnebua...stygge ord.*

(Kvinne 40-50 år) [Om en mann] *Oppveksten hannes...i et sånt mannsmiljø...og så e han noen år eldre enn meg...stor forskjell i den tida... for dæm snakke jo finsk seg imella...Og dæm blander en god del norsk og finsk.... Vet du når dæm snakke mest finsk,... når de e en mannsgruppe...det e helt tydelig. Det e jo dæm som e fødd og oppvokst hær... cirka 50 år [og eldre] ...og især i sånne.. æ trur ikke dæm hele tida holder på finsken, men når det e sånn hærre dagligdagse... om fiske og... [Kjønnsforskjell?] Merker det når en snakker i grupper, når de hilser og roper på hverandre...damer gjør ikke det...mye mer norsk... de som ikke er så mye eldre enn meg.*

(Mann 40-50 år) *Et merkbart skille rundt -57... Vi vanka mye med folk som var eldre enn oss,...egen alder snakket norsk, eldre finsk og norsk,... jentan norsk og guttan prata finsk... den dag i da prater gutter mere finsk enn jenter. Kvinner e nok mere norsk.*

Jeg besøkte en lokalfødt kvinne (40-50) da telefonen ringte. Hun svarte og førte samtalen på finsk. Den annen part var en inngiftet tospråklig kvinne fra Finland. Like etter ringte telefonen igjen. Denne gang gikk samtalen på norsk. Oppringeren var en lokalfødt mann (50-60) som

behersker begge språk godt. I begge tilfeller hadde vertinnen svart på det språket motparten hadde begynt på. De to samtalene viser det relasjonelle mønster i språkvalg. Kvinnen visste at vertinnen snakket finsk, et ofte foretrukket språk mellom de to. Mannen på sin side tok for gitt at hun ikke var så språkkyndig. Det hadde hun heller ikke vært i oppveksten. Hennes foreldre hadde snakket finsk til hverandre og norsk til barna. Hun lærte tidlig å forstå finsk men snakket først som voksen. *Æ har lært masse av ho* [finlenderen]. Flere faktorer førte bugøynesjentene inn i den finske språkfalten igjen; ekteskap med tospråklig, jobb på fiskebruket og i egnebuer, arbeidsmessig og sosial kontakt med eldre som foretrakk finsk. En fjerde faktor er inngiftede finlendere (kvinner) fra 1970-tallet og som noen kvinnelige informanter hevdet fikk stor betydning for egen utvikling av finsk i voksen alder⁸. Kjønns-mønsteret som sådant har derfor ikke hatt den fornorskende effekt på kvinner som det kunne ha hatt.

Materialet tyder på at det var etterkrigsgenerasjonens foreldre av begge kjønn og både av finsk og norsk språkbakgrunn som fremmet norsk hos barna i hjemmet. Dette gikk parallelt med finsk mellom foreldre og andre voksne så sant de var tospråklige. Der den ene ektefellen var norskspråklig, snakket ektefellene norsk med hverandre. Når så denne ektefellen ofte var kvinne, ble inntrykket av at mødre snakket norsk, forsterket. Følgelig må noe av kvinners bruk av norsk og dermed språklige kjønnsrollemønstre sees som en effekt av lokaltboende menns norskspråklige gifte.

Komparasjon steder

Også her skal jeg bruke svar på spørreskjema, denne gang for å angi stedlig prosentfordeling.

Sted	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
<i>i) til ektefelle</i>			
Bugøynes (n = 24)	29	50	21
Neiden (n = 12)	33	50	17
søndre Pasvik (n = 17)	24	65	12
Totalt (n = 53)	28	55	17

⁸ For finlenderes tospråklige ektefelle var det mer snakk om videreutvikling av finskkunnskaper.

ii) ektefelle behersker

Bugøynes	(n = 24)	71	29	0
Neiden	(n = 12)	50	42	8
søndre Pasvik	(n = 17)	41	59	0
Totalt	(n = 53)	57	42	2

For alle tre steder er norsk normen som halvparten av intervjupersonene bruker til ektefellen. Både i Bugøynes og Neiden nytter en høyere andel begge språk og finsk enn i søndre Pasvik. Sammenligner vi det med hvilke språk ektefellen kan og har som norm, skiller Bugøynes seg ut med en klart høyere andel tospråklighet. Også her markerer søndre Pasvik seg som mest norskspråklig. Svarene støtter hva øvrige informanter hevdet, at man snakket stadig oftere norsk med tospråklige. Selv gamle ektepar som hadde holdt på finsken seg imellom i alle år, kunne beklage at *nu går det mest på norsk*. Flere forklarte det med norske media, med norsktalende barn og barnebarn eller *alt e jo på norsk*. For samtlige steder gjelder også effekten av utflytting blant lokalfødte, i Bugøynes og Neiden også en viss demografisk nedgang.

Sted		Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
iii) til barn				
Bugøynes	(n = 23)	22	78	0
Neiden	(n = 13)	15	85	0
søndre Pasvik	(n = 17)	6	94	0
Totalt	(n = 53)	15	85	0
iv) til barnebarn				
Bugøynes	(n = 13)	8	92	0
Neiden	(n = 7)	0	100	0
søndre Pasvik	(n = 10)	0	100	0
Totalt	(n = 30)	3	97	0

I søndre Pasvik bruker intervjupersonene norsk norm til barna, mens man i Bugøynes og til dels Neiden kan nytte begge språk av og til. Sammenlignet med hva foreldrene kan og bruker seg imellom, er tendensen klar. Tospråklige overfører ikke finsk aktivt til sine barn og slett ikke til barnebarna. *Norsken har overtatt, og finsken dør ut med gamlingen*. Kontrasten

mellom generasjoner blir også grellere når vi sammenligner situasjonen med språknorm overfor foreldre og svigerforeldre som under.

Sted	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
v) til foreldre			
Bugøynes (n = 24)	25	50	25
Neiden (n = 17)	24	35	41
søndre Pasvik (n = 26)	15	50	35
Totalt (n = 67)	21	46	33
vi) til svigerforeldre			
Bugøynes (n = 20)	10	55	35
Neiden (n = 12)	17	50	33
søndre Pasvik (n = 17)	24	47	29
Totalt (n = 49)	16	51	33

Intervjupersoner i Neiden utmerker seg med en høy andel som snakker finsk med foreldre, mens andelen er overraskende lav for Bugøynes og tilsvarende høy for søndre Pasvik. Dette kan antyde en tidligere allmenn fornorskning ved bruk av begge språk fremfor finsk norm i Bugøynes.

Sted	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
vii) til venner			
Bugøynes (n = 27)	63	37	0
Neiden (n = 18)	72	28	0
søndre Pasvik (n = 26)	54	46	0
Totalt (n = 71)	62	38	0

Her dominerer normen begge språk på samtlige steder, dog mest blant intervjupersoner i Neiden. Resultatet antyder en relativt stor grad av sosialisering mellom tospråklige men også med finlendere i bygda. Normen finsk fremkommer ikke da intervjupersoner ikke har medregnet venner i Finland.

Sted	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
viii) til kolleger			
Bugøynes (n = 25)	56	40	4
Neiden (n = 17)	47	53	0
søndre Pasvik (n = 22)	36	64	0
Totalt (n = 64)	47	52	2
ix) i bygda			
Bugøynes (n = 27)	67	33	0
Neiden (n = 17)	47	53	0
søndre Pasvik (n = 25)	44	56	0
Totalt (n = 69)	54	46	0

I arbeidslivet er norsk dominerende for intervjuede i søndre Pasvik, mens begge språk har vært vanlig for drøye halvparten i Bugøynes. Det siste skyldes fortrinnsvis lokale arbeidsplasser. For personene i Neiden er normene begge språk og norsk nokså likelig fordelt. Sammenligner vi tilfeldige møter i bygda med kategorien venner, ser vi et noenlunde samsvar for Bugøynes og søndre Pasvik. For intervjupersoner i Neiden derimot er der en klar forskjell ved at grad av finsk er klart mindre enn blant venner. En mulig forklaring kan være at Neiden er et gjennomfartsted der en kan møte (enspråklige) gjennomreisende i motsetning til i søndre Pasvik og Bugøynes. Forøvrig skiller Bugøynes seg ut med en større grad av begge språk noe som samsvarer med høy grad av lokalfødte finskættede. Generelt ser vi også at intervjupersoner bruker begge språk hyppigere i bygda enn med kolleger.

Sted	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
x) hjertespråk			
Bugøynes (n = 27)	19	52	30
Neiden (n = 18)	28	28	44
søndre Pasvik (n = 26)	23	58	19
Totalt (n = 71)	23	48	30

For samtlige steder er kjærligheten til finsk større enn bruk av den som norm. Her utmerker Neiden seg både med valg av finsk og lik fordeling av kategoriene begge språk og norsk.

Samlet kan følgende antydes:

- språkskifte til norsk norm er tydeligst i søndre Pasvik
- bruk av begge språk som norm er tydeligst i Bugøynes
- vedlikehold av finsk norm er tydeligst i Neiden

Bugøynes og søndre Pasvik ligger heller avsondret til kommunikasjonsmessig sammenlignet med Neiden. Slik sett kunne en forvente at språkomlegging var tydeligst i sistnevnte. Vedlikeholdet av finsk i Neiden tror jeg må forklares med den geografiske nærhet til Finland og kanskje mest det større antall bosatte finlendere. Forskjellene mellom stedene tyder på at den lokale kontekst har hatt betydning både for tempo i språkskiftet og for hvordan det har manifestert seg gjennom grad av kodeskifte som særlig uttrykkes gjennom normen begge språk. Felles for stedene er en viss opprettholdelse av finsk og dermed bevissthet om stedenes historie som "kvænkolonier". Den generelle utvikling henimot norsk monolingualisme synes imidlertid uomtvistelig så sant yngre generasjoner ikke går bevisst inn for å lære finsk og bruke det aktivt lokalt. Flere innflyttere fra Finland hadde også hjulpet.

Språkkode en felles identitetsmarkør?

Her skal jeg fokusere på språkets betydning som markering av lokal gruppetilhørighet for å kunne skille mot den individuelle selventifikasjon som blir behandlet i neste kapittel. Skillet, som er analytisk, følger dermed det grunntema i avhandlingen som søker å separere lokale versus overordnede og nasjonale kontekster. Det vil si at også etnisk identifikasjon kan oppfattes ulikt alt etter hvilken sammenheng den settes i, og om den gjelder andre og/eller en selv. Jeg låner begrepsparet sosial og personlig identifikasjon fra Erving Goffman (1990) som riktignok relaterer dem spesifikt til sosial stigmatisering, hva jeg ikke gjør. Her operasjonaliseres de til den identifikasjon som finner sted i sosiale møter, versus den personlige eller private identitet informanter vektla med hensyn til etnisk tilhørighet. Lokalfødte besitter en generell sosial informasjon om hverandre som en- eller tospråklige. I stor grad vet de også hvem som er av finsk ætt. Derfra er det et spørsmål om bruk av finsk i sosiale situasjoner markerer talernes etniske identitet eller noe annet.

Metodisk utfordring

En ung finskættet kvinne i søndre Pasvik og nærmest enspråklig fortalte at det ikke gikk en dag uten at hun hørte noen snakke finsk. Selv var jeg ikke så heldig. Finsk brukes ikke når og hvor som helst hverken der eller i Neiden og Bugøynes for en enspråklig observatør å høre. Her ser vi betydningen av forskerens posisjonering. Jeg skal ta et nærliggende eksempel. Bortsett fra kjønn var lingvisten Pia Lane min motsetning da hun gjorde feltarbeid i Bugøynes til dels samtidig som jeg (se Lane 2006). Hun er finskættet og fra bygda, har slekt og familie der, hadde norsk hjemmespråk og studerte senere finsk⁹. Med slik bakgrunn kunne hun ta initiativ til samtaler på begge språk og selv innlemmes i dem av andre. Hun kunne delta ”backstage” (Goffman 1990a) hva gjaldt finsk språkbruk. Det gjorde ovennevnte informant i søndre Pasvik også i den forstand at hun tilhørte et sosialt og familiært miljø med to språk. Hvor ofte jeg hørte finsk, var et spørsmål om tid i felten.

Tid gikk før tospråklige snakket finsk i mitt nærvær uten å unnskyldte seg og slå over til norsk. To eksempler fra Neiden, det første fra begynnelsen av oppholdet, det annet senere:

- Etter et foreningsmøte hvor alt hadde foregått på norsk, ryddet og vasket vi. Jeg holdt på i møtelokalet, de andre på kjøkkenet. En av dem kom ut derfra og beklaget at de hadde snakket finsk seg imellom. Selv hadde jeg ikke hørt dem.

- Både i samme og andre foreninger ble møtene holdt på norsk, men nå kom også enkelte uformelle kommentarer på finsk. Og mens vi ryddet etterpå, gikk det ofte på begge språk.

Da kunne informanter glemme seg i farten og si noe til meg på finsk.

I Bugøynes hvor jeg var best kjent fra før, kunne historier gladelig fortelles på finsk, og så tok en eller annen på seg å oversette. Innen så skjedde, visste folk at jeg verken følte meg utenfor eller ble fornærmet over at de brukte finsk. Tvert om var det en ære å få være en flue på veggen og observere i hvilke situasjoner folk benyttet finsk, om hva og hvem som gjorde det. Det som for tospråklige var et høflig uttrykk for sosial inklusjon, nemlig å bare snakke norsk, ble for meg eksklusjon. Først når de var ”uhøflige”, opplevde jeg å bli sosialt inkludert. Samtidig var jeg avhengig av at noen tok bryet med å oversette det viktigste. For en (tospråklig) finlender i Neiden utviklet det seg annerledes. Han fortalte at han hadde ingen problem med å forstå lokalfinsken som han mente var meget god finsk, men det hadde tatt 1-2 år før alle tospråklige hadde snakket finsk med ham. De hadde unnskyldt seg med at de ikke snakket ”riktig” finsk. I hans tilfelle fulgte tospråklige det relasjonelle mønster av vurdering av egen

⁹ Hun benevner seg som kven og språket for kvensk.

og alters språkbeherskelse. At han var lærer i finsk, gjorde neppe saken bedre. Også overfor finlenderen var tospråkliges bruk av finsk et spørsmål om trygghet, her at de ikke ble oppfattet som å dumme seg ut språklig. Hans og min erfaring viser hvordan sosial inklusjon via språk kan følge ulike prinsipp. Det Eidheim (1994) skriver om sine samiske informanternes kodeskifte, uttrykker sosialt stigma. Å snakke norsk med nordmenn var å kunne inkluderes som "norske" ved å skjule sin samiskhet¹⁰. Med andre ord kan kodeskifte signalisere motsatte retninger for sosial inklusjon og eksklusjon, og som igjen kan uttrykke symmetriske eller asymmetriske gruppestatuser eller makt/avmakt.

Posisjonering som kvinne gjorde det umulig å observere menns bruk av finsk i rene mannssettinger. Posisjonering som enspråklig umuliggjorde observasjon av rent finskspråklige situasjoner av noe lengde uansett kjønn. Ved en anledning hadde jeg vært med på en aksjon i Neiden. Etterpå samlet vi oss hos en av deltakerne. Da det skulle avsluttes med et styremøte, gikk jeg. Mens jeg sto i gangen og kledde på meg, hørte jeg at nå gikk samtalen på finsk. I dette tilfellet hadde de andre snakket norsk for å inkludere meg. Annet eksempel fra butikker: Folk kunne snakke finsk og fortsette med det, mens jeg gikk forbi. Skiftet de til norsk, var det en invitt til samtale. Om de inviterte, var videre et spørsmål om viktigheten av deres samtaletema og/eller hvor godt de kjente meg. Var vi flere som kjente hverandre, kunne finsk blandes inn. Den metodiske utfordring ved å skulle studere språkvalg uten å kunne begge språk, ble en mulighet til å erfare det dobbeltsidige fenomenet sosial inklusjon og eksklusjon gjennom språk. Samtidig har jeg ikke kunnet se det fra en tospråklig vinkel, nemlig når og hvorfor skifter tospråklige til norsk når alle kan finsk¹¹.

Posisjonering som etnisk norsk, *søring*, tilhørende den norsktalende majoritetsbefolkning og forsker utgjorde sannsynligvis den største metodiske svakhet relatert til analyse av etnisk markering gjennom språk. Ifølge Joshua A. Fishman kan forskerens objektivitet alene være til hinder for en nyansert forståelse av folks språkhandlinger.

Thus, although research may gain much in terms of objectivity by adopting the dispassionate "outsider" stance, it unfortunately loses something crucial thereby. Without adequately taking into consideration the "insider" views, convictions, and interpretations, no full or richly nuanced understanding of the behaviors being researched is possible.

(Fishman 1999:159-60)

¹⁰ Minner om at Eidheims materiale gjaldt en annen sosiopolitisk situasjon for samer enn dagens.

¹¹ Lane (2006) fant at intersentensiell alternering mellom språkene ikke fant sted i Bugøyenes blant aktivt tospråklige.

“The insiders’ views” er spesielt utsatt for å bli erstattet med mitt utenfrablakk der analysen bygger på observasjoner av kodeskifte. ”And it is because the degree of variation between languages is often related to variation in ethnic identity, ethnic attitudes, and ethnic behaviors that the language and ethnicity link has so frequently been explored.” (Fishman 1999:153). På den annen side er en persons markering av etnisk tilhørighet eller opplevelse av den ikke avhengig av at motparten oppfatter det samme. Det vil bli så at jeg som norsk kan oppleve etnisk markering der finskattede informanter ikke gjør det, og vice versa. ”Ethnic identity is a sociopsychological variable which may not be at all conscious but one of which minorities are more often conscious than are majorities” (*ibid.*:155). Når så ”ethnic identity is contextually constructed” (*ibid.*:154), blir ikke saken enklere. Mine data fra observasjoner må derfor ses i lys av de metodiske begrensninger som følger av posisjonering.

Kodeskifte i kontekst

Begrepet bilingual kommunikasjon refererer vanligvis til medlem av forskjellige etnolingvistiske grupper, mens kodeskifte er alternering av språk eller dialekt i samme interaktive konversasjon eller episode. Generelt kan bruk av et gitt språk eller en dialekt uttrykke en identitetsmarkering men like gjerne rent situasjonelle normer, skriver sosialpsykologen Karmela Liebkind (1999). Folk bruker forskjellige kommunikasjonsstrategier. Hun skiller mellom språklig konvergens og divergens. "In speech convergence, speakers try to become more like their listeners in the language/speech style they use. In speech maintenance, the speakers maintain their speech styles; and in speech divergence, they accentuate the linguistic differences between themselves and their listeners." (Liebkind 1999:146). Samtaleparten er ikke alltid bevisst at de modererer eller tilpasser språket sitt. Det virker som at bevissthetsnivået er høyere hos dem som opprettholder egen språkstil enn hos dem som legger om og slik tilpasser seg motparten. "Generally speaking, convergence evokes positive reactions in the other and thus satisfies the converging individual's need for approval or liking. Clearly, the greater an individual's need for approval, the greater his or her tendency to converge." (*op.cit.*). Studier på hvordan individ bruker, evaluerer og endrer språkstil i "face-to-face interactions", rubriseres ofte som språktilpasning. Man søker å forklare samtaleparters motiv, holdninger, oppfatninger og gruppelejalitet. "The nature and extent of speakers' multiple goals will have a strong bearing on linguistic outcomes." (Liebkind *op.cit.*).

Med mitt materiale kan vi knapt snakke om bilingual kommunikasjon. I så fall måtte det være mellom tospråklige og finlendere som også kan norsk(/svensk), hvis de må sies å

tilhøre forskjellige etnolingvistiske grupper. Kodeskifte i samme interaktive konversasjon foregår vanligvis mellom tospråklige og blant finskættede. Utvider vi Liebkind's "episode" til en sosial setting eller kontekst, noe jeg skal gjøre fortløpende, foregår skiftet også med ikke-finskspråklige til stede. Her er en åpnere situasjon enn der tospråklige skiller klart mellom offentlige og private eller majoritetens og minoritetens språkarenaer (jf. Eidheim 1994). Det sentrale punkt her er om bruk av finsk er en strategi for identitetsmarkering og dertil uttrykker en etnisk grense¹².

Kodeskifte er en "conversational resource" skriver lingvisten Holly R. Cashman¹³. Hun vektlegger at dikotomien som ligger i en "we/they code" ikke kan forklare tilfredsstillende de utallige måter folk kan bruke språket i bilinguale situasjoner (Cashman 2005:302, jf. Wei 2005). Det avgjørende kan være skiftet som sådant og ikke hvilket språk det skiftes fra/til. Eksempelvis kan bruk av majoritetsspråket fremheve ens minoritetsidentitet eller minoritetsspråket signalisere en majoritetsidentitet. Det innebærer bla at vi ikke kan ta for gitt meningsinnholdet i det skille Liebkind setter mellom kon- og divergens. Cashman viser til Gafaranga¹⁴ som forklarer at for å kunne samtale, kategoriserer tospråklige seg selv og andre som enten mono- eller bilingual. Språkvalg kan være et middel til å askribere, akseptere eller negere gruppedlemskap. Peter Auer (2005:404) går litt videre ved å stille to spørsmål: "[W]hat kind of identity predicates (membership categories) can the alternating use of two languages be an index of in conversation? And second, how, exactly, can such an index be shown to be interpretively relevant?". Som regel, mener han, er det ikke mono-/bilingual kategorier som innebærer medlemskap. "Usually, code-switching stands for something else. It symbolizes identities beyond the linguistic fact." (Auer *op.cit.*). Blant annet advarer han mot den essensialisering av språk og etnisk identitet som har vært typisk for tradisjonelle europeiske språkideologier med sammenstilling av et folk og et språk (og en nasjon). Som Liebkind mener han at identitetsmarkering i alternering mellom språk avhenger av konteksten. Følgelig må man analysere hvert enkelt eksempel for å finne ut om identitet markeres og i så fall hvilke(n). Auers to spørsmål over følges opp av lingvisten Li Wei som presiserer at først må man undersøke hvordan mening konstrueres før man kan tolke hvorfor. Sosiolingvistisk bør man "[A]nalyse members' procedures to arrive at local interpretations of language alternation." (Wei 2005:382¹⁵). Sosiolingvistiske studier kan forstås som

¹² Kodeskifte kan selvsagt også være forårsaket av tema for samtalen. Eksempler på det gis senere.

¹³ Med referanse til lingvisten Peter Auer 1984.

¹⁴ Joseph Gafaranga 2001.

¹⁵ Sitat fra Auer 1984:3, med hans utheving.

[B]oth the sociology of language and sociolinguistic. These two specializations constitute, respectively, the more sociological and the more linguistic aspects of a growing awareness that language use and language behaviors (including both language structure and a variety of behaviors toward languages) vary in accord with the social contexts in which they transpire. The total awareness, in all of its richness, is what I refer to when I speak of “sociolinguistic perspective”.
(Fishman 1999:152)

Språk- og kodeskifte kan studeres utfra flere faglige vinklinger og teoretiske retninger¹⁶. Ifølge Lane (2006:20) synes de fleste forskere nå å enes om at kodeskifte foregår i et samspill mellom sosiale faktorer og språkstrukturelle begrensninger. Dette samsvarer med Fishman's perspektiv. En sosiolingvistisk analyse vil med andre ord gå langt dypere og også språkstrukturelt til verks i den enkelte språksituasjon enn jeg kan gjøre. Snarere skal jeg gruppere uttalelser og hendelser i grovere kontekstuelle kategorier ut fra fokus på sosial identitetsmarkering. Videre skal jeg inkludere benevelser som fungerer som identifikasjon, samt gi eksempler på leksikalt betinget sjonglering mellom språkene.

Kollektiv identifikasjon

Informanter kunne kategorisere seg selv og andre som norsk/nordmann, finsk/kven/finne/finlender, skolt/østsame, same eller russer¹⁷. Slike kategorier var i seg selv irrelevante relatert til språkmønsteret basert på erfaring. Generasjons- og kjønnsdimensjonen inngikk som en forventning om språkkunnskap. Generelt mente informanter at kvinner *e mere norsk* fordi de snakket mer norsk enn menn, implisitt var menn mer finsk. Det kan tolkes som at språk er et diakritisk tegn på kulturell identifikasjon. Språket har tradisjonelt vært en kulturell kjerneverdi for finner, skriver Huss og Lindgren (1999:312) i forbindelse med at finsktalende i Sverige raskt la om til svensk grunnet den svenske majoritetens stigmatiserende holdning til finsk. Om språket var en slik kjerneverdi også for finner til Sør-Varanger på 1800-tallet samt deres etterkommere, tør være usagt. Uansett var det språket de hadde og holdt på, lenge. Bull skriver om fornorskningen på et samisk sted at de eldste innbyggere kunne samtale på samisk innemellom. "How and when seems to depend on the personal composition of the group and the topic of the conversation. [...] It is probably justifiable to claim that the language still

¹⁶ For en rask og oversiktlig gjennomgang, dertil med referanse til finsk og norsk vises til Lane 2006. Forfatteren komparerer finsk i Bugøyenes og Lappe, Kanada. Hennes funn for Bugøyenes vil sannsynligvis også gjelde for Neiden og søndre Pasvik.

¹⁷ Russere var de som kom over grensen fra Russland og snakket russisk. Få informanter skilte dem i føderale eller etniske grupper. Eksempel: *Ho e russisk*, mens vedkommende selv kunne vektlegge hun var ukrainsk.

serves as an in-group identity marker." (Bull 1995:128). Hvordan språk fungerer som markør på gruppeidentitet, kan variere.

For folk i Sør-Varanger er *bugøynesfinsken* preget av hyppig inter- og intra-sentensielt kodeskifte, hva bugøynesværingene kaller *sånn omenannen*¹⁸. Ved en anledning i Bugøynes holdt Pia Lane et lite foredrag om visse trekk i den lokale finsk der norske ord inngår i det finske vokabular, eks. *biili* for bil¹⁹. Dette fenomenet illustrerte Lane med en åpen bok. På den ene siden sto finske ord, på den annen norske. I samtaler grep tospråklige til det ordet som først rann dem i hu, om det så kom fra høyre eller venstre side av "ordboken". Flere av de tilstedeværende reagerte med *det e jo akkurat sånn det e!* Og det var akkurat sånn mang en tospråklig prøvde å forklare at *det e ikke nokka system* når jeg ville finne 'regler' for kodeskifte. *Jammen det e bare sånn...vi tenke ikke over det*. Lenger kom jeg ikke i forståelsen enn at det er kodeskiftet som sådant som utgjør mønsteret i det bygdefolket og andre benevner som *bugøynesfinsk*. Informanter i Pasvik og Neiden hevdet at egen finsk var *mindre blanda med norsk*. Få brukte begrep som pasvik- eller neidenfinsk, da sa de heller *den finsken vi snakke*, og graderte den mot standardfinsk. De mest kritiske mente bugøynesfinsk var mer norsk enn finsk, *men det e artig å høre*. Enkelte vedgikk at *egentlig* snakket de også som i Bugøynes. I dette tilfelle ble grad av kodeskifte oppfattet som en markør på stedstilhørighet, og der informanter i Neiden og Pasvik plasserte seg språklig litt nærmere Finland. Det er for øvrig i tråd med den historiske kontekst. Den kreative bruken av begge språk partene mente var typisk for Bugøynes, er nærmest et embleme på stedets gruppeidentitet. Denne er et resultat av bygdas språkutvikling og derfor kontekstuellet betinget. Ettersom bugøynesfinsken (med lingvistisk urette) oppfattes som en såkalt *blanding* av norsk og finsk, anses den ikke i sterk kontrast til noen av språkene men rommer dem begge. Lokalfinsken som sådan er imidlertid ganske så forståelig for finlendere men slett ikke for norskspråklige (jf. Lane 2006). Det er med andre ord ikke snakk om et "pidgin"-språk.

¹⁸ Følgende må presiseres: "In the data from Bugøynes intersentential code-switching is virtually non-existent unless somebody who is known for using primarily Norwegian is present." (Lane 2006:185). Dataene baseres på båndopptak av samtaler mellom aktivt tospråklige. Mitt materiale baseres på erfaring av språksituasjoner generelt på stedet og hva mer og mindre tospråklige fortalte om hvordan språkene brukes. Det vil si at mine og informanters observasjoner av slikt skifte er betinget av aktørenes og/eller observatørenes språkkunnskaper. Eksempelvis kunne jeg overhøre telefonsamtaler der informanten alternerte mellom språkene. Etterpå kunne informanten si at det var vanlig med angjeldende motpart. Forklaringen kunne være *nei det e bare sånn*, at tema var lettere å uttrykke på det ene eller annet språk, eller at man svarte på samme språk som motparten brukte. Grad av språkbeherskelse har selvsagt betydning men ble vanligvis ikke nevnt eksplisitt. Det sentrale punkt her er at min bruk av intra- og intersentientelt kodeskifte er lingvistisk upresis relatert til Lanes studie samt har annen referanse.

¹⁹ Ordet tilpasses finsk grammatikk og regnes da som låneord, ikke kodeskifte. For ikke-lingvister er imidlertid gjenkjenning av norsk ord i finsk setning et tegn på *finsk blanda med norsk*. Samme oppfatning gjelder når det alterneres mellom språkene.

Også informanters selvbennevnelse som tilhørende i bygda eller dalen er tydeligere i Bugøynes. Der er alle lokalfødte en *-væring*. Navnet betegner et fiskevær. Dette ble litt problematisk i Neiden hvor sjøfiske riktignok hadde hatt betydning men jordbruk større. Man hadde heller aldri hatt en konsentrert bebyggelse ved havet som kjenneretegner et fiskevær. For noen ble derfor begrepet *neidenværing* misvisende, og de foretrakk *e fra Neiden*. For andre hadde *-væring* mistet sin spesifikke betydning og fått et generelt nordnorsk meningsinnhold som nettopp innebar *e fra*. Tilsvarende tvil og løsnings gjaldt (søndre) Pasvik, dog var der klart sterkere reaksjoner mot *-væring*. Pasvikdalen var alt annet enn noe fiskevær, her var man *døl* som det sømmet seg i en lang dal. For andre igjen ga *pasvikdøl* for mye assosiasjon til norske bønder og dalfører sørpå. Alle hadde heller ikke (hatt) jordbruk som hovednæring, så her delte man seg mellom *e fra Pasvik*, *pasvikdøl* og til sist *pasvikværing*. På finsk var det enklere, da brukte man stedsnavn + menneske(ne)/folk(et). Det ville lyde uvanlig på norsk. Ulike valg på lokal selvbennevnelse i og mellom lokalitetene signaliserte ikke sterkere eller svakere identifikasjon med stedet. Dissens i Neiden og Pasvik gjaldt en egnet betegnelse som sådan. Uaktet egenbennevnelse var lokalfødte på alle tre steder lettere uenige om innflyttere også fortjente benevnelsen. En *ekte* beboer måtte være født på stedet, og var vedkommende av finsk slekt, var det i tråd med stedets egenart. I Neiden inngikk selvsagt skolte-/østsamisk slekt. Innflyttere med lang fartstid på et sted ble vanligvis innlemmet i vi-gruppen, gjerne med tilleggsinformasjonen *men egentlig e [han/hun] fra...* En finlender forble finlender selv når oppfattet som assimilert til å tilhøre stedet og folket, dvs *e som oss*. Et ofte referert tegn på denne tilpasningen var hvordan finsken deres var blitt mer som den lokale, noe både finlenderne selv og tospråklige kommenterte. Jevnt over var grunnkriteriet for lokalt medlemskap for innflyttere at de likte sted og folk og ikke hadde flytteplaner. Ingen av informantene nevnte etnisk identitet i denne forbindelse, men noen på samtlige steder kunne også fortelle at *før i tia* var ikke samisk tilhørighet like akseptert av alle, *det va en skam å være same*. Gruppebennevnelse synes da å kunne skille mellom medfødt og oppnådd medlemskap, en *ekte* versus assimilert stedsidentitet.

Stedsidentitet kunne også signaliseres gjennom slektsnavn. Noen av dem ble oppfattet som å tilhøre en bestemt bygd fra gammelt av. Så gjaldt både finske og norske som f. eks. henholdsvis Mikkola og Vorren i Neiden, Dørmenen og (tidligere) Pleyim i Bugøynes, Kalliainen og Hallen i søndre Pasvik. Slike navn innebærer en etnisk bakgrunn for kjentfolk i Sør-Varanger, tilsvarende med etablerte samiske slektsnavn. Sted, navn og etnisk tilhørighet knyttes sammen selv når slekten over tid er blitt *blanda*. Enkelte andre navn antydnet mulig

slektskap mellom folk på ulike steder, som Enbusk i Bugøynes og Neiden, Karikoski i Neiden og Pasvik, Randa i Pasvik og Bugøynes²⁰.

Holdninger til slektsnavn kan sammenlignes med holdninger til språk. I tillegg til at språk er et kommunikasjonsmiddel, signaliserer det også vår sosiale bakgrunn i vid forstand. Bruk av et bestemt språk kan signalisere hvor en person kommer fra, hvilken sosial gruppe hun tilhører etc. Normalt kan slektsnavn ha den samme funksjonen. De kan fortelle om vår herkomst, kultur, familie, bosted, språk til en viss grad etc. Både med vårt språk og vårt slektsnavn forteller vi omgivelsene om vår identitet. Vår identitet er også knyttet til vår historie.

(Karikoski 1995:1)

Betrakter vi etternavn som et kommunikativt tegn på en gitt tilhørighet, kan vi se bibeholdelse av finske navn som språklig divergens (jf. Liebkind 1999) der en har markert forskjellighet fra norsk majoritet og delvis samisk minoritet²¹. Sant nok kunne navnene fornorskes ved at skrivemåte og uttale ble endret etter norsk lyd- og tegnbilde som fra Peteri til Beddari, likevel er de ikke lett gjenkjennelige som såkalt typisk norske. En yngre informant fortalte at hun sa eksempelvis Nilsen når hun måtte oppgi etternavnet i ikke-offentlige sammenhenger i Oslo. *Æ ble så lei av å måtte stave navnet mitt uten at dæm skjønnte korsen det skulle skrives, men Nilsen forsto dæm.* For at ukjent ord skal kunne gis en meningsfull sammenheng, i eksempelet en bokstavsammensetning, må det være gjenkjennbart. Lyd og bilde må samsvare innenfor mottakerens språkramme. Flere av de endringer som ble foretatt med finske etternavn, var nettopp tilpasning til og i stor grad av nordmenns språkforståelse (Karikoski 1995). I relativt færre tilfeller har slektsnavnet blitt oversatt til norsk eller erstattet med et norsk (vanligvis) gårdsnavn blant finskættede i Sør-Varanger. Elin Karikoski skriver at blant utflyttere til Sør-Norge i 50-60-årene

[K]unne det være en dyd av nødvendighet å skifte språk og navn for å kunne oppnå samme status og samme rettigheter som øvrig befolkning. Den finske identiteten kunne være et besværlig og skammelig stigma kvenene ønsket å komme bort fra, og i stedet for den gamle identiteten, ønsket man en ny identitet oppnådd gjennom nytt navn og nytt språk eller ny dialekt.

(Karikoski 1995:37)

Omleggingen til norsk kan da sees som språklig konvergens for å bli akseptert. For at et stigma skal kunne oppleves, må personen oppfatte seg som annerledes enn 'de normale'

²⁰ Enbusk er et svensk navn som enkelte finsktalende innvandrere kunne ha. Lokalt regnes slekten for finsk.

²¹ Samer kan ha finske etternavn. Patronym var vanlig både i Finland og Norge på 1800-tallet, ellers brukte man gårdsnavn. Norge vedtok sin første lov om personnavn i 1923. Finsk fornavn er uvanlig. Tidligere kunne en ha et offisielt norsk og uoffisielt finsk fornavn, eks. henholdsvis Henry og Heikki. En informant (60-70 år) fortalte at da hennes mann skulle begynne på skolen, hadde han spurt moren hva han het på norsk. I skolen ble norsk versjon brukt. Se Karikoski (1995) for en gjennomgang av 62 finske etternavn i Sør-Varanger og endringer i perioden 1935-61.

(jf. Goffman 1990). Sørpå var det verken 'normalt' å snakke eller være finsk i 50-60-årene²². Kven visste vel folk snaut hva var. Finnmarkinger med merkelig navn eller språk kunne nok heller bli oppfattet som samer. Noen yngre informanter fortalte at de ble tatt for å være same av medrekutter i militæret, *søringan tror det bor bare sama i Finnmark*. I små finskpregede miljø som Pasvik, Neiden og Bugøyenes var det lite status å hente ved å ta et norsk etternavn. Alle kjente uansett til slektstilknytningen. Mange finske slektsnavn finnes nå bare på gravstøtter i bygdene først og fremst fordi navnet ble ført videre av menn. Kvinner tok ektefellens navn. En informant med mannens norske navn var så glad for at datteren hadde tatt hennes slektsnavn og gitt det videre til sine barn. *Det e synd hvis navnet dør ut, det var jo ei stor slækt*. Ingen informant uttrykte skam over finsk etternavn, og lite tyder på at tidligere generasjoner lokalt har opplevd det stigmatiserende nok til å ta norsk navn²³. Dette står i motsetning til det som sies om mange kvener og samer under fornorskingsperioden, men det kan synes som at Øst-Finnmark eller Varanger-området skiller seg ut fra Vest-Finnmark og Nord-Troms med en tidligere finsk innvandring (Karikoski 1995). De som i nyere tid har fremhevet sin identitet gjennom navneskifte, er enkelte skolter/østsamer i Neiden. Norsk fornavn og/eller norsk eller finsk etternavn ble byttet ut for tradisjonell, russisk navneskikk. Med det har de ikke bare tydeliggjort en identitet men revitalisert en etnisk identitet i kontrast til den finske/kvenske, norske og nordsamiske.

Finske navn på sted, elver, vann, fjell og lignende er i ferd med å gå ut av bruk, beklaget en tospråklig i søndre Pasvik. Mange navn, særlig langs Pasvikelva, kan ha (hatt) opptil tre navn eller versjoner til, nemlig på skoltesamisk, russisk og norsk (Forsdahl 1991). I samtaler på finsk brukes gjerne tilsvarende navnebetegnelser så sant de finnes. Forøvrig kan enkelte navn i eller nær alle lokalitetene brukes i finsk utgave av samtlige beboere. At man bruker det finske navnet, er derfor ikke et signal om at man selv er finskættet eller tospråklig, kun at navnet er den gjengse betegnelse. Ordet markerer da objektets eller stedets 'identitet' fremfor navnets bruker.

²² Parallelt var det heller ikke alltid så 'normalt' å være og snakke *søring* i nord. Midt på 1950-tallet kom jeg som 8-åring til byskolen i Harstad med trønderdialekt og ble sterkt mobbet. Fire år senere videre til Stavanger med bevisst tillært Oslo-dialekt. I Stavanger led man av et språkkompleks relatert til østnorsk viste det seg, så der ble jeg beundret for dialekten og ikke minst rulle-r. Mobbing behøver ikke å ha noe med hvem og hva man selv er, men heller hva og hvordan 'normaliteten' på stedet anses å skulle være. Det var langt fra bare nordinger som opplevde å måtte legge om dialekten for å bli forstått, akseptert eller oppnå status når de flyttet til Oslo den gang. Videre var det også snakk om dikotomien by og land, og innen en by høyere og lavere klasse, dvs sosiolekter.

²³ Karikoski (1995:36) viser til en upublisert artikkel av Olav Beddari av 1983 der han skriver at man ofte ble ertet på skolen for finsk slektsnavn (i årene rundt 2. verdenskrig).

Kulturell intimitet og identitet

I sosiale eller organisasjonsmessige sammenhenger der fellesspråket var norsk, kunne jeg overhøre tospråklige som satt nær hverandre, veksle noen lavmælte ord på finsk. Dette foregikk uaktet om en- eller tospråklige kunne overhøre ordvekslingen. En informant forklarte det slik: *Hvis vi sitt rundt kaffebordet og æ oppdage at kaffekanna e tom, da hviske æ det til vertinna på finsk*. Det som bare angikk de(n) enkelte og ikke alle tilstedeværende, kunne sies på finsk. Da gjaldt ikke høflighetsnormen om at alle skulle forstå, fordi alle skulle det ikke. Lavmælthet og hvisking er i seg selv uttrykk for slik inklusjon og eksklusjon selv når det gjøres i respekt for de(n) som skal høre, eller den øvrige forsamling. Men hva innebærer kodeskifte i samme situasjon?

[C]ode-switching is essentially a conversational activity: it takes place within specific conversational contexts; it is structured in accordance with general conversational organisation. The starting point of any meaningful analysis of bilingual code-switching must therefore be its location in the conversational context in which it actually occurs.
(Wei 2005:276a)

For eksempler som nevnt over er jeg fristet til å snakke om flere kontekster. Vi har den aktuelle situasjon i gitt tid og sted og som er norskspråklig. Enkeltpersoner kan så definere en ny og begrenset kontekst som de innleder med lav stemme. Det skapes en intimitet som forsterkes ytterligere ved å legge over til finsk. Selve budskapet kan være trivielt og sosialt 'ufarlig', men det er rettet mot en spesifikk mottaker eller to. Hele situasjonen kan så sees i lys av det lokale språkmønster som en overordnet språkkontekst. Innen denne vet folk at noen kan snakke finsk også i enspråkliges nærvær og i en norskspråklig setting. Hovedpunktet her er hviskingen som inkluderer få og ekskluderer mange. Dernest er det et spørsmål om hovedpersonens språkmønster med de(n) inkluderte. Den ekstra dimensjon av intimitet finsken skaper, mener jeg er knyttet til deling av et språk og forteller ikke nødvendigvis noe om andre sider av relasjonen mellom partene bortsett fra at de har kjent (til) hverandre over tid. Vi kan derfor kalle det kulturell intimitet²⁴.

²⁴ Michael Herzfeld bruker begrepet "cultural intimacy" (fra 1995) i nasjonalstatlig sammenheng, relasjoner mellom makro- og mikronivå. "[T]he recognition of those aspects of cultural identity that are considered a source of external embarrassment but that nevertheless provide insiders with their assurance of common sociality, the familiarity with the bases of power that may at any moment assure the disenfranchised a degree of creative irreverence and at the next moment reinforce the effectiveness of intimidation." (Herzfeld 2005:3), og "Embarrassment, rueful self-recognition; these are the key markers of what cultural intimacy is all about. They are not solely personal feelings, but describe the collective representation of intimacy." (*ibid.*:6). Den intimitet jeg viser til, kan klart sies å være en kollektiv representasjon, men neppe en beklagende selvforståelse og heller ikke politisk makt.

Kulturell intimitet innebærer her en kunnskap om og aksept av stedets finskspråklige bakgrunn. Den vil derfor også kunne uttrykkes overfor ikke-tilhørende enspråklige med slik kulturell kunnskap for eksempel gjennom en hilsen eller et kjent uttrykk på finsk. I sistnevnte situasjoner hvor kodeskifte til finsk uttrykker språklig divergens, fungerer det samtidig som en relasjonell konvergens. Den finsktalende markerer på ett nivå en bevissthet om sin ulikhet og på et annet nivå gjør han/hun motparten lik seg selv og får samtidig bekreftet seg selv. Betrakter vi den konversasjonelle kontekst som affirmasjon eller negasjon av sosial relasjon, vil kodeskifte her signalisere bekreftelse. Dette er noe annet enn de situasjoner hvor den tospråklige snakker finsk til for eksempel en turist fra Finland og slik uttrykker språklig konvergens med det formål å konversere. Her vil eventuelt den tospråkliges lokalfinsk kunne divergere mot finlenderens standardfinsk. Med en annen tospråklig bekrefte det relasjonelle språkmønster, hvor den kulturelle intimitet ligger innbakt. For at kodeskifte skal kunne sees som kulturell intimitet, må vi innbefatte minimum kulturell kunnskap og sosial relasjon, vanligvis også det relasjonelle og situasjonelle språkmønster.

I sosiale og særlig private sammenhenger kan første hilsen være på finsk før samtalen fortsetter på norsk hvis ikke partene har en finskspråklig relasjon. Tilsvarende gjelder tilfeldige møter. Under en større sammenkomst i leide lokaler i Pasvik gikk en tospråklig (70-80) fra Neiden og jeg på toalettet. Vi småpratet litt da det lød en damestemme fra et avlukke, *E det virkelig du, [NN]?* Stemmen fortsatte på finsk og ut kom en dame (ca 40). Gjensynsglede med den eldre og begge snakket finsk. Så la den ukjente over til norsk. Hun var finskættet fra Pasvik, bodde sørpå og husket nok finsk til kortere samtaler. Det holdt til å kunne markere kulturell intimitet og bekrefte en sosial relasjon med den eldre. Det er særlig folk yngre enn ca 40 år som ikke behersker stort mer enn innledende fraser på finsk. *Med nokka innabords klare man mer*, bedyret en kar i Pasvik. Flere av de unge menn på stedene hevdet de bare ”snakket” finsk på fest. Da var det ikke så nøye om de stadig gjentok de ordene de kunne, eller *snakka feil*. Under mer edruelige omstendigheter og overfor eldre tospråklige kunne noen av dem tie fullstendig. Som en ung mann vedgikk, *du skjønne det, at hilse æ på finsk, tror dæm at æ kan det, og da står æ dær som en anna idiot*. For denne informanten ble den kulturelle intimitet i hilsen på finsk underordnet det relasjonelle mønster av å vurdere hverandres språkbeherskelse. På fest derimot var han trygg på at de andre sto på samme språklige nivå som han selv. Konteksten var da videre assosiert med løssluppenhet og den verdi alkohol hadde som unnskyldning for feilsteg. Her kunne intimiteten blomstre gjennom finske ord og uttrykk

og ens kulturelle identitet bekreftes²⁵. Overgangen fra kulturell intimitet til kulturell identitet synes diffus fra en episode til annen just fordi det generelle språkmønster av relasjon og situasjon også veies opp mot den ikke-språklige og sosiale relasjon mellom parter, og i hvilke kontekster kulturell identitet tillates eller forventes å bli bekreftet. Fest utgjør en slik kontekst enten den holdes privat eller foregår på et utested eller i friluft, om der er få eller mange deltakere. En fest innebærer latter, moro og alkohol, dans når der er begge kjønn, og kan være med eller uten større bevertning. Et eksempel på fremheving av identitet fant sted på en grillfest med 10-12 deltakere. En finlender snakket lite norsk, jeg kunne ikke finsk, resten var mer og mindre aktivt tospråklige. Da alle var samlet rundt grillen, startet festen. Det gikk på rungende finsk og fortsatte slik til en plutselig så på meg og utbrøt: *Dokker, vi må snakke norsk*. Samtalen(e) gikk nå videre på begge språk. En annen tospråklig unnskyldte dem med at de måtte også snakke finsk av hensyn til finlenderen. Ikke lenge etter var norsk fellespråket og finsk forbeholdt kortere kommentarer eller samtale mellom to-tre. Omleggingen til norsk skyldtes at alle ikke behersket finsk like godt. Men innen da var gruppeidentiteten vel markert (jf. Bull 1995). Det kan den også bli på en mer stillfaren måte. En kvinne (50-60) i Bugøynes fortalte at når hun møtte bugøynesværing i Kirkenes, hilste de vanligvis på finsk. Hun oppfattet det som en bekreftelse på at de hørte til bygda og dermed hverandre. Informanten affirmerte og fikk sin kulturelle identitet bekreftet. Stedet der hilsenen fant sted, utgjorde en annen kontekst enn bygda, og den lokale stedsidentitet ble fremhevet.

Det analytiske skille mellom kulturell intimitet og identitet er flytende i den forstand at kulturell identitet også innbefatter intimitet. Likevel finner jeg skillet formålstjenlig for å antyde graderinger av identifikasjon ved bruk av finsk. Den fremheving av gruppeidentitet gjennom kodeskifte som er særs tydelig *på fæst*, uteblir helt eller delvis i festlige sammenhenger der barn og/eller gamle også er deltakere. Da markeres heller anledningen som sådan, slekt- og vennskap eller stedstilhørighet. I slike situasjoner vil kodeskifte blant enkelte uttrykke kulturell intimitet og/eller relasjonelt språkmønster. Samtidig kan innslag av finsk også virke som en påminning for forsamlingen om en stedegen identitet og gruppetilhørighet. Ved ett observert tilfelle må kodeskifte kunne sies å være en naturlig konsekvens av omstendigheter. På en geburtsdagsfest for en inngiftet finlender i Bugøynes skulle et par av hennes venner fra Finland holde tale. De spurte forsamlingen på en hundre gjester om talen burde

²⁵ "Cultural identities are symbolically constituted in the sense that the criteria determining ascription to such groups are cultural constructs rather than naturally given attributes." (Linnekin and Poyer 1990:15 fn 3). Den kulturelle identitet i lokalitetene grunner indirekte i "given attributes", nemlig finsk slektskap, selv når den kan deles med norske som inngår i stedets kulturelle identitet som i Pasvik.

tolkes til norsk. Ingen svarte ja, flere nei. Vi som ikke forsto noe, fikk talen forklart av tospråklige ved samme bord. Geburtsdagssangen ble sunget på finsk. Festen er et eksempel på hvordan samme situasjon kan gi rom for parallelle tolkningsmuligheter. Kodeskifte til finsk var kontekstuellet betinget, samtidig åpnet konteksten for en markering av et visst kulturelt identitetsfellesskap mellom finlendere og bygdefolket. På den ene side kunne de lokale gjestene utvise kulturell konvergens med finlenderne, på den annen side kunne språklig divergens markere norsk kulturell tilhørighet foruten det faktum at finskkunnskaper var begrenset hos flere. Ved de enkelte bord kunne alternering mellom språkene uttrykke forskjellige ting alt etter sammensetningen av gjester. I slike større sosiale sammenhenger må analysen bryte ned situasjon og relasjon til ulike nivå og blant ulike samtaleparter for å komme frem til hvilken identitet markeres av hvem og når (jf. Auer 2005).

Ifølge Cashman (2005) kan bruk av majoritetsspråket uttrykke en minoritetsidentitet og omvendt. For dagens situasjon i de tre lokalitetene må vi si at landets majoritetsspråk også er stedenes majoritetsspråk. At man snakker norsk, er naturlig. La meg ta et eksempel fra søndre Pasvik. Der har idrettslaget en tradisjon med en vårlig revy. Den er meget populær og trekker folk fra hele Pasvik så vel som utflyttede i nærområdet. Med revyen følger middag og dans. Jeg var kjøkkenhjelp gjennom hele kvelden uten å høre et ord finsk fra 'medarbeiderne' av begge kjønn. At én var aktivt tospråklig og flere andre kunne litt finsk, fikk jeg vite gjennom direkte spørsmål. Fravær av kodeskifte overrasket ettersom jeg hadde andre erfaringer fra tilsvarende kjøkkentjeneste i Neiden og Bugøynes. Forskjellen mener jeg må forklares med alder. Denne gang var 'kjøkkenfolket' ungt med den eldste nærmere femti år. Da var den demografiske kontekst og dermed mulighet for kodeskifte annerledes på pensjonistforeningens møter. Medlemmene kom fra hele Pasvik og var av både finske og norske slekter. Organisasjons- og fellesspråket var norsk, men her kunne en høre kortere samtaler og kommentarer på finsk mellom personer som hadde slik språkrelasjon. Tilsvarende gjaldt på pensjonistmøter i Neiden hvor også folk fra nærområdet kunne delta. Bugøynes hadde ingen pensjonistforening men samme språklige situasjon på helselagsmøter hvor gjennomsnittsalderen var relativt høy²⁶. I noen kontekster er den lokale, kulturelle identitet både finsk- og norskpreget. Det vil si at denne gruppeidentiteten kan frigjøres fra finsk språk eller også inkludere norsk og slik betegne stedets egenart og identitet. Auer (2005) advarer mot å essensialisere kodeskifte som sådant til etnisitet. Møtene i Pasvik pensjonistforening er et godt

²⁶ Helselaget arrangerte felles middag for pensjonister med månedlig mellomrom. Middagen kunne også bringes til hjemmet. Menn deltok nesten ikke på middagen; *dær e bare kvinnfolk* eller *og så syng dem for maten*. Jo flere tospråklige tilstede, jo mer finsk.

eksempel på hvordan kodeskifte kan foregå blant tospråklige uten at det dermed er en markering av etnisk grense overfor norskåttede.

Stereotypisering eller overdrivelse kunne gi et tydeligere signal om etnisk bevissthet. Pasvik-revyen hadde to slike innslag, det ene med lokalfinsk og det annet samisk referanse. I førstnevnte var det harselas med siste byråkratiske nytt i forsøk på å kontrollere den innpåsletne bjørnebestanden i dalen, nemlig bjørneskremmekurs. Skremmeren var en trollutgave av et bredbakket kjærringemne som snakket med en overdrevet finsk uttalemåte og aksent. Poenget i det annet innslag handlet om norsk-samisk språk(mis)forståelse. For begge sketsjer gjaldt at minoritetsnorsk skapte komikk. Det kunne det også i daglige situasjoner og like gjerne over minoritets- eller lokalfinsk. I Bugøynes var man (kvinner) eksperter på å fortelle humoristiske historier om språklige forvirringer i møte med finlendere. Ofte skyldtes det at man hadde brukt *et gammelfinsk ord* som hadde fått en ny betydning eller var erstattet av annet ord i moderne finsk. Eksempelvis hadde en kvinne på restaurantbesøk i Finland bedt om sugerør i drinken. Men det tok lang tid og gjentatte spørsmål fra kelneren før hun fikk det. Ordet hun hadde benyttet, betydde nemlig støvsuger. Bevissthet om eget språk og uttale relatert til både norsk og finsk standard indikerer en identifikasjon som forskjellig fra både 'rent' norsk og finsk. Å lage humor av det er en måte å ta kontroll over en situasjon som kan oppfattes som både-og og verken-eller. Dermed er ikke sagt at den enkelte person opplevde å ha en tilsvarende identitet.

Språk som bare språk?

Noen tospråklige hadde et indre 'kodeskifte', en tendens til å oversette fra finsk når de snakket norsk. *Jeg må tenke finsk når jeg skal si det på norsk*. Eller som en informant sa om en annen, *han snakke norsk på finsk*. Det gjaldt særlig eldre som fremdeles foretrakk finsk og mente de snakket *dårlig norsk*. Denne form for 'kodeskifte' forteller noe om personens naturlige identifikasjon med finsk. Både personene selv og omgivelsene kan kritisere norsken som *dårlig*. Men slike språklige overføringer beriker den lokale dialekt og burde ha vært nedtegnet og nyttet litterært. Faste uttrykk og fyndord kan signalisere et opphavssted. En informant (70-80) kom litt for sent til et møte i Neiden. Forsinkelsen ble bemerket. Den nyankomne avviste kritikken kjapt: *Krigen venter ikke på én mann*. Med assosiasjon til den finske vinterkrigen spurte jeg om uttrykket var finsk? Så stemte, og det ble gjentatt på finsk²⁷. Det er heller ikke

²⁷ *Soda ei uhta miestä otota* (i Neiden: *odta*), ifølge informanten.

uvanlig at man bruker et finsk ord i norsk samtale eller omvendt. Noen tospråklige hadde diskutert et gitt landskap på norsk men måtte bruke et finsk ord for noe de ikke husket hva var på norsk. Etter et par dager kom klarsynet; det ettersøkte ordet var *gjørme*. I slike situasjoner er kodeskifte språklig betinget. Det kan vi også si om eksempler flere unge informanter ga. Hjemmespråket hadde vært norsk, men gjentatte og korte foreldrebeskjeder eller ordrer kunne gis på finsk, som "hent melken", "lukk døren", "legg [ved] i ovnen". Noen finske ord er nærmest innarbeidet i norsk, særlig blant tospråklige. Eksempel fra Bugøynes er: *Nei e du så doimessa* [kry]. Der kan en bruke *baida* eller *makkobaida* (makko fra tidligere undertrøye, *baida* ullgenser) for T-skjorte. Fra Pasvik: *braskadunken* [spritdunken]. Fra Neiden: *Da ble det kela* [krangel]. En enspråklig og finskættet, ung kvinne i Pasvik nevnte at i hennes familie sa de alltid *kärristyss* om retten lappebiff, og det gjorde hennes barn også. En ung mann brukte fremdeles finske navn på redskap som øks, hammer, sag og lignende slik han hadde lært av sin far. *Anna finsk kan æ ikke*.

Mang en tospråklig hevdet at noe de kunne uttrykke på finsk, *kan ikke sies på norsk*. Det ble forklart med at *finsk e et rikere språk*. På finsk kunne de *si den samme tingen på mange forskjellige måta*, noe de ikke opplevde på norsk²⁸. Denne oppfatningen om de to språkene var fremtredende i morsomme fortellinger som ofte var knyttet til folk og hendelser på stedet og gjerne i fortid, nemlig historier som opprinnelig var fortalt på finsk. Dersom alle tilhørerne ikke behersket finsk, kunne historien fortelles på norsk, men sluttpoenget, "the punch-line", måtte uansett tas på finsk. Kanskje vi kan snakke om domener (Lindgren 2005) innen konversasjonstema. Noen tema var finskspråklige, som lokale fortellinger og *sånne dagligdagse ting*. Andre tema var norskspråklige, eksempelvis politikk og ofte sport. Atter andre var sjeldne. Ved en anledning i Pasvik ble bryllup diskutert. Flere visste hva brud var på finsk, men brudgom? Svaret kom fra en som hadde vært brudgom til en finlender. Hvilket språk man skifter til og når, er i stor grad språklig eller leksikalt betinget. Alle behersker ikke begge språk like godt og har ikke nødvendigvis de rette ord for å oversette et meningsinnhold fra det ene til det annet språk. En gang noen informanter (40-50) og jeg sto og pratet, fortalte to stolt at de nylig hadde de snakket finsk sammen for første gang. Jeg ville gratulere dem og spurte hva det var på finsk. Etter litt rådslagning ble gruppen enige om noen ord som jeg gjentok overfor de to. Etterpå fremkom at jeg hadde ønsket "godt nyttår". Ordvalg kunne også

²⁸ At finsk oppfattes som rikere, antyder at den tospråklige opplever å beherske finsk bedre enn norsk (Lindgren p.k.).

medføre en runde om hva det var på lokal- eller standardfinsk. Under en middag i Bugøynes ble jeg tilsnakket på finsk. Unnskyld? En annen forklarte at jeg måtte sende multene. Multer? Men hun sa ikke *lakka*? En tredje forklarte at *lakka e nyfinsk*, og den annen fortsatte, *men ho sa det ordet vi bruke hær, før den tredje avsluttet, egentlig betyr det bare bær*. Den første fikk multene²⁹. Begrepet *nyfinsk* kunne kontrasteres mot *gammelfinsk*, *mer som vi snakke*. Gjennom sammenligning utvidet man ordforrådet og holdt ved like en bevissthet om språket som sådant. Nyordene lærte man gjennom kontakt med finlendere, finsk tv/radio eller bøker. Et par historieinteresserte i Neiden lånte historiebøker fra bokbussen *på finskesia*. Enkelte informanter abonnerte på en nordfinsk avis. En mann (40-50) i Pasvik hadde satt seg fore å utvikle sine språkkunnskaper ved å lese finske bøker, *men jeg må bruke ordbok for de vanskelige ordan*.

Oppsummering

Før den generelle språkomleggingen på 1950-tallet var kodeskifte betinget av delvis andre faktorer enn de vi finner i dagens situasjon. Hovedforskjellen ligger i finsk som majoritets-språk lokalt den gang og norsk et halvt århundre senere. Den gang var norsk påtvunget av myndigheter og nødvendig i kommunikasjon med norsktalende. Forenklet kan vi si at kodeskifte var betinget av ytre faktorer. Nå er skifte til finsk et spørsmål om individuell språkbeherskelse. Likheten i de to omstendigheter er hvordan finsk markerer en divergerende historisk tilhørighet relatert til etnisk norsk og samisk sådan. Slik sett er bruk av mer og mindre finsk etnisk identifiserende både personlig, lokalt og nasjonalt.

Det relasjonelle og situasjonelle språkmønster dannet et grunnlag for individuell utvikling av språk- og kodeskifte parallelt med den felles omlegging som uttrykkes ved generasjoner. Mønsteret i seg selv og at det var vanlig praksis, ble en habitus som var ubevisst i den forstand at man ikke tenkte over det i de enkelte situasjoner. Samtidig viser informanters utsagn at man er bevisst endringer over tid både hos seg selv og andre. Foreldres (og ofte andre voksnes) konsekvente bruk av norsk overfor barna fra 1950-60-årene var et bevisst brudd med stedets finskspråklige habitus som likevel ble opprettholdt blant dem selv og eldre. Dermed fikk en et markant skille lokalt mellom aktivt og passivt/ikke- finskspråklige. Hyppig alternasjon mellom språkene ble en sosial nødvendighet. Og om den enkelte snakket finsk

²⁹ Senere fortalte en annen informant at for multer bruktes *lakka* i Sør-Finland og *hilla* (bær) i Nord-Finland.

eller ei, var ikke lenger et signal om etnisk eller lokal tilhørighet. Kodeskifte ble stedets habitus og i tråd med prinsippene i det relasjonelle mønster. Følgelig kan tilfeller av skifte mellom språkene betraktes som en rent språklig vane, *vi tenke ikke over det*. Sosialt var to språk en konversasjonell ressurs (Cashman 2005). På den annen side viser materialet at finsk, ned til enkeltstående ord, kan brukes for å bekrefte en gruppetilhørighet ikke bare til hverandre og stedet men til stedets historie som overveiende finsk. Med bekreftelsen markeres også den individuelle identitet som mer og mindre lik de andres. Finsk virker sosialt inkorporerende.

Hvilken identitet eller hvilke identiteter som symboliseres i kodeskifte (Auer 2005), er blant annet et spørsmål om sosiale kategorier. Ovennevnte gjelder hovedkategorien lokal-fødte, fortrinnsvis eller utelukkende finskættede. Under denne kommer kategorier som alder og/eller kjønn. Finsk språkkode er vanligst blant *vi gamlingen*. Blant de middelaldrende tospråklige skilles gjerne mellom kvinner og menn. Her kan menn markere kjønnsidentitet ved å skifte til finsk overfor menn og foreldregenerasjonens kvinner og til norsk overfor kvinner på egen alder og yngre. Tilsvarende kan kvinner av samme og yngre generasjon la være å *hive over til finsk* overfor menn og reservere det for kvinner. Det vil si at språkkoden kan symbolisere kjønn og/eller alder som den sentrale identitetsfaktor i situasjonen.

Etnisk identitet er ikke avhengig av hvilket språk individet eller gruppen måtte snakke. Følgelig betegner heller ikke språket til et individ eller en gruppe nødvendigvis vedkommendes etniske identitet. Imidlertid er det vanskelig å frikoble (lokal-)finsk fra befolkningens og egen bevissthet om de tre stedenes bakgrunn som etnisk ikke-norsk men finsk. Større og mindre grad av finsk språkbruk kan derfor sees som markering av etnisk identitet, en forskjellighet fra norsk og samisk. Ifølge noen fagtradisjoner tilsier såkalt objektive kriterier som opphavssted, slektskapsrelasjoner/genealogi, felles språk og historie en etnisk gruppe (jf. Allardt 1979, Fishman 1999, Saressalo 1998). Befolkningen har også vært behandlet og omtalt som en etnisk minoritet, deriblant av akademikere. I lokalitetene er finsk språk et diakritisk tegn på slik identifikasjon om aldri så uinteressant og ugyldig for noen og særlig unge som ikke bryr seg om historien. Samtidig finner jeg det umulig å analysere språkbruken som sådan som etnisk grensesetting mot ikke-finnspråklige eller -ættede (jf. Barth 1994). Kodeskifte til finsk utelukker alle som ikke forstår språket inklusiv brukerens nære, enspråklige familiemedlem. Identifikasjon via finsk opprettholdes så lenge noen i bygda bruker språket. *Når dæm ikke lenger snakke finsk, blir bygda norsk*, forklarte en finskættet 20-åring i Bugøynes og som kalte seg *bare norsk*. Det diakritiske tegn gjelder først og fremst for stedet

og signaliserer ikke automatisk det enkelte individs etniske identitetsforståelse av egen person. Tospråklige fungerer som representanter og ansvarlige for vedlikehold av stedets identitet som *mer enn bare norsk* og ikke nordsamisk³⁰. Den enkelte risikerer å måtte balansere mellom identifikasjon med stedet, med sin slektsbakgrunn som også kan være genealogisk blandet, og med opplevd tilhørighet som norsk. Analytisk er dette problematisk ettersom stedsidentifikasjonen her inkluderer gruppemedlemskap og -tilhørighet. Enklere blir det ikke når vi tar med ikke-finskættede som også identifiserer seg med stedet og dets folk og deler den kulturelle intimitet³¹. Den kulturelle identitet forutsetter en eller annen form for finsk språkkode eller symbol for den. Badstu, eller *å gå i bad*, er ofte et slikt symbol. Lane (2006) skriver om de kanadiske finner i Lappe at de markerer sin finskhet bla gjennom badstu, matretter og gitte merkevareprodukt som av Iitala og Marimekko fra Finland. Selv om folk i Bugøynes også kunne ha en slik gjenstand, ble den ikke betraktet som tegn på eierens tilhørighet til Finland. Lane ser dette i sammenheng med hvordan de finske minoritetene tidligere ble behandlet av myndighetene som henholdsvis (språklig) likeverdige og ulikeverdige borgere i de to land. Mens man i Lappe var stolt av og fremhevet sin herkomst, rådet heller taushet om den i Bugøynes³². Til det kan tilføyes at Bugøynes ligger en times kjøring fra to grenseoverganger, og at folk derfor ikke trenger finske produkt for å påminnes sitt historiske opphav.

På samtlige steder er finsk språkkode et signal om en eller annen form for finsk tilhørighet vi kan kalle kulturelt slektskap. Hva denne signaliserer, varierer blant informanter, likeledes hvilken betydning den har for den enkelte. Flere bekreftet at de følte seg 'hjemme' i Finland uten at de kunne tenke seg å flytte dit. For eksempel uttrykker begrepsparet *nyfinsk* versus *gammelfinsk* en avstand i tid mellom dagens finlendere og finskættede hva gjelder tilhørighet i Finland. Lokalfinsk symboliserer slik både en noe fjern fortid i Finland og nåtid i annet land. Samtidig symboliserer den tilhørighet i lokaliteten og et visst fellesskap med andre

³⁰ Skolte-/østsamene i Neiden er et eksempel på så å si fravær av eget/egne språk (østsamisk og russisk) som er erstattet med finsk og norsk. Men også for dem representerer finsk den finske innvandringen til stedet, for noen med negativt fortegn.

³¹ Innflyttede norsk enspråklige kan dele den kulturelle intimitet, mens etterskommere av tidligere bosatte norske slekter, som i Pasvik, kan også inngå i den kulturelle identitet der den markerer både norsk og finsk historie og kultur.

³² Samme gjelder Neiden og søndre Pasvik. En annen sak er at designprodukt ikke har vært en typisk estetikk i Sør-Varanger. Her har man gjerne handlet det på finsk side som var/er billigere eller av bedre kvalitet enn på norsk. På 1970-tallet og utover førte *finskebutikken* (over grensen i Neiden) Iitala-glass og Arabia-stengods/keramikk noe som er opphørt fordi utvalget av porselen og glass er blitt langt bedre i Kirkenes. Fremfor å anskaffe finske Iitala-glass som Lane's informanter i Lappe, kjøper folk (nå) heller rimelig *russekrytall* på *russemarked* i Kirkenes. Ferdige badstuer og grillhus eller trevirke for slike kjøpes gjerne på finsk side fordi utvalget er bedre og materialene billigere enn i Norge. Også badstuovner og baderekvisita kjøpes i *finske-butikken*.

finskættede i Varanger. Kodeskifte mellom finsk og norsk kan da sees som situasjonell alternering mellom et finsk og norsk kulturelt slektskap. Man deler også en norsk historie og tilhørighet foruten norsk språk. Betrakter vi kodeskifte til finsk som markering av finsk etnisitet, må vi også se skifte til norsk som uttrykk for norsk etnisitet. Hvis ikke blir fravær av finsk etnisitet fravær av etnisk tilhørighet overhodet. Dermed faller hele grunnlaget for etnisk kategorisering (jf. Barth 1994). Følgelig må vi ta for gitt at kodeskifte kan foregå uten at etnisk identitet gjøres gjeldende, og/eller at det alterneres mellom etniske identiteter som kan markeres eller ikke, dvs at etnisk identitet er kontekstuel konstruert (jf. Fishman 1999). Etnisk kategorisering mot det norske var lite fremtredende, da var den verbalt tydeligere mot *det samiske*, ikke minst qua etnopolitikk³³.

Kontekstuelle faktorer

Relatert til den tidligere overordnede kontekst kalt fornorskingsprosessen (jf. kap. 3), har begge kjønn og på alle tre steder reagert med språklig tilpasning til det norske samfunn. Samtidig må vi skille mellom myndighetenes tvangstiltak som var særs virksomme i undervisningsøyemed foruten å være av militærstrategisk art i regionen, og befolkningens behov for å bli anerkjent som likeverdige norske borgere. Krigserfaringer, politisk ideologi og endrede samfunnsstrukturer i annen del av 1900-tallet medførte en ny form for samling av landet til "ett rike". Her var bla Norsk Rikskringkasting (NRK) en viktig medspiller. De tre lokalitetene ble nå trukket inn i en tettere nasjonal kontekst. Nord-sør aksene ble aksentuert og der sør var sentrum og nord periferi (jf. Thuen 1995). Små lokaliteter kunne ikke lenger forbli sentrum i folks liv på samme måte som før men måtte oppfattes som relatert til noe større utenfor som influerte og integrerte lokalsamfunnet på nye vis. Minoritetens kulturelle assimilasjon må derfor sees som en toveisprosess, utenfra storsamfunnet og innover og innenfra lokaliteten og utover. Vi får en samvirkning av lokale og nasjonale kontekster.

De overordnede samfunnsstrukturer fikk samme integreringseffekt i Bugøyenes, Neiden og Pasvik. Tidligere finskspråklig dominans samt språkskifte i etterkrigsårene synes lik for stedene. Informanters begrunnelse for den store omleggingen etter krigen er ens. Samtidig var fornorskningstiltak ulike. Den overordnede kontekst, eller rettere myndighetene, tilpasset tiltak til den lokale kontekst av rikspolitiske hensyn. Norsk bureising og andre offentlige prosjekt i Pasvik fra mellomkrigsårene hadde likevel en språkkulturell motvekt ved den finske befolkningen i Petsamo frem til 1944. Fra da ble Pasvik relativt isolert fra finlenderes

³³ Behandles nærmere i kap. 10.

språkpåvirkning, mens den norske økte gjennom naboer og institusjoner. Slik grep staten direkte inn i den lokale kontekst i Pasvik og styrte den etter sitt behov. Tilsvarende gjaldt ikke for Bugøynes og Neiden (unntatt statsinternat og tolloppslyn). I slikt perspektiv kan vi se språkutviklingen i de to sistnevnte bygdene som mer lokalt betinget enn i Pasvik. Statens demografiske inngripen i dalen mener jeg kan forklare den mindre forekomst av finsk i søndre Pasvik slik den fremstår gjennom intervju. Bugøynes derimot lå isolert til også fra Finland før stedet fikk veiforbindelse med resten av kommunen (og landet) på tidlig 60-tallet. Neiden var et knutepunkt på en tradisjonell reiserute mellom landene og fikk dette forsterket med mellomriksvei henimot 1970. Lokale kontekster synes å ha fått betydning for hvordan språkskiftet artet seg og i hvilket tempo. Nedgang i primærnæringer, selve kjernen i stedenes selvstendige selvpoppoldelsesevne, og uten at tapte arbeidsplasser ble synderlig erstattet med nye lokalt, medvirket til utflytting så vel som reduksjon i finsk som tradisjonelt arbeidsspråk. Språklig endogami, andel finskættede og innflytting av finlendere har hatt en bremsende effekt på språkskiftet.

For den klare tendensen til språkomlegging tør jeg si at lokale kontekster ikke utgjør større effekt enn forskjeller i tid, som når prosessen har gått litt raskere i Pasvik. Videre mener jeg at språkskiftet ikke kan forklares med henvisning til myndighetenes tidligere fornorskingstiltak alene, sannsynligvis heller ikke som hovedfaktor. Språkskifte var ikke mindre blant etterkommere av norske innvandrere i Amerika/USA i tiden før og like etter 2. verdenskrig (Haugen 1969). Der var nødvendigheten av og ønsket om å beherske det nye moderlandets språk fremtredende. Offentlige tvangstiltak er ikke nødvendigvis avgjørende for at en minoritetsbefolkning skal tilegne seg majoritetens språk. Assimilasjon innebærer heller ikke nødvendigvis en nedvurdering av egen kultur som sådan, men like gjerne et pragmatisk og sosialt behov for å kunne delta og konkurrere i samfunnet på like fot med majoriteten (jf. Schwimmer 1972³⁴). Man tilpasser seg omgivelsene for å kunne leve under mest mulig optimale omstendigheter. Etterkrigsgenerasjonens (for)foreldre opplevde avmakt i skolesituasjonen fordi all undervisning foregikk på norsk. Deres eget språk var ikke gangbart som ett av landets språk. Så valgte de også rasjonelt da de lærte barna norsk for slik å gi dem et best mulig utgangspunkt for å kunne delta på flere sosiale og økonomiske arenaer enn de lokale. Men det mildner ikke det hardnakkede motivet til myndighetene om å oppnå norsk

³⁴ E. G. Schwimmer (1972:149) skriver om Northern Cree indianernes utilfredsstillende sosiale relasjoner med de hvite: "[B]ut they tended to meet their problems head-on, through direct competition. They would have been annoyed if anyone had suggested they were second class citizens."

monolingualitet hos språkminoritetene (Lindgren 2005), og hva det medførte av nedvurdering av finsk/kvensk språk.

EMPIRI III: SELVBENEVNELSE OG ETNONYM

Ka æ e? Nei, det va det...

Benevnelse eller tilskrivelse av selv og andre angir medlemskap i prinsipielt adskilte grupper. "Social identity is the constitution in social practice of the intermingling, and inseparable, themes of human similarity and difference. Collective social identities emphasise – construct, even – similarity." (Jenkins 2003:90). Tilskrivelse i denne sammenheng må sees som en oppfatning om sosial organisering av intern likhet og ekstern forskjellighet. Richard Jenkins (*ibid.*) vektlegger betydningen av intern likhet som han mener også kan konstrueres. Den sosiale identitet bygger på identifikasjon med noe eller noen. Identifikasjonen må likevel gjenkjennes av andre.

[I]ndividual identity, in order to maintain itself at all in the social sphere, depends on other people's interpretation and recognition. Constructions of identity, then, must be related to some known cultural categories in order for other people to relate to the individual and locate him or her in the social landscape.
(Thuen 2002:156)

Selvtilskrivelse blir ikke nok i lengden hvis den ikke refererer til en kulturell eller sosial kategori andre kan bekrefte. Slik forståelse av identitet er relasjonell i motsetning til et post-modernistisk syn der individet skaper sin egen identitet (Thuen *idem*). Uansett kan en person vanskelig unngå å bli kategorisert av andre. Den individuelle identitet kan sees som i overensstemmelse med eller kontrast til kjente sosiale kategorier. Dermed åpnes også for et visst forhandlingsrom mellom ego og alter, individ og sosial gruppe, for hvilken identitet eller sosiale status skal gjøres gjeldende i en samhandling. Man kan også ty til en sosialt nøytral kategori eller rolle for å unngå å måtte ta stilling til en kategoriserende motsetning. Analytisk kan vi stille opp tre premiss for selvtilskrivelse:

- identifikasjon som lik en kjent sosial gruppe
- identifikasjon som forskjellig fra en kjent sosial gruppe
- identifikasjon som verken lik eller ulik kjente sosiale grupper

Disse kan igjen skilles i bevissthet om andres tilskrivelse:

- andres anerkjennelse av identifikasjonen
- andres manglende anerkjennelse av identifikasjonen

- andres verken-eller/både-og anerkjennelse av identifikasjonen
- andres tilskrivelse anerkjennes ikke som identifikasjon

Videre kan 'andre' skilles i:

- medlem av den gruppe man identifiserer seg med
- medlem av grupper man ikke identifiserer seg med

Bevissthet om andres aksept og tilskrivelse er en av flere faktorer som kan få betydning for selvbenevnelse. Slik bevissthet kan sammenfalle med eller stå i motsetning til følelsesmessig, kulturell eller politisk identifikasjon. Når det er snakk om etniske grupper, blir det videre et spørsmål om den emiske forståelse av etnisitet.

Her skal jeg presentere intervjupersoners valg av selvbenevnelse og deres forhold til etnonym, samt gi eksempler fra observasjoner. Her opprettholdes tidligere anonymiseringsbehov, og det blir ytterligere anonymisering for sitat om kvenetnonymet der jeg utelater både kjønn og sted, samt samler dem i 20-års grupper¹. Til gjengjeld er samtlige svar på spørsmål om selvbenevnelse og etnonym samlet i appendiks Empiri III.

Ka e æ?...

I diskusjoner om selvbenevnelse kunne spørsmålet "hva er jeg?" komme opp. "Hva" signaliserer her en eller flere kategorier med gitte kriterier. Spørsmålet "hvem er jeg?", nemlig hvilken kombinasjon av hvilke personlige egenskaper, ble ikke nevnt. Den individuelle identifikasjon gjaldt da opplevd tilhørighet til hvilken kategori eller gruppe uttrykt gjennom begrep som eventuelt kan forstås som etnonym. Ofte var selvforståelsen uproblematisk for informanter, i alle fall før noen stilte spørsmål ved den. En informant (70-80) fortalte at både hun og ektefellen hadde hatt finsk hjemmespråk og lærte norsk først på skolen. Hun husket de ikke fikk snakke finsk der men gjorde det likevel. Annet hadde vært umulig, for *finsk var vårt språk*. Ektefellene hadde snakket finsk seg imellom og norsk til barna. Begge hadde opplevd seg først og fremst som bugøynesværing. De snakket gebrokkent norsk, mente informant, *men norsk vi va, for vi bodde i Norge,...vi følte oss ikke finlendere, vi bor i Norge*. Jeg spurte om de var kvener? Nei, *det e et kallenavn*. Hun, mannen og folk i bygda var *ekte finsk*. Kven, forklarte hun, var barn av en *norsk* og en *finlander*. Derfor var heller ikke hennes barn kvener.

¹ Jamfør anonymisering i kap. 1.

Eksempelet viser hvordan informanter kan plassere seg selv og andre i tydelige kategorier og begrunne det men også motsi seg selv. For kvinnen og ektefellen var den lokale tilhørighet viktigst i det daglige, og den var både finsk fordi folket var finske, og norsk fordi Bugøyenes var en norsk bygd med norske borgere. Men *kvæn* var hun ikke fordi hun var *ekte finsk* og ikke blandet med *norsk* blod. Samtidig mente at hun kven er et kallenavn, dvs en 'uekte' benevnelse. Og viktigst, hun følte seg ikke som finlender men norsk. Vi aner et skille mellom genealogisk bakgrunn og statsborgerlig eller nasjonal tilhørighet der den siste har størst følelsesmessig betydning for selvtilskrivelsen. Identifikasjon som norsk rangeres over identifikasjon som ekte finsk. Dette er et apropos til Norsk språkråds uttalelse høsten 2005 om at norskfødte borgere av for eksempel pakistansk eller somalisk ætt ikke kunne kalles nordmenn uaktet om de selv oppfattet seg slik, fordi de ikke var etnisk norske². Utfra slik tankegang kan heller ikke informant, hennes ektefelle og barn med rette kalle seg nordmenn. Hva da? Finske, som informanten også sier? Men slik benevnelse aksepteres heller ikke lett av andre da de formelt og akademisk benevnes ved etnonymet kven, noe informanten ikke godtar med henvisning til genealogi, samme henvisning som gjør henne finsk, dog ikke finlender. Dessuten er kven en 'uekte' benevnelse for henne. Mens informanten tydeligvis mener man kan assimileres til norskhet, er det ikke etnisk mulig så lenge den genealogiske og kulturelle historie viser ikke-norskhet og at hun er kven. Informanten kan kalle seg norsk så meget hun vil, men myndigheter, akademikere og etnopolitikere kan si annet. Hun kan også kalle seg finsk, men forskere 'oversetter' det til kven. Hva er da informant? Forskerens problem? Ja, hevdet noen informanter, *æ e som æ e, uansett*. Andre var mer ettergivende, *forskeran vet vel*. Atter andre skilte mellom forskeres etnonymbbruk og selvtilskrivelse, som en mann (30-40) i Pasvik. *Æ høre du forske på kvæna? Er du kven? Nei, æ e finskætta. Vi sier det hær. Hvorfor sa du da kvener? E det ikke det dokker forskera kalle oss?...*

For enkelte var selvtilskrivelse et oppgitt sukk. En eldre informant ble ertet av andre barn i oppveksten for å være *kvæn* fordi hun var *blanding av finsk og norsk*. I bygda var man *finsk*. Hun ville ikke være kven men trodde hun var det, helt til noen i senere tid hadde forklart at hun ikke var kven fordi hun var en blanding. Hun hadde da spurt sin 'rent finske' ektemann om han var kven. Nei, verken hans forfedre eller han var kven, han var *norsk med finsk avstamning...hadde finske røtter*. Så nå visste hun ikke hva hun var, og ikke spilte det noen rolle heller lenger hva det enn måtte være. For en ung kvinne fra Neiden derimot var saken klar; hun var *kvæn* fordi *av norsk og finsk slækt*, det hadde moren hennes sagt. En

² Uttalelsen vakte debatt og protester og ble senere beklaget.

middelaldrende mann samme sted og med finske slektsledd på begge sider var like klar, han var *kvæn* fordi *norskan sa det om finlenderan*. Klarheten kunne også være innholdsløs. En informant (ca 40) fra Pasvik kalte seg *kvæn* og ønsket seg en *kvændrakt*³. Hun følte seg mer og mer *finsk* og var tiltrukket av *finsk kultur* men var ikke *finlender*. Hun var *nordmann* forstått som *norsk borger med norsk språk*. Hun snakket ikke *finsk* men ville gjerne lære det. Ettersom hun stadig brukte begrepet *finsk* med begeistring, spurte jeg hva hun følte for kvenbetegnelsen? *Ingenting...det e en tittel...Passe godt når æ e verken helt finsk eller norsk*. Hva mente hun så med *finsk kultur*? Jo, det var *badstu* og *badelime*, *sik* [fisk], *biekso* [lærstøvler], *skalla* [fottøy] og *skallebånd*. Det siste var også samisk, mente jeg. *Kanskje slækta e samisk?* En mann rundt samme alder og bosatt i Pasvik fastholdt han *e finsk* og *vil ikke være kvæn*. En litt eldre finskættet kvinne fra samme dal vokste opp som tospråklig og oppfattet seg som *nordmann*. *Det e min identitet...men også finsk...har aldri hatt problema med det*. Noen ganger kunne språk gis betydning for selvtilskrivelse. Et eksempel fra Bugøynes: Åtte lokal-fødte, finskættede kvinner, en inngiftet, en finlender og jeg, aldersgruppe ca 50-60 år, var samlet for å lære litt om bygdas historie⁴. Det ble snakk om skolegang, og person A fortalte om finsktalende lærere og undervisning på *finsk* på 1800-tallet men at deretter gikk alt på *norsk*. En av de andre kommenterte at ja selvfølgelig, man var jo *norsk*. Da brøt det ut av B: *Ei noppa ka! Æ e finsk!*⁵. Til det opplyste C at hun var *norsk*, D at hun var *finsk* og E at hun var *norsk* fordi hun snakket bare *norsk*. Nå ville A, som kalte seg *finsk*, vite hvorfor C mente seg *norsk*. Jo, forklarte C, fordi *norsk* var morsmålet hennes. A ga seg ikke, om ikke C visste at et morsmål var morens språk, og dermed var det *finsk* for Cs del. *Jo, æ e norsk og finsk*, vedgikk C, men hun hadde ikke lært *finsk* før hun var voksen. Finlenderen fortalte så at hennes ene oldemor var *norsk* og bestefar *svensk*. Da brøt det ut av B igjen: *Da e du mere norsk enn ka æ!* Bare E av damene kunne sies å være heller enspråklig, noe hun forklarte med at hjemmespråket var *norsk* da hun vokste opp. De 10-15 år eldre søsknene hennes derimot hadde bare snakket *finsk* før de begynte på skolen. Forskjellen mellom E og C var at C hadde tilegnet seg *finsk* (aktivt) i voksen alder hva E ikke hadde. Personen B hadde *finsk* hjemmespråk og hadde brukt det aktivt hele livet men snakket *norsk* til egne barn da de vokste opp, *æ vet ikke koffer*. Hun forsterket sin finske tilhørighet ved å antyde at hennes slekt var rent *finsk* bakover i tid i motsetning til finlenderens, dvs genealogisk var hun mer *finsk* enn finlenderen. Hos henne var det sammenfall av *finsk* språk, bare *finsk* 'blod' og *finsk* identitetsopplevelse.

³ For kvendrakt, se Aarekol (under publisering).

⁴ Personene jeg skal gi bokstav istedenfor navn, er lokalt finskættede.

⁵ Her skrevet slik informanter mente det ble stavet. Betyr: ikke noe, slett ikke.

Ovennevnte eksempler viser noe av variasjonen i selvbenevnelse blant folk hva gjaldt finsk og norsk tilhørighet, og hvordan valget kan begrunnes utfra ulike kriterier som stundom kan synes heller tilfeldige⁶. Den følelsesmessige intensitet i selvtilskrivelsen qua begrep eller etnonym kan variere fra sterkt (i Bs tilfelle) til ikke-eksisterende (hos kvinnen med kven som tittel). Såkalt bindestreksidentitet var uvanlig med unntak av enkelte unge informanter som hadde en finlender som den ene forelder. Da kunne *finsk-norsk* forekomme, sjeldnere bare *finsk*. Rangering var langt vanligere, som i *norsk med finske røtter*, eller en form for sidestilling som i *norsk og finsk*. Fremheving av norsk tilhørighet syntes generelt å være tydeligst blant de eldste og yngste. De yngste fordi det var selvsagt og det finske nærmest tilhørte *gamlingen*, de eldste fordi de var norske landsmenn. Et vakkert eksempel på det siste: Da folk i Bugøynes samlet inn penger til kapellet (ultimo 1980), skrev en finskættet og tospråklig (70-80) med norsk etternavn et ”tiggerbrev”, som hun kalte det, til kong Olav. Dette innledet hun med å sitere Sør-Varangersangen. I brevet hadde hun ikke nevnt at det bodde finsktalende i bygda, men hun hadde oppgitt navn på to i menigheten, og etternavnene var finske. Svar fra kongen var fulgt av kr. 4.000 fra Kronprinsesse Märthas Minnefond. Informanten takket og fortalte at menigheten hadde kjøpt nattverdsbegre for pengene. Nytt svarbrev fra kongehuset var undertegnet dronning Sonja. Kanskje det mest interessante med informantens ”tiggerbrev” var innledningen, en hyllest til Sør-Varanger, og slik en markering av stedlig tilhørighet. Ved å unnlate å nevne bygdas særmerke som finsk, signaliserte hun heller ikke at de var ’annerledes’ borgere. At kongehuset eventuelt kunne være klar over det, er en annen sak. Med brevet henvendte informanten seg til nasjonens og ikke statens overhode. Det kan ses som et uttrykk for at hun identifiserte seg og medbygdingene som nasjonale borgere og ikke bare statsborgere⁷. Eksemplene viser også hvordan etnonymet kven kan bli forstått som å tilsi en tredje kategori for identitetsbeskrivelse. Det ble oppfattet som av nyere dato for mange selv om myndigheter eller *norskan* brukte det fra gammelt av. En fjerde kategori er same. *Komagtuppan som stikke fræm*, eller *det e vel en liten same i dæ/mæ òg*, kan nærmest sees som et nyere tids munnhell i nord. Det kan brukes for å si noe om den folkeblending som har funnet sted ved gifte, om at det ikke nytter å skjule sin samiske slektstilhørighet eller at det er på tide å fremstå som same. Noen informanter var bevisst samisk ’blod’, andre var i villrede eller åpne for muligheten og atter andre kunne lete etter det, stille seg likegyldig eller benekte slikt slektskap. En tospråklig informant (finsk-/norsk-/samiskættet) hadde fulgt noen uten-

⁶ Se også Thomas Ulrich (2003) der han har intervjuet 5 hovedinformanter (bosatt i Oslo), 8 sekundærinformanter (Nord-Troms og Finnmark) samt 1 (ukjent sted) vedrørende kvensk identitet.

⁷ Nasjon og stat har/kan ha ulike meningsinnhold, jf. kap. 2 og 10.

landske turister på en ukes fjelltur. Turistene var mer enn fornøyde, men én ting manglet, å få se en same. Informanten rotet i sekken sin, trakk frem en samekofte og tok den på. *Now you see a same*. Vinter- og ytterplagg som kofte, pesk og skaller ble i sin tid ofte brukt tverretnisk på fjellturer og lengre ferder i åpen kjøredning og var naturlig i reindrift. *Det e kjempeklær på fjellet*, betydret en finskættet (50-60) som hadde flere utgaver av kofte, *lukka* (hette) og pesk. *Folk tar mæ for same*. I motsetning til ”de finske” kan ”samiske” fremheve sin etnisitet med et plagg. Kofte er blitt et sterkt symbol og kan knapt brukes hvis man ikke kan forsvare seg med ’blod’. Datteren til en norsk og en finskættet deltok i et bryllup og ble der fullt påkledd med samisk feststas. Moren syntes det var en fin gest av den samiske familien, og la så til om datteren: *Men det e vel kanskje en dråpe sameblod i ho òg...* Hvor det i så fall stammet fra, visste ikke moren. Den største tvil rundt samiske aner var knyttet til de finske innvandreres fortid i Finland. Var de *blanda med samisk*? En yngre informant fra Pasvik hadde vært på slektstreff i Finland. *Dær va mange i kofte...*[finsk etternavn]-*slækta e visst samisk..* og ikke ’rent’ finsk som informanten hadde trodd. Ett gammelt samisk plagg eller at forforeldre kom med rein og pulk fra Finland, kunne være nok for enkelte til å betvile slektens finskhet. Materielle gjenstander fra fortiden omtolkes etter dagens symbolpolitisering av etnisitet som om gjenstand og bruker av den er identiske. Det såkalte blod symboliseres ved gjenstand og vice versa. Eller vi kan si at gjenstand gis en genealogi og menneskeliggjøres. Bunader har fungert og fungerer slik når man må være hvit i huden og ha norsk slekt for å kunne bære den. Samtidig har de vært knyttet til et spesifikt sted eller geografisk begrenset område. Dette har gjort det unaturlig for finskættede å anskaffe annet enn nordlandsbunaden, kystdrakten, finnmarksbunaden og nå nylig kvendrakten. Av disse er kystdrakten og finnmarksbunaden uten etnisk symbolverdi, mens kvendrakten er etnisk konstruert og kan sidestilles med samekofte som symbol. Et par finskættede kvinner i Bugøyenes diskuterte den *kjedelige* finnmarksbunaden versus kystdrakten, hvilken skulle anskaffes? Jeg nevnte kvendrakten. De bare så rart på meg. En tredje kvinne samme sted ville ha kystdrakten, ikke en bunad fra et dalstrøk sørpå. Det var liksom innestengt. Her måtte man ha det friere og åpnere. En yngre finskættet (og litt samisk fra Finland) i Pasvik kunne ikke bestemme seg fordi finnmarksbunaden var for norsk, kvendrakten for finsk, varangerkofte for Varanger og kystdrakten for kyst. De diskusjoner noen kvinner hadde med seg selv vedrørende festplagg, var nettopp hvilket samstemte med deres identitetsopplevelse, *blod* samt estetiske preferanse. En finskættet informant syntes finnmarksbunaden var ukledelig. Hun ønsket seg kofte. Hvorfor, ville jeg vite, ettersom hun ikke var same? *Jo, en dråpe*. Og kofter var så meget finere, man

kunne velge i stoffer og farver, silkesjal og flotte søljer. Dessuten ville det være unaturlig å velge en bunad bare fordi den var finest når hun ikke hadde tilknytning til landsdelen eller stedet den representerte. Med andre ord mente hun å måtte ha stedstilhørighet for en bunad men blodstilhørighet for en kofte. En annen og ung informant hadde også *en dråpe sameblod* (fra innvandrer) men var usikker på om den var *stor nok* til at hun kunne ikle seg kofte. Også for mannlige skolte-/østsamer gjaldt kofte. Den ble brukt ved den årlige gudstjenesten ved St. Georgs kapell i Neiden og innemellom i turistøyemed. Én variant skilte seg ut med sidefremfor frontåpning, mer som en kosakkskjorte. Kvinnedrakten er kjennetegnet ved innsvinget bluseliv og sidt skjørt med mye vidde, gjerne i blomstret stoff, og gir klare assosiasjoner til Russland. Hodeplagget er 'høyreist' og perlebrodert. Man behøver angivelig ikke å være østsamer for å kle seg slik dersom man er gift med en og har konvertert til greskortodoks tro. Så var tilfelle med hustruen til en lokalfødt *skolt*. Dette fikk en finskåttet til å kommentere: *Man blir ikke skolt av å være gift med en*. Det synes heller ikke å ha vært vanlig oppfatning blant folk i Neiden når det var gifte mellom skolter/østsamer og finske/finskåttede eller nordsamer. Men ifølge en fastboende var de *skolta* som hadde vokst opp i Skoltebyen, deriblant ham selv, selv om man var 'blandet' som situasjonen er i dag lokalt. For dem som identifiserte seg som skolt/østsamer, ga dette 'blodet' forrang eller eneste rang. Tilsvarende kunne gjelde den personlige identifikasjonen same selv når man var vokst opp i et finskspråklig og -kulturelt miljø.

Generelt rådet flere og til dels motstridende prinsipp blant informanter om hvordan man 'med rette' kunne benevne seg selv og andre. For selvidentifikasjon som finsk, måtte man ha slik slektsbakgrunn, vanligvis minst gjennom den ene slektside bakover. Finsk språk var ikke avgjørende men kunne komme i tillegg og eventuelt avgjøre saken. Som norsk måtte man ha statsborgerskap, språk, oppvekst og stedlig tilhørighet i landet. Seriøs identifikasjon som kven innebar finsk slekt eller finsk-norsk *blanding* med eller uten en etnopolitisk bevissthet. For same var grensen minimumskravet til slektskap for innskriving i Samemantallet, dvs 1/16 samisk blod⁸. Valget kunne være politisk og/eller rettighetsbetinget eller ganske enkelt populært, særlig blant unge. For selvtilskrivelsen skolt-/østsamer lokalt gjaldt vanligvis én direkte østsamisk slektslinje, for mindre andeler *skolteblod* kalte man seg gjerne *etterkommer av skolte- og østsamer*. Her fulgte man ikke Samemantallets minimum av én oldeforeldre. Det var videre en viss overlapping mellom *etterkommer*-betegnelsen og aksept

⁸ At foreldren også skulle ha snakket samisk, ble ren gjetning for noen informanter, især der denne samens var gift med en finlender og de bodde i Finland. Innvandret de til en av de tre lokalitetene, var finsk språk uansett det som ble brukt til daglig.

av Sametinget som representativt for alle samer i landet. Selvbenevnelsen *skolt* eller *østsame* kunne derimot markere etnisk forskjellighet fra nordsamisk; man var et eget urfolk. En og annen kunne stundom omtale seg som *russer*. Jevnt over syntes egenbenedelser som *finsk* og *norsk* først og fremst å signalisere genealogisk og/eller kulturell tilhørighet, mens til dels *kvæn* og *same* og særlig *skolte-/østsame* kunne uttrykke nasjonal minoritetsstatus og etno-politisk bevissthet. Andres negative reaksjoner på egenbenedelse kunne fremkomme der finskattede valgte å overse sin finske og evt. også norske slektsbakgrunn og kun fremhevet og politiserte sin samiske som eneste gyldige identitet. Da kunne man telle 'blodsbrøker' og slik underkjenne personens genealogiske rett til å være utelukkende same og moralske rett til rettigheter forbeholdt samer. *Den samiske biten* kunne inngå i helheten men skulle ikke fremstilles som var den helheten. Var man født og oppvokst på et av de tre stedene, var man også oppvokst med finsk og norsk språk, norsk og finsk kultur. For eldre, finskattede informanter med *nokka samisk* i slekten, kunne oppvekstkulturen være et avgjørende argument for ikke å identifisere seg som same utover selve slektskapet. Yngre informanter hadde en fortrinnsvis norsk-kulturell oppvekst, og for dem var det enklere å eventuelt vektlegge *det samiske blodet*, eksempelvis ved å anskaffe kofte og fremstå som same og da av ulike beveggrunner.

De personlige begrunnelser for tilskrivelse av selv og andre viser en vanligvis relasjonell forståelse av identitet men også postmodernistiske trekk (jf. Thuen 2002). På den ene siden tar man utgangspunkt i slektskap, ett såkalt objektive kriterium for etnisitet, på den annen side kan folk velge til hvilken grad det skal gjøres gjeldende, eller om det overhodet skal vektlegges. Man kan også skape eller oppnå en identitet. Å være født inn i en etnisk og kulturell kategori er ikke nødvendigvis avgjørende for opplevd medlemskap i samme. Å være født inn i flere kategorier, gir straks flere opsjoner til hvilken er mest hensiktsmessig, fordelaktig eller følelsemessig betydningsfull. Identifikasjon og selvtilskrivelse kan også endres i løpet av livet som ved flytting, giftemål, etnisk revitalisering eller politisering av tilhørighet. Jenkins (2003) vektla selvtilskrivelse, og det synes å gjelde for informanter generelt. Den relevans noen legger i slektskap fremfor kultur, blir spesielt tydelig i valg av samisk identitet og i forståelsen av kven som en blandingskategori.

Intervjupersoners selvtilskrivelse

Svarene på intervju spørsmål om selvbenevnelse varierte fra et stakkels ord til en hel liten diskurs. Jeg har fordelt dem etter svar og gjør samtidig oppmerksom på to forhold; grensene mellom kategoriene er ikke absolutte men heller flytende, og samlet kan kategoriene utgjøre et statussett fra hvilket man velger status etter kontekst, situasjon og relasjon. Uttrykk som ”etterkommer av”, ”med røtter i”, ”finskætta” o.l. inngår her som en utdyping av en kategori⁹.

Norsk:	47 personer: 26 kvinner og 21 menn
Blanding:	13 personer: 6 kvinner og 7 menn
Finsk:	8 personer : 5 kvinner og 3 menn
Kven:	2 personer : 0 kvinner og 2 menn
Variierer:	1 person : 1 kvinne og 0 menn
Sum:	71 personer: 38 kvinner og 33 menn

Følgende valgmuligheter fremkom:

- norsk, nordmann, norsk statsborger
- finsk, finlender, finne
- norsk og finsk, finsk og samisk, finsk og norsk og samisk, nordkalottisk, finnmarking, miks
- kven

Foreløpig konklusjon:

- Der er ingen gjennomgående sammenheng mellom tospråklighet og selvbenevnelse.
 - De som kaller seg finsk/finlender, er bilinguale. Aldersmessig er de 50 år og eldre.
 - De som kaller seg noe annet enn finsk/finlender, er mono- eller bilinguale.
- Ingen klar kjønnsforskjell.
- Ingen klar forskjell mellom stedene.
- Variasjoner i forståelsen av/begrunnelsen for å kalle seg norsk.
- Problematisering av kvenetnonymet er hyppigere i Neiden og søndre Pasvik enn Bugøynes.
- Innslag av diskusjon om samer/samisk tilhørighet er større i søndre Pasvik og Neiden (hvor østsamisk inkluderes) enn i Bugøynes.

⁹ En potensiell metodisk begrensning er at intervjuet foregikk på norsk. Teoretisk sett kan finsk tilhørighet ha blitt forsterket dersom tospråklige (vel og merke) også skulle benevne seg på finsk.

Hva gjelder identifikasjon og andres anerkjennelse, fremkommer følgende tendenser¹⁰:

* Å være norsk/nordmann/norsk statsborger regnes som udiskutabelt. Uaktet hva andre måtte mene om ens tilhørighet, er man født og oppvokst i Norge og snakker norsk. Intervju-personer kan oppfatte denne kategorien som biologisk og/eller kulturell, politisk og juridisk.

(Mann 80- år) *I hvert fall ikke kvæn... Bare norsk... [Finsk?] Det har ikke noe med meg å gjøre sånn direkte... [Foreldre?] De sa norsk... Budskapet tror jeg var at i norsk land skal man snakke norsk. Måtte adlyde, og det måtte også de finske innvandrerne. [Bor man i Norge, er man norsk og skal snakke norsk?] Ja. [Plikt?] Ja.*

(Kvinne 70-80 år) *Far pleide å si at barna skulle være norsk først. Herremin, når man har bodd så lenge i Norge, og faren e norsk, da må man vel være norsk, hva?... [Følt deg finsk?] Nei.*

(Kvinne 70-80 år) *Jeg kaller meg for en nordmann, kan ikke si finlender da jeg er født og har bodd alle år her... [Tilhørighet?] Den trur æ nu e mere norsk enn finsk... norsk tilhørighet på alle måter vil jeg si,... [Etternavnet] e jo finsk, ikke sant, de kom ifra Finland, de har finsk blod i seg både mamma og pappa,... jeg har mest finsk [blod], men i og med man bor i Norge og prate norsk, e man norsk.*

(Kvinne 70-80 år) *Nei jeg føle meg mest som norsk... man gjør nu det... [Betyr?] At man har bodd hele sitt liv i Norge og vært norsk statsborger... [Din mor?] Ho kalte seg ikke nokka særlig. [Far?] Det va nu norsk. [Finsk slekt betyr?] Man syns det e så naturlig... det e nu der... jeg er halvt finlender... man e halvt finlender, sier vi... [Norsk men halvt finlender?] Jeg føle meg som norsk,... man er halvt finlender når mora e finsk. [Kvæn?] Nei det har jeg aldri kalt... [I slekten?] Neida.*

(Mann 50-60 år) *Sånn etnisk...finsk. [Føler deg finsk?] Gjør nok det,...norsk mest statsborgerskap... så lenge man har språket [finsk]... eventuelt finsk nordmann... og man vet jo kor man stamme fra. [Vil andre kalle deg finsk?] Hvis det blir spurt sånn som du spør, ja... de som vet... Det e jo ikke sånt man tenke i dagliglivet... Kanskje nyttig at man får sånne spørsmål.*

(Mann 40-50 år) *Æ e finsk begge veia [slekt]. Æ oppfatte mæ som nordmann men e ikke kvæn akkurat og ikke finsktalende heller... [Finsk-norsk?] Ja det må jo bli finsk-norsk . [Vil du bruke det?] Nei... sier nordmann... [Betyr?] Bor i Norge, fødd og oppvokst i Norge og prate norsk... fødd og oppvokst i Norge, æ syns det... Nei slekta... betyr jo litt selvfølgelig... det e ikke negativt om man kalle mæ for finsk-norsk sånn sett... æ skjæmmes ikke av at æ e finskætta sånn sett, det gjør æ ikke... Overfor de fleste kalle æ mæ nok for nordmann, ja.*

(Kvinne 30-40 år) *Hvis æ skal presentere mæ for folk som ikke kjenne mæ, stoppe folk allerede ved [etternavnet]... Forklare æ e finskætta,...[sier ikke] finsk, e for utvanna... men egentlig ganske mye finsk...på begge sider... Det e i Norge æ bor,... norsk identitet, ja det trur æ nok. Æ betrakte ikke mæ sjøl som så veldig finsk... det ble så bortgjemt...språket.*

* Tilskrivelsene finsk og finlender kan stundom brukes synonymt. Vanligvis betegner finlender en person som er født i Finland og/eller statsborger av samme land. Denne kan derfor benektes som gyldig av andre. Tilskrivelsene uttrykker både slektskap som går tilbake

¹⁰ Her tar jeg med utsagn som eksempler på hvordan intervju-personer kan oppfatte og vurdere tilskrivelser. Utsagnene kan være en del av svaret på intervju-spørsmål og representerer ikke nødvendigvis kategorien jeg har plassert den enkelte i.

til Finland, språkbeherskelse i finsk, og identifikasjon med finsk kultur. *Finlender* er mer markant enn *finsk*, men i begge tilfeller anses denne identiteten som overordnet norsk, kulturell tilhørighet. Kategorien forstås som biologisk og kulturell, men kan oppfattes som også politisk og juridisk av andre.

(Mann 70-80 år) *Ikke kvæn! Hahaha!... Jeg er jo finlender. Det dær kvæn har jo vært sånn dærre sjikane... det alle de hær finnan har opplevd... Men nu er det jo moderne det hær med at du ska være urbefolkning og alt det hær... det er derfor de har begynt med at du skal være kvæn. Det e moderne... nu kan vi få sjansen til å få rettigheter... Men det kan være et område i Finland, at det e Kvænland og sånt dær, men de finnan som kom, dæm betrakta sæ ikke som kvæner, dæm va finlendera. [Hvorfor kalle deg finlender?] Så dæm ikke begynne å sammenligne meg med samer...hahaha... Før hadde dæm den dær Finnemisjonen, og det var samemisjon... At vi e etterkommere av finlendera, det e det vi e, noen kom jo fra Sverige... Alle var jo ikke mors beste barn. Jeg er jo norsk statsborger men finsk hærkomst... [Identitet?] Finsk.*

[Er også nordmann?] *Ja ka annet? Jeg bor jo hær... jeg er på en måte en norsk finlender... eller finsk-nordmann... akkurat som finnan som dro til Amerika, amerikafinlender, amerikasoumalaiset. Jeg har jo tilknytning til Finland.*

(Kvinne 60-70 år) *Ka æ ska si... Vi e vel finlendera siden foreldran e finsk... finlendera...æ e mere glad i finsk... æ e jo glad i norsk også... men det her vi vokste opp med...finsk litt nærmere men ikke mye... Æ kan jo ikke si annet... føle mere finsk enn norsk... Føle mæ ikke som norsk sånn... æ like bedre det som e finsk... Ka æ ska si... sånn midt imellom...både finsk og norsk... For meg hadde det vært koseligere å ha finsk rundt meg enn norsk...mange ganger... For æ e veldig glad i finske filmer, finsk musikk òg... [Flytte til Finland?] *Jo æ har hatt mange ganger lyst...så har jeg hatt sånne tanker... tenkt at hvorfor kunne ikke vi bo i Finland når vi er finlendera... Nu tenker jeg ikke mere...nu e man så gammel... [Andre kaller deg finlender?] Nei dæm gjør ikke det... blir vell til at dæm kalle mæ norsk. [Kven?] Nei det har æ aldri hørt... Det e bare oss imella vi har skøya... det hørte man først når man ble voksen... [Foreldre kalte seg?] De visste jo de var suomalaiset [finlendera/finsk].**

(Kvinne 60-70 år) *Finsk...mest finsk... lettere å snakke finsk... kjenne ikke min slækt i Finland... Finsk...på grunn av språket... barna norsk, trur dæm sier sjøl også norsk... søster sier også hun er finsk... [Folk i bygda kaller seg finsk?] *Tror de fleste...de eldste... Diskuterer det ikke i bygda, bare nå som [NN] begynte å fortelle [bygdehistorie]...det e så spennandes.**

(Mann 60-70 år) *Egentlig så e man finlender...bor i Norge, og sånn sett... Kan ligge i sænga og tenke på finsk... norsken kommer rætt og slætt ifra...Norge... språk og tankegangen [finsk]... Folk i min alder ihvertfall...bor i Norge,...vi både tenker og prater finsk... egentlig finlender. [I Finland] dæm snakke helt anna finsk enn hær borte...da mærke du det,..men levemåten ellers...kunne ha flytta.*

* Blandingskategori kan uttrykke tilhørighetsopplevelse til flere grupper, men også at man med det inngår i en region med flere språk, kulturer, etniske grupper og nasjonaliteter. Kategorien uttrykker biologi og kultur, stundom i en angitt region.

(Mann 70-80 år) *Jeg føler meg ikke noe spesielt norsk eller spesielt finsk,... jeg er todelt... kan godt si jeg har en nordkalottisk, nordisk, finnmarkidentitet. Da mener jeg at vi er flerkultur, flerspråk... kanskje. [Kaller deg finne?] *Nei,nei... jo altså hvis jeg**

- må spesifisere det i forhold til norsk, så snakker jeg om finnene i [bygda]... jeg sier ikke kvenene, jeg sier finnene, ...finne som et etnisk begrep.*
- (Mann 70-80 år) *Norsk...æ e norsk statsborger. Jovisst, æ e ikke finlender fordi æ snakke finsk. Bare norsk. Det derre har æ ikke tenkt på en gang. ...Æ e jo av den samme skolt...østsame,...men æ kan jo ikke si æ e nokka østsame, ekte østsame, men etterkommer... Det va vanskelige spørsmål... Æ e vel en blanding... norsk statsborger.*
- (Kvinne 60-70 år) *Tja, ka æ ska si... Kvænsk? E ikke kvænsk norsk og finsk? Blandingsrase, bastard kanskje? Æ føle meg finsk og norsk...jo eldre jeg blir. Jeg føle meg jo norsk på den måten...født og oppvokst. Innerst inne finsk,...det e jo dær æ starta. [Spesielt hjemme med finlenderne?] Tror det e språk, bare språket. Jeg kunne sikkert ikke tenke meg å bosette meg der. Språket...det e liksom rota.*
- (Kvinne 60-70 år) *Etterkommer... æ like ikke det ordet kvæn... Etterkommer fra Finland, selvfølgelig norsk, men ikke sånn norsk som dæm e langt sydpå,... dær e det nok en stor forskjell,... sånn finnmærksnorsk, sånn dær... Det e væremåten [sørpå], den e litt fremmed... [Er] norsk og etterkommer av innvandrere,...sterke finske røtter,...den rota betyr veldig mye.*
- (Kvinne 60-70 år) *Nei æ e norsk... at æ e fødd og oppvokst i Norge... [Same?] Han bestefar va jo finsk,...men det har vi jo bestandig visst at mamma var same,... nei, ikke mer enn finsk... Men æ har meldt mæ inn i Samemantallet. [Hvorfor?] Man har jo innflytelse på valg der,...for å påvirke... [Andre] Dæm sier vel at vi e finsk... Nå e så stolt over å være finsk... Her i bygda e vi vel...blir regna for finsk...vi som snakker finsk,... det e norske og finske.... Æ føle ikke at æ e en finlender, men her i bygda blir vi regna for finsk, du e ikke norsk... Det kommer fra gammelt av...tror æ... Ja, du ble satt i en bås,...fra de norske...kan æ tenke mæ... Du va norsk, og det va det beste, så va finsk og nederst va same.*
- (Kvinne 60-70 år) *Ja det va et interessant spørsmål... Nei æ vet ikke, æ bruke å si... Æ får si som ho Bente Pedersen, ho med Raija-bøkene, "nordkalottcocktail"... [Sånn du føler deg?] Ja, æ trur æ må si det... en sånn miks...*
- (Mann 40-50 år) *Æ e mere finsk enn æ e norsk...føle mæ mere finsk enn norsk.... Under diskusjoner om opphav...har mere røtter til Finland enn Norge...sånn som æ har lært fra barnsben av...tradisjoner og sånt... Æ kalle det for finsk... Føle meg hjemme i Finland, æ føle mæ som dæm... uansett [om] tolka [oppfattet] som norsk og finsk. Gode venner, beste kompisa sier: "Bra vi e finsk." [Kvinner på egen alder] kan si: " det e bra vi har finsk blod i åran." [Betyr?] Vi tar nu ikke helt av, har nu ennu beina på bakken....Vi lider av sunn fornuft...det vi har lært...være sparsommelig...det som sitter igjen fra det finske våres.*
- (Mann 30-40 år) *Jaa, æ e vel både finsk og norsk...norsk og finsk....æ e jo litt same òg da... Blitt mer bevisst som man e blitt eldre...den samiske ha kommen seinere... Når man har vært i begravelse, da har onklan mine kofta... Nu har æ skaffa mæ kofta, Enare-kofta, sånn som min bæstefar dær hadde... Han bæstefar va finsk, men han prata samisk, dreiv med reindrift og sånn, bæstemor va samisk. Man e jo norsk statsborger, men æ føle æ har så sterke røtter til Finland og Enare-området... Det kan være en grei måte å si det på...finsk og norsk og litt same. De fleste som bor i bygda, sier vel norsk... vi e jo kvæn... de kalle mæ kanskje for kvæn da?...*
- (Kvinne 18-30 år) *Æ sier at æ e halvt finsk,... eller så bruke æ å si at mamma e finsk og pappa e norsk... han har jo finske aner han også... Hvis dæm spør, så sier æ at han har slekt i Finland. [Kaller deg same også?] Sørpå...sier alle at alle fra Finnmark e samer... Holdningen der sørpå, til samer og til Finnmark også,...at det e negativt å*

være fra Finnmark og Nord-Norge,... at en før rundt i kofte si, før og jaga på nokka reinsdyr og kjørte scooter og snylta på staten og alt sånn her negative ting... ødemark her og ikke noe å finne på... Æ ble ganske irritert,... trist egentlig at dæm har sånne holdninger... Dæm brukte å spør: "E du same da?" Ja æ har nok litt samisk blod i mæ også, men æ føle mæ mer finsk enn samisk, det gjør æ.

Finsk-norsk e min identitet...æ syns det går fint ihop... æ ser ikke noe problem i det å ikke være helt norsk og helt finsk... [Hva er det finske?] Æ trur det e mere slekt... Føler litt mer tilhørighet til det norske, har vokst opp i Norge, norsk skolegang og sånn.

* Kven innebærer fortrinnsvis andre gruppers identifikasjon av dem som er etterkommer av en finsk innvandrер. Det er en utenfra pålagt identitet den enkelte kan godta eller avvise som selvtilskrivelse. Den oppfattes som biologisk betinget, men hvordan og hvorfor er uklart.

(Kvinne 80- år) *Da må jo æ også være en kvæn...både finsk og norsk og ka det nu ikke e, alt sammen... Æ vet ikke... når vi ikke vet ka bæstefaren vårres va, om han va svensk... han kunne finsk òg... Æ syns at æ e... æ regne mæ for norsk...ja... jeg regner meg for norsk... [Hvis noen spør om bakgrunn?] Da vet æ ikke ka æ ska si... hvis mamma va finsk, så va ho finsk... men far vårres...når vi ikke vet ka han va for nokka... Vi e hvertfall ikke blanda med no same, det e vi ikke... Det e det æ tenke, at æ e norsk. Når noen sier: "du e kvæn", da vil æ ikke bare godta det.*

(Mann 60-70 år) *Æ e kvæn... At æ har finske røtter... æ e også norsk. Bare finske røtter, hadde æ vært finsk. Kvæn e blanding...ikke en rein finsk,... det e sånn det har vært hær i [bygda]... Hær i nord e det mye samisk...blanding... [Den ene slektslinje] har samisk [oldeforelder]...tror det var litt på [den annen slektslinje]-sida også... Æ e halvt norsk...*

(Mann 60-70 år) *Æ kalle mæ for norsk, bare norsk,...men dem som vil, kan kalle mæ for kvæn... Mine foreldre, selv om de var finlendere, så kalte de seg for nordmenn... men har aldri sett på finnan [finlendere i Finland] som fiende... Men språket æ har, e finsk... Det fins ikke kvænsk språk,...så har man laga et språk... æ skjønne ikke hvorfor... De finlendera som kom hit, dem snakka finsk... Hvis man da ska rotes ihop [at] man har gifta sæ med en nordmann eller same, så skal man lage det til et språk som hete kvænsk... Man ha setta et navn på det fordi man e innflytta finne [finlender], ikke sant,... For å finne på nokka har man kalt det kvæn,... kunne ha kalt det sjøfinne,... Bare et navn, det [kven] har ikke nokka meining... begynt som en skjellsord, kallenavn... Æ træng ikke kalle mæ kvæn.*

[Rettigheter som nasjonal minoritet?] *Kass rettigheter? Æ e nordmann, æ træng ikke andre rettigheter... æ har mine rettigheter som andre nordmenn... ka ska æ lete etter?*

Det e ikke landet sin skyld at vi e kommen hit,... vi e kommen hit sjøl, av egen fri vilje, fordi vi hadde det så dårlig dær vi var før... så har vi underlagt oss Norge... [...]

[Foreldre skammet seg over å være finsk?] *Nei, nei, ikke av mine...neida...æ trur ikke man... Og selv om man var finne [finsk], så var man norsk... undersått av staten man bodde i. [Finsk nordmann istedenfor kven?] Ja det e bedre...det kunne æ tenke mæ.*

(Kvinne 50-60 år) *Ka æ...ka...vet ikke... [når] fræmmedfolk som har spurt meg, sier æ [at] e norsk, født og oppvokst i Norge... Når sier kvæn.... kanskje æ e litt kvæn...ordet har aldri blitt brukt...hørte [ordet] for længe sia men nu i senere tid...kommet opp... Ikke går æ og tenke på det...hvis noen spør, så sier æ æ e norsk.*

(Mann 40-50 år) *Kvæn. Æ skjønne ikke folk som sier vi ikke er kvæner. Sannsynligvis hørt det hjemme eller på skolen...mye snakk om fløtting...historien til Finland... Trodde alle [fra bygda] var kvæner...finsk innvandring. [Andre sier?] Ettersom æ*

*høre: "nei vi e ikke kvæner"... [De] vil ikke innrømme det... Det e nok finsk eller kvænsk, begge de ordan ville ha brukt om meg.
[Hvorfor finsk?] På grunn av innvandringa...vi er jo fra Finland egentlig.. Det er finsk i oss...identiteten...kanskje derfor... for det [likevel] er vi jo norske... Føle meg mest hjemme i Norge, er født og oppvokst hær... føle meg litt finsk... Finlendera dæm tenke vi er norsk... Hvis noen spør, ja e jo kvæn, for æ stamme fra Finland...tar ikke skade av det. Du e jo egentlig finsk,.. finsk fordi om vi e norsk statsborger, identiteten stamme fra Finland.*

Tilegnet, tilskrevet og pålagt identitet

Den gjengse, emiske forståelsen av etnisitet er slektskap eller biologisk arv. Av tilskrivelsene norsk, finsk/kvænsk og samisk, er det bare norsk som ikke nødvendigvis viser til genealogi. Man kan kalle seg norsk, føle seg norsk og ha norsk identitet med eller uten innslag av norsk 'blod'. Intervjupersoner kan være kulturelt norskassimilert men noe annet etnisk emisk sett. Det synes ikke å volde dem noe problem i seg selv å være *norsk* men/og *finsk* (og/eller samisk). Problemet er heller å ha ett navn for flere tilhørigheter og som samtidig rangerer dem etter den følelsesmessige betydning de har for den enkelte. Når en tospråklig *reint finsk* oppfatter seg som norsk og omtaler slektskapet som *røtter*, synes etnisitet forstått som slekt, å ha liten betydning som identifikasjon. For en annen tospråklig *reint finsk* kan slektskapet være kjernen i identifikasjonen som finsk men norsk borger. De to personene kan også være på samme alder, men følelsene for det finske eller norske er motsatte. Noen intervjupersoner skilte tydelig mellom det de 'var' genealogisk, og det de følte seg som. Følelsesaspektet, som sosiologisk kan sees som habitus i lokalitetene, er tydelig hva gjelder kvenetnonymet. Identifikasjon er da et spørsmål om følelser fremfor sosiokulturelle, formelle eller etno-politiske kriterier for kategorisk medlemskap. Selvbenevnelsen norsk må forstås som å angå en sosial kategori og hvor en vektlegger likhet (jf. Jenkins 2003:90). Vi kan se dette som en videreutvikling av tidligere tiders vektlegging av statsborgerskap og norsk språk for å være akseptert som norsk og ha like rettigheter som andre nordmenn. Emisk sett er de fremdeles mer og mindre etnisk finsk. Går begge slektslinjer rakt til Finland, man er vokst opp med finsk kultur og har hatt finsk hjemme- eller hovedspråk, betrakter man seg gjerne som mer finsk enn var man norsk enspråklig og hadde både finsk og norsk *blod i åran*. Finsk språk kan bekrefte den etniske tilhørighet. Omvendt er fravær av språket et signal på *utvanna* identitet som finsk. Slik sett er språket et diakritisk tegn på finsk etnisitet. Finsk slektsbakgrunn, språk og kulturelle uttrykk nærmest veies som mer eller mindre relatert til *norsk* slekt, språk og

kultur. Den annen betydning av begrepet norsk er da etnisk og viser til norsk avstamning. Denne betydningen avgrenser mot finsk og samisk.

Følger vi den emiske forståelse av etnisitet, så benevner tospråklige seg som (mer og mindre) finsk. Arbeidshypotesen om sammenheng mellom språk og selvbenevnelse er til dels bekreftet. Samtidig er selvbenevnelse kontekstuell. Flere intervjupersoner sa at jeg stilte et spørsmål de ikke hadde tenkt over. Til daglig hadde man ikke behov for å lure på eller begrunne tilhørighet eller identitet. I bygda kan man kalle seg eller andre for finsk, og man tar for gitt at andre skjønner hva som menes med det. Selv om begrepet er en etnisk betegnelse, så innebærer det ikke nødvendigvis en motsetning til noe annet men som et fellesskap (jf. kap. 8). Det bekrefter en likhet mellom finskættede i lokaliteten. Og som språket kan markere et maskulint fellesskap og en avgrensning mot den feminine sfære, kan det også markere et sosiokulturelt fellesskap avgrenset mot ikke-finske folk. Slik avgrensning mener jeg er dialektisk fremfor dikotomisk.

Ovennevnte inndeling av svar i fire-fem grupper viser et hovedskille mellom en kulturell og emisk etnisk identifikasjon, et valg mellom verdier. Analytisk kan vi kalle selvbenevnelsen norsk (o.l.) for en tilegnet eller oppnådd identitet og som ofte er nasjonal. Man opplever og føler seg norsk. Selvbenevnelsen finsk (o.l.) er en tilskrevet identitet, oppfattet som en genetisk egenskap. Den kan forsterkes kulturelt og hos enkelte finsknasjonalt. Forskjellen i valget mellom tilegnet og tilskrevet identitet utgjøres først og fremst av språklig, kulturell og følelsesmessig tilhørighet. Selvbenevnelsen blanding (o.l.) grunner i tilskrevne identiteter og forsterket av kulturelle tilhørigheter. Benevnelsen kven er en utenfra tilskrevet identitet som jeg kaller en pålagt identitet. For enkelte er identifikasjonen norsk juridisk og politisk ved at de vektlegger statsborgerskap. Det er en historisk tilegnet identitet som nå er tilskrevet gjennom fødsel i Norge. Dermed får vi følgende:

- Tilegnet identitet: norsk
- Tilskrevet identitet: finsk (o.l.), norsk, samisk, norsk statsborgerskap
- Pålagt identitet: kvensk

Ettersom samtlige intervjupersoner er emisk sett helt eller delvist etnisk finsk og er dette bevisst, samt bruker benevnelsen finsk, kan vi si at deres etniske identitet er mer og mindre finsk. Med en emisk forståelse av etnisitet kan vi ikke si at de som benevner seg norsk, oppfatter seg som (helt) etnisk norsk. Dermed kan vi heller ikke si at de oppfatter seg som etnisk assimilert. Den konklusjon jeg mener vi kan trekke av svar på intervju spørsmålet, er at

for vel halvparten av intervjupersonene er den tilegnede identitet, nemlig norsk (o.l.), mer avgjørende enn den tilskrevde identitet som finsk (o.l.).

Generelt kan tilegnet, tilskrevet og pålagt identitet sees som overordnede identitets-kategorier. De er i større og mindre grad overlappende og kontekstuellet betinget. Menings-innholdet i begrepet finsk kan variere etter person og situasjon; det kan vise til historiske forhold, kultur, etnisitet forstått som biologi, slektskap forstått som genealogi, referere til Finland, forbindes til, for ikke å si forklare, etnonymet kven, eller det signaliserer tilhørighet til stedet forstått som en (opprinnelig) finsk bygd og hvor det fremdeles kan snakkes finsk. Der er heller ingen nødvendig motsetning i å være ”norsk men finsk”, mens både kven og same kan oppfattes som en annen *rase*, noe som skiller en fra andre nordmenn. En intervju-person forklarte at hun var norsk på en annen måte enn norske folk sørpå¹¹. Her konnoterte forskjellen heterogen kultur og folkeblending i Finnmark, homogen kultur og ett språk og folkeslag i sør. Vi kan si at intervjupersoners identifikasjon som norsk eller nordmann inkluderer kulturell og etnisk heterogenitet, og der like rettigheter som *anna folk* innebærer likeverdighet av ulikheter eller egalitær forskjellighet (jf. Eriksen 2007). De finske innvandrernes og etterkommeres behov for å bli regnet som likeverdige med majoritetsbefolkningen, ble oppnådd gjennom statsborgerskap, norsk språk og kulturelle ferdigheter. Parallelt kunne man være og snakke finsk både lokalt og med andre folk i regionen av samme bakgrunn. Den norske og finske tilhørigheten kunne sees som to sider av samme sak, å ’være’ både nasjonal og lokal. Videre synes det som om finskættede oppfatter sin finske identitet som komplementær til den norske og ikke dikotomisk (jf. Eidheim 1977).

Diskurs

Den dialektiske tilhørigheten nasjonal og lokal utfordres av dagens vektlegging av flerkulturalitet, ofte en eufemisme for etnisitet og endog *rase*. For informanter handlet det spesifikt om etnonymene kven og same og hva de innebærer for dem selv. Av de tre lokalitetene er det Neiden som har båret på en historie som har utviklet seg til en etnisk (og juridisk) konflikt utover i annen halvdel 1900-tallet¹². Initiativtakerne har vært skolte-/østsamer som har ført saker mot staten¹³. Imidlertid er ankepunktet lokalt mot *kvænan*. Dette kom til uttrykk i

¹¹ *Sørpå* er et løst begrep som ikke forteller stort om hva som er sørpå. Det fungerer helst som markering av hvordan man nordpå oppfatter seg selv.

¹² Jamfør rettigheter til laksefiske og kontroll over reinhold i kap. 4 og 5.

¹³ Inklusiv statens avgjørelser som uttrykt gjennom det lokale fiskefelleskap. Rettstvister med fiskefelleskapet som part, tas ikke opp her.

markant bruk av etnonym. Skolte-/østsamene brukte ikke tilskrivelsen finsk om andre men kven. Assosiasjonen var negativ. Etnonymet ble brukt om "de andre", de som *stjal fra skoltan*. Det refererer til fortid og bringer "de andres" skyldighet inn i nåtid. At man som skolte-/østsame også var kven forstått som av finsk ætt, ble underkommunisert. Som en sa, det ordet kven, brukte han ikke om seg selv. I en diskusjon mellom to finskættede menn utenfor en butikk, beskyldte den med selvbenevnelsen *skolt* den annen for å tiltale ham med *skjellsordet skolt*, og fikk til svar at han selv omtalte motparten med *skjellsordet kvæn*, hva denne mannen forøvrig hadde som selvtilskrivelse. Disputten ble avsluttet i enighet om at det var gammelt vennskap mellom skolter og kvener, dem selv inkludert. I dette tilfellet identifiserte begge seg med et etnonym begge mente var et skjellsord. Ved så å erkjenne gamle vennskapsbånd, ble kategoriene skolt og kven omdefinert til sosiale grupper. De to etnonymene kan stå som kategoriske motpoler og med et lokalt, dikotomisk meningsinnhold. Begrepsbruken uttrykker en ulikhet mellom folk og står i kontrast til utsagn om at *folk e folk* og derfor like. I noen sammenhenger kan kontrasten søkes opphevd ved å omforme den dikotomiske relasjon til en dialektisk, som i eksempelet med de to mennene. På et møte brukte møtelederen (lokalfødt finskættet) innledningsvis begrepene *østsamer, finner og nordmenn*, og sa avslutningsvis: *I Neiden er vi alle skolter og kvæner*. En annen finskættet men som ikke godtar kven som selvtilskrivelse, sa: *Kvæner og skolter har alltid vært sammen i Fiskefelleskapet*. Etnonymet kven er situasjonelt betinget på en måte vi ikke finner i Bugøynes og (søndre) Pasvik. Det kan ha et spesifikt meningsinnhold knyttet til historiske forhold og østsamisk rettighetsdiskurs, og her rådet dertil intern uenighet. Skolte-/østsamene utgjorde ingen sosial gruppe lokalt, heller ikke i forståelsen sosial organisasjon (Barth 1994), men som en etnisk kategori. En noe ad hoc sosial organisering om felles interesser gjaldt først og fremst *etterkommere* og enkelte skolter som ikke så noen grunn til at skolte-/østsamer skulle ha særrettigheter til økologiske ressurser som laksefiske og reinbeiteland¹⁴. Under käpälä-fisket utgjorde flere av dem et kastelag, *skoltelaget*, og som kan kalles en sosial gruppe. Sammenstiller vi skolte-/øst-samenes samlede etnopolitiske holdninger og bruk av etnonym, markerte endonymene selvbekreftelse og selvopplevd, sosial oppreisning fremfor krav om særretter for

¹⁴ Angivelig hadde ikke de to formelle organisasjonene stort andre medlem lokalt enn de respektive ledere for dem. De andre kalte seg derfor *de uorganiserte*. På nevnte møte om Finnmarksloven stadfestet den uformelle leder at *vi uorganiserte har diskutert saken i badstua og har ikke endret oppfatning fra tidligere*. Som tidligere frafalt de alle krav om særretter til reindrift og elvelaksefiske. Han opplyste at det var 24 *etterkommere etter skolte- og østsamer i Neiden*. En *etterkommer* ble forstått som ikke "ren" skolte/østsame (hvorav der var ingen), men "blandet" og uten hensyn til størrelser på "blodsbrøker". Noen av *etterkommerne* kalte seg skolt eller østsame. Innflyttede skolter fra Finland ble ikke medregnet.

egen kategori (jf. kap. 10). Deres bruk av utnavnet kven står som motsats til utnavnet skolt, men hvor det siste nå ble positivt ladet av enkelte. Noe av ankepunktet mot *kvænan* var også mobbing på skolen tidligere. Det ble generelt avvist av informanter, deriblant skolte-/østsamer. Man hevdet det var *fjordsaman* som hadde brukt etnonymet som skjellsord, mobbet og sloss¹⁵. Videre viste de til eksempler på gifte, naboskap og vennskap mellom *skolta* og *finske*. Men en og annen fra begge kanter kunne i gitte situasjoner anklage *kvænan* for å *ødelegge for skoltan*¹⁶. Situasjonen i Neiden er et eksempel på hvordan en etnopolitisk sak kan ha en "front-" og en "backstage", for å låne begrep fra Goffman (1990). De to organisasjonene som formelt fremsto som å representere henholdsvis øst- og skoltesamer, hadde nå liten til ingen støtte fra egne lokalt¹⁷. Mangel på legitimitet "backstage" medførte bla at etnopolitiske spørsmål kom i skyggen av personlige konflikter og maktkamp lokalt (jf. Ingold 1974). Det innebar også at avgjørelser med betydning lokalt, lettere kunne bli tatt av eksterne instanser. Skulle slike avgjørelser vektlegge (øst-)samiske særretter, ville bygda 'deles' etter etniske kriterier og uten hensyn til den effekt det måtte ha på lokale relasjoner og sosial samhandling, eller til de ønsker som fremsettes av *de uorganiserte*. Det eksempel som ble spesielt diskutert, var *käpäälä-fisken*¹⁸. Hva gjaldt rettigheter basert på etniske kriterier, delte *de uorganiserte* og *kvænan* synspunkt; de var imot det.

Etnonymene kven og same har vært fremmet gjennom etnopolitikk etter krigen, kven helst fra sent 80-tallet (jf. kap. 10). Begge er i dag politiske i motsetning til benevnelsene finsk og norsk. Samtidig har kvenetnonymet alltid vært politisk i og med at det ble opplevd som *nokka norsk* hadde funne på. Likeledes kan vi se "norsk" som et politisk begrep frem til alle finlendere var norske borgere, etterkommere behersket brukbart norsk og fremsto som nok norskulturelt assimilert. Etnonymet kven forsvant likevel ikke fra den offentlige arena¹⁹. Myndighetenes tidligere fornorskningpolitikk må derfor kunne sies gjaldt kulturell assimi-

¹⁵ Ifølge en finskåttet informant (60-70) utgjorde *fjordsaman* den største gruppen på internatet og hadde derfor makt og kontroll over de andre. Selv hadde han norsk hovedspråk som barn og ble kalt for *jävla kvæn*. I en svensk dokumentarfilm fortalte en av de lokaltboende skolter at han hadde vokst opp (i Skoltebyen) uten å vite at han var *skoltesame*. Dette står i motsetning til enkelte nære slektninger som hevdet de ble mobbet fordi de var skolter.

¹⁶ Et gitt eksempel var at søndagen for den årlige markering av finsk bosetting i Neiden og som finner sted på Labahågård, gikk parallelt med den like årlige ortodokse gudstjenesten ved St. Georgs kapell i *Skoltebyen*.

¹⁷ Hvilken støtte foreningene måtte ha blant dem som bodde andre steder enn i Neiden, vet jeg ikke. Tall eller navn på medlem ble ikke oppgitt.

¹⁸ Dersom dommen fra 1848 om dalens befolknings felles rett til elvelaksefiske skulle oppheves og østsamer/skolter gis særrett til hele eller de deler av elva som er nær *Skoltebyen*, ville *käpäälä-fisken* bli en særrett. Eventuell særrett til reinhold, ville angå de samiske reineierne i nabogrenda. Som det er, skal østsamene ha rett til gitte beiteområder i dalen, men ingen av dem har foreløpig begynt med rein.

¹⁹ Det var neppe på tvers av offentlig språkbruk at daværende finske president Kekkonen æret "kvener" under avdukingen av Innvandrermønumentet i Vadsø i 1977.

sjon, ikke etnisk forstått som biologi. Informanternes tanker om genealogisk "renhet" og "urenhet" i diskusjonen om selvtilskrivelse samsvarer slik med offentlig (og etnisk norsk?) oppfatning av 'ekte' versus 'ekte' nordmann, den første av såkalt norsk 'blod', den annen kulturelt assimilert. Ekthetstanken kom også frem hos informanter i vurdering av samisk 'blodsbrøk' og til hvilken grad den berettiget egen og andres selvtilskrivelse som bare same. Her møtte informanter et noe annet prinsipp enn mest 'rent' versus mest 'urent', nemlig at relatert til 'formell' status som same, ble litt 'renhet' gitt større verdi enn mye 'urenhet'²⁰. Her var heller ikke et reelt premiss om kulturell assimilasjon. Problemet for noen var tilleggspremisset om å 'føle seg' samisk.

(Mann 50-60 år) *Æ e nordmann... [Finsk noe betydning?] Æ vet jo det, æ e av finsk avstamning...en liten del i mæ... [Foreldre?] Trur dæm vil kalle sæ nordmann... Æ har ei datter nu som e veldig sameinteressert... I den bæstemora mi dær... påstås det at dæm va samisk slækt fra Finland... Det e vel en liten lapp i mæ òg hvis det e sant det dær... [Datter] vil at æ skal melde mæ inn...i Samemanntallet...hahaha... Æ har ikke sterke meninga og følelser i det dær... Det har jo vært en vandring over grensa hær alle veia... vi et et sammensurium... Æ e norsk.*

(Kvinne 50-60 år) *Æ har jo alle tre, men hoved e jo finsk. Æ sier æ e norsk...æ e fødd og oppvokst i Norge, men av og til tenke æ at æ e finsk... Det e vel finsk. [Samisk?] Veldig lite i hvert fall... Æ vet ikke, æ har fått imot samer [forteller om noen opplevelser]. Dæm snakke om diskriminering, men dæm e flink til å ta igjen. Så æ får se om det e en fordel å melde sæ inn i Samemanntallet, før æ gjør det. [Føler deg samisk?] Vokst opp med finsk kultur og språk... Mamma va ikke flink til å komme med det samiske... flink med håndarbeid og samiske produkt,... Guttan hadde kofte men ikke vi, vi hadde skalla, men guttan fikk bellinga. Har ikke kofte i dag... det e jentan [døtre] som vil ha kofte i dag... Æ har vært inne på tanken om kvændrakten, men... det fremfor kofte, trur æ. De e så utvanna de koftan i dag...stoffan,...fløyel e jo heller ikke samisk... æ har på følelsen at det ikke e reint det dær.²¹*

(Kvinne 50-60 år) *Men det e jo så populært nu å være same og populært å være kvæn hvis du har noen fordeler med å være det.*

(Kvinne 30-40) *Barentsmiks...eller [stedet]-miks eller ka... Æ vet da ka man e, oppfatte sæ sjøl som det som ble kalt kvæn... Så mye diskusjona om ka kvæn e... kan ikke si æ e kvæn heller... Egentlig så føle æ at æ e en god gammeldags miks,...og dess mere man har liksom nøsta opp i det hær bakover... Før da vi va liten, da oppfatta vi oss sjøl som kvæn... ja vi brukte det ordet... [Sa foreldre?] Nei æ kan ikke huske... Han pappa sa vel at han va finsk, av finsk avstamning, norsk statsborger men finsk... for at ho mamma va norsk... [Sa hun det?] Ja det mene æ... Av finsk avstamning da va vi kvæna,... men vi har alltid oppfatta kvæn som blanding av finsk og norsk. [Samisk?] [En forforeldre] oppfatta ikke sæ sjøl som samisk,... [her] har det vorre en jevn oppfatning at sama e i Kautokeino og Karasjok, og dæm har rein... [Kom Inari-samer hit?] Jo, men de va finlendera...dæm kalte sæ sjøl bare som finlendera, dæm va finsk, dæm karakteriserte sæ aldri som samisk... Om dæm gifta seg med en same, har de aldri oppfatta sine barn som halvt samiske.*

²⁰ "Formelt" viser til kriterier for innskriving i Samemanntallet og dermed stemmerett i valg til Sametinget.

²¹ Bellinger er legg- og lårbeskyttere av glatt reinskinn.

Æ hørte aldri at pappa sa han va... Først i seinere år...har man også begynt å tvile mer på hele bakgrunnen... Ka e man? [Finsk og samisk er kven?] Nei...ikke sånn som vi oppfatta det,... kom vel an på om det va gubben eller kjærringa som va samisk... det kommer an ka faren va, trur æ, sånn har æ oppfatta det.

[Diskuterte kvenbegrepet?] Nei...det ble ikke diskutert...ikke ka det va... Først i seinere åran...nu... da dæm begynte med kvænmuseet og kvændrakten og ordet kvæn... Det har vorre kjempediskusjona de seinere åran ka e kvæn... kæm som e kvæna, og kæm som ikke e kvæna, ja så har man begynt å tvile ka e egentlig kvæn... Så har man hørt at kom man fra et spesielt område i Finland,...Kvænland,... æ vet ikke om vi kom derifra, vi kom fra [nordøst i Finland], sant?... Kor e Kvænlandet?... Jo mer du forske, jo mer så vet du ikke ka du e til slutt.

[Problem?] Nei...æ e nu den æ e... [Identitetskrise?] Ikke enda... [Kvændrakten?] Æ vurderte om å sku skaffe den... Æ har jo kystdrakten... den va fin, og den kan alle bruke egentlig... Kan ikke bruke nordlandsdrakten, kjenner ikke tilknyting... Finnmarksdrakten e ikke fin... Vurderte kvændrakten men blei skuffa over den... [Finsk drakt?] Følte heller ikke at det va rett for mæ... Far min brukte Inari-kofta til arbeid.

Dess eldre æ blir, e æ blitt mere usikker på ka æ e... Det æ har vurdert mere, e det samiske,...men vår slekt har aldri vært samisk... [Fordeler?] Vet ikke... har æ rett til å være medlem dær?...Diskusjonen om Finnmark...ligg dær. [Samemanntallet?] Ja på en måte...men vet ikke helt om det e riktig... [Det politiske?] Ja, og også på opphavet, kor sterkt e det... kor mye kan man vektlegge...æ vet jo ikke om ho dær [en forforeldre] hadde samisk som hjemmespråk... Så e det det også at det har lett for å bli fanatisk,... kan være greit at det e en del folk som ikke e fanatisk,...kan være greit å stå dær... Kor mye makt vil dæm få etter hvert over våres dagligliv hær oppe?... Og koffer ska da en som e samisk i Karasjok, sitt og bestæm korsen vi ska ha det [her], når vi kanskje òg e masse som òg e samisk... Det e det også [at] det e norsk land... Bor du i Finnmark,... ska du ha like rett til å fiske som en som e gamle slekte,... det e så mye i den dær... Hvis æ noen gang melde mæ inn [Samemanntallet], vil det gå mange år... Ja det trur æ også, det komme an på ka som skjer,... den dær retten til land og vann og korsen det blir håndtert,... da e det nok mange som melde sæ inn, som kan melde sæ inn...

[Bekvem med kven?] Nei ikke helt... Ka e kvæn?...Vi lærte det e en blanding av norsk og finsk,... men utifra de diskusjonan vi har hørt,...stemme ikke det,... kvæn e jo ikke en blanding... Det rette e vel å si at man føle sæ som finsk og norsk... det gjør æ... men at det e samisk baki...på [vestfra]-sia, om det e svensk lapp,... men æ vil enda holde på finsk og norsk.

De to etnonym innebærer ulike konsekvenser for individet. Har man noe samisk slekt, om så drøye 100 år tilbake i tid og i/fra Nord-Finland, kan man oppnå en politisk medinnflytelse man ikke har som kven, finsk og/eller norsk. Med *den samiske biten* kan man melde seg inn i Samemanntallet og stemme på medlem til Sametinget og slik påvirke beslutninger der og i forvaltningen av Finnmarksloven, dvs Finnmarkseiendommen av 2005. Forøvrig blir man berettiget de rettigheter som kun gjelder kategorien samer. Å være både finsk, norsk og samisk går an. Det samiske 'blodet' kommer som et tillegg til hva man ellers opplever å være. Denne tilhørigheten kan vektlegges eller brukes etter behov. Da er det verre med kven-etnonymet. Kven skal erstatte finsk, ikke bare som benevnelse på en selv, men også foreldre

og forforeldre som kalte seg *suomalaiset* eller *finner/finlendere/finsk*. Unntaket er slektninger i Finland, de er fremdeles finlendere. Også oppfatning om språket som finsk, evt. bugøynes-, neiden- eller pasvikfinsk, må endres skal de følge den offisielle anerkjennelse av kvænsk (fra 2005). Men for at kven/kvensk skal ha noen mening, må de like fullt relateres til finsk og Finland.

(Kvinne 50-60 år) *Det variere jo... kan variere veldig... Hvis noen spør mæ: "e du kvæn?", så svare æ ja. Hvis æ sjøl skal presentere mæ, så gjør æ det kanskje som finskættet... I andre situasjoner ... kan æ bruke kvæn,... Men æ like best finskættet og å være av finsk avstamning... norsk av finsk avstamning... [Det finske viktig?] Ja det har det alltid vært...en identitetsmarkør... om språket ble borte i hjemmet her,...men at vi var av finsk ætt, det må vi aldri glemme.*

(Mann 40-50 år) *Æ kalle meg jo norsk... [Føler deg norsk?] Ja det gjør æ... ble jo fornorska,...dæm gjør en kjæmpejobb dær... Vet jo at slekta kom fra Finland...vært på kirkegården i [Nord-Finland]...en stein med masse navn på... Sørpå har de problemer å skrive det [etternavnet]... Æ kalle mæ ikke kvæn, men når man sitt og prate sånn dær, kan man jo si at æ e jo en kvæn... det e jo ikke på alvor... [Kan presentere deg som kven?] Aldri. ...Nu trur æ i dag...nu e det mere pop å forske på finsk og samisk og,... mye mer akseptert i dag at du e kvæn og samisk og sånn dær.*

(Kvinne 40-50 år) *Ja vi har jo snakka om vi e kvæner òg,... om det blir riktig, vet æ sannelig ikke... Om æ e mere kvæn eller mere finsk eller mere norsk... men æ føle mæ norsk. [Finsk inn?] Ja, det gjør jo det... ikke identitet i hverdagen... Hoveddelen av meg er norsk, men æ har en del som er finsk... det er også finsk i mitt hjerte,...nokka æ har med mæ på kjøpet... gode ting... men i bunn og grunn føle æ mæ norsk.*

(Mann 40-50 år) *Æ har aldri brukt kvæn... Før var det skjellsord...nu e det mote...snart får en vel penger for å være kvæn... Tenkte ikke over at de var kvæner i Vadsø...*

(Kvinne 40-50 år) *Når folk spør mæ ka æ e, så sier æ at æ e norsk... [Føler det?] Æ e jo norsk på papiret i allfall, norsk statsborger... Æ trur nok æ føle mæ mere norsk enn finsk... i Finland e æ norsk... Æ syns jo det e bra å kunne det [språket], men æ syns ikke ellers æ e noe spesielt... Vi satt jo på lørdag ved bålet og diskuterte de... kvæna og finna... Da va det en norsk som sa at [han/hun] "likte ikke kvæna og samer". Da sa æ: "Da e du på rette plassen, hær e ikke anna enn samer og kvæner, da vil det si du like ikke nån av oss?" ... [Samer?] Nei, det e ikke så mye samer.*

Så lenge innvandrerne og etterkommerne oppfattet kven som et offentlig, norsk utgruppenavn, må de nesten ha opplevd seg som en kategori navngiverne ikke hadde noe sosialt forhold til. At finlendere/finsktalende ble 'omskapt' til kvæner i Nord-Norge, kunne forstås som at en kven ikke var en *ekte* eller *rein* finlender men blandet med norsk. De var en *blandingsrase*, verken finlender eller nordmann. Idéen om blanding er fremtredende i informanters forklaringer på hva en kven er. Hos enkelte eldre personer kunne det assosieres med noe "urent"²². Nå kan vi si at kven var urent trav fra norsk side, men det "urene" kan også ha truffet et ømt punkt hos finsktalende. Med sin kjærlighet til og avhengighet av badstu, betraktet de seg selv

²² Tanken om den ideale nasjon eller stat innebar også "ren rase", den ultimate likhet.

som et rensligere folk enn samer og nordmenn²³. Med tanke på at flere innvandrere allerede var etnisk blandet med samer, og skulle gifte seg eksogamisk også i Norge, virker det underlig at "blandingsrase" som sådan skulle volde besvær. Og ettersom nordmenn hadde høyere sosial status enn kvener (og samer), skulle en tro at *blanda med norsk* ble betraktet som statusheving. Imidlertid konnoterte kven en statussenking når det ble oppfattet som et skjellsord. Det var uten noe kjent å identifisere seg med. Man kan ikke identifisere seg med noe man ikke vet hva er (jf. Thuen 2002:156).

Svar på intervju spørsmål om hva en kven er, er samlet i appendiks Empiri III²⁴. Her skal jeg ta seks eksempler som dekker samtlige aldersgrupper og begge kjønn.

- 6) (60 år og eldre) *Hahaha...hadde æ kunne sagt det!... Kvæn va jo sammenblanding av norsk og finne, ikke sant,...det man kalle idag, kvæn. Før va det skjellsord. Nån som brukte skjellsordet... nordmenn brukte det, eller dem som ville være nordmenn... Naboer kunne si: "din forbannede kvæn" hvis man ville være mere norsk enn andre... [Finere å være norsk?] Ikke hær i bygda, nei... har ikke forstått det... man har vært lik. Alle sammen e innflyttera. Det [kven] virke som et skjellsord så det e akkurat som de vil støte meg... [men] det prelle av som vann på gåsa. [Lokalt?] Nei, ikke vanlig, man brukte heller finlender. Ikke brukt om seg selv...dæm kalte seg heller for finlendera... Nå e det nesten lovbestemt at vi ska være kvæner,...ja det e jo det... Æ ser det som toskeskap,... og nån som vil sko se på det,... de her som går hardt inn for å være kvæn og ska ha på sæ kvændrakt og alt mulig... Æ syns når man vase med det kvænske, man ødelegg det finske som kom,... man skal lage egen folkegruppe...egen rase... Ka en kvæn e, e jo helt håpløst,... en sammenblanding av norsk og finne... slektsmessig... Han kan jo ikke være kvæn som kommer fra Finland, og heller ikke ho som e nordmann,...det må jo være de barnan som e bastarder,... det må jo være sånn, hva?... De finske som brukte kvæn [om andre]... holdt det skjult at de va finsk...så kunne man ikke kalle dæm kvæn.*
- 13) (60 år og eldre) *Foreldre kalte seg aldri for kvæn,... derfor så har jeg mange ganger tenkt ka e en kvæn for nokka? Vi snakke jo det samme språket som i Finland, de som kommer over grensen.... Derfor har jeg tenkt at e ikke det finlender, e ikke vi finlender... Koffer skal det være forskjellen med kvæn og skolt og østsame og alt... koffer skal det være det,...kvæn og finn? Vi snakke det samme språket...det kan være dialekt som i Norge også... Jeg er norsk og norsk statsborger. [Du vet ikke hva kven er?] Nei, overhodet ikke, derfor så blir jeg litt forfær når jeg hører alt det der... Hørte*

²³ Ren- eller rensligheten symbolisert ved hvit vadmél var fremme i diskusjonen om hvordan kvendrakten skulle utformes. "Når kvendrakten har blitt presentert, har de hvite elementene i drakten særlig blitt trukket fram. I presentasjoner av drakten på internett, brosjyrer og i norsk bunadsleksikon blir spesielt den hvite jakka, og de andre hvite elementene (skjorta, forkledet, lua, kalotten), fremhevet som et symbol på at kvenene var spesielt reinslige og at de merket seg ut med sine "lyskvite klær". Den hvite jakka har særlig fått en symbolfunksjon hvor kvenene blir fremstilt som forskjellige fra andre, den norske og samiske befolkningen, ved at de var spesielt reinslige og likte å bruke lyse klær. En annen forklaring kan være at den ufarga ulla var billigere enn farga ull. Det hvite og det reinslige har uansett fått en sentral plass i fortellinga om kvensk kultur og kvendrakten. Den hvite jakka har en unik utforming, mens farge- og materialvalg ikke er enestående. For eksempel har mannsbunaden fra Østfold, som ble ferdigstilt i 1990 og var rekonstruert ut fra plagg fra 1700-tallet, også jakke av hvit ull." (Aarekol under publisering).

²⁴ For å kunne anonymisere intervju personer best mulig, har jeg i denne sammenheng utelatt kjønnsangivelse da den heller ikke er nødvendig. Videre har jeg samlet utsagnene i tre aldersbolker.

det ikke før jeg var voksen om at de skal lage kvænforeningen og det der,...det er ikke lenge siden,... og derfor måtte jeg si: " hærremin, ka e en kvæn for nokka?"... Hvis jeg er kvæn, jeg vet ikke... vi snakke jo samme språket [som finlendere]... Jeg vet ikke kor det der kvæn kommer fra,...vet du det?... Ka du syns om det?...

[Foreldre?] De godtok seg sånn som de va... De så aldri ned på andre eller hadde noe ond å si om andre... Det var ikke forskjell på noen, alle va lik...sånn har jeg lært det. [Holdningen vanlig?] Ja det trur æ... vi hadde det veldig fint i oppveksten... vi hadde ikke masse penger, ka æ ska si, rikdom og sånn, men vi hadde den rikdommen at vi va frisk, vi hadde mat, og vi gikk aldri sulten til sengs og hadde klær så vi klarte oss... Det vil jeg si at det e en stor takknemlighet til mine foreldre,... [Reaksjon på kven?] Ka som e forskjell på en kvæn og finlender?... Har snakka med mange her, e vi ikke finlendere egentlig?... [Kvæntunet angår deg?] Nei, slett ikke... Da de fikk det monumentet der...i Vadsø, da det liksom kom det der kvæn... Jeg syns det e bare tull, skal jeg være ærlig, og nu er jeg helt ærlig... det e bare tull,... for vi er det samme uansett... at vi kommer fra Finland og alt det der, men at vi skal være en egen...rase...?

- 51) (40-60 år) Kvæn?... Det har æ lurt veldig mye på, ka en kvæn e... Sånn som æ har oppfatta det, så e det en person som ikke e rein finlender,...at du har en blanding av det,...men æ e ikke sikker... [Du bruker?] Nei... æ ser ikke sånn poeng i det. Du kan gjerne kalle mæ en kvæn, men ka forbinde du med det?... Sier æ at det e en kvart finne i mæ, så fortelle det dæ like mye... E kvæna de som...etterkommer av de som kom fra Finland,...med hele familien,...va det kvæna?... I avisa nu så drøftes jo det dær kæm som e kvæn og ikke. [Vet du er en nasjonal minoritet?] Æ?...Jaja, det va nå også nokka æ så hær, at æ va en minoritet... [Betydning?] Nææ...trur ikke det,... æ hadde tænkt likt hadde æ vært hel nordmann, hadde ikke vært store forskjellen...ikke spilt stor rolle for mæ.

[Lokalt?] Har jo hørt begrepet, men vi brukte ikke noe sånt... Men at dæm va finna, visste dæm... For mange betyr det en del at dæm e finlender,...dæm e stolt av det... Nei det har ikke vært no skam,... det e folk som har skikka sæ... Æ har spekulert på det,...ka e riktig,...ka e kvæn,... men det e mulig at man e kvæn...æ vet ikke. Vi bor i Norge og forholde oss til det,... og vil dæm nu være kvæn, så kan dæm være kvæn.

- 53) (40-60 år) Kvæn e noe forbaska tull, mene æ,...for æ har ikke forstått helt det dær kvænse... ka en kvæn egentlig e... Det e vel folk som e kommen fra Tornedal og den sida,... dær kommer vel også noe av slekta mi også på [foreldre]-sida... Leste i leksikon en gang... kvæn e folk av finsk avstamning som har flyttet til Norge, noen er også gift med norske,... det va liksom noe sånt... [Hvem bruker det?] Nokka på nordsida, vestover, Børselv og... Her har vi aldri brukt kvæn,... på en måte hadde vi følt det som en fornærmelse nesten hvis det ble,... for æ e finne... Kvænbyen Vadsø,...dæm brukte mer på den sida,...det må vel ha vært dæm sjøl... Petsamo-området, mange kom derfra,...der gikk det på tværs [giftermål over grensen]. Kvæn e liksom mer fra Tornedalen har æ forstått... Føler ikke vi trenger eget språk,...vi har det finske... Av egeninteresse kan man jo lære seg et anna språk, men man har jo ikke særlig nøtte av det,... det e lettere å snakke ordentlig finsk i Finland... og om du skal studere...

[Kven er?] At dæm høre hjemme i et område... det ble vel kalt Kvænland en gang,...æ holdt på å si av søringa det òg...i gode gamle daga... Fra gammelt av e det nokka dær som navnet kommer av,... men om det ble betrakta som en egen folkegruppe, vet æ ikke... [Brukt lokalt?] Hørte aldri.

- 64) (18-40 år) *Ser jo at det står mye om kvæn i avisan den siste tida... Jøss, så e æ òg en kvæn... Skjønne jo at æ kan kalle mæ kvæn men har ikke behov for det ... [Lyst?] Æ føle vel at ...kvæn har tvunge sæ frem som en motpol og motvekt til kanskje det samiske,... det går jo på identitet; kæm e du? Æ tenke at æ vet kæm æ e og har ikke behov for å få de hær rettighetan... Det måtte være den eneste kyniske grunnen til å hete kvæn hvis du går inn i den,...at her lå det midla i det. Æ vet ikke om æ hadde gjort det. Synes det e misbruk av tid òg det å skulle å hente tilbake historien...rett og slett veldig uviktig... [Kven er?] En norsk som har finsk avstamning... innvandrerne var rent finsk. [Brukt lokalt?] Ikke vanlig.*
- 55) (18-40 år) *E ikke det en etterkommer etter en finsk innfløtta hit som e innblanda med norsk... æ vet ikke...men tror det... Ikke noe forhold til det. [Foreldre?] Hørte det ikke. [Besteforeldre?] Dem kalte seg finsk... Norsk og finsk e kvæn. Trur æ vil regne meg mer kvæn enn finsk fordi at æ har blitt norsk... Æ vet ikke helt ka det e,...men æ vet æ e kvæn... æ har definisjonsproblem. Vi e vel kvæna, de [andre] sier det. [Lokalt?] Det e så få sammenhenger det e tatt i bruk,... i det store og hele nei,... ikke noe vi prate om.. om ka vi e... Tror ikke det e noen som e imot å bruke det... [Blant foreldre?] Vet ikke.*

Få intervjupersoner betraktet kven som et skjellsord i dag, likevel kunne enkelte støtes av å bli kalt kven, ikke minst når de oppfattet det som en kunstig rasebetegnelse, dvs *toskeskap*. Det gjennomgående trekk er forvirring, overraskelse og en mer og mindre aksept av at de er eller må være kvener slik andre påstår. Samtidig faller det mange unaturlig som selvbenevnelse. Å fleipe med begrepet, er noe annet. Som en noe kortvokst informant sa, *æ med min kvænhøyde*. Fleipen er en utenfraposisjon der man tar kontroll over andres eventuelt nedlatende eller uforstående holdning ved å kalle dem kven. Andre må bare kalle dem kvener, det kan de selv også, men de tar det ikke alvorlig. Slik fleiping og tilsynelatende likegyldighet kan tolkes som en videreføring av tidligere opplevd avstand til myndigheter og norske som kalte dem kvener. Det blir en sjargong som markerer en sosial enighet om hvordan en skal forstå seg selv i motsetning til hvordan andre forstår en. Parallelt kan fleipingen tolkes som en tilvenningsprosess. Jo oftere etnonymet brukes, jo mer fester det seg, noe som forøvrig er en etnopolitisk strategi. Det som gjentas ofte nok, blir til sist en sannhet. Etnonymet har da også spredd seg til Finland. En professor fra Rovaniemi på besøk i kommunen brukte benevnelsen kven. Dette fordi akademia i Finland nå fulgte praksis til akademia i Norge, forklarte han. Samtidig omtalte han folk i Bugøynes og Neiden for henholdsvis *pykealaiset* og *näätämläiset*²⁵. Hvorfor? Nei, det visste han ikke helt, brukte bare det folk her selv sa. Videre mente han at folk her snakket finsk, mens folk lenger vestover snakket kvensk. Ved en anledning i Neiden delte noen finske turister bord med et par finskættede (40-50) fra stedet og Pasvik. Samtalen gikk på finsk, og informanten fra Neiden kommenterte mot meg; *E det ikke fint at vi kan*

²⁵ For Pasvik, som han ikke nevnte, hadde det blitt *paatsjokalaiset*.

snakke med våre naboer? Like etter hørte jeg en finlender si *kveeni*. Nevnte informant gjentok *kveeni?* og snudde seg straks mot meg; *Kvæn e et oppdikta ord, ikke sant?* Informanten fra Pasvik sa at hun ikke visste hva en kven var for noe, om jeg kunne forklare det? Motstand, uvisshet eller pragmatikk kom også frem i følgende eksempel. En 'rent' finskættet og tospråklig bugøynesværing (40-50) hadde blitt overrasket da han leste om *Kvæntunet* i Børselv i avisen. Hva det kunne være for noe? Henvendt mot en bror, spurte han; *Når de e kvæna, ka e da vi?* Selv ville han ikke være kven og ville heller ikke snakke kvensk. Både kven og kvensk var oppfunnet, fastslo han. Broren kommenterte at det ikke spilte noen rolle om han var kven eller ikke. Å bruke kven hjalp jo når man ville ha penger fra offentlige myndigheter. Etnonymet kunne med andre ord brukes som en politisk brekkstang for å fremheve ens status som minoritet og som andre måtte ta hensyn til. En annen finskættet i bygda (60-70) diskuterte etnonymet med en (etnisk) norsk, og spurte så, *Kari, finnes det noen som e kvæn?* Den norske mente nemlig det var. Mang en informant på samtlige steder ba om forklaring på *ka e en kvæn*. Mange hevdet også at de først ble kjent med begrepet *i de seinere åran*. Eller at jo de hadde hørt det, men det ble ikke brukt på stedet. Endog i Bugøynes med *kvænbyen* Vadsø rett over fjorden, påsto flere at de tidligere hadde vært ukjente med at der bodde *kvæna*; de hadde bare kalt dem for finske eller finlendere, *de va jo som oss*. Den gjennomgående uvitenhet om kvenetnonymet kan skyldes at inngruppenavnet fra gammelt av var på finsk. Eksempelvis omtalte en tospråklig finsk- og norskættet (60-70) i Neiden finske innvandrere for kvener. Jo, fordi det var navnet norske myndigheter hadde gitt dem. Selv kalte de seg *suomilaiset* og hadde aldri sagt noe annet, avsluttet han. Når informanter hevdet det ikke var tradisjon lokalt å kalle seg kven, mener jeg det i stor grad kan sees som et utslag av finskspråklig dominans.

Fra materialet mener jeg å kunne trekke følgende slutninger:

- Etnonymet kven har tradisjonelt ikke blitt brukt av finsktalende om seg selv i de tre lokaliteter.
- Etnonymet ble tradisjonelt oppfattet som et utnavn.
- Tradisjonelt har det vært liten til ingen forståelse av hva en kven egentlig var, utover at det hadde med finsktalende som gruppe å gjøre.
- Fordi etnonymet kun ble brukt i Norge og av nordmenn, har det oppstått en formening om at en kven måtte være en *blanding av finsk og norsk*.
- Kvenbegrepet er av flere oppfattet som nyintrodusert med avdukingen av Innvandrermonumentet eller *Kvænmonumentet* i Vadsø i 1977.

- I dag oppfatter man etnonymet å være fremmet av finskåttede/*kvæna* lenger vest enn Sør-Varanger og spesielt i Børselv, etnopolitikere og akademikere.
- Fremdeles oppleves kven som et eksonym. Man er også klar over at enkelte bruker det seriøst om seg selv. Ellers brukes det helst om seg selv sett fra en utenfraposisjon og *på fleip*.

Finsk eller kvænsk språk

Mens begrepsforklaring av og identifikasjon med kven kunne volde besvær, var forestillingen om kvensk språk relativt klar²⁶.

- 28) (60 år og eldre) *Det [kvensk] er vel bare finsk... jeg kan ikke si noe annet... Nei jeg sier nu jeg snakker finsk.*
- 44) (40-60 år) *Som æ har skjønt det, så e det den her fornorska utgaven av finsk. Når du ikke kunne finsk, bare føyde en i, så ble det finsk. [Dere snakker kvensk?] Her brukes ikke kvensk, man sier finsk. Så snakkes det jo finsk. Nei dem sier det e ikke ordentlig finsk. [Lokalfinsk?] Nei vi sier bare finsk. [Hvor er kvensk?] I Børselv og deromkring.*
- 59) (18-40 år) *Kvænsk språk e vel pasvikfinsk og bugøynesfinsk... Den kvænske finsken slæng i-en på slutten av norske ord... Har hørt at den kommer fra et eget sted,...det Kvænlandet eller korsen det hva... Ikke så lenge siden æ hørte det, Kvænlandet... Kvænlandet va nytt, et distrikt eller plass i Finland...på Nordkalotten... Ser for mæ myrlent terreng, skrint og... Det va jo nød, det var derfor innvandringa begynte... [Rart at innvandre ikke visste de kom fra Kvenland?] Det e vel norske som har satt det ordet på dæm som kom.*

At man snakker finsk, er like naturlig som at man (også) er finsk av slekt. Endonymet og språkbetegnelsen er to sider av samme sak. Lokalt sier man bare finsk om språket men kan presisere henholdsvis bugøynes-, neiden- og pasvikfinsk for å markere forskjeller mellom de stedene. Samtidig kan kvensk forstås som å snakkes lenger vest enn der en selv bor, om det så er innen kommunen. Forskjellighet må markeres. Med sin beliggenhet er derfor Bugøynes mest utsatt for harselering.

- 23) (60 år og eldre) *Ja kvænsk...det e jo blanding av norsk og bugøynesfinsk...hahaha! Har du ikke hørt dæm? Korsen de slår over? Men vi bruke bestandig å si når nån snakke finsk: " ååå bugøynesfinsk?". Nei de kan vel ikke norsk eller finsk. [Finsken her?] Finsk, bare finsk... I Neiden dær snakke de også litt finsk, dær e også mye bugøynesfinsk.*

Derfra kan en sette et språkskille videre vestover.

- 41) (40-60 år) *Æ har ikke noe forhold til kvænsk...Ka e kvænsk?...I Børselv har dæm jo mye mer norsk i finsken...æ lure på om også samisk... [I Varanger] samme finsk,*

²⁶ Svar på hva er *kvænsk* språk, er samlet i appendiks Empiri III.

skille ved Porsanger og vestover,...ikke så veldig annerledes... Om det e bare for å henge ut børselkvænsken [at man sier den er annerledes]?

Børselkvænsk er et begrep og skyldes i stor grad etnopolitiske arbeid utført fra stedet for anerkjennelse av kven som inngruppenavn og kvensk som et eget språk.

16) (60 år og eldre) *Det e den dæm snakke i Børselv. Hær sa dæm at du kvænske når du snakka dårlig norsk, men hær snakka dæm jo den hær gammelfinsken... Enda [fremdeles] dæm forstår det i Finland. Nu har riksfinsken overtatt mer og mer i Nord-Finland... Finnan har hele tiden laga ord,... før sa dæm korridori, multebær i Nord-Finland er hilla, i sør lakka... Børselv e noe helt anna... Nu har vi mye mere som i Tornedalen, vi tar norske og finske ord... Men nu har dæm mere og mere orntlig finsk... ikke sier gulrotia og kålrotia. Når ikke finnan hadde anna for telefon, sa dæm telefonitse.*

17) (60 år og eldre) *Kvænsk...æ har hørt at nån sier det e ikke nokka språk,...bare de dær børselkværingan som bruke det. Vi sier at vi snakke finsk,... Aldri hørt det før...hær ble jo ingen kalt for kvæn. Ikke i Kirkenes heller,...i Vadsø har æ aldri vært. Kvænbyen hørte æ nu.*

For noen er *kvænsk* en variant av finsk, for de fleste er det i realiteten samme språk en selv snakker.

38) (40-60 år) *Det e jo det vi har hær. Det e jo gammelfinsk også blant annet... [Sier kvensk om ditt språk?] Ja det kan æ vel si at æ heller gjør. Æ mene kvænsk e litt ditt og datt...norsk og... masse forskjellige finske dialekter som e sammenblanda blant anna... Det dæm har prata gjennom tidene, ble til hummer og kanari... Æ vet ikke om det heller e rett, men dæm sier jo det kvænske språket. [Hvem dem?] Det e jo myndighetan.*

35) (40-60 år) *Vanskelig spørsmål... kvænsk språk... For mæ e det mere [lokal]-finsk, "hyvä [godt] sparkeföria"... Æ tror at det som e skjedd,...så æ med han svigerfar òg,... den finsken hannes ble ikke ren finsk. Språket e ikke i dag som for hundre år siden, den finske moderniseringa blir ikke et sånt menneske [finsktalende i Norge] med på, og da fikk dæm et språk som ble fattigere på en måte... Finsken deres mangla det som finlendera va med på, og det kan æ tenke mæ e kvænsk...sånn [lokal]-finsk... Æ har lurt på alt det dærre... [Kvensk et språk?] Hahaha! Vi bor i Norge og forholde oss til det, ... og vil dæm nu være kvæn, så kan dæm være kvæn. Æ syns det e veldig flott at dæm har finsk i skolen.*

I siste sitat vises til at elever tilbys riksfinsk i skolen og ikke *kvænsk*²⁷. På den ene side finner vi en jevn formening om at kvensk eller lokalfinsk ikke er 'ren' finsk men blandet med norsk. Denne blandingen anses verken som et fullverdig språk eller fullgod finsk. Slik kan lokal-finsk oppfattes som mindreverdig og ikke verd å ta vare på. Holdningen kan tolkes som et mindreverdskompleks.

²⁷ Før vedtak om *kvænsk* som eget språk fremfor en finsk dialekt, sendte regjeringen ut Hyltenstams rapport til høringsuttale, deriblant til skolene i kommunen. I den forbindelse ble det diskusjon om man fremover skulle undervise i *kvænsk* fremfor riksfinsk.

- 41) (40-60 år) *Når ongan begynner i første klasse, da e det den [lokalfinsk],...senere standardfinsken. [Holdninger i bygda til lokalfinsk:] Det er så negativt,...det er ikke ordentlig finsk,...det er som det ikke er verd nokka... [Det er] onga som sier: "men det e jo ikke ordentlig finsk". Det går på ordforrådet, vi har blanda med norske ord. De [barn] bør lære den, så kan de ha samtale med befolkningen,...det e jo bare muntlig når de e så små.*

Foreldre og besteforeldre kunne også beklage at skolebarn ikke lærte lokalfinsk for slik å kunne kommunisere i bygda²⁸. På den annen side var der et behov for å kunne kommunisere bedre med finlendere både i Norge og Finland. I Finland kunne man også ha slektninger, venner og forretningsforbindelser. Dit reiste man på ferie. Følgelig så en større nytte av å lære mer riksfinsk enn å opprettholde egen variant. Denne holdningen er pragmatisk. Samtidig kan vi tolke den som mer knyttet til og identifiserende med Finland og finlendere. Ens identitet som finsk styrkes. For flere tospråklige var det spennende i seg selv å lære *nyfinske* ord og derved utvikle egen lokalfinsk. Slik ble kontakten med riksfinsk opplevd som en berikelse. Videre var man klar over hva denne kontakten har betydd for bevaring av lokalfinsken, ikke minst ved at finlendere har flyttet til eller stadig besøkte bygda.

Hva gjelder reaksjoner på begrepet kvensk språk, mener jeg vi ser en klar parallell til etnonymet kven. Jovisst er man *kvæn* og jovisst snakker man *kvænsk* slik andre hevder, men selv sier man *finsk* om begge, og mener begge handler om finsk tilhørighet og språk.

- 64) (18-40 år) *Kvænsk språk...det trur æ e sånn nygreier... Det har æ ikke hørt heller for seinere åran, kvænsk språk... [Hvem snakker det?] Det e samme finlendera som kom hit for mange år sia... så æ vil tru det e finsk, æ da. Men... det e jo finsk, men at dæm skal kalle det for et kvænsk språk, det forstår æ ikke... Men det e kanskje et gammelt språk i forhold til det som praktiseres i Finland i dag, for det er mange ord som har forandra betydning.*
- 54) (18-40 år) *Symaskini, vaskemaskini,...æ klarer ikke å ta det mer seriøst... Mene det e utblanda finsk, mer som dialekt... Men æ har ikke sotte mæ inn i det, men påstår det e en dialekt man prøve å gjøre til et språk... [Det handler om?] Identitet, at " jeg er en kvæn og har et kvænsk språk". Men går man ut og skal kjøpe stemma,...lokke med økonomi,... så vil det helt klart bli interessant for mange.*

Slik bærer de videre en arv i forståelsen av hvor forforeldre kom fra og hva de kalte seg og sitt språk. Faktisk er det denne selvforståelsen som i 1936 skulle bli utløsende for at kvænsk falt ut som hjelpespråk i "Lov um folkeskulen på landet"²⁹. Stortingsrepresentant A.K. Mikkola fra Neiden satt i komitéen da loven ble behandlet i Odelstinget. Det ble diskusjon både om

²⁸ Problemet er vel helst at skolebarn får for lite språkundervisning til å kunne samtale fritt, om det nå er på riksel eller lokalfinsk.

²⁹ Referansen fant jeg hos Venke Åsheim Olsen (2005a) men har forstått forhandlingsteksten litt annerledes hva gjelder Mikkolas rolle (p.k.).

benevnelsen kvænsk fremfor finsk, og hvorvidt innvandrere skulle ha rett til å få litt undervisning på eget språk. Mikkola hadde tatt opp spørsmålet om "kvæn" og "kvænsk" fordi:

[J]eg finner det ganske enestående uhyrlig av statsmyndighetene å nevne i loven et sprog som overhodet ikke eksisterer i hele verden. Der eksisterer ikke i hele verden nogen stamme som heter "kvæner". Disse mennesker i Finnmark, som har fått dette flengenavn, denne sjikane, på sig, vet jo myndighetene – kirkestatsråden og departementet – er folk som er kommet fra Finland til Norge med lovlig tillatelse, og som Norge har tatt som landets gode borgere. Disse mennesker er borgere av "mor Norge" og vil være norske, og derfor synes jeg det er ganske sjikanøst at man pådutter dem i loven et sprog som ikke eksisterer. [...] Det må jo være klart for alle, også for kirkestatsråden og departementet går jeg ut fra, at det er "finsk" man mener her. [...] Jeg vil iallfall henstille til statsråden at han godvillig går med på å ta ut ordet kvænsk, for det vil være dårlig reklame for statsråden at han forsøker å få inn i en lov betegnelsen på et sprog som ikke eksisterer.

[I neste innlegg:]

Hvis derimot departementet absolutt ikke vil gå med på å ombytte ordet "kvænsk" med "finsk", så er jeg absolutt enig i at da bør ordet gå helt ut av loven; men jeg kan ikke forstå hvilken grunn der skulde være for departementet til ikke å ville ombytte ordet "kvænsk" med "finsk", når det allikevel er tydelig at med "kvænsk" mener departementet "finsk".

(Stortingsforhandlinger 1936, 8. del: 741-742 og 743 [v/A.K. Mikkola³⁰])

Nå har departementet ikke bare fastholdt " kvænsk" men også besluttet at det skal være et eget språk.

19) (60 år og eldre) *Det e ikke vi som avgjør det,...nån som kaller det for det.*

29) (60 år og eldre) *Når vi ikke hadde finske navn, så laga vi norsk,...at man tok norske ord inn i finsken... Ka det e for nokka det,..det vi snakke hær? Har professoran funne ut det, så har de vel rett.*

Skam eller stigma?

Harald Eidheims (1994[1969]) artikkel fra sjøsamisk og norsk lokalsamfunn, "When ethnic Identity is a Social Stigma", er ofte brukt som en representasjon av norsk stigmatisering av samer (og kvener legger jeg til), av hvordan samer (og kvener) "ble norske" for å skjule sin etniske tilhørighet, og til sist av hvordan skammen over denne tilhørighet og eget språk grenset til eller innebar en dyp selvforakt. Samisk ble kun snakket der og når bare samer var til stede. Slik var det en hemmelig språkkode vis-à-vis norske og norskenspråklige naboer. Eidheims empiriske funn kan imidlertid ikke representere mine. En sak er at det skiller et halvt århundre mellom hans og mitt feltarbeid, men viktigere er at lite tyder på at det har vært

³⁰ Ironisk nok skulle flere av Mikkolas etterkommere kalle seg kven fordi han giftet seg med en norsk kvinne.

en tilsvarende stigmatisert selvopplevelse og språklig hemmelighold blant finsktalende i Bugøyenes, Neiden og Pasvik. Det kan muligens delforklares med demografisk kontekst. For mine lokaliteter kan man snakke om et politisk stigma (jf. Eriksen og Niemi 1981) men ikke sosialt. Her finner jeg det formålstjenlig å differensiere mellom begrepene stigma og skam. Stigma (pl. *stigmata*, fra gresk) betegner i overført betydning bla "A mark of disgrace or infamy; a sign of severe censure or condemnation, regarded as impressed on a person or thing"³¹. I konkret betydning var tegnet risset eller brent inn i huden. I kristen tid fikk begrepet to tilleggsmetaforer; *stigmata* refererte til kroppslige tegn på hellighet, og motsatt, en medisinsk allusjon til kroppslige tegn på fysisk uorden (Goffman 1990:11). Sosialt stigma eller brennmerking kan da sees som en pålagt imperativ sosial status. Den kan ikke 'vaskes' av eller assimileres bort, kun tildekkes. Av flere teknikker for tildekking er navneendring eller eufemismer (Goffman 1990:114). Metaforisk sagt opphører stigmaet først når det reformeres eller reformuleres til tegn på "hellighet"³². Skam (fra teutonisk/høytysk) forklares bla som "[T]he painful emotion arising from the consciousness of something dishonouring, ridiculous, or indecorous in one's own conduct or circumstances (or in those of others whose honour or disgrace one regards as one's own)"³³. Forenklet kan en si at stigma påføres av andre, mens skam kan også være en egenopplevelse. Stigma vil nødvendigvis medføre skamfølelse, men skam medfører ikke nødvendigvis stigma. Her betrakter jeg skam som en situasjonell tilstand knyttet til handling, person eller kontekst. Spørsmålet blir da om vi må se norske myndigheters behandling av finsktalende i lokalitetene som stigmatiserende. Under tiden av "den finske fare" og fornorskningstiltak ble de 'merket' politisk som potensielt illojale borgere først og fremst fordi de snakket finsk i et rikspolitisk utsatt strøk. Imidlertid virker det som at de finsktalende ikke internaliserte 'merkingen' eller oppfattet den som en imperativ status sosialt (jf. Goffman 1990) til tross for bevissthet om det etniske hierarki. Det kan skyldes at de ikke oppfattet seg selv som mindre dugelige enn nordmenn i annet enn norsk språk, at de ikke sto lavest på den sosiale rangstigen og/eller deres demografiske overvekt. Det er også mulig at 'merkingen' metaforisk sagt ble samlet i kvenbegrepet, dog ikke oppfattet som stigma men urettmessig påført skam. Enkelte informanter ga eksempler på finskøttede som kalte andre for kven for selv å kunne fremstå som norsk, fordi underforstått var det *norskan* som kalte finske for kven. Dette er et eksempel på tildekking av egen skamfølelse, men den

³¹ The Shorter Oxford English Dictionary 1970.

³² En stigmatisert gruppe kan "turn the tables" for å styrke selvaktelsen, som i "Black is beautiful", men dermed er ikke sagt at den stigmatiserte kategori opphører.

³³ The Shorter Oxford English Dictionary 1970.

ble tydeligvis ikke fulgt opp av folk flest. Generelt kalte man ikke andre for kven for å overbevise dem om egen norskhet. For det første var man norsk borger, for det annet var man finsk og snakket finsk også i *norskans* påhør. Der informanter har kalt finsk for *et hemmelig språk*, har de vist til foreldre/voksne som brukte det når (tilsynelatende norsk enspråklige) barn ikke skulle forstå hva som ble sagt. Kodeskifte til norsk i mine lokaliteter har ikke hatt samme funksjon av sosial tildekning av etnisk tilhørighet som Eidheim beskriver i sin artikkel. I begge tilfeller er språk et diakritisk tegn på etnisitet, men å snakke finsk ble ikke opplevd som et diakritisk tegn på en stigmatisert identitet som måtte skjules fra ikke-finske (i alle fall lokalt). Ordet kven tilhørte norsk språk. Det hadde ingen gjenklang i finsk, kunne ikke 'oversettes' men måtte eventuelt brukes som et norsk lånord med uklart meningsinnhold. Norske forsøk på sosial stigmatisering av "kvener" falt på stengrunn i de tre lokalitetene i den forstand at forsøkene ble avvist som internalisering. Man fortsatte å være finsk i egne øyne. Samtidig ga informanter enkelte eksempler på at foreldre kunne fastslå at de var kvener, enten fordi det var det norske og offisielle navnet på dem, fordi de (ofte avkommet) hadde en finsk og en norsk forelder, eller det ble fremhevet at *kvænan* hadde oppført seg som folk, ikke hadde noe å skjemmes over men kunne tvert om være stolte av sin finske bakgrunn. *Han pappa pleide å si: "Husk at du e kvæn, og det skal du være stolt av"*. I etnopolitisk diskurs om stigmatisering av kvener fremheves bla den skam de opplevde over sin etniske tilhørighet. Så kan sikkert ha vært eller være tilfelle, men spørsmålet er om det er en gyldig generalisering for folk av finsk ætt. Utfra mitt materiale er det nødvendig å skille mellom den skamfølelse som ofte ble forbundet med kvenetnonymet og den selvfølelse man hadde som finsk. Det kunne være skammelig å være kven' men ikke 'å være finsk'. Det kan tolkes som at hvis man gjorde utgruppenavnet til selvtilskrivelse, tilskrev man seg også skammen som fulgte begrepet. Ved å fastholde inngruppenavnet, fastholdt man en stolthet over egen innsats som et folk som *klarte sæ* godt i landet og var slik likeverdig *norskan*. Informanter uttrykte ingen skam over sin finske bakgrunn, snarere stolthet. Det annet skille jeg mener vi må sette, er mellom finsk og samisk identifikasjon. Skam og/eller stigma kunne følge samisk 'blod', kanskje særlig sjøsamisk. Sjøsamere var ikke like 'ekte' samer som de reindrivende. Her var næringstilpasning det avgjørende kriterium. Kven ble oppfattet som ikke 'ekte' finsk. Kriteriet her var blodstilhørighet.

Ekte eller *reint finsk* kunne brukes synonymt. Begge konnoterte en autentisitet som kvenbegrepet manglet for mange. Det nærmest kappet av generasjonsrekken fra Finland og usynliggjorde at deres kultur og språk var 'medbrakt' derfra. Hvis en betrakter det urene som

noe skittent som bringer uorden i tilværelsen, kan en si at kvenbegrepet skapte uorden i folks kulturelle og identifiserbare meningsunivers. I forordet til Mary Douglas' bok *Rent og urent* skriver Solheim:

Forestillinger om *renhet* og *urenhet* refererer seg til slike symbolske grensemarkeringer. Det "rene" er det som inneholdt sin egen kategori, det som er avgrenset og ubesmittet av kontakt med alt som ikke tilhører det. Det "urene" er det som flyter over grensene, det åpne, flytende og tvetydige. Det urenes essens er *ubestemmelighet* - det som ikke passer inn i mønsteret - det uklare og formløse som lager kluss i kategoriene og som må elimineres eller omformes for å opprettholde kulturens eget klassifiseringssystem.
(Solheim 1997:11)

Det urenes essens er ubestemmelighet. En kven var verken finsk/finlander eller norsk men noe uklart som klusset til velkjente kategorier. Tilsvarende kan vi se oppfatningen av kvensk språk. Heller ikke det kunne/kan puttes i velkjente språkkategorier, men både finsk og norsk språk var/er kjente sådanne. Informanters uvilje mot å kalle sin lokalfinsk for *kvænsk*, kan derfor tolkes som fastholdelse av meningsfull klassifisering. Samtidig beskrev mange lokalfinsken som "uren", dvs blandet med norsk og følgelig *egentlig* kvensk. *Men vi sier finsk*. Bortsett fra kvenetnonymet var den tydeligste oppfatning av "urenhet" knyttet til språk, både lokalfinsk og norsk. Her kunne en også bruke uttrykket *ikke riktig* finsk eller norsk. Den skamfølelse som kunne følge egen språkføring, mener jeg ikke skyldtes etnisk tilhørighet, men at man ikke behersket godt nok. Stoltheten var relatert til beherskelse på ulike områder. Dette kom bla til uttrykk ved sammenligning med samer som søkte erstatning for tapt skolegang, skulle ha særretter og *syt og klage*. Syting og klaging ble sett som et svakhetstegn, noe som kan forklare eldres holdning til tung skolegang,- *men det gikk nu*. Kritikk av eget språk kunne gjelde grammatikk, uttale og ordforråd. Tidlig på 70-tallet bodde jeg en kortere tid i Neiden og noe lengre i Bugøyenes hvor jeg var lærer. Den gang beklaget flere tospråklige at de ikke snakket *riktig* norsk, tredive år senere at de ikke snakket *riktig* finsk³⁴. På sett og vis har språkkompleks fulgt folket. Skoleerfaringene i mellomkrigsårene gjorde ikke saken enklere. Fremfor å betrakte egen språkføring som en dialekt på lik linje med dialekter på utallige steder i landet (og i Finland), har de relatert beherskelse til henholdsvis norsk bokmål og standardfinsk. Mens det alltid har vært lånord fra andre språk i norsk norm uten at norsken dermed er blitt kalt "blandet med", "uren" eller "ikke riktig", har man i lokalitetene betraktet egen språkføring som verken helt det ene eller annet. Her får autentisitet en litt annen betydning enn i forhold til kven ved at lokalfinsken sammenlignes med moderne finsk hvis

³⁴ Uttrykket *å kvænske* signaliserte norsk påvirket av finsk, dvs "urent" norsk. Nå lite brukt og helst på fleip.

historisk utvikling de ikke har deltatt i. Parallelt sees autentisiteten i *gammelfinsk* som forkludret av norsk. Heller ikke her kan man plassere eget språk i en avgrenset kategori. "Dirt is a matter out of place" (Douglas 1997:50) og, kan vi legge til, "out of time". Fra i sin tid å ha behersket finsk like godt som over grensen har finsktalende lokalt blitt akterutseilt. Og fra å ha vært akterutseilt i norsk, er man snart i mål. En sak er folks egne måleenheter på *riktig* språk, en annen hvordan først norsktalende og så finlendere målbar sin norm som retningsgivende for tospråklige.

"Urent" har noe ulike konnotasjoner etter sammenhengen det står i. Om språk kan det bety "ikke riktig" ifølge en gitt ekstern norm. Om slektsbakgrunn kan "ikke rent finsk" bety at man også er av norsk og/eller samisk ætt. I de to tilfellene fastslår man hva som faller innen- eller utenfor kjente kategorier. Samtidig kunne det konnotere noe "uekte", dvs uten autentisitet fordi *blanda*. Imidlertid begynner tilstanden "blandet" å bli en egen kategori, benevnt som *blanding*, *cocktail*, *finnmarking*, *litt av kvært* eller *nordkalottisk*. Det som var utenfor kjente kategorier og dermed "urent", er blitt såpass vanlig etter utbredt eksogamisk gifte at man er mange nok tilfeller for å utgjøre en kategori. Dessuten omfatter den de tre tidligere hovedkategoriene finsk, norsk og samisk. Begrepene *kvæn* og *kvænsk* tidligere forstått som noe "urent" og ukjent, omskapes tilsvarende til en "ren" kategori som både kan omfatte ovennevnte blandinger og skilles fra norsk og samisk. Samtidig er verken samisk eller norsk "rene" kategorier såkalt blodsmessig sett, men ofte blandede. Informanters bruk av "ren" versus "uren" kan tolkes som å uttrykke en oppfatning av tre tradisjonelle og 'låste' kategorier som likevel åpnet for assimilasjon. Økende aksept av den fjerde kategori kalt *blanding* eller *kven* gir folk en potensiell mulighet til å velge mellom fire kategorier fremfor de to, finsk og norsk. De fire er 'åpne' fordi mange kan velge hvilke(n) de vil tilhøre. I denne forstand er selvtilskrivelsen postmodernistisk samtidig som den må anerkjennes av andre. Imidlertid kan denne tilstand av åpne kategorier snevres inn igjen ved at den finske slukes av den kvenske, og den norske snevres inn til etnisk norsk ('blod').

Oppsummering

Intervjupersoner oppfatter etnisk identitet som medfødt, dvs slektskap. Denne kan oppleves som en større eller mindre del av ens kulturelle og følelsesmessige identitet. Analytisk kaller jeg etnisk tilhørighet for en tilskrevet identitet. Finsk språk er et diakritisk tegn på en historisk

og stedlig gruppetilhørighet kalt finsk, men ikke et nødvendig tegn på egen finske etnisitet. Noe over halvparten av intervjupersonene valgte selvbennevnelsen norsk. Denne tilhørigheten kaller jeg en tilegnet identitet. Norsk språk kan sees som et diakritisk tegn på at man er norsk, inklusiv norsk statsborger, men er ikke avgjørende for den etniske tilhørighet. Disse to identiteter står ikke i motsetningsforhold til hverandre, de eksisterer parallelt. Hvilken som veier tyngst, er et spørsmål om kulturell og følelsesmessig tilknytning. For tilskrevet og tilegnet identitet gjelder den relasjonelle anerkjennelse Thuen (2002) vektlegger. Der synes ikke å være forskjeller mellom de tre stedene, heller ikke mellom kjønnene.

Etnonymet kven oppfatter intervjupersoner å ha med finsk etnisitet å gjøre, og i den forstand kan etnonymet passe på dem selv. Denne tilhørigheten kaller jeg pålagt identitet. Betegnelsen "kvænsk språk" forstås som en blanding av finsk og norsk og tilsvarer til dels den finsk de selv snakker. Ettersom *kvænsk* ikke er et anvendt begrep lokalt, fungerer ikke *kvænsk språk* som et diakritisk tegn. Men selve betegnelsen er et diakritisk tegn på den finsk som snakkes av dem som fremstår som kvæner, spesifikt i Børselv/Porsanger. I dette tilfellet kan vi si at intervjupersoner erkjenner andres kategorisering av dem men anerkjenner ikke etnonymet som gyldig for egen bruk. Jenkins skiller prinsipielt mellom to analytisk distinkte prosesser for tilskrivelse, gruppeidentifikasjon og sosial kategorisering.

Social categorization, in particular, is intimately bound up with power relations and relates to the capacity of one group to successfully impose its categories of ascription upon another set of people, and to the resources which the categorized collectivity can draw upon to resist, if need be, that imposition.
(Jenkins 2003a:23)

De ressurser intervjupersoner drar veksler på i sin motstand, er lokal tradisjon paret med uvitenhet og/eller likegyldighet, logiske slutninger (jf. A.K. Mikkola) og humor. Her er ingen kjønnsforskjell, men kvenbegrepet som sådant var mer kjent og diskutert i Neiden og (søndre) Pasvik enn i Bugøynes. Norske myndigheter hadde lenge makt til å kategorisere dem som kvener men ikke nok til at etnonymet ble internalisert. Nå ligger makten hos etnopolitikere og akademikere med støtte av staten, og er vanskeligere å motstå.





POLITISERING AV IDENTITET

Så e æ vel kvæn, men...

Utviklingen henimot norsk nasjonal tilhørighet og norsk språkbruk kan i stor grad forstås utfra de to sentrale og til dels overlappende prosessene; myndighetenes fornorskningsspolitikk og modernitet, begge overordnede kontekstuelle faktorer. Mot disse sto de lokale kontekster og folkets tilpasninger, pragmatiske holdninger og behov. I dette kapittelet bringes en ny faktor inn, nemlig minoriteters etnopolitikk.

Empiriske data viser et spenn i identifikasjonen av å oppfatte seg som norsk og/eller finsk. Variasjonsbredden uttrykker en prosess fra bosetting i lokalitetene og til i dag (antropologisk tid). Til nå har den gått lineært fra finsk til norsk tilhørighet og relativt likt både på og mellom de tre stedene og kvinner og menn. Samtidig ser vi en utvidelse i selvforståelse til også å identifisere seg som kven og for enkelte same. Den tidligere homogene prosess er blitt mer heterogen ved to tendenser; individualisering og neopolitisering av etnisk identitet. Neopolitisering fordi etnisitet kalt rase eller nasjonalitet ble sterkt politisert under fornorskningstiden. Dataene viser videre at det relasjonelle aspekt (jf. Barth 1994, Eriksen 1997a) i etniske møter i stor grad har referert til identitet og etnisk medlemskap (jf. Weber 1997) og har lokalt ofte utspilt seg på "center stage" hvor spørsmålet om en etnisk grense ble unnveket. Den annen side av det relasjonelle aspekt, nemlig "gain and loss" (Eriksen *ibid.*), betrakter jeg som referanse til kontroll av ressurser i vid forstand. Og det er herfra jeg mener politikk utgår. Jeg skal fokusere på de to viktigste sidene av den etnopolitiske diskurs som angår informantene lokalt og er direkte knyttet til identitet, nemlig endonym og rettighetspolitikk¹.

Politisering

Et aspekt ved et sosialt fellesskap som et klassifiserende system av et 'vi' versus 'dere' er hvordan det kan danne grunnlag for politisk organisering. Politikk (gr. *politikos*) handler om fordeling av rettigheter og plikter i et samfunn, og, kan legges til, mellom samfunn kalt stater.

¹ For en avhandling på finsk om politisering av finskættede identiteter på 1990-tallet, og med kort sammendrag på norsk og engelsk, se Anttonen (1999).

Etnopolitikk knyttes ofte til etniske minoriteters kamp for rettigheter til egen gruppe og da overfor en etnisk majoritet som besitter makt, for eksempel i en situasjon av dominant etnisitet². "Dominant ethnicity refers to the phenomenon whereby a *particular ethnic group exercises dominance within a nation and/or state*." (Kaufmann 2004:3), her norsk etnisitet i den norske nasjonalstat. Trond Thuen (1995) skiller mellom to ulike prinsipper for minoriteters rettigheter, likhet ("equality") og likeverd ("equity"). Det første innebærer tanken om like rettigheter for alle personer eller grupper i den angjeldende stat og uaktet etnisk eller annen sosial status. Det annet gjelder minoriteters særlige rettigheter for å kunne oppleve seg og fremstå som en likeverdig part vis à vis majoriteten. I slik diskurs handler det om majoritetens (overmaktens) angivelige plikt og minoritetens (avmaktens) angivelige rett til overført makt. Definerer vi etnopolitikk som ført av en etnisk gruppe overfor en annen, må den sees som uttrykk for mer og mindre makt til kontroll over seg selv og den annen part. Da kan vi betrakte norsk nasjonsbygging og nasjonalisme som etnopolitikk³. Den ble videreført etter 2. verdenskrig under etoset "equality", likhet for alle fordi 'alle har blitt og skal være like'. Minoriteten vektlegger intern likhet for å oppnå likeverd med majoriteten; intern likhet begrunner eksternt likeverd. Prinsipielt innebærer etnopolitikk ulike rettigheter for gruppens medlemmer versus andre gruppers medlemmer. Med maktbalanse mellom grupper gjelder forsvar av partenes rettigheter. Fornorskningspolitikken er et fortidig eksempel på hvordan særretter med få unntak ble forbeholdt majoriteten. Et nåtidig er hentet fra et hefte utgitt av Sametinget⁴:

Kan jeg være både samisk og norsk? [overskrift på avsnittet før svar]. Du kan velge det beste fra begge kulturer! Du kan være både samisk og norsk. Som norsk statsborger har du rettigheter og plikter som alle andre nordmenn. Hvis du også er same, har du faktisk enda flere. Å være same betyr ikke at du velger bort noe, du velger noe i tillegg.
(Sametinget. Min parentes.)

Særretter som undervisning på minoritetens morsmål tilsvarer den språklige rettighet majoritetens barn har. Slik rettighet mener jeg vi kan betrakte som både "equity" og "equality" for begge parter. Derimot er samenes juridiske enerett til reindrift uten formell tilsvarende i andre yrkesutøvelser i landet og ville dertil være ulovlig ved å diskriminere på etnisk grunnlag. Denne kan betraktes som "equity" og "inequality" til samers fordel.

² Makt brukes her om muligheten for å påtvinge andres atferd ens egen vilje (Weber 1971:53, 74) og om muligheten til å forhindre andre i å påtvinge en deres vilje.

³ Kymlicka (1996:11) skiller mellom nasjonalstat og flernasjonsstat og hvor de mindre kulturer utgjør nasjonale minoriteter. Følger vi prinsippet om "First Nation" (fra Canada om urfolk), er Norge en flernasjonsstat.

⁴ Mottatt som postsak mens jeg var i felten. Hefte har ingen utgivelsesdato.

En etnisk minoritet er heller ikke nødvendigvis rettighetsmessig lik og/eller likeverdig en annen etnisk minoritet. I Norge skilles mellom nasjonale og andre minoriteter (Stortingsmelding nr. 15 (2000-2001)). Blant de nasjonale utskilles urfolk. Urfolk anses som kolonisert av majoriteten⁵. De øvrige nasjonale minoriteter anses som opprinnelig innvandret men fra før Norge ble selvstendig stat. Ordinære minoriteter er innvandrere etter ca 1905⁶. De tre kategoriene utgjør et rettighetshierarki med urfolk (samer) øverst, så de andre nasjonale minoritetene (kvener, skogfinner, rom, romanifolket, jøder) og nederst de ordinære (jf. Niemi 2005:178). Det vil si at "equality" og "equity" ikke gjelder etniske minoriteter per se men vurderes etter gruppens opprinnelsessted i diakron tid. Den numeriske størrelse til minoriteten teller ikke. Av de nasjonale minoriteter kan verken den skogfinske eller kvenske minoriteten lett øke sitt medlemstall gjennom nyinnvandring. Etnonymene synes foreløpig bundet til en forgangen innvandringsperiode⁷. Mens en russisk, finsk eller svensk same kan flytte til Norge og inngå i den norske, samiske minoriteten, kan en innflyttet finlender ikke inngå i den kvenske⁸. At enkelte finlendere i Norge kaller seg *nykvæn*, hjelper lite. Ulikhet i særretter, "equity", kan medføre en minoritets kamp for å oppnå "equality" med minoriteten som har flere rettigheter⁹. Så skjer når kvenpolitikere ønsker urfolksstatus på linje med samer. Parallelt kan en gruppe kreve å bli en nasjonal minoritet. Og så skjer blant dem som kaller seg norskfinske (av finsk ætt)¹⁰. Det teoretiske eller filosofiske spørsmål vi kan stille til sist, er når "equity" glir over i "inequality". Likhet for loven som uttrykt i statsborgerskapet er et relativt konkret politisk prinsipp. Prinsipp om likeverd derimot er mindre konkret da det også handler om følelser. Både 'likhet til' og 'likeverd i' reiser vanskelige etiske spørsmål i politikk. Man vil alltid kunne diskutere hvem har eller bør ha definisjonsmakten.

Harold R. Isaacs (1976:33) betrakter politiske forhold som en av de mest sentrale ytre faktorer for gruppeidentitet, nemlig grad av makt eller avmakt som følger gruppen individet

⁵ Sametinget anerkjenner bare betegnelsen urfolk.

⁶ Faktuelt gjelder det fra 1970-årene med nærmest gruppeinnvandring fra Pakistan, Tyrkia o.a. I Sør-Varanger var det først og fremst finlendere.

⁷ "The Kvenland Association" med medlem fra Norge, Sverige og Finland ble dannet i Tornedalen i 1999.

Denne "[A]rgues that the category of Kvens actually encompasses people living in specific areas in all three countries, and who all are descendants of "ancient Kvenland". Furthermore, it has been argued that this larger group of Kvens "were first" in the area, and should thus be regarded as the indigenous population of the northern Scandinavia." (Ryymän 2001:61). Se Lokka (1998) og Teerijoki (1998) om kvener i henholdsvis Murmansk og Tornedalen.

⁸ Etter å ha bodd tre år i Norge kan andre lands samer registrere seg i Samemanntallet for så å stemme på representanter til Sametinget. Tilsvarende regler gjelder ved norske kommunevalg der utenlandske borgere kan stemme etter tre år. For å kunne stemme ved stortingsvalg må en være norsk statsborger. For samtlige gjelder en 18-års grense. Se Anttonen (1999:492 ff) for debatt kven – finlender.

⁹ Tas opp av Niemi (2005:178-179). For diskusjon om forskjellsbehandling av samer og kvener, se Paulsen (2003).

¹⁰ Artikkel i *Ruijan Kaiku* av 230307.

tilhører. Man fødes inn i en gruppe av "shared sameness" og besitter slik en gitt fortid men formes også av nåtidens omstendigheter. Denne gruppeidentiteten kan ingen ta fra et menneske, mener Isaacs. "With this belongingness there goes, all but inseparably, the matter of self-esteem, the supporting measure of self-acceptance, of self-respect, that every individual must have to live a tolerable existence." (Isaacs *ibid.*:35). Og det er nettopp trangen til selvhevdelse og gruppestolthet som ligger under nasjonalistiske bevegelser. Det forsterkes når en gruppe har vært undertrykket.

We have become familiar with what is called identification with the aggressor, with the patterns of self-rejection and self-hate coming out of negative group identities successfully imposed by stronger on weaker groups. But it is precisely when members of such groups stop submitting to this condition that group identities become a problem both to victimizers and victims and, as all our current affairs show, sooner or later erupt into social and political conflict and crisis. This is the point at which basic group identity and politics meet.

(Isaacs 1976:36)

Både den kvenske og samiske etnopolitiske bevegelse har vært ført som et opprør mot statens tidligere assimilasjonspolitik. Den etnopolitiske retorikk gjaldt bla statens, den norske majoritets, skyldighet i å ha skapt negative gruppeidentiteter hos minoritetene, et sosialt stigma (jf. Eidheim 1994). Det likeverd, "equity", Thuen (1995) beskriver, handler om selvaktelse. Selvspekten knyttes også til materielle og juridiske rettigheter utover likhetsprinsippet. Det er ikke nok å ha like rettigheter med majoriteten, men å bli mer 'lik seg selv' qua minoritet ved å ha egne rettigheter. I hva Isaacs kaller "basic group identity", ligger dertil et fysisk element, nemlig tilhørighet til et sted, et landområde som gruppen opplever seg knyttet til bokstavelig, historisk eller mytisk talt. "Territory is, at the least, a critical factor in maintaining group separateness; without it a nationality has difficulty becoming a nation and a nation cannot become a state." (Isaacs *ibid.*:45). Eric P. Kaufmann differensierer begrepene stat, etnisk gruppe og nasjon som følger:

States place the emphasis on the instruments of coercion, government and boundary demarcation within a territory. *Ethnic groups* refer to communities of (supposedly) shared ancestry, almost always accompanied by notions of an ancestral homeland and cultural boundary markers. *Nations* comprise an uneasy hybrid of elements from ethnies and the *modern* state: they are better integrated, more politically self-conscious and spatially demarcated than ethnies, but can employ a myth of political or ideological origins this is not specifically genealogical. In addition, nations do not always control their own political apparatus, nor must they maintain a monopoly of organised violence over their territory, hence the possibility of 'stateless nations'.

(Kaufmann 2004:2)

Om kvensk og samisk etnopolitikk kan kalles nasjonalistiske, kan statsdannelse synes usannsynlig. Nasjonen Sameland, Sàpmi, er delt under fire stater, og det fordums Kvenland ligger i Finland. Men at man kan plassere egen gruppe i et territorium kalt land, har uansett verdi for "maintaining group separateness". Et aspekt ved nasjonalistiske opprør, er hvordan opprøret ikke gjelder nasjonalisme som et politisk eller ideologisk system men mer makt til egen nasjonsbygging. Opprøret er revolt, en utskiftning av personer i maktposisjoner, ikke revolusjon for å skape et styringssystem på tvers av nasjonalisme basert på etnisk fellesskap. Nasjonalisme blir et middel til makt, og den urett gruppen selv ble utsatt for av en annen, gjentas overfor samme eller en annen gruppe. 'Offeret' blir selv en 'overgriper'. Men overgrep behøver ikke å ha med hevnbehov å gjøre, kun selvforherligende selvopptatthet. For norsk nasjonsbygging var bare norsk kultur og norsk 'rase' gode nok. Målet om en enhetlig nasjon helliget midlene mot dem som ikke var norske og dermed gode nok. Idéen om en nasjon av ett folk med én kultur er demagogisk, alle medlemmer må være like og de ulike støtes ut. Når ensretting er viktigst, blir avvik farligst. Ifølge Marjut Anttonen må kvensk etnopolitikk sees som nasjonsdannelse. "The activists are trying to construct an idea of one, homogeneous minority population which eventually could be called a nation, and which could then obtain a certain legal status due to its historical background and cultural distinctiveness." (Anttonen 1998:51). Iherdigheten i å innføre eksonymet kven som et endonym mener jeg må forstås i lys av det politiske arbeid for nasjonsskaping.

Etnopolitikk må nødvendigvis innebære en politisering av identitet i den forstand at identifikasjon med den angjeldende etniske gruppe er nødvendig for å legitimere politikken som føres på vegne av medlemmene. Er det politiske målet nasjonsdannelse (om så statsløs), blir det ikke mindre viktig. En nasjonal identitet virker også mer likeverdig overfor andre nasjonale identiteter enn identitet som en etnisk minoritet.

Etnonym, et stridens eple?

Et etnonym er navnet på/til en etnisk gruppe og slik et substantiv. Når finskættede informanter bruker betegnelsen *finsk* om seg selv, nytter de et adjektiv, nemlig et ord som skal angi en egenskap eller et kjennetegn ved personen. Tilsvarende gjelder adjektivet *norsk*. Begrepene *finlender* og *nordmann* derimot signaliserer nasjonal og/eller statsborgerlig tilhørighet, og der nasjonal kan også angi etnisitet. Bruk av et adjektiv fremfor substantiv kan skyldes mangel på et norskspråklig begrep for en dobbel tilhørighet som både norsk og finsk, og der man ikke er

verken helt finlender eller nordmann i begrenset betydning av begrepene. Det som mangler, er hva kvenetnonymet kan tilby når det betegner 'ikke helt som finlender' (finsk statsborger) og 'ikke helt nordmann' (etnisk norsk) og dermed noe annerledes begge. Spørsmålet som muligens ligger under informanters begrepsbruk, er om de må/skal regnes eller oppfatte seg som avgjørende forskjellige andre nordmenn. Hvor inkluderende er begrepet nordmann? Kan man ha en eller flere slektsrøtter i annet land, kulturelle trekk derfra og likevel være en helt og fullt nordmann? Adjektivbruken kan tolkes som en flytende overgang fra finsk til norsk identitet, og der egenopplevelsen av tilhørighet blir utslagsgivende. Samtidig er finskættede avhengige av andres klassifikasjon av dem som mer norske enn kun statsborgerskapet tilsier. Det vil igjen si at slektsrøtter ikke gjøres til det avgjørende kriterium for nasjonalt fellesskap, og at fellesskapet gir rom for variasjon i kulturelle særtrekk.

Diskursen om hva de finsktalende skulle kalles og hva de kalte seg selv, har gått over nærmere 150 år. På den ene side måtte myndigheter og toneangivende personer bli enige seg imellom, på den annen side hadde folket selv angivelig for mange 'egennavn' (jf. Niemi 1991). Fra 1800-tallet skaptet et nasjonalstatlig meningsinnhold i navnet Finland/Suomi samt finsk språk¹¹. Finsktalende i Norge kunne fra da i alle fall identifisere seg med en større og felles enhet enn opphavsregion eller -sted over grensen. Dette kan muligens forklare at den gjengse selvoppfatning ble at man var finsk og snakket finsk. "The Finnish ethnologist Lassi Saressalo has concluded on the basis of his field work in northern Norway in the 1980s that the ingroup name of the Kvens in fact is "Suomalainen", which can be translated as "Finn"." (Ryymän 2001:57¹²). Det skulle tilsi at også da Norske Kveners Forbund (NKF) ble stiftet, fantes en bevissthet blant folk om etnisk finsk identitet og endonymet finne/(finsk)¹³. Et alternativ kunne være "ruijan-suomalainen", norsk-finne¹⁴. Niemi konkluderer likevel at "Kvenene har aldri – i alle fall ikke i nyere tid – hatt et inngruppenavn som de har funnet mulig å markere åpent utad og som er blitt fullt ut akseptert av alle aktører både i inn- og utgruppe." (Niemi 1991:134). Kvenbegrepet derimot mener han gir en "[T]ilstrekkelig klar

¹¹ Finland var under Sverige fra 1154 og kom først i en friere posisjon da det ble et autonomt storhertugdømme under Russland i 1809, selvstendig stat fra 1917. Første utgave av nasjonaleposet Kalevala kom i 1835 og dannet grunnlag for utarbeidelse av en standardisert språknorm. Nasjonalsang først fremført i 1848. Dette inngikk i finsk nasjonsbygging, parallelt med norsk sådan.

¹² Referanse til Saressalo (1996:334), avhandling på finsk.

¹³ Bente Ann Henriksen gjorde en tre generasjonsanalyse i Skibotn i Troms og skriver: "Første generasjon fortalte allikevel om sine finske røtter, og presiserte at de heller ville bli kalt for finske enn kvenske, mens andre generasjon vektla deres kvenske røtter." (Henriksen 2001:59). I innledningen av oppgaven sier Henriksen (*idem*:3): "Jeg kan ikke erindre at jeg ble presentert for begrepene "kven" eller "kvensk" som barn eller ungdom. Begrepene ble jeg først fortrolig med via studier ved universitetet."

¹⁴ Landet helt nord ble kalt "Ruija". "Om vi må henge en etnisk merkelapp på oss sjøl, er vi ruijan-suomalaisia eller finsk-norske" (Pedersen 2006).

etnisk ramme uten assosiasjoner i retning av nasjonale og rikspolitiske finske forhold.” (*op.cit.*). Her er vi vel ved sakens kjerne,- avstand til nasjonen Finland foruten at utgruppen (nordmenn, finlendere, samer?) skulle bifalle etnonymvalget. Men var kven fullt ut akseptert av alle aktører i inngruppen? Svaret syntes ikke avgjørende for dem som begynte å arbeide etnopolitisk for å omgjøre utgruppenavnet til også et inngruppenavn.

Og kronen på verket kom i 2005 da regjeringen godkjente kvensk som eget språk, [...] Det er et spørsmål om det ikke er for seint å skifte ”kven” ut eller innføre alternativer. Det er jo et faktum at det er tatt i alminnelig bruk i forvaltningen og at det har gått inn i litteraturen nasjonalt og internasjonalt og at det er nedfelt i internasjonale konvensjoner Norge er bundet av. (Niemi 2006).

Foreningen av betydning for kvensk etnopolitikk er Norske Kveners Forbund (NKF) stiftet i Alta i 1987¹⁵. NKF kan sees som et halvoffentlig talerør for den kvenske/finske befolkning og har deltatt i forhandlinger med norske myndigheter. I vedtektene står blant annet:

§ 2: NKF/RK er en landsomfattende organisasjon bestående av kvenske og finske lag og foreninger, bygdelag, kulturlag, næringsøkonomiske sammenslutninger m.v. Dessuten kan enkeltmedlemmer med kvensk eller finsk tilhørighet samt sympatisører være medlemmer. NKF/RK er religiøst og partipolitisk nøytralt.

§ 3: Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto har som formål å arbeide for å bedre og fremme kvenenes og de finskættedes stilling, sosialt, kulturelt og økonomisk. (http://www.kvener.no/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=54)¹⁶

Her brukes både kvensk og finsk om tilhørighet og kvener og finskættede om dem foreningen angår. I de organisatoriske mål for 2006-2007 benyttes kun kven:

Norske Kveners Forbund/Ruijan Kveeniliitto skal være en sterk organisasjon som ivaretar det kvenske folkets interesser ovenfor norske myndigheter, på både lokalt, regionalt og sentralt hold. NKF/RK skal arbeide for å styrke den kvenske identiteten, ved å ta vare på og utvikle kvensk språk og kvensk kultur.

Forbundet skal arbeide for å synliggjøre det kvenske folket både nasjonalt og internasjonalt. NKF/RK skal arbeide for å få en bred offentlig utredning av kvenske rettigheter.

(http://www.kvener.no/index.php?option=com_content&task=view&id=24&Itemid=51)¹⁷

En av flere grunner til valget av kven som både ekso- og endonym er det praktiske med ett navn både ut- og inngruppen kan enes om, og som til dels gjenfinnes i historiske skrifter (Niemi 1991). Videre er det politisk opportunt dersom man vil markere en signifikant kulturell forskjellighet både fra finlendere/finske i Finland og nordmenn i Norge (jf. Barth 1994). Niemi (1991:132) skriver at ”[V]alg og bruk av etnonym har både et vitenskapelig, en

¹⁵ Første lokale kvenforening ble stiftet i Børselv i 1984.

¹⁶ Vedtekter sist endret 280304. Dato lest: 070607.

¹⁷ Dato lest: 100607.

etnisk-identifiserende og en politisk dimensjon”. I sin argumentasjon for kvenbegrepet viser han bla til Saressalos undersøkelser blant kvener om mye uvisshet i folks egenoppfatning og kanskje identitetskrise hos mange. ”En utvei har vært å identifisere seg med *lokalsamfunnet* heller enn med den etniske gruppa: [...] kven-identiteten blir da plassert som noe underordnet.” (Niemi 1991:134¹⁸). I Sør-Varanger er det kvenbegrepet som skaper forvirring og uvisshet. Informanters sterkere og svakere identifikasjon med sin finske gruppe er for dem uproblematisk. Identifikasjon med lokalsamfunnet har heller ikke vært noen ”utvei” fra en krisesituasjon, enn mindre når man kalte bygda (opprinnelig) *finsk*. For informanter har *finsk* identitet vært mer enn god nok, kvensk ennå ikke. Fastholdelsen av *finsk* og motstanden mot *kvæn* er angivelig sterkest i Øst-Finnmark¹⁹. ”[M]ønsteret er at motstanden i hovedsak er avgrenset til eldre personer i Varanger.” (Niemi 2006)²⁰. Et gjennomgående argument i forsvar for kvenbegrepet er at det bare er noen eldre folk igjen som kaller seg *finsk*, og det skyldes skam over å være *kvæn*. At kven oppleves som et skjellsord, kan også vektlegges av motstandere av etnonymet. Dermed låses diskusjonen til alder og/eller skam uten at man også tar med at etnonymet kunne ha et uklart, ulogisk eller følelsesløst meningsinnhold. Når vedkommende som kaller seg *finsk*, er rundt de 40 år, kan han/hun avvise argumentet om egen elde. Men hvordan avvise argumentet om personlig skam?²¹. Det er nærmest blitt en ’sannhet’ at sosialt stigma har vært så sterkt at man ikke vil bekjenne seg som kven. Samtidig brukes skammen etnopolitisk til å begrunne hvorfor man bør kalle seg kven; ”black is beautiful”-syndromet.

Names seem to be the simplest, most literal, and most obvious of all symbols of identity. [...]

The matter of names keeps turning up in one form or another in all the ongoing rediscoveries, revisions, remakings, and reassertions of the group identity now taking place all around us. It is clear that quite by itself the name – of individual, of group, of nation, of race – carries a heavy freight of meaning. It is seldom itself the heart of the matter but it often points directly to where the heart can be found.

(Isaacs 1976:46).

Identitet handler ikke bare om egen og andres tilskrivelse i form av ett eller annet navn. Etnonymet bør ha et meningsinnhold folk kan identifisere seg positivt med. For mange samer hadde/har etnonymene *lapp* og *finn* en negativ konnotasjon. Etnopolitisk sørget man for

¹⁸ Referanse til Saressalo 1985 og 1986. Dette sammenfaller ikke helt med Saressalo 1996 som Ryymän (2001) refererer til over, og kan skyldes referanse til ulik sammenheng i tekstene.

¹⁹ Minner om at den siste store immigrasjonsbølgen på 1800-tallet gikk hit (jf. kap. 3).

²⁰ Se også Megard (1999), Pedersen (2006), Storaas (2001).

²¹ Om slektsforbindelsen til Finland skriver Nils Petter Pedersen (2006), selv fra Nord-Varanger: ”Og det er vi stolt av og står i sterk motsetning til insinuasjonene om at vi ikke kaller oss selv for kvener fordi vi vil skjule våre finske røtter!”.

offisiell innføring av det positivt ladete *same*. I kvensk etnopolitikk gjorde man helst motsatt. For folk i Varanger som kaller seg finsk-norske, kan meningsinnholdet i kven oppleves som en annen historiefortelling enn den man selv er kjent med. ”Vi er ikke lenger etterkommerne av finske innvandrere. Vår felles historie som finske innvandrere blir omdefinert til historien om et eget forhistorisk folk – kvenene fra et eget Kvenland syd for Sameland.” (Pedersen 2006). Den tyske jøden Nelly Sachs (1891-1970) skal ha sagt at hun hadde to identiteter og alltid mindre enn én²². Også mange finskættede informanter har to identiteter men alltid minst én, tør jeg si, så lenge norsk og finsk identitet ikke oppfattes som gjensidig utelukkende. I tilfellet Sachs var identitetene jødisk og tysk under nazismen politisk og moralsk uforenlige. Med Norges likhetsideologi etter krigen, kunne folk av finsk ætt oppfatte at de ble tilskrevet en norsk identitet. Selv om tospråklige foreldre vektla norsk språk til barna, fortsatte de å bruke finsk i mange relasjoner og situasjoner lokalt og i kontakt med finlendere, deriblant slektninger. Identifikasjon med det finske opphørte ikke, men fokus på det norske økte og språklig især av hensyn til barnas fremtid.

I korte trekk handler diskursen om etnonym om:

- samme kategori mennesker med kulturell og slektskapsbasert historisk tilknytning til finsktalende i Finland/(Sverige)
 - hvem skal ha makt til å definere kategorien og dens historiske bakgrunn og utvikling
 - hvilket etnonym er objektivt sett mest rasjonelt for politiske formål og praktisk for academia
 - hvilket etnonym er subjektivt sett mest meningsbærende og logisk aksepterbart
 - hvorfor ovennevnte kategori må være en egen etnisk gruppe, dvs verken finsk eller norsk
- Gruppen kvener som sosiopolitisk organisering av signifikante kulturelle forskjeller faller innenfor Barths modell for etniske grupper hva gjelder forutsetninger for produksjon av etnisitet i markering av en etnisk grense. Gruppen kategoriseres med sammenfallende tilskrivninger av inn- og utgruppe (i Norge og økende i Finland). NKF representerer gruppen etnopolitisk og har også finlendere som medlem. Nordnorsk Finskforbund (av 1982) og med størst medlemsforening i Øst-Finnmark, definerte seg som en innvandrersorganisasjon, men begynte å endre denne definisjonen i 2005²³. Dette for å markere at det inkluderte både finlendere og norske av finsk ætt og måtte anerkjennes som en nasjonal minoritet (*Ruijan Kaiku* av 230307). Nyinnvandring blir sett som en fortsettelse av den tidlige, og man er lite opptatt av hvor i Finland de tidlige og nåværende innflyttere kom og kommer fra. Mens NKF skal fremme kvensk kultur og språk, skal Finskforbundet synliggjøre den finske kulturarv og

²² Nobelprisvinner i litteratur. Flyktet til Sverige i 1940 og bodde der til sin død i 1970.

²³ Første Norsk-Finsk forening ble dannet i Vadsø i 1964. Flere lokalforeninger fulgte utover 1970-80-tallet.

historie og vil ha språkundervisning i finsk (ikke kvensk) i skolen. Fra én side sett er den grunnleggende ideologiske forskjell mellom de to organisasjoner at NKF vektlegger et historisk og kulturelt brudd med Finland og finsk språk, mens Finskforbundet vektlegger kontinuitet. Samtidig arbeides det kvenpolitisk for å omdefinere kvener til et urfolk med opphavssted i historiens Kvenland. Slik sett søkes en kulturell og etnisk kontinuitet fra dette Kvenland til Norge. Implisitt hevdes da at finsktalende som slo seg ned i Nord-Norge, var etnisk kvener og ikke finske ganske enkelt fordi de kom fra et bosted i Kvenland/Kainuu i nordre Finland. Her legges en ny politisk dimensjon til "[T]ilstrekkelig klar etnisk ramme uten assosiasjoner i retning av nasjonale og rikspolitiske finske forhold." (Niemi 1991:134). Eksempelvis presenterte en tornedaling seg som kven fordi finskspråklige i Tornedalen også var nedstammet fra folket som hadde utgjort Kvenland, nemlig Kainuu, fortalte han. Videre var deres 'finsk' eller "meänkieli" ganske lik kvensk bare påvirket av svensk istedenfor norsk²⁴. De to finske varietetene oppfattes nå gjerne som språklige 'søsken' blant tospråklige tornedalinger og kvener. Ved å gjøre Kainuu-området til et 'egentlig' Kvenland, utvides og redefineres gruppen kvener til å omfatte alle (opprinnelig) finsktalende i et gitt geografisk område. Slik befestes den etniske gruppen kvener som opprinnelig allerede i Finland og ikke Norge²⁵. Ut fra slik synsvinkel er det ikke snakk om etnisk brudd men kontinuitet, dog ikke med dagens Finland men fortidens Kvenland. Følgelig kan en se kvengruppen som proliferasjon (jf. Horowitz 1976) både i Norge og Finland. Teoretisk kan norske kvener da betraktes som kvenættet og ikke finskættet. Dette vil eventuelt komplisere situasjonen ytterligere for noen og forenkle den for andre alt etter hvor en tror eller vet innvandrerne til Norge utvandret fra og hvor deres forforeldre igjen kom fra.

Ved å ville ha status som nasjonal minoritet på linje med kvener, har Nordnorsk Finskforbund tatt et etnopolitisk initiativ. Dets markering av kulturelle forskjeller synes da rettet mot den etniske gruppen kvener. Dermed er ikke sagt at NKF og norske myndigheter vil tilskrive forbundets medlemmer en status som annet enn kvener (etnisk), nordmenn (statsborgere) og finlendere.. Det er heller ikke sagt at mine finskættede informanter vil identifisere seg som *norskfinske* og oppleve forbundet som sitt etnopolitiske talerør. Hva jeg tør si, er at informantene synes å tilslutte seg tanken om kontinuitet fremfor brudd med Finland. Kontinuiteten kan svekkes med økende inkorporasjon i det norske samfunnet eller vedlikeholdes gjennom kontakt med finlendere og Finland, dvs ens *røtter*. Emisk sett er de mer og

²⁴ Tornedalsfinsk er offisielt anerkjent som et eget språk. Utreder for svenske myndigheter, prof. Hyltenstam, ble senere benyttet av norske myndigheter for utredning av kvensk som et eget språk.

²⁵ Men for urfolkstatus i Norge, vises til tidlig tilstedeværelse her også.

mindre norske og finske som snakker finsk når tospråklige, og der genealogi signaliserer askribert etnisk identitet som finsk eller også norsk og/eller samisk. Samtidig oppfatter de at for å være *kvæn*, må de være mer og mindre etnisk *finsk*. Så hvorfor, spurte en informant, måtte han være kven, en *anna rase* enn tremenningen i Finland? Spørsmålet om 'riktig' etnonym blir bla et spørsmål om utenfra- eller innenfraposisjon. En artikkel av den finske etnologen Lassi Saressalo (1998) har følgende tittel: "Grunnlaget for en egen kvensk etnisitet i Nord-Norge med bakgrunn i den kvenske minoritetens språk, historie og kultur"²⁶. Forfatteren nevner innledningsvis at han deltok i en pilotforskning allerede midt på 1970-tallet. Det ga "[E]n mulighet å oppleve at en opprinnelig finskættet kvenbefolkning virkelig eksisterte." (Saressalo 1998:60). Her brukes utgruppebetegnelsen på folk som hadde selvbe-nevnelsen *finne/finsk* (jf. Ryymin 2001:57). Utenfra var de "opprinnelig" finskættet, innenfra fremdeles finskættet. Likevel, Saressalo skiller nøye mellom eksoteriske (utenfra) og endoteriske (innenfra) identitetskriteria for å se hvordan de sammenfalt. Kriteria for kvensk etnisitet ble som følger:

- 1) Språkets betydning som etnisitetsfaktor
 - 2) At man kjenner sin historie, familie- og slektsbakgrunn
 - 3) Gruppebevissthet, etnonym
 - 4) Etnografisk symbolikk
 - 5) Læstadianism som felles religion
- (Saressalo 1998:64)

Den største uoverensstemmelse mellom den eksoteriske (etiske) og endoteriske (emiske) synsvinkel var i spørsmålet om etnonym, skriver han. Etter annen verdenskrig brukte folk eufemismer som *finskættet*, etterkommere av osv., men at nå er kvenetnonymet betydelig mindre negativt verdiladet eller endog positivt ladet. "Befolkningen, særlig i Øst-Finnmark, kan ikke akseptere denne holdningsforandringen og søker seg gjerne under begrepet "finsk." (Saressalo 1998:67). Han viser til hvordan kvener var vel roste frem til ca 1850 for deretter å bli 'nedgradert' til primitivitet som (allerede legger jeg til) var gitt samer til del. En mulig tolkning er at her ligger kimen til den sterke skamfølelse som tas opp i diskursen om etnonym. Den sosiale skam som heftet ved samer, ble også vedheftet kvener. Mange finsktalende bosatte seg på steder med samisk befolkning. Eksogamisk gifte og assimilasjon i den samiske gruppen var heller ikke uvanlig²⁷. I slike kontekster kunne det muligens være vanskelig for kvener/finsktalende å markere og bli anerkjent en sosial status forskjellig fra og 'bedre' enn samers, dvs å unngå et (dobbel?) sosialt stigma, hvis det var viktig. I Pasvik, Neiden og

²⁶ Tittelen er tilpasset av redaktør for *Kvenenes historie og kultur*, Helge Guttormsen. Artikkelen er det norske konsentratet av Saressalos avhandling fra 1996.

²⁷ For så vidt ikke et nytt fenomen. Se Opsahl (2007) om tiden før 1537.

Bugøynes rådet de finsktalende i slikt flertall at ved å avvise kvenbegrepet, kunne de avvise skammen lokalt eventuelt unntatt fra den norske eliten som var relativt fåtallig på stedene. Samisk inngifte var i så fall for liten til å utgjøre noen trussel mot stolthet som finsk; norsk inngifte bekreftet likeverd med nordmenn. Med slik tolkning legges en ny dimensjon til informanternes kognitive skille mellom stolthet over finsk etnisitet og avvising av kvensk sådan. Selv om informanter ikke 'definerte' kvenbegrepet som å ha noe med samer å gjøre (jf. informantsitat kap. 8), så kunne slik assosiasjon komme opp i diskusjoner om begrepet. *Kvæna* ble plassert i Børselv (jf. etnopolitisk aktivitet), og *dær e dæm jo halvt samisk*. Når *kvænsk* ble forbundet med Børselv, var også språket *halvt samisk*. Tilsvarende insinuasjon fremkommer i følgende:

Fram mot 90-tallet opplevde jeg en viss enighet om at språket var finsk og at møtet mellom finske innvandrere og det norske resulterte i noe vi kunne kalle kvensk kultur. Det virka greit inntil jeg oppdaget at man ikke behøvde å skrape så langt under overflata før det viste seg at dette kulturbegrepet skjulte det samiske innslaget i det trestammers møte.
(Pedersen 2006)

Faktum er helst at kategorien samer 'skjuler' både finsk og norsk innslag, som nordmenn 'skjuler' finsk/kvensk og samisk, kvener 'skjuler' norsk og samisk og (norsk-)finske 'skjuler' norsk og samisk innslag. Annet er ikke å vente når tre 'stammer' har møtt hverandre over århundrer og stadig møtes. Problemet oppstår først når de ideologiske kategoriene blir så dikotomiske at folk opplever det ødelegger for interetniske relasjoner (jf. Kramvig 2005), og de heller ikke ønsker å plasseres i kategoriske 'tvangstrøyer' (jf. Briggs 1997).

Bortsett fra tilfeller av skam, synes informanternes generelt likegyldige, avvissende eller avventende holdning til kvenetnonymet knyttet til mangel på et følelsesmessig meningsinnhold. "[B]eing matters of identity, ethnic group membership must depend on ascription and self-ascription: only in so far as individuals embrace it, are constrained by it, act on it, and experience it will ethnicity make organizational difference." (Barth 1996:12). Tilskrivelse av et sett kategoriske kriterier er likevel noe annet enn identifikasjon med samlebetegnelsen for kategorien. Selve navnet kven gir ikke de samme assosiasjoner som endonymet finsk/finne (hvis adjektivet finsk kan kalles endonym). Inngruppebetegnelsen er en 'arv' gjennom generasjoner og et symbol på denne historien som folk videre knytter til lokaliteten som ble 'skapt' av finlendere/finner. Ved å kalle seg og språket finsk, bærer de 'arven' med seg inn i identifikasjonen som norsk. Samtidig skiller de fleste mellom det å være finsk og finlender. Slik fungerer tilskrivelsen finsk som en glidende overgang til og inn i norsk identitet og uten at forholdet mellom finsk og norsk oppleves vanskelig. Man kan kalle det en liminal fase som

ble påbegynt med de innvandrede og tilsynelatende avsluttet for de unge som opplever seg som *bare norsk*. Imidlertid innebærer ikke liminaliteten en usikkerhet på hvem og hva de var og er, heller en akselererende inkorporasjonsprosess. Kvenetnonymet kan oppfattes som å stanse prosessen ved å dikotomisere mot både det finske og norske. Dikotomien kan også oppleves av finlendere i Norge. For noen kan det være interessant, også forskningsmessig, at nordmenn av finsk ætt utgjør en egen etnisk gruppe forskjellig fra dem selv. For andre kan det oppleves som en kunstig avstand til den finske arven og hva de selv deler med finskættede. En finlender i Varanger-området uttrykte frustrasjon over hvordan 'det finske' ble misbrukt og presentert som kvensk, og ga som eksempel Finlands nasjonalinstrument kantele²⁸. Kantele inngår i hva Simon Harrison kaller identitetssymbol og som vanligvis ikke brukes i bytte-relasjoner. "An identity symbol employed by those to whom it 'belongs' is accepted as in some sense 'authentic'; but if deployed by others, it may be decried as an 'imitation', or indeed as a 'theft' of another group's qualities and attributes." (Harrison 1999:242). Han mener at både dominerende og dominerte grupper kan 'stjele' den annens identitetssymbol som uttrykk for maktrelasjoner. Også den kulturhistorie folk har opplevd som finsk, redefineres til kvensk. Kvenetnonymet er gjennomgående benyttet av institusjoner som blant andre det sentrale museum for tidligere finsk innvandring og kultur, Ruija kvenmuseum i Vadsø. At muséet må forklare besøkende hva og hvem kvener er, tilsier at etnonymet ennå er ukjent for mange (også i regionen) og heller ikke opplagt forståelig²⁹. Slik kan finsk identitet som uttrykt av finskættede informanter forsvinne, og "finsk" gjenstår til sist som betegnelse på nyere tids finlendere.

Slektsgruppens betydning som en primær sosial identitet ligger til dels under finskættede informanters selvbenevnelse som finsk og deres identifikasjon med lokaliteten. Dette forsterkes ved 'alles' slektskap med 'alle' av mer og mindre finsk herkomst. "Thus kin-group membership – name and place – is likely to be significantly entailed in selfhood. The experience of kin-relations as emotionally charged is significant also." (Jenkins 2003:64). Etnisitet som primær identitet mener jeg har vært innbakt i slektskap og lokalitet fremfor en oppfatning om kollektiv klassifikasjon av finskættede utover Varanger-området. Tilhørighet

²⁸ Informanter nevnte aldri kantele som et instrument brukt lokalt tidligere, derimot kam, munnsspill, fele og torader (trekkspill), senere gitar. Instrumentene var viktige på dansefester.

²⁹ "I Nord-Troms og Finnmark møter man flere folkegrupper, blant annet kvener, og støter ofte på begrepet kven. For mange vil kven være en uklar benevnelse. Også på museet merker vi at besøkende er usikre på hva en *kven* er og hvem som er *kvener*. Er et barn av finsk mor og norsk far kven? Er kvener en egen folkegruppe fra Nord-Finland og Nord-Sverige? Er alle finlendere som bosetter seg i Nord-Norge kvener? Dette er spørsmål som vi ofte møter på vårt museum. I det følgende forsøker vi å belyse begrepet kven og kvenhistorie gjennom tidligere forskningsresultater og litteratur." Fra <http://www.museumsnett.no/vadsomuseet/?Kvenene>, sist oppdatert 270607, lest 050707.

som norsk er for de fleste også en primær sosial identitet. Analytisk kan identifikasjonen sees som etnisk norsk og da først og fremst kulturelt basert og ikke nødvendigvis genealogisk. Jenkins (2003a:47) skriver at ekstern kategorisering bidrar sterkt til etnisitet, men i lokalitetene ble andres kategorisering oppfattet gjennom kvenetnonymet, og man fastholdt ikke bare betegnelsen ”suomalainen”/finne/finsk men tilla det et positivt meningsinnhold. Selv om kvenbegrepet er blitt nøytralt og til dels positivt, er det like fullt politisk betinget og gis stadig et utvidet innhold. Det dominerer i media, i kulturelle, akademiske og museale sammenhenger og kan ikke lenger unngås av såkalt vanlige folk, heller ikke i Pasvik, Neiden og Bugøyenes i det daglige. Der er da også en økende bruk av kven som en kategorisk klassifikasjon. *Jo æ e vel kvæn, men æ sier helst finsk...finskætta*. Ennå gjenstår at kvenetnonymet generelt oppfattes følelsesmessig og symbolsk synonymt med finsk.

Modernitet, nasjonalitet og kognatisk slektskap

Verken modernitet eller bilateralt slektskap er politiske faktorer slik nasjonalitet kan utspilles. De kan likevel være medvirkende og gi en annen vinkling til tolkning av etnonymbruk. Som tidligere nevnt kunne omlegging fra finsk til norsk språk forstås som uttrykk for endring fra ”gammel tid” til ”ny tid”, fra tradisjon til modernitet (jf. Lindgren 2005). Noe av statushevingen via norsk kan derfor sees som ønske om likhet med de norske som representanter for modernitet og ikke qua etnisk gruppe. Å ’være’ norsk ble mer moderne enn å ’være’ finsk og ikke minst kven. Norsk språk ble nøkkelen til å kunne delta i den nye tiden. Samtidig ’kom’ moderniteten til Finland og da på finsk språk. Det nasjonalt finske var like moderne som det nasjonalt norske. Å ’være’ finsk/finlender ble slik sett like moderne som å ’være’ norsk/nordmann. Neste var finsk språk. Lokalfinsken ble etter hvert ’tradisjonell’ relatert til moderne finsk. Den nyere debatten om finsk eller kvensk språk i skolen (i Sør-Varanger), kan tolkes som en ’modernisering’ versus ’tradisjonalisering’ av ens finskheter. Den *finske rota* i ens norske identitet kan da ha en dobbel symbolbetydning; referere til den lokale historie og bygdas tradisjon og til den moderne nasjonen Finland. Ved å utvide lokalfinsken, av enkelte kalt *gammelfinsk*, til å inkludere stadig mer *nyfinsk* gjør tospråklige mer enn å kommunisere friere eller lettere med finlenderne, de moderniserer *rota*. Følger vi tolkningen videre, blir spørsmålet om kvenidentitet må oppfattes som tradisjonalisering eller modernisering. Og blir *kvensk* språk en fastholdelse av ’gammel tid’? Med kvensk etnopolitikk gjøres to ting; man bruker et gammelt eksonym og et ’gammelt’ språk og moderniserer begge. Det er moderne å være en minoritet med særretter, og det er moderne å være ’etnisk’. Språket moderniseres ved å skape et skriftspråk. Markering av forskjellighet (jf. Eriksen 2007) blir viktig, her mot det

norske, det samiske og det finlandsfinske som alle er nasjonale enheter. Kvensk nasjonsbygging som et moderne fenomen (jf. Kaufmann 2004) kan så sees som et siste steg på moderniseringsprosessen. Å være kven blir like moderne som å være nordmann, same og finlender.

Generell fastholdelse av inngruppebetegnelsen *finsk* og avstand til utgruppenavnet kven i lokalitetene kan uttrykke en fra gammelt oppfatning om at man hadde en (finsk) nasjon i ryggen, og at denne nasjonen var likeverdig den norske. Slik kunne man benekte at man tilhørte kategorien kven som ikke var en nasjonal status og hadde lavere sosial status enn den nasjonale kategorien nordmenn. For myndighetene kan ikke inngruppenavnet ha spilt noen rolle da de var fullt klar over at kvener kom fra Finland (/Sverige), var finsktalende og kunne anses finske av den grunn. Og om kalt kvener, inngikk de uansett i ”den *finske* fare”. Den nye, kvenske statusen som nasjonal minoritet viser til en status i Norge relatert til majoriteten og andre minoriteter tilhørende i nasjonalstaten, og ikke nasjonen Finland³⁰. Statusen urfolk (samer) derimot refererer til en egen nasjon og et til dels annet territorium enn det statsnorske. En nasjonal minoritet hører til i norsk territorium. Man er en Norges minoritet, ikke en nasjon i Norge. Før kvener anerkjennes som en nasjon, statsløs i dette fall (jf. Kaufmann 2004), kan heller ikke identitet som kven ha samme nasjonale referanse eller symbolverdi som identitetene norsk, finsk og samisk.

Med et bilateralt slektskapssystem, interetnisk gifte og postmodernitetens syn på tilnærmet selvvalgt identitet har det enkelte individ mulighet for å velge flere etniske identiteter, rangere eller sidestille dem alt etter tid og rom (jf. kap. 8). Men det nasjonale aspekt er ulikt fordelt blant de etniske grupperingene, og der kvener (foreløpig) står uten slik symbolverdi. Kvenidentitet utfordrer og konkurrerer med finsknasjonal identifikasjon i den forstand at man vanskelig kan identifisere seg som både finsk og kvensk, kanskje unntatt når en forelder er kven og den annen finlender. Derimot kan man være etnisk kven og norsk og/eller samisk nasjonalt sett. Kognatisk slektskap åpner for en fleksibilitet i etnisk tilskrivelse ved at man kan ha flere slike tilskrevne identiteter samtidig. Det gjør det enklere i det å akseptere kvenbegrepet som et inngruppenavn og eventuelt én av flere statuser. På den annen side blir det også enklere å velge bort slik identitet ved å vektlegge andre. Videre er det et spørsmål om hvor mange identiteter og statuser folk har ’bruk for’ i sine lokale, regionale og (inter-) nasjonale sosiale relasjoner. En palett av identiteter kan være nyttig i omgivelser der folk ikke kjenner hverandres livsløp, og man kan agere ut den ene ’farven’ etter den annen etter behov,

³⁰ Anerkjennes kvener som urfolk med referanse til Kvenland, vil statusen også være i Finland.

et identiteters og statusers rollespill (jf. Goffman 1990a). I lokalitetene vet folk mer og mindre hvilke farver den enkelte har på paletten og kan relatere den ene identiteten eller statusen med andre vedkommende også har. Man kan både komparere og vurdere den enkeltes identiteter og summere dem til en fast størrelse som man forholder seg til sosialt.

For å gjenta Isaacs (1976:46): "It is clear that quite by itself the name – of individual, of group, of nation, of race – carries a heavy freight of meaning. It is seldom itself the heart of the matter but it often points directly to where the heart can be found." Foreløpig virker det som at de 'navnene' folk har hatt og har inklusiv stedets 'navn', peker mot hjertet. Dette kan tolkes på flere måter utfra ulike analytiske perspektiv, fra emisk og etisk ståsted, og tolkningene kan også synes å motsi hverandre, især hva gjelder fenomenet skam. Fenomenet må her utfylles med spørsmålet: skam over hva? Og tillegges spørsmålet: stolthet over hva? I lokalitetene har man ikke skjult verken selvtilskrivelsen *finsk* eller at man snakket finsk. Problemet har ikke vært manglende stolthet over finsk bakgrunn. *Vi klarte oss*.

Analytiske nivå

Som tidligere nevnt klassifiserer Handelman (1977:198) etnisitet i fire dimensjoner av etnisk inkorporasjon og av økende betydning for gruppens medlemmer; "ethnic membership category, ethnic network, ethnic association, ethnic community". Viktigst ved etnisk medlemskaps kategori er en felles historie i tid og rom som begrunner deres 'opprinnelse' og hvor, og hvorfor medlemskapet er legitimt. Det har elementer av en sosial biografi som binder sammen kultur og habitus ("behavior"), fortid og nåtid (*idem.*:190). I de tre lokalitetene er den sosiale biografi også stedets biografi i den forstand at folk har skapt stedet og blitt skapt av det (jf. kap. 4 og 5). Et eksempel er den finskættede ungdommen som kalte seg *bare norsk* og bygda *finsk* så lenge noen snakket finsk, og brukte stedets biografi som referanse til et etnisk medlemskap han ikke identifiserte seg med gjennom selvskripsjon. Dette parallelt med at han ønsket å bli boende i bygda og prøvde å lære finsk. Stedets 'medlemskap' ble gitt betydning, og ved å lære finsk bekreftet informanten stedets biografi. Den annen dimensjon, "The "ethnic" network", dannes av personer som velger å oppfatte hverandre i tråd med etniske medlemskap som er mer 'i slekt' med hverandre enn som motsetninger (*ibid.*:195). Slikt nettverk mener jeg er betinget av et felles språk som her vil si norsk eller for tospråklige også finsk. For øvrig synes nettverksbygging å ha fulgt slektskap, naboskap og næringsaktivitet fremfor etnisk tilhørighet. Handelman's etniske sammenslutning ("association") er

når "[P]ersons transform the "categorical corporate holdings" that accrue to them as individual members into "corporate holdings" that are held in common by the association acting as a group" (*ibid.*: 196). Medlemmenes felles historie og sosiale biografi opprettholdes, i tillegg kommer de formål fellesskapet brukes til og slik det uttrykkes av sammenslutningen. På dette stadiet fremmes krav om territorium, og dermed er vi tilbake til nasjonsbygging (jf. Kaufmann 2004) og etnopolitikk. Dette forsterkes i siste stadium av det etniske samfunn ("community"). Nå må medlem "[W]ork out criteria of inclusion/exclusion, which now relate to the territory they control, and which immediately touch upon corporate criteria of "inheritance" to ensure ethnic continuity." (Handelman *ibid.*:197). Mens Jenkins' (2003a:13-14) etniske basismodell fokuserer på kulturell forskjellighet, samhandling og identitet, nemlig hans grunnprinsipp for etnisitet, retter Handelman blikket mot den interne prosess av økende gruppedannelse. Hans første trinn innbefatter meget av Jenkins' modell, av Webers etniske medlemskap og grunnlaget for Barths etniske modell. Og det er her vi kan stort sett plassere mine finskattede informanter. Handelman's tredje og fjerde trinn tilsvarer Webers korporative gruppe oftest med et politisk formål og Barths modell hva gjelder sosial organisering men da med utgangspunkt i dikotomisering av kulturelle forskjeller og askribering av identitet. Kvensk etnopolitikk kan plasseres på tredje trinn, mens samisk er nærmere fjerde trinn.

"Både etnisitet i seg selv, og de debattene som dreier seg om etnisitet, har en tendens til stadig å forandre både form og innhold.", skriver Barth (1996a:191). Så gjelder også på de ulike nivå hvor etnisitet utspilles. Han vektlegger den analytiske betydning av å se hvordan mikro-, mellom- og makronivå påvirker hverandre. Særtrekk ved nivåene er kort fortalt:

- mikronivå: de erfaringsbaserte prosesser som fører til identitetsdannelse
- mellomnivå: prosesser som skaper fellesskap og mobiliserer grupper; et felt for entreprenørvirksomhet, ledelse og retorikk
- makronivå: statens politikk overfor etniske grupperinger, allokering av rettigheter, kontroll og manipulasjon av offentlig informasjon

Men hva skjer når eget mellomnivå mangler? Det er nettopp fravær av et finsk/kvensk mellomnivå vi kan se i den historiske utviklingen for mine tre lokaliteter. Der var et hovedsakelig finsk mikro- og norsk makronivå (med representanter lokalt). Og det var fra makronivå at kulturelle forskjeller ble gjort signifikante for behandling av kvener (og samer). Sett herfra kunne kategorien kvener fryktes fordi den muligens var og uansett kunne bli en etnisk organisert, politisk gruppe. 'Konstituering' av kvener som etnisk gruppe foregikk da kognitivt på makronivå, mens etnisk medlemskap i Webers forståelse rådet på mikronivå.

Begrensninger og parametere på dette nivået vil for en stor del utledes fra andre nivåer, men flyter sammen i en opplevd kontekst i hver enkelt persons aktiviteter og fortolkninger. Det som følger av prosessene på dette nivået, legger grunnlaget for de eventuelle brytningene og identitetskrisene som igjen virker tilbake på de andre nivåene.

(Barth 1996a:184)

De viktigste begrensningene fra oven var ”inequity” (raseideologi) og ”inequality” (i visse rettigheter). De representerte en etnisk grense både hva gjaldt identitet og maktfordeling.

Organisering av betydning på minoriteters mellomnivå fant sted i annen halvdel av 1900-tallet først blant samer og deretter kvener. Etnisk identitet blir politisert både innad i gruppen, overfor andre grupper og overfor staten. I de tre lokalitetene er det blant østsamer vi finner entreprenørskap, lederskap og etnopolitisk retorikk, dvs et mellomnivå som er aktør på mikronivå og er avhengig av andre aktører på mellom- og makronivå. Kvenforbundet har medlem og etnopolitikere både i og fra bygdene, men under feltarbeidet hørte jeg bare én gang og i etterkant om et møte i forbundets navn. Det kvenske mellomnivå opererer utenfra og påvirker mikronivå først og fremst gjennom media og institusjoner med gjennomført bruk av kvenetnonymet³¹. ”Prosesser på dette nivået legger begrensninger på folks uttrykk og handling på mikronivået; pakkelsninger og enten-eller-valg blir påtvunget, og premissene for mange trekk ved grensene og dikotomiene i etnisitet blir lagt.” (Barth 1996a:184). De begrensninger som legges på informanter, angår deres identitetsforståelse som av *finsk* ætt og benevnelse av lokalfinsken. Imidlertid påtvinges de ikke noe valg, de bare ’pålegges’ en kvenidentitet som presenteres som allment og offisielt akseptert av alle andre enn dem selv. Når denne identiteten underbygges av *forskere* og *ka dæm har funne ut*, handler det om en definisjonsmakt informanter vanskelig kan argumentere mot med akademisk faglighet. Dessuten kan etnopolitiske budskap fremsettes som vitenskapelige fakta og derfor oppfattes som forskeres uttalelser. Den kulturelle effekt av mellomnivåets arbeid, som kvensk språkundervisning, utarbeidelse av et skriftspråk, kvensk festival, skjønnlitteratur og sanginnspilling på kvensk, Kvæntunet i Børselv og kommende storsatsing på kvensk historie ved Ruija kvenmuseum, vil sannsynligvis medvirke til en økende oppfatning blant informanter om at de ikke bare inngår i kategorien kvener, men i en for dem kanskje ukjent nordnorsk historiefortelling. Dette kan virke positivt på identifikasjon som kven. Makronivå på sin side kan ikke sies å ha vært en direkte aktør i den etnopolitiske prosess men har betraktet

³¹ En finskættet lokalfødt (50-60) hevdet i 2004 at han ikke ante hva en kven var og ba meg forklare det. Tre år senere fortalte han om et TV-program som hadde vist at kvener ikke bare eksisterte men var fra Kvenland.

Kvenforbundet og faglig relevante akademikere som sentrale høringsinstanser for sine avgjørelser.

Også samisk mellomnivå har påvirket mikronivå med fokus på etnisk identitet. Blant enkelte eldre informanter har det virket som et endelig-ut-av-skapet fenomen med *den samiske biten*. De hevdet at det hadde vært umulig å gå i samekofte i bygda, og ennå var det ikke helt akseptert. Kofte er for mange et sterkt identitetssymbol (jf. Harrison 1999) som nærmest utelukker at man kan vektlegge andre etniske identiteter i tillegg, aller minst norsk. Blant yngre generasjoner *e det populært å være same*. En lærer i Kirkenes fortalte hvordan samiske barn snakket om seg selv som så og så mange prosent same. Tilsvarende diskusjoner ble ikke ført av barn med annen etnisk bakgrunn. Men for å kunne være same er det viktig å ha proserter nok. Og det hadde en ung mann som var delvist oppvokst i kommunen og presenterte seg som *gammel* [sted i S-V]-*lapp*. Joda, kofte hadde han også. Slektsmessig var han norsk med én sørsamisk oldeforeldre. Med proserter og ut-av-skapet med dem økes antall samer. For begge etnopolitiske grupperinger gjelder det å ha en stor medlemsmasse. Dette kan være en av grunnene til hvorfor alle av finsk ætt må kategoriseres som kvener så sant de ikke erklærer seg som bare same. En kategorisert kven eller same som erklærer seg norsk, kan eventuelt anses som inne-i-skapet. Når bilateralt slektskap gjelder for flere generasjonsledd bakover, kan personen eventuelt tilskrives opptil flere etniske identiteter alt etter hvem som giftet seg med hvem en gang i tiden. Imidlertid er ikke alle slike slektsbaserte identiteter like interessante eller sosialt relevante. Man 'blir' ikke en danske eller russer med en dansk (fra dansketiden) eller russisk (fra Pomor-tiden) oldefar, men med en samisk oldefar kan en 'bli' same. Om en russisk oldefar kan være et eksotisk slektskap og en dansk litt mer spennende enn en norsk, så kan en samisk være nyttig. I forbindelse med Reindriftingslovens krav om samisk etnisitet for å holde rein, sa en finskættet reieneier at ble det nå et problem, så måtte han vel *grave frøem samestjærna*, dvs henvise til sin finske, samiske oldemor. Med bilaterale etniske identiteter kan man oppleve seg som en norsk enspråklig kvinne (50-60) i Nord-Varanger; hun følte seg same når hun var med samer, kven når hun var med kvener og ellers norsk. Handelman (1977:193) skiller mellom lateralt og hierarkisk ordnet medlemskap³². For sistnevnte; "In such instances all categorical attributes to a person are understood, for example, in terms of 'ethnicity'; and this person cannot escape the all-embracing designation that is applied to him, and in terms of which all his behavior is interpreted by others." For lateralt ordnet medlemskap gjelder flere sosiale statuser som kan aktiveres situasjonelt. I

³² Jf. Eriksen 2007 ad horisontale og vertikale forskjeller.

kvinnens tilfelle ordnes de etniske statusene lateralt og utspilles etter relasjon og situasjon. Her antydes en postmodernistisk og politisk bevisst holdning til de etniske kategoriene.

For dem som opplever å kunne velge mellom de tre tilskrivelsene kvensk, samisk og norsk, kan samers urfolksstatus være utslagsgivende. Mer etnisk 'autentisk' kan man ikke bli. Begrepet urfolk forstås som å angi den aller første befolkning i området og ikke en politisk situasjon på et gitt historisk tidspunkt. Når det da fremmes samiske krav om "rett til land og vann", kommer også diskusjonene om 'hvem var her først', dernest om én etnisk gruppes 'eiendomsrett' er rettferdig i betydningen "equality"³³. Under møtet i Neiden om den da kommende Finnmarksloven, uttalte en representant for Sametinget at loven ikke skulle skille på etnisk grunnlag, men *det trenges et samisk kulturløft*, og nevnte østsamisk museum i Neiden. Representant fra Stortingets justiskomité mente det bla burde legges mer vekt på sjøsamiske rettigheter og ellers en klargjøring av hvem/hva er urfolk. At samiske men ikke finske/kvenske eller norske forhold ble nevnt i diskurser om loven, var nok til at folk kunne reagere. Lovforslaget ble også diskutert under et privat treff i Pasvik med lokalfødte og innflyttede av ulik etnisk bakgrunn. Hvis loven ble vedtatt, hva da? *Da blir alt vårt!* svarte en same, og la til en latter. Men fleipen uttrykte den frykt flere informanter hadde. *Ja hvis det skal bli sånn, da blir det krig!* Det fikk også en 50-50 finsk- og samiskættet til å utbryte: *Ja da blir æ også en kvæn!* Ett av de argeste utfall kom fra en innflyttet same. Begge foreldre var samer og selv hadde informanten hatt samisk hjemmespråk som ble vedlikeholdt, og var *sånn sett mer enn 100% same*. Informanten var så forbannet på *de hær ekstremistan som skal ha alt for sæ sjøl*, og var sterkt imot Sametinget som *bare tænke på ka dæm kan karre til sæ*. Og politikerne på Stortinget og folk i regjeringen var *redde*. *Dæm tør ikke gå imot sameaktivistan, for da blir dæm stempla som rasista. Og dum e dæm òg som ikke skjønne ka som foregår*. Etter flere utfall ble tiraden avsluttet med, *nu e det plutselig blitt sama overalt. Det e populært. Om dæm så har bare en bitteliten dråpe sameblod i sæ, så skal dæm være same. Eneste grunnen e rettigheta og penger!*³⁴. Forslaget til Finnmarksloven satte flere sinn i kok fordi det ble oppfattet som å begunstige samer på fellesskapets bekostning. Med fellesskap mente man likhet for alle. En informant spurte retorisk; hva om alle samene i Oslo plutselig ikke skulle ha samme rettigheter som andre i byen? Sett fra mikronivå handler kvendebatten

³³ En tidligere leder av Kvenforbundet uttrykker lignende oppfatning. "Selv om man i dagens Norge driver en intensiv politisk propaganda til støtte for at bare samene er urfolk på Nordkalotten, finnes det fortsatt ingen bevis for at samene er mer urfolk enn kvenene. Dette med å anse sin egen etniske gruppe som en høyerestående gruppe med mer rett til felles goder enn andre etniske grupper, er et sentralt element i klassisk rasetenkning." (Seppola 2007).

³⁴ Her antydes også en irritasjon over 'uekte' samer eller etniske opportunister relatert til informantens mer enn 100% samiskhet.

om identitetens meningsinnhold, og samedebatten om identitetens rettigheter. I kvendebatten er mellomnivå rådende og makronivå en sandpåstrøer. Mellomnivå 'krever' oppslutning og enighet fra mikronivå for å oppnå mer hos staten, økonomisk støtte og urfolksstatus. I samedebatten 'lover' mellomnivå goder til mikronivå som takk for oppslutning. Disse godene 'krever' mellomnivå fra makronivå grunnet den tidligere fornorskningpolitikk og samenes urfolksstatus. Makronivå fungerer derfor som en samarbeidspart til mellomnivå som også kan presse staten via internasjonale organisasjoner og avtaleverk. Særretter etter etnisitet gis eller må godkjennes av staten. At slike rettigheter aksepteres, oppfattes av mange lokalt som ikke bare urettferdig for de forfordelte grupper, men farlig for fred og fordragelighet blant folk. Av lokalitetene er det Neiden som erfarer hvilke sosiale konsekvenser en urfolks rettighetsdiskurs kan få lokalt. Rettighetsdiskurs foregår også fra kvensk mellomnivå mot samisk mellomnivå som det kvenske kan oppfatte å ha overtatt statens rolle som makronivå³⁵.

På mikronivå var identitet lenge identifikasjon og askripsjon, men også en opsjon. Med norsk språk kunne en oppnå muligheter til utdanning og nye yrker. Som god nok norsk borger var man også likeverdig andre nordmenn. Den nye opsjonen er en identitet som medfører ekstra rettigheter samt 'autentisitet'. Dersom kvensk identitet gis samme rettigheter og status som samisk sådan, vil kanskje flere enn nå velge den. Som det er, hevder mange finsk-ættede informanter at de ikke trenger flere rettigheter enn dem de har som nordmenn, nemlig "equality".

Assimilasjon, en 'uekte' transformasjon?

Hva man 'er', og hva man 'føler seg som', kan stå som overskrift på henholdsvis sosial kategori og sosial gruppe (Jenkins 2003). Når mennesker kategoriseres ut fra et sett kriterier som de synes stemmer på dem, samtidig som de opplever at selve kategorien ikke stemmer med deres følelser og historie, får vi et tydelig eksempel på en objektiv eller utenfra versus

³⁵ "Grunnen til at samene har overtatt den rollen norske myndigheter hadde til kvenene i fornorskningstida, er at samene frykter kvenene som en konkurrent i debatten om retten til land og vann. Tidligere fryktet man også for at kvenene skulle bli en konkurrent om de økonomiske midler den norske stat hvert år setter av til bruk for samer, kvener og andre minoriteter. Dette behøver man ikke lengre bekymre seg for, fordi samiske kontorer i departementene, samiske politikere og tjenestemenn for lengst har overtatt styring med politikk og fordeling av midler som gjelder både samer og kvener. Resultatet har blitt at man på siste års statsbudsjett fordeler drøyt 600 millioner til samiske formål og bare 19 millioner til kvener og alle de øvrige minoriteter til sammen." (Seppola 2007). Se også intervjuuttalelser fra Bente Imerslund samt leders kommentar i avisen *Sággat* av 280407 der den økonomiske forskjellsbehandling av kvener og samer tas opp. (<http://www.finsk.no/sagat.htm>) lest 290707.

subjektiv eller innenfra synsvinkel på tilhørighet. De finske innvandrerne til og deres etterkommere i Neiden, (søndre) Pasvik og Bugøynes har tradisjonelt hatt en tosidig oppfatning av egen status, som etnisk finsk og norsk borger. Status som kven ble gitt dem av andre, først norske myndigheter og senere også av etnopolitikere og akademikere. Mens ”de andre” tidligere var av annen etnisitet enn dem selv, er etnopolikerne omtrent som dem selv. Og *forskeren* kan være av hvilken som helst etnisitet og både norske og andre lands borgere. Slik kan de oppfattes som å stå ’hevet over’ etnisk eller nasjonal subjektivitet og representere objektiv eller ’sann’ kunnskap. Akademikere har en sterkere definisjonsmakt enn den myndighetene hadde i sin tid, og som er vanskeligere å motsi med annet enn egne følelser. Når den akademiske kategorisering sammenfaller med den etnopolitiske og blir støttet av staten, blir overmakten for stor. Hva individet og dets gruppe føler, blir uinteressant for andre enn individet og gruppen selv. Det handler om makt, om makten på mellom- og makronivå (Barth 1996a). Problematikken er velkjent og gjelder også de av ”våre nye landsmenn” eller ”de flerkulturelle” som føler seg norske men kategoriseres som [X]-nordmenn. Cohen legger et visst ansvar på egen faggruppe³⁶.

Historically, anthropology has privileged the collective and dogmatic and neglected the individual and experiential, as a consequence of its general neglect of selfhood and selfconsciousness. As a result, we have failed to get to grips with the meanings of boundaries, Instead we have invented them as meaningful.
(A. P. Cohen 1996:72)

Med Barths analytiske modell for etnisitet må ”the boundary” være meningsfull for at vi kan snakke om produksjon av etnisitet. Meningsinnholdet refererer til dikotomisk forskjellighet. Slik dikotomi er latent i kategorier som [X]-nordmenn og hvor X står for etnisitet. Samtidig hører vi sjelden uttrykk som kvenske eller samiske nordmenn, derimot kvener og samer versus nordmenn. Kvenpolitisk gjøres kven synonymt med finsk/finlender hva gjelder tidligere innvandring, men antonymt til finsk i henhold til kvensk etnisitet, urfolkstanken og Kvenlandet³⁷. Analytisk blir der en etnisk grense mellom kvener og dem som kaller seg norsk og/eller finsk og ikke minst norsk med finske røtter. Fra mellom- og makronivå ’oppeves’ grensen for å kunne inkludere dem som ikke kaller seg kvener. Analytisk blir her da ingen grense fordi alle tilhører den konstituerte gruppen kvener. Emisk oppfatter mine informanter seg som mer og mindre etnisk finsk, en tilhørighet som knapt står i noe motsetningsforhold til det å være norsk. I min analyse er de etnisk mer og mindre norsk og finsk. Cohens (*op.cit.*)

³⁶ Se også Hoëm 1999 om antropologers mulige etnopolitiske stillingstaking.

³⁷ Lignende med kvensk språk som etnopolitiker og lærer i kvensk Terje Aronsen viser til som nærmere karelsk og estisk enn moderne finsk (NRK-P2 ”Språkteigen” av 290707).

kritikk av antropologers hang til å fokusere på det kollektive og dogmatiske i meningsinnholdet av etniske grenser er her nyttig i eksemplifisering av betydningen av konteksten for analyse av etnisitet. Her er ikke bare er snakk om hvilken teori kan best forklare empirien, men også at den kontekst informanter plasseres i av forskeren, og den forskeren selv står i, påvirker resultatet av analysen. Den kontekstuelle betydning av etnisitet gjelder flere forhold enn dem vi observerer blant informanter. Som forskere kan vi 'skape' etniske grupper og grenser både gjennom kategorisering av dem qua etniske grupper og analyse av grenser som da 'må' være der. Folks følelser hva gjelder tilhørighet, kan neglisjeres fordi tilhørigheten ikke passer med den etniske kategorien de 'skal' tilhøre. Kategorien gjøres til 'egentlighet', en primordial tilstand.

Mitt materiale viser en assimilasjonsprosess, men spørsmålet er hvem bestemmer når skiftet fra en etnisk tilhørighet til en annen er gjennomført? Assimilasjon gis en dobbel tidsforståelse; noe som var og derfor ikke er, versus/og noe som var og derfor er. Assimilasjon er endring fra noe fortidig. Men endringen godtas nødvendigvis ikke som en transformasjon, heller som et stadium i en metamorfose som varer så lenge det er kulturelt, ideologisk eller sosiopolitisk opportunt og som like gjerne kan reverseres. Antropologer kan oppdage fortidige etniske grupper, nemlig 'egentlighet', bak assimilasjonens ferniss. Etnopolikere går aktivt inn for å forhindre eller reversere assimilasjonsprosesser for å fastholde 'egentlighet'. Er det dertil snakk om minoritet(er) versus majoritet(er), vil assimilasjon til annen gruppe lettere 'godtas' etnopolitisk når den går fra minoritet eller majoritet til minoritet enn fra minoritet til majoritet. Maktforhold mellom grupper gjøres gjeldende. I Barths (1994) modell opprettholdes den etniske grense av gruppen og er slik sett uberørt av enkeltmedlems skifte av etnisk identifikasjon. Samtidig er der en nedre demografisk grense for at en gruppe skal kunne opprettholde seg selv over tid. Ettersom både kvensk og samisk tilhørighet synes å forutsette slektskap, må nyrekruttering til gruppene foregå blant norskassimilerte (ser her bort fra reproduksjon). Da må også assimilasjonen betraktes som 'uekte' fordi man fornekte sin 'egentlige' etnisitet. Man 'er' ikke norsk, bare fremstår slik. Fra at skammen tidligere fulgte den 'egentlige' tilhørighet som kven og same, forflyttes den til det å fremstå som norsk. Etnopolitisk oppfordring om å tre ut av skammens 'skap' henspeler på det norske 'skapet'. Et samisk 'skap' eksisterer foreløpig ikke tross både finsk/kvensk og norsk slektskap blant samer, og et finsk/kvensk 'gjemmested' gjelder for samer eller *den samiske biten*. Den assimilasjon som foregikk og foregår gjennom eksogami og/eller bosetting underkommuniseres og til dels underkjennes for dem som ble eller blir norske. Indirekte om ikke direkte avvises frivillig og selvvalgt assimilasjon med henvisning til fornorskingsprosessens tvangsassimilering. Om

man kaller seg norsk, bør en tilkjenne sin 'egentlige' identitet som kven eller same. Slik underbygges oppfatninger om essensiell etnisitet og at kulturell assimilasjon derfor ikke kan kalles etnisk. Eidheim (1977:79) skriver at i den samiske etnopolitiske inkorporasjonsprosess ligger et dobbelt organisasjonsmål, nemlig komplementarisering og dikotomisering. Førstnevnte angår interetniske forhold og det annet intraetniske. Man søker likhet i møte med annen etnisk gruppe, og likhet innen egen gruppe versus annen. Til en viss grad tilsvarer det hva Thuen (1995) benevner som likhet og likeverd. Mål om komplementarisering og dikotomisering gjenfinnes i kvensk etnopolitikk både i forhold til norsk majoritetsstatus og samisk urfolkstatus. Den kvenske og samiske inkorporasjonspolitikken grunner i det Schwimmer (1972:120,122) kaller opposisjonsideologi, nemlig minoritetens oppfatning av den dominante kultur, og hvordan oppfatningen er generert i opposisjon til dominansen. I en slik ideologi blir assimilasjon i den dominante kultur en trussel mot minoritetens inkorporasjonsprosess. Ved å koble assimilasjonen til skam over den 'egentlige' etnisitet, skammeliggjøres assimilasjonen. Den blir 'uekte'. Utsagn som "det er ingen skam å være kven" har en undertekst om at det er en skam å ikke være kven når man er en kven. Med andre ord kan både det å kalle seg norsk og finsk fortolkes etnopolitisk som en skammelig fornektelse av kvenidentitet og dermed avvising av det etnopolitiske prosjekt.

Particularly where people change their identity, this creates ambiguity since ethnic membership is at once a question of source of origin as well as of current identity. [...] What is then left of the boundary maintenance and categorical dichotomy, when the actual distinctions are blurred in this way? Rather than despair at the failure of typological schematism, one can legitimately note that people *do* employ ethnic labels and that there are in many parts of the world most spectacular differences whereby forms of behaviour cluster so that whole actors tend to fall into such categories in terms of their objective behaviour. [...]

I would argue that people's categories are for acting, and are significantly affected by interaction rather than contemplation.

(Barth 1994:29)

Analytisk må vi skille mellom bruk av etniske merkelapper og hvordan aktørers handlinger faller innunder hvilke etniske kategorier. Merkelappen kven passer den analytiske kategorien finskættede, men informanternes handlinger når forstått som produksjon av etnisitet, må heller plasseres i kategorien norsk når ikke finsk. Deres forforeldre igangsatte et assimilasjonsprosjekt, det nye landet både lokket og truet til det, moderniseringsprosesser og egne holdninger bidro til det, og selv er de mer og mindre nær målet med eller uten bevissthet om *finsk* fortid. Det handler om å høre til, ikke om kategorier.

Oppsummering etnisitet og identitet

Forskjellighetens betydning er et spørsmål om tid og rom, om relasjon og situasjon og fra hvilket nivå eller perspektiv den skal forstås. Mennesker står alltid i ulike kontekster og som kan veies mot hverandre og mot behov, ambisjoner, moralske kodekser og symbolske verdier. I informantere og forforeldres etos om å klare seg ligger en grunnholdning til både selvstendighet og adoptering av andres kunnskap i tilpasning etter omgivelsene. Eksempelvis er tidligere skogs- og reindrift i Pasvik illustrerende eksempler på pragmatisme tilnærmet "bricolage"³⁸. Det viktigste var ikke at noe var forskjellig fra eget, men å nytte det når det fungerte bedre enn hva man hadde. På lignende vis mener jeg vi kan se forholdet mellom finsk og norsk identitet og språk samt kvensk. For å si det basalt eller banalt; hvilke identifikasjoner og hvilke språk er 'nyttige' og fungerer best i hvilke sammenhenger og gir mening for ens liv?

Barth (1996a:174) skriver at forfatterne av artikkelsamlingen *Ethnic Groups and Boundaries* viet særlig oppmerksomhet til analyse av tilfeller der personer endret sin etniske identitet. Å studere avvik fra regelen om reproduksjon av etniske grupper, var et metodologisk grep for bedre å se hvilke prosesser opprettholdt gruppene. I mine lokaliteter kan man (foreløpig) ikke snakke om en sosialt organisert gruppe i Barths (1994) forstand, men må se etnisitet i lys av Jenkins' basismodell, Webers "ethnic membership" og Handelman's "ethnic membership category". Basis for selvtilskrivelse er genealogi (jf. Roosens 1996) på den ene side og kultur (jf. Jenkins 2003a) på den annen, og de ulike etniske kategorier må ha et symbolsk meningsinnhold (jf. A.P. Cohen 2003). Også spørsmålet om forskjellighetens dikotomi (jf. Kramvig 2005, Verdery 1996) eller hierarkisk versus egalitær statustilskrivning (jf. Eriksen 2007) har hatt betydning for den lokale utvikling. Den kulturelle dikotomisering Barth vektlegger, inngikk i myndighetenes fornorskningpolitikk og inngår i kvensk og samisk etnopolitikk. I mitt materiale inklusiv historiske kontekster er det fortrinnsvis den etnisk norske, kvenske og samiske organiserte og politiske gruppe (makro- og mellomnivå) som har opprettholdt seg selv qua barthiansk etnisk gruppe og uaktet hvordan menneskene i lokalitetene (mikronivå) har oppfattet og oppfatter seg selv. Den gradvise assimilasjonsprosess som har funnet sted, er et metodologisk eksempel på hvordan den barthianske gruppe

³⁸ "A *bricoleur* is a kind of French handyman who improvises technical solutions to all manner of minor repairs. In *The Savage Mind* (1962) Lévi-Strauss used this image to illustrate the way in which societies combine and recombine different symbols and cultural elements in order to come up with recurrent structures. Subsequently *bricolage* has become a familiar term to describe various processes of structured improvisation." (Barnard and Spencer 2006:597). For skogs- og reindriften, jf. kap. 4 og 5, for reindrift jf. Wikan (2003, 1997).

oppretholder seg selv på det analytiske mellom- eller makronivå og ikke nødvendigvis på mikronivå. Slik sett fungerer mine informanter som ikke-metodologiske eksempler. De har hatt en annen oppfatning av kulturell forskjellighet enn som av førstegrads dikotomi, og de har heller ikke sett den etnisk grense som synderlig fruktbar i sosiale relasjoner lokalt.

Forskjeller i økonomisk og kulturell klassetilhørighet og læstadianismen tidligere synes å ha hatt større betydning for sosiale grenser enn etnisk tilhørighet (jf. Eriksen 2007a). Både innvandringen i sin tid og assimilasjonsprosessen kan betraktes som en klassereise og der endring i selvtilskrivelse har fulgt 'reisen' inn i moderniteten. Tor Halfdan Aase (2007:232³⁹) skriver at: "Moderniteten er preget av 'funksjonell rasjonalitet' som innebærer at den som fungerer best i et system, blir verdsatt, uten hensyn til etnisitet, kjønn, eller klassebakgrunn.". Slik funksjonell rasjonalitet samt kognitiv "bricolage" mener jeg kan forklare selve holdningen til identitets- og språkendring bedre enn bare etnisitetsteorier. Konkurransinstinktet eller mestringsbehovet gjorde seg gjeldende overfor de landskap og naturressurser finsktalende møtte, i synet på den nederste grense av nød og fattigdom, i vektlegging av dyktighet uaktet etnisitet og kjønn samt i viljen til å inngå i en ny nasjon. Den nye nasjon og 'den nye tid' var i stor grad sammenfallende. Læstadianismen med sitt dikotomiske syn på den umoralske overklasse og forherligelse av pietisme medvirket til klassereisen ved å sammenstille moral og dyktighet. Samtidig kan vi se 'reisen' som et kollektivt *finsk* og slik etnisk foretak. *Vi klarte oss* gjelder de finske/finskættede og viser til både innvandrerstatus og andre etniske grupper. Man har vist seg verdig til den likhet som tillater forskjeller.

Om meningsfull selvidentifikasjon som kven innebærer en ny form for assimilasjonsprosess, kan inkorporeres i den eksisterende eller blir en etnisk reifisering, er foreløpig et åpent spørsmål.

³⁹ Med referanse til Niklas Luhmann 1982.

SLUTTORD

...men rota e finsk...

Fordelen med begrepet etnisitet i samfunnsforskning er at alle vet hva det er, ulempen at det er ingen definisjon alle enes om (jf. Banks 1999). Begrepet er slik kontekstuelet betinget. Både analytisk og emisk er etnisitet også betinget av hvorvidt det betegner en kategori eller en sosialt organisert gruppe (jf. Jenkins 2003a). Mine finskættede informanter er et eksempel på hvordan de er en etnisk kategori kalt kvener men ikke medlem av en etnisk kvensk gruppe (jf. Barth 1994). Deres selvforståelse og identifikasjon som *norsk* og mer og mindre *finsk* konfronteres stadig mer med kategorien kven. Denne konfrontasjonen ble innledet av nordmenn ved norske myndigheter. Etnisk identitet ble politisert og hierarkisert av makronivå (jf. Barth 1996a). Befolkningen i de tre lokalitetene innrettet seg politisk ved å vektlegge statsborgerskapets betydning for likhet i rettigheter og plikter, avviste den ulike sosiale status de oppfattet å ligge innbakt i eksonymet kven, og beholdt sitt viktigste kulturelle sætrekk, språket. Med den 'nye' og moderne tid i etterkrigsårene kategoriserte makronivå stilltiende kvenene som nordmenn, i realiteten en ny politisert identitet. Kulturell assimilasjon til den norske nasjon ble sett som (nesten) oppnådd. Dette og den generelle samfunnsutviklingen kalt modernitet, begge overordnede kontekster, både medførte og gjorde det mulig for finskættede å identifisere seg som kulturelt norsknasjonale borgere og samtidig beholde selvoppfatningen om etnisk finsk identitet (genealogisk betinget) og sitt lokalfinske språk (diakritisk tegn). Der var ingen prinsipiell motsetning i å være norsk og finsk eller beherske to språk ettersom saken var 'gitt' av selve innvandringen. De som kom, var finlendere som skulle tilhøre og høre til i norsk land. Den dikotomiske kulturforskjell Barth (1994) vektlegger for analyse av etnisitet, og som vi kan kalle hierarkisk (Eriksen 2007), oppsto ikke lokalt. Etniske forskjeller ble heller betraktet som egalitære. Etnisitet var mer som Webers (1997) "ethnic membership". Denne horisontale holdningen til etnisk forskjellighet mener jeg må også sees i lys av lokale og historiske kontekster, giftemønster og kognatisk slektskap.

Moderne etnopolitikk er en overordnet faktor men fra det analytiske mellomnivå. Politikken både hierarkiserer og egaliserer etnisk identitet og søker å forene dem til en nasjonal(istisk) identitet. Det første gjennom etniske statuser og særretter, det annet ved å likestille minoritetsidentitet med majoritetsidentitet (jf. Thuen 1995), og som inngår i

prosessene dikotomisering og komplementarisering (jf. Eidheim 1977). Dikotomisering av kulturelle forskjeller er avgjørende i den etnopolitiske forståelsen av etnisitet og i tråd med Barths (1994) analytiske modell. Følgelig må finskattede informanter revurdere sin tradisjonelle oppfatning av etnisitet på en måte de kunne unnvike under fornorskningstidens politisering av etnisk identitet men som nå kan synes påtrengende nødvendig. Identifikasjon som kven blir mer enn en utenfrakategorisering, den fordrer en ny politisk og nasjonal(istisk) bevissthet.

Overordnede konteksters betydning for etniske endringsprosesser fortsetter, og begrepet etnisitet har endret meningsinnhold etter de sosiopolitiske kontekster det står i.







BILLEDTEKSTERSide

- 31) Det greskortodokse kapell i *Skoltebyen* i Neiden, ifølge tradisjonen fra 1565.
- 32) Det lutherske kapell i Neiden, innviet i 1902.
- 64-65) Klipp fra Bugøynes
- 66-67) Klipp fra Neiden.
- 68-69) Klipp fra (søndre) Pasvik.
- 70) Sommer i Neiden.
- 104-105) Fra *käpälä-* eller kastenotfiske i *Skoltefossen* i Neiden.
- 106) Selvhugget ved for vinteren i Neiden.
- 135) Nye og gamle sleder og snescootere i Neiden og (søndre) Pasvik.
- 136) Til bruk i naturen i Pasvik.
- 202-203) Utebadstuer på gårdstun i Neiden og (søndre) Pasvik.
- 204) Fra det lutherske kapell i Neiden i norrøn stil.
- 279) Sommerstemning i Neiden.
- 280) Vinterstemning i Pasvik. Stativet (øverst) ble brukt for å tørke skjeftegress, et yndlingsfôr for reinsdyr.
- 309) Fra Neiden kirkegård.
- 310) Fra Pasvik (nyere) kirkegård.
- 311) Fra Bugøynes kirkegård.
- 411) "Ingen hjemme" i Pasvik.
- 412) Hesjestreng i Neiden og båtanker i Bugøynes.

REFERANSER

- Aadnanes, Per M.
1986 *Læstadianismen i Nord-Noreg*. Oslo: TANO A.S.
- Aarekol, Lena
(u. publ.) Å kle seg kvensk.
- Aase, Tor Halfdan
2007 *Ærens grammatikk. I: Øivind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen (red.): Grenser for kultur? Perspektiver på norsk minoritetsforskning*. Oslo: Pax forlag A/S.
- 1997 "Tolkning av kategorier. Observasjon, begrep og kategori". I: Erik Fossåskaret, Otto Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aikio, Marjut
1989 The Kven and Cultural Linguistic Pluralism. In: *Acta Borealia* 1-1989 s 86-97.
- Aikio, Marjut og Lindgren, Anna-Ritta
1982 Den finske minoriteten i Nord-Noreg. I: Tove Bull og Kjellaug Jetne (red.): *Nordnorsk. Språkarv og språkforhold i Nord-Noreg*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Allardt, Erik
1979 Implications of the Ethnic Revival in Modern, Industrialized Society. A Comparative Study of Linguistic Minorities in Western Europe. In: *Commentationes Scientiarum Socialium* 12. Societas Scientiarum Fennica. Helsinki.
- Andersen, Svanhild
2006 Landskap, forvaltning og samisk identitet. I: *Diedut* nr 3, s 12-34.
- Anderson, Benedict
1997 The nation and the origins of national consciousness. In: Montserrat Guibernau and John Rex: *The Ethnicity reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. UK: Polity Press.
- 1996[1983] *Forestilte fellesskap. Refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Oslo: Spartacus Forlag AS.
- Andreassen, Irene
2003 "*Tainariksi kuttuthaan se steimpiitti täälä*" En studie av kvenske fiske- og sjødyrsnavn i Varanger, Porsanger og Alta. Dr.art.-avhandling, Det humanistiske fakultet, Universitetet i Tromsø.
- Andresen, Astri
1989 *Sii'daen som forsvant. Østsamene i Pasvik etter den norsk-russiske grensetrekningen i 1826*. Kirkenes: Sør-Varanger Museum (udatert utgave).
- Anttonen, Marjut
1999 Etnopolitikk i Nord-Norge. Sammendrag på norsk i: *Etnopolitiikkaa Ruijassa. Suomalaislähtöisen väestön identiteettien politisoituminen 1990-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1998 The dilemma of some present-day Norwegians with Finnish-speaking ancestry. In: *Acta Borealia*, vol 15/1, s 43-57.
- Ardener, Edwin
1989 The 'Problem' Revisited. In: Malcolm Chapman (ed.): *Edwin Ardener. The Voice of Prophecy and other essays*. UK: Basil Blackwell.

- Auer, Peter
2005 A postscript: code-switching and social identity. In: *Journal of Pragmatics*. Volume 37, Issue 3, pages 403-410.
- Banks, Marcus
1999 *Ethnicity: Anthropological Constructions*. London and New York: Routledge.
- Barnard, Alan and Spencer, Jonathan (eds.)
2006 *Encyclopedia of Social and Cultural Anthropology*. London and New York: Routledge.
- Barth, Fredrik
1996 Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity. In: Hans Vermeulen & Cora Govers (eds.): *The Anthropology of Ethnicity. Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*. Amsterdam: Het Spinhuis.
1996a Nye og evige temaer i studiet av etnisitet. I: Fredrik Barth: *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.
1996b[1956] Økologiske relasjoner mellom etniske grupper i Swat i Nord-Pakistan. I: Fredrik Barth: *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.
1994[1969] (ed.) «Introduction» In: *Ethnic Groups and Boundaries*. Oslo: Pensumtjeneste.
- Bateson, Gregory
1979 *Mind and Nature. A Necessary Unit*. Great Britain: Wildwood House Limited.
- Bauman, Zygmunt
1997 The Making and Unmaking of Strangers. In: Pnina Werbner and Tariq Modood (eds.): *Debating Cultural Hybridity. Multi-Cultural Identities and the Politics of Anti-Racism*. London & New Jersey: ZED Books.
- Baumann, Gerd
2006 *Contesting Culture. Discourses of identity in multi-ethnic London*. London: Cambridge University Press.
- Beddari, Olav
2005 *Fra vår grense mot Finland og Russland*. Egen utgivelse.
1989 Internatskolen og det flerkulturelle bygdesamfunnet. I: Olav Beddari, Kåre Våga, Steinar Wikan: *Statsinternatene i Finnmark*. Skoledirektøren i Finnmark.
- Berg, Nina Gunnerud og Dale, Britt
2004 Sted – begreper og teorier. I: Nina Gunnerud Berg, Britt Dale, Hans Kjetil Lysgård og Anders Løfgren (red.): *Mennesker, steder og regionale endringer*. Trondheim: Tapir Akademiske Forlag.
- Beronka, Johan
1933 *Vadsø bys historie. Med spredte bidrag til Varangers historie*. Vadsø kommune.
- Bjones, Ingebjørg, Hansen, Grethe Storm
1997 *Kunnskap i sykepleiepraksis. Hva er det og hvordan lærer det?* UiO: Inst. for spesialpedagogikk og HiO: Avd. for helsefag.
- Bjørklund, Ivar
1978 *KVÆN-SAME-NORSK. En sosialantropologisk analyse av «De tre stammers møte»*. Universitetet i Tromsø: Magistergrad.
- Bloch, Maurice
1991 Language, Anthropology and Cognitive Science. In: *Man*. Vol. 26, No. 2., pp.183-198.
- Boissevain, Jeremy
1974 *Friends of Friends. Networks, Manipulators and Coalitions*. New York: St.Martin's Press.

- Bolle, Roald
2000 Læstadianismen i det moderne samfunn. I: Øyvind Norderval og Sigmund Nettet (red.): *Vekkelse og vitenskap. Lars Levi Læstadius 200 år*. Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie Ravnetrykk Nr 23.
- Borgen, Axel
1979 Distriktslege A.B. Wessel. I: A.B. Wessel [1938]: *Optegnelser fra Sør-Varanger*. Kirkenes.
- Bourdieu, Pierre
1999 *The Logic of Practice*. UK: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre og Wacquant, Loïc J.D.
1993 *Den kritiske ettertanke. Grunnlag for samfunnsanalyse*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Bratrein, Håvard Dahl
1989 Varangerhuset. I: *NORVEG*, Folkelivsgransking 23.
- Briggs, Charles
1986 *Learning how to ask. A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Cambridge University Press.
- Briggs, Jean L.
1997 From Trait to Emblem and Back: Living and Representing Culture in Everyday Inuit Life. In: *Arctic Anthropology*. Vol. 34. No.1, pp. 227-235.
- Broch, Harald Beyer
2002 Om feltarbeidets posisjon i moderne norsk universitetsantropologi. I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, nr 4, s 187-203.
- Bruner, Edward M.
1986 Introduction. In: Victor W. Turner and Edward M. Bruner (eds.): *The Anthropology of Experience*. University of Illinois Press.
- Bull, Tove
1995 Language maintenance and loss in an originally trilingual area in North Norway. In: *International Journal of the Sociology of Language*, 115, pp.125-134.
- Bull, Tove og Gaski, Harald
1994 Fornorskningsspolitikk og språkundertykking. I: Einar-Arne Drivenes, Marit Hauan og Helge A. Wold (red.): *NORDNORSK KULTURHISTORIE. Det mangfoldige folket*. Bind 2. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Cashman, Holly R.
2005 Identities at play: language preference and group membership in bilingual talk in interaction. In: *Journal of Pragmatics*, Volume 37, Issue 3, pp. 301-315.
- Christoffersen, Dikka Thinn
1902 *En prestekones erindringer*. Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard).
- *Cohen, Abner
1974 *Customs and Politics in Urban Africa*. Routledge & Kegan Paul.
- Cohen, Anthony P.
2003 *Self Consciousness. An alternative anthropology of identity*. London and New York: Routledge.
1996 Boundaries of consciousness, consciousness of boundaries. Critical questions for anthropology. In: Hans Vermeulen and Cora Govers (eds.): *The Anthropology of Ethnicity. Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Connerton, Paul
1998 *How Societies Remember*. UK: Cambridge University Press.

- Dahl, Helge
1957 *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814 til 1905.*
Oslo: Universitetsforlaget.
- Denzin, Norman K.
1989 *The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods.*
(USA) Prentice Hall.
- Douglas, Mary
1997[1966] *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu.*
Oslo: Pax Forlag A/S.
- Drivenes, Einar-Arne og Niemi, Einar
2000 Også av denne verden? Etnisitet, geografi og læstadianisme mellom tradisjon og modernitet. I: Øyvind Norderval og Sigmund Nettet (red.): *Vekkelse og vitenskap. Lars Levi Læstadius 200 år.*
Universitetsbiblioteket i Tromsøs skriftserie Ravnetrykk Nr 23.
- Eidheim, Frøydis
1993 *Sett nordfra. Kulturelle aspekter ved forholdet mellom sentrum og periferi.*
Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Eidheim, Harald
1994[1969] When Ethnic Identity is a Social Stigma. In: Fredrik Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries.* Oslo: Pensumtjeneste.
1977 Assimilation, Ethnic Incorporation and the Problem of Identity Management. I: Harald Eidheim: *Aspects of the Lappish Minority Situation.*
Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Enbusk, Rolf
1984 *Østsamene i Neiden.* Tana: Samenes landsforbund.
- Eriksen, Thomas Hylland
2007 Mangfold versus forskjellighet. I: Øyvind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen (red.): *Grenser for kultur? Perspektiver på norsk minoritetsforskning.*
Oslo: Pax forlag A/S.
2007a Etterord: En fotnote om etnisitet og klasse. I: Øyvind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen (red.): *Grenser for kultur? Perspektiver på norsk minoritetsforskning.* Oslo: Pax forlag A/S.
1997 Identitet. I: Thomas Hylland Eriksen (red.): *Flerkulturell forståelse.*
Oslo: Tano Aschehoug.
1997a Ethnicity, race and nation. In: Montserrat Guibernau and John Rex: *The Ethnicity reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration.*
UK: Polity Press.
1993 *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives.*
London: Pluto Press.
- Eriksen, Knut Einar og Niemi, Einar
1981 *Den finske fare. Sikkerhetsproblemer og minoritetspolitikk i nord 1860-1940.*
Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget.
- Fagerlid, Cecilie
2005 Antropologi uten radikal annerledeshet: når informantens og antropologens kunnskapsprosjekter konvergerer.
I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift.* Nr 2-3, s 153-162.
- Fishman, Joshua A.
1999 Sociolinguistics. In: Joshua A. Fishman (ed.): *Handbook of Language & Ethnic Identity.* New York: Oxford University Press.
1989 *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective.*

- Clevedon: Multilingual Matters Ltd.
- Fog, Jette
2001 *Med samtalen som utgangspunkt. Det kvalitative forskningsinterview.*
Danmark: Akademisk Forlag.
- Forsdahl, Anders
1991[1974] *Navn langs Pasvikelven.* Kirkenes: Sør-Varanger Museum.
1976 *Bidrag til belysning av medisinske og sosiale forhold i Finnmark Fylke, med særlig vekt på forholdene blant finskættede i Sør-Varanger kommune.*
ISM skriftserie Nr. 1., Universitetet i Tromsø.
- Fuglerud, Øivind
2007 Innledning. I: Øivind Fuglerud og Thomas Hylland Eriksen (red.): *Grenser for kultur? Perspektiver på norsk minoritetsforskning.* Oslo: Pax forlag A/S.
- Fuglestad, Otto Laurits og Mørkeseth, Elisabeth Ianke
1997 Et semiotisk perspektiv på forskningsprosessen og på forskerens rolle i felten. I: Erik Fossåskaret, Otto Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data.*
Oslo: Universitetsforlaget.
- Goffman, Erving
1990[1963] *Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity.*
England: Penguin Books.
1990a[1956] *The Presentation of Self in Everyday Life.* England: Penguin Books.
- Gorter, Waling T.
1981 *Sør-Varanger - en kommune på skoltessamisk jord. I: Tannvik, Kåre (red.): Sør-Varanger - en samisk kommune?* Kirkenes: Kulturukekomiteén 1981.
- Grønhaug, Reidar
1974 *Micro – Macro Relations. Social Organization in Antalya, Southern Turkey.*
Dept. of Social Anthropology, University of Bergen.
- Guibernau, Montserrat and Rex, John
1997 Introduction. In: Montserrat Guibernau and John Rex (eds.): *The Ethnicity reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration.* UK: Polity Press.
- Handelman, Don
1977 The organization of ethnicity. In: *Ethnic Groups.* Vol. 1, pp. 187-200.
- Hansen, Lars Ivar og Olsen, Bjørnar
2004 *Samenes historie fram til 1750.* Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.
- Harrison, Simon
1999 Identity as a scarce resource. In: *Social Anthropology*, 7, 3, 239-251.
- Haugen, Einar
1969 *The Norwegian Language in America. A Study in Bilingual Behavior.*
Vol. I og II. Bloomington London: Indiana University Press.,
- Hellevik, Ottar
1997 *Sosiologisk metode.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Henriksen, Bente Ann
2001 *Kvensk, finsk eller norsk? Om forvaltning av etnisk identitet i Skibotn. En analyse av tre generasjoners sjøloppfattelse.*
Hovedfagsoppgave i sosiologi, Universitetet i Tromsø.
- Herzfeld, Michael
2005 *Cultural Intimacy. Second Edition. Social Poetics in the Nation-State.*
New York London: Routledge.
- Hoëm, Anton

- 2007 *Fra noaidens verden til forskerens. Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715-2007*. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Oslo: Novus forlag.
- Hoëm, Ingjerd
1999 Representasjoner av relasjoner og forskjell. Del II av: Thomas Hylland Eriksen og Ingjerd Hoëm: Norske diskurser om kulturell annerledeshet. I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 10:2, s 125-149.
- Holy, L.
1984 Theory, Methodology and the Research Process. In: R.F. Ellen (ed.): *Ethnographic Research: A Guide to General Conduct*. London: Academic Press.
- Horowitz, Donald L.
1976 Ethnic Identity. In: Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan (eds.): *Ethnicity. Theory and Experience*. Harvard University Press.
- Huss, Leena & Lindgren, Anna-Riitta
1999 Scandinavia. In: Joshua A. Fishman (ed.): *Language and Ethnic Identity*. Oxford University Press.
- Hyltenstam, Kenneth og Tommaso Milani
2003 *Kvenskans status*. Utredning. Centrum för tvåspråkighetsforskning. Stockholms universitet.
- Ingold, Tim
1974 Entrepreneur and Protagonist: Two Faces of a Political Career. In: *Journal of Peace Research*. XI, 3, pp. 179-188.
- Isaacs, Harold R.
1976 Basic Group Identity: The Idols of the Tribe. In: Nathan Glazer and Daniel P. Moynihan (eds.): *Ethnicity. Theory and Experience*. Harvard University Press.
- Ivanowitz, Mikit
2002 *Skoltene en glemt kultur i Barentsregionen*. Egen forskningsrapport.
- Jacobsen, Jan Krag
1993 *Intervju. Konsten att lyssna och fråga*. Studentlitteratur. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.
- Jenkins, Richard
2003 *Social Identity*. London and New York: Routledge.
2003a *Rethinking Ethnicity. Arguments and Explorations*. London Thousand Oaks, New Dehli: SAGE Publications.
- Jones, Michael (ed.)
2005 *Multiculturalism in the North*. Trondheim: Tapir Academic Press.
- Karikoski, Elin Vanja
1995 *Olen Karikoski, miksi? – Navnet mitt er Karikoski, hvorfor? Finske slektsnavn i Sør-Varanger i lys av finsk slektsnavntradisjon, slektsnavnforskning og fornavnsforskningsprosess*. Hovedfagsoppgave i finsk språk. Institutt for språk og litteratur. Universitetet i Tromsø.
- Karikoski, Elin og Pedersen, Aud Kirsti
1996 *Kvenane/dei finskætta i Noreg*. Institutt for språk og litteratur. Universitetet i Tromsø
- Kaufmann, Eric P.
2004 Introduction. Dominant ethnicity: from background to foreground. In: Eric P. Kaufmann (ed.): *Rethinking Ethnicity. Majority groups and dominant minorities*. London and New York: Routledge.

- Knutsen, Nils Magne (red.)
1988 *Nessekongene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Kramvig, Britt
2005 The silent language of ethnicity. In: *European Journal of Cultural Studies*, 8 (1), pp. 45-64.
- Kristiansen, Roald E.
1998 Læstadianismen som religion for kvenene I: Guttormsen, Helge (red.): *Kvenenes historie og kultur*. Nord-Troms Historielag.
- Krogsmyr, Kari Elisabeth
2000 *Et lite stykke Norge. Om sted og tilhørighet i Valdres*. Hovedfagsoppgave. Universitetet i Oslo: Sosialantropologisk institutt.
- Kuper, Adam
2003 The Return of the Native. In: *Current Anthropology*, vol. 44 (3): 389-402.
- Kvale, Steinar
2001 *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Kymlicka, Will
1996 *Multicultural Citizenship*. Oxford New York: Clarendon Press Oxford.
- Lane, Pia
2006 *A Tale of Two Towns. A comparative Study of Language and Culture Contact*. Acta Humaniora, Faculty of Humanities, University of Oslo.
- Lantz, Annika
1993 *Intervjumetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Leganger-Krogstad, Heid
1995 *Læstadianske oppdragelsesidealer og skolekonflikten i Alta. Foreldrenes ønsker for opplæring og oppdragelse*. Alta: HiF-forskning 1995:3.
- le Maire, Mads
1982 *Fra Sydvaranger*. Kirkenes: Sør-Varanger Museum.
- Levine, Hal B.
1999 Reconstructing Ethnicity. In: *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 5, No. 2., pp.165-180.
- Le Wita, Béatrix
1994 Introduction & Ch. 1: The Investigator. In: *French Bourgeois Culture*. Cambridge University Press.
- Liebkind, Karmela
1999 Social Psychology. In: Joshua A. Fishman (ed.): *Handbook of Language & Ethnic Identity*. New York Oxford: Oxford University Press.
- Lien, Marianne E.
2001 Likhet og verdighet. Gavebytter og integrasjon i Båtsfjord. I: Lien, Marianne E., Lidén, Hild og Vike, Halvard (red.): *Likhetens paradokser. Antropologiske undersøkelser i det moderne Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lindgren, Anna-Riitta
2005 Om truede språk og språklig emansipasjon på Nordkalotten. I: Gulbrand Alhaug, Endre Mørck, Aud-Kirsti Pedersen (red.): *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull*. Oslo: NOVUS Forlag.
- Linnekin, Jocelyn and Poyer, Lin
1990 Introduction. In: Jocelyn Linnekin and Lin Poyer (eds.): *Cultural Identity and Ethnicity in the Pacific*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Lokka, Sven
1998 Kvenene i Murmansk fylke. I: Helge Guttormsen (red.): *Kvenenes historie og kultur*. Nord-Troms Historielag.

- Lunde, Aage, med bidrag av Povl Simonsen og Ørnulf Vorren
1979 *SØR-VARANGERS HISTORIE*. Kirkenes: Sør-Varanger Kommune.
- Megard, Bjørn Olav
1999 *Kvener og finskætta. En undersøkelse av betegnelsene "kvener" og "etterkommere etter finske innvandrere" i politisk diskurs og i utforming av identitetstilknytning*. UiO: Hovedfagsoppgave i sosialantropologi.
- Nader, Laura
1972 Up the Anthropologist – Perspectives Gained from Studying Up. In: D. Hymes (ed.): *Reinventing Anthropology*. New York: Random House.
- Narayan, Kirin
1993 How Native is a "Native" Anthropologist?. In: *American Anthropologist: Journal of the American Anthropological Association*. The Association, nr. 95 (3), pp. 671-686.
- Niemi, Einar
2006 Kven-debatten. Kronikk i avisen *Finnmarken* av 130306.
2005 Nasjonale minoriteter – en oppfinnelse? Om Europarådets rammekonvensjon for nasjonale minoriteter og Norge. I: Gulbrand Alhaug, Endre Mørck, Aud-Kirsti Pedersen (red.): *Mot rikare mål å trå. Festskrift til Tove Bull*. Oslo: NOVUS Forlag.
2004 Kvenene – innvandring og kultur møte. I: Ola Alsvik (red.): *Kultur møter. Lokalsamfunnet, lokalhistorien og møtet med det fremmede*. Oslo: Norsk lokalhistorisk institutt.
2003 Kvenene i nord – ressurs eller trussel?. Kapittel 5. I: Knut Kjeldstadli (red.): *Norsk innvandringshistorie*. Oslo: Pax Forlag A/S.
1996 I grenselandet mot Russland: Neidensamene. I: Vladislav Ivanovitsj Goldin og Jens Petter Nielsen (red.): *Frykt og forventning. Russland og Norge i det 20. århundre*. Universitetet i Tromsø, Pomoruniversitetet i Arkangelsk.
1994 Østsamene – ressursutnyttelse og rettigheter. I: *NOU 1994:21*. Oslo.
1991 Kven - et omdiskutert begrep. I: *Varanger Årbok*. Vadsø.
1981 Når «forsvant» samene fra Sør-Varanger? I: Tannvik, Kåre (red.): *Sør-Varanger - en samisk kommune?* Kirkenes: Kulturukekomitéen.
- Norges offisielle statistikk. IX. 17.
1933 *Folketellingen i Norge. 1. desember 1930*. Fjerde hefte.
- Okamura, Jonathan Y.
1981 Situational ethnicity. In: *Ethnic and Racial Studies* Volume 4, no. 4, pp. 452-465.
- Olafsbye, Guri
1998 *GRENSER. Nærhet og distanse mellom nordmenn og russere i Sør-Varanger*. Hovedfagsoppgave. Institutt og Museum for Antropologi, UiO.
- Olsen, Venke Åsheim
2005[1980] Badstu i Norge. In: Michael Jones (ed.): *Multiculturalism in the North*. Trondheim: Tapir Academic Press.
2005a Ethonyms as signs in multicultural societies. An ethnological approach. In: Michael Jones (ed.): *Multiculturalism in the North*. Trondheim: Tapir Academic Press.
- Olwig, Karin Fog
2002 Det etnografiske feltarbejde: antropologers arbeidsmark eller faglig slagmark? Æresforelesning. I: *Norsk Antropologisk Tidsskrift* nr 3, s 111-123.
- Opsahl, Erik

- 2007 "…som ieg tusindfold indfødder war". *Norsk innvandringshistorie ca 900-1537*. Avhandling for Doktor Artium. Universitetet i Tromsø, Det samfunnsvitenskapelige fakultet, Institutt for historie.
- Paulaharju, Samuli
1973[1928] *Finnmarkens folk*. Sverige: Schildts.
- Paulgaard, Gry
1997 Feltarbeid i egen kultur – innenfra, utenfra eller begge deler?. I: Erik Fossåskaret, Otto Laurits Fuglestad og Tor Halfdan Aase (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av kvalitative data*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Paulsen, Trude Iren
2003 *Kan norske myndigheters forskjellsbehandling av samer og kvener forsvares ut i fra normativ teori?* Hovedoppgave. UiO: Institutt for statsvitenskap.
- Pedersen, Nils Petter
2006 Finsk eller kvensk? Kronikk i avisen *Finnmarken* av 210406.
- Pehrson, Robert N.
1964 *The Bilateral Network of Social relations in Könkämä Lapp District*. Norsk Folkemuseum. Oslo: Universitetsforlaget.
- Pettersen, Oddrun
2002 *The Vision that became Reality. The Regional Barents Cooperation 1993-2003*. Kirkenes: The Barents Secretariat.
- Qvigstad, Just
1981[1926] Bosætningen i Sør-Varanger før 1870. *Tromsø Museums Årshefter* 48 (1925) Nr. 3. Optrykk Kirkenes 1981.
1920 Den kvænske indvandring til Nord-Norge. *Tromsø Museums årshefter* 4. Tromsø.
- Rautio, Rune
1989 Kiberg og krigen – som en tysk soldat opplevde det. I: *Varanger Årbok*. Vadsø.
- Robertsen, Lise
1997 «Den allra nakne klippestrand». *En case studie av Bugøyenes 1860-1900*. Universitetet i Tromsø: Hovedfagsoppgave i historie.
- Roosens, Eugen
1996 The primordial nature of origins in migrant ethnicity. In: Hans Vermeulen & Cora Govers (eds.): *The Anthropology of Ethnicity. Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Rushfelt, Reidun
1993 Kvenske kvinners status i forhold til norske kvinner med hovedvekt på Vadsø». I: «De vaska både hygga og «livet» ut av sine hjem, men de gjorde det i beste mening!». Alta: NKF og HiF.
- Ryymin, Teemu
2003 "De nordligste finner": fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1839. Avhandling dr. art. Institutt for historie, Universitetet i Tromsø.
2001 Creating Kvenness: identity building among the Arctic Finns in northern Norway. In: *Acta Borealia* 1-2001, s 51-67.
- Sandmæl, Kristine
1999 Gjenfødselsens sted. "De førstefødte" og dåpen. I: Frode Wigum og Svein Malmbekk (red.): *Vårherres verden. En bok om kirke og gudstro i Nord-Norge gjennom 1000 år*. Oslo: Den norske kirkes presteforening.

- Saessalo, Lassi
1998 Grunnlaget for en egen kvensk etnisitet i Nord-Norge med bakgrunn i den kvenske minoritetens språk, historie og kultur. I: Guttormsen, Helge (red.): *Kvenenes historie og kultur*. Nord-Troms Historielag.
- Saugestad, Sidsel
1997 Fortolkningens forløp. Om feltarbeid og fortolkning av differensiering i samfunn. I: Fossåskaret, Erik, Fuglestad, Otto Laurits og Aase, Tor Halfdan (red.): *Metodisk feltarbeid. Produksjon og tolkning av data*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Schwimmer, E.G.
1972 Symbolic competition. In: *Anthropologica*, pp. 117-155.
- Schøyen, Carl
1977 *Tre stammers møte. Av Skouluk-Andaras beretninger*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Seppola, Bjørnar
2007 Samisk styring av Kvensk kultur. Ytring i *Nordlys* av 110707.
- Sivertsen, Dagmar
1955 *Læstadianismen i Norge*. Oslo: Forlaget Land og Kirke.
- Skutnabb-Kangas, Tove
1999 Education of Minorities. In: Joshua A. Fishman (ed.): *Handbook of Language and Ethnic Identity*. New York Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Anthony D.
2004 Ethnic cores and dominant ethnies. In: Eric P. Kaufman (ed.) *Rethinking Ethnicity. Majority groups and dominant minorities*. London and New York: Routledge.
- Sogner, Sølvi
2003 Over kjølen. I: Knut Kjeldstadli (red.): *Norsk innvandringshistorie*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Solheim, Jorun
1997 Forord. I: Mary Douglas: *Rent og urent. En analyse av forestillinger omkring urenheter og tabu*. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Steinlien, Øystein
1999[1984] *Kulturell endring og etnisk kontinuitet*. Hovedfagsoppgave. Skriftserie Nr. 7. Senter for samiske studier. Universitetet i Tromsø.
- Storaas, Kari
2001 *Samhold i grenseland*. Hovedfagsoppgave. UiO: Sosialantropologisk institutt.
- Stortingsmelding nr.15
2000-2001 *Nasjonale minoriteter i Norge - Om statleg politikk overfor jødar, kvener, rom, romanifolket og skogfinnar*. Oslo: Kommunal- og regionaldepartement.
- Stortingsforhandlinger
1936 1936. 7 juli – Lov um folkeskulen på landet. I: *Forhandlingler i Odelstinget nr. 90*. Åttende del.
- Sørensen, Svein H.
2001 *Garnisonsgammen i Svanvik – og glimt fra grensevakten i mellomkrigstida*. Oslo: Forsvarsmuseet.
- Teerijoki, Ilkka
1998 Kvenenes liv i Tornedalen 1600-1800. I: Helge Guttormsen (red.): *Kvenenes historie og kultur*. Nord-Troms Historielag.
- Thuen, Trond
2002 Cultural Policies on the North Calotte. In: *Acta Borealia*. 2-2002, pp. 147-164.

- 1995 *Quest for Equity. Norway and the Saami Challenge*. Canada: ISER.
- 1989 'Mixed' decent and ethnogenesis – some comparative considerations of contact situations in the north. *Acta Borealia* 1-1989, pp.52-71.
- Tjelle, Ingjerd
2000 *BORTSENDT og INTERNERT. Møter med internatbarn*. Tromsø: Polar forlag.
- Tønnesen, Sverre
1972 *Retten til jorden i Finnmark*. Institutt for offentlig rett – skrift nr 3. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ulrich, Thomas
2003 *Mellom kvensk identitet og anerkjennelse. Opplevelser og holdninger blant norske kvener*. Hovedoppgave i etnologi, UiO.
- Vahtola, Jouko
1994 *Kvenerne - vem var de ursprungligen? I: Strøm, Anne Torekoven (red.): Kvenerne - en glemt minoritet?* Universitetet i Tromsø/Tromsø Museum.
- Veltman, Calvin
1991 *Theory and Method in the Study of Language Shift*. In: James R. Dow (ed.): *Language and Ethnicity. Focusschrift in honor of Joshua A. Fishman on the occasion of his 65th birthday*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Verdery, Katherine
1996 *Ethnicity, nationalism and state-making. Ethnic Groups and Boundaries: past and future*. In: Hans Vermeulen and Cora Govers (eds.): *The Anthropology of Ethnicity. Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- Vorren, Ørnulv
1979 *Den samiske bosetning i Sør-Varanger*. I: Aage Lunde: *SØR-VARANGERS HISTORIE*. Kirkenes: Sør-Varanger Kommune.
- Wadel, Cato
1991 *Feltarbeid i egen kultur*. Flekkefjord: SEEK A/S.
- Wande, Erling
2006 http://www.umu.se/littnord/KGN/forskarna/wanda_erling.htm
- Weber, Max
1997[1922] *What is an ethnic group?* In: Montserrat Guibernau and John Rex (eds.): *The Ethnicity reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. UK: Polity Press.
- 1971[1958] *Makt og byråkrati*. [Utvalg ved Egil Fivesdal]. Oslo: Gyldendals Studiefakler.
- Wei, Li
2005 'How can you tell?' Towards a common sense explanation of conversational code-switching. In: *Journal of Pragmatics*. Volume 37, Issue 3, pp. 375-389.
- Werbner, Pnina
1997 *Essentialising essentialism, essentialising silence: Ambivalence and multiplicity in the constructions of racism and ethnicity*. In: Pnina Werbner and Tariq Modood: *Debating Cultural Hybridity*. London & New Jersey: Zed Books.

Wessel, A.B.

- 1991[1902] *Fra vor grændse mod Rusland*. Kirkenes: Sør-Varanger Museum.
 1981[1926] Befolkningen i Sør-Varanger efter 1870. I: Just Qvigstad 1981[1926]:
 Bosætningen i Sør-Varanger før 1870. *Tromsø Museums Årshefter* 48 (1925)
 Nr. 3. Opptrykk Kirkenes.
 1979[1938] *Optegnelser fra Sør-Varanger*. Kirkenes.
 1902 Om brugen af badstubad i Sydvaranger. I: *Hygieniske meddelelser*.

Wikan, Steinar

- 2003 Reindrifutviklingen. I: Sør-Varanger Historielag (red.): *Sør-Varanger 1826-1906. Fra fellesdistrikt til lokalforvaltning*. Kirkenes.
 2003a Grenseoppgangen 1826. I: Sør-Varanger Historielag (red.): *Sør-Varanger 1826-1906. Fra fellesdistrikt til lokalforvaltning*. Kirkenes.
 2002 Villmarksjenta fra Enare. I: *Varanger Årbok*. Vadsø.
 1997 Reindriften i Sør-Varanger. I: *Varanger årbok*. Vadsø.
 1996 Kampen om ressursene. Lokale grensekonflikter mellom Norge og Russland 1826-1920. I: Asbjørn Eidnes (skriftstyrar): *Håløygminne*. Hefte 4.
 1995 *Grensebygda NEIDEN. Møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene*. Kirkenes: Nordkalott-Forlaget, Sør-Varanger museums forlag.
 1991 *Noatun. En ødemarksgård i Øvre Pasvik*. Hesseng: Noatun-prosjektet.
 1980 *Kolonisering og bureising i PASVIKDALEN*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.

APPENDIKS KAP. 3: KONTEKST I FOLKETELLINGER FRA 1875 TIL 1930

Fra folketellingen i 1875 noterer A.B. Wessel følgende¹:

År 1875

Nordmenn	279	17,0 %
Sjølapper	484	38,4 %
Fjell-lapper	135	
Skotelapper	11	
Kvæner	656	40,3 %
Kareler	6	4,3 %
Blandede	70	
Sum	1.641	100,0 %

Kilde: A.B. Wessel 1981:1

År 1885

Nordmenn	277	14,5 %
Lapper	523	28,5 %
Skolter	20	
Kvæner	848	45,5 %
Kareler	20	
Blanding	219	11,5 %
Sum	1.907	100,0 %

Kilde: A.B. Wessel 1981:3. (Min prosentregning.)

Den tilstedeværende befolkning ved telling i 1900 skal ha vært som følger:

År 1900

Nordmenn	396	20,74 %
Lapper	698	36,50 %
Kvæner	818	42,78 %
Sum	1.912	100,02 %

Kilde: A.B. Wessel 1981:6²

År 1910

Norske	1.593	48,2 %
Kvæner	844	25,6 %
Lapper	701	21,2 %
Blandede	165	5,0 %
Sum	3.303	100,0 %

¹ Jeg skal følge Wessels tall til 1920 grunnet hans tidvise inndelinger i kategorier, men skal avslutte med en oversikt ved Steinar Wikan for årene 1825-1910. Tallene divergerer noe.

² Wessel legger til: "Blandingsindividene er ikke opført særskilt, men rimeligvis fordelt på de andre klasser."

Kilde: A.B. Wessel 1981:6. (Min prosentregning.)

År 1920

Nordmenn	2.341	48,4 %
Kvæner	1.034	21,4 %
Lapper	566	11,7 %
Blandede	822	17,0 %
Fremmede ³	78	1,6 %
Sum	4.841	100,1 %

Kilde: A.B. Wessel 1981:8. (Min prosentregning.)

Blanding /År	Norsk- lapper	Norsk kvæner	Lappisk- kvæner	Norsk- lappiske kvæner	Sum	Prosent av total befolkn.
1875	16	17	37	-	70	4,3%
1885	79	52	70	18	219	11,5 %
1910	33	61	71	-	165	5,0 %
1920	185	385	203	49	822	17,0 %

Kilde: A.B. Wessel 1981

1825-1910 Befolkning i Sør-Varanger etter etnisk opprinnelse.

År	Norsk	Finsk	Samisk	Blandet	Sum
1825	-	-	290	-	290
1845	78	77	442	-	579
1855	213	176	483	-	872
1865	194	339	607	31	1.171
1870	208	701	573	-	1.482
1875	290	654	590	95	1.629
1885	277	842	543	239	1.901
1890	337	862	733	-	1.932
1900	396	818	698 ⁴	-	1.912
1910	1.593	844	701	165	3.303

Fra: Steinar Wikan 1980:31

Hjemmehørende befolkning i Sør-Varanger etter folketellingen av 1930

Samlet	Samer	Kvener	Sam-Kven	Norske
7.590	837	1.167	82	5.504
100%	11,0%	15,4%	1,1%	72,5%

Kilde: Norges offisielle statistikk. IX. 17.

³ Disse besto av 66 svensker, 6 russere, 3 dansker, 2 tyskere, 1 engelsk.

⁴ Nedgang skyldes at vel 100 flyttsamer som tidligere ble telt under Sør-Varanger, fikk hjemstavnsrett i Nesseby kommune.

APPENDIKS KAP. 4: KONTEKST II

DAGENS BEFOLKNING

Hushold i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Sted / hushold	Bugøynes mars 2004	Neiden juni 2004	søndre Pasvik mars 2005	Sum
Flerhushold	53	45	64	162
Enehushold	55	45	60	160
Sum hushold	108	90	124	322

Kommentar tabell :

* Forholdet mellom fler- og enehushold er ganske likt samlet sett.

Husholdsansvarlige i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Sted / husholds- ansvarlig	Bugøynes mars 2004	Neiden juni 2004	søndre Pasvik mars 2005	Sum
I flerhushold	106	90	128	324
I enehushold	55	50	60	165
Sum hush.ansv.	161	140	188	489

Befolkning

Befolkning i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Sted / personer	Bugøynes mars 2004	Neiden juni 2004	søndre Pasvik mars 2005	Sum
Hush.ansvarlig	161	140	188	489
Hjemmeboende	10	9	2	21
Sum befolkning	171	149	190	510

Kommentar tabell :

* Samlet befolkning på 510 fordelt på 320 hushold tilsier 1,6 voksenperson per hushold.

** Bugøynes 1,6 pershon/hushold

*** Neiden 1,7 person/hushold

**** Søndre Pasvik 1,6 person/hushold

* Antall person per hushold er komparativt likt.

- * Bugøynes og Neiden viser et totalt og relativt høyere antall hjemmeboende enn Søndre Pasvik. Personer kan bo hos foreldre for kortere og lengre tid før de kan kjøpe egen bolig, eller mens de avventer arbeidssituasjonen lokalt eller annet sted. Å skaffe egen bolig lokalt er et spørsmål om både kjøpekraft og tilbud.

Bruker vi ovennevnte tall for barn i grunnskolen og yngre, dvs daglig hjemmeboende, skulle vi anslagsvis få følgende:

- ** Bugøynes 0,3 barn/hushold
 *** Neiden 0,4 barn/hushold
 **** Søndre Pasvik 0,4 barn/hushold
 * Antall barn per hushold er komparativt likt.

Aldersfordeling

Aldersfordeling i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Sted / alder	Bygøynes mars 2004	Neiden juni 2004	søndre Pasvik mars 2005	Sum
18-30	10	7	4	21
30-40	30	29	24	83
40-50	29	31	42	102
50-60	50	26	41	117
60-70	22	29	31	82
70-80	23	23	27	73
80-	7	4	21	32
Sum personer	171	149	190	510

Kommentar tabell :

- * Her er en tallmessig forskjell på 41 personer mellom den lavest befolkede Neiden og høyest befolkede Søndre Pasvik, mens Bugøynes ligger midt imellom.
 Samlet ligger det demografiske tyngdepunkt på 50-60 år men kan utvides til 40-60 år.
- ** Bugøynes tyngdepunkt på 50-60 år.
 *** Neiden tyngdepunkt på 40-50 år og 60-70 år.
 **** Søndre Pasvik tyngdepunkt 40-60 år
- * Neiden skiller seg ut med to tilnærmet like men ikke sammenhengende toppunkt.
 * Bugøynes og Neiden har relativt høyere antall personer 18-40 år enn Pasvik.
 * Pasvik har et relativt høyt antall personer i aldersgruppen 80 år og eldre.

Kjønnsfordeling

Kjønnsfordeling i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Sted / kjønn	Bugøynes mars 2004			Neiden juni 2004			søndre Pasvik mars 2005			Sum		
	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum
Sum	83	88	171	65	84	149	92	98	190	236	266	510

Kommentar tabell :

- * Samlet kjønnsfordeling viser en overvekt av menn på 30 personer.
- ** Bugøynes har et svakt mannsoverskudd.
- *** Neiden har et overskudd på 19 menn.
- **** Søndre Pasvik har et svakt mannsoverskudd.
- * Neiden står for 2/3 av samlet mannsoverskudd.

Alder og kjønn

Alders- og kjønnsfordeling i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Sted, kjønn / alder	Bugøynes mars 2004			Neiden juni 2004			Søndre Pasvik mars 2005			Sum		
	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum
18-30	6	4	10	1	6	7	2	2	4	9	12	21
30-40	8	22	30	14	15	29	13	11	24	34	48	83
40-50	16	13	29	13	18	31	18	24	42	45	54	102
50-60	22	28	50	11	15	26	17	24	41	50	65	117
60-70	13	9	22	15	14	29	17	14	31	45	36	82
70-80	15	8	23	9	14	23	10	17	27	33	39	73
80-	3	4	7	2	2	4	15	6	21	20	12	32
Sum	83	88	171	65	84	149	92	98	190	236	266	510

Kommentar tabell :

- * Samlet finner vi et et kvinneoverskudd i aldersgruppene 60-70 og 80 år og eldre. I de resterende fem aldersgrupper finner vi et varierende mannsoverskudd. Menns overvekt er tydeligst i aldersgruppene 30-40 og 50-60 år.
- ** Bugøynes har en relativt stor overvekt av menn på 30-40 år og et lite på 50-60 år. I gruppen 70-80 år har vi et kvinneoverskudd. Ellers er forskjellene små.
- *** Neiden har et jevnt fordelt og mindre mannsoverskudd med tydelig overvekt på 70-80 år, og ellers kjønnsbalanse i gruppene 30-40 og 50-70.
- **** Søndre Pasvik har et mannsoverskudd på 40-60 og 70-80 år og et klart kvinneoverskudd i gruppen 80 år og eldre.

- * Både mannsoverskuddet i Neiden og den høye kvinneandel over 80 år i Søndre Pasvik avviker fra den generelle tendens av noenlunde likhet mellom stedene. Jeg kan ikke forklare denne andelen kvinner. Samtlige steder har ordninger med hjemmehjelp og hjemmesykepleie, og ingen har lokalt pleiesenter/sykehjem. Selv om vi beregner feilmargin og -telling, er tallet høyt. Det mannlige overskudd i Neiden kan muligens tyde på en relativt større kvinne- enn mannsutflytting uten at den er balansert med kvinnelige innflyttere. Ved telling var her noen tilbakeflyttede menn og flere mannlige lærere i motsetning til Bugøynes. Heller ikke her kan feilmargin og -telling alene forklare avviket.

Lokalt finskåttede

For ordens skyld presiseres at denne gruppen er mindre enn totalt antall personer av finsk slekt og utgjør de personer som i utgangspunktet var aktuelle for intervju.

Første tabell viser antall lokalt finskåttede, den neste fordeling på kjønn og alder og den tredje komparasjon med total befolkning.

Finskåttede av lokalt innvandrede i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Sted, kjønn / lokalt finskåttet	Bugøynes mars 2004			Neiden juni 2004			søndre Pasvik mars 2005			Sum		
	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum
Sum	50	72	122	24	48	72	38	61	99	112	181	293

Kommentar tabell :

- * Samlet sett har Bugøynes totalt og relativt det høyeste antall finskåttede, nemlig 42%. Søndre Pasvik har 34% og Neiden 25% av sanlet antall.

**Finskåttede av lokalt innvandrede fordelt på kjønn og alder
i Bugøyenes, Neiden og søndre Pasvik**

Sted, kjønn / alder, finskåttet	Bugøyenes mars 2004			Neiden juni 2004			søndre Pasvik mars 2005			Sum		
	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum
18-30	4	4	8	-	5	5	2	1	3	6	10	16
30-40	2	19	21	4	9	13	7	4	11	13	32	45
40-50	10	11	21	3	10	13	4	17	21	17	38	55
50-60	14	20	34	2	9	11	6	15	21	22	44	66
60-70	6	9	15	9	3	12	9	11	20	24	23	47
70-80	11	6	17	4	10	14	5	9	14	20	25	45
80-	3	3	6	2	2	4	5	4	9	10	9	19
Sum	50	72	122	24	48	72	38	61	99	112	181	293

Kommentar tabell :

Demografisk fordeling:

- * Samlet finner vi en jevn spredning i aldersgruppene og med tyngdepunkt i alderen 40-60 år. Pasvik har totalt og relativt færre i den yngste gruppen enn de to andre stedene.
- ** Bugøyenes har en tilsvarende spredning men med markert høydepunkt i gruppen 50-60 år. Derfra og yngre er flere enn i eldre aldersgrupper.
- *** Neiden har en jevn fordeling mellom yngste og eldste aldersgruppe.
- **** Søndre Pasvik har et jevnt tyngdepunkt på 40-70 år.

Kjønnfordeling:

- * Samlet utgjør menn en klar overvekt med 69 personer. Prosentvis får vi 62% lokalt finskåttede menn og 38% kvinner.
- ** Bugøyenes har en fordeling på 59% menn og 41% kvinner som ikke tilsvarer den samlede kjønnsbalanse. Det er 22 flere menn enn kvinner. Begge kjønn har et høydepunkt på 40-60 år, men kvinner også på 70-80 år. I gruppen 30-40 år er menn omtrent enerådende. Fordelingen antyder at flere kvinner enn menn har flyttet ut.
- *** Neiden har som fordeling 67% menn og 33% kvinner. I tall er den mannlige overvekt på 24 personer. I aldersgruppene 30-60 er menn i klart flertall, mens kvinner "dominerer" på 60-70 år. Fordelingen antyder at dobbelt så mange kvinner som menn har flyttet fra bygda.
- **** Søndre Pasvik har fordelingen 62% menn og 38% kvinner. Det er 23 flere menn enn kvinner. Mens kvinner har en liten overvekt blant personer yngre enn 40 år, dominerer menn på 40-60 år. Også her antydes at flere kvinner enn menn har flyttet ut (av Søndre Pasvik⁵).

⁵ Flytting kan også gå til nordre deler av Pasvik og især Svanvik. Av grender i Søndre Pasvik har Vaggetem tydeligst nedgang i befolkning grunnet en drøy halvtimes kjøreavstand til nærmeste butikk og skole på Skogfoss. Derfra tar det et kvarter til Svanvik og deretter min. 45 min til Kirkenes.

**Finskåttede av lokalt innvandrede og total befolkning
fordelt på kjønn og alder i Bugøyenes, Neiden og søndre Pasvik**

Sted, kjønn / alder	Bugøyenes mars 2004			Neiden juni 2004			søndre Pasvik mars 2005			Sum		
	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum	K	M	Sum
18-30	4	4	8	-	5	5	2	1	3	6	10	16
av totalt	6	4	10	1	6	7	2	2	4	9	12	21
30-40	2	19	21	4	9	13	7	4	11	13	32	45
av totalt	8	22	30	14	15	29	13	11	24	34	48	83
40-50	10	11	21	3	10	13	4	17	21	17	38	55
av totalt	16	13	29	13	18	31	18	24	42	45	54	102
50-60	14	20	34	2	9	11	6	15	21	22	44	66
av totalt	22	28	50	11	15	26	17	24	41	50	65	117
60-70	6	9	15	9	3	12	9	11	20	24	23	47
av totalt	13	9	22	15	14	29	17	14	31	45	36	82
70-80	11	6	17	4	10	14	5	9	14	20	25	45
av totalt	15	8	23	9	14	23	10	17	27	33	39	73
80-	3	3	6	2	2	4	5	4	9	10	9	19
av totalt	3	4	7	2	2	4	15	6	21	20	12	32
Sum	50	72	122	24	48	72	38	61	99	112	181	293
av totalt	83	88	171	65	84	149	92	98	190	236	266	510

Kommentar tabell :

Demografisk fordeling:

- * Samlet utgjør lokalt finskåttede 57% av befolkningen med en fordeling som tilsvarer rundt halvparten i hver aldersgruppe. I gruppen der vi kan forvente torspråklighet (60 år og eldre), teller de 111 personer mot totalt 187, dvs 59%.
- ** Bugøyenes lokalt finskåttede utgjør 71% av lokal befolkning.
- *** Neiden lokalt finskåttede utgjør 48% av lokal befolkning.
- **** Søndre Pasvik lokalt finskåttede utgjør 52% av lokal befolkning.
- * Bugøyenes har hatt a) mindre utflytting av finskåttede, b) mindre innflytting eller c) mindre av a) og b) enn Neiden og Søndre Pasvik. Dette må sannsynligvis forklares med stedets beliggenhet og lokale arbeidsplasser.

Kjønnsfordeling:

- * Lokalt finskåttede menn utgjør 36% av samlet befolkning og kvinner 22%. I den antatt tospråklige gruppen er fordelingen 57 menn og 54 kvinner mot totalt 87 menn og 98 kvinner med prosentvis størrelse på henholdsvis 66% menn og 55% kvinner.

- ** Bugøynes finskåttede menn tilsvarer 42% og kvinner 29% av lokal befolkning.
 *** Neiden finskåttede menn tilsvarer 32% og kvinner 16% av lokal befolkning.
 **** Søndre Pasvik finskåttede menn tilsvarer 32% og kvinner 20% av lokal befolkning.
 * Alle tre steder og især Neiden har en klart lavere prosentandel kvinner enn menn, noe som må forklares med høyere utflyttingsrate blant kvinner. Mannsoverskuddet i Neiden gjenspeiles i den totalt sett laveste kvinneandel, som i bygda tilsvarer halvparten av mannsandelen.

Lokalfødt versus innflyttet

Her skal vi se på fordelingen av innfødte og innflyttede og hvor sistnevnte kommer fra, dvs såkalt opprinnelsessted.

Lokalfødt og innflyttet i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Sted / kommer fra	Bugøynes mars 2004	Neiden juni 2004	søndre Pasvik mars 2005	Sum
Egen bygd*	124	82	123	329
utgjør	73% av sted	55% av sted	65% av sted	65% av samlet
Sør-Varanger	6	20	27	53
	4%	13%	14%	10%
Nord-Norge	21	7	15	43
	12%	5%	8%	8%
Sør-Norge**	4	13	14	31
	2%	9%	7%	6%
Finland	12	21	5	38
	7%	14%	3%	7%
Sverige	-	-	1	1
	-	-	0,5%	0,2%
Russland	3	1	4	8
	2%	0,7%	2%	2%
Island	-	-	1	1
	-	-	0,5%	0,2%
Tyskland	-	4	-	4
	-	3%	-	0,8%
Utenfra Europa	1	1	-	2
	0,6%	0,7%	-	0,4%
Sum befolkning	171	149	190	510
utgjør	100% av sted	100,4% av sted	99,5% av sted	99,4% av samlet

* For Søndre Pasvik gjelder fra hele Pasvik. ** Sør for Nordland.

Kommentar tabell :

- * Lokalfødte utgjør 65% av samlet befolkning, noe mer i Bugøynes og mindre i Neiden. Det er 5 prosentpoeng høyere enn lokalt finskåttede, noe som tilsier at et fåtall innfødte er ikke-lokalt finskåttet, bare norsk- eller samiskåttet. Dette fåtallet er i Neiden og Søndre Pasvik.
Av innflyttere kommer de fleste fra kommunen og deretter andre steder i Nord-Norge både til Neiden og Søndre Pasvik, mens det for Bugøynes er omvendt. Folk fra Sør-Norge har valgt Neiden og Søndre Pasvik fremfor Bugøynes, mens innflyttere fra Finland har klar overvekt i Neiden, deretter Bugøynes og knapt nok i Søndre Pasvik.
- ** Bugøynes Her ser vi et sammenfall av 73% lokalfødte og 71% lokalt finskåttede. Det tyder på større lokalt slektskap blant finskåttede og at innflytting i stor grad har skjedd ved gifte med lokalt finskåttet. Lav innflytting fra Sør-Varanger antyder også lite inngifte fra Neiden og Pasvik. Største andel innflyttere kommer fra nærområdet vestover og Lofoten. Det siste henger sammen med fisket, fortrinnsvis Lofot-fiskere på v rfiske i Varanger. Med ett unntak og av en familie, giftet kvinnelige finlendere seg inn rundt 1970-80 da de fleste kom for arbeid i fiskeindustrien.
- *** Neiden Her sammenfaller 55% lokalfødte med 48% finskåttede. Innflyttere fra kommunen utgjør største gruppe fra Norge og er på linje med innflyttere fra Finland. Sistnevnte er hovedsakelig fra nordre del, flere fra området rundt Sevettijärvi og av begge kjønn, enslige og familier med med hovedvekt på kvinner. Her er komparativt størst innslag av innflyttere fra Sør-Norge. To tyske ektepar er uten slekts-tilknytning i bygda.
- **** Søndre Pasvik Her sammenfaller 65% innfødte med 52% finskåttede, en forskjell på 7 prosentpoeng som i Neiden. Innflytting fra kommunen tilsvarer den fra resten av landet, og er på linje med situasjonen i Neiden. Innslaget fra Finland er lite. Informanter forklarte det med at *d m vil se havet*.

APPENDIKS KAP.7: EMPIRI I

FORELDRES SPRÅK

Kategorier:

Begge språk: kan brukes mer og mindre aktivt og passivt

Mest: når begge språk brukes men det ene mer enn det annet

Norm: brukes alene eller hovedsakelig med minst av det annet språk

Minst: når annet språk er norm

Her skilles ikke mellom lokal- og riksfinsk.

Kommentar: Antall intervjupersoner fremkommer når man legger sammen tallet i rubrikken for begge språk, for norsk norm og finsk norm.

Omtrent lik bruk/beherskelse av språkene fremkommer når markering for begge språk ikke følges av markering av mest norsk eller finsk.

Norm angir ett språk. Kan følges av markering i rubrikken minst i det annet språk. Det antyder liten bruk eller ferdighet i dette.

Bugøynes; intervjupersoner vår 2004

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Bugøynes	2	2	2	1	2	3	4	2	2	2	2	1	2	-	16	11
	4		3		5		6		4		3		2		27	
Bugøynes: Foreldre generelt																
Språk snakker/t	Begge språk	Norsk			Finsk											
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst									
Mor	20	2	3	2	5	13	1									
Far	19	2	3	2	6	12	1									
Mellom seg	7	4	2	1	16	2	1									
Mor i arbeid	8	4	1	1	13	2	1									
Far i arbeid	9	3		3	15	1	1									

Oppsummering Bugøynes

Mødre

- 20 av 27 mødre kunne/brukte begge språk men 13 av de 20 mest finsk.
- 2 av 27 mødre kunne/brukte norsk og 1 av de 2 litt finsk.
- 5 av 27 mødre kunne/brukte finsk og 2 av de 5 litt norsk.
- 8 av 27 mødre brukte begge språk i arbeid, 1 av de 8 mest norsk og 2 mest finsk.
- 4 av 27 mødre brukte norsk i arbeid og 1 av de 4 litt finsk.
- 13 av 27 mødre brukte finsk i arbeid og 1 av de 13 litt norsk.

Fedre

- 19 av 27 fedre kunne/brukte begge språk, 3 av de 19 mest norsk og 12 av de 19 mest finsk.
- 2 av 27 fedre kunne/brukte norsk og 1 av de 2 litt finsk.
- 6 av 27 fedre kunne/brukte finsk og 2 av de 6 litt norsk.
- 9 av 27 fedre brukte begge språk i arbeid og 1 av de 9 mest finsk.
- 3 av 27 fedre brukte norsk i arbeid og 1 av de 3 litt finsk.
- 15 av 27 fedre brukte finsk i arbeid og 3 av de 15 litt norsk.

Foreldre seg imellom

- 7 av 27 ektepar brukte begge språk, 2 av de 7 mest norsk og 2 av de 7 mest finsk.
- 4 av 27 ektepar brukte norsk og 1 av de 4 litt finsk.
- 16 av 27 ektepar brukte finsk og 1 av de 16 litt norsk.

Tendens Bugøynes

- Utbredt tospråklighet.
- Finsk var det dominerende språk blant mødre og fedre, både seg imellom og i arbeid.
- Det er ingen påtakelig kjønnsforskjell.

Neiden: intervjupersoner høst 2004

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Neiden	1	-	2	1	-	2	1	2	3	1	2	3	-	-	9	9
	1		3		2		3		4		5		-		18	

Neiden: Foreldre generelt							
Språk snakker/t	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Mor	13	3	1	1	2	8	1
Far	14	3	1		1	10	
Mellom seg	3	3			11		
Mor i arbeid	7	3	1		8	1	
Far i arbeid	10	2	2	1	5	3	

Oppsummering Neiden

Mødre

- 13 av 18 mødre kunne/brukte begge språk, 1 av de 18 mest norsk og 8 av de 18 mest finsk.
- 3 av 18 mødre kunne/brukte norsk og 1 av de 3 litt finsk.
- 2 av 18 mødre kunne/brukte finsk og 1 av de 2 litt norsk.
- 7 av 18 mødre brukte begge språk i arbeid, 1 av de 7 mest norsk og 1 av de 7 mest finsk.
- 3 av 18 mødre brukte norsk i arbeid.
- 8 av 18 mødre brukte finsk i arbeid.

Fedre

- 14 av 18 fedre kunne/brukke begge språk, 1 av de 18 mest norsk og 10 av 18 mest finsk.
- 3 av 18 fedre kunne/brukke norsk.
- 1 av 18 fedre kunne/brukke finsk.
- 10 av 18 fedre brukte begge språk i arbeid, 2 av de 10 mest norsk og 3 av de 10 mest finsk.
- 2 av 18 fedre brukte norsk i arbeid.
- 5 av 18 fedre brukte finsk i arbeid og 1 av de 5 litt norsk.

Foreldre seg imellom

- 3 av 18 ektepar brukte begge språk.
- 3 av 18 ektepar brukte norsk.
- 11 av 18 ektepar brukte finsk.

Tendens Neiden

- Utbredt tospråklighet.
- Finsk er det dominerende språket blant mødre og fedre både seg imellom og i arbeid.
- Det er ingen påtakelige kjønnsforskjell.

søndre Pasvik: intervjupersoner vår 2005

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
søndre Pasvik	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	13	13
	2		4		4		4		4		4		4		26	

Søndre Pasvik: Foreldre generelt							
Språk snakker/t	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Mor	15	5	2	5	6	6	2
Far	21	3	4	2	2	11	1
Mellom seg	5	6		2	15	2	
Mor i arbeid	7	6	2		13	1	
Far i arbeid	11	6	1	2	9	8	2

Oppsummering søndre Pasvik

Mødre

- 15 av 26 mødre kunne/brukke begge språk, 2 av de 15 mest norsk og 6 av de 15 mest finsk.
- 5 av 26 mødre kunne/brukke norsk og 2 av de 5 litt finsk.
- 6 av 26 mødre kunne/brukke finsk og 5 av de 6 litt norsk.
- 7 av 26 mødre brukte begge språk i arbeid, 2 av de 7 mest norsk og 1 av de 7 mest finsk.

- 6 av 26 mødre brukte norsk i arbeid.
- 13 av 26 mødre brukte finsk i arbeid.

Fedre

- 21 av 26 fedre kunne/brukte begge språk, 4 av de 21 mest norsk og 11 av de 21 mest finsk.
- 3 av 26 fedre kunne/brukte norsk og 1 av de 3 litt finsk.
- 2 av 26 fedre kunne/brukte finsk og litt norsk.
- 11 av 26 fedre brukte begge språk i arbeid, 1 av de 11 mest norsk og 8 av de 11 mest finsk.
- 6 av 26 fedre brukte norsk i arbeid og 2 av de 6 litt finsk.
- 9 av 26 fedre brukte finsk i arbeid og 2 av de 9 litt norsk.

Foreldre seg imellom

- 5 av 26 ektepar brukte begge språk og 2 av de 5 mest finsk.
- 6 av 26 ektepar brukte norsk .
- 15 ektepar brukte finsk og 2 av de 15 litt norsk.

Tendens søndre Pasvik

- Utbredt tospråklighet.
- Finsk er det dominerende språket blant mødre og fedre både seg imellom og i arbeid.
- Flere menn enn kvinner kunne/brukte begge språk, også i arbeid.
- Flere kvinner enn menn kunne/brukte hovedsakelig finsk, også i arbeid.

Samlet og enkeltvis får vi følgende:

Foreldres språk samlet for Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Foreldres språk	Begge språk...	...og mest finsk	Norsk norm	Finsk norm
Mødre	68% = 48 av 71	56% = 27 av 48	14% = 10 av 71	18% = 13 av 71
Fedre	76% = 54 av 71	61% = 33 av 54	11% = 8 av 71	13% = 9 av 71
Seg imellom*	21% = 15 av 71	27% = 4 av 15	18% = 13 av 71	59% = 42 av 71

* Ett par mangler, foreldre levde adskilt.

Konklusjon: Det er liten forskjell mellom kjønnene.

Foreldres språk i Bugøynes

Foreldres språk	Begge språk...	...og mest finsk	Norsk norm	Finsk norm
Mødre	74% = 20 av 27	65% = 13 av 20	7% = 2 av 27	19% = 5 av 27
Fedre	70% = 19 av 27	44% = 12 av 19	7% = 2 av 27	22% = 6 av 27
Seg imellom	26% = 7 av 27	29% = 2 av 7	15% = 4 av 27	59% = 16 av 27

Foreldres språk i Neiden

Foreldres språk	Begge språk...	...og mest finsk	Norsk norm	Finsk norm
Mødre	72% = 13 av 18	62% = 8 av 13	17% = 3 av 18	11% = 2 av 18
Fedre	78% = 14 av 18	71% = 10 av 14	17% = 3 av 18	6% = 1 av 18
Seg imellom*	18% = 3 av 17		18% = 3 av 17	65% = 11 av 17

* Ett par mangler, foreldre levde adskilt.

Foreldres språk i søndre Pasvik

Foreldres språk	Begge språk...	...og mest finsk	Norsk norm	Finsk norm
Mødre	58% = 15 av 26	40% = 6 av 15	19% = 5 av 26	23% = 6 av 26
Fedre	81% = 21 av 26	52% = 11 av 21	12% = 3 av 26	8% = 2 av 26
Seg imellom	19% = 5 av 26	40% = 2 av 5	23% = 6 av 26	58% = 15 av 26

APPENDIKS KAP. 7: EMPIRI I: SPRÅKFOREKOMST

Bygøyenes: 16 intervjuede kvinner vår 2004

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Intervju-personer	2		2		2		4		2		2		2		16	
Foreldre generelt																
Hvilke språk snakker/t	Norsk				Lokalfinsk				Samisk				Riksfinsk			
Mor					1				1				1			
Far					1								1			
Mellom seg																
Mor i arbeid					1											
Far i arbeid																
Oppvekst (fra andre)																
Hvilke språk til deg fra	Norsk				Lokalfinsk				Samisk				Riksfinsk			
Mor	1												1			
Far																
E. søsken																
Y.søsken																
Mors mor													1			
Mors far													1			
Fars mor																
Fars far					1											
M. søsken					1								1			
F.søsken																
Venner																
Elever					1											
Lærere	1															
Oppvekst (til andre)																
Hvilke du til dem	Norsk				Lokalfinsk				Samisk				Riksfinsk			
Mor					1											
Far					1											
E. søsken																
Y. søsken					1											
Mors mor													1			
Mors far					1								1			
Fars mor																
Fars far																

M. søsken	IIII IIII II	IIII 1		1
F søsken	IIII IIII	IIII 1		
Venner	IIII IIII III	IIII III		
Elever	IIII IIII IIII	IIII 1		
Lærere	IIII IIII IIII 1			
I dag (med andre)				
Hvilke språk du til	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Ektefelle	IIII IIII 1	IIII IIII 1		1
Ekt. kan?	IIII IIII IIII	IIII IIII II		
Barn	IIII IIII IIII 1	IIII		
B-barn	IIII IIII	1		
Foreldre	IIII IIII II	IIII III		
Sv-foreldr	IIII III	IIII 1		
Venner	IIII IIII IIII 1	IIII IIII 1		
Kollegaer	IIII IIII II	IIII IIII II		
I bygda	IIII IIII IIII 1	IIII IIII 1		
Hjerte-språk	IIII IIII 1	IIII III		

Bygøyenes: 11 intervjuede menn vår 2004

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Intervju-personer		2		1		3		2		2		1		-		11

Foreldre generelt

Hvilke språk snakker/t	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII IIII	IIII IIII		1
Far	IIII IIII	IIII IIII		1
Mellom seg	IIII	IIII III		
Mor i arbeid	IIII	IIII 1		
Far i arbeid	IIII II	IIII IIII		1

Oppvekst (fra andre)

Hvilke språk til deg fra	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII III	IIII		1
Far	IIII II	IIII II		1

E. søsken	IIII 1	III		1
Y.søsken	IIII IIII	III		
Mors mor	IIII	III		
Mors far	III	III		
Fars mor	III	1		
Fars far	III	II		
M. søsken	IIII III	IIII 1		
F.søsken	IIII II	IIII		1
Venner	IIII IIII	IIII II		
Elever	IIII IIII	IIII		
Lærere	IIII IIII 1			
Oppvekst (til andre)				
Hvilke du til dem	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII III	III		1
Far	IIII III	IIII		1
E. søsken	IIII II	III		1
Y. søsken	IIII IIII	II		
Mors mor	IIII	II		
Mors far	IIII	II		
Fars mor	III	1		
Fars far	III	1		
M. søsken	IIII III	III		
F søsken	IIII III	III		1
Venner	IIII IIII	IIII		1
Elever	IIII IIII	IIII		
Lærere	IIII IIII 1			
I dag (med andre)				
Hvilke språk du til	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Ektefelle	IIII III	III		
Ekt. kan?	IIII IIII	IIII	II	1
Barn	IIII III	1		
B-barn	III			
Foreldre	IIII 1	IIII		
Sv-foreldr	IIII	III		
Venner	IIII IIII 1	IIII II		1
Kollegaer	IIII IIII 1	IIII 1		1
I bygda	IIII IIII 1	IIII III		1
Hjerte-språk	IIII III	IIII 1		1

Neiden: 9 intervjuede kvinner høst 2004

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Intervju-personer	1*		2		-		1		3		2		-		9	
Foreldre generelt																
Hvilke språk snakker/t	Norsk				Lokalfinsk				Samisk				Riksfinsk			
Mor	IIII III				IIII I				II				II			
Far	IIII IIII				IIII II				I							
Mellom seg	III				IIII II								I			
Mor i arbeid	IIII I				IIII I								I			
Far i arbeid	IIII II				IIII II											
Oppvekst (fra andre)																
Hvilke språk til deg fra	Norsk				Lokalfinsk				Samisk				Riksfinsk			
Mor	IIII I				III								I			
Far	IIII				IIII											
E. søsken	IIII II				IIII											
Y.søsken	IIII II				II											
Mors mor	II				II				I				II			
Mors far	III				IIII				I				I			
Fars mor	II				I											
Fars far	II				II											
M. søsken	IIII II				IIII								I			
F.søsken	IIII I				IIII											
Venner	IIII II				III								I			
Elever	IIII III				III											
Lærere	IIII IIII				I*											
Oppvekst (til andre)																
Hvilke du til dem	Norsk				Lokalfinsk				Samisk				Riksfinsk			
Mor	IIII I				IIII											
Far	IIII				IIII											
E. søsken	IIII I				IIII											
Y. søsken	IIII II				IIII											
Mors mor	II				IIII											
Mors far	IIII				IIII I											
Fars mor	II				I											
Fars far	II				I											
M. søsken	IIII I				IIII											
F søsken	IIII I				IIII											

Venner	IIII IIII	IIII		
Elever	IIII III	II		
Lærere	IIII IIII			
I dag (med andre)				
Hvilke språk du til	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Ektefelle	IIII I	IIII		
Ekt. kan?	IIII II	IIII	II	
Barn	IIII II	II		
B-barn	IIII	II		
Foreldre	IIII II	IIII I		
Sv-foreldr	IIII I	IIII		
Venner	IIII IIII	IIII II		
Kollegaer	IIII IIII	IIII I		
I bygda	IIII IIII	IIII I		
Hjerte-språk	IIII II	IIII		

*Korttidsboende etter telling og her lagt til. **Finsk hjelpespråk.

Neiden: 9 intervjuede menn høst 2004

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Intervju-personer		-		1		2		2		1		3		-		9

Foreldre generelt

Hvilke språk snakker/t	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII IIII	IIII II	II	I
Far	IIII III	IIII III	II	
Mellom seg	III	IIII II		
Mor i arbeid	IIII	IIII III		
Far i arbeid	IIII I	IIII III		

Oppvekst (fra andre)

Hvilke språk til deg fra	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII	IIII I		I
Far	IIII	IIII II		
E. søsken	IIII	IIII		
Y.søsken	IIII	IIII		

Mors mor	II	IIII	1	1
Mors far	II	IIII		1
Fars mor	IIII	II	1	
Fars far	III	III		
M. søsken	IIII 1	IIII		1
F.søsken	IIII III	IIII 1		
Venner	IIII III	IIII		1
Elever	IIII IIII	IIII	1	
Lærere	IIII IIII	1*		
Oppvekst (til andre)				
Hvilke du til dem	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII	IIII 1		
Far	IIII	IIII 1		
E. søsken	III	III		
Y. søsken	IIII	III		
Mors mor	III	IIII	1	
Mors far	III	III		
Fars mor	IIII	II		
Fars far	III	III		
M. søsken	IIII	IIII II		
F søsken	IIII 1	IIII 1		
Venner	IIII III	IIII 1		
Elever	IIII IIII	III	1	
Lærere	IIII IIII			
I dag (med andre)				
Hvilke språk du til	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Ektefelle	IIII	II		
Ekt. kan?	IIII			III
Barn	IIII 1	III		
B-barn	III			
Foreldre	IIII II	IIII II		
Sv-foreldr	III	III		
Venner	IIII IIII	IIII III		
Kollegaer	IIII III	IIII		
I bygda	IIII III	IIII 1		
Hjerte-språk	III	IIII		

*Finsk hjelpespråk.

søndre Pasvik: Intervjuede kvinner vår 2005

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Intervju-personer	1		2		2		2		2		2		2		13	

Foreldre generelt

Hvilke språk snakker/t	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII IIIII 1	IIII IIIII 1	II	IIII
Far	IIII IIIII III	IIII IIIII III	1	
Mellom seg	IIII 1	IIII IIIII 1		1
Mor i arbeid	IIII II	IIII III		II
Far i arbeid	IIII IIIII	IIII IIIII II		1

Oppvekst (fra andre)

Hvilke språk til deg fra	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII III	IIII IIII		IIII
Far	IIII IIII	IIII IIII		1
E. søsken	IIII II	IIII II		
Y.søsken	IIII 1	IIII		
Mors mor	IIII	II		
Mors far	IIII	III		1
Fars mor	III	III		1
Fars far	II	IIII		1
M. søsken	IIII	IIII		III
F.søsken	IIII III	IIII		1
Venner	IIII IIIII III	IIII III		
Elever	IIII IIIII III	IIII III		
Lærere	IIII IIIII III	1		

Oppvekst (til andre)

Hvilke du til dem	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII IIII	IIII II		1
Far	IIII IIIII	IIII II		
E. søsken	IIII III	IIII II		
Y. søsken	IIII IIII	IIII 1		
Mors mor	IIII			
Mors far	IIII	II		1
Fars mor	IIII	III		
Fars far	III	IIII		
M. søsken	IIII	IIII II		1
F søsken	IIII IIII	IIII II		

Venner	IIII IIII III	IIII IIII		
Elever	IIII IIII III	IIII IIII		
Lærere	IIII IIII III			
I dag (med andre)				
Hvilke språk du til	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Ektefelle	IIII IIII	IIII		
Ekt. kan?	IIII IIII	IIII IIII		
Barn	IIII IIII	IIII I		
B-barn	IIII I	IIII		
Foreldre	IIII IIII	IIII IIII		
Sv-foreldr	IIII I	IIII IIII		
Venner	IIII IIII III	IIII IIII		1
Kollegaer	IIII IIII	IIII		1
I bygda	IIII IIII III	IIII IIII		1
Hjerte-språk	IIII IIII I	IIII I		

søndre Pasvik: Intervjuede menn vår 2005

Alder og kjønn/sted	18-30		30-40		40-50		50-60		60-70		70-80		80-		Sum	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Intervju-personer		1		2		2		2		2		2		2		13

Foreldre generelt

Hvilke språk snakker/t	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII IIII II	IIII IIII I	II	1
Far	IIII IIII III	IIII IIII I		
Mellom seg	IIII II	IIII IIII		
Mor i arbeid	IIII I	IIII IIII		
Far i arbeid	IIII IIII	IIII IIII		

Oppvekst (fra andre)

Hvilke språk til deg fra	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII IIII	IIII IIII		1
Far	IIII IIII	IIII I		
E. søsken	IIII IIII	IIII I		
Y.søsken	IIII II	IIII I		

Mors mor	IIII 1	IIII		1
Mors far	IIII	IIII		1
Fars mor	IIII	IIII 1		
Fars far	IIII	IIII 1		
M. søsken	IIII II	IIII		II
F.søsken	IIII III	IIII II		
Venner	IIII IIIII III	IIII 1		
Elever	IIII IIIII III	IIII II		
Lærere	IIII IIIII III	1		
Oppvekst (til andre)				
Hvilke du til dem	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Mor	IIII III	IIII 1		
Far	IIII IIII	IIII 1		
E. søsken	IIII III	IIII 1		
Y. søsken	IIII II	IIII 1		
Mors mor	IIII 1	II		
Mors far	IIII	IIII		
Fars mor	IIII	IIII		
Fars far	IIII	IIII 1		
M. søsken	IIII II	IIII		
F søsken	IIII II	IIII 1		
Venner	IIII IIIII III	IIII 1		
Elever	IIII IIIII III	IIII 1		
Lærere	IIII IIIII III			
I dag (med andre)				
Hvilke språk du til	Norsk	Lokalfinsk	Samisk	Riksfinsk
Ektefelle	IIII II	1		1
Ekt. kan?	IIII II	IIII		1
Barn	IIII III	IIII		
B-barn	IIII	1		
Foreldre	IIII III	IIII II		
Sv-foreldr	IIII 1	III		1
Venner	IIII IIIII III	IIII IIII		
Kollegaer	IIII IIIII II	III		
I bygda	IIII IIIII II	IIII II		
Hjerte-språk	IIII IIII	IIII 1		

APPENDIKS KAP. 7: EMPIRI I

SITAT OPPVEKST OG SKOLE

- (Kvinne 80- år) *Mor snakket finsk...naturligvis. Mere norsk da vi begynte på skolen... Pappa kunne ikke norsk... han forsto men snakka ikke... Da han var i militæret, forsto ikke norsk da.
Det gikk på norsk og finsk, gikk på begge språk hjemme. Gikk sånn omenannen ...men mere norsk da de yngre søskenen vokste til... [Jeg snakket] for det meste norsk til mor og finsk til far.*
- (Kvinne 80- år) *Ho kom ifra Nordreisa, hennes foreldre var visst også fra Finland, men ho kunne litt norsk... og skole, ho hadde hatt tre ukers skole,...men ho kunne læse og skrive... både finsk og norsk. [Mor og far] det var finsk, når vi var hjemme, var det bare finsk. Men hær [grenda] var det bare finsk, dæm snakka finsk alle, det var ikke mange som ikke kunne finsk.*
- (Mann 70-80 år) *Hun kunne faktisk talt tre språk, samisk, finsk og norsk... samisk var hennes morsmål, men hun glemte mye her... Hun leste både finsk og norsk. Hun lærte norsk på skolen og tjente hos norske familier på Kirkenes... mor var god i norsk. Til oss... alltid finsk, tror hun tenkte også på finsk. Min mor sang også finske sanger... fortellende viser om en trist hendelse... ulykkelig kjærlighetssanger. [Far] finsk og dårlig norsk... Norsk kun når det var nødvendig... Hadde nok gått på skole, men det var lite. Han leste finsk, leste også norsk... Bare finsk [til barna].*
- (Mann 60-70 år) *Mange ganga sånn...finsk til meg og æ svarte på norsk... da har vi sikkert snakka finsk norsk, finsk norsk akkurat som det passa... finsk og norsk, ettersom ka snakke ho... Med kvært mest finsk...da æ va 18 år.*
- (Mann 60-70 år) *Min far snakka jo stort sett bare finsk, ...min mor forsto norsk og var veldig glad i å høre på radio.... Dagligtale hjemme var finsk... Mor snakka litt bedre norsk enn far, var venninne med [nabokone] som ikke kunne finsk. Mor forsto norsk ganske bra...snakka [norsk] når ho ble pressa til det... Mor kunne samisk og bestemor kunne samisk,... snakket samisk når de var sammen... Mor leste finsk...det va jo norsk òg... Far han sang finske sanger... Huske noen ordtak... [oversatt:] "Det e for seint for musa å gjespe når halvparten e i kattens mave", og "Du ska ikke sleike før det drypper".*
- (Kvinne 50-60 år) *Mor sang... på norsk og på finsk... husker godt at ho sang salmer på finsk, det hadde ho lært av mora... og så hadde ho tangomelodier, de var på norsk... Ho har sagt at å få et barn der ho ikke kunne bruke språket sitt, det var veldig vanskelig... veldig vanskelig å snakke norsk til barnet... en kompliserende faktor,... finsk var jo hjertespråket hennes.
Ho skrev [på norsk] det ho hørte, og da ble det de vanlige feilan man gjør... det snakka vi aldri om hvor ho hadde lært det... ho kunne også bla i finske aviser og blad... Mor og far snakka alltid finsk sammen selv når vi var hjemme,... norsk til oss... De snakket finsk... mor begge deler [lokal- og riksfinsk]... ho hadde snappa opp fra sine finske slektninger... Han brukte også norsk, men mor var nok bedre...snakket mer korrekt... far min kunne ha feil på kjønn... Mor hadde lært norsk på skolen...ho var plikttoppfyllende,... far sloss i skoletiden, sa han... Han skrev veldig dårlig norsk også... Han beklaget sine norskkunnskaper... Kunne ikke lese og skrive finsk heller.*
- (Mann 50-60 år) *Generelt finsk... de snakka ikke mye norsk før vi begynte på skolen,... det va vi som lærte dæm norsk. Lite norsk dæm imellom... Ble mere norsk etter hvert. [Far] kanskje litt mere finsk, for han snakke mere finsk òg.*

- (Mann 50-60 år) *Mor kun norsk... Far han var fra bygda, han snakka norsk og finsk...mest norsk. Det ble kun brukt norsk hjemme, så ingen av søskenan kan finsk. ...Eneste æ huske, e en fyllewise om en drikkfeldig finne.*
- (Mann 40-50 år) *Det gikk bare på finsk... det e det jo nu òg... Ser sånn brødrene mine,...når æ snakke med dæm, e det alltid på finsk. Far mest bare finsk. Når det gjaldt bygdefolket, så var det finsk. Ho var litt sterkere [i norsk]...ho var jo nokka sånn hos [bestyrer] nede på skolen...tjenestepike... [Hjemme] det var finsk stort sett.*
- (Mann 40-50 år) [Far] *han prata dårlig norsk... til oss snakka han norsk,... han var mye mer trygg på finsk... Det e min generasjon og oppover, dæm e fornorska,...veldig òg... [Mor] norsk... Vi sku ikke lære finsk, for dæm hadde hatt store problem... Det angre ho på i dag... men vi sku fornorskes... for det sku ikke vi ha, som de hadde vært igjennom... Det kunne kommen noen gloser...på finsk, ord og uttrykk... [Far] han snakke helst finsk, men til oss snakka han norsk.*
- (Kvinne 30-40 år) *Min mor e jo oppvokst med finsk, ho lærte norsk på skolen,... i dag mest norsk. Finsk han også, norsk lærte han på skolen. [Mor]... trur ikke æ lærte en hel setning fra ho...noen enkelte ord på finsk. Far han snakket bare norsk til oss... helt sikkert enkelte ord han òg [på finsk].*
- (Kvinne 30-40 år) *Mamma forstår finsk men snakke ikke... Men spesielle situasjoner... i bad[stu] da snakka ho alltid finsk... Ho prøvde å lære mæ da æ var eldre, men da var æ i tenåran, og da var æ så tøff...ville ikke... Når ho hadde damer på besøk, måtte det gå på finsk for at æ ikke skulle skjønne,... over hodet på mæ... Et signal på at nu e det voksenprat... Pappa... små drøpp av finske innslag.*
- (Mann 30-40 år) *Hvis æ forstår litt, må ho [mor] forstå litt. Pappa kunne banne på finsk, ellers norsk [men er tospråklig].*
- (Mann 30-40 år) *Mamma snakke konsekvent norsk... ho forstår en hel del finsk, og det e sjelden æ har hørt... Sånn som bestemor og bestefar snakka bare finsk seg imellom, men mamma svarte alltid på norsk. [Hun] har nu fått tilgang på finsk tv og e veldig interessert i den, så der går det på finske nyheter og værmelding... Pappa... konsekvent norsk... han skjønne en og annen setning [på finsk]... enkle ord og uttrykk... Faren hans lærte sæ finsk i tømmerfløtinga.*
- (Kvinne 18-30 år) *Mamma... finsk eller norsk-finsk og pappa norsk... går omenannen... vi skjønne jo alt... Av og til glømme mamma av at ho snakke finsk [til en norsktalende]. Når ho e sint, snakke ho finsk. [Mor] mest finsk i begynnelsen, og mer norsk etter hvert. ...Tror ikke æ og pappa har hatt en samtale på finsk ilag.*
- (Mann 18-30 år) *Han prate finsk og norsk,...mye norsk siste åran... Var mye til Rovaniemi [Nord-Finland] til onkel til mor mi... og slekt derfra kom hit... [Hjemme] bare norsk... Æ har sagt at det va litt dumt at han ikke snakka finsk til oss. Det var kun når vi var ute og reiste, at æ hørte far min snakke finsk.*

- (Kvinne 70-80 år) *Elleve barn levde. Æ vokste ikke opp med de eldste... Da dæm ble 15-16 år, så reiste dæm ut... [Yngste] ho e så dårlig i finsk at...*
- (Mann 70-80 år) *De to eldste leste og skrev finsk, de yngste var det verre med... Vi hadde kontakt med jevnaldrende i Finland.*
- (Kvinne 60-70 år) *På 1950-tallet... de slutta å snakke finsk de som vokste opp. Mamma hadde ikke lagt merke til at de [småsøsken] hadde slutta å snakke finsk... Norsk begynte med de tre minste...Vi tre eldste snakka like mye finsk,... men så det ble jo mest norsk vi snakka. ...Spørs ka vi lekte... klart finsk va litt sånn hærre som voksne*

- snakka... om arbeid og sånn, så va det finsk... [Det som finsktalende gjorde, lekte de på finsk, det norsktalende gjorde, ble lekt på norsk.]*
- (Mann 60-70 år) *De to yngste...den yngste er 10 år yngre enn meg... mer blanda med norsk... [Å lære norsk] man tok det inn, man var ikke helt dum...såpass langt i rekka av søsken.*
- (Kvinne 50-60 år) *De to yngste, jente og gutt, snakket mer norsk enn finsk, de tre eldste på finsk. Da vi begynte på skole, snakket vi mye mer norsk. Også foreldre la om, men [det var] mest finsk. Ble vi [søsken] sint på hverandre, så sa vi det på finsk... Nei e du gærn, vi fikk ikke bannes hjemme!*
- (Mann 50-60 år) *[Yngste bror] han bodde nærmest nede hos dæm [besteforeldre] og ble jævlig god i finsk. [Søster] ho snakke finsk den dag i dag vet æ.*
- (Kvinne 40-50 år) *[Eldre] søstra mi snakke jo mye bedre finsk enn ka æ gjør. Dæm bodde en god del hos han bæstefar. Når vi onga snakka, var det norsk.*
- (Mann 40-50 år) *Eldste søsken fikk finsk inn med skeia. [Yngre] forsto alt, men vi kunne ikke snakke sjøl. Dæm prøvde ikke å lære oss direkte...finsk.*
- (Mann 18-30 år) *Eldste bror snakke flytende finsk. Han og kompisa bare på finsk.*

- (Kvinne 80- år) *[Bureisere] da de fløtta hit... det va norsk. De kunne ikke finsk ...vi va jo begynt på skolen da. [I grenda] det va finsk... Vi lekte med finskeongan.*
- (Kvinne 70-80 år) *Det va finsk... helt til de fire yngste, da var det bare norsk... Da finlenderan flytta [Petsamo evakuert], ble det ikke bruk for mere finsk.*
- (Mann 70-80 år) *Hvis det var en som snakka norsk, ble det norsk. Nei...de var nok mest finsksnakkende, venner snakka finsk. Søskenebarn i Kirkenes og Vardø snakka ikke finsk. Kirkenesonga hadde ikke bruk for finsk...dæm ville ikke høre [det].*
- (Mann 70-80 år) *På 30-tallet fikk vi norske bureisere, også til [grenda] kom det flere. Vi hadde ikke så mye omgang med dem, men det er klart at da hørte man jo norsk... Jeg hadde adskillig omgang med [norsk Y]-familien, de hadde barn på min egen alder... så jeg var ganske mye der... Åja, nesten bare venner som snakket finsk... Men da jeg begynte på skolen i 1936, fikk jeg norske.*
- (Mann 60-70 år) *Naboen [X], de snakka norsk og lærte finsk av oss, den andre naboen var finsk.*
- (Kvinne 50-60 år) *Mye å si kæm vi va sammen med og kor... hjemme hos foreldran... Æ lærte finsken tidlig, og æ forsto...Vi visste kæm som kunne finsk og ikke kunne finsk... de som ikke kunne norsk, da prata vi på finsk,... alle prata finsk på [stedet].*
- (Kvinne 50-60 år) *Vi va jo i Norge. Æ trur at det gikk mesteparten på norsk... Mange av de venninnan æ møtte på skolen, kunne ikke norsk før de begynte [der].*
- (Kvinne 50-60 år) *Det ble nok mest norsk etter æ begynte på skolen, æ lærte ikke norsk før æ begynte på skolen... Ho æ var mest sammen med,...påsto ho var tærga av noen og ville ikke snakke norsk. Dæm snakka finsk.*
- (Kvinne 50-60 år) *Alle visste at vi snakka finsk... En jente her...vi lekte skole, og æ lærte ho finsk, ho kunne bare norsk.*
- (Kvinne 40-50 år) *Mange med finske foreldre, men vi snakka bare norsk oss imellom...*
- (Mann 40-50 år) *Vokste opp i hele bygda...voldsomt med onga...Har en erindring om én som var god i finsk,... hjemme hos han, så var det finsk.*
- (Mann 40-50 år) *Små onger har store ører,...av og til når vi var ute, brukte vi de finske ordan... Æ va tospråklig [som] 12-15 år med venner. [Senere] 17-18 år da ble det finsk.*

- (Mann 40-50 år) *Hær nede...det va nok norsk,...vi snakka norsk vi gutta imella... Det va jo bare vi tre... Vi brukte norsk ... men alle kunne finsk i min alder.*
- (Kvinne 80- år) *Mest som snakka finsk,...men læreran og dæm va så sint, vi fikk ikke snakke finsk... Vi snakka jo finsk, trængte ikke rope... Bodde på internatet...ja vi snakka begge språkan... De som snakka finsk, snakka vi finsk,...norsk til dæm som ikke kunne finsk.*
- (Kvinne 70-80 år) *Vi visste jo hvem som var finsk... [Lærerbar] trur aldri den familien lærte finsk... alle visste ho kunne bare norsk, ho mora dæmmes va litt mere sånn... storaktig.*
- (Kvinne 70-80 år) *Nån snakka jo finsk til meg og nån norsk...ikke samisk dær... Hvis det va nån som snakka finsk, så svarte æ jo.*
- (Mann 70-80 år) *På skolen va det bare norsk... men da vi va ute, snakka vi finsk... i friminutt og på internat... Gikk på en del finsk og en del norsk,...når lærern va borte, snakka vi finsk.*
- (Mann 70-80 år) *Dæm hadde jo hjemmespråk finsk, og så kom de på skolen og da var det finsk... Som æ kan huske, så gikk det fort å lære norsk... De fra fjorden var ikke så lærevillig... [Gikk] seks uker på og seks uker fri... så kom tyskeran i -39 og tok skolen... hadde skole på [privat]... Mest var det finsk og samisk, de som kom fra fjorden, snakka bare samisk... Vi snakka jo norsk på skolen... de som snakka samisk, snakka samisk, vi norsk og finsk... Æ trur ikke fikk lov til å snakke finsk den gangen på skolen... Det var litt småknuffing dær... det var sjøsaman som egentlig var mobbera den gangen... Huske da æ kom på skolen, da var det bare å sette igang og spring, dæm skulle banke oss opp,... æ huske bare at æ sprang bestandig,...det var et sånn gjeng som skulle prøve seg og ta overstyringa.*
- (Mann 50-60 år) *Da æ begynte på skolen, va det en kar som ikke kunne et ord norsk...prata bare finsk...det gikk jo ikke lenge før han lærte norsk han òg... barn lære jo fort... En hel del...i klassen min, prata finsk... dæm visste jo ka æ kunne, så vi prata jo norsk når vi va ilag... Mange va tospråklig... ja æ skulle gjerne ha lært [finsk]... I dag angre æ på at æ ikke gjør det,...æ hadde stor mulighet for å kunne ha lært det den gangen... Finsk e et språk som hadde vært godt å ha med sæ i det voksne liv.*
- (Mann 50-60 år) *Alle kunne norsk... æ vet om to i klassen som overhodet ikke kunne finsk og som e fra [bygda], to kom fra finske familier... Jo, vi hadde en som ikke snakka norsk,...men han va fødd og oppvokst i Finland... Vi hadde ikke nokka problem, han lærte norsk fort.*
- (Kvinne 40-50) *Æ kan ikke huske det gikk på finsk...det va hjemme det.*
- (Kvinne 30-40) *Trur de fleste hadde det som æ... Vet ikke ka som skjedde med språket da æ vokste opp, vi skulle ikke lære det...æ vet ikke koffør... Generasjonen før mæ prata jo finsk og norsk like godt... Æ trur ikke det va noen som prata bare finsk...kan ikke huske... Æ trur vi syntes det va litt flaut... finsk va veldig stygt og hardt... Nu som voksen irriterer det mæ enormt [at] vi skulle ikke lære finsk... nokka [en grunn] må det jo ha vært...*
- (Kvinne 70-80 år) *Det var jo norsk,... det var jo samisk og finsk.. Vi bodde jo på internat... Om kveldan da syntes jeg det var trist, for da var jeg den eneste som ikke kunne samisk... Så samla de seg i en krok og snakka samisk,...dæm kunne jo norsk de også... om det var mobbing eller ikke...*

- (Kvinne 70-80 år) *Nei du vet det var ikke lov å snakke finsk... man gjorde det jo ute sånn... Det ble jo fort at man snakka norsk der... I begynnelsen var det jo vanskelig... [På internatet?] Nei det var ikke lov å snakke finsk... de [lærere] gikk nesten vakt for å se om vi snakka finsk... [Ble straffet?] Nei, det gjorde vi ikke,... dæm sa bare: "snakk norsk".... Det var mye norske elever som bare snakka norsk der nedefra [i dalen]. [Hvordan opplevde det?] Nei ka kan man si... det var jo vanskelig, så man hadde jo...vanskeligheter hele veien... [Tungt?] Ja, javisst, men æ lærte så fort for bæstemor hadde snakka norsk til meg, så jeg kunne litt... [Nevner en venninne som ikke kunne norsk og hadde tungt for å lese.] ... [Følte deg dum?] Ja man gjorde jo det... Jeg vantrivdes sånn i førstninga... gråt i dagesvis... ja det e klart, lengta hjem... [Internat var fælt?] Ja i førstninga, men man lærte jo å være der òg... [Trøst å ha en eldre søster der?] Ja det e klart det var en trøst, for vi var jo bestandig sammen, ho gikk ikke fra meg. Det var fint å ha ho der, ellers hadde jeg vantrivdes.*
- (Kvinne 80- år) *Når vi va på skolen, bodde vi på skolen,... Da kom det jo fra Strand og Svanvik og Langvasseid, og det va mange av dæm som snakka bare norsk,... og dæm som ikke kunne finsk, dæm lærte finsk på skolen av oss... [To bureiserfamilier] dæm snakka bare norsk hjemme, men dæven, de lærte finsk på skolen! På skolen va det sånn at vi ikke måtte snakke finsk, vi måtte lære norsk på skolen, ja så derfor blei det norsk. Æ kan ikke huske vi fikk nokka straff om vi snakka finsk ute... i klassen va det ikke lov å snakke finsk, bare norsk. Æ trur ikke de hærre lærerne kunne finsk... de som jobba dær, hjalppte,...dæm kunne nesten alle sammen finsk... nei norsk [til barna]. Ei tante av [...] ho snakka finsk. [Fornorskningen?] Det va så mange andre som va i samme båten, så det gikk... vi va så mange herfra... [Tungt?] Nei det kan æ ikke huske at det va så veldig tungt... man lærte selvfølgelig bedre og bedre, så man klarte sæ bra... [Dum?] Nei det kan æ ikke huske... Det kan godt hende at det fanns, men æ hadde lett for å lære. [Erting?] Kan ikke huske det va så mye... det va lite... Æ trur vi va mere snill med hverandre. [Lærere så kven?] Nei aldri, det kan æ ikke huske... I den tida va det ikke så nøye ka man va,... det e jo nu som det e blitt mere sånn samer og kvæner, og det syns æ e bare tull. Vi va nu såpass at når vi kom på skolen, så visste vi ikke ka brød va på norsk. [Skam?] Ja det trur æ, at vi syntes det va fælt at vi ikke kunne norsk når vi begynte på skolen, men så va vi så mange om det,... det va så mange... Vi kan nesten si det sånn at det va ikke så mange som va bare norsk,... at dæm alle sammen snakka finsk... de som kom fra Langvasseid også, de kunne også finsk og likedan på Strand, dæm kunne finsk... Æ lærte norsk av mine skolevenninner. På skolen skulle vi ikke snakke finsk,... men vi ble ikke nekta.*
- (Kvinne 80- år) *Det va jo ikke så artig når man reiste hjemmefra... Ongan klaga ikke den gangen, dæm spiste alt som dæm fikk... Lappebiff og sånn hadde dæm ikke på skolen, det ble for dyrt... Nei, vi trivdes nu dær, det va mange onga... vi jentan sloss nu aldri...guttan litt kjekling... 70-80 onga... det va lange bord når vi sku spise... [Lærere] ingen som snakka finsk... nå av tjenestepian snakka litt finsk til oss, dæm brydde sæ ikke om læreran... de sku ikke snakke finsk til ongan, for de skulle snakke norsk... Neida, neida, dæm kalte aldri oss for kvæner,... bare nu de hær dæm åran vi hørte kvæner... [Følte deg dum?] Nei det va ingen som gjorde det... for det var så masse som ikke forsto,...bare nån få som snakka bare norsk, det va de som va dumme. [Straff for finsk?] Dæm kunne ikke straffe når man ikke kunne norsk...kunne ikke straffe sånt.*

- (Mann 80- år) *Du vet vi kunne ikke norsk når vi va syv år, vi fór til ... på skole, det va dær vi lærte... [Kunne lærere finsk?] Nei ingen, eneste tjenestepian va norsk og finsk... Til å begynne med va det veldig tungt for oss å ikke kunne norsk,... men livet gikk jo ganske bra når man va så ung, og masse onga... så, så begynte man å lære norsk òg... [Dum?] Nei man føle seg ikke dum, men man føle seg litt avsides en og annen gang... [Flere enn deg?] Masse, de fleste på skolen... det e klart at det hjalp... [Straff?] Nei det va ikke straff, men læreran sa vi måtte snakke norsk og lære noe... [Snakket finsk likevel?] Ja det e klart... De [norske] lærte finsk av oss... jo jeg husker flere av dem... [Eldre søsken på skolen?] Søster og søster... så hadde man jo naboonga òg,...så hadde man kamerater på skolen, man va ikke aleina selv om de snakka bare norsk,...vi hadde jo sine venna når vi kjente hverandre fra før... [Maten?] Den va nok ikke dårligere, maten var god til den tiden. [Hjemmefra trist?] Ja til å begynne med... Vi va vel en seks-syv uker i slengen på skolen, og når vi ble litt større, hadde vi mulighet til å komme hjem og i helga, vi sprang ifra [skolen] og hit, kortveien, en mil veis, på ski om vinteren. Jo vet du, når man gikk flere år på skolen, så har man løst å lære norsk òg... det e klart man hadde løst å lære norsk når man va norsk statsborger òg ja... [Brukte finsk til lærere?] Det ble vel det òg...men der va jo...de som jobbet der, betjeninga, kunne både norsk og finsk... [Lov til finsk?] Det ga de f... det brydde de seg ikke om... det va ikke så stor disiplin, vi va ikke redd å snakke både finsk og norsk... Nei straff va det ikke, det e overdrevet...ja... det går jo ikke an å brække ongan til å ikke snakke morsspråk, det går jo ikke an... og når vi ble eldre, da kunne vi forsvare oss.*
- (Kvinne 70-80 år) *I timen var det selvfølgelig norsk, men i friminuttene ... jeg kan ikke huske vi ble nekta [å snakke finsk]. Dæm som var samisktalende, snakka samisk, og dæm som var finsktalende, finsk ute. Selv om dæm sier vi ble nekta, jeg kan ikke huske,...men vi hadde jo de hær [lærere] som kjente [til forholdene].*
- (Kvinne 70-80 år) *Vi fikk egentlig ikke lov til å snakke finsk, men vi gjør jo det,... vi snakka jo, det va jo vanlig språket våres... [Ikke refset] Finsken va det vanlige språket da... [Godtok norsk?] Ja for de [lærere] va jo norske folk sørfra,...hvis man skulle forstå det på skolen...va vel det som var grunnen...*
- (Kvinne 70-80 år) *[Lærere harde?] Nei jeg syns ikke det... Vi hadde ikke lov til å snakke i timen,... jeg va veldig sjenert... det gikk bare på norsk... Nei aldri grunn til å klage på maten... men sildegrynsuppe med brød og alt oppi, det klarte vi ikke, så alle måtte sitte igjen helt til lekselesinga..., det va så strengt med den maten. Ansatte...det va bare norske. [Sa noen kven om dere?] Neida...ikke det.*
- [Kvinne 70-80 år] *På [...] der gikk vi på skolen...det var under tysktida... Det har vært mye folk her. ...Så begynte vi i 3. hos [familie] på [...] i 24 daga, det året gikk jo til spille... Så begynte vi på Strand...det var ennå tyskere på Strand...nesten 100 eleva,...så vi lærte ikke så mye...vi hadde jo glemt neste gang vi kom på skolen... [Internatet?] Æ blei mobba...[fysisk egenskap]. Ikke vanskelig å være hjemmefra... det var mat der. [Straffet for finsk?] Nei... det kom jo barn der som bare kunne finsk,...det gikk jo bra...de lærte etter hvert...det va ingen som nekta [dem å snakke finsk]...ute, og når vi lekte... Æ kunne bare norsk...æ kunne ikke finsk da... Æ va seks år da vi flytta fra [sted i dalen] og hit,...det va her æ lærte fra foreldre når de prata,... og så kom det folk på besøk som snakka finsk.*
- (Kvinne 70-80 år) *I friminuttene gikk det på finsk... Det var vel ikke noen som var norsktalende i min klasse... Jeg passa [lærerbar], og jeg tror [læreren] tok meg inn for at jeg skulle lære norsk, jeg fikk ikke snakke finsk der. Ho lærte jo finsk...i oppveksten... [På skolen] ho oversatte kan du si...et hjelpespråk...*

[Reaksjon på bare norsk?] *Nei...vet ikke hvordan jeg skal svare...vi gikk vel så inn at vi skulle lære det språket...og så måtte vi lære det som sto i boka òg... Alt gikk jo på norsk...Vi hadde [lærer] mye, han var tålmodig... tror de som gikk før, hadde det vanskeligere enn vi,... da fikk dem en rapp over fingran hvis de ikke kunne si på norsk hva som sto i boka. Vi fikk et ekstra år etter krigen...et tiende år...Vi gikk jo bare turvis, fikk bare det halve året,...mange ble ikke flytta frem... I -39 først tok de norske soldatene skolen, så kom jo tyskerne i -40...på sommeren..., så hadde vi skole på forskjellige plasser, det var etter krigen... -62 ble den her skolen som nu står, ...tyskerbrakker i en fjorten år.*

Akkurat det derre ordet fornorskning, den liker jeg ikke i det hele tatt...fordi at når vi var norske statsborgere og alt, det var jo første budet å kunne lære norsk,... Det er jo mange som kritiserer oss i dag at vi ikke har lært finsk til våres [barn],... for vi hadde kjent selv på kroppen hvordan det var å ikke kunne språket, og når vi bor i Norge og er norske statsborgere og har alle godene fra Norge... Mange spør om vi har tradisjoner som er finske, julaften for eksempel, men hvordan kan jeg ha det som er fjerde generasjon i Norge og vokste opp i sånn fattig tid at vi ikke hadde noe?... Det var badstu og hvetekake med rosiner og sukat i...og risengrynsgrøt, det var det som var julaften.

[Om finsk innvandring på skolen?] *Neida., e du på styr!... Neida, det sto veldig lite i geografien om Finnmark...vi lærte om Norge men ikke Finnmark...vi hadde ikke sånt.*

(Mann 70-80 år) *Min klasse var 30 elever, minst halvparten var finsktalende. Vi snakket jo mye finsk... mest finsk,... kan ikke huske noen si vi ble straffet... nei nei, det er mye overdrivelse... På internatet begge språk... her var ingen samisktalende familier, men samiske kvinner som var gift her. Kan ikke si om det var mest på norsk, det var nok begge deler.*

(Mann 70-80 år) *Har på følelsen de [lærere] sa "snakk norsk", innstillingen var nok det... de kunne ikke [finsk] på den skolen der jeg gikk... Noen [ansatte] kunne finsk, men de snakket bare norsk... norsktalende betjening. [Opplevelsen av å bare kunne finsk når begynte på skolen?] Husker ikke depresjon,... men det gjorde vondt når man ble ertet når man prøvde å snakke norsk, og det ikke var korrekt,... så kom norsktalende noen ganger og ertet,... kan ikke huske at lærere har ertet... Men jeg likte skolen og likte å lære norsk... det var så selvsagt at på skolen her skal vi lære norsk... [var] glad i bøker... det er en takk... min opplevelse er egentlig positiv.*

Kan ikke huske men har hørt at norske kalte oss for kvæner, men da hadde vi også et ord som vi brukte overfor norske, vi kalte dem for skolp... "kolpa" på finsk... I fiskeværene var det folk som ikke hadde egen båt men var hjelpsmenn, og det var skolper, og mulig det kommer derfra. [Tok norske seg nær av det?] Det var et skjellsord, ja... [Kven?] Vi opplevde det jo som et skjellsord... Kan ikke huske at lærere [brakte det]... på skolen tror jeg de var dannet nok...

[Internatliv?] *Jeg var ikke den som gråt, jeg gråt ikke mye, jeg gråt litt, det gjorde jeg... man kan ikke huske akkurat hvordan man har opplevd det, men var glad når jeg kom hjem en tur... Men dette å gå til skolen...jeg hadde ikke fobier... Men det var så annerledes når man våknet... malte panelvegger... [Ansatte?] Jeg syns ikke det var varm omsorg... jeg likte enkelte som var vennlige, men de som var bisk... de husmødrene vi hadde, syntes jeg var bisk. Jeg var ikke samtidig som min eldre søster men med yngre bror... Det vet jeg inderlig godt at det betydde noe for han,...det betydde så mye... og det betydde mye for meg at jeg hadde eldre søskenbarn på skolen da jeg begynte,... det var en betryggelse i det... [Tok vare på hverandre?] Ja, det tror jeg nok... kan ikke huske vi ble oppfordret,...men mine eldre søskenbarn fikk nok*

beskjed at de måtte passe på...så ikke får det vanskelig... Litt slåssing var det jo... også som en sport... husker ikke det var store konflikter.

(Mann 70-80 år) *Finsk til æ begynte på skolen... Kunne ikke et ord norsk, forsto ikke et kløyva ord, ingenting, men så gikk det ikke lenge så begynte vi å snakke norsk... og læse på norsk... [Forsto norsk?] Nei... kan ikke si man va dum, men... det va bare surr alt ihop... Det æ har lært, har æ lært etterpå.... Som regel hadde venna som snakka bare finsk... På skolen va det bare norsk... men da vi va ute, snakka vi finsk... i friminutt og på internat... [Straff?] Nei vi fikk ikke straff men...åjå [klar melding]... Den gang fikk du rapp over fingran og spark i baken når du ikke oppførte [deg]. Gikk på en del finsk og en del norsk... når lærern va borte, snakka vi finsk... Vi lærte dæm [norske] finsk... til slutt prata dæm finsk passe bra.*

[Opplevde fornorskningen?] Merkelig nok, det gikk veldig fort over... I dag vet du, æ forstår finsk, men æ kan ikke snakke... joda, æ kan jo snakke litt,...men skal æ prate med en finlender, da stokke det sæ... Æ har gått to finske kurser på folkehøgskolen... Men den finsken vi prate, kalle vi for bugøynesfinsk,... ikke det, når æ har vært i Finland, spør dæm [hvor i Finland han er fra].

Finsk va tabu... vi skulle fornorskes alle sammen... "den finske fare"... Kanskje han [skolestyrer] kunne noen ord finsk,... de va sørfra læreran... [Ansatte?] Når som snakka finsk... Det va vi som va vaktmestera dær,... det va god skole det!... Det va knallharde tider,... etter frigjøringa veldig lite mat... dårligere mat enn hjemme... Det som va følt da vi kom på internat,... hjemme va fattig,... så måtte du fræm på tavla med lapp i buksebaken,...og dæm lo... Vi hent på folkehøgskolen...henta sængtøy og klær [sosialhjelp].

[Sa lærere kven?] Ikke så ofte... de va ganske høflig... det va sjelden de sa kvæn. Norske elever sa "kvænonga",... kan ikke huske voksne mobba oss... vi va som vi va... dett va dett... [Utnavn på norske?] Vi hadde mange stygge ord på dæm, men det ska æ ikke si... ikke så stygge ord.

(Mann 70-80 år) *Vi kalte dæm for fjordingan de som kom dærfra... i friminutten snakka vi samisk... Han gamle [lærer] ble ikke sint om vi snakka samisk, men finsk var bannlyst. Han snakka jo samisk, men finsk, det likte han ikke, "norsk skole det hær", men de sameguttan kunne. Mange kunne litt finsk også men snakka samisk. Ellers... det var jo norsk, finsk var ikke lov... [annen lærer] hørte æ aldri, vet ikke om han var imot [finsk] Måtte jo snakke norsk vi seg imella også. [En søster] kunne ikke et ord norsk da ho begynte...æ kunne litt...*

Måtte bo på internat når [i perioder], trivdes ikke dær. Det va så mye slåssing dær at vi ikke fikk sove. De var jo så trollat de store og de dær fjordingan,... man vantrivdes...ikke kunne man gjøre leksan, det var ikke ro.

(Kvinne 60-70 år) *Nei men du, æ har ikke opplevd den hær fornorskningspolitikken sånn som mange andre har gjort før, for æ tror etter krigen ble det bedre... Han som va internatbestyrer, han va jo en vettug mann, han skjønte han måtte spille på lag med elevan, og vi va dær 24 timer i døgnet i seks uker. [Straff for å snakke finsk?] Nei, nei... eneste æ vet han [NN] har fått straff i nyere tid... som sagt, det va mere finsk blant guttan enn jentan.*

[Lærere sa kven?] Nei, det kan æ ikke huske... [medelever?] ja, det kunne det... det hendte jo at det va finskættede også som ikke ville vite at dæm va, og hadde et norsk etternavn... [Skam?] Kanskje... jo for dæm tilkjennega ikke at halvparten va, at dæm hadde finske gener i sæ.

(Kvinne 60-70 år) *De første årene på skolen, det var hardt... de første åran... å skrive på norsk... Hardt å lære alt, men det gikk... Æ syns ikke æ e så godt i norsk enda,...på finsk går det flytende... Snakket finsk i skolegården...hele tida...Har hørt de som var*

eldre enn oss, ikke fikk snakke finsk... Vi hadde annenhverdagsskole,...vi hadde snille lærere....bare norske... Det måtte være norske lærere da.

(Kvinne 60-70 år) *Joda, vi skjønte jo litt, men det va veldig lite... Det va jo veldig tungt... det va som man va litt tilsidesatt, men vi va jo mange... [Norsktalende barn] dæm kalte oss for finskonger... "dokker kan ikke snakke!"... Men det e jo nesten som en drøm, det ble bedre etterhvert. Læreren...kan ikke huske at de va nokka utidig,...dæm prøvde jo å hjelpe oss for at vi skulle snakke norsk. [Straff for finsk?] Nei, ikke noe straff akkurat..., sa: "Neinei, lille [etternavnet], ikke finsk". Etter den tid torte æ ikke snakke finsk... vi hadde jo så lett for å slå over til finsk når vi var vant til det. [Lærere sa kven?] Nei det gjør dæm ikke...dæm sa bare navn. ... Vi visste ikke ka vi sku si, vi va jo både norsk og finsk, sånn blanda.*

(Kvinne 60-70 år) *Ho fru [lærer] kunne finsk. Ho var utav de hær [lærerfamilie] sine... vi fikk ho i fjerde klasse, ho kunne finsk, samisk og norsk. Ho kom fra [vestover]. Han [en venn] fortalte at da han begynte i første skole, kunne ho si det på samisk og på finsk. Han har mange ganga sagt at ho [læreren] var flink, og ho hjalp han. Ho redda han!*

(Mann 60-70 år) *Det va jo bare finsk- og norsktalende i klassen, og dæm fra fjorden snakka samisk,...de va trespråklig... Oss imella i friminuttan gikk på tre språk det... Man ble jo mobba av de norsktalende for å snakke dårlig norsk,... alle [lærerbarna] var jo norsktalende... Dæm fra øya kunne også finsk, men de kunne bedre norsk enn vi av en eller annen grunn.... Etter hvert som man gikk opp i klassene, så ble det mere norsk da, eller man forsto allerede tidligere norsk...*

I begynnelsen va det ho [lærer] som berga meg,...ho kunne litt finsk,...æ forsto veldig lite av norsken... og sjenert va vi også og va redd for å si feil... Ho kunne hjelpe meg med noe finske ord,...det sier jo mange andre òg.

Min skolegang va veldig kort. Vi va jo internatonga. Så og så mange uka på skolen, så måtte vi hjem når de andre ongan kom, det va ikke plass til alle...måtte bytte. [Etter krigen],... de første åran bodde vi på kvisten til [en familie], mens de bygde [skolebrakker]. Fordi han [lærer] mente æ va så dum, så slutta æ på skolen etter fænte. Han prioriterte de skoleflinke. Æ slutta sjøl, æ ville ikke mer.

[Kven et skjellsord?] Det kan æ ikke huske... Det æ huske,...vi kalte fjordingan for "jævla lapper" hvis de mobba oss. [Hva sa de?] Æ huske ikke.... [bare] når vi ble sint ja, når det ble steinkasting.

(Mann 60-70 år) *De finske elevan følte det var bedre å være finsk... I så måte kunne det være motsetninger mellom de som kunne og ikke kunne finsk,... de kunne prate finsk, og vi forsto ingenting. ...Det va flere som måtte stå over et år...for å lære norsk,...va helt vanlig det,...og det va jo flinke og intelligente karer... De møtte veldig store problemer til å begynne med.*

Æ vantrivdes så på [et internat]. Foreldre visste kor æ hadde vantrivdes [der],...å være hjemmefra, med maten, stellet,... kaldt va det,... sov en 25 støkka på samme rom... Joda, vi hadde gode lærere og dårlige lærere... [Lærer] kunne finsk men ho brukte det aldri. Ingen som snakka samisk... [en elev] kalt for lappen,...gutta som ærta,...æ har det bare referert,... mest [av] de hær som va finsk avstamning... De norske va ikke noe bedre, herregud, de va jo herrefolket! [Rangorden?] Nei svært lite... vi lekte sammen... rasismen har vært veldig lite praktisert i [dalen].

[Lærte om folkegrupper?] Vi lærte ikke nokka om Finnmark... [bare] at det va fisk på kysten og samer og rein på vidda. [En senere lærer] va veldig bevisst at vi hadde en kultur som var anna enn den sørpå... Det kom onga fra andre plassa og som vi flirtet av,...vi som kunne, og dæm som ikke kunne.

- (Mann 60-70 år) *Ingen straff for å snakke finsk i friminutt og på internatet. Ingen begrensning dær... En del av dæm som jobba på internatet, var finsk, men de snakka norsk... Ikke når som kunne finsk av de læreran. Av og til var det jævlig å være på internat, ikke fordi det var internat,... vi var 10 barn [søsken] og vant til... kunne ikke bli ensomt med 60-70 onga rundt dæ...
Vi ble kalt for kvæna men ikke på skolen... Det var en i bygda, ho kalte oss for kvænonga,...ho var fra Kvænangen.
Lærte om A/S Sydvaranger og at det bodde fjellfinner i Finnmark. Det var ikke mye... det var Sydvaranger... og Finnmark var jo lapp, det var bare fjellfinna,... derfor man ble ergra av og til... man protesterte ikke lenger enn akkurat da... det blei ikke hurlumhei av det som det burde ha gjort... nu e det for seint.*
- (Kvinne 50-60 år) *Finsk va ikke helt akseptert... på skolen hær ble vi mobba... [av] dæm [finske] som va mere norsk... Det [finske] va ikke godt nok, [men] foreldran va finsktalende... I dag snakke vi på finsk.*
- (Mann 50-60 år) *Bodde på internat i syv år... nei æ må ha opplevd det ganske greit... Vi gikk skift... aldri huska æ ble mobba... kan ikke huske æ hadde nokka problema med språket... Andre i min alder og eldre sier de hadde det ille med språket,... som onga legg man fort over... [Lærere] ingen kunne finsk... de va vel sørfra tenke æ... et par av hushjelpan kunne... Bare et par i min klasse som snakka finsk... På sovesalen 8-9 støkka... Fra [en grend] dæm kunne ikke anna [enn finsk].
[Kalt kvæn?] Det kan æ ikke huske... æ hørte ikke anna enn navnet mitt. ... Det va ikke samer i det hele tatt... det va en skam å være same... [Skam å være finsk?] Nei da, det kan æ ikke huske... Vi visste det va samer i Finnmark.*
- (Mann 50-60 år) *Æ bodde syv år på internat... æ begynte i -52... Æ skjønne ikke det hær dæm prate om, at det va så fælt...vi hadde det godt på internatet... dæm va snill dæm som jobba dær...lærere, husmor og pia,... og vi va en hel masse onga som lekte ilag og gjor lekse i lag, sloss og hadde det artig ilag... Klart at som førsteklassing va det ikke så artig, men det gikk nå over,...det va en overgang.
[Straff for å snakke finsk?] Nænænæ...ikke no straff... det va nok slutt da æ begynte på skolen,... men at det kunne være det i tida før,...det kjænne æ ikke til.*
- (Kvinne 40-50 år) *Det va ikke så mange som snakka finsk, æ e visst den yngste... Æ hadde tolk [medelev] en uke, ho måtte fortelle alt,... det huska ikke lærern at æ ikke kunne norsk... Man lære så fort når man er barn. Ble nok mer og mer norsk på skolen... ikke mange som kunne finsk... Spørs kæm æ va med,... med ho som æ va mye med, mest finsk...med de andre mest norsk. [Kompleks?] Nei det kan æ ikke huske... [Følte deg dum?] Nei... sånn hadde alle andre også hatt før meg... Nei æ syns det gikk bra.*
- (Mann 40-50) *Det va norsk selvfølgelig... [Forbud mot finsk?] Nei det hadde vi ikke, det ble ikke aktuelt, vi snakka norsk... [Lærere kunne finsk?] Bare assistenta hær fra bygda...som kunne finsk, dæm hadde lært hjemme, men vi brukte jo ikke det.
[Lærte om finsk innvandring?] Nei... Visst va det helt galt... Vi lærte om alle de hær vikingan rundt omkring... ikke [noe] lokalt... bare den hær Snorre og gjengen... De spørsmålan blei ikke stilt... Nei aldri...ble aldri debattert,...det va ikke i vinden den gangen...Det va ingen som tok opp det tema...
[Etniske begrep?] Jo det hadde vi nok, men vi hadde ikke mye fra fjordan,... dæm va flytta bort fra de dær fjordhollan... Nei, det va ikke mye av den sorten... Det va de kullan før som dreiv med det... De klassan over meg gjorde det,...mobba skoltesaman, [nemlig] de norske,... vi av finsk gjorde ikke det... Det va jo ikke særlig [av] norske, vi va jo bare kvæner...bare kvæner i klassen. [Etnisk diskusjon?] Det va tidligere konflikter, men ikke i våres kull, vi va jo mest kvæna,... tidligere enn det også slåssing*

og knuffing... også dæm imella, nordsamer og skolter blant anna,... krangling og slåssing... Men enda lengre tilbake, de e nu i 70-åra,...de grupperte seg de som va nordsdamer, og de som va østsamer,...så ble det krangel av det.

(Mann 40-50 år) *På Bjørnevatn... dær kunne det være sånn "forbannede finn jævler" dæm kunne kalle oss for,...men det va nu bare i starten når de tøffa sæ... [Hva kalte dere dem?] Trur ikke vi hadde noen spesielle,... byjævla,... det va by og land. [Mer enn finsk, norsk og samisk?] Jada, mye mer, det va nok det det va... det va noen feider, de skulle kontrollere oss, men de gikk som regel fæm på, de guttan... Vi hadde som regel jobba litt mer og va handfast mesteparten... [Jentene?] Dæm glei lettere inn i miljøet trur æ.*

APPENDIKS KAP. 8: EMPIRI II: SPRÅK I "I DAG"

Prosentfordeling for kvinner og menn i Bugøynes, Neiden og s. Pasvik

Kjønn	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
i) til ektefelle			
Kvinner (n = 32)	34	44	22
Menn (n = 21)	19	71	10
Totalt (n = 53)	28	55	17
ii) ektefelle behersker			
Kvinner (n = 32)	72	28	0
Menn (n = 21)	33	62	5
Totalt (n = 53)	57	42	2
iii) til barn			
Kvinner (n = 31)	10	90	0
Menn (n = 22)	23	77	0
Totalt (n = 53)	15	85	0
iv) til barnebarn			
Kvinner (n = 20)	0	100	0
Menn (n = 10)	10	90	0
Totalt (n = 30)	3	97	0
v) til foreldre			
Kvinner (n = 37)	24	46	30
Menn (n = 30)	17	47	37
Totalt (n = 67)	21	46	33
vi) til svigerforeldre			
Kvinner (n = 31)	19	45	35
Menn (n = 18)	11	61	28
Totalt (n = 49)	16	51	33
vii) til venner			
Kvinner (n = 38)	63	37	0
Menn (n = 33)	61	39	0
Totalt (n = 71)	62	38	0
viii) til kolleger			
Kvinner (n = 33)	55	42	3
Menn (n = 31)	39	61	0
Totalt (n = 64)	47	52	2
ix) i bygda			
Kvinner (n = 38)	58	42	0
Menn (n = 31)	48	52	0
Totalt (n = 69)	54	46	0
x) hjertespråk			
Kvinner (n = 38)	26	47	26
Menn (n = 33)	18	48	33
Totalt (n = 71)	23	48	30

**Prosentfordeling for 71 intervjupersoner i
Bugøynes (27), Neiden (18) og søndre Pasvik (26)**

Sted	Begge språk (%)	Norsk (%)	Finsk (%)
i) til ektefelle			
Bugøynes (n = 24)	29	50	21
Neiden (n = 12)	33	50	17
søndre Pasvik (n = 17)	24	65	12
Totalt (n = 53)	28	55	17
ii) ektefelle behersker			
Bugøynes (n = 24)	71	29	0
Neiden (n = 12)	50	42	8
søndre Pasvik (n = 17)	41	59	0
Totalt (n = 53)	57	42	2
iii) til barn			
Bugøynes (n = 23)	22	78	0
Neiden (n = 13)	15	85	0
søndre Pasvik (n = 17)	6	94	0
Totalt (n = 53)	15	85	0
iv) til barnebarn			
Bugøynes (n = 13)	8	92	0
Neiden (n = 7)	0	100	0
søndre Pasvik (n = 10)	0	100	0
Totalt (n = 30)	3	97	0
v) til foreldre			
Bugøynes (n = 24)	25	50	25
Neiden (n = 17)	24	35	41
søndre Pasvik (n = 26)	15	50	35
Totalt (n = 67)	21	46	33
vi) til svigerforeldre			
Bugøynes (n = 20)	10	55	35
Neiden (n = 12)	17	50	33
søndre Pasvik (n = 17)	24	47	29
Totalt (n = 49)	16	51	33
vii) til venner			
Bugøynes (n = 27)	63	37	0
Neiden (n = 18)	72	28	0
søndre Pasvik (n = 26)	54	46	0
Totalt (n = 71)	62	38	0
viii) til kolleger			
Bugøynes (n = 25)	56	40	4
Neiden (n = 17)	47	53	0
søndre Pasvik (n = 22)	36	64	0
Totalt (n = 64)	47	52	2

ix) i bygda

Bugøynes	(n = 27)	67	33	0
Neiden	(n = 17)	47	53	0
søndre Pasvik	(n = 25)	44	56	0
Totalt	(n = 69)	54	46	0

x) hjertespråk

Bugøynes	(n = 27)	19	52	30
Neiden	(n = 18)	28	28	44
søndre Pasvik	(n = 26)	23	58	19
Totalt	(n = 71)	23	48	30

Bugøynes: 27 intervjupersoner bruker til andre "i dag"

Bruker til andre "i dag" per vår 2004							
Brukes til i Bugøynes	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Ektefelle							
kvinner	5	6	1		4	2	2
menn	2	6			1	1	1
totalt	7	12	1		5	3	3
Ektef. kan							
kvinner	12	3	5			2	
menn	5	4	2			1	1
totalt	17	7	7			3	1
Barn							
kvinner	2	13					3
menn	3	5	1				
totalt	5	18	1				3
Barnebarn							
kvinner		10					1
menn	1	2					
totalt	1	12					1
Foreldre							
kvinner	4	8	2		4	1	
menn	2	4	2		2		
totalt	6	12	4		6	1	
Sv.foreldre							
kvinner	1	8		1	5		
menn	1	3			2		
totalt	2	11		1	7		
Venner							
kvinner	11	5	3			3	
menn	6	5	1				2
totalt	17	10	4			3	2
Kolleger							
kvinner	8	5	2		1	1	3
menn	6	5				1	1
totalt	14	10	2		1	2	4
I bygda							
kvinner	10	6	3			2	1
menn	8	3	1				2
totalt	18	9	4			2	3
Hjertespråk							
kvinner	3	8			5		
menn	2	6			3		
totalt	5	14			8		

Neiden: 18 intervjupersoner bruker til andre "i dag"

Bruker til og med andre "i dag" per høst 2004							
Brukes til i Neiden	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Ektefelle							
kvinner	3	3	2		1		
menn	1	3			1	1	
totalt	4	6	2		2	1	
Ektef. kan							
kvinner	5	2	2				
menn	1	3			1	1	1
totalt	6	5	2		1	1	1
Barn							
kvinner		7					2
menn	2	4					1
totalt	2	11					3
Barnebarn							
kvinner		4					2
menn		3					
totalt		7					2
Foreldre							
kvinner	2	3	2	1	3	1	
menn	2	3	1	2	4	1	1
totalt	4	6	3	3	7	2	1
Sv.foreldre							
kvinner	2	3			2	1	1
menn		3			2		1
totalt	2	6			4	1	2
Venner							
kvinner	5	4	1			1	2
menn	8	1	4			1	
totalt	13	5	5			2	2
Kolleger							
kvinner	4	5	3				2
menn	4	4	2				1
totalt	8	9	5				3
I bygda							
kvinner	4	5	1			2	2
menn	4	4	1			2	2
totalt	8	9	2			4	4
Hjertespråk							
kvinner	3	3			3		
menn	2	2			5		
totalt	5	5			8		

søndre Pasvik: 26 intervjupersoner bruker til andre "i dag"

Bruker til og med andre "i dag" per vår 2005							
Brukes til i s Pasvik	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Ektefelle							
kvinner	3	5	2	1	2		1
menn	1	6					
totalt	4	11	2	1	2		1
Ektef. kan							
kvinner	6	4	1			1	3
menn	1	6				1	4
totalt	7	10	1			2	7
Barn							
kvinner	1	8	1				5
menn		8					4
totalt	1	16	1				9
Barnebarn							
kvinner		6					4
menn		4					1
totalt		10					5
Foreldre							
kvinner	3	6			4	1	1
menn	1	7	1		5		1
totalt	4	13	1		9	1	2
Sv.foreldre							
kvinner	3	3			4		1
menn	1	5			1		1
totalt	4	8			5		2
Venner							
kvinner	8	5	6			1	1
menn	6	7	5				3
totalt	14	12	11			1	4
Kolleger							
kvinner	6	4	3				1
menn	2	10	2				1
totalt	8	14	5				2
I bygda							
kvinner	8	5	5			1	2
menn*	3	9	2				5
totalt	11	14	7			1	7
Hjerespråk							
kvinner	4	7			2		
menn	2	8	1		3		
totalt	6	15	1		5		

*En uteblir.

Samlet for 38 kvinner i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Bruker til og med andre i dag							
Brukes til av kvinner	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Ektefelle							
Bugøynes	5	6	1		4	2	2
Neiden	3	3	2		1		
s. Pasvik	3	5	2	1	2		1
totalt	11	14	5	1	7	2	3
Ektef. kan							
Bugøynes	12	3	5			2	
Neiden	5	2	2				
s. Pasvik	6	4	1			1	3
totalt	23	9	8			3	3
Barn							
Bugøynes	2	13					3
Neiden		7					2
s. Pasvik	1	8	1				5
totalt	3	28	1				10
Barnebarn							
Bugøynes		10					1
Neiden		4					2
s. Pasvik		6					4
totalt		20					7
Foreldre							
Bugøynes	4	8	2		4	1	
Neiden	2	3	2	1	3	1	
s. Pasvik	3	6			4	1	1
totalt	9	17	4	1	11	3	1
Sv.foreldre							
Bugøynes	1	8		1	5		
Neiden	2	3			2	1	1
s. Pasvik	3	3			4		1
totalt	6	14		1	11	1	2
Venner							
Bugøynes	11	5	3			3	
Neiden	5	4	1			1	2
s. Pasvik	8	5	6			1	1
totalt	24	14	10			5	3
Kolleger							
Bugøynes	8	5	2		1	1	3
Neiden	4	5	3				2
s. Pasvik	6	4	3				1
totalt	18	14	8		1	1	6
I bygda							
Bugøynes	10	6	3			2	1

Neiden	4	5	1			2	2
s. Pasvik	8	5	5			1	2
totalt	22	16	9			5	5
Hjertespråk							
Bugøynes	3	8			5		
Neiden	3	3			3		
s. Pasvik	4	7			2		
totalt	10	18			10		

Samlet for 33 menn i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Bruker til og med andre i dag							
Brukes til av menn	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Ektefelle							
Bugøynes	2	6			1	1	1
Neiden	1	3			1	1	
s. Pasvik	1	6					
totalt	4	15			2	2	1
Ektef. kan							
Bugøynes	5	4	2			1	1
Neiden	1	3			1	1	1
s. Pasvik	1	6				1	4
totalt	7	13	2		1	3	6
Barn							
Bugøynes	3	5	1				
Neiden	2	4					1
s. Pasvik		8					4
totalt	5	17	1				5
Barnebarn							
Bugøynes	1	2					
Neiden		3					
s. Pasvik		4					1
totalt	1	9					1
Foreldre							
Bugøynes	2	4	2		2		
Neiden	2	3	1	2	4	1	1
s. Pasvik	1	7	1		5		1
totalt	5	14	4	2	11	1	2
Sv.foreldre							
Bugøynes	1	3			2		
Neiden		3			2		1
s. Pasvik	1	5			1		1
totalt	2	11			5		2
Venner							
Bugøynes	6	5	1				2
Neiden	8	1	4			1	
s. Pasvik	6	7	5				3
totalt	20	13	10			1	5
Kolleger							
Bugøynes	6	5				1	1
Neiden	4	4	2				1
s. Pasvik	2	10	2				1
totalt	12	19	4			1	3
I bygda							
Bugøynes	8	3	1				2

Neiden	4	4	1			2	2
s. Pasvik	3	9	2				5
totalt	15	16	4			2	9
Hjertespråk							
Bugøynes	2	6			3		
Neiden	2	2			5		
s. Pasvik	2	8	1		3		
totalt	6	16	1		11		

Samlet for 38 kvinner og 33 menn i Bugøynes, Neiden og søndre Pasvik

Bruker til og med andre i dag							
Brukes til av samlet	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Ektefelle							
kvinner	11	14	5	1	7	2	3
menn	4	15			2	2	1
totalt	15	29	5	1	9	4	4
Ektef. kan							
kvinner	23	9	8			3	3
menn	7	13	2		1	3	6
totalt	30	22	10		1	6	9
Barn							
kvinner	3	28	1				10
menn	5	17	1				5
totalt	8	45	2				15
Barnebarn							
kvinner		20					7
menn	1	9					1
totalt	1	29					8
Foreldre							
kvinner	9	17	4	1	11	3	1
menn	5	14	4	2	11	1	2
totalt	14	31	8	3	22	4	3
Sv.foreldre							
kvinner	6	14		1	11	1	2
menn	2	11			5		2
totalt	8	25		1	16	1	4
Venner							
kvinner	24	14	10			5	3
menn	20	13	10			1	5
totalt	44	27	20			6	8
Kolleger							
kvinner	18	14	8		1	1	6
menn	12	19	4			1	3
totalt	30	33	12		1	2	9
I bygda							
kvinner	22	16	9			5	5
menn	15	16	4			2	9
totalt	37	32	13			7	14
Hjertespråk							
kvinner	10	18			10		
menn	6	16	1		11		
totalt	16	34	1		21		

**Fordeling for 71 intervjupersoner
i Bugøynes (27), Neiden (18) og søndre Pasvik (26)¹**

Bruker til og med andre i dag							
Brukes til av kv+m=	Begge språk	Norsk			Finsk		
		Norm	Mest	Minst	Norm	Mest	Minst
Ektefelle							
Bugøynes av 15+9=24	5+2=7 29%	6+6=12 50%	1+0		4+1=5 21%	2+1	2+1
Neiden av 7+5=12	3+1=4 33%	3+3=6 50%	2+0		1+1=2 17%	1+1	
s. Pasvik av 10+7=17	3+1=4 24%	5+6=11 65%	2+0	1+0	2+0=2 12%		1+0
Totalt av 32+21=53	11+4=15 28%	14+15=29 55%	5+0	1+0	7+2=9 17%	2+2	3+1
Ektefelle kan							
Bugøynes av 15+9=24	12+5=17 71%	3+4=7 29%	5+2			2+1	0+1
Neiden av 7+5=12	5+1=6 50%	2+3=5	2+0		0+1=1	0+1	0+1
s. Pasvik av 10+7=17	6+1=7	4+6=10	1+0			1+1	3+4
Totalt Av 32+21=53	23+7=30	9+13=22	8+2		0+1=1	3+3	3+6
Barn							
Bugøynes av 15+8=23	2+3=5	13+5=18	0+1				3+0
Neiden av 7+6=13	0+2=2	7+4=11					2+1
s. Pasvik av 9+8=17	1+0=1	8+8=16	1+0				5+4
Totalt av 31+22=53	3+5=8	28+17=45	1+1				10+5
Barnebarn							
Bugøynes av 10+3=13	0+1=1	10+2=12					1+0
Neiden av 4+3=7		4+3=7					2+0
s. Pasvik av 6+4=10		6+4=10					4+1
Totalt av 20+10=30	0+1=1	20+9=29					7+1

¹ Antall kvinner og menn gis i numeriske tall, prosent for stedet er uthevet. Prosent er avrundet til nærmeste hele tall og summerer ikke alltid til 100%.

Foreldre							
Bugøynes av 16+8=24	4+2=6	8+4=12	2+2		4+2=6	1+0	
Neiden av 8+9=17	2+2=4	3+3=6	2+1	1+2	3+4=7	1+1	0+1
s. Pasvik av 13+13=26	3+1=4	6+7=13	0+1		4+5=9	1+0	1+1
Totalt av 37+30=67	9+5=14	17+14=31	4+4	1+2	11+11=22	3+1	1+2
Svigerforeldre							
Bugøynes av 14+6=20	1+1=2	8+3=11		1+0	5+2=7		
Neiden av 7+5=12	2+0=2	3+3=6			2+2=4	1+0	1+1
s. Pasvik av 10+7=17	3+1=4	3+5=8			4+1=5		1+1
Totalt av 31+18=49	6+2=8	14+11=25		1+0	11+5=16	1+0	2+2
Venner							
Bugøynes av 16+11=27	11+6=17	5+5=10	3+1			3+0	0+2
Neiden av 9+9=18	5+8=13	4+1=5	1+4			1+1	2+0
s. Pasvik av 13+13=26	8+6=14	5+7=12	6+5			1+0	1+3
Totalt av 38+33=71	24+20=44	14+13=27	10+10			5+1	3+5
Kollegaer							
Bugøynes av 14+11=25	8+6=14	5+5=10	2+0		1+0=1	1+1	3+1
Neiden Av 9+8=17	4+4=8	5+4=9	3+2				2+1
s. Pasvik Av 10+12=22	6+2=8	4+10=14	3+2				1+1
Totalt av 33+31=64	18+12=30	14+19=33	8+4		1+0=1	1+1	6+3
I bygda							
Bugøynes av 16+11=27	10+8=18	6+3=9	3+1			2+0	1+2
Neiden av 9+8=17	4+4=8	5+4=9	1+1			2+2	2+2
s. Pasvik av 13+12=25	8+3=11	5+9=14	5+2			1+0	2+5
Totalt av 38+31=69	22+15=	16+16	9+4			5+2	5+9

Hjertespråk							
Bugøynes av 16+11=27	3+2=5	8+6=14			5+3=8		
Neiden av 9+9=18	3+2=5	3+2=5			3+5=8		
s. Pasvik	4+2=6	7+8=15	0+1		2+3=5		
Totalt av 38+33=71	10+6=16	18+16=34	0+1		10+11=22		

APPENDIKS KAP. 9: EMPIRI III: SELVBENEVNELSE

SVAR:	71 personer: 38 kvinner og 33 menn
Norsk:	47 personer: 26 kvinner og 21 menn
Blanding:	13 personer: 6 kvinner og 7 menn
Finsk:	8 personer : 5 kvinner og 3 menn
Kven:	2 personer : 2 menn
Varierer:	1 person : 1 kvinne

NORSK

- (Kvinne 80- år) *Nei æ kalle meg norsk, æ e ikke finlender... Æ vet jo at æ e finsk og norsk...halvparten e jo finsk og halvparten kanskje norsk og svensk... Æ sier æ e norsk, ikke finlender...æ vet ikke koffer...æ vet æ e like mye finsk og norsk også... Vi lærte jo finsk helt ifra barn av...vi måtte jo lære finsk... Kalle meg ikke finsk heller... ..æ e vel helfinsk også... [Føler deg finsk?] Nei, æ gjør ikke det,... [norsk da?] nei ikke det heller.*
- (Kvinne 80- år) *Da må jo æ også være en kvæn...både finsk og norsk og ka det nu ikke e, alt sammen... æ vet ikke... når vi ikke vet ka bæstefaren vårres va, om han va svensk... han kunne finsk òg... Æ syns at æ e... æ regne mæ for norsk...ja... jeg regner meg for norsk... [Hvis noen spør om bakgrunn?] Da vet æ ikke ka æ ska si... hvis mamma va finsk, så va ho finsk... men far vårres...når vi ikke vet ka han va for nokka... Vi e hvertfall ikke blanda med no same, det e vi ikke... Det e det æ tenke, at æ e norsk . Når noen sier: "du e kvæn", da vil æ ikke bare godta det.*
- (Kvinne 80- år) *Nei vi må jo kalle oss norske når vi bor i Norge... Jaja, det føle man når man går norske skoler og bor i Norge... [Føler deg finsk?] Nei, ikke sånn... neinei...når man har bodd i Norge bestandig... Jeg er norsk, men vi stammer jo fra finsk.*
- (Mann 80- år) *Nei, det går jo ikke an for oss å kalle oss finlendere når vi er oppvokse og fødd her i Norge og gått militæret og... Vi e norsk...det går ikke an å bryt over til finsk... Jeg føler meg norsk...ja. [Det finske?] Den har æ med bestandig, kan ikke kutte den nånsteds... den bær i mæ... Etter retten kan jeg ikke føle meg finsk...men kan jo nesten si det så at man kan føle seg midt imellom òg... Jeg har jo mine rettigheta i Norge... Nei jeg må si følelsan mine dæm e nok i Norge...jaja... Men det e mange ganga man diskutere om finsk og norsk forhold, så da kan det gå opp og ned med diskusjonan...kan holde med Finland eller på norsk.*
- (Mann 80- år) *I hvert fall ikke kvæn... Bare norsk.... [Finsk?] Det har ikke noe med meg å gjøre sånn direkte... [Foreldre?] De sa norsk... Budskapet tror jeg var at i norsk land skal man snakke norsk. Måtte adlyde, og det måtte også de finske innvandrerne. [Bor man i Norge, er man norsk og skal snakke norsk?] Ja. [Plikt?] Ja.*
- (Kvinne 70-80 år) *Nei jeg føle meg mest som norsk... man gjør nu det... [Betyr?] At man har bodd hele sitt liv i Norge og vært norsk statsborger... [Din mor?] Ho kalte seg ikke nokka særlig. [Far?] Det va nu norsk. [Finsk slekt betyr?] Man syns det e så naturlig... det e nu der... jeg er halvt finlender... man e halvt finlender, sier vi... [Norsk men halvt finlender?] Jeg føle meg som norsk,... man er halvt finlender når mora e finsk. [Kvæn?] Nei det har jeg aldri kalt... [I slekten?] Neida.*
- (Kvinne 70-80 år) *Nei jeg kaller meg for norsk statsborger. Det er min identitet at jeg er norsk statsborger av finsk ætt.Jeg synes ikke jeg kan det [si finsk] når jeg er født*

tredje generasjon i Norge...så derfor må jeg jo si jeg er norsk egentlig. Jeg føler meg nok som norsk...alle avisene som jeg leser, er norske. [Hjemme i Finland?] Ja,...er på bølgelengde med dem...det er liksom du har en tilhørighet... til det finske språket antakelig mest... Landet er Norge, det er språket som føles...

- (Kvinne 70-80 år) *Far pleide å si at barna skulle være norsk først. Herremin, når man har bodd så lenge i Norge, og faren e norsk, da må man vel være norsk, hva?... [Følt deg finsk?] Nei.*
- (Kvinne 70-80 år) *Jeg kaller meg for en nordmann, kan ikke si finlender da jeg er født og har bodd alle år her... [Tilhørighet?] Den trur æ nu e mere norsk enn finsk... norsk tilhørighet på alle måter vil jeg si,... [Etternavnet] e jo finsk, ikke sant, de kom ifra Finland, de har finsk blod i seg både mamma og pappa,... jeg har mest finsk [blod], men i og med man bor i Norge og prate norsk, e man norsk.*
- (Kvinne 70-80 år) *Norsk, bor her, norsk statsborger. kaller meg norsk, er norsk statsborger... føle meg fullblods norsk...kan ikke tenke meg å flømte til Finland. [Legge til litt finsk?] Det har æ aldri tenkt på... [Er norsk] skjønt mine aner kommer andre plassa fra.*
- (Kvinne 70-80 år) *Kaller meg norsk, mor ble jo også født norsk... Føle meg ikke som finlender... føle meg ikke finsk... man har jo begge aner i blodet...finsk og norsk. [Diskutert i bygda?] Har aldri hørt man har snakket om dette.*
- (Mann 70-80 år) *Æ e norsk... [Bare norsk?] Ja det vil æ si... [Det finske?] ...litt på siden... Æ føle mæ som norsk selv om æ har finsk avstamning.*
- (Mann 70-80 år) *Norsk...æ e norsk statsborger. Jovisst, æ e ikke finlender fordi æ snakke finsk. Bare norsk. Det derre har æ ikke tenkt på en gang. ...Æ e jo av den samme skolt...østsame...men æ kan jo ikke si æ e nokka østsame, ækte østsame, men etterkommer... Det va vanskelige spørsmål... Æ e vel en blanding... norsk statsborger.*
- (Mann 70-80 år) *Æ e [stedet]-væring og snakker finsk fremdeles. Æ e jo norsk mann, vet du, men når man nu kan finsk... Barnevokst hær...det e vårres plass...hær ska man vær så lenge man e.*
- (Kvinne 60-70 år) *Nei æ e norsk... at æ e fødd og oppvokst i Norge... [Same?] Han bestefar va jo finsk,...men det har vi jo bestandig visst at mamma var same... nei, ikke mer enn finsk... Men æ har meldt mæ inn i Samemanntallet. [Hvorfor?] Man har jo innflytelse på valg der...for å påvirke... [Andre] Dæm sier vel at vi e finsk... Når er så stolt over å være finsk... Her i bygda e vi vel...blir regna for finsk...vi som snakker finsk... det e norske og finske.... Æ føle ikke at æ e en finlender, men her i bygda blir vi regna for finsk, du e ikke norsk... Det kommer fra gammelt av...tror æ... Ja, du ble satt i en bås...fra de norske...kan æ tenke mæ... Du va norsk og det va det beste, så va finsk og nederst va same.*
- (Kvinne 60-70 år) *Ka tenker du på nu?... Klart æ e jo norsk statsborger...det må jo bli kvæn... Det har jeg aldri tenkt på...klart æ e jo norsk...æ e jo ikke finlender...æ kan ikke språket... Æ kalle mæ for norsk...vi er jo ikke suomalaisen...men norjalainen. Vi e jo alle norske statsborgera.*
- (Mann 60-70 år) *Æ kalle mæ for norsk, bare norsk,...men dem som vil, kan kalle mæ for kvæn... Mine foreldre selv om de var finlendere, så kalte de seg for nordmenn... men har aldri sett på finnan [finlendere i Finland] som fiende... Men språket æ har, e finsk... Det fins ikke kvænsk språk... så har man laga et språk... æ skjønne ikke hvorfor... De finlendera som kom hit, dem snakka finsk... hvis man da ska rotes ihop [at] man har gifta sæ med en nordmann eller same, så skal man lage det til et språk som hete kvænsk... Man ha setta et navn på det fordi man e innflytta finne [finlender], ikke sant,... for å finne på nokka har man kalt det kvæn... kunne ha kalt det sjøfinne,...*

bare et navn, det [kven] har ikke nokka meining... begynt som en skjellsord, kallenavn... Æ treng ikke kalle mæ kvæn...

[Rettigheter som nasjonal minoritet] Kass rettigheter? Æ e nordmann, æ træng ikke andre rettigheter... æ har mine rettigheter som andre nordmenn... ka ska æ lete etter?

Det e ikke landet sin skyld at vi e kommen hit,... vi e kommen hit sjøl, av egen fri vilje, fordi vi hadde det så dårlig dær vi var før... så har vi underlagt oss Norge...

Æ kan forstå de som drive med rein... fjellfinnan... det e greit at de får beholde sine rettigheter til bruken av land og vann... men at de skal ei... da må man ta Finnmark ut av Norge... og si: "her e Finnmark, det e ikke Norge", da fløtte vi nordmenn ut, så kan finnan [samer] bli her... [Tenker på Finnmarksloven/Samerettsutvalget?] Hvis man godtar ...bare en brøkdell av det som står der,... ka det blir da?...bare krig og jævelskap... mange ikke tør å si det...

[Foreldre skammet seg over å være finsk?] Nei, nei ikke av mine...neida...æ trur ikke man... og selv om man var finne [finsk], så var man norsk... undersøtt av staten man bodde i.

[Finsk nordmann istedenfor kven?] Ja det e bedre...det kunne æ tenke mæ.

(Mann 60-70 år) Helt sikkert at æ ikke føle meg som finlender,...må jo være norsk...æ e jo ikke finsk. Har aldri tenkt over det...at æ e finlender. Norsk... i 150 år her... for å føle deg som finlender, må du bo i Finland.

(Mann 60-70 år) Per i dag e æ norsk. Hit til...her og nå...fremtiden vet man lite om. Æ føle mæ som norsk selv om æ snakke finsk språk og har finske forfedre... Æ har bodd lengst tid i mitt liv i Norge... Mer finsk språk også når det ble dannet Finsk-norsk forening. Det e jo... ikke direkte limet... men du får jo to folkegrupper...det e kjempeartig. Vil ikke bo i Finland, mine nærmeste, kjæreste bor hær... Jo den e egentlig veldig lett ballast, finsken, å ta med seg.

(Kvinne 50-60 år) Æ kalle mæ for norsk. bare norsk. Men æ bruke å si finske forfedre, men som regel e det bare norsk. Æ e ikke så opphængt i det ka man egentlig e. Han | bestefar var opptatt av at når man var i Norge, måtte man respektere lover og regler og språket... Noen e jo så opphængt i det dær kvæn... Æ vet nu han avdøde [X] va med i Kvænforbundet.

(Kvinne 50-60 år) Norsk... Finsk e morsmålet. [Foreldre kalte seg?] Norsk og finsk.

(Kvinne 50-60 år) Ka æ...ka...vet ikke... [når] fræmmedfolk som har spurt meg, sier æ e norsk, født og oppvokst i Norge... Når sier kvæn...kanskje æ e litt kvæn...ordet har aldri blitt brukt...hørte [ordet] for længe sia men nu i senere tid...kommet opp... Ikke går æ å tenke på det...hvis noen spør, så sier æ æ e norsk.

(Kvinne 50-60 år) Nordmann med finsk avstamning. Født og oppvokst i Norge... Æ har en del norsk på mors side...føle mæ som en nordmann... at æ har finsk avstamning, ja.

(Mann 50-60 år) Tarralapp. Nei æ vet ikke...det e nån som kalle oss for tarralapp, en som kan både finsk og norsk og kanskje samisk i samme slængen... For meg...e vi jo nordmenn egentlig...hva gjelder språk og sånn, vi kan jo finsk...ikke sånn at vi e finlender...æ vet æ har finske aner...ikke patriot...ikke finlender på noen måte...føle meg norsk...

[Er bygda finsk-norsk?] Nei ka vi e for nokka,...tror ikke det e så mange som har tatt stilling til ka vi e... Inni meg e æ norsk. Så lenge æ har [norsklydende] til etternavn, ...ingen som spør kæm du e og kor du kommer ifra.

(Mann 50-60 år) Norsk... En kvæn e en etterkommer av finlender... som antakelig en norsk-finsk blanding... det e en blanding. [Er du?] Man tenke ikke på det sånn til daglig... ikke noe negativt...Du betrakte dæ vel som norsk men e kvæn...burde spørre han Terje Aronsen om det... I teorien kan du være det [kven og norsk], det e ikke noe du bruker i det hele tatt.

- (Mann 50-60 år) *Æ e nordmann... [Finsk noe betydning?] Æ vet jo det æ e av finsk avstamning...en liten del i mæ... [Foreldre?] Trur dæm vil kalle sæ nordmann... Æ har ei datter nu som e veldig sameinteressert... i den bæstemora mi dær... påstås det at dæm va samisk slækt fra Finland... Det e vel en liten lapp i mæ òg hvis det e sant det dær... Vi va på slæktstreff i [Nord-Finland] for nån år siden...vi va en 1500 mennesker... det gikk jo på finsk alt...det va nån samer dær, det så vi jo... Vi va jo så mange nordmenn at det va ikke kjedelig sånn sett... Det va jo både svenska og norska og folk som prata engelsk.
[Datter] vil at æ skal melde mæ inn...i Samemannallet...hahaha... æ har ikke sterke meninga og følelser i det dær... det har jo vært en vandring over grensa hær alle veia... vi et et sammensurium... Æ e norsk.*
- (Mann 50-60 år) *Norsk,... nei kvensk har æ nu aldri tenkt på. [Norsk betyr?] Betyr ikke noe mer ann at du bor i Norge...samme nasjonalfølelse som alle har...Har aldri tenkt på det som spesielt.*
- (Kvinne 40-50 år) *Når folk spør mæ ka æ e, så sier æ at æ e norsk... [Føler det?] Æ e jo norsk på papiret i allfall, norsk statsborger... Æ trur nok æ føle mæ mere norsk enn finsk... i Finland e æ norsk... Æ syns jo det e bra å kunne det [språket], men æ syns ikke ellers æ e noe spesielt... Vi satt jo på lørdag ved bålet og diskuterte de... kvæna og finna... da flirte vi... Da va det en norsk som sa at [han/hun] "likte ikke kvæna og samer". Da sa æ: "Da e du på rette plassen, hær e ikke anna enn samer og kvæner, da vil det si du like ikke nån av oss?" ...[Samer?] Nei det e ikke så mye samer.*
- (Kvinne 40-50 år) *Norsk,- fordi æ e norsk. Nei æ e ikke sånn...[opptatt av] slækt...å holde videre... Har hatt veldig lite kontakt med slekt i Finland etter at bestemor døde. [Finsk og norsk?] Æ har aldri tenkt sånn...*
- (Kvinne 40-50 år) *Ja vi har jo snakka om vi er kvæner òg... om det blir riktig, vet æ sannelig ikke... Om æ e mere kvæn eller mere finsk eller mere norsk... men æ føle mæ norsk. [Finsk inn?] Ja, det gjør jo det... ikke identitet i hverdagen... Hoveddelen av meg er norsk, men æ har en del som er finsk... det er også finsk i mitt hjerte,...nokka æ har med mæ på kjøpet... gode ting... men i bunn og grunn føle æ mæ norsk.*
- (Mann 40-50 år) *Æ kalle meg jo norsk... [Føler deg norsk?] Ja det gjør æ... ble jo fornorska...dæm gjør en kjæmpejobb dær... Vet jo at slekta kom fra Finland...vært på kirkegården [der]...en stein med masse navn på... Sørpå har de problemer å skrive det [etternavnet]... Æ kalle mæ ikke kvæn, men når man sitt og prate sånn dær, kan man jo si at æ e jo en kvæn... det e jo ikke på alvor... [Kan presentere deg som kven?] Aldri... Nu trur æ i dag...nu e det mere pop å forske på finsk og samisk og... mye mer akseptert i dag at du e kvæn og samisk og sånn dær.*
- (Mann 40-50 år) *Æ har aldri brukt kvæn... Før var det skjellsord...nu e det mote...snart får en vel penger for å være kven... Tenkte ikke over at de var kvæner i Vadsø...veldig vanskelig å få kontakt med folk der...det var ikke sånn i [bygda]...Samfunnet hær e veldig åpent...
Norsk statsborger, bor i Norge, snakker norsk, har norsk [etter]-navn... finsk før men endra av slekt i [annet sted]. Har ikke tenkt å ta [etternavnet] tilbake, [slektning] gjorde det til norsk, æ spurte: "Skjæmmes du?" [over finsk bakgrunn]. Føle meg norsk og e norsk...står i statskirka.*
- (Mann 40-50 år) *Æ e finsk begge veia [slekt]. Æ oppfatte mæ som nordmann men e ikke kvæn akkurat og ikke finsktalende heller... [Finsk-norsk?] Ja det må jo bli finsk-norsk . [Vil du bruke det?] Nei... sier nordmann... [Betyr?] Bor i Norge, fødd og oppvokst i Norge og prate norsk... fødd og oppvokst i Norge, æ syns det... Nei slekta... betyr jo litt selvfølgelig... det e ikke negativt om man kalle mæ for finsk-norsk sånn sett... æ*

skjæmmes ikke av at æ e finskætta sånn sett, det gjør æ ikke... Overfor de fleste kalle æ mæ nok for nordmann, ja.

- (Kvinne 30-40 år) *Norsk... når du tenke på norsk... [Og finsk?] Det e nok rundt... [henne] litt fjernt... Det hær med badstu og simma, reindrift og klær og utstyr...og håndverk , det ser æ på som finsk og ikke norsk... [Selvbenevnelse] det e ikke noe man går rundt og tenke på.²*
- (Kvinne 30-40 år) *Norsk... Æ kommer jo fra en familie med mye fokus på det.*
- (Kvinne 30-40 år) *Hvis æ skal presentere mæ for folk som ikke kjenne mæ, stoppe folk allerede ved [etternavnet]. Forklare æ e finskætta...[sier ikke] finsk,...e for utvanna... men egentlig ganske mye finsk...på begge sider... Det e i Norge æ bor,... norsk identitet, ja det trur æ nok. Æ betrakte ikke mæ sjøl som så veldig finsk... det ble så bortgjemt...språket.*
- (Kvinne 30-40 år) *Norsk, det e det e føle meg som. Hvis hadde kunne mer finsk,...hadde vært kvæn... Æ føle at vi må lære barna våres finsk.*
- (Kvinne 30-40 år) *Finnmarking?... Nei æ kalle mæ norsk. Født og oppvokst her og snakker norsk... Æ tenke overhodet ikke på finsken. [Etnisk?] Æ må jo være kvæn da... når man sitter i et lystig lag og fleipe ... fleipe at vi e kvæn.*
- (Mann 30-40 år) *Ja...det e ting æ har fundert veldig lite på... Æ e ganske likegyldig til den biten... Nei sånn som æ har forstått ting, så skal vi etter retten kalle oss for kvæna... altså, kommer det noen og spør mæ, så e æ jo norsk Men hvis det først blir litt diskusjon og rett til land og vann, så bruke æ å bite i det sure eplet og si at æ e bare en stakkars kvæn, æ kan ikke kalle mæ for same... [Hvorfor da kven og ikke norsk?] Ja for da kan æ liksom ikke... Godt spørsmål... Hvis æ skal gå tilbake og se på røttene mine, så høre æ litegrann til Finland da, men æ har ikke nå... æ slit litt med å komme mæ inn i Samemanttallet og være med å kjempe om rett til land og vann... Det e liksom et uttrykk æ har brukt i seinere tid... når diskutert rundt samisk og Finnmarksloven og sånt...så har æ liksom brukt å: "Nei stakkar, æ har ikke nokka å hævde mæ med dær...i beste fall kan æ kalle mæ for kvæn, men opp til same kommer æ liksom ikke...det e liksom et trappetrinn opp... [Finest å være same?] Ja det virke jo sånn av og til... finest og finest... hvis æ ikke kalle mæ norsk, da kan æ påberope mæ kvæn... Vi har jo snakka norsk og vært norsk hele livet mitt.*
- (Mann 30-40 år) *Norsk... ja det trur æ... [Det finske betyr?] Nei ka det ska bety... det betyr egentlig ikke så mye... hadde æ prata finsk, hadde det vært bedre.*
- (Mann 30-40 år) *Norsk. Nei æ har ikke nokka forhold til det...sånn sett...*
- (Kvinne 18-30 år) *Æ e norsk men har en finsk mor og e finsk-norsk...æ e jo nesten mer finsk...han pappa også... Norsk...prate norsk, bor i Norge...-finsk e jo hverdagen min,...familie i Finland.. Hær borte vet dæm vel at æ e halv finsk.*
- (Kvinne 18-30 år) *Norsk.*
- (Kvinne 18-30 år) *Kalle meg norsk... har finske aner... [Finsk har betydning?] Nei æ vet ikke...det e vel bare sånn historisk sett. Norsk... vi e vel kvæner hele gjengen egentlig, men vi kalle oss norsk... Trur æ vil regne meg mer kvæn enn finsk fordi at æ har blitt norsk... Æ vet ikke helt ka det e...men æ vet æ e kvæn... æ har definisjonsproblem... Vi e vel kvæna, vi,...andre sier det.*
- (Mann 18-30 år) *Norsk. [Det betyr?] Neida,... det [spørsmålet] hoppe æ over.*
- (Mann 18-30 år) *Æ oppfatte mæ som norsk...ingen tvil dær... men ... æ e norsk, æ har ikke mer å si dær. Æ har jo en tilknytning til Finland... vet ikke korsen æ skal... finsk ætt,... Æ hadde kanskje sagt det om æ hadde språkkunnska,...at æ va finsk-*

² *Simma* er en drikke som også kunne nytes av barn. Men sto den litt lenge, gjæret den og ble alkoholholdig.

norsk. [Kven?] *Det ordet har æ aldri tenkt på å bruke... kvæn har æ sett på som et dårlig ord... [Fremdeles?] Nei æ vet ikke...*

(Mann 18-30 år) *Norsk. Født og oppvokst hær... spiser norsk mat... vi har brukt vanlig brød til middag også før... til finnebiff brukte brød under... Bare æ vet kor æ sjøl e fra... [bygda] ...finsk avstamning, ikke samisk.*

BLANDING

(Mann 70-80 år) *Du stiller det samme spørsmål som [journalist], så sier jeg det, og så skriver [journalisten] noe annet. Jeg sa at jeg føler meg ikke spesielt norsk, så skrev [journalisten] at "han sier han er...finlender, det har jeg ikke sagt. Jeg føler meg ikke noe spesielt norsk eller spesielt finsk... jeg er todelt... kan godt si jeg har en nordkalottisk, nordisk, finnmarkidentitet. Da mener jeg at vi er flerkultur, flerspråk... kanskje. [Kaller deg finne?] Nei, nei... jo altså hvis jeg må spesifisere det i forhold til norsk, så snakker jeg om finnene i [bygda]... jeg sier ikke kvenene, jeg sier finnene...finne som et etnisk begrep.*

Når noen sier [at] kan jeg ikke melde meg inn i Sameforbundet for eksempel siden min [forelder] var samisk,... altså miljøet har vært så finsk... det ville være kunstig, spekulativt om jeg nå skulle være same... at jeg på den måten ikke opererer med flere identiteter, i alle fall ikke når det gjelder finsk og samisk... men selvfølgelig hvis jeg er i utlandet, er jeg norsk da. [Etnisk norsk?] Hvis man med etnisk mener skal vi si blodet, så er jeg ikke norsk. Hvis det menes norsk språk og kultur, da er jeg norsk...

[Hvordan forstår etnisitet?] Jeg forstår det sånn at det er det der med blodet... hvorfor skulle jeg ikke være enig i det?... Enkelte har det ikke klart for seg, men jeg synes at jeg nå skulle si jeg var norsk, det ville være å gjøre seg til, å skape seg... især når det har vært sånn at norsk var det fineste, så kom finsk, så samisk. så skoltesamisk og nederst kom sigøynere. [Samiskheten er blod, finskheten er blod og kultur, norskheten er kultur?] Det behøver ikke å være forskjell på samisk og finsk sånn sett... men er det ikke greit å gjøre forskjell på det der når jeg ikke har norske aner?... Vil ikke si jeg ikke er norsk, men jeg er nordmann, har gått i norsk skole og lever i dette samfunnet her og prøver å gjøre min innsats, så er jeg jo norsk... men mine aner er finsk.

Tilhørigheten... jeg er jo nordmann... i olympiade er jeg til de grader norsk... Så hvis det er identitet, å ha de følelsene, så er jeg norsk... Å finne det ut... så vanskelig det er å si det presis... man er stolt av det som nordmenn gjør... man forsvarer det... Jeg er glad i finsk språk og... kan godt si jeg er glad i det norske, også nynorsk... De fleste... jeg har vanskelig for å nyansere det der og tror de fleste har enda vanskeligere, men jeg tror nok... hvis du konkret spør: "Er du finsk eller norsk, så sier de norsk"... de vil ikke si vi er finske, nei...men at vi er av finsk ætt...

[Foreldre/besteforeldre kalte seg?] Vet ikke, tror det ikke var behov... det er når det kommer sånne som deg...kommer her og spør om sånne ting.

(Mann 70-80 år) *Det må jo bli kvæn?! De som kom til Norge fra Finland, de ble jo kvæner... de ble kvæner hær... Men det uttrykket kvæn... æ læste ei bok av han Niemi... det ordet kvæn det va som skjellsord på en måte, sier han... Det e ikke noe som hete kvæn, ettersom æ huske... at det var et skjellsord rett og slett... Kæm som fant på det, huske æ ikke nu... Det e nån voksne som har funne på det ordet,...de som kom sørfra... funne på det ordet kvæn, men det e ikke nå [noe] som hete det i det hele tatt... Koffer æ kalle mæ kvæn? Æ ble jo kalt for en kvæn... det ble til det, man hadde hørt så mye...man bare svælte [svelget] det i sæ... [Foreldra sa kven?] Å neneinei... nei at vi va*

finna... Æ e åsså suomalainen. Vi kan jo si rett ut at vi e suomalaiset selv om vi bor i Norge og kalles for kvæn...

[Du vil ikke kalle deg kven?] Nei...suomalainen... Du kan jo bruke norjalainen, ...æ e jo fødd i Norge og har gått norsk skole og alt det hær... De som e fødd i Amerika, de e amerikanera, sånn e det i Norge òg... Men det kvæn, de har funne på å kalle de hær innflyttera kvæner...det e jo et skjellsuttrykk, det e ikke no annet... Vet du koffør? De ble undertrykt av den norske stat... De va mindreverdige akkurat som jødan va for tyskerane... ikke langt unna...

[Hvorfor suomalainen?] Æ e jo egentlig født suomalainen selv om æ bor i Norge og kan kalle mæ nordmann, og egentlig så e æ jo norsk... dær du e oppvokst...du kan kalle dæ nordmann selv om du e finsk avstamning... For i Norge, hvis æ ikke tar feil, så finns det ikke nokka som e nordmann...Ola Nordmann...de e alle innflyttera, men det e ikke mange som forstår det dær... Vikinga, kor kom dæm fra?... de første som kom til Norge, kor dæm va fødd?... Nu e æ norjalainen, født i Norge og norsk statsborger...ja... [Suomalainen betyr for deg?] I hjertet... Det kom med morsmelka... Min kjærlighet i dag...du kan jo dele den i to...det e Norge...æ holder med begge to...

[Ville bo i Finland?] Ikke i dag... Når æ kommer til Finland, føle æ mæ som en finlender, det e så rart...

[Kaller deg ikke kvæn men suomalainen og norjalainen?] ...men samtidig e æ kvæn... Æ oppleve jo, som folk sier, du e kommen fra Finland til Norge, så ble du kvæn, men det e skjellsord... Min bestefar kom fra Finland...han kunne jo ikke noe for det, det var dårlige kår og svælt i hjæl...så fikk han kjærring og onga... [Føles som du tar ikke kven høytidelig?] Nei, det gjør æ ikke, nei æ tar det ikke høytidelig, men dæm kan jo kalle mæ for kvæn, det gjør ingen ting. [Reagerer negativt?] Ja æ gjør det...æ e ikke kvæn, æ e nordmann, fødd av finlender...så kan dæm kalle mæ for kvæn... [men du blir litt fornærmet?] Ja æ vil klappe [slå] te dæm!

[Tror bygdefolk kaller deg?] Norjalainen... for nordmann... Dæm kunne jo viss dæm va litt trollat å kalle mæ finlender... det hadde vært hyggelig.

(Kvinne 60-70 år) Tja, ka æ ska si... Kvænsk? E ikke kvænsk norsk og finsk? Blandingsrase, bastard kanskje?Æ føle meg finsk og norsk...jo eldre jeg blir. Jeg føle meg jo norsk på den måten...født og oppvokst. Innerst inne finsk...det e jo dær æ starta. [Spesielt hjemme med finlenderne?] Tror det e språk...bare språket. Jeg kunne sikkert ikke tenke meg å bosette meg der. Språket...det e liksom rota.

(Kvinne 60-70 år) Etterkommer... æ like ikke det ordet kvæn... Etterkommer fra Finland, selvfølgelig norsk, men ikke sånn norsk som dæm e langt sydpå... dær e det nok en stor forskjell...sånn finnmarksansk, sånn dær... Det e væremåten [sørpå]...den e litt fremmed... [Er] norsk og etterkommer av innvandrere...sterke finske røtter...den rota betyr veldig mye.

(Kvinne 60-70 år) Ja det va et interessant spørsmål... Nei æ vet ikke, æ bruke å si... Æ får si som ho Bente Pedersen, ho med Raija-bøkene, "nordkalottcocktail"... [Sånn du føler deg?] Ja, æ trur æ må si det... en sånn miks... [Kvæn?] Ja... når folk...hvis dæm... æ har jo samiske trekk... æ e en blanding av kvæn og same... Da æ vokste opp, trodde æ en kvæn va blanding av finsk og samisk... Æ e jo det, så æ trudde en ækte kvæn va en sånn sammenblanding... [Du tenker bare slekt?] Ja... men æ føle meg norsk, og det har vel med språk og det landet vi bor i også... Blir du forvirra av meg?... [Ja, men det er ikke bare deg.] Det var da en trøst!... [Finsk og samisk slekt, finsk og norsk språk, føler deg norsk. Du føler deg ikke som kven og same? Jeg er litt spissfindig nå.] Ja æ skjønne det, derfor spør forskera så vanskelig... Men det e klart hvis æ reise til Amerika, så sa æ æ va norsk men har ikke norske gener i mitt blod, men mine forfedre er kommet fra Finland, og kor saman e kommet fra, e visst ikke de vise ennu blitt enig

om, men de har i allfall bodd her i lang tid på Nordkalotten, ... Men en finne som har samme bakgrunn som æ, vil jo si de føle sæ som finne, men det har jo noe med landet man bor i, og kulturen man e vokst opp med... Selvfølgelig syns æ det e mye man har mista underveis av det... [Hva?] Korsen ska man si det...en del av kulturen, det samiske og finske... [Ikke opplevd den samiske?] Det va sjøsamisk... reindriftssamer sier at nei de dær e ikke ordentlig samer...

[Din identitet en blanding?] Ja... ka man føle sæ, e litt avhengig... noen gang forsvere æ det samiske, noen gang det finske... [Det norske også?] Ja da må det være overfor andre utlendinger eller sånn... men æ trur ikke det... Æ har det også sånn at det kommer an på situasjonen... [Finsk-norsk da?] Nei... jo... nordmann e også samisk... Kanskje mange ville poengtere at æ e halvt same... den andre halvparten må jo da være finsk.

(Kvinne 50-60 år) Det har æ ikke reflektert over...bare det beskriver at æ e finskætta... Finnmarking, da kan [en] være seg [selv]... Herlig følelse å være finnmarking. [Finskættet betyr?] Etterkommer av innvandrer... Pappa sa: "Røtter er ikke viktig, lev fremover. Ikke se tilbake." Til fræmmede vil æ bare si at æ e finnmarking. [Finland] det e jo bare rætt over grensen...Vi e nordboere... Næsten alle i Finnmark kjenne alle... [Andre kaller deg?] Æ vet ikke,...det har æ ikke tenkt på en gang. Kanskje kvæn, men ikke folk i bygda. Vi e finlendere.

(Mann 50-60 år) Hvis det ikke e alt for høytidelig, så sier æ at æ e bastard... eller kall det for en grenseboer... Æ kan reise til alle landan som liksom vi grense til... prate russisk...og finsk,... Du kan starte fra Finland...så går det en time til du e i Russland...det går 60 minutter... Æ føle mæ som en her grenseboer... [Etternavnet?] Da vil æ svare at det kommer ifra Finland... fordi mine forfedre kom derifra og kom hit og blanda sæ med skoltesaman sånn at æ e blanding av skolt og finsk... [Det er din identitet?] Ja...som æ sier, blandingsprodukt. Når æ høre finske sanger,...som æ brukte å høre i radioen i gamle dager,...så det e kjempemusikk... og likedan sånn herre russiske sanger, skoltan kom jo ifra Russland,...det går like rakt inn i hjertet som finske sanger... [Skoltebakgrunn en betydning?] Bare at grensa e åpen... også ja fordi...nu har æ jo oppdaga at det bor masse skolter i Russland som faktisk talt e i slekt med oss... Dæm bor jo på tundraen enkelte...da vise det seg de har aner fra Boris Gleb...da e jo veien kort...for æ har en oldemor som kommer ifra Boris Gleb... Det har gjort at æ e mere interessert i sånn herre historie... sammenlignet korsen finnan hadde det og skoltan hadde det... dem ble jo fordreve fra sine plasser når de herre storkonfliktan kom...sånn at æ har begynt å undersøke litt mere...

[Norsk identitet?] Den e uten betydning... for at det e jo bare flaks at man bor i Norge... Nei vi var jo heldig at de herre skoltan som e her, at dem valgte å bli i Norge og ikke fær til Russland,...og så e vi jo heldig sånn at når de her finlenderan kom hit, at dem blanda sæ med folket her...det kunne jo hende det ble litt bedre menneske når man blanda litt blod... [Mere skolt enn finsk?] Neida, det ikke noen forskjell... [Norskheten?] Ja den e langt borte... [bare] at æ e norsk statsborger... Norsk her ble brukt som skjellsord... Æ huske far min...nesten hver dag hadde han et eksempel at norjalainen klarer faen ikke å lage hesjestaure, tenne bål,... når det var snakk om praktisk handlag... de hadde jo bare sett de norskan som var her, og de va jo lærere... Nei vi hadde ikke nokka nedlatende om saman.

(Mann 40-50 år) Det blir jo norsk-finsk, og det e vel kvæn de kalle det for... [Du sier?] Norsk-finsk. [Dine foreldre?] Huske aldri de snakka om det...finsken va en selvfølge... Æ trur ikke...ikke noen spesiell vekt på det [etnisitet]...det virke som det i senere tid at det e blitt populært å kalle sæ same og kvæn.

- (Mann 40-50 år) *Æ e mere finsk enn æ e norsk...føle mæ mere finsk enn norsk... Under diskusjoner om opphav...har mere røtter til Finland enn Norge...sånn som æ har lært fra barnsben av...tradisjoner og sånt...Æ kalle det for finsk... Føle meg hjemme i Finland, æ føle mæ som dæm... uansett [om] tolka [oppfattet] som norsk og finsk. Gode venner, beste kompisa sier: "Bra vi e finsk." [Kvinner rundt egen alder] kan si: "det e bra vi har finsk blod i åran." [Betyr?] Vi tar nu ikke helt av, har nu ennu beina på bakken...Vi lider av sunn fornuft...det vi har lært...være sparsommelig...det som sitter igjen fra det finske våres.*
- (Mann 40-50 år) *Nei..æ...nei norsk altså...æ vet ikke ka som e kvæn...ka som ska til for å være kvæn... [Du bruker det ofte.] Det e noe annet enn at æ føle mæ som kvæn... Korsen det fungerer det dær at man kan kalle seg kvæn?...Føle midt i mellom [norsk og finsk]. Æ har ikke fått den koden ka som e en kvæn,...æ har ikke leita så veldig heller... Norsk for nordmann, føle mæ norsk også...både norsk og finsk... Nei æ sier at slekta kommer fra Finland...etterkommera av finske innvandrera ...trur det e rettare enn kvæn...det sier nu i allfall æ. [Nordmann?] Det e jo rettigheter. [Føler deg hjemme i Finland?] Ja det gjør æ...mere hjemme med finlendere enn en hvilken som helst annen nasjon...Det e jo klart det når blodet kommer derifra...*
- (Kvinne 30-40) *Barentsmiks...eller [stedet]-miks eller ka... æ vet da ka man e...oppfatte sæ sjøl som det som ble kalt kvæn... Så mye diskusjona om ka kvæn e.. .kan ikke si æ e kvæn heller.. .Egentlig så føle æ at æ e en god gammeldags miks... og dess mere man har liksom nøsta opp i det hær bakover... Før da vi va liten, da oppfatta vi oss sjøl som kvæn... ja vi brukte det ordet... [Sa foreldre?] Nei æ kan ikke huske.. han pappa sa vel at han va finsk, av finsk avstamning, norsk statsborger men finsk... for at ho mamma va norsk... [Sa hun det?] Ja det mene æ... Av finsk avstamning da va vi kvæna,....men vi har alltid oppfatta kvæn som blanding av finsk og norsk... [Samisk?] [En forforeldre] oppfatta ikke sæ sjøl som samisk,... [her] har det vorre en jevn oppfatning at sama e i Kautokeino og Karasjok, og dæm har rein... [Kom Inari-samer hit?] Jo, men de va finlendera...dæm kalte sæ sjøl bare som finlendera, dæm va finsk, dæm karakteriserte sæ aldri som samisk... Om dæm gifta seg med en same, har de aldri oppfatta sine barn som halvt samiske... Æ hørte aldri hørt at pappa sa han va... Først i seinere år...har man også begynt å tvile mer på hele bakgrunnen...ka e man? [Finsk og samisk er kven?] Nei...ikke sånn som vi oppfatta det,... kom vel an på om det va gubben eller kjærringa som va samisk... det kommer an ka faren va, trur æ, sånn ha æ oppfatta det. [Diskuterte kvenbegrepet?] Nei...det ble ikke diskutert...ikke ka det va... Først i seinere åran...nu... da dæm begynte med kvænmuseet og kvændrakten og ordet kvæn... det har vorre kjempediskusjona de seinere åran ka e kvæn... kæm som e kvæna, og kæm som ikke e kvæna, ja så har man begynt å tvile ka e egentlig kvæn... Så har man hørt at kom man fra et spesielt område i Finland...Kvænland... æ vet ikke om vi kom derifra, vi kom fra [nordøst i Finland], sant?... Kor e Kvænlandet?... Jo mer du forske, jo mer så vet du ikke ka du e til slutt... [Problem?] Nei...æ e nu den æ e... [Identitetskrise?] Ikke enda... [Kvændrakten?] Æ vurderte om å sku skaffe den... Æ har jo kystdrakten... den va fin, og den kan alle bruke egentlig... Kan ikke bruke nordlandsdrakten... kjenner ikke tilknytning... Finnmarksdrakten e ikke fin... Vurderte kvændrakten men blei skuffa over den... [Finsk drakt?] Følte heller ikke at det va rett for mæ... Far min brukte Inari-kofta til arbeid. Dess eldre æ blir, e æ blitt mere usikker på ka æ e... Det æ har vurdert mere, e det samiske,...men vår slekt har aldri vært samisk... [Fordeler?] Vet ikke... har æ rett til å være medlem dær?...Diskusjonen om Finnmark...ligg dær. [Samemantallet?] Ja på en måte...men vet ikke helt om det e riktig... [Det politiske?] Ja, og også på opphavet, kor*

sterkt e det... kor mye kan man vektlegge...æ vet jo ikke om ho dær [en forforeldre] hadde samisk som hjemmespråk... Så e det det også at det har lett for å bli fanatisk... kan være greit at det e en del folk som ikke e fanatisk...kan være greit å stå dær... Kor mye makt vil dæm få etter hvert over våres dagligliv hær oppe,... og koffer ska da en som e samisk i Karasjok sitt og bestæm korsen vi ska ha det [her], når vi kanskje òg e masse som òg e samisk... Det e det også... det e norsk land... Bor du i Finnmark...ska du ha like rett til å fiske som en som e gamle slekte... det e så mye i den dær... Hvis æ noen gang melde mæ inn [Samemannalltet], vil det gå mange år... Ja det trur æ også, det komme an på ka som skjer... den dær retten til land og vann og korsen det blir håndtert... da e det nok mange som melde sæ inn, som kan melde sæ inn...

[Bekvem med kven?] Nei ikke helt...Ka e kvæn?...Vi lærte det e en blanding av norsk og finsk,... men utifra de diskusjonan vi har hørt,...stemme ikke det,... kvæn e jo ikke en blanding... Det rette e vel å si at man føle sæ som finsk og norsk... det gjør æ... men at det e samisk baki... på [ene] sia, om det e svensk lapp,... men æ vil enda holde på finsk og norsk.

(Mann 30-40 år) Jaa, æ e vel både finsk og norsk...norsk og finsk...æ e jo litt same òg da... blitt mer bevisst som man e blitt eldre...den samiske ha kommen seinare... Når man har vært i begravelse, da har onklan mine kofta... Nu har æ skaffa mæ kofta, Enare-kofta, sånn som min bæstefar dær hadde... Han bæstefar va finsk men han prata samisk, dreiv med reindrift og sånn, bæstemor var samisk... Man e jo norsk statsborger, men æ føle æ har så sterke røtter til Finland og Enare-området... Det kan være en grei måte å si det på...finsk og norsk og litt same. De fleste som bor i bygda, sier vel norsk... vi e jo kvæn...de kalle mæ kanskje for kvæn da?...

(Kvinne 18-30 år) Æ sier at æ e halvt finsk,... eller så bruke æ å si at mamma e finsk og pappa e norsk... han har jo finske aner han også... Hvis dæm spør, så sier æ at han har slekt i Finland. [Kaller deg same også?] Sørpå...sier alle at alle fra Finnmark e samer... Holdningen der sørpå, til samer og til Finnmark også...at det e negativt å være fra Finnmark og Nord-Norge... at en før rundt i kofta si, før og jaga på nokka reinsdyr og kjørte scooter og snylta på staten og alt sånn her negative ting... ødemark her og ikke noe å finne på... Æ ble ganske irritert... trist egentlig at dem har sånne holdninger... Dem brukte å spør: "E du same da?"...Ja æ har nok litt samisk blod i mæ også, men æ føle mæ mer finsk enn samisk, det gjør æ. Finsk-norsk e min identitet...æ syns det går fint ihop... æ ser ikke noe problem i det å ikke være helt norsk og helt finsk... [Hva er det finske?] Æ trur det e mere slekt... Føler litt mer tilhørighet til det norske, har vokst opp i Norge, norsk skolegang og sånn.

FINSK / FINLENDER

(Kvinne 80- år) Når man bor i Norge, kan jo ikke si det heller... [men] føler meg finsk... Finsk, men også norsk fordi født og oppvokst i Norge... Tar nok overhånd det norske [språket] ...trist å tenke på hvis det [finske] skal dø helt ut...Det e ikke rett heller at man skal glemme det språket...

(Mann 70-80 år) Ikke kvæn! Hahaha!... Jeg er jo finlender. Det dær kvæn har jo vært sånn dærre sjikane... det alle de hær finnan har opplevd... Men nu er det jo moderne det hær med at du ska være urbefolkning og alt det hær... det er derfor de har begynt med at du skal være kvæn. Det e moderne... nu kan vi få sjansen til å få rettigheter... Men det kan være et område i Finland, at det e Kvænland og sånt dær, men de finnan som kom, dæm betrakta sæ ikke som kvæner, dæm va finlendera. [Hvorfor kalle deg

finlender?] Så dæm ikke begynne å sammenligne meg med samer....hahaha...Før hadde dæm den dær Finnemisjonen, og det var samemisjon... At vi e etterkommere av finlendere, det e det vi e, noen kom jo fra Sverige... Alle var jo ikke mors beste barn. Jeg er jo norsk statsborger men finsk hærkomst... [Identitet?] Finsk.

[Mer hjemme i Finland?] Nei. De skrev jo om han A.K. Mikkola...han var ikke nominert, men så var det benkeforslag om nominert til stortingskandidat... i 1933, ... så begynte de borgerlige avisan i Finnmark å skrive han er... at vel er han norsk statsborger, men han er jo av finsk hærkomst og hjertet hennes ligger jo i Finland og han er upålitelig... Det var jo likedan hær... [for å sanke] forhåndsstemmer AK reiste rundt... og han [nordmann] etterpå og sa at stømme dokker Arbeiderpartiet, går det rætt til hælvetete...skræmte gamle folk.

[I bygda?] Noen går nok inn for kvæn, noen er vel medlem av det dær Kvænforbundet.

[Er også nordmann?] Ja ka annet? Jeg bor jo hær... jeg er på en måte en norsk finlender... eller finsk-nordmann... akkurat som finnan som dro til Amerika, amerika-finlender, amerikasuomalaiset. Jeg har jo tilknytning til Finland.

(Kvinne 60-70 år) Ka æ ska si... Vi e vel finlendera siden foreldran e finsk... finlendera...æ e mere glad i finsk... æ e jo glad i norsk også... men det her vi vokste opp med... finsk litt nærmere men ikke mye... Æ kan jo ikke si annet... føle mere finsk enn norsk... Føle mæ ikke som norsk sånn... æ like bedre det som e finsk... Ka æ ska si... sånn midt imellom...både finsk og norsk... For meg hadde det vært koseligere å ha finsk rundt meg enn norsk...mange ganger... For æ e veldig glad i finske filmer, finsk musikk og... [Flytte til Finland?] Jo æ har hatt mange ganger lyst...så har jeg hatt sånne tanker... tenkt at hvorfor kunne ikke vi bo i Finland når vi er finlendere... Nu tenker jeg ikke mere...nu e man så gammel...

[Andre kaller deg finlender?] Nei dæm gjør ikke det... blir vel til at dæm kalle me norsk. [Kven?] Nei det har æ aldri hørt... Det e bare oss imella vi har skøya... det hørte man først når man ble voksen... [Foreldre kalte seg?] De visste jo de var suomalaiset [finlendere/finsk].

(Kvinne 60-70 år) Finsk...mest finsk... lettere å snakke finsk... kjenne ikke min slækt i Finland... Finsk...på grunn av språket... barna norsk, trur dæm sier sjøl også norsk... søster sier også hun er finsk... [Folk i bygda kaller seg finsk?] Tror de fleste...de eldste... Diskuterer det ikke i bygda, bare nå som [X] begynte å fortelle [bygdehistorie]...det e så spennandes.

(Mann 60-70 år) Egentlig så e man finlender...bor i Norge, og sånn sett... Kan ligge i sænga og tenke på finsk... norsken kommer rætt og slætt ifra...Norge...språk og tankegangen... Folk i min alder ihvertfall...bor i Norge...vi både tenker og prater finsk... egentlig finlender. [I Finland] dæm snakke helt anna finsk enn hær borte...da märke du det,...men .levemåten ellers...kunne ha flytta.

(Kvinne 50-60 år) Æ har jo alle tre, men hoved e jo finsk. Æ sier æ e norsk...æ e fødd og oppvokst i Norge, men av og til tenke æ at æ e finsk... Det e vel finsk. [Samisk?] Veldig lite i hvert fall... æ vet ikke, æ har fått imot samer [forteller om noen opplevelser]. Dæm snakke om diskriminering, men dæm e flink til å ta igjen. Så æ får se om det e en fordel å melde sæ inn i Samemanttallet før æ gjør det. [Føler deg samisk?] ...vokst opp med finsk kultur og språk... mamma va ikke flink til å komme med det samiske... flink med håndarbeid og samiske produkt,... Guttan hadde kofte men ikke vi, vi hadde skalla, men guttan fikk bellinga. Har ikke kofte i dag... det e jentan som vil ha kofte i dag... Æ har vært inne på tanken om kvændrakten, men... det fremfor kofta, trur æ. De e så utvanna de koftan i dag...stoffan...fløyel e jo heller ikke samisk... æ har på følelsen at det ikke e reint det dær.... Det som e særprega, e kalosjesuppa, kløv på reinen må koke i 12 timer for at kjøttet skal løsne... det e

spesielt... I lappebiff også... saman hadde én gryte og dær tok de alt i en gryte. [Hvorfor ikke beholdt finsk etternavn?] Da vi skulle gifte oss, sa presten det at "behold ditt pikenavn". ...Men sørpå...mange måter å skrive det på.

(Mann 50-60 år) *Sånn etnisk...finsk. [Føler deg finsk?] Gjør nok det,...norsk mest statsborgerskap... så lenge man har språket [finsk]... eventuelt finsk nordmann... og man vet jo kor man stamme fra. [Vil andre kalle deg finsk?] Hvis det blir spurt sånn som du spør, ja... de som vet... Det e jo ikke sånt man tenke i dagliglivet... Kanskje nyttig at man får sånne spørsmål.*

(Kvinne 40-50 år) *Bare finsk [slekt]. Når begynne å tenke...jo æ e egentlig finsk... [Norsk og finsk?] Kan ikke gi ordentlig svar...i hjertet så e æ jo norsk og finsk.. Men e man det? ... Føle det innerst inne norsk og finsk... Man har rikere bakgrunn...med den kultur og sånn. [Finsk kultur?] Det e språket... Når æ e i Finland, føler ikke æ høre til der,...men når man snakke med finlendera...da....og når ting som badstu og det her... Vi har aldri vorre i Finland før æ va voksen... Bestefar hadde av og til noen på besøk...Så vi hadde ikke den omgangen som mange andre... Vet du ka... æ drite nå egentlig oppi det dær...norsk fordi man bare e norsk statsborger, født og oppvokst i Norge...det e ikke mere... Det finske en identitet... Når æ e borte, har æ alltid fortalt kor æ e ifra... Etternavnet signaliserer noe, ofte så kommer man inn på det...fordi man e stolt [av bakgrunn]. Egentlig en finsk innvandrer... Faktisk så tenker man ikke over det der, sant....og det at både mamma og pappa e av finske familier...finske aner.*

KVEN

(Mann 60-70 år) *Æ e kvæn... At æ har finske røtter... æ e også norsk. Bare finske røtter, hadde æ vært finsk. Kvæn e blanding...ikke en rein finsk... det e sånn det har vært hær i [bygda]... Her i nord e det mye samisk...blanding... [Den ene slektslinje] har samisk [oldeforelder]...tror det var litt på [den annen slektslinje]-sida også... Æ e halvt norsk...*

(Mann 40-50 år) *Kvæn. Æ skjønne ikke folk som sier vi ikke er kvæner. Sannsynligvis hørt det hjemme eller på skolen...mye snakk om fløtting...historien til Finland... Trodde alle [fra bygda] var kvæner...finsk innvandring. [Andre sier?] Ettersom æ høre: Nei vi e ikke kvæner... [De] vil ikke innrømme det... Det e nok finsk eller kvænsk, begge de ordan ville ha brukt om meg. [Hvorfor finsk?] På grunn av innvandringa...vi e jo fra Finland egentlig.. Det e finsk i oss...identiteten...kanskje derfor... for det [likevel] e vi jo norske... Føle meg mest hjemme i Norge, er født og oppvokst hær... føle meg litt finsk... finlendera dæm tænke vi e norsk... Hvis noen spør, ja e jo kvæn, for æ stamme fra Finland...tar ikke skade av det. Du e jo egentlig finsk,.. finsk fordi om vi e norsk statsborger...identiteten stamme fra Finland.*

VARIERER

(Kvinne 50-60 år) *Det variere jo... kan variere veldig... Hvis noen spør mæ, e du kvæn, så svare æ ja. Hvis æ sjøl skal presentere mæ, så gjør æ det kanskje som finskættet... i andre situasjoner ... kan æ bruke kvæn... men æ like best finskættet og å være av finsk avstamning... norsk av finsk avstamning... [Det finske viktig?] Ja det har det alltid*

vært...en identitetsmarkør... om språket ble borte i hjemmet her...men at vi var av finsk ætt, det må vi aldri glemme.

APPENDIKS KAP. 9: EMPIRI III

HVA ER EN KVEN?

Svar på intervju spørsmål samles her i tre aldersgrupper, nemlig 18-40 år, 40-60 år og 60-80 og eldre. Verken kjønn eller lokalitet blir angitt.

60-80 ÅR OG ELDRE

1) *Man leser jo så meget om kvæner, især nu i det siste... Det som e så frøktelig nu, at de saman... alt ka det ska bli av det sameråd... ka i Herrens navn det ska bli av alt det, det fatter æ ikke... Om hele Finnmark ska være bare sama,... for det e ikke bare samer i Finnmark... det e ornlige norske folk også... Kvæn... ikke før i tia... kan ikke huske... det e akkurat som et skjellsord... [Hvorfor?] Man følte det sånn at man ikke va verd noen ting viss man va en kvæn... Ka e nu det for nokka?... [Dere visste ikke?] Nei, det va jo det... Kolpa, det ordet husker æ også...ja det va skjellsord...det syns nå æ iallfall... [Kjente betydning?] Nei... æ trur det va sånne som ikke kunne finsk i det hele tatt, bare norsk... når dæm ikke kunne den finsken vi kunne, ikke mer enn ett språk...*

[Skam å være finsk?] *Ikke æ... [Foreldre?] Nei det trur æ aldri dæm tenkte på nokka sånt... [Stolt?] Neida,...sånn va det og sånn ska det være... Æ vet ikke kæm som e kvæner... æ bryr mæ ikke om å kalle mæ for kvæn heller, for det e nu vel det at mamma va bare finsk... Æ e en blanding... æ føle mæ som norsk...om æ e kvæn, så føle æ mæ som norsk... det syns æ e viktigst. [Brukt lokalt?] Nei. Visste ikke hva kvæn va. Nei vi hørte aldri nokka sånt. [Foreldre] æ trur ikke dæm...de sa ikke nokka ka dæm va...de va vanlige mennesker... Det va ikke sånn at det va samer og kvæner og finlendere...æ hørte ikke sånn snakk.*

2) *Ja, hva er en kven?...Har ikke gått inn for å undersøke...rett og slett ikke brydd mæ om,...aldri lagt sånn merke... Æ e norsk, men æ finsk...aldri gått inn for...om æ e kvæn eller ikke,...det har aldri streifa mæ... Æ har ikke hørt det ordet nesten [lokalt],...aldri hørt at vi har diskutert... Enkelte plassa e det jo frøktelig... sånn at de krangler og slåss... Da kom det [forskjeller] mye mer fræm i militæret... saman, dæm kunne jo få fyr i vanddammen... Sånn som vi har levd hær,...aldri vært diskusjoner og gnisninger... Det kvænordet dær,...tror det kommer mye mer fræm nu i de senere... [I bygda?] Æ har ikke hørt at nån har brukt det.*

3) *Æ e kvæn. [Betyr?] At æ har finske røtter,...æ e også norsk. Bare finske røtter, hadde æ vært finsk. Kvæn e blanding,...ikke en rein finsk... Det e sånn det har vært hær i [bygda]... Hær i nord e det mye samisk. [Hørte kven hjemme?] Nei...jo det hørte æ sikkert hjemme... [Ene slektslinje] dæm sa ikke noe. Kvæn va negativt...opp til 70-åran...Det e klart han bæstefar va finsk, han va suomalaiset... [Lokalt?] Nei, æ har ikke hørt noen andre som kaller sæ kvæn. Det e ikke vanlig.*

4) *Vet du, æ har aldri likt det navnet. Noen sier det e en plass som heter Kvænland... [I oppvekst?] Har hørt det... Vi e ikke blitt mobba og sånt,... har hørt det mere når æ e voksen,...har ikke registrert at vi e kvæner... [Men kvænbyen Vadsø?] Tenkte aldri at de var kvæner,...de var fra finsk opprinnelse...eller samisk... [Kven] det e sånt mobbenavn, æ kan ikke si til nån at æ e kvæn... [Kven er?] E det den dær blandinga,...det som gjør at man e kvæn?...Har hørt at de som e blanding,...da ville æ være en fullblods finlender... [Avkom] spurte: "e vi blanding?...Da e ikke vi kvæna. De blir kalt for kvæna som e blandingsrase..."Men e trur ikke det e sånn... Klart det, vi var finlendera alle hær...Det ordet [kven], det passer ikke... Æ huske en gammel mann...sa at på finsk e kvæn lort og møkk.*

5) *Æ e [fra bygda] ...finsk [bygde]-væring... Ikke hørt det i bygda,...ikke hørt folk prata om kvæn... Æ må spørre mamma,...mange som syns det e stygt,...men æ syns ikke... Men når man ikke vet ka det e... Har dæm ikke flagg også?...Kanskje æ e kvæn?*

6) *Hahaha...hadde æ kunne sagt det!... Kvæn va jo sammenblanding av norsk og finne, ikke sant,...det man kalle idag, kvæn. Før va det skjellsord. Når som brukte skjellsordet... nordmenn brukte det eller dem som ville være nordmenn... Naboer kunne si: "din forbannede kvæn" hvis man ville være mere norsk enn andre... [Finere å være norsk?] Ikke hær i bygda, nei... har ikke forstått det... man har vært lik. Alle sammen e innflyttera. Det [kven] virke som et skjellsord så det e akkurat som de vil støte meg... [men] det prelle av som vann på gåsa. [Lokalt?] Nei, ikke vanlig, man brukte heller finlender. Ikke brukt om seg selv...dæm kalte seg heller for finlendera... Nå e det nesten lovbestemt at vi ska være kvæner,...ja det e jo det... Æ ser det som toskeskap,... og når som vil sko sæ på det,... de her som går hardt inn for å være kvæn og ska ha på sæ kvændrakt og alt mulig... Æ syns når man vase med det kvænse, man ødlegg det finske som kom,... man skal lage egen folkegruppe...egen rase... Ka en kvæn e, e jo helt håpløst,... en sammenblanding av norsk og finne... slektsmessig... Han kan jo ikke være kvæn som kommer fra Finland, og heller ikke ho som e nordmann,...det må jo være de barnan som e bastarder,... det må jo være sånn, hva?... De finske som brukte kvæn [om andre]... holde det skjult at de va finsk...så kunne man ikke kalle dæm kvæn.*

7) *Klart æ e jo norsk statsborger...det må jo bli kvæn... [Hva er en kven?] Har ikke peiling,...tror norsk-finsk... [Lokalt?] Ikke da jeg var liten, men kanskje når jeg var voksen... Finlendera sier kveeni...det er norsk og finsk... Tror ikke har hørt det da [oppvekst], [først] i de siste åran ...om at Vadsø er kvænby. Vi har nok hørt det der ordet... [Brukes?] Det e nå som sier vi snakker kvænse, men det er jo ikke et språk, er det vel?... Der borte i Børselv...og i Vestre Jakobselv, "oj kor fiini kjoli". Sånn hadde vi også.*

8) *Æ vet ikke... Vi har diskutert ka den betyr, den dær kvæn,...æ kan ikke svare på den... Har bare hørt det dær navnet... Kvæn må vel kunne flere språk, norsk finsk, lappisk og russisk. Hørte det ikke før man ble voksen... Æ kan ikke huske det i allfall... Enkelte ganger kan man høre det dær ordet... E det tilflyttera da?...*

9) *Ja, vi var jo kvæner vi som var finsk og norsk. Men hørte ikke det skjellsordet hær... Man hørte vel det da det var snakk om blanding...Hær brukte man ikke mye det ordet... Når man er født hær og blanda med finsk,... Like ikke ordet. [Kvener andre steder?] Vadsø... Vi la nu ikke så mye vekt på det,...bare hørte det,...hadde venner dær og var dær mye... hadde slækt... Trur ikke man tænkte på det...at man var kvæn... Begynte å høre først i voksen alder, at vi var kvæna vi som var blanda med finsk... Har ikke reagert større på det...betyr lite... Skjellsord om finsk og norsk,... æ trur ikke det var nokka skjellsord i det hele tatt... [Når vanlig å høre?] Det var jo i Vadsø etter at det kom...det dær monumentet...æ syns det var da det kom opp, det dær kvæna...vi var dær i den begivenheten...det var jo stor tilstelning der ute... [Betydning?] Ikke for oss, det va jo i Vadsø.*

10) *Hvorfor liker ikke?... Vet ikke riktig...har ikke greid å få med meg ka dæm mene med det dær kvænbegrepet...borti i Børselv,... æ syns det e de som har funne på det dær...Katti va det det kom?...fra 70-tallet... [Foreldre sa?] Kvæn det va helt umulig, det va sånn kallenavn... det likte dæm ikke...Vi ble ikke mobba eller tærga...hær likte dæm det ikke...Vi va bare nordmenn med finsk bakgrunn...Vet ikke riktig ka det betyr...de som kom fra Kvænland...fra Torneo og dær.*

11) *Nei... jeg sier som [X], det er bare [Y] som vil være kvæn. Jeg er ikke så glad i det ordet...ble brukt som skjellsord i mors generasjon... [Foreldre snakket om det?] Ja... det var jo det at de ble kalt forbanna kvæn... Hørt at hele Stor-Sverige ble kalt for Kvænland,...så da er vi kvæn...hvis det er sant... [Foreldre sa?] De var jo finlendere, suomalaisen,...de var ikke så opplyst... De hadde jo språket, jeg tror det var språket som gjorde det,...det må jo være noe der,...språket som gir dem tilhørighet. Vi som lærte norsk,...har vært i den største utviklingen som har vært,... helt til du fikk alt [materielle goder]. Ordet kvæn liker ikke jeg... kom fra Kvænland... [Derfra kven?] Ja. Jada, det hørte vi, og den forklaringen fikk vi da en finlender giftet seg med en norsk... Det står det i enkelte skolebøker... at når en finlender og nordmann giftet seg, ble barnet kvæn. [Lokalt?] Nei. Det var de hær norskættede [som brukte ordet], ...ble nok brukt som et skjellsord...brukt antakelig i oppveksten til mor. [Oppfatning i dag?] Negativ...det henger igjen.*

12) *Ja...e kvæn... Det e jo sånn herre sammensurium, innvandrera av finsk ætt... Kvæn e vel begrep på folk...innvandrer...Om æ nu e kvæn, vet æ nu ikke, det kan æ ikke si akkurat ...hahaha... Æ e ikke så opptatt av det hær, ærlig talt... [Kven er?] Innvandrer på 1800-tallet, så blir det en sånn blandingsrase...kanskje... Det e vel få som e renrasa nu,... som regel tar dæm ikke begge sidan [slektslinjer], tar den sida som passer,...det må du være oppmerksom på... Ofte dæm sier at pappa sin familie kommer fra... og mora va det og det... Hvis du ikke undersøker begge sider, e det jo fort gjort at du får den du vil ha, den slekta... [Kan du velge?] Klart at du har valget, men å si at du e ekte finlender nu...*

[Sa foreldre kven?] Nei æ tror ikke dæm brukte det... Vet ikke om det va skjellsord det ordet kvæn...et kallenavn... [Hørte oftest] etter at man ble voksen... Men det va det inntrykket vi hadd,e at vi va kvæn uten at vi brukte det, ... tror ikke nån kalte seg for kvæner. Altså... kvæner e sånne som æ... Det betyr ikke at æ e føle mæ mer kvæn enn same eller finlender,...æ e norsk... Bokstavelig talt e æ jo ikke norsk...hvis du tenke etnisk... Norsk fordi æ bor i Norge, e født i Norge, har rettigheter hær, sånn e æ norsk. [Identitet?] Æ vet jo inni mæ at æ ikke har norsk blod i åran, det vet æ jo, men æ...men så lenge æ bor i Norge, e æ norsk... Samtidig vet æ at æ ikke e norsk... det e vanskelig det der, ska æ si dæ! ...Altså æ har aldri vært sånn finskenskende at æ e finlender og æ e finsk,... eller æ e samisk,... derfor e æ norsk... Det e akkurat det samme for mæ ka æ e. [Ikke noe problem før sånne som jeg begynner å spørre?] Nei det e det æ sier, for mæ e ikke det noe problem...sånn egentlig e det... Når du begynne å spørre,..blir det problematisk. [Etnopolitikk?] Nei det dær bryr æ me ikke om... Vi e ikke opptatt av det dær... Når sant ska sies, samer går alt for langt. Dæm bor i Norge og skal ha alt på samisk... Ikke at dem ska fornekte...og må ta vare på kulturen og alt sånn, men at det har tatt overhånd. [Og når kvæner vil være urfolk?] Det ene slår ihjel det andre. Ka slags vits e det?

13) *Foreldre kalte seg aldri for kvæn... derfor så har jeg mange ganger tenkt ka e en kvæn for nokka? Vi snakke jo det samme språket som i Finland, de som kommer over grensen... Derfor har jeg tenkt at e ikke det finlendere, e ikke vi finlendere... Koffer skal det være forskjellen med kvæn og skolt og østsame og alt... koffer skal det være det,...kvæn og finn? Vi snakke det samme språket...det kan være dialekt som i Norge også... Jeg er norsk og norsk statsborger. [Du vet ikke hva kven er?] Nei, overhodet ikke, derfor så blir jeg litt forfær når jeg hører alt det der... Hørte det ikke før jeg var voksen om at de skal lage kvænforeningen og det der,...det er ikke lenge siden,... og derfor måtte jeg si: " hærremin, ka e en kvæn for nokka?"... Hvis jeg er kvæn, jeg vet ikke... vi snakke jo samme språket [som finlendere]... Jeg vet ikke kor det der kvæn kommer fra,...vet du det?... Ka du syns om det?...*

[Foreldre?] *De godtok seg sånn som de va... De så aldri ned på andre eller hadde noe ondt å si om andre... Det var ikke forskjell på noen, alle va lik...sånn har jeg lært det. [Holdningen vanlig?] Ja det trur æ... vi hadde det veldig fint i oppveksten... vi hadde ikke masse penger, ka æ ska si, rikdom og sånn, men vi hadde den rikdommen at vi va frisk, vi hadde mat, og vi gikk aldri sulten til sengs og hadde klær så vi klarte oss... Det vil jeg si at det e en stor takknemlighet til mine foreldre,... [Reaksjon på kven?] Ka som e forskjell på en kvæn og finlender?... Har snakka med mange her, e vi ikke finlendere egentlig?... [Kvæntunet angår deg?] Nei, slett ikke...Da de fikk det monumentet der...i Vadsø, da det liksom kom det der kvæn... Jeg syns det e bare tull, skal jeg være ærlig, og nu er jeg helt ærlig... det e bare tull,... for vi er det samme uansett... at vi kommer fra Finland og alt det der, men at vi skal være en egen...rase...?*

14) *Om det et nokka finsk og norsk...et fellesord...Et sted på nordsia...Børselv... E det ikke dær mye diskusjon om kæn som e kvæn? [X] betrakta sæ ikke som kvæn, ho va finsk, men [Y] mente vi va kvæna fordi vi va blanding. Det e ingen som har sagt æ e kvæn. Bare tenke når æ læs, når dæm har hatt mye diskusjoner i avisa og sånn. Delte meninger har æ skjønt. [Lokalt?] Ikke hørt hær før æ jobba, og [Y] snakka om kvæn.... Har hørt lapp og skolt, de ordan har æ hørt, men det va ingen som sa til meg:" du din kvæn". Spesielt [Z] var nøye med at man ikke skulle glømme sine røtter og kor man var fra... Har oppfatta at kvæn e finsk og norsk... Ka e kvæn for nokka?*

15) *En som... æ e kvæn æ, for æ har norsk og finske foreldre... regne meg som kvæn... Det hørte æ først da æ bodde i Vadsø... Vi kalte jo ytrebyen for kvænbyen... Den eldre generasjon de prata seg imellom finsk,... vi kalte dem kvæn,... de sa finsk [om språket sitt]... [Betraktet seg selv som kven?] Nei egentlig ikke,... vet at æ e kvæn men bruke det ikke.*

16) *Et eget folkeslag... i et område rundt Bottenviken, tidlig på 1500-16000 tallet... at de hadde en kvinnelig konge... Nyere forskning viser at at de ikke hadde kvinnelig konge men kvæn... tror kvinne e forvanska til kvæn... Hahaha!... Jeg har ikke studert det dær... alle sa at kvæn var et skjellsord... [Lokalt?] Norskan brukte det, "hælvetes kvænonga" og i offentlige papirer... kvænpike [istedenfor "ung finlenderinde" på foto av Eilisif Wessel] og sånt dær... [Foreldre sa?] Aldri kvæn. Og [X] ville ikke høre om det. Husker ikke hva de kalte seg... de hadde nok også tilknytning til Finland sånn dær, men de følte seg som nordmenn. [Er du nordmann?] Ja ka annet? Jeg bor jo hær... jeg er på en måte en norsk finlender... eller finsk-nordmann... akkurat som finnan som dro til Amerika, amerika-finlender, amerikasoumalaiset. Jeg har jo tilknytning til Finland.... Hær var det sånn at når en finne gifta seg med samepik, det var sånn bastarda [barna] ... nesten som kvæn... det var ikke ren rase... [Opptatt av det?] Nei... nån va kanskje sånn dær. Tror ikke det [kven] var mye brukt i [bygda]. Men hær var det sånn før i tida at når øvrgihets-persona kom hit, tok de inn hos norskan. Alle prestan overnatta hos de norske. Da det kom en samisk prest hit,...på 50-tallet...var det ikke plass hos de norske, de ville han skulle bo hos [finsk familie]. Ikke store stridighetan mellom de norske og andre, men litt sånn har det alltid vært.*

17) *Kvæn?...Ja det må jo være de hær som kom fra Finland til Norge,...så begynte dæm [nordmenn] å kalle dæm for kvæn...Se i Børselv, dær e jo en kvænkoloni... Også min far må jo være kvæn. Det e jo dæm som e kvæn,...kanskje e æ også kvæn?... Du ser jo i Børselv...det finnes ikke noe eget språk kvænsk, det finnes ikke,... ikke et eget folkeslag ikke norsk og ikke finsk... [Lokalt?] Husker ikke når æ hørte om det.... Hvis man sier kvæn til de hær [finsk slekt] sine, de ble sint, de var finlendere. [Andre?] Vet ikke om de brukte kvæn, men de var jo*

kvæn... E æ kvæn eller skolt eller østsame... Æ har jo sagt til deg at jeg er norsk. Ingen som har kalt meg for kvæn ... Æ får jo Sagåt...dær skrives om Børselv og Kvæntunet...Æ har tenkt å kjøre dit og se på det dær... Ja det hadde vært artig.

18) Nu kommer det vanskeligste spørsmål du stille mæ. Per i dag har ingen klart å forklare mæ ka e en kvæn. Ble min bæstefar kvæn fordi han fløtta til Norge? Nei! ...Det ble lite brukt i bygda vårres,...nu.. senere tida....ganske kraftig. [...] [Når hørte kven?] I voksen alder...Nei det dær kvæn skjellsord må andre ta fatt i... Jo det må jo være skjellsord...det høres jo sånn ut...Nei, det ble ikke brukt det ordet kvæn... [Kven er?] Æ har spurt mange kloke folk og fått forskjellige svar. Vet ærlig talt ikke, hørt mange forskjellige forklaringer. Æ vet ikke ka kvæn betyr....Likte og ikke likte...æ vet ikke ka det beytr...det e likegyldig.

19) Kvæn?... Nei det har æ aldri hørt... Det e bare oss imella vi har skøya,... det hørte man først når man ble voksen... Det var ingen som sa til oss... det var onga før dær... Det fikk æ vite når æ va voksen... Æ ble helt forstyrra... E vi kvæna når vi har både finsk mamma og finsk pappa?... Nei, sa de, dokker må være finlendera... For kvæna e både finsk og norsk, e det ikke det? [Ektefelle er kven?] Ja æ trur det. [Kaller seg det?] Nei...nei...han gjør ikke det, han opplever seg som nordmann...

[Reaksjon på kven?] Ka æ ska si...det høres litt sånn,...høres litt sårt ut... Koffer dæm har funne ut det navnet kvæn... æ har ikke funne ut koffer dæm sier det... Mange ganger til å begynne med syntes æ det var sårt,...det var liksom nokka som var...akkurat som det var skittent...som vi ikke var rene,...korsen ska æ si det...rene onga eller rene barn...sånn æ følte det...liksom... Off, det dær kvæn!... Æ ble jo vant med det da dæm fortalte meg at det var finsk og norsk blanding...så fikk æ jo vite det, da slappa æ av...det hørtes så rart ut.

[Godt navn på finsk og norsk?] Ja æ vet ikke,...godt og godt,... dæm har vel ikke nokka annet... Nei æ liker det ikke så veldig godt sånn... Æ vet ikke barnan mine, om dæm e kvæna... det må dæm jo være... [Hvem bestemmer hva du er?] Kæm som bestemme ka æ e?...Det må jo være æ som bestemmer at æ e finlender og at han e norsk,...da blir jo barnan kvæn... dæm blir jo blanda norsk og finsk... Første mannen min vi va jo finlendera begge to, så de første ongan må jo være finlendera... Men korsen når man e same også...bestefar til [X] va same òg, finsk og same,... [X sier selv] e norsk... [Finsk og samisk er kven?] Nei æ vet ikke... Ka det blir da?... Nei det e bare rot... Må jo bli det at finsk og norsk blir kvæn... Men æ hørte aldri at du og du e kvæn...

20) Neida, neida, dæm kalte aldri oss for kvæner... bare nu de hær dæm åran vi hørte kvæner... [Kven er?] Hææ?...Æ vet ikke... Har hørt at nån har snakka om kvæner, men...vi hørte ikke som barn katti kvæn hva,...trodde det va kaffekværn. De som har snakka finsk fra barnsben, så kaller dæm for kvæner... Alle folk som bor her,...det blir vel mest finske som stammer fra finsk,...dæm de kaller for kvæner... [Brukte foreldre kven?] Nei, de sa ikke nokka om det... De var jo norske nu... Nei jeg har hørt bare sista åran nu, kvæn. [Vil du kalle deg det?] Nei æ vet ikke... Når man e fra finsk avstamning, så e man det, man e født sånn... Kan ikke si jeg er kvæn eller same eller... E man det, så e man det, man e født én gang... Det e jo Gud som harskapt alle folk... [Lokalt?] Aldri, har aldri hørt bare nu siste åran... [Fint å bruke kven?] Jeg syns det e tullat.

21) Nei, det har ikke vært i mitt miljø overhodet,... folk utenifra som har kommet og sagt du er en nordbagge, du skulle godta det, svenskene sa det om nordmennene. Er et problem det der, noen prøver nå... i radikale kretser, en radikal innstilling, når de kommer med i politikken... og så at de representerer noe nytt, går inn for en egen gruppe i forhold til finsk...de finske... Man snakker også om finskattede som en egen gruppe,... det er jo

strategisk,... på samme måte som samene skal være egen gruppe... De [radikale] kjemper jo for et eget språk... for...til slutt skal de også få egen høyskole... Mener vi har oppnådd meget med finsk språk... det norske samfunn har ikke gjort meget.

[Kven er?] Det er jo mange forklaringer på det der, og de fleste er gale. Men det er et gammelt ord som har eksistert i norsk om folk som kom østfra, og det var gjerne finsktalende. Jeg kan ikke tro det var annet enn finsk, det kan jo ikke vært annet... Historien nevner en finsk konge Faravidt, og i finsk historie hører man ikke ordet kven og Kvenland...det eksisterer i norsk historie, det er nesten som et tapt Atlantis... Men i og med det har vært beskrevet i historien med den tids kunnskap at det lå et...her skal vi si i Bottenviken, det var Kvenland, et folk som ble kalt,...nordmenn kalte for kvener. Har ikke noensinne hørt at de folkene kalte seg for kvener,...men nå er det kjørt frem... Det er først og fremst i Norge men nå også i Finland, i Nord-Sverige, at vi er jo kvæner. Det kommer som en kunnskap utenifra som jeg mener er så uklart, og det brukes da nå som et begrep man skal bruke... Han Niemi er ikke ekspert, han kan ikke finsk, men han er profet på den måten at han sier,...har funnet frem at overalt hvor kvenene er beskrevet, ikke helt overalt... Han sier at dess mer man bruker kven, dess mer blir det. Det skjer på kunstig vis,...ja ovenfra... Unge mennesker tar det til seg, det er noe nytt, noe radikalt... Og når samene har hevet seg på den måten, skal det lykkes også for dem... Også dette å være finsk, kan være negativt... at Finland hadde stått på tyskerne side under krigen. Da ble det sånn at Finland var nazistisk,... hvitfinner hadde en blodig krig mot arbeidere og... Jeg har opplevd det at finsk det vil vi ikke være... [Kven] det er en fornorskning... Man arbeider for en minoritet, men det er jo fornorskning,... nordmenn som ville ha det sånn for å få avstand til Finland som var farlig, ikke bare på 30-tallet men også lenge før...

[Hørte som barn?] Som skjellsord,... og så enkelte av våre forskere... tror Qvigstad har brukt de,... og til og med på universitetet [1800-tallet] ble det kalt kvensk...men det var finsk. Hva ordet kvæn betyr, har mange tolkninger...men det har du vel lest. [Lokalt før?] Nei. Husker brukt en gang [på skolen], en gutt på min alder...norsk... Og er det ubehagelig, kan det hende man glemmer. [Nå?] Fra en utenfraposisjon: "I andres øyne er vi bare kvæner", de andre som sier det, er liksom overlegen.

22) Nei...Ikke blant finlenderne... men [norske] dæm kom jo sørfra vet du... Staten sendte dæm hit, de skulle kolonisere... og de, de kunne si kvæn, "du din kvæn"... Staten kosta dæm hit,... men det viste sæ, når dæm kom hit, dæm kunne jo ingen ting,...det sa jo han herredsagronomen, at e det nån som har bygd opp [stedet], så e det finlendera. Og det e sant det... Og de hær som va nordmenn, de va jo bare latstaura... Men dæm fikk jo penga av staten... [Urettferdig?] Ja klart det va urettferdig..

Mange som trur det at det e kvæner, men det e innfløttera... En som kommer fra Pakistan, ka du ska kalle han for? Oog en amerikaner, ka du kalle han for?... Det hær må man jo studere og læse litt.

23) Kvæn?... Nei...hørte ikke... Det e jo nu de siste åran vi har hørt kvæn,... vi visste ikke ka det va... Det e jo finsk-norsk, blir det ikke det?... Blanda med norsk?...Eller e det finlendera?... Nei æ syns finlendera e som alle andre,...saman òg. Aldri hørt nokka sånn kvæn... Finnan, finlenderan, finn...det e vel heller ikke riktig... Nei sånt dær... Æ mene vi e menneske. [Reaksjon på å være kven?] Så æ e kvæn?... Det gjør ikke noen ting,... æ e norsk... Man glemme det språket, æ ønske ikke å glemme det språket, finsk.

24) Nei vet ikke... det e vel sånn når man har finsk og norsk foreldre... det e vel dæm som e kvæn, ettersom jeg har forstått det... [Er ektefelle kven?] Nei har ikke tenkt på det, man har ikke... [Når hørte om kvener?] Det har vel hele tia vært, man har vel alltid hatt det i seg, men vi sa aldri kvæn til hverandre. [Reaksjon når andre gjør det?] Nei, bryr meg ikke om...tenker

jeg må vel være det når de sier det... [Lokalt?] Snakket ikke om sånt. Bare brukt av fræmmede som kom. Hørte aldri den kvæn annt når det kom fræmmen og sa vi va kvæna, men vi har ikke sjøl sagt... Det er kommet i senere tid.

25) *Da æ begynte på [skolen], va æ sikker på at det va bare vi hær oppe som va kvæna, for mange hadde [norsk navn]. Mange år etter, jøss, så dæmmes mormor va jo totalt finsk... Dæm kunne gjerne vitse om kvæner og sånn dær, men dæm hadde navn som ikke sladra eller røpa at dæm va kvæna og ikke norske. Trodde før det [kven] va blanding av finsk og samisk. Vet nå at det er etterkommere av innvandrere fra den Botniske Viken. det e jo en etterkommer eller ka æ ska, si etter dæm som kom fra det området rundt Bottenviken og området nordover... [...]*

[Lokalt?] *Nei, ikke vanlig. [Hjemme?] Nei æ trur ikke det... Det e nokka man har hørt eller lært siden ... [Positivt forhold til det?] Nei for æ har jo lært det at navnet skjemmer ingen... det ordet kvæn har æ hørt så langt tilbake som æ kan huske... [Godt begrep?] Ja. Nei mamma, ho va bevisst på det at ho var same, va veldig bevisst på det, vi måtte aldri skjæmmes for det at vi va same... [Fikk trygg bevissthet på både samisk og finsk?] Ja... æ bruke si æ har en god ballast.*

26) *Nei vet du, æ vet ikke det... [X] sier vi e ikke kvæn... Det e bare kallenavn... Kvæner...i Alta eller dær borte...Kvænlandet eller noe sånt... Æ liker ikke det ordet heller,...ikke kvæn. Æ e ikke kvæn. [Ordet er] nu først kommen... [Lokalt?] Bare nu första hørt,...ikke hørt hær i bygda... Har ikke hørt heller dær [i Vadsø] sånn...at du e det og det... Når vi har vokst opp, har ikke hørt kvæn.*

27) *Folk e jo forskjellig, enkelte vil være mere norsk enn blandingsrase eller kvæner, æ tror det e derfor dæm vil snakke norsk, tror æ... Ja... kvæn e vel så at når foreldran e komme fra Finland til Norge,... dæm ble jo kalt kvæner, og da følgte ongan med at dæm va kvænonga... det har man jo hørt... Hvem som helst kunne uttale det, især norska. [Dine foreldre?] Nei... de va finsk, besteforeldre også finsk. [Men du ble kven?] Ja jeg ble jo det når jeg ble født av finlenderere som kom hit... Ja klart at dæm [foreldre] kalte sæ finsk, men etter retten va dæm kvæn som kom til Norge,... og fikk onga, og dæm ble jo og kvæner. [Hvem sa det?] Altså...ja vet du, det e klart, det va jo de norske som kalte oss for kvæner. [Bare nordmenn?] Ja... ikke finlendera, og ikke foreldran heller kalte seg sjøl, og ikke barnan heller som gutt... [Hvorfor nå da?] Ja... vi e nok kvæner vi, som e finske barn...*

[Kven et godt ord?] *Nei, nei... Det e nu samme for meg... For at dæm har jo i Vadsø den kvæneforeninga, men der har ikke [bygda] deltatt og ikke bryr seg om at dæm e kvæner... Nei det bryr sæ ikke vi om, kvæner,... Vi har samme rettigheta som alle norskan, la de saman slåss for å få Finnmark, så vi ikke får lage spor uten skaller... Va det ikke bra sagt, det? [Liker ikke kvenbegrepet?] Nei... jeg bryr meg ikke om det, om de kaller meg for kvæn eller... Det ble veldig lite brukt det ord, men det skjedde en og annen gang ...til oss mens vi va onge, nu blir det ikke brukt...*

28) *...det va de kvenske som tilhørte Nord-Troms. [Kven brukt lokalt?] Nei æ trur ikke det... Språket som var i sentral-Sverige som hette for Kvernland.... Når det nevnes her, så har de merkelig nok sløyfa den r-en der, så ble det bare kven.*

29) *Æ vet ikke koffer,...æ trur det e bare kallenavn... Æ kan ikke si æ e kvæn fordi æ kan finsk. [Hvorfor kallenavn?] Nei æ kanke svare... [Brukt lokalt?] Nei, det er nettopp det,...det har æ hørt på nordsia [Nord-Varanger]...i voksen alder,...har hørt at dæm vil ikke godta alle å*

bli kalt kvæn... Æ like ikke kvæn, æ tror ikke æ e kvæn fordi æ kan finsk... [Om finsktalende venner på nordsiden] vi e ikke kvæna.

30) Kvænbyen [i Vadsø] var Ytterbyen, dær som finlenderan bodde, da ble du kanskje kalt for kvæn,...sånn ord ingen likte å høre kanskje... Ikke hørt hær...ikke før i det siste fra Børselv... Statusen va norsk på topp, så finlendera og underst samer. Derfor finlenderan ble gitt et navn, kvæn, at man hadde dæm under kontroll... Det [kvener] e jo ikke noe folkeslag, det var jo finlendera...For å holde kontroll på finlendera... Spiller ingen rolle om vi blir kalt for kvæn... Men kan ikke bruke det bare for å bruke det, må jo bruke det mot nokka... Det e jo ikke nokka [eget] land... Med en gang de kom til Norge, kalt kvæn. Æ kan ikke skjønne det,...når de kom fra Finland,...plutselig ble du kvæn. [Og nå en nasjonal minoritet?] Det er nå greit nok. Så får en pæng til å bygge Kvæntunet. [Lokalt?] Vi hørte ikke kvæn hær. Vi va finsk ...vi e jo norsk... Kvæn, det e jo nu det e kommen, i det siste.

40-60 ÅR

31) Det dær har æ lurt veldig, veldig på... Det som æ forbandt kvæn med, va at det va et skjellsord på dæm som kom fra Finland,...som ikke snakka reint det ene eller andre språket... Kvæna va dæm som...som ikke lære det norske språket... Hørte det aldri hjemme. da var det finske og norske. ... Det va jo finske som kom fra Finland, så det har æ aldri fått med mæ, koffer dæm va kvæna... Vet ikke i dag heller. Det va helst når det va snakk om Bugøynes og Bugøyfjord, det va kvæna det... Når det va snakk om dæm... [Skjellsord?] Det vi fikk inntrykk av.

32) Kvæn, e ikke det en sammenblanding av finsk og norsk?...Ska det være rett, så e vi kvæn men har aldri brukt det,...har aldri brydd mæ om det... [Lokalt?] Vi e ikke vant til det. [I Kirkenes?] Ikke kalt for kvæn der...aldri vært gnisninger mellom Kirkenes og [bygda]. [Sa om kvener i Vadsø?] De va suomalaisen.

33) Kvæn, vi visste ikke ka kvæn va...æ kan ikke huske at vi hørte noen gang... Det hende når noen spør: " ka e du egentlig", hende det æ sier at egentlig e æ vel kvæn ... det e jo blanding av norsk og finsk [slekt?] ja... [Hva er norsk slekt hos deg?] Min far va jo norsk statsborger selv om han hadde finsk navn... så sånn sett,... det e sånn æ tenke på kvæn... [Ikke slekt da?] Jo selvfølgelig, æ tenke på min mor og far, ho va finlender, men han va jo norsk og finsk navn, født i Norge, så det va vel det at det va Finland hær, at det ble så mye finsk... Statsborger... ja norsk kvæn... [Din far og mor var finskættet på begge sider, hvor kommer da det norske inn?] Nei æ regne bare med at siden han var norsk statsborger... Kanskje æ ikke e kvæn?... [Din ektefelle?] blir vel også kvæn... æ vet ikke korsen det va med [slekten]... Hahaha!...Æ har ikke svar mer... Æ tenke på statsborgerskap og ikke bare... [slekt]. [Du mener: far norsk statsborger + mor finlender = kven?] Norsk og kvæn... ja... Det dær diskuterte vi også på lørdag:...du e norsk, saman e også norsk selv om de sier de e samer... Det var mange meninger om det dær... Når folk spør ka æ e, da sier æ jo norsk, da tenke æ statsborgerskap,... men så kan æ si at men, mor mi va finlender... Æ pleie å si det [kven] innemella når nån spør:" e du same, e du sjøsamer?" [Din far?] Æ kalle han for norsk selv om han hadde finsk navn og finske aner... Æ regne med at han som snakka så mye finsk og hadde Finland på andre sia, han følte seg nok mere finlender,... men det diskuterte vi aldri... Det ble ikke snakka så mye om det før, alle va bare hær og nå,... de drev ikke å forska på slækt og ditt og datt, ikke så mye som i dag. [I oppveksten?] Nei...det var ikke snakk om det....

[Føler deg kven?] *Vet ikke, det e vanskelig... æ føle mæ norsk... Men det... enkelte vil jo at du skal være kvæn...men æ føle mæ norsk. [Lokalt?] Kvæn? Det va nok et ord vi ikke brukte. [Du mener en blanding av norsk og finsk både hva gjelder slekt, språk, kultur, statsborgerskap og følelser?] Det dær ble også veldig vanskelig.*

34) *Æ vet ikke kor det kommer fra det ordet i hele tatt,...æ synes det e mere nu i ettertid,...men ka det betyr?... I Kirkenes va vi litt annerledes,...vi va jo ikke...ikke høy på pæra... [Skammelig å være kven/snakke finsk?] Overhodet ikke. For dæm ja, men ikke for oss... [Hva var annerledes?] Vi kunne ikke norsk skikkelig,... fifty-fifty meget dårlig,...kanskje man ikke burde snakke finsk dær... Men det forsvant ganske fort... Tror [bygdefolket] i sæ sjøl...dæm e ikke undertykt på noen måte i Kirkenes og Vadsø... I Vadsø var det en del finsktalende, det var ikke i Kirkenes, vet du... Ordet [kven] har jeg jo hørt selvfølgelig, men aldri brydd meg, overhodet ikke. [Lokalt?] Æ tror ikke dæm [bygdefolk] va så opptatt av det dær,...du tenkte overhodet ikke om du va finsk eller same eller...*

35) *Hahaha!...Hva står det i boka... en kvæn e en etterkommer av finsk innvandring til Nord-Norge på 1800-tallet... i Varanger... Utgruppebetegnelsen på de finske... noe for eksempel min mor aldri aksepterte... At min [slektning] som kom fra den andre sida, straks kom hit, skulle være kvæn... Nei, sånn e det ikke... [Hva kalte de seg?] Trur ikke de sa de var finsk men av finsk folk... de var norske, vi er norske statsborgere pleide mor å si.. Og så var det et pluss at de også var finsk... Ho opplevde jo som mange andre i hennes generasjon at kvæn va et skjellsord, og derfor skulle det ikke brukes... De hadde opplevd det sånn, og at det va mindreverdig, blant annet fordi de ikke kunne språket... og derigjennom skilte seg ut...levesett skilte seg ut, men æ trur nok at mye har vært likt... trur nok de har følt seg mindreverdig i forhold til de her norske... og de [slektninger] tjente hos norske familier... språket ga dæm status...og det har nok skolen vært med på... [Far/foreldre] sa nok av finsk slekt...suomen suku... bevissttheta om det har vært sterk... [Flaut?] Nei, vi va stolt... ja veldig... i motsetning til andre plassa... Æ kjenne mæ ikke igjen i de fortellingen... At vi ikke skulle være stolt, hørte æ først da æ kom til Tromsø... Da forsto æ at andre opplevde det annerledes. Og så trur æ at det e noen som vil være et offer... fordi det e alltid den hær martyrfortellinga... Jaja, nån har opplevd det...men æ kjente mæ ikke igjen,... for her va vi så stolt at vi va finsk folk,- vi va redelig, og vi kunne arbeide, hadde faste håndtrykk og pene øyne...og hadde klart oss ja,... samtidig som de hadde en lojalitet til Gerhardsen...*

36) *Ja ka e det...om det e samisk, finsk norsk blanda. Æ e usikker på det... om kæm som e kvæn... skoltksamisk og norsk eller noe sånt? E det det? Æ har jo hørt kvenbegrepet men...ikke satt mæ inn i...ikke i min interesse... [Foreldre?] Kvæn var en av de begrepan fra barndommen, men da heller mot finsk,...men de var ikke finske heller... Æ syns det e veldig vanskelig...*

Det var snakk om kvæner, men æ kan ikke huske det var snakk om identitet og ka vi var... Det e nu i ettertid man lure på ka man e... Vi hadde mye forbindelse med Finland og følte oss mere til finske enn til kvæner... [På skolen?] Nei det klare æ ikke å huske... De fleste var finske i slækta... Enten var du helnorsk eller finsk... vi følte oss norske alle sammen... diskuterte det ikke... Har ikke tenkt så mye over det,... man e det man e... Man skal liksom være det ene eller andre,...settes i en bås på ett eller annet vis, men det e ikke så viktig... Kanskje de samiske skal få erstatning for ditt og datt, så skal kvæner få erstatning... Æ bryr mæ ikke om det, syns ikke det e viktig... gjort mæ usikker om æ e en kvæn eller ikke. [Lokalt?] Trur kvenbegrepet e brukt okke som... vi e kvæner hele gjengen, om du e det eller ikke,...finsk eller ikke,... så e vi

samme ulla hele gjengen...samme bakgrunn...både finske og norske her... Ble mer som en fleip..."vi e bare kvæna"... vi har aldri diskutert det, ka det e.

37) Norsk-finsk og det e vel kvæn de kalle det for. Må vel være noe finskgreier som vandra inn... Ikke betydd noe...ingenting... [Lokalt?] Nei...vi brukte ikke det. Det høre æ bare fra Porsanger, høre på radioen,...en som har stifta en kvænklubb og ditt og datt... Vi har i alle fall aldri hatt det [ordet kven]. [Brukte etniske begrep som skjellsord?] I hvertfall ikke når vi ble plaga over det,...det va ikke nokka å komme hjem og skrike over... Nei æ trur ikke det va vanlig.

38) Etterkommer av finsk innvandrer e vel den rette betegnelsen. [Når hørte det?] Tyve år siden kanskje. [Foreldre sa?] Dæm sa ikke kvæn i det hele tatt...Det ble jo ikke diskutert på den måten... De va jo flyktninga i et anna land og måtte holde seg til reglan i det landet de kom til... De har jo aldri hatt sånn herske- og eiementalitet, arbeid sto i høysetet for dæm,...klare sæ sjøl uten nokka hjelp... Det e nu det e blitt mer og mer av det [kven]. [Kven betyr?] E det ikke nokka kværnstein og sånt,...det har æ nu hørt... hadde med sæ kværnstein, ... en helt grei forklaring... [Nå tuller du!] Neinei, æ tulle ikke,...dæm tok med sæ den kunsten... De va jo tusenkunstnera, de dær innvandreran. [Du sa kven er bare finskættet?] Navnet kommer av at innvandrerne tok med seg kunsten å kværne. [Brukt lokalt?] Nei det kan æ ikke si...det e jo lite av det... Koffer ska man gå rundt å snakke om de dær kvænan, sånn sett?... Det e jo når det e møter mellom de forskjellige,.. men ellers går du jo ikke rundt og snakke... Det e jo ikke noe ondt lada ord,...så for mæ spille det ingen rolle om de kalle mæ for kvæn... Etterkommera av finske innvandreran e jo mye lengre og tyngre å si. Æ trur det e veldig snopt [lurt] med kvæn,- tida e jo så kostbar i dag. Kan det være forklaringa?

39) Liker og liker,...æ kan ikke si æ kan kalle mæ for kvæn... Æ har ikke studert heller kor det ordet kommer fra. Men det e jo så populært nu å være same og populært å være kvæn hvis du har noen fordeler med å være det. [Før?] Æ trur ikke det va...æ kan ikke huske... Æ syns det e nu ifra 60-tallet og oppover og nu de siste 30 åran...har ikke noe forhold til det. [Kven er?] Om det kan være en innvandrer fra det dærre.. den dalen...fra Torneo, eller om det e en blanding,...æ vet ikke ka det e. Det va nu nokka diskusjoner hær tidligere...

40) En som kom hit i 1850,-60,-70-tallet fra Finland og ble kalt for kvæn. Koffer man da ble kalt for kvæn,...har ikke peiling...kor kommer det egentlig fra... [Lokalt?] Ikke snakk om det i den tiden [i oppvekst],...dukka opp i det siste,...kan aldri huske det [ble brukt]. I Vadsø ja,... Kan ikke huske vi snakka om det hæller,... [kven] kom med det hær Kvænmonumentet. Men ikke når æ vokste opp. Det er blitt mer og mer det hær med kvæn,...det kom senere. [Bruker det?] Spiller ingen rolle om noen kaller meg kvæn,... bruker det sjøl, det gir pondus [andre steder],...kvæn og læstadianer,...andre vil høre korsen det var... Æ har ikke hørt det, om det er negativt eller ikke,...aldri diskusjon.

41) Som æ har forstått det,...aldri satt meg direkte inn i det,... finsk innvandring,... mindretall hær [i landet]... Vet ikke om det var norskan som satte ord på dæm,...ikke egentlig norsk og ikke egentlig finlender... Æ huske ikke korsen det ordet [kven] kom... Har jo snakke med noen i bygda, ...mamma... hadde den inntrykk at ho mente vi var kvæna... Når som sier det ikke er lov å si vi er kvæner, at ingen er kvæner,...og så når som sier jo vi er kvæn, særlig litt eldre. [Kalte folk seg kven i din oppvekst?] Ja si det,...kan ikke huske at folk sa direkte ..."finsk innvandran" trur æ det gikk mest på, og "stammer ifra Finland". [Du sier?] Hvis andre spurte,...finsk avstamning.

42) *Vet ikke om æ noen gang hørte... Dæm [foreldre] kom fra Finland, deres aner kom fra Finland. Kvæn e...blanding av alt mulig rart...æ vet ikke...*

43) *Vi bruke ikke ordet kvæn. Det har æ hjemmefra...et skjellsord... Mamma sa: "det dær kvæn, det e noe dæm har funne opp"... Mamma sa finsk. Du e ikke like mye verd som menneske...æ bruke å poengtere, vi e like mye verdt uansett bakgrunn... Kvæn va 2. sortering av finlender, og lapp va 2. sortering av same... Det va nordmenn som brukte det i negativ betydning... Sånn føle æ med kvæn...brukt som skjellsord.*

Korsen du definere? Æ har lest flere definisjona av kvæn,...æ vet ikke kor det Kvænland e. Sammenblanding av norsk og finsk, dæm e kvæn,...nån sier det e sammenblanding, nån at de e fra Karelen. [Lokalt?] Det e kommen etter at dæm begynte i Børselv...kvænsk språk... For meg e det en dialekt...det e norsk, samisk og finsk språk.

44) *Æ vet ikke...men e det annet enn østsamer og norske her, e det en kvæn?... En kvæn e en etterkommer av finlender... som antakelig e norsk-finsk blanding... det e en blanding. [Er du kven?] Man tenke ikke på det sånn til daglig... ikke noe negativt... Du betrakte dæ vel som norsk men e kvæn,...burde spørre han Terje Aronsen om det... I teorien kan du være det,.. både kvæn og norsk... det e ikke noe du bruker i det hele tatt. Nei... æ har ikke hørt begrepet kvæn mye her... Æ e ikke sikker på om kvæn og skolt e kommen i seinere tid... [...] Varanger Årbok stort sett hvert eneste år har dem noe om skolter og kvæner, så at det uttrykket er dær,...men [i bygda] trur æ ikke det e i bruk... Han professoren i Vadsø, Einar Niemi, har jo fokusert en god del på det hær om kvæner... i Varanger Årbok... det e dær, når æ tenke mæ om, dær e det fanga opp dette med kvæn, og skoltan trur æ faktisk han Steinar Wikan har skreive no om i Varanger Årbok...om skoltan i Pasvik. [Reagerer når andre kaller deg kven?] Nei æ vet jo at æ e kvæn... det reagere æ ikke på i det hele tatt...*

45) *Nu spør du vanskelig... Kvæn e sånn som vi,... etterkommera etter innvandrera. Følelsemessig betyr det ingen ting. [Lokalt?] Enkelte sier det ikke er et likegyldig ord. Ikke vanlig brukt. For noen et fyord, skjellsord. Noen sier vi e kvæn,...tror noen sier det...uten å ha tænkt over det. Det var aldri tema hær...Vi var veldig selvsikker...vi kjenner hverandre... Vi er rætt på...går det så går det, vi tar en sjans.*

46) *Hakke peiling. [Hørt ordet før?] Ja...*

47) *Ja e ikke det e en sånn... noe sånn som vi, eller som kom før oss,...ble kalt for kvæn?... finskætta, norsk-finsk, finsk finlendera som kom til Norge og bosatte sæ dær, det va vel dæm som ble kalt for kvæner. [Må kven være blanding?] Nei, trur ikke det,... kanskje?... Æ har ikke studert så mye på det dær,... ihvertfall de som et halvt finsk og norsk,... de som e finlendera og kommer [den gang], må jo være finlendera for det... Så det må være sånn sammenblanding i neste generasjon... Nei, det e bare blitt sånn... hvis noen græve og spør, så kan man selvfølgelig si at man e en kvæn eller noe sånt, det e...gjør ingenting... [Likegyldig?] Ja det e helt... litt rolle spille det, men æ bryr mæ ikke noe om det... ([Hvilken rolle?] Æ sier det spille ikke nokka rolle... kvæn og finsktalende kan de kalle mæ i visse anledninger. [Hvorfor?] Egentlig e man kanskje en kvæn... æ kan godt være kvæn, det gjør mæ ingenting...*

Kor det egentlig e kommen fra, det dær kvængreian... Æ har aldri granska sånn på den kvæn, ka den e... Va det ikke nokka sånn kvæn kværnera, dæm kværnte mel, lagde dæm ikke mel, hadde korn med sæ når dæm kom, og...hadde kværnteina med sæ og kværna mel... derfor dæm kalla dæm for kvæner? Æ vet ikke om det e nokka i det dær...

Folk ifra Nordland va hæslig, sa han [X] om dæm som sa kvænjevæl. [Kven brukt lokalt?] Nei... [Av foreldre?] Nei... Men [X] fortalte mye...om kvænjevæl og sånn som dæm ble kalt for på Kirkene,s...det må har vært i 30-åran før krigen... Det va et skjellsord, din forbannade kvænjevæl... [Hans reaksjon?] Nei han va jo en hissigpropp, så det ble jo bråk... [Godtøkt ikke?] Nei, ikke i det hele tatt... han kalte sæ sikkert for en kvæn, men at han va det, men likte ikke å bli kalt for en kvænjevæl... [Lokalt?] Dæm kalte sæ ikke for en kvæn i allfall... men æ vet egentlig ikke.

48) *Kvæn e en blanding av finsk og norsk-finsk... nordfinsk... Vi e jo hele gjengen kvæner. [Brukt lokalt?] Æ tærge dæm bare,...de blir litt sint de eldre, sier: "Vi e finlendera"... Har hørt ordet kvæn i alle år, men ingen visste ka det va...kæm som va kvæn...Vi va ikke hær kvæner, kvænan va i Neiden... Kan ikke si det på finsk, ordet finnes ikke på finsk... De kvænan i Vadsø, de e jo finsk de òg. De e ikke samer.*

49) *Ja, den som hadde visst det. Første gangen æ hørte ordet kvæn, da va det et fjernsyns-program, og da brukte de kvæn om folket som kom tilflyttandes,...andre kalle dem for finlendera... Det va etter at fjernsynet kom hit... primo 60-70... Tenkte at jaha, der har vi et nytt ord da som betegna en finlender... Slo mæ til ro med at det va bare et ord for... akkurat som pakkis for pakistanere... [Dine besteforeldra sa?] I den grad dæm brukte noen ord, vil æ påstå dæm brukte suomalaiset om sæ sjøl,...at dem va finlendera... [Foreldre sa kven?] Nei... Siden har æ jo hørt det,...dæm [folk] krangle jo ennå om det e finsk eller kvænsk... Nei æ har ikke noe forhold til det.*

50) *E vel også en finsk innvandrer... Hos mamma og dæm...et skjellsord... Æ drit nu oppi ka vi e. Hvis æ e en kvæn, så e æ kven... Vet jo at folk strides om det dær... I Vadsø...begrepet va mere dær, det va jo Kvænbyen... Æ har brydd mæ så lite om det dær, trur ikke æ har diskutert det... Æ trur det e finsk innvandrer,...ble jo kalt kvæner de som kom fra Kittilä og dær... Blir forvirra av det,...æ kan være same også om når sier det,...e kanskje det? Det betyr ingenting sånn sett... Æ håpe bare at det ikke fortsette...rettigheter til land og vann og sånn... For æ føle ikke at æ skal ha noen spesielle rettigheter,...føle ihvertfall ikke at vi har nokka med det å gjøre... Vi e jo innvandrera,...har hatt de samme probleman som våre forfedra, at vi ikke fikk snakke finsk... Mine foreldre...dæm kunne litt norsk,...men generasjonen før dæm [kunne ikke]. Følte at dem måtte lære norsk ...synd... De ville i hvertfall at vi skulle lære norsk...Vet jo at det e mange som fløtta sørover og fikk seg gode jobber, som ikke fikk problemer [pga språket]. [Lokalt?] Noen gang sier man kvæn,...æ kan sikkert si det sjøl også, kvæn eller ka æ nu e.*

51) *Kvæn?... Det har æ lurt veldig mye på, ka en kvæn e... Sånn som æ har oppfatta det, så e det en person som ikke e rein finlender,...at du har en blanding av det,...men æ e ikke sikker... [Du bruker?] Nei... æ ser ikke sånn poeng i det. Du kan gjerne kalle mæ en kvæn, men ka forbinde du med det?... Sier æ at det e en kvart finne i mæ, så fortelle det dæ like mye... E kvæna de som...-etterkommer av de som kom fra Finland,...med hele familien,...va det kvæna?... I avisa nu så drøftes jo det dær kæm som e kvæn og ikke. [Vet du er en nasjonal minoritet?] Æ?...Jaja, det va nå også nokka æ så hær, at æ va en minoritet... [Betydning?] Nææ...trur ikke det,... æ hadde tenkt likt,.hadde æ vært hel nordmann, hadde ikke vært store forskjellen...ikke spilt stor rolle for mæ. [Lokalt?] Har jo hørt begrepet, men vi brukte ikke noe sånt... Men at dæm va finna, visste dæm... For mange betyr det en del at dæm e finlender,...dæm e stolt av det... Nei det har ikke vært no skam,... det e folk som har skikka sæ... Æ har spekulert på det,...ka e riktig,...ka e*

kvæn,... men det e mulig at man e kvæn...æ vet ikke. Vi bor i Norge og forholde oss til det,... og vil dæm nu være kvæn, så kan dæm være kvæn.

52) *Vet ikke... Æ har aldri satt mæ inn i det...har aldri tenkt over det... Bruke det på fleip... Har hørt andre har også sagt det...på fleip. [Når hørte det?] Førsta på 70-tallet. Begrepet har ingen betydning...hverken positiv eller negativ. Æ e ihvertfall ikke kvæn... [Kven er?] Finsk og norsk blanding,... snakke norsk og finsk, derfor...*

53) *Kvæn e noe forbaska tull, mene æ,...for æ har ikke forstått helt det dær kvænse... Ka en kvæn egentlig e... Det e vel folk som e kommen fra Tornedal og den sida,... dær kommer vel også noe av slekta mi også på [foreldre]-sida... Leste i leksikon en gang... kvæn e folk av finsk avstamning som har flyttet til Norge, noen er også gift med norske,... det va liksom noe sånt... [Hvem bruker det?] Nokka på nordsida, vestover, Børselv og... Her har vi aldri brukt kvæn,... på en måte hadde vi følt det som en fornærmelse nesten hvis det ble,... for æ e finne... Kvænbyen Vadsø,...dæm brukte mer på den sida,...det må vel ha vært dæm sjøl... Petsamo-området, mange kom derfra,...der gikk det på tværs [giftermål over grensen]. Kvæn e liksom mer fra Tornedalen har æ forstått... Føler ikke vi trenger eget språk,...vi har det finske... Av egeninteresse kan man jo lære seg et anna språk, men man har jo ikke særlig nytte av det,... det e lettere å snakke ordentlig finsk i Finland... og om du skal studere... [Kven er?] At dæm høre hjemme i et område... det ble vel kalt Kvænland en gang,...æ holdt på å si av søringa det òg...i gode gamle daga... Fra gammelt av e det nokka dær som navnet kommer av,... men om det ble betrakta som en egen folkegruppe, vet æ ikke... [Brukt lokalt?] Hørte aldri.*

54) *Æ kalle mæ ikke kvæn, men når man sitt og prate sånn dær, kan man jo si at æ e jo en kvæn,... det e jo ikke på alvor. [Presenterer deg som kven?] Aldri. [Kven betyr?] At du e norsk-finsk... blanding...slektsmessig... Da e det æ som e norsk, og alt det andre kommer fra Finland. [Forhold til etnopolitikk?] Det ane æ ingenting om. [Du tilhører en nasjonal minoritet?] Næ..., det har æ ikke tenkt på... har aldri brydd mæ om...såne ting som det dær,...slægtsforskning og det dær... [Ikke oppdaget du er nasjonal minoritet?] Nei.. E det noen penger å hente dær? Æ har oppfatta foreldran mine som norsk,... for mæ e ikke foreldran mine finlendere,... det har vel med kor du bor og,... de [innvandrere] va jo finlendere. [Foreldre kaller seg kven?] Æ trur dæm ville være norsk... [Besteforeldre?] Hørte aldri... Mer nu i voksen alder og på fleip...helt sånn uskyldig fleip...ren rase...og bastard...*

18-40 ÅR

55) *E ikke det en etterkommer etter en finsk innfløtta hit som e innblanda med norsk... æ vet ikke...men tror det... Ikke noe forhold til det. [Foreldre?] Hørte det ikke. [Besteforeldre?] Dem kalte seg finsk... Norsk og finsk e kvæn. Trur æ vil regne meg mer kvæn enn finsk fordi at æ har blitt norsk... Æ vet ikke helt ka det e,...men æ vet æ e kvæn... æ har definisjonsproblem. Vi e vel kvæna, vi de [andre] sier det. [Lokalt?] Det e så få sammenhenger det e tatt i bruk,... i det store og hele nei,... ikke noe vi prate om.. om ka vi e... Tror ikke det e noen som e imot å bruke det... [Blant foreldre?] Vet ikke.*

56) *Av finsk avstamning... [Kven om deg selv?] Nei det har æ faktisk ikke gjort,...har ikke tenkt på det,... jo litt,...men da e finsk og norsk bedre... Jaja, æ e jo en kvæn egentlig...æ vet ikke... så har man mange søskenbarn i Finland, så blir man jo mere finsk da... Hørte det lite i oppveksten, det var som sagt mye finsk og norsk i [bygda]... det hær med tradisjona, de finske*

pløyde jorda... [Visst at kven angikk deg?] Jaa, forsåvidt... det tror æ har vært klar over fra æ var liten... nordmann av finsk avstamning...dæm e jo norsk nu... [Lokalt?] Lite brukt... kanskje har blitt mer etter hvert,...samme med samisk og skoltesamisk... Æ syns det e fint,... folk har sikkert vært klar over at det e en smelting, før [var det] ikke politisk korrekt eller ett eller anna.

57) *Vi har alltid oppfatta kvæn som blanding av finsk og norsk... [...] Alle [mente] at blanding av norsk og finsk va kvæn... Finskættede ble vel karakterisert som kvæna... [...]*

58) *Æ vet ikke, æ har ikke et forhold til kvæn... Det hadde noen betydning, betyr ingen verdens ting for noen... Det e jo finsk innvandring egentlig... De [andre] må gjerne kalle meg kvæn,...spille ingen rolle... Det hadde noen betydning... [Lokalt?] Har hørt det, men ingen som bruke det.*

59) *Vet ikke,...en som har en blanding av norske og finske tradisjoner? En god blanding av finsk og norsk blod?... E ikke helt sikker sjøl ka kvæn vil si...[Lokalt?] Knapt hørt det,... ikke vanlig. På tre år har æ hørt kvæn oftere i Vadsø enn på 25 år i bygda. Sjelden æ høre kvænsk hær,...meget sjelden... Det va finlendere som begynte å bo hær.*

60) *Du spør mæ?...Ærlig talt så vet æ ikke ka en kvæn e... Det æ trudde en kvæn va helt til de hær moderne debattan, det va de som va innvandra fra det som ble kalt det gamle Kvænlandet...og kom til Norge. Men nu kalle dæm alt for kvæn, bare du stamme fra finsk ætt fra Helsingfors eller fra Ivalo eller fra Gallijoki, så e du liksom kvæn. Så ka en kvæn e, det vet æ ikke. [Bryr du deg om det?] Ja faktisk så gjør æ det. Æ læs alle avisinnlegger om kvæn, om kvænpartiet, om erstatningssøksmål og kæm e en kvæn og har rett til å kalle sæ kvæn... [Hvorfor?] Æ syns nok at det angår mæ litt, ja.*

Jaja, det va nok historie... Vi brukte å mase på foreldre og onkler...om da de gikk på skolen,...de hadde historier om da de ble kalt for kvæna...kvænonga og sånt av læreran,... derfor vi ikke fikk lære finsk, de ville ikke at vi skulle gjennomgå det som dæm måtte gjennomgå... [De sa at lærere brukte det?] Javisst... yngste bror til min [forelder] han fikk ikke lære finsk på samme måte som resten av sine søsken, for de eldre hadde sånne negative opplevelser av det å kunne finsk...eller bare kunne finsk... Min [forelders] foreldre ba sine eldre barn om å lære sin yngste sønn norsk før han begynte på skolen,...så han va den som fikk mest norsk da.

[Brukte voksne kven om seg selv?] Ikke det æ vet... i fortelling...det e norske folk som har brukt ordet kvæn, ikke de finske har brukt det om sæ sjøl... [Foreldre?] Nei dæm bruke finsk... dæm sier at dæmnes foreldre va finsk... [På skolen din?] Nei det trur æ ikke... Det e nu... ja nu har vi begynt å diskutere det, for vi skal likestille oss som saman og få rettigheter... Det e på skøy nu [sier kven]. [Enige om hva det betyr?] Nei...vi bruke bare å si vi e en edlere rase for vi e kvæna,...men ka det betyr, nei har ikke aning... Trur at dæm strides som sitt øverst òg... [Andre som bestemmer om du er kven?] Ja egentlig... Hvis det vise sæ at det berettiga, at de e fra gamle tider... at det e historisk rett at det e de som utvandra fra en bestemt plass, e kvæner og har vært kalt kvæner i kanskje to hundre år, så e det jo rett,... at det e en måte å benevne de folkan på... [Men de visste det ikke selv?] Jaja... hvis det e bare en måte å si det på,... hvis det e finlendere, e det hele Finland man kommer fra. Men hvis det e en liten del på Nordkalotten som ble kalt for Kvænland, de folkan, så e det greit at de blir kalt for kvæna... Det va kanskje norske kartlæsera som hadde funne ut at det va Kvænland det het... [Hvem bestemmer?] Men uansett... nei, det blir for teit... Men æ ser ikke noe galt i det at det norske samfunnet har et navn på det... på et sted på Nordkalotten og kalt det for Kvænland...

[Du kaller deg?] *Neinei...æ e ikke kvæn,... Æ e jo av finsk avstamning, æ e ikke kvæn... Hahaha!* [Hvis jeg kaller deg for kven?] *Ja det gjør ikke mæ noe, men æ vet ikke kor rett det e...* [Hvorfor sier du ikke kven?] *For det e ikke normalt å bruk det, det e ingen som bruke det, og dæm som oppgjennom historien...har stort sett brukt det negativt...* [Nordmenn?] *Ja... Nu blir alle kalt for kvæna, så æ vet ikke,...etterkommere,...alle kalt for kvæna...så...* [Når begynte?] *Egentlig så var det når æ jobba... Vi hadde som tema tradisjoner i [bygda], og da lånte vi sånn gamle Ottar-blad og kvænske aviser og... og da,...æ syns da allerede det strida mot hverandre alt,...alle opplysninger om kvæna...det va hummer og kanari alt og ingenting.*

61) *Et dårlig ord, dæm e en blanding av to forskjellige sorta.... Det ordet har aldri vært brukt,... aldri hørt ordet [lokalt] at vi va kvæn. [Sorter?] At du e halvt norsk eller... æ e gjerne tre sorta,... betegne mæ som norsk. [Tenkt å kalle deg kven?] Har faktisk aldri tenkt over det,... aldri hatt noe behov for å uttrykke ka man føle sæ heller,... æ har bestandig vært norsk. [Hvis andre kalte deg kven?] Nei altså, æ villa ha sagt ja,... først ville æ ha spurt ka de legge til grunn for det... men ville ikke ha tenkt mer over det... Man e jo blitt kalt lapp og same òg... på skole [sørpå], litt hær òg... Det e vel det andre forbinde med nord, at det e lappa og sama... [Du svarte?] Det e helt greit det,... æ hadde lappsinne...et høyt temperament... Nei æ har bestandig forklart folk at æ anser mæ for norsk men har slækt og... [Står i Samemantallet?] Nei... Folk har spurt koffer æ ikke gjør det, du får samestipend og slike ting,... men æ anser mæ ikke som fullblods same, æ føle ikke at æ har noen rettigheter til land og vann heller,... og æ syns det hele e...æ syns ikke om det. Æ vil egentlig ha minst mulig med det å gjøre... De drar for mye inn i den minoriteten... Æ har ikke den tilknytning til det samiske,...æ har aldri vært oppdratt innenfor samisk kultur, og det har aldri vært i mine tanka å melde mæ inn i Samemantallet. [Kven brukt lokalt?] Vi har aldri brukt det... vi forholde oss til statsborgerskapet.*

62) *Nei...tror faktisk ikke æ har hørt det... [I bygda?] Nei. [Hørt om kvenbyen Vadsø?] Ja, men ikke tenkt over det.*

63) *Etter min oppfatning så e det en som har røtter tilbake til Finland... kor nært eller fjernt det må være, har æ ikke hengt mæ opp i... norsk-finsk blanding... [Hva blandes?] Nå spør du vanskelig, du spør vanskelig... det e ting som æ ikke har tenkt over...ikke har gjort mæ opp noen klar mening egentlig... æ tenke jo på slekt... [Foreldre sa kven?] Æ har aldri hørt det vært sagt... vi diskutere veldig lite oss imellom... det e liksom ikke interessant i hele tatt... [Hvor hørte du ordet?] Det må jo ha vært i en og annen forbindelse... [Hvis kalt kven?] Da trekk æ på skuldran og godtar det som alt mulig annet... minste motstands vei. [Lokalt?] Neida... æ har ikke inntrykk av at folk her går rundt og slår sæ på brystet og kalle sæ kvæn. Og heller ikke motsatt...i nedsettende betydning om sæ sjøl og mene det... Æ føle ikke det har en dypere mening hverken positivt eller negativt, hvis æ høre det bli sagt.*

64) *Ser jo at det står mye om kvæn i avisan den siste tida... Jøss, så e æ òg en kvæn... Skjønne jo at æ kan kalle mæ kvæn men har ikke behov for det ... [Lyst?] Æ føle vel at ...kvæn har tvunge sæ frem som en motpol og motvekt til kanskje det samiske,... det går jo på identitet; kæm e du? Æ tenke at æ vet kæm æ e og har ikke behov for å få de hær rettighetan... Det måtte være den eneste kyniske grunnen til å hete kvæn hvis du går inn i den,...at her lå det midla i det. Æ vet ikke om æ hadde gjort det. Synes det e misbruk av tid òg det å skulle å hente tilbake historien...rett og slett veldig uviktig... [Kven er?] En norsk som har finsk avstamning... innvanderne var rent finsk. [Brukt lokalt?] Ikke vanlig.*

65) *Trur æ e litt usikker på ka en kvæn e... Når æ høre kvæn,... at dem kom fra Finland til Vadsø... Æ syns ikke det e ofte brukt... ingen har spurt om æ e kvæn,... spør om etternavnet og om det har noen betydning... Tenke jo det e nokka med finsk...innvandring... Pappa bruke å si:" brukte du å kvæne der sørpå?", bruke noen finske ord, å komme med noe saftig finsk... [Kaller deg kven?] Føle ikke det har noe med meg å gjøre,...æ tenke mere Vest-Finnmark og sånn... kysten og sånt...inni fjordan... De som kom, va finske... Ingen i omgangskretsen min som snakke om kvæner og sånn.. [Lokalt?] Ikke vant til det.*

66) *Æ hørte mye prat om det [hjemme]. Generasjonen før mæ hadde det ikke greit fordi de ble mobba...utenfor bygdegrensan... [Forrige generasjon] har prata enormt mye om kor dæm ble spotta... i byen [Kirkenes], for da ble bygdefolket sett litt ned på... Pappa kunne ikke norsk da han begynte på skolen...såne ting ble fortelt... [Foreldre sa kven?] Æ klare ikke å huske... dæm va jo finsk og norsk,... dæm va kvæna,...dæm va begge dela... Mine besteforeldre va jo mere finsk enn generasjonen etter,... da ble det mere utvanna... Æ e ikke helt sikker sjøl på ka æ mene... [Kaller deg kven?] Nei æ gjør ikke det... vet egentlig ikke koffer ikke... æ va så utvanna for å være kvæn... det va så lenge siden de kom de her innvandreran... Æ har egentlig ikke tenkt særlig over det... Mamma og dæm de va kvæna... [Lokalt?] Nei altså...vi bruke ikke,... høre i ny og ne, men ikke så veldig mye snakk om det... Det var nokka foreldran mine ble erta for.*

67) [Mer blandet med finsk enn henne. Feil med båndopptak.]

68) *Ja, æ har hørt kvæn.. E ikke det blanding?...Vet ikke ka den blandinga e... Æ vet ikke sjøl heller... Har hørt mere nu. Før skulle man ikke være det, nu gjør det ingenting... Norsk, da har du forfedre som e norsk... Forfedran som innvandra fra Finland,...da e man kvæn... Du e skikkelig ren rase hvis du snakke finsk og norsk. [Lokalt?] Ikke brukt hær. [Men jeg har hørt det?] Kanskje at man har forskjellige røtter...at man e godt blanda.*

69) *Utvaska...blanding... Kanskje en blanding av norsk og finsk,... da finske kom inn til bygda,...når finsken ble utvanna...Utvaskinga e vel hos oss som ikke prate finsk. [Ville ha kalt deg finsk om du snakket finsk?] Nei, æ ville ikke ha gjort det. Æ e født og oppvokst i Norge. Bæstemor...ville kalle ho norsk, oldemor kanskje finlender, tippoldemor finlender. Bæstefar fra Finland... æ ville ha kalt han norsk. [Utvasket betyr?] Det e det æ forbinde med kvæn. Har ikke hørt det hjemme eller i bygda,... kanskje blant oss unge... Kanskje mamma også e kvæn uten at ho vet det?... Kanskje første gang æ hørte det, var på videregående skole både i Kirkenes og Vadsø...Va man fra [bygda], va man kvæn... Neida, æ syntes ikke det va nokka negativt... Taralapp, du din sjøsame, fjellfinn e skjellsord. Trur det [kven] e en blanding av norsk og finsk, æ tenke på våres forfedre... Ka e en kvæn?... Æ har blitt kalt en kvæn,...så æ ville ha trudd det må være finsk og norsk, for det er ikke brukt mot samer.*

70) *Har hatt om det på skolen. Det va et skjellsord før, nokka som va før i våres generasjon ... ikke tatt oss nær av det,... høre det ikke ofte, det ordet. Æ e ikke flau over å være finsk... [Kven er?] Folk som fløtta hit og ble en blanding...samisk, finsk og norsk og dæm va ikke fra noen plassa. [Lokalt blant ungdom?] De som har mor fra Finland, kalle sæ norsk-finsk,... de e jo det... De andre norsk. [Diskuterer ordet?] Nei.*

71) *E det nokka greier?... Har hørt det mange gang... Æ vet ikke ka det e... [Brukte foreldre det?] Aldri hørt snakk om... [Tror] blanding mellom finsk og norsk,...nei æ vet ikke,... æ tar det ikke så tungt, for å si det sånn [om han er kven]. [Lokalt?] Nei nei... må nu være nu de siste åran, trur æ... på tv og sånn hær.*

APPENDIKS KAP. 9: EMPIRI III: HVA ER KVÆNSK?

60 ÅR OG ELDRE

- 1) *Nei æ vet ikke...det e vel sånn derre...det e vel det at du blande veldig mye finsk og norske ord... At dæm har laga et offisielt språk av den, det syns æ e dumt...kvænsken...det e dumt. Skal man lære finsk, [må være en] som man kan bruke. [Snakker du kvænsk?] Ja æ gjør vel det antakelig... Det e jo dumt at æ ikke kan finsk,...æ ville jo helst ha snakka riksfinsk... [Finlendere i Finland] dæm hørte at vi ikke va finsk... [Problem å bli forstått?] Neida.*
- 2) *Svensk?...Kvænsk?... Du har jo hørt på meg, jeg har snakka kvænsk språk til dæ... [Norsk med litt finsk?] Ja, ja.*
- 3) *Nei, æ har ikke hørt...e ikke interessert.*
- 4) *Språket som var i sentral-Sverige som hette for Kvernland.... Når det nevnes her, så har de merkelig nok sløffa den r-en der, så ble det bare kven.*
- 5) *Vet ikke. Æ snakke finsk.*
- 6) *[Om roman på kvænsk:] Han har brukt det dær språket,...hva gikk det ut på den boka... I Børselv snakke dem jo spesiell finsk og har søkt om midler for å kunne lære det dær språket... Jeg er så imot det,...det er språkforderving de bedriver... Dæm har jo så spesiell språk i Børselv,...de må jo det,...i alle fall de ordene jeg har hørt... At de kan bruke penger for å forske på det dær... Han dær i Kvænforbundet...Seppola... jeg har jo snakka med han også,...finsken er litt, jeg holdt på å si mye verre enn den språkforderingen vi drev med her i [bygda] ... Det er så mye endelser på det dær finske språk, det er sånn gulroti, løkia, kålrabia... Hvorfor skal man forske på sånt språk? Til masse millioner på sånt? Standardfinsk synes jeg er mye mere rett. [Kvænsk er?] Nei hva skal jeg kalle det...et kallenavn....så lenge det ikke er noen sikkerhet at vi kommer fra Kvænland.*
- 7) *Æ vet ikke, tør ikke å svare nåt... E det finsk?...*
- 8) *Nei du vet at...å gå så langt som at det eget språk, det e det ikke. Det kvænske språket e en finsk dialekt,...nordfinsk dialekt, gammeldags finsk i forhold til finsk som har utvikla seg.*
- 9) *Navnet det har æ hørt, især når man dro til Vadsø,...den samme finsken som vi har her.*
- 10) *Men språket æ har e finsk... Det fins ikke kvænsk språk, ... så har man laga et språk... æ skjønne ikke hvorfor... de finlendera som kom hit,dem snakka finsk... hvis man da ska rotes ihop man har gifta se med en nordmann eller same så skal man lage det til et språk som hete kvænsk...
Det e det æ ikke vet...ikke mange som vet... spør Olav Beddari... æ skjønne bare ikke kor man kan hente det kvænske språket fra, kass blanding e det?... Kvænsk e kanskje det samme som karelsk? Kvænsk e blitt en egen dialekt, ikke et språk. Kor skal man hente de norman ifra, et språk må ha normer.*

11) *Det e vel det vi snakker, eller snakka før... Nu snakker vi bedre... Etter de hær finske turistane kom, lærte vi mye...så nu kan vi jo litt finsk. Mange ord vi ikke kunne,...vi har jo lært finsk etter finlenderane kom... Vi hadde jo laga et språk... gang va gangissa, gardanulla [gårds plass], dæm sier det e gammel finsk, for eksempel løki, botto, sængtøy va dunerie, bolsteria, senguvatet,...helst ting som e blitt fornorska...nye ord.*

Æ mener vi har mye sånne forvrengte norske ord i finsken,...altså laga ord, men dæm som vet bedre, eller tror de vet bedre, sier det e gammelfinsk. Da innvandrerane kom, hadde man ikke så mye ting og tang som nu,...så de laga...de hærre kvænan laga sæ...blitt et eget språk da...at det e sånn det e oppstått det kvænske språket.

12) *Æ føle det slik at...det e liksom et blandingspråk,...vet ikke,...de tre språkan som e hær,...ikke kan det være finsk i allfall ordentlig.*

13) *Ka nu det sku være, den språken... Nei... det må jo være blanda norsk og finsk... Koffer skulle det ellers være det språket... hvis dæm e samiske og de kan finsk også, at det blir blanda samisk og finsk... Men vi som regne oss mere norsk og finsk, men sånn va det språket hær før, det finske språket, det va blanda med norske ord.*

14) *E det nån som snakke kvænsk da?...Det må jo være den finsken som vi snakke da,...finsk og norsk,...da må det være kvænsk... Nei det [begrepet] har æ ikke hørt... Når vi snakka finsk, så va det også finske ord. Det [kvænsk] må jo være den blandingen. Det va jo et eget språk det dær, for finlenderane forsto ikke når de kom litt lenger ifra [enn Nord-Finland]. Æ har lært såpass nu at æ vet litt av hvert [derfor ingen språkproblem med finlenderne].*

15) *Finsk på en måte...gebrokkent norsk og finsk. Nei æ snakke ikke det, æ kan ikke perfekt finsk... [Hvor snakkes kvænsk?] I Vadsø og bygdan i nærheten av Vadsø,... i Bugøynes snakke dæm mere finsk, gjør de ikke det?*

16) *Det e den dæm snakke i Børselv. Hær sa dæm at du kvænske når du snakka dårlig norsk, men hær snakka dæm jo den hær gammelfinsken... Enda [fremdeles] dæm forstår det i Finland. Nu har riksfinsken overtatt mer og mer i Nord-Finland... Finnan har hele tiden laga ord,... før sa dæm korridori, multebær i Nord-Finland er hilla, i sør lakka... Børselv e noe helt anna... Nu har vi mye mere som i Tornedalen, vi tar norske og finske ord... Men nu har dæm mere og mere orntlig finsk... ikke sier gulrotia og kålrotia. Når ikke finnan hadde anna for telefon, sa dæm telefonitse.*

17) *Kvænsk...æ har hørt at nån sier det e ikke nokka språk,...bare de dær børselvværingane som bruke det. Vi sier at vi snakke finsk,... Aldri hørt det før...hær ble jo ingen kalt for kvæn. Ikke i Kirkenes heller,...i Vadsø har æ aldri vært. Kvænbyen hørte æ nu.*

18) *Dær kommer du med det samme ordet igjen... Æ har hørt ordet: "Dæven kor du kvænsker!" ...du snakker kvænsk... Et eksempel, når du ikke kunne norsk ordentlig, sa klad istedenfor glad, det va vel voksne som sa det..."pruke du å gjøre sånn dær?" og "blytselig", det kaltes for å kvænske. Hørte det når æ lærte norsk. Jammen ikke ta [bruk] det ordet kvæn...bare kvænske.*

19) *Det e ikke vi som avgjør det,...nån som kaller det for det.*

20) *Jeg snakker om finske dialekter i stedet. Kvænsk eksisterer i den forstand at noen bruker det [begrepet], men jeg bruker det ikke. Jeg vil ikke snakke om kvænsk språk unntatt*

når jeg må forklare det, når enkelte bruker det om vår dialekt... Utgruppenavn... Hvis man godtar at kvænsk er den dialekten vi har, kan jeg godta det,... men som eget språk går det ikke. Vi har et hovedspråk, og det er veldig viktig å ha dette hovedspråket [riksfinsk].

21) Nei kvænsk språk...blanding mellom norsk og finsk,... men om det trenger å bli et språk? Kanskje er det eksotisk,...så hvorfor ikke ha det? Men man kommer jo ingen vei med det,... bare i Bugøyenes og Bugøyfjord. Tror det er mer fornuftig for ungdommen å kunne finsk, det har du nytte av... Bugøyenesfinsk, ja det dør nok ut. De som kom hit, kunne jo bare finsk, så ble det kvænsk...kanskje om hundre år.

22) Den dær gammelfinsken,...snakke[s] nede i Bottenviken. Språk eller dialekt, har ikke formening om det.

23) Ja kvænsk...det e jo blanding av norsk og bugøyenesfinsk...hahaha!. Har du ikke hørt dæm? Korsen de slår over? Men vi bruke bestandig å si når nån snakke finsk: " ååå bugøyenesfinsk?" Nei de kan vel ikke norsk eller finsk. [Finsken her?] Finsk, bare finsk... I Neiden dær snakke de også litt finsk, dær e også mye bugøyenesfinsk.

24) Nei det vet æ ikke...blanding av norsk og finsk?

25) E det kvæn det òg? E det det? Ja det e jo finsk.... Det e jo blitt litt blanding... Æ trur ikke det e så ille her,...mange plassa det e halvparten norsk og halvparten finsk.

26) Det e jo det samme som finsken,... e det ikke det?... Kan være en dialekt... Jeg har ikke noe forhold til det der.

27) Ikke hørt [brukt lokalt] at språket e kvænsk, at finsk og innblanda norsk kan bli kvænsk.

28) Det er vel bare finsk... jeg kan ikke si noe annet... Nei jeg sier nu jeg snakker finsk...

29) Når vi ikke hadde finske navn, så laga vi norsk,...at man tok norske ord inn i finsken... Ka det e for nokka det,..det vi snakke hær? Har professoran funne ut det, så har de vel rett.

30) Det ska jo være et eget språk det. E det nokka som Niemi har funne opp? Hahaha... Men æ vil jo si at når æ høre på Kjell Johansen, flyveren i filmen, æ hadde veldig vanskelig for å forstå ka han sa... Da har jo æ skjønt æ kan lite eller dårlig kvænsk... [Du snakker?] Det må jo være dårlig finsk...hahaha...nei altså... Ja det er klart at det finske språket i radio og tv er utvikla og noe helt annet enn det vi snakker ennå,... at da har vi kanskje mista så mye av det gamle språket... æ vet ikke... Og han som har skreve den romanen på finsk [på kvensk?] kvænsk ja. Der finns ikke grammatikk, det finns ikke ditt og datt... Meän kieli... det lyder så veldig kjent i mitt øre... [Kvensk for å markere en dialekt i Norge?] Ja det trur æ også, men det e ingen som sier dæm kan norsk og trøndersk... [Du er usikker?] Før hadde æ ikke problem, men når dæm begynne å diskutere ka e det kvænske, e det nokka han professor Niemi har funne på... kvænsk...Rolf Randa da han skrev [avisinnlegg] at nei han holdt med han Olav Beddari, da tenkte æ:" ka e han redd for?"... [fordi] e det noe samisk i det?, sånn tenkte æ.

40-60 ÅR

- 31) *Nei si det...det e jo en sammenblanding av norsk og finsk... Vært veldig lite snakk om egentlig, men nu er det tatt opp igjen.*
- 32) *Føler ikke vi trenger eget språk, vi har det finske... Av egeninteresse kan man jo lære seg et anna språk, men man har jo ikke særlig nytte av det. Det e lettere å snakke ordentlig finsk i Finland... og om du skal studere...*
- 33) *Aner ikke.*
- 34) *Det ane æ ikke... Det e vel nåt de har i Porsanger... kvænsk språk?... Hær snakke dæm bare finsk, og det e ikke kvænsk det. [Porsanger?] Har hørt det på radioen.*
- 35) *Vanskelig spørsmål... kvænsk språk... For mæ e det mere [lokal]-finsk...hyvä [godt] sparkeføria... Æ tror at det som e skjedd,...så æ med han svigerfar òg,... den finsken hannes ble ikke ren finsk. Språket e ikke i dag som for hundre år siden, den finske moderniseringa blir ikke et sånt menneske [finsktalende i Norge] med på, og da fikk dæm et språk som ble fattigere på en måte... Finsken deres mangla det som finlendera va med på, og det kan æ tenke mæ e kvænsk...sånn [lokal]-finsk... Æ har lurt på alt det dærre... [Kvensk et språk?] Hahaha! Vi bor i Norge og forholde oss til det, ... og vil dæm nu være kvæn, så kan dæm være kvæn. Æ syns det e veldig flott at dæm har finsk i skolen.*
- 36) *Det trur æ e noe tull! ...De holder jo på mye i Børselv...den dærre kvænsken,...men æ holder meg heller til finsken...gammelfinsk... Å lage en helt masse språk bare for å få pæng. [Her snakkes lokalfinsk?] Vi sier bare finsk...vi snakker mere korrekt finsk hær enn i Bugøynes.*
- 37) *E det ikke det vi [bygda] snakke?...Nei æ gjør ikke det,... men i Bugøynes... et blandingsspråk.*
- 38) *Det e jo det vi har hær. Det e jo gammelfinsk også blant annet... [Sier kvensk om ditt språk?] Ja det kan æ vel si at æ heller gjør. Æ mene kvænsk e litt ditt og datt...norsk og... masse forskjellige finske dialekter som e sammenblanda blant anna... Det dæm har prata gjennom tidene, ble til hummer og kanari... Æ vet ikke om det heller e rett, men dæm sier jo det kvænske språket. [Hvem?] Det e jo myndighetan.*
- 39) *Ka det e for nokka...finsk og norsk sammen?*
- 40) *Ka det e for noe? E ikke det en slags finsk? Om det e et eget språk, diskutere de vel litt om,...om det e finsk, litt utvaska finsk kanskje... Det e litt forskjell på den finsken de prate hær og i Bugøynes... [Hører forskjell?] Ja egentlig... Det har æ hørt mange ganga at dæm sier: "nei bugøynesfinsk", sånn før i tia iallfall... dæm laga mye ord sjøl... Neiden, det trur æ ikke æ merka forskjell, det e likt. Og Lakselv, finsk i Lakselv e også litt spesiell, trur æ, i forhold til den som e hær... [Vadsø/nordsiden?] Nei dær kanskje mere likt den som e hær, trur æ,... den finsken i Nordreisa den samme som hær. Dær [her] va det noen finske kjørera...og damer,... da prata ho om han [X]: "Å så artig å høre sånn ordentlig gammel finsk" sa ho, ho va fra Kuusamu. [Problem med å forstå dem?] Slett ikke. [Snakker dere kvensk eller finsk?] Det må jo være finsk... kvænsk e borti dær...Porsanger.*

41) *Når ongan begynner i første klasse, da e det den [lokalfinsk],...senere standardfinsken. [Holdninger i bygda om lokalfinsk] Det er så negativt,...det er ikke ordentlig finsk,...det er som det ikke e verd nokka...[Det er] onga som sier: "men det e jo ikke ordentlig finsk".... Det går på ordforrådet, vi har blanda med norske ord. [Barn] De bør lære den, så kan de ha samtale med befolkningen....det e jo bare muntlig når de e så små. [Lokal]-finsk er ikke kvænsk men gammelfinsk.*

Æ har ikke noe forhold til kvænsk...Ka e kvænsk?...I Børselv har dæm jo mye mer norsk i finsken....æ lure på om også samisk... [I Varanger] samme finsk, skille ved Porsanger og vestover,...ikke så veldig annerledes... Om det e bare for å henge ut børselvkvænsken [at man sier den er annerledes]?

42) *Som meän kieli, akkurat som i [bygda]. Veldig artig å høre.*

43) *Nordfinsk dialekt som snakkes i Nord-Norge,... kan avspeile frafløttingsområdet og har i tillegg norske eller samiske trekk.*

44) *Som æ har skjönt det, så e det den her fornorska utgaven av finsk. Når du ikke kunne finsk, bare føyde en i, så ble det finsk. [Dere snakker kvænsk?] Her brukes ikke kvænsk, man sier finsk. Så snakkes det jo finsk. Nei dem sier det e ikke ordentlig finsk. [Lokalfinsk?] Nei vi sier bare finsk. [Hvor er kvænsk?] I Børselv og deromkring.*

45) *E det enda et tredje språk?... [Du mener noe annet enn lokalfinsk?] Ja,...æ lære meg finsk, [lokal]-finsk fornorska litt... Vi klare oss utmerket sånn sett. Æ trudde det va bare tull med det hær kvænsk... [En kven snakker kanskje kvænsk?] Sier du det?...Nei, æ orske ikke å bry meg om det.*

46) *Tospråklig?... Æ vet ikke.*

47) *Kjenner ikke... Så nu at den første boka på kvænsk va utgitt... Det va på tide! Æ kjenne forfatteren, har hatt som lærer på videregående på Kirkenes. Æ kjenne begrepet kvænsk språk, men æ kan ikke språket. Æ går ut fra at kvænsk språk e noe å la det finske de snakke hær, men det e nok ikke kvænsk de snakke hær... E det noen plassa dem snakke kvænsk, så trur æ det e i Porsanger-Børselv-området, Det e noe som e blitt mæ fortalt, at dær e det perfekte kvænsk. [Her?] Dæm snakke antakelig en finsk eller en kvænsk som e norsk utblanda...*

48) *Nei, det e gresk, det e ukjent for mæ... [Du snakker finsk?] Ja.*

49) *Det har æ ikke peiling på...skulle gjerne ha hørt det.*

50) *Det har æ ikke noe forhold til... Æ hørte kvænsk på radio eller tv...var ikke kjent... ikke som [i bygda] men mye norsk iblandet.*

51) *Ja... nei æ vet ikke ka det e den kvænske,... men det e jo selvølgelig... [Hvor snakkes det?] Det må være i Finland. [Hva med Børselv og Kvæntunet?] De e samisk [blandet],...det e dær det kvænske... det høre man jo.*

18-40 ÅR

- 52) *Nei, det har æ ikke hørt om. [Her bare finsk?] Ja.*
- 53) *Vet ikke...det har æ ingen formening om. [Hørt om det?] Nei... Jakobselvfinnsk e så utvanna... kav norsk, [slektninger] fleipa med det. Bugøynesfinnsk bikke samme veien det også.*
- 54) *Symaskini, vaskemaskini,...æ klarer ikke å ta det mer seriøst... Mene det e utblanda finsk, mer som dialekt... Men æ har ikke sotte mæ inn i det, men påstår det e en dialekt man prøve å gjøre til et språk... [Det handler om?] Identitet, at: jeg er en kvæn og har et kvænsk språk. Men går man ut og skal kjøpe stemma,...lokke med økonomi,... så vil det helt klart bli interessant for mange.*
- 55) *Ja æ lure faktisk på det,... om det e noen blanding...finsk og norsk,... at det liksom e fororskning av finsken... Det har ikke vært så mye snakk om det heller syns æ.*
- 56) *Vet ikke... Det e vel kanskje den finsken som prates av de eldre her oppe i dag,... kanskje litt utvanna i forhold til finsk riksmål... [En besteforelder] av og til låner en finsk bok for å lære nye ord...leser og skriver finsk.*
- 57) *Det må jo bli finsk...sånn dårlig bugøynesfinnsk...lett blanding.*
- 58) *Nei huff, ka det e for nokka...det må jo være [lokal]-finsk...norsk og finsk.*
- 59) *Kvænsk språk e vel pasvikfinsk og bugøynesfinnsk... Den kvænske finsken...slæng i-en på slutten av norske ord... Har hørt at den kommer fra et eget sted,...det Kvænlandet eller korsen det hva... Ikke så lenge siden æ hørte det, Kvænlandet... Kvænlandet va nytt, et distrikt eller plass i Finland...på Nordkalotten... Ser for mæ myrlent terreng, skrint og... Det va jo nød, det var derfor innvandringa begynte... [Rart at innvandre ikke visste de kom fra Kvenland?] Det e vel norske som har satt det ordet på dæm som kom.*
- 60) *Det e [lokal]-finsk det.*
- 61) *Blanding av finsk og norsk, trur æ... [lokal]-finsk, kanskje.*
- 62) *Blanding mellom finsk og norsk, finsk med egne løsninger... Borti Bugøynes har æ en del venna, de e jo litt eldre da, men med dæm prate man mer finsk enn hær, det e noen eldre folk i Bugøynes det faller mæ inn å snakke finsk med. Dær har dæm dradd den lengre,... gammel finsk kanskje... Dæm har noen artige uttrykk vi ikke har... Tror ikke æ har hørt [lokal]-finsk, vi sier finsk. Bugøynesfinnsk e litt annerledes.*
- 63) *Det vil æ ikke svare på. Vet ikke hva det er, ...det samme som gresk for meg.*
- 64) *Kvænsk språk...det trur æ e sånn nygreier... Det har æ ikke hørt heller for seinere åran, kvænsk språk... [Hvem snakker det?] Det e samme finlendera som kom hit for mange år sia... så æ vil tru det e finsk, æ da. Men... det e jo finsk, men at dæm skal kalle det for et kvænsk språk, det forstår æ ikke... Men det e kanskje et gammelt språk i forhold til det som praktiseres i Finland i dag, for det er mange ord som har forandra betydning.*
- 65) *Æ vet ikke.*

- 66) *En salig blanding av norsk og finsk... [Blanding lokalt?] Å ja, det sier de hær som e ekte finlender, de som kommer fra Finland i min generasjon... Det e jo lettere å forstå en hær i bygda som prate, enn en finlender. [Her snakkes?] Finsk.*
- 67) *Kvænsk språk,...det vet æ ikke...sånn blanding...æ vet ikke.*



